يېڭى ژىللىڭلار مۇبارەك بولسۇن، قېرىنداشلار!

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-رويۇڭ سامان بولماس

Жаңа өмір

يېڭى ھايات

Йеңи һаят

1993 ژىل 9 يانۋار
№1
شەنبە
(3655)

ئەركىن باھا

گېزىت 1970 - ژىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.
جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي گېزىت «ئۇيغۇر ئاۋازى» نىڭ قوشۇمچىسى.
ھەپتىلىك گېزىت.

تەشەككۈرنامە

1992-ژىل تارىخ سەھىپىسىگە كىردى. ژىل بويى جەمىيىتىمىزدە ھۆكۈم سۈرگەن قىممەتچىلىكنى، قەھەتچىلىكنى دېمىسەك، ئۆتكەن ژىل دېموكراتىيە خىللا كەڭەيگەن، ئەسىرلەر بويى ئارزۇ قىلغان ئازاتلىقنى، مۇستەقىللىكنى قولغا ئالغان ئەللەر شانلىق مەرىكىسىنى تويلىغان بىر ژىل بولدى.

1993-ژىلنى بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ژىلى دەپ بەلگۈلىگەنلىكى بىزگە ئوخشاش ئېخچە ئازاتلىقنى قولغا ئالالمىغان، ئاھ-زارى ئېخچە ئۆزىدىن ئۆزگىگە ئاڭلانمىغان مەزلۇم خەلقلەرنىڭ سۇنۇق كۆڭلىگە ئۈمۈت-ئىشەنچ شامىنى ياقتى.

ئۆتكەن ژىلدىكى بوھران خەلقىمىزنىڭ سۆيۈملۈك گېزىتى «يېڭى ھاياتىنى» يارنىڭ گىرۋىكىگە سۈرۈپ قويغان ئىدى. شۇل سەۋەپتىن بىز ئائىلاج خەلقىمىزگە ھالىمىزنى ئېيتىپ، مۇراجەت قىلغان ئىدۇق. قېدىمىي مەدەنىيەتلىك، ئۇلۇق خەلقىمىز دەردىمىزنى چۈشۈنۈپ، ھالىمىزغا يەتتى. ھەتتا بىز كۈتكەندىكىدىنمۇ ئاشۇرۇۋەتتى. بىز ئۇنۇتقۇنكى خەير-ئىھسان، ئاتا سورىغان گاداي ئەمەس، بۈگۈن مىللىونېر بولۇپ قالدۇق ... موھتەرەم گېزىتخانلار، ئەزىز قېرىنداشلار ۋەتەن، مىللەت يولىدا ئىزگۈ مەخسەت، ئاق نىيەت بىلەن قىلغان ئىنئا ئۈچۈن تەشەككۈر ئىزھار قىلىمىز.

خەۋرىڭلار بار، بىيىل مۇشتىرى توپلاشتەك موھىم خالىسانە ئىشنى قەھەتچىلىك، قىممەتچىلىك تۇغۇ تالغان بىر چاغدا ژۇرگۈزگەن ئىدۇق. قەغەز، باسمىخانا بولۇپمۇ ئالاقە خىزمىتىنىڭ ھەسسىلەپ ئېشىپ كېتىشى تۈپەيلى گېزىتىمىز سانى يېرىملىشىپ قالارمىكىن دېگەن ئەندىشىدە ئىدۇق. ئەزىز قېرىنداشلار، ئۇ ئۈمۈدۈڭلارنى بىزنىڭ ھىممىتى تۈپەيلى «يېڭى ھايات» 6000غا يەتتى.

بۇ جاپالىق ئىشتا بىزنىڭ قول-قاناتلىرىمىز، يار-يۆلەكلىرىمىز بولغان سىز قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئەمگىكى ئەجرى بار، ئەلۋەتتە. بىز سىلەرنى خالىسانە ياردەمچىلار ئارقىسىدا مۇشتىرى توپلاش، ئالىيە ژىغىش ئىشلىرىنى كۆڭۈلدىكىدەك ژۇرگۈزدۇق. شۇڭلاشقا ئۆزبېكىستاندىكى جانكۆيەرلىرىمىز ئاسىم باقى، ئابلىمەت ئەخمەت، تۇرسۇن شاۋدۇن، تۇرسۇن ئوبۇلىم، شۈكرى ئابدۇللا، كامال تايىر، قىرغىزستاندىكى ئاكتىۋىستلىرىمىز مەترەھىم مىھمان، سىيىت ئىبراھىم، مەجىت تومۇر، ئىبراھىم قاسىم، تۇرسۇن بەرا، ئىبراھىم بارات، تۇرسۇن قۇربان، مىدىخەت ئىبراھىم، ئەنجان ئايۇپ، ئابدۇرەھىم مەمەت، ئابدۇمەجىت ھاجىم، ئىسمائىل غاپپار، زىيا ئاكا، ئەيساجان، قازاقستاندىكى جانكۆيەرلىرىمىز قاسىم ئاسىرى، ئابدۇللام، ھاشىر ۋاھىدى، شاۋكەت، تايىرجان، كەرىمجان، مەھەممەتجان، ئىلياس رەخىمدىن، ھاجىكېر رەخىمدىن، تۇرغان پەرھات، ئابلىز خەيرى، غىلاۋدىن پەخىردىن، تۇرسۇن قاھار، تۇرسۇن بادىل، قىيىم كېبىر، ئاياز، غۇلامدىن ھەمرا، ئابدۇۋەلى ئاخۇنوۋ، كازىم تۇردىيېۋ، غوجاخمەت كالاشىۋ، غوجامخۇن مامۇتوۋ، ھوسەيىن ئىلياس، ئابدۇخالىق ماھموت، تۇرمەھەممەت ئىسلام، ئىسھاق ئىلياس، يەھيا ئىلى، سۇلتان مۇھەممەت يۈسۈپى، ئازات توختاخۇن، ئەركىن ئىسلام، ئابدۇۋەلى ئوسمان، ئىمىنجان مەمەتەلى، تۇرسۇن ئىمىرمىزىيېۋ، ئابدۇخالىق ھەمرا، ئابدۇرېشىت قاسىمى، تۇرسۇنۇۋ سابىروۋا، ئەمەتجان مۇزەپپەر، رەخىمەتجان تۇردى، زىلاۋدۇن غالاۋدۇن، بولداش قادىر، غوجاخمەت شاماخۇن، ئەبەيدۇللام، مەمەت ھاشىم، ئىمەرجان نۇرى، توختەم مۇختەروۋ، ئابدۇكېرىم ئۇدىياروۋ، قاسىم مەخسۇتوۋ ۋە مەخسۇم سالاۋىدىنلارغا چىن قەلبىمىزدىن رەخمەت ئېيتىمىز ۋە كاتتا تەشەككۈر ئىزھار قىلىمىز. سىز ئەزىز قېرىنداشلىرىمىزغا يېڭى ژىلدا خاتىرجەملىك، تەن ساقلىق، بەخت-سائادەت تىلەيمىز.

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

پرېزىدېنتنىڭ يېڭى ژىللىق تەبرىگى

قىممەتلىك ۋەتەنداشلار!

سىلەرنى قەدەم تەشرىپ قىلىپ كەلگەن 1993-ژىل بىلەن چىن قەلبىمدىن تەبرىكلەيمەن. ئەلۋەتتە، بىز ئۆتكەن ژىلى باشتىن كەچۈرگەن ئېغىرچىلىقلارنى بىر ئىككى ئېغىز سۆز بىلەن ئېيتىش مۇمكىن ئەمەس.

قازاقستان كارخانىلىرىنىڭ كۆپچىلىك كوللېكتىۋلىرى ئوخشاشلا ھەر بىرىمىز ئۇنىڭ قىيىنچىلىقلىرىنى تولۇق باشتىن كەچۈردۇق. ھە، بۇنىڭ ھەممىسى بولدى. شۇنداقلا ئۇنىڭ ھەم ئوبيېكتىۋ، ھەم سۇبيېكتىۋ خاراكتېردىكى ئۇنلىغان سەۋەپلىرىنىمۇ ئاتاشقا بولىدۇ. ئامما مەن «بولدى» سۆزىنى تەسادىپى ئېيتمىدىم، بۇنىڭدا بىزنىڭ بارلىق قىيىنچىلىقلىرىمىزنىڭ يېڭى ژىلنىڭ كىرىشى بىلەنلا كېتىدىغانلىقىنىمۇ كۆزدە تۇتمىدىم. ھەتتا ئۇنداق بولمايدۇ.

بىز شۇنىڭغا ھەقلىق يوسۇندا پەخىرلىنىمىزكى، نەق 1992-ژىل بىزنىڭ خاتىرىمىزدە، تارىخىمىزدا ياش دۆلىتىمىز مۇستەقىللىكىنىڭ ھەقىقىي سۇۋېرېنىتېتىنى ئالغان ژىل سۈپىتىدە قالىدۇ. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنى سەيىارىمىزنىڭ يۈزدىن ئوشۇق مەملىكىتى رەسمىي ئېتىراپ قىلدى، ئۇ نەق ئابرۇيلۇق خەلق ئارا تەشكىلاتلارنىڭ تولۇق ھوقۇقلۇق ئەزاسى بولدى. بۇ ئاساسىي نىشانى-دېموكراتىيەنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش بولۇپ ھېساپلانغان بىزنىڭ كونستروكتىۋ سىياسىتىمىزنىڭ نەتىجىسى.

ئۆتكەن ژىلى گېرب، بايراق ۋە گىمن ئوخشاش دۆلىتىمىزنىڭ رەمزىلىرى ۋۇجۇتقا كەلدى، تارىخ ۋە مەدەنىيىتىمىزنى تىكلەش، بىز ئۈچۈن پرىنسىپ جەھەتتىن يېڭى جەمىيەتنىڭ قانۇن ئاساسلىرىنى تەرەققىي ئەتتۈرۈش بويىچە مۇھىم قەدەملەر تاشلاندى.

بارلىق كامچىلىقلارغا قارىماي، جۇمھۇرىيەتتە ئىسلاھاتلار ئۆتكەن ژىللارغا قارىغاندا ئېبلە مەخسەتچانلىق ۋە ئەتىجدارلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. خۇسۇسىيلاشتۇرۇش ئاكتىۋ قانات يايدى، بازار ستروكتۇرىلىرى پەيدا بولۇپ، ئەتىجىلىك ئىشلەشكە باشلىدى، دېمەك، ئەنە بىزدە ئاۋار ۋە ئوزۇق-تۈلۈك كۆپ بولىدۇ.

ئۇنىڭ ئۈستىگە سىلەرنىڭ ھەر بىرىڭلارنىڭ: دېھقانلىق ھوسۇل ئالغان دېھقانلىرىمىزنىڭ، ئىشچىلار بىلەن خىزمەتچىلەرنىڭ، تىجارەتچىلەرنىڭ، ئىلىم-پەن، مائارىپ، سالامەتلىكنى ساقلاش، مەدەنىيەت ۋە مەئىشىي خىزمەت ساھالىرى خادىملىرىنىڭ، ھەربىي خىزمەتچىلەرنىڭ، ياشلىرىمىز بىلەن ۋېتېرانلارنىڭ، كۈندىلىك ئەمگىكى ئىنجابىي ئۆزگىرىشلەرنىڭ ئاساسىي زەمىنى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

مەن ئۆتكەن ژىلنىڭ يەنە بىر ئەرسە بىلەنمۇ ئىشائاللانغانلىقىنى، ئۆتمۈشكە قايتىپ كېلىشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى چۈشىنىش كۈچەيدى. ئىلگەركى مېخانىزملار ئەسىرى يوقالدى، شۇ پەيت ژىراق ئەمەسكى، ئۇ چاغدا باشلانغان ئىلگىرى مېڭىش كۈچىيىدۇ، بىر جايدا توختاپ قالمايدۇ.

بىراق بىز ئۇمۇمىي ئويۇمىزدە ساقلاپ قالغان يۇقىرىلىق تېچلىق ۋە مىللىي رازىمەنلىك ئاساسىي يەكۈن بولۇپ ھېساپلانسا كېرەك. ھەر بىر ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭ يېڭى خۇسۇسىيىتىنى-نامى قازاقستان جۇمھۇرىيىتى بولغان مۇستەقىل سۇۋېرېن دۆلەت پۇخراسى ئېكەنلىكىنى چۈشىنىش جەريانى قىيىن بولسىمۇ، بىراق ھەر ھالدا كېتىپ بارىدۇ.

مېنىڭچە بىر مىللەتنى ئىككىنچى مىللەتتىن كامسىتىش ھېساۋىغا ئاشۇرۇشقا بولمايدىغانلىقىنى چۈشەنگىنىمىز ئىلگەركى تەجرىبىدىن كېلىپ چىققان ۋە يېڭىدىن ئۆزلەشتۈرگەن ئەڭ مۇھىم نەرسە بولسا كېرەك.

بىراق ھەقىقەتەنمۇ ھاۋا يەتمىسە، ئۇنى بايقايسەن-ئورۇشنى كورگەندە تېچلىقنى باھالايسەن. شۇڭلاشقىمۇ بىز رازىمەنلىك ۋە خاتىرجەملىكنىڭ جۇمھۇرىيەتنىڭ ئاساسىي بايلىقى ئېكەنلىكىنى ھېچ قاچان ئەستىن چىقارماسلىقىمىز كېرەك، ئۇلارنى پەقەت بىرلىشىپ كۈچ چىقىرىپلا ساقلاپ قېلىشقا ۋە مۇستەھكەملەشكە بولىدۇ.

بىز يېڭى ژىلدا ھەممە نەرسىنىڭ ياخشى بولىدىغانلىقىغا ئۈمۈت قىلىمىز ۋە جۇمھۇرىيەتنىڭ دېموكراتىك گۈللىنىۋاتقان دۆلەت بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىمىز. بىز سىلەر بىلەن مۇشۇ يولنى تاللاۋالدۇق ۋە شۇنىڭ بىلەن مېڭىشنى باشلاۋاتىمىز. بىزنىڭ مەملىكىتىمىزنىڭ بىرىنچى ئاساسىي قانۇنىنى قوبۇل قىلىش، يېڭى ئىقتىسادىي پروگراممىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، ئەلۋەتتە، يېڭى ژىلنىڭ مۇھىم ۋاقەسىدۇر.

سىلەرنى، قىممەتلىك يۇرتداشلىرىم، يېڭى ژىل بىلەن يەنە بىر قېتىم تەبرىكلەشكە، سىلەرگە ۋە سىلەرنىڭ ئۇرۇق-تۇققانلىرىڭلارغا تېچلىق، بەخت-سائادەت، سالامەتلىك، ياخشى ئىشلىرىڭلارغا مۇۋاپپەقىيەت تىلەشكە رۇخسەت قىلىڭلار!

يېڭى ئىتتىپاق قۇرۇشقا ئىنتىلماقتا

ئىلگىرى خەۋەر قىلىنغىنىدەك، 4- يانۋار كۈنى تاشكەنتتە ئوتتۇرا ئازىيە ۋە قازاقستان جۇمھۇرىيەتلىرى دولەت ۋە ھوكۇمەت باشلىقلىرىنىڭ نۆۋەتتىكى ئۇچرىشىشى بولۇپ ئوتتى. ئۇچرىشىش ئاياقلاشقاندىن كېيىن خەلقلەر دوستلۇغى سارىيىدا مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى ئوتكۇزۇلدى.

ژۇرنالىستلار رېگىوندا، مدھدا ۋە چەتئەللەردە قىلىپلاشقان ناھايىتى مۇھىم مۇئەممالار توغرىلىق سوئاللارنى بەردى. ژۇرنالىستلارنىڭ سوئاللىرىغا ئاساسەن قازاقستاننىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ بىلەن ئوزبەكستاننىڭ پرېزىدېنتى ئىسلام كەرىموۋ جاۋاپ بەردى.

كوپلىگەن ژۇرنالىستلارنى، جۇملىدىن رېگىون جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ مدھنىڭ باشقا مەملىكەتلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىرى ۋە ھەمدوستلۇقنىڭ ئىستىقبالى قىزىقتۇردى. نۇرسۇلتان نازاربايېۋ ئوز خىزمەتداشلىرىنىڭ ئومۇمىي پىكرىنى ئەكس ئەتتۇرگەن ھالدا، مۇنداق دەپ تەكىتلىدى: بىزنىڭ دولەتلىرىمىز مدھ دائىرىسىدە ئىمزالانغان ھوججەتلەرگە سادىق بولۇپ قالىدۇ، لېكىن بۇ يەردە شۇ نەرسە ئېنىقكى، ئىلگىرى قوبۇل قىلىنغان ئىككى يۇزگە يېقىن قارار تېخىچىلا ئەمەلگە ئاشمايۋاتىدۇ. ئەگەر رۇبلى دولەتلەر دائىرىسىدىن سىرتقى ۋاليۇتا بولۇپ قالىدىغان تەغدىردە، ئەگەر بارلىق مىللىي بانكىلارنىڭ رەھبەرلىرىدىن بىرلەشكەن بانك ئىتتىپاقى ئويۇشتۇرۇلىدىغان تەغدىردە بىزنىڭ جۇمھۇرىيەتلىرىمىز بۇنىڭدىن كېيىنمۇ بىرلەشكەن رۇبلى پەزاسىنى قوللاپ- قۇۋۋەتلەيدۇ. ھەمدوستلۇق ھەر بىر دولەتنىڭ مەنپىيەتلىرىنى ھېساپقا ئېلىشقا، مۇستەقىل دولەتلەرنىڭ ئوز ئارا مۇناسىۋەتلىرىنى ھېساپقا ئېلىشقا قۇرۇلۇشى لازىم. بۇنىڭدا روسسىيەنىڭ مەۋقەسىگە كوپ نەرسە باغلىق، ئەلدى رېگىون جۇمھۇرىيەتلىرى تەرىپىدىن پەيدا بولىدىغان مۇئەممالار يوق.

ۋەزىيەتنىڭ ئوزگىرىشى مۇمكىن ئىكەنلىگىنى ھېساپقا ئېلىشقى كېرەك. ئەينە شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ بىز ھازىر مدھنىڭ كېلەچىگىنىڭ بىر نەچچە ۋارىيانتلىرىنى كوزدە تۇتۇشقا مەجبۇر بولۇۋاتقانلىغىمىز توغرىلىق سوز بولىدى. تاشكەنتتە ئېكسپېرت كېڭىشىنى قۇرۇش قارارى قوبۇل قىلىندى، بۇ كېڭەش 15- يانۋاردىن باشلاپ ئالمۇتىدا ئىشلەشكە باشلايدۇ. بۇ كېڭەش مدھ، باشقا بىرلەشمىلەر دائىرىسىدە، يېقىن خوشنىلار ۋە يىراق دولەتلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلەردە ئەينە شۇنداق ۋارىيانتلارنى ئىشلەپ چىقىدۇ ۋە ئۇلارنى ئاشگاباتتا بولىدىغان ئۇچرىشىشقا تەكلىپ قىلىدۇ، بۇ ئۇچرىشىشقا ئەتىمالىم، مىنسكى ئۇچرىشىشنىڭ يەكۇنلىرى نۇقتەئىي نەزىرىدىن بىر قاتار مەسىلىلەرنى قاراپ چىقىشقا توغرا كېلىدىغان بولسا كېرەك.

بۇ يەردە بولسا 55 مىللىون ئادەم ياشايدۇ، رېگىون مەملىكەتلىرىنىڭ كۇچ، قۇۋۋىتىنى زىچ بىرلەشتۇرۇش، باشقا دولەتلەرنىڭ مەنپىيەتلىرىگە قارىمۇ- قارشى بولمايدۇ.

بۇ كۇچ- قۇۋۋەتنى بىرلەشتۇرۇش شۇنداقلا رىياللىقتىن كېلىپ چىققان نەرسە. مەلۇم شەرت- شارائىتتا رېگىونال بازارنى شەكىللەندۇرۇش مۇمكىن بولىدۇ. لېكىن بۇ ئىشنى ئالدىراقساللىق بىلەن قىلىشقا بولمايدۇ. چۇنكى رېگىونال بازار دېگەن نېمە؟ بۇ ئوچۇق تاموژنا ۋە ئىختىسادىي پەزا، ئىشچى كۇچىنىڭ ئەركىن قاتنىشى، بىر پۇتۇن سىلىق سىستېمىسى، كېلىشىلگەن باھالار ۋە ھەتتا، ئەتىمالىم، بىرلەشكەن ۋاليۇتا ۋە مۇداپىيە ھەمدوستلۇغى بولىدۇ.

ئىسلام كەرىموۋ رېگىوننىڭ كەڭ دائىرىدىكى ئىمكانىيەتلىرىنى- ئىنتايىن چوڭ ئىختىدارىنى، قۇۋۋەتلىك خام ئەشيا رېسۇرسلىرىنى، بىر- بىرىگە تارىخىي يېقىن بولغان ئۇ يەردە ياشايدىغان خەلقلەرنىڭ ئەمگەكچانلىغىنى تەكىتلەپ، يۇقۇرىدىكى پىكىرلەرنى قوللاپ- قۇۋۋەتلىدى.

نۇرسۇلتان نازاربايېۋ بىرلىشىپ كۇچ چىقىرىدىغان بەزى بىر ئاساسىي نۇقتىلارنى ئاتاپ كورسەتتى. بۇ ھەممىدىن ئاۋال بىزنىڭ جۇمھۇرىيەتلىرىمىزنىڭ كاسپىي بويىدىكى تەۋەلىرىنىڭ ئىختىسادىي ئىقتىدارىنى بىرلەشتۇرۇشتىن ئىبارەت. بۇ يەردە ھازىرنىڭ ئوزىدىلا مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ ئاچقۇچى تېپىلدى: كاسپىي بويىدا چىقىرىلىدىغان قازاقستاننىڭ نېفتىنى ئوزبەكستان بىلەن تۇركمەنىستان زاۋۇدلىرى تولۇق دەرىجىدە قايتا ئىشلەش قۇدرىتىگە ئىگە.

لېكىن خام ئەشيانى ۋە تەييار مەھسۇلاتنى توشۇش ئۇچۇن ئىسسىق دېڭىزلارغا يول تېپىش- ئالتېرناتىۋ ترانسپورت كوممۇنىكاتسىيەلىرى ناھايىتى مۇھىمدۇر. پارس قولتۇغى ۋە تۇركىيەگە چىقىدىغان ئىران تەرەپكە تومۇر يول قۇرۇلۇشىنى چاپسان ئېلىپ بېرىش، خىتاي ئارقىلىق تېچ ئوكيانغا چىقىش ئىمكانىيىتىنى بېرىدىغان «دوستلۇق» ستانسىيەسىنى چاپسان پايدىلىنىشقا بېرىش بۇ نىيەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشى مۇمكىن. شۇنداقلا رېگىوندا بىرلەشكەن ئەخبارات پەزاسىنى- تاشكەنتتە ئومۇمىي تېلېۋىدېنىيە مەركىزىنى ۋە ئالمۇتىدا ئومۇمىي گېزىتنى ۋۇجۇتقا كەلتۇرۇش توغرىلىق مەسىلىمۇ ئويلاشتۇرۇلدى.

بۇ خىلدىكى پىلانلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا نېفت، ئېلېكتىر ئېنېرگىيەسى، پاختا ۋە باشقا ئىختىسادىي - ئىجتىمائىي پائالىيەت يونىلىشلىرى بويىچە بىرلەشكەن كومىسسىيەلەر ياردەم قىلىشى كېرەك، مۇنداق كومىسسىيەلەر ئوز شتاب- كۋارتىرلىرى بىلەن ئاشگاباتتا، بىشكېكتە، تاشكەنتتە قۇرۇلىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى- رېگىون جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ تولۇق ئېھتىمال بولغان چوڭ ۋە ئوز ئالاھىدىلىكلىرىگە ئىگە بىرلەشمىسىنىڭ پروئوبرازىدۇر.

بۇ بىرلەشمە ئەگەر قوبۇل قىلىنىۋاتقان ئومۇمىي قارارلار ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىغان بولسا، مدھ دائىرىسىدىمۇ ياشىشى مۇمكىن، دەپ تەكىتلىدى پرېزىدېنتلار يەنە بىر قېتىم، ئەلدى مۇستەقىل دولەتلەرنىڭ ھەمكارلىغى ئوز ئارا پايدىلىق ۋە سىۋىلىزاتسىيە ئاساسىغا قۇرۇلۇشى كېرەك. ئۇلارنىڭ ھەممىسى مىنسكىدا بولىدىغان ئۇچرىشىشقا ئىشتىراك قىلىشقا تەييار ئىكەنلىگى، چۇنكى ھەمدوستلۇقنىڭ بىر قېلىپتا تەرەققىي ئېتىشىغا بولغان ئۇمۇت تېخى ئۇزۇلمىگەنلىگى بىلدۇرۇلدى. لېكىن بۇ يول زادىلا كىمدۇ بىرىنىڭ ھوكۇمرانلىغىنى تىكلەش ئارقىلىق ئوتمەسلىگى كېرەك.

ژۇرنالىستلارنىڭ سوئاللىرى شۇنداقلا ئارال، تاجىكستاندىكى ۋەزىيەتنى تۇراقلاشتۇرۇش مۇئەممالىرىغا، رېگىوننىڭ خىلمۇ- خىل ھايات پائالىيىتىنىڭ باشقا مۇھىم تەرەپلىرىگە قارىتىلدى. ئۇلارغا جاۋاپ بېرىپ، تاجىكستان ئالىي كېڭىشىنىڭ رەئىسى ئېمامالى رەخمانوۋ، قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋ، تۇركمەنىستاننىڭ پرېزىدېنتى سەپەرمۇراد نىيازوۋ مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە ئىلگىرى ئېيتىلغان پىكىرلەرگە قوشۇلدى، قېرىنداش جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ ئوز ئارا مۇناسىۋەتلىرىنى تەرەققىي ئەتكۇزۇشتە يېڭى يوللار بىلەن ياندىشىشلارنى بەرپا قىلىدىغان ئۇچرىشىش يەكۇنلىرىگە يۇقۇرى باھا بەردى.

(قاز تاگ).

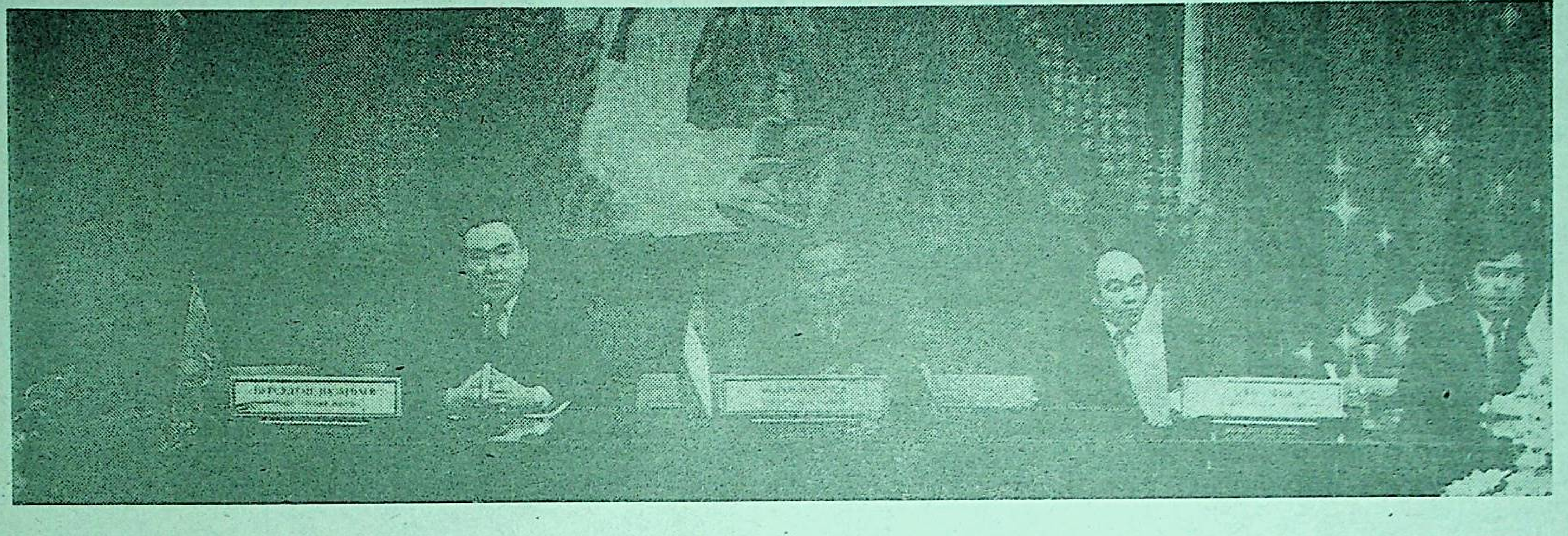

سۈرەتتە: تاشكەنتتە ئۇچرىشىشقا قاتناشقۇچى دولەت باشلىقلىرىنىڭ مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى.

تاشكەنتتىكى ئۇچرىشىش

4- يانۋار كۈنى تاشكەنتتە ئوتتۇرا ئاسىيە ۋە قازاقستان جۇمھۇرىيەتلىرى دولەت ۋە ھوكۇمەت باشلىقلىرىنىڭ ئۇچرىشىشى بولۇپ ئوتتى.

ئۇچرىشىش باشلىنىش ئالدىدا ژۇرنالىستلار مۇزاكىرىلەرنىڭ ئىشتىراكچىلىرىغا: نېمە ئۇچۇن جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ رەھبەرلىرى شۇنچىلىك ئالدىراشلىق بىلەن ئوزبەكستان پايتەختىگە يىغىلدى؟- دېگەن سوئال بىلەن مۇراجەت قىلدى. بۇ تامامەن ئۇنداق ئەمەس، دەپ چۇشەندۇردى قازاقستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ. مۇنداق ئۇچرىشىشنى ئوتكۇزۇش توغرىلىق كېلىشىم ئوتكەن يىلنىڭ ئاخىرىدا ئانقارادا قولغا كەلتۇرۇلگەن ئىدى. لېكىن بىر قاتار ئوبيېكتىپ سەۋەپلەرگە باغلىق بۇ ئۇچرىشىش يېڭى يىلنىڭ بېشىغا كوچۇرۇلدى.

يەرلىك ۋاقىت بىلەن ئەتىگەنلىكى خەلقلەر دوستلۇغى سارىيىغا: قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ، قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋ، تۇركمەنىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى سەپەرمۇراد نىيازوۋ، ئوزبەكستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئىسلام كەرىموۋ، تاجىكستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ رەئىسى ئېمامالى راخمانوۋلار يىغىلدى. يەنە بىر بىنادا ھوكۇمەت باشلىقلىرى ئۇچراشتى.

چوشلىكى مۇزاكىرىلەرنىڭ بارلىق ئىشتىراكچىلىرىنىڭ بىرلەشكەن مەجلىسى ئوتكۇزۇلدى.

ئۇچرىشىشتا ئومۇمەن مدھدىكى سىياسىي ۋە ئىختىسادىي ئەھۋال، رېگىون دولەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى كوپلىگەن خىلمۇ- خىل ئالاقىلارنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەش مەسىلىلىرى، ئىلگىرى قولغا كەلتۇرۇلگەن ئىككى تەرەپلىملىك كېلىشىملەرنىڭ ئورۇنلىنىشىنىڭ كېتىپ بېرىشى، تاجىكستاندىكى ئەھۋال مۇھاكىمە قىلىندى. ئۇچرىشىش ئاياقلاشقاندىن كېيىن بىرلەشكەن ئەخبارات ۋە بىر قاتار ئىككى تەرەپلىملىك ھوججەتلەر، شۇ جۇملىدىن ئوزبەكستان بىلەن قازاقستان ئوتتۇرىسىدىكى سودا ئىختىسادىي كېلىشىم ئىمزالاندى.

شۇنىڭدىن كېيىن دېلېگاتسىيەلەرنىڭ رەھبەرلىرى ژۇرنالىستلار ئۇچۇن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنى ئوتكۇزدى.

قازاقستان تەرەپتىن مۇزاكىرىلەرگە باش مىنىستىرنىڭ ئورۇنباسارلىرى قادىر بايكېنوۋ، يېۋگېنىي يوژىكوۋ- باباخانوۋ، بالتاش تۇرسۇمبايېۋ، دولەت مەسلىھەتچىسى تولېگېن ژۇكېيېۋ، تاشقى ئىشلار مىنىستىرى تولېۋتاي سۇلېيمېنوۋ، مىللىي بىخەتەرلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى بولات بايكېنوۋ، جەنۇبىي قازاقستان ۋىلايىتىنىڭ ۋالىسى مارس ئۇرقۇمبايېۋ ئىشتىراك قىلدى.

شۇ كۈنى كەچقۇرۇنلىقى قازاقستان دېلېگاتسىيەسى ئالمۇتىغا قايتىپ كەلدى.

(قاز تاگ).

بىرلىك، ئىتتىپاقلىق- ئىستىقلالىيەتنىڭ ئاچقۇچى

يۇسۇپبەك مۇخلىسى، خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان كومىتېتىنىڭ پرېزىدېنتى، ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي-ئازادلىق فرونتىنىڭ قوش رەئىسى.

ئۆتكەن ژىلى خەلقىمىز تارىخىدا ئىنتايىن چوڭ ئەھمىيەتكە ئېگە ۋەقە يۈز بەردى. 12—13—14- دېكابىر كۈنلىرى تۈركىيەنىڭ ئىستانبۇل شەھىرىدە شەرقىي تۈركىستان مىللىي تەسىس قۇرۇلتىيى بولۇپ ئۆتتى، بۇ دۇنياۋى مىقياستا خەلقىمىزنىڭ ئىستىقلالىيەت مەسىلىسى قارالغان تۇنجى قېتىم بولغان تەسىس قۇرۇلتىيىغا تۈركىيە، سەئۇدىيە ئەرەبىستانى، ئاقش، گېرمانىيە، ئاۋىسترالىيە، شۋېتسارىيە، پاكىستان، قازاقىستان، قىرغىزىستان، ئۆزبېكىستان ۋە باشقىمۇ مەملىكەتلەردىكى مۇھاجىرلار تەشكىلاتلىرىنىڭ ۋە مىللىي گۇرۇپپىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ئىشتىراك قىلدى.

يېقىندا مەخسۇس مۇخبىرىمىز ي. سابىتى تەسىس قۇرۇلتىيىنىڭ بىر نەچچە ئىشتىراكچىلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، سۆھبەتلەشكەن ئىدى. بىز، مۇھتەرەم گېزىتخانىلارغا ئەينە شۇ سۆھبەتنى ھاۋالە قىلدۇق.

— مەلۇمكى، خەلقىمىز تارىخىدا تۇنجا قېتىم ئۇيغۇرلارنىڭ ۋەتەن داۋاسىنى قىلىدىغان چوڭ بىر خەلق ئارا مىقياستا قۇرۇلتاي بولدى. بۇ مەزلۇم ئۇيغۇر خەلقى ئۆزۈندىن كۈتكەن فورۇم ئىدى. ئەندى موشۇ فورۇم كۆزلىگەن مەخسەتكە يېتىش يولىدا تاشلىغان قەدىمى ئوڭۇشلۇق بولدىمۇ؟

— ئىلگىرى مۇستەملىكچىلەر قولىدا بولۇپ كەلگەن خەلقلەرنىڭ ھەممىسى ئىستىقلالىيىتىنى ئالدى. شۇ خەلقلەر ئارىسىدا مۇستەقىللىقنى ئالالمىغان، بەلكى ئازاتلىق توغرىسىدا ئەڭ قىيىن بىر ۋەزىيەت ئاستىدا ياشاۋاتقان خەلق- بۇ پەقەت شەرقىي تۈركىستاندىكى تۈركىي خەلقلەر ئۇلار ئۇيغۇرلار باشلىق قازاق، قىرغىز ۋە باشقا قېرىنداشلىرىمىز. دۇنياۋىي شەرقىي تۈركىستان قۇرۇلتىيىدا مانا موشۇ ئىستىقلالىيەت مەسىلىسى توپ ئاساسىي مەسىلە بولۇپ ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بۇنىڭ ئۈچۈن 14 مەملىكەتتە ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستاندىكى تۈركىي خەلقلەر. جۈملىدىن ۋەتىنىمىزدىن چىقىپ، باشپانا ئىزدەۋاتقان ياش ۋەتەنداشلىرىمىز موشۇ مەسىلە ئۈستىدە ئۈچ كۈن ئەستايىدىل پىكىر ئېلىپ باردى. بۇ يەردىكى ئىشنىڭ ئەڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشى، تەغدىرىمىز قانچە مۇشكۇل بولمىسۇن، موشۇنىڭغا بولغان بىزنىڭ چۈشەنچىمىز، ئىرادىمىز قۇرۇلتايدىن بىر كۈن بۇرۇن پۇتكۇل جايلاردىن كەلگەن تەشكىلاتلار رەھبەرلىرىنىڭ باش قوشقان يىغىنىدا ھەل بولدى. ئۇ يەردە بىز ئۈچ ئاساسلىق پرىنسىپقا كېلىشتۇق. بىرىنچى- خەتاي مۇستەملىكچىلىرىدىن ۋەتىنىمىزنى ئازات قىلىش ئۈچۈن قەتئىي بىر كۈرەش باشلامدۇق يوق؟ باشلايمىز دەپ كېلىشىلدى. ئىككىنچى- ئەگەر موشۇنداق بىر كۈرەش باشلىنىدىكەن، ئۇنىڭغا جاھان سەۋىيەسىدە يېتەكچىلىك قىلىدىغان بىر سىياسىي يول- پلاتفورما بەلگۈلەمدۇق يوق؟ بەلگۈلەيمىز دەپ كېلىشىلدى. ئۈچىنچىسى- موشۇ سىياسىي يولدا داغدام ماڭىدىغان، دۇنيا كۆلەمدىكى بىر كۈچلۈك شەرقىي تۈركىستان تەشكىلاتىنى قۇرامدۇق يوق؟ قۇرىمىز دەپ كېلىشىلدى.

— قۇرۇلتاينىڭ كۈن تەرتىۋىدە قانداق مەسىلىلەر بولدى؟

— بۇ فورۇم ماھىيەتتە بىرىنچى قۇرۇلتاي ھېساپلاندى. ئۇنىڭدا ئاساسەن نىشانلانغان نەرسە ژۇقۇردىكى ئۈچ پرىنسىپ بويىچە بىر سىياسىي يولنى بەلگۈلەيدىغان ئەتراپلىق، شۇ كۈنگىچە بارلىق تەشكىلاتلار ئۆز ئالدىغا ئېلان قىلىپ كەلگەن دېكلاراتسىيەلەرنى مۇجەسسەملەندۈرىدىغان بىر دېكلاراتسىيەنى قوبۇل قىلدى. بۇ دېكلاراتسىيە مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنىشى كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىللە بارلىق تەشكىلاتلارنىڭ سالاھىيىتىگە يارىشا ئۇلارنىڭ ۋەكىللىرى ئاساسىدا بىرلەشكەن كېڭەش قۇرۇش مەسىلىسى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بۇ 41 ئادەمدىن ئىبارەت ئۈچ كومىتېتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كېڭەش قۇرۇلدى. بىرىنچى كومىتېت- تەشكىلىي كومىتېت بولۇپ، ئالدىمىزدىكى بارلىق ئىشلارنى، قۇرۇلتاي ئوتتۇرىغا قويغان ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان كومىتېت. ئىككىنچى- ھەممە تەشكىلاتلارنىڭ رەھبەرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر سىياسىي مەسىلە كومىتېتى بولدى. ئۈچىنچى- تەشكىلىي

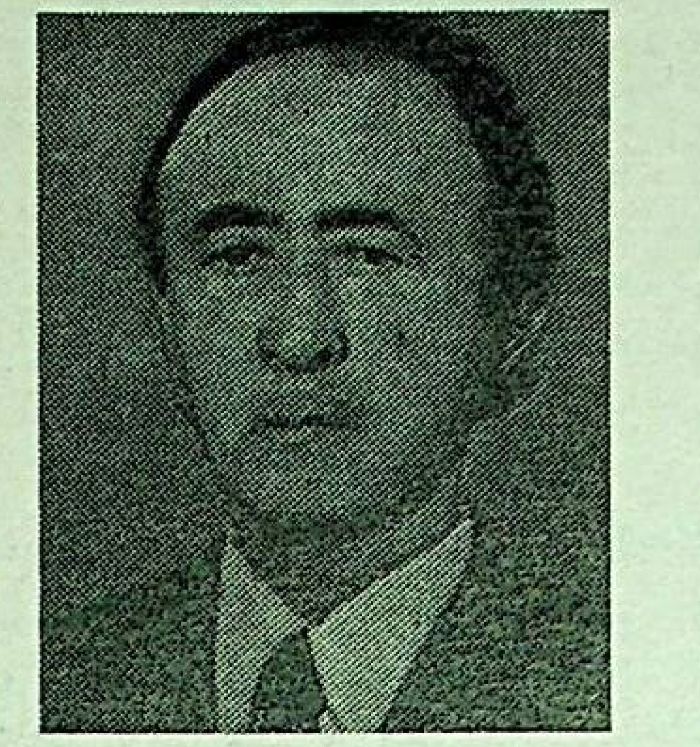

ۋە سىياسىي مەسلىھەت كومىتېتلىرىنىڭ پىكىرلىرىنى، تەكلىپلىرىنى ئىشلەيدىغان، ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان ئىجرائىي كومىتېت. بۇ كومىتېتلار قۇرۇلتايدىن قۇرۇلتايغىچە ئىشلەيدۇ. ئۇلارنىڭ رەھبەرلىرى ۋە ئەزالىرى سايلاندى. شۇنداق قىلىپ، دۇنياۋى شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ 41 كىشىدىن ئىبارەت مىللىي كېڭىشى دېگەن نام ئاستىدا ئۈچ كومىتېتنىڭ بىرلەشكەن تەشكىلىي ئورگىنى قۇرۇلدى. ئەينە شۇ مىللىي كېڭەش بېيىل كۆزدە ئۆتكۈزۈلىدىغان ئىككىنچى قۇرۇلتاينىڭ بارلىق تەشكىلىي خىزمەتلىرىنى ئېلىپ بارىدۇ. مىللىي كېڭەشنىڭ خىزمەت ئورنى ئىستانبۇل شەھىرى بولۇپ بەلگۈلەندى.

بىزنىڭ موشۇ قۇرۇلتىيىمىز تۈركىيە ھوكۇمىتىنىڭ غەمخورلۇق ۋە ئېگىدارچىلىقىدا ئۆتكەنلىكىنى ئالاھىدە مىننەتدارلىق بىلەن تەكىتلەشنى خالىغان بولار ئىدىم. ئەندى يەنە شۇ نەرسىنى ئاتاپ ئۆتۈش كېرەككى، قۇرۇلتاينىڭ تەشكىلىي ئىشىدا قولغا كەلتۈرگەن ئۇتۇقلىرىنىڭ بىرى- دېكلاراتسىيەنىڭ بىرىنچى پۇنكتىدا ۋەتەننىڭ نامى شەرقىي تۈركىستان دەپ ئاتىلىدىغانلىقى قارار قىلىندى. ئىلگىرى رويخەتكە ئېلىنمىغان تەشكىلاتلار قۇرۇلتايغا قاتنىشىشتا بولمايدۇ، ياكى قارار ئېلىشقا بولمايدۇ دېگەن شۇنداق بىر تېندېنسىيە بولغان. بۇ بىرلىكسىز ئۈچۈن ئىلغارلىكتىن تومتۇلۇق بولۇپ كەلگەن ئىدى. قۇرۇلتايدا ئەينە شۇ مەسىلە ئېنىق ھەل قىلىندى. يەنى دۇنيانىڭ قايسى جايىدا بولمىسۇن، ۋەتەن داۋاسىنى قىلىپ، ئىستىقلالىيەت يولىدا ھەرىكەت قىلىۋاتقان، ئۆلۈك روھ بىلەن ئېلىنغان ياكى ئېلىنمىغانلىقىدىن قەتئىي نەزەر، مەيلى ئۇ ئۈچ ئادەمدىن تەركىپ تاپقان بولسۇن، ئۇ مۇستەقىل تەشكىلات بولۇپ ھېساپلىنىدىغانلىقى ئالاھىدە قەيت قىلىندى.

— مەلۇمكى تۈركىيە تۈركىي خەلقلەر ئارىسىدىكى ئەڭ چوڭ ۋە قېدىمىي دۆلەت. بىزگە قاداش، قېرىنداش تۈركىيە پايتەختىدە بۇ تەسىس قۇرۇلتىيىنىڭ ئۆتكۈزۈلۈشى ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە. چۈنكى بارلىق تۈركىي خەلقلەرنىڭ پېشىنى قوشۇدىغان، ئۇلارنىڭ ئالدىدا تۇرغان مۇئاممالارنى ھەل قىلىشتا ئۇلارنىڭ سالماقلىق ھەسسىسىنى قوشىدىغان، ئەلۋەتتە، تۈركىيە بولۇشى كېرەك. بۇ ھەقتە نېمە دېگەن بولار ئىدىڭىز؟

— مەزكۇر تەسىس قۇرۇلتىيىغا سەئۇدىيە ئەرەبىستانىدىن كەلگەن پېشقەدەم ئورۇغۇن موتىۋەر زاتلارنىڭ ئىچىدە ئەرەپ موتىۋەرلىرىمۇ بولدى. ئەندى تۈركىيەدىن قۇرۇلتايغا بولسا تۈركىيەنىڭ ئەڭ چوڭ سىياسىي، مەدەنىي ئەربابلىرى قاتناشتى. مەسىلەن مىللەتچى «كۈرەش» پارتىيەسىنىڭ ئۇمۇمىي رەئىسى ئالىپ ئارسلان تۈركەش، باش باقاننىڭ (مىنىستىرنىڭ) باش مەسلىھەتچىسى، بۈيۈك ئەلچى نامىق كامال زەيبەك، شۇنداقلا تۈركىيەنىڭ مەشھۇر تارىخچى- ئالىملىرى، پروفېسسورلار ۋە باشقا ئەربابلار ئىشتىراك قىلدى.

مۇستەملىكچىلەر قول ئاستىدىكى بىر ئاز سانلىق مىللەتنىڭ تەغدىرىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ب م ت قائىدە- يۇسۇنلىرى بويىچە شۇ مىللەتكە باشقا بىر دۆلەتنىڭ ھامىلىق قىلىشى كېرەك. بىزگە ھامىلىق قىلىدىغان دۆلەتلەر كۆپ. مەسىلەن ئوتتۇرا ئاسىيە ۋە قازاقىستان دۆلەتلىرى ھامىلىق قىلىشى كېرەك. لېكىن ئۇلار تېخى ياش، ئەندىلا دەسلەپكى قەدەملىرىنى تاشلاۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن شەخسەن مەن بۇ مەسىلىنى ئاڭلىق چۈشەنگەن ھالدا 1992- ژىلى خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان كومىتېتىنىڭ دىنىي- سىياسىي ئىشلار بويىچە ھەيئىتىمىز ئابدۇرازاق ئىمامنى تۈركىيەگە ئىككى قېتىم ئەۋەتىپ، ئۇ تۈركىيە ھوكۇمىتىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن سۆھبەتلەرنى ئۆتكۈزۈپ، ئالدىن-ئالا تەييارلىق ئىشلار ژۈرگۈزۈلگەن ئىدى. دېمەك تۈركىيە ھوكۇمىتى ئۆتكەن ژىلىنىڭ ئۆزىدىلا بىزگە ئۆز ئىپادىسىنى بىلدۈرگەن ئىدى. مەن شۇنىڭغا ئەمىنمەنكى، بىزگە ھامىي بولىدىغان تۈركىيە ھوكۇمىتى بۇ قېتىم تەسىس قۇرۇلتىيىدا رەسمىي بىزگە مەلۇم بولدى. قۇرۇلتايدا تۈركىيە بىزگە سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتىن ھامىيلىقنى كۆرسەتتى.

جۈملىدىن، بىز قۇرۇلتايغا قازاقىستاندىن باردۇق، بىز بىلەن قازاقىستاننىڭ ئەڭ چوڭ ۋەكىللىرىدىن بىرى، دېپۇتات، ئاتاقلىق شائىر، بولۇپمۇ بىزنىڭ خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى بىلەن زىچ ھەمكارلىقتا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان يادرو قورالىغا قارشى «نېۋادا- شەمەي» خەلق ئارا ھەرىكىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئولژاس سۇلېيمېنوۋ بىلەن ئۇنىڭ مۇئاۋىنى مىرزاخان ئېرىمبېتوۋ بىللە باردى. ئولژاس پەخىرلىك ھالدا سۆزگە چىقتى. دېمەك، بۇ تۈركىيەدىن تاشقىرى. بىزگە قازاقىستاننىڭمۇ ھىمداش ئىكەنلىكىنى بىلدۈردۇ.

— ئۇمۇمەن قۇرۇلتايدىن قانداق تەسىرات ئالدىڭىز؟

— بۇ تەسىس قۇرۇلتاي ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ۋەتەن داۋاسى يولىدا تاشلانغان چوڭ بىر قەدەم بولدى دەپ ھېساپلايمەن. سايلام ۋاقتىدىكى ۋە باشقا پەيتلەردىكى بەزى قىسمەنلىق سانلارنى نەزەرگە ئالمىغاندا، قۇرۇلتاي ژۇقۇرى ئۇستۇن روھ، ۋەتەن ئىستىقلالىيىتى يولىدا قەتئىي كۈرەشكە بەل باغلاش كەيپىياتىدا ۋە ئەڭ مۇھىمى بىرلىك، ئىتتىپاقلىق روھىدا ئۆتكەنلىكى ھەممىنى خوشال قىلدى.

ئازات ھېكىمبەك، «نېۋادا- شەمەي» يادرو قورالىغا قارشى خەلق ئارا ھەرىكىتى لوبنۇر بولۇمى ئىجرائىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى.

— سىز چەت ئەلگە بىرىنچى قېتىم چىقىۋاتقىنىڭىز يوق. ئەندى بۇ قېتىمقى تۈركىيەگە قىلغان سەپىرىڭىز ئالاھىدە ئورۇندا تۇرسا كېرەك. چۈنكى خەلقىمىز تارىخىدا چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە دەسلەپكى خەلق ئارا فورۇم بولدى. سىز موشۇ فورۇمغا تەييارلىق كۆرۈش ھەققىدە نېمە دېگەن بولار ئىدىڭىز؟

— قۇرۇلتاي بىرىنچى كۈنى ناھايىتى تەنتەنىلىك ئۆتتى. قۇرۇلتايغا تۈركىيەدىكى ئۇيغۇر تىجارەتچىلىرى سپونسورلۇق قىلغان ئىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ تەشكىلىي ئىشلار، مېھمانلارنى كۈتۈش، ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە ھاكازىلار خېلە كۆڭۈلدىكىدەك بولدى. تەشكىلىي ئىشلار تۈركىيەدىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار ۋەخپىسىنىڭ باشلىقى ئىستىپادىكى گېنېرال مۇھتەرەم مەھەممەت رىزا بېكىن باشچىلىقىدىكى بىر تۈركۈم ۋەتەنداشلار تەرىپىدىن ئېلىپ بېرىلغان. مەھەممەت رىزا بېكىننىڭ تۈركىيە دۆلىتى ئالدىدا قىلغان خىزمەتلىرى ئېتىراپقا ئېلىنغان ھالدا، ھوكۇمەت ئۇنىڭ بىلەن ھېساپلىشىدىكەن، جامائەتچىلىك ئارىسىدا ئۇ چوڭ ئابرويغا ئىگە ئىكەن.

مەزكۇر قۇرۇلتايغا قازاقىستاندىن ئەڭ چوڭ دېلېگاتسىيە، شۇنداقلا قىرغىزستاندىن، تۈركمەنىستاندىن، سەئۇدىيە ئەرەبىستانىدىن، گېرمانىيەدىن، شۋېتسارىيەدىن، ئامېرىكىدىن، ئاۋستىرالىيەدىن ۋە باشقا دۆلەتلەردىن دېلېگاتلار كەلدى.

قۇرۇلتايغا تۈركىيەنىڭ مىللەتچى «كۈرەش» پارتىيەسىنىڭ ئۇمۇمىي رەئىسى **ئالىپ ئارسلان تۈركەش**، تۈركىيە باش مىنىستىرى س. دېمىرېلنىڭ باش مەسلىھەتچىسى،

بۈيۈك ئەلچى **نامىق كامال زەيبەك** ۋە باشقا رەسمىي شەخسلەر، قازاقىستاندىن مەشھۇر شائىر ۋە دۆلەت ئەربابى، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ خەلق دېپۇتاتى **ئولژاس سۇلېيمېنوۋ** ئىشتىراك قىلدى.

قۇرۇلتاي تۈركىيەنىڭ بارلىق ئاممىۋى ئەخبارات ۋاستىلىرى تەرىپىدىن داۋاملىق تۈردە يورۇتۇلۇپ تۇردى.

— قۇرۇلتاي ئۆزىنىڭ كۆزلىگەن مەخستىگە يەتتى دەپ ئېيتالامسىز، يەنى كۈن تەرتىۋىدە بەلگۈلەنگەن مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتا قانداق قەدەملەر تاشلاندى؟

— قۇرۇلتاي ئۆزىنىڭ ئالدىغا قويغان مەخستىگە تولۇق دەرىجىدە يەتتى دەپ ئېيتالمايمەن. ئەينە شۇ سەۋەپتىن بۇ قۇرۇلتاي تەييارلىق، يەنى تەسىس قۇرۇلتىيى بولدى، ئەندى ئاساسىي قۇرۇلتاي 1993- ژىلى كۈزدە ئۆتكۈزۈلۈشى بەلگۈلەندى. چۈنكى قۇرۇلتاي نىزامنامىسىنىڭ، پروگراممىسىنىڭ لايىھىلىرى ۋە باشقا مۇھىم ھۆججەتلەر ئالدى بىلەن ۋەتەنداشلارنىڭ ئۇمۇمىي مۇھاكىمىسىدىن ئۆتكۈزۈلۈشى ئاندىن قوبۇل قىلىنىشى كېرەك. بۇ ئىشلار قىلىنمىغان. (بۇ ھەقتە مەن ئايرىم بىر ماقالامدا مەزكۇر مەسىلىلەر توغرىلىق تەپسىلىي توختىلىمەن).

— قۇرۇلتاي قانداق قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كەلدى، بۇنىڭغا كىملەر تەسىر يەتكۈزدى؟

— ئەڭ ئېغىر مەسىلە- سايلامدا دېموكراتىك پرىنسىپ تامامەن بولمىدى، ئامزاتلارنى كۆرسىتىش بولمىدى، ئەندى بەلگۈلەنگەن ئامزاتقا كىم قارشى چىقسا، ئۇنى دۈشمەن دەپ ئاتايمىز دەپ رەھبەرلىك ئۆز دىكتاتۇرىسىنى، ھوكۇمرانلىقىنى ئىشلەتتى. ئەينە شۇ سەۋەپتىن ئاتاقلىق ژۇرنالىست ۋە جەمىيەت ئەربابى ئەركىن ئالىپتېكىن شەرقىي تۈركىستان مىللىي كېڭىشىنىڭ باش كاتىپلىق لاۋازىمىدىن ۋاز كەچتى.

ئامزاتلار ئۈستىدە مۇھاكىمە ژۈرگۈزۈلمىدى، نارازىلىق بىلدۈرگەنلەر مۇناپىق دەپ ھېساپلاندى.

— ھەر خىل تەشكىلاتلار قۇرۇلتايغا ئۆزلىرىنىڭ كونكرېت پىكىر-تەكلىپلىرى بىلەن كەلگەن بولسا كېرەك؟

— قۇرۇلتاينىڭ ئىككىنچى كۈنى **ئۈچ كومىسسىيە؛ 1. سىياسىي، 2. ئىقتىسادىي، 3. مەدەنىي-مائارىپ كو**

(ئاخىرى 4- بەتتە).

بىرلىك، ئىستىپاقلىق-ئىستىقلالىيەتنىڭ ئاچقۇچى

ھاشىر ۋاھىدى، ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتىنىڭ رەئىسى، ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي-ئازاتلىق فرونتىنىڭ قوش رەئىسى.

— خەلقىمىز ئۇزۇندىن تەقەززالىق بىلەن كۈتكەن ئەڭ چوڭ بىر ۋاقە يۈز بەردى. بىز دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ ھاكىم مۇتلەق ئىمپېرىيە — دس ج ئى نىڭ پارچىلانغانلىقىنىڭ گۇۋاھچىسى بولدۇق. مانا ئەندى «سوغۇق مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇشىغا» ئۇزۇل-كېسىل خاتىمە بېرىلدى. ئەينە شۇنداق خەلق ئارا مەيداندا ۋەزىيەت خېلە يۇمشىغان، دېموكراتىيە تەنتەنە قىلىشقا باشلىغان، دۇنيادا ئىنسان ھوقۇقلىرى مەسىلىرىگە بارغانسېرى چوڭ كۆڭۈل بۆلۈنىۋاتقان بىر ۋاقىتتا تۈركىيەنىڭ پايتەختى ئىستامبۇلدا ئۇيغۇرلارنىڭ دۇنياۋىي قۇرۇلتىيى بولۇپ ئۆتتى. بۇ قۇرۇلتاينىڭ ئېچىلىشىغا قانداق ئامىللار تۈرتكە بولدى؟

— بىزنىڭ ئانا ۋەتىنىمىز ئۇيغۇرىستان خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ زۇلۇمى دەستىدىن ئۆز ھوقۇقلىرىدىن ئايرىلىپ، ئاياق ئاستى قىلىنغانلىقىدىن خەلقىمىزنىڭ بىر قىسمى باشقا مەملىكەتلەرگە كېتىشكە مەجبۇر بولغانلىقىنى ھەممە بىلىدۇ. ئىلگەركى كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ قازاقىستان، قىرغىزىستان، ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيەتلىرىدە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار كېيىنكى يىللىرى كېڭەش ئىتتىپاقىدا پەيدا بولغان ياخشى ئۆزگىرىشلەردىن پايدىلىنىپ «ئۇئات» تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇپ، قۇرۇلتاي ئېچىپ، تەشكىلاتنىڭ نىزامنامە، پروگراممىلىرىنى (ھەرىكەت دەستۇرى) قوبۇل قىلىپ، پائالىيەت ئېلىپ بېرىشنى باشلىغان ئىدى. بىزنىڭ پائالىيىتىمىزدە بەزى بىر ئوخشىماسلىقلار پەيدا بولغاندا، دۇنيادىكى بىزنىڭ پائالىيىتىمىزگە مۇناسىۋەتلىك ئادەملەر بىلەن ئالاقە باغلاپ، بىز تۆرت مەسىلىدە بىرلىككە كېلىشىمىز كېرەكلىكىنى، بۇنىڭ ئۈچۈن بىر قۇرۇلتاي ئاچايلى دېگەن تەكلىپنى بەردۇق. بىز بىرىنچى مەسىلىدە كۆرەشنىڭ غايىسىنى بىرلىككە كەلتۈرۈشىمىز كېرەك. نېمە ئۈچۈن كۆرەش قىلىشىمىز كېرەكلىكىنى ھەممىمىز ئېنىق چۈشىنىۋېلىشىمىز لازىم. ئىككىنچى مەسىلە بىز ئۇيغۇرلار ۋەتىنىمىزنىڭ نامىنى ئاتاشتا بىرلىككە كېلىش توغرىلىق بولغان ئىدى. ئۈچىنچى مەسىلە — ئەپۇسىمىزنى ئېنىقلاشتا بىرلىككە كېلىش. تۆرتىنچى مەسىلە — ۋەتىنىمىزنىڭ يەر مەيدانى ئۆلچىمىنىڭ ھەر خىل ئاتىلىشىنى بىر خىل قىلىش، يەنى ئۇنىڭدا بىرلىككە كېلىش. مانا شۇنداق بىر قانچىلىغان ئوخشىماسلىقلاردا بىرلىككە كېلىش ئۈچۈن بىز قۇرۇلتاينى ئېچىشنى تەشەببۇس قىلغان ئىدۇق.

بىز قويغان تۆرت مەسىلىنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ مۇھىمى كۆرەشنىڭ غايە مەسىلىسىدۇر. غايىنىڭ ئاساسىي نىشانى — ئىستىقلالىيەت ئۈچۈن كۆرەش بولۇشى كېرەكتۇر ۋە بىز موشۇ نۇقتىدىن قۇرۇلتاينى چاقىرىشنى تەكلىپ قىلغان ۋە قۇرۇلتاي بۇ مەسىلىنى توغرا دەپ تاپتى.

— بۇ قۇرۇلتايغا قانداق تەييارلىق قىلىندى، ھەر خىل تەشكىلاتلار قۇرۇلتاينى چاقىرىش تەييارلىقىغا قانچىلىك ھەسسە قوشتى؟

— مەن ژۇقۇرىدا تەكىتلىگەن مەسىلىلەر قۇرۇلتاينىڭ تەييارلىق ھارپىسىدا مۇزاكىرە قىلىندى. ئەندى موشۇ شارائىتتا خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى مۇھاجىرەتتىكى شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنى قۇرۇش تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئەندى ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ مۇئاۋىن پرېزىدېنتى ئەركىن ئالىپتېكىننىڭ ئۆز تەشەببۇسلىرى بولدى. باشقىلاردىنمۇ ھەر خىل تەكلىپلەر چۈشتى، ئەينە مۇشۇ ھەر خىل پىكىر-تەكلىپلەر موشۇ قۇرۇلتاينىڭ ئېچىلىشىغا سەۋەپ بولدى. قۇرۇلتاينى چاقىرىش ۋە ئۇنىڭغا ئىگىدارچىلىق قىلىش ۋەزىپىسىنى تۈركىيەدىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار ۋەخپىسى ۋە ئۇنىڭ باشلىغى ئىستېپادىكى گېنېرال مەمەت رىزا بېكىن، شۇنداقلا تۈركىيەدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان تىجارەتچى ۋە ئەدىپ مەمتىمىن ھەزرەت، پروفېسسور سۇلتان ماخمۇت قەشقەرىي ۋە باشقىلار ئاتقۇردى. ئەندى مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم، قۇرۇلتاي ھوججەتلىرى — نىزامنامە، پروگرامما ۋە ھاكازىلار تەييار بولمىغانلىقتىن بۇ قۇرۇلتاي ئەمەس، بەلكى قۇرۇلتايغا تەييارلىق مەجلىس بولدى. ئەندى بۇ مەجلىستە قۇرۇلتايغا تەييارلىق كورۇش ھەيئىتىنى سايلىدۇق.

— «ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي-ئازاتلىق فرونتى» مەزكۇر قۇرۇلتايدا قانداق ئېنىق تەكلىپلەرنى بەردى ۋە ئۇلار قانچىلىك دەرىجىدە قوبۇل قىلىندى؟

— بىز ۋەتىنىمىزنىڭ ئىستىقلالىيىتىنى، دۆلەتچىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن قىزىل خىتاينىڭ ئەكسىل، مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتىنى قەتئىي ۋە داۋاملىق پاش قىلىشىمىز كېرەك. ئەندى كونكرېت بېرىلگەن تەكلىپلىرىمىزگە كەلسەك: ئا) بىز دالاي لامىنىڭ تەجرىبىسىنى ئۆگىنىشىمىز، ئۇنىڭ بىلەن زىچ ئالاقە باغلىشىمىز ۋە خەلق ئارا مەيداندا قىلىدىغان ئىشلارنى بىللە قىلىشىمىز كېرەك، ب) م د ھ دىكى تۈركىي تىللىق دۆلەتلەرنىڭ ئۇيغۇرىستان مەسىلىسى بىلەن شۇغۇللىنىشىنى قولغا كەلتۈرۈشىمىز كېرەك، بۇ مەسىلىدە تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ باشلامچىلىق رول ئوينىشىنى قولغا كەلتۈرۈش لازىم. ۋ) ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتى ئارقىلىق ۋەتىنىمىز مەسىلىسىنى ب م ت دا قاراشنى قولغا كەلتۈرۈش ۋەزىپىسىنى تەييارلىق ھەيئەت ئۆز ئۈستىگە ئېلىشى كېرەك. بېيىل باكۇدا ئېچىلىدىغان دۇنيادىكى تۈركىي تىللىق دۆلەتلەر باشلىقلىرىنىڭ ژىغىنىنىڭ كۈن تەرتىۋىدە ئۇيغۇرىستان مەسىلىسى بولۇشى كېرەك. بۇنى تۈركىيە ھۆكۈمىتىنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇشىنى قولغا كەلتۈرۈشىمىز كېرەك. گ) «نېۋادا-شەمەي» خەلق ئارا يادرو قوراللىغا قارشى ھەرىكىتى لوبنۇر بولۇمى ئارقىلىق ۋەتەن داۋاسىنى خەلق ئارا مەيداندا تېخىمۇ كەڭ دائىرىدە ئېلىپ بېرىش. د) دېموكراتىك ئەللەرنىڭ ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىدا پۈتۈنسۈرۈك ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇنقەرزلىككە ئۇچراپ كېتىپ بارغانلىقى توغرىلىق مۇپەسسەل ماتېرىياللارنى داۋاملىق بېرىپ، تۇرۇشنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە لازىم بولسا، بۇنىڭ ئۈچۈن مەبلەغنى ئايىماسلىق. ژ) سابىق كېڭەش ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇيغۇر خەلقىگە، ئۇيغۇرىستانغا نىسبەتەن قىلغان مۇدھىش ھەرىكەتلىرىنى پاش قىلىش كېرەك، بۇنىڭغا ھازىرقى روسسىيە ھۆكۈمىتى بىزگە ھەسداشلىق بىلدۈرگەن ھالدا ئارخىۋ ماتېرىياللىرى بىلەن تونۇشۇپ چىقىشىمىزغا ئىمكانىيەت يارىتىشى لازىم. ئەندى ئەگەر ھازىرقى روسسىيە ئۆزىنى دېموكراتىك دەپ ھېساپلىسا بۇ ئىشنى باشقىلارنىڭ ئارىلىشىسىز قىلىشى كېرەك. ز) ئەڭ ئاساسىي مەسىلە — كېلەچەك ئۈچۈن كادىر تەييارلاش مەسىلىسى، بۇنىڭ ئۈچۈن چەت ئەللەردىكى تىجارەتچى ۋەتەنداشلارنى جەلپ قىلىپ، ئۇيغۇر باللىرىنى چەت ئەللەردە، يەنى بىزگە ھەسداش مەملىكەتلەردە ئوقۇتۇشتىن ئىبارەت. ۋ) تارىخچىلىرىمىز بارلىق كۈچ-قۇۋۋىتىنى توپلاپ ئۇيغۇرلارنىڭ ھەققىي تارىخىنى يېزىپ چىقىش ۋە ئۇنى ئۇيغۇرچىدىن ئاشقىرى ئىنگلىز، نېمىس، تۈرك، ئەرەب تىللىرىدا نەشر قىلدۇرۇشنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە باشقا تەكلىپلەرنى بەردۇق.

— ھەر قانداق بىر چوڭ ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئەڭ مۇھىمى بۇ مەبلەغ مەسىلىسى. مەبلەغ مەنبەسى بارمىكەن؟

— ئەلۋەتتە، مەبلەغسىز ھېچ قانداق پائالىيەت ئېلىپ بېرىش مۇمكىن ئەمەس. چەت ئەللەرگە چىقىپ كەتكەن ۋەتەنداشلىرىمىز ئۆزلىرىنىڭ بايلىقىنى ۋەتەن ئازاتلىقى ئۈچۈن ئايىمايدىغانلىقىنى ئوچۇق ئىپادىلىدى.

— مەزكۇر قۇرۇلتاينىڭ قولغا كەلتۈرگەن مۇۋاپپەقىيەتلىرى نېمىلەردىن ئىبارەت؟

— قۇرۇلتايدا ھەر خىل پروگراممىلاردا ئىشلەۋاتقان تەشكىلاتلار بىر مەخسەتتە — يەنى ۋەتەننىڭ ئىستىقلالىيىتى نىشانىدا بىر پىكىرگە كەلدۇق ۋە شۇ ئاساستا بىرلەشتۇق، مۇۋاپپەقىيىتىمىز ئەينە شۇنىڭدىن ئىبارەت. بىز ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن شەرقىي تۈركىستان مىللىي كېڭىشىنى بەلگۈلەپ چىقتۇق.

— ئىستىقلالىيەت ئۈچۈن كۆرەش يولىدا پائال ھەرىكەت قىلىۋاتقان چەت ئەللەردىكى ۋەتەنداشلار توغرىلىق نېمە دېگەن بولار ئىدىڭىز؟

— بىز ئىستامبۇلدا بىر نەچچە ئادەملەر بىلەن ئۇچرىشىپ سوھبەتلەشتۇق. ئۇ ئادەملەرنىڭ ھەقىقەتەنمۇ مىللەتنىڭ، ۋەتەننىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈن قەتئىي بەل باغلىغانلىقىنى، ئىپادە كۈچلۈكلىكىنى، ئالىسەۋىيەسىنىڭ ژۇقۇرى ئىكەنلىكىنى، ئىستىقلالىيەتتىن باشقا نەرسىگە بارمايدىغانلىقىنى كوردۇق. سەئۇدىيە ئەرەبىستاندا رەبىتۇل ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ ئاشقى ئالاقىلار بولۇمىنىڭ باشلىغى **رەخمەتۇللا تۈركىستانى**، سەئۇدىيە ئەرەبىستاندا ئۇيغۇرلارنىڭ لىدېرى سۈپىتىدە ئېتىراپ قىلىنغان، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ ئىشتىراكچىسى **ھۈسەيىن قارى ھاجىم**، ۋەتەنپەرۋەر مىللونېرلار **غوپۇر ھاجىم**، **قادىر ھاجىم**، شائىر **كامىل ئابدۇللىنى** ۋە باشقىلارنى كوردۇق. ئۇلار ۋەتەن ئۈچۈن ھاياتىنى، بارلىق مال-مۈلكىنى ئايىمايدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

مىسسىيەلىرى قۇرۇلدى. سىياسىي كومىسسىيەگە ئەركىن ئالىپتېكىن رەھبەرلىك قىلدى. بۇ كومىسسىيەدە ھ. ۋاھىدى، ي. مۇخلىسى، ئا. ھېكىمبەك، ق. غوجامبەردىيېۋ، د. ياسىنوۋ، ن. كەنجىيېۋ ۋە باشقىلار بولدى. ئەينە شۇ كومىسسىيەدە ھەممە پىكىرلەر تىڭشالدى ۋە لايىق دەپ تېپىلغانلىرى كېيىن مىللىي كېڭەشنىڭ نىزامنامىسىغا ۋە پروگراممىسىغا قوشۇمچە تەكلىپلەر سۈپىتىدە بېرىلدى.

— خەلقىمىزنىڭ ھەل قىلىنىشى كېچىكتۈرۈپ بولمايدىغان ئەڭ مۇھىم مۇئاممالىرىنىڭ بىرى — بۇ لوبنۇر يادرو-راكېتا سىناق مەيدانىنى يېپىش بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. قۇرۇلتايدا موشۇ مەسىلە ئۈستىدە سۆز بولدىمۇ؟

— قۇرۇلتاينىڭ بىرىنچى ۋە ئىككىنچى كۈنلىرى لوبنۇر مەسىلىسى ھەققىدە پەقەت سۆز بولمىدى. ئەندى قۇرۇلتاينىڭ ئۈچىنچى كۈنى بۇ مەسىلە قوزغالدى. خەلقىمىزنىڭ ئېغىر قىسمىتىنى ھەل قىلىشتا لوبنۇر مەسىلىسى ئەڭ مۇھىم ئاچقۇچ بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. چۈنكى يادرو قوراللىغا قارشى ھەرىكەتنى قوللىمايدىغان ھېچ كىم بولمىسا كېرەك. لېكىن قۇرۇلتاينىڭ دېلېگاتلىرى بۇ مەسىلىنى ئانچە چوڭقۇر چۈشىنىپ كەتمىگەنلىكىدىن مەن، «نېۋادا-شەمەي» يادرو قوراللىغا قارشى خەلق ئارا ھەرىكىتى ئىجرائىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى مىرزاخان ئېرىمبېتوۋ، ئالىم ماخمۇت ئابدۇراخمانوۋ، يازغۇچى ئەخمەتجان ھاشىروۋ يولداشلار بۇ مەسىلىنى چۈشەندۈرۈشتە مەلۇم ئىشلارنى قىلدۇق. ئاخىرى لوبنۇر مەسىلىسى مىللىي كېڭەشنىڭ نىزامنامىسىغا ئايرىم بىر پۇنكت بولۇپ كىردى.

ئەندى قۇرۇلتايدا ئولژاس سۇلېيمېنوۋنىڭ سۆزىدە شەخسەن مەن ئۈچۈن بىر يېڭىلىق بولدى، ئۇ ئۆز سۆزىدە ئەندى لوبنۇر مەسىلىسى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئېغىر تەغدىرىنى ھەل قىلىشتىكى ئاساسىي كۈچ بولۇشى كېرەكلىكىنى، ئەينە شۇ ئارقىلىق ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بارلىق مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىشقا بولىدىغانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

— قۇرۇلتايغا ئىشتىراك قىلغان ئاساسىي شەخسلەر توغرىلىق ئىككى ئېغىز توختالسىڭىز؟

— سەئۇدىيە ئەرەبىستاندىن كەلگەن دېلېگات **ھۈسەيىن قارى ھاجىم** رەبىتۇل ئىسلامدا ئۇيغۇرلارغا ۋاكالەتلىك قىلىدىغان پېشقەدەم لىدېر. ئۇ ھەقىقىي ۋەتەنپەرۋەر، ئەجايىپ ئاتىق ئادەم بولۇپ، ۋەتەن ھەققىدە سۆز قىلغاندا ئادەمنى بېختىيار ھاياجانلاندۇرىدۇ، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ ئىشتىراكچىسى، بوۋام ھېكىمبەك غوجا ۋە باشقا پېشقەدەملەرنىڭ سەپدىشى. ئۇ كىشى لوبنۇر مەسىلىسىنى توغرا چۈشىنىپ، بۇ ئىشقا ئۆزىنىڭ ماددىي ياردىمىنى ئايىمايدىغانلىقىنى قەتئىي بىلدۈردى. مەن لوبنۇرغا ئائىت 100 دىن ئارتۇق ھۆججەتلىك سۈرەت كۆرگەزمىسىنى ئۇ كىشىگە ھەدىيە قىلدىم.

غۇلام پاختا — ئامېرىكىدىن كەلگەن دېلېگات، «ئامېرىكا ئاۋازى» رادىئوستانسىيەسىنىڭ مۇخبىرى، ئۇ ھەر تەرەپلىمە چوڭقۇر بىلىملىك، خەلقىمىزنىڭ مۇئاممىسىنى ياخشى چۈشىنىدىغان، ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخىنى، مەدەنىيىتىنى بىلىدىغان ھەققىي ۋەتەنپەرۋەردۇر. ئۇ قۇرۇلتاينىڭ تەشكىلىي ئىشلىرىغا ئاساسىي جەھەتتىن ھەسسە قوشقان ئادەملەرنىڭ بىرى.

سەئۇدىيە ئەرەبىستاندىن كەلگەن دېلېگات — **رەخمەتۇللا تۈركىستانى** — رەبىتۇل ئىسلامنىڭ ئاشقى ئالاقىلار بولۇم باشلىغى. ئاھايىتى سالماقلىق، ھەر قانداق سۆزنى دەلىللىك قىلىدىغان ۋەزمىن ئادەم. ئۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىدىن ياخشى خەۋەردار. ئۇ قۇرۇلتاينىڭ تەشكىلىي ئىشىغا پائال ئارىلىشىپ، چوڭ ھەسسە قوشقان. مەن بىلەن بولغان شەخسىي سوھبەتتە لوبنۇر مەسىلىسىگە ھەر قانداق ماددىي ياردەم تەلەپ قىلىنسا بېرىدىغانلىقىنى ۋەدە قىلدى.

ئەركىن ئالىپتېكىن — گېرمانىيەدىن كەلگەن دېلېگات، ميۇنخېن شەھرىدىكى «ئەركىن ياۋروپا» رادىئوستانسىيەسىنىڭ مۇخبىرى. ياۋروپادا بىلىم ئالغان، قابىلىيەتلىك سىياسەتچى، كوپ تىللارنى مۇكەممەل بىلىدۇ.

غوپۇر ھاجىم — سەئۇدىيە ئەرەبىستاندىن كەلگەن دېلېگات، مىللونېر، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ ئىشتىراكچىسى، ۋەتەن ئىستىقلالىيىتى يولىدا قەتئىي بەل باغلىغان پېشقەدەم ئەرباپ.

مەمتىمىن ھەزرەت — ئىستامبۇلدا ياشايدۇ، تىجارەتچى. شەرقىي تۈركىستانلىقلار ۋەخپىسى باشلىغىنىڭ ئورۇنباسارى. قۇرۇلتاينىڭ تەشكىلىي كومىتېتىدا ئاساسىي ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرغانلارنىڭ بىرى. «شەرقىي تۈركىستان مەكتۇپلىرى» دېگەن كىتاپنىڭ مۇئەللىپى. تۈركىيە گېزىتلىرىگە ئۇيغۇرلار مەسىلىلىرى ھەققىدە داۋاملىق ماقالىلارنى يېزىپ تۇرىدۇ.

ئەيسا يۈسۈپ ئالىپتېكىن — 40-يىللاردىكى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ژىرىك ئىنقىلاپچىلىرىنىڭ بىرى، تۈركىيە ۋە باشقا ئىسلام دۆلەتلىرىدە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئېتىراپ قىلىنغان لىدېرى. ئۇ: «مېنىڭ ئىشىمنى سىلەر داۋاملاشتۇرۇڭلار» — دەپ ئولژاس ئىككىمىزگە دۇئاسىنى بەردى.

ياقۇببەگ بەدەۋلەت

بۇزرۇكخاننىڭ غايىسى

مۇسۇلمان دۆلىتىسىنىڭ مەشھۇر ئەللامىسى بۇزرۇكخان ئىسىق سەھنەدە ئولتۇرۇپ، ياقۇببەگكە تارىختىن ساۋاق بېرەتتى. ئۇ ئۇيغۇرلارنىڭ ئاتا ۋەتىنى قەشقەر تارىخىنى بەكمۇ تەسىرلىك ھېكايە قىلاتتى. ياقۇببەگ پۈتكۈل ۋۇجۇدى بىلەن ئەمدۇرۇك زات بولىش بۇزرۇكخاننىڭ سۆزلىرىنى مېھرىبانى چاقاتتى.

10- ئەسىردە قاراخانىلار دۆلىتىنىڭ پايتەختى قەشقەر 3 ئەسىر مابەينىدە چوڭ مۇسۇلمان خانلىقىنىڭ مەركىزى سۈپىتىدە گۈللەپ ياشنىغان. كېيىن مىڭ ئۇلۇك ھىيلە مىكىرلەر تۈپەيلى خىتاي قول ئاستىغا ئۆتتى. 1678- يىلى قالماق خانى ئاجىخان پۈتكۈل ئۇيغۇرستاننى ئۆز ھوكمىگە بوي سۇندۇردى ۋە ئۇ ئولكە ھاكىملىقىغا پىرى ئاپپاق غوجىنى تايىنلىدى. يۈز يىلدىن كېيىن خىتايلار يەنە ئۇيغۇرستاننى بېسىۋالدى. ئاپپاق غوجىنىڭ ئەۋلادلىرى كوپ يىللار داۋامىدا ئۇلارغا قارشى كۈرەشتى. جاھانگىرخان قوقەنت خانى مۇھەممەد ئەلىخان (1822- 1842) ياردىمىدە 1826- يىلى قەشقەرنى خىتايلاردىن ئازات قىلدى. ئاما 1828- يىلى 70 مىڭ كىشىلىك خىتاي قوشۇنى قاتتىق جەڭدە ئۇنى يېڭىپ قولغا چۈشەردى. جاھانگىرخان بېجىندا سازايى قىلىنىپ، جاللادلار قولىدا ۋەھشيانە ئولتۈرۈلدى. 1830- يىلى يۈسۈپ ھاجى قوقەنت خانى مەدەتى بىلەن يەنە كۈرەش باشلايدۇ. ئاما بۇ قېتىممۇ خىتايلارنىڭ قولى بىلەن بەلەن كېلىدۇ. مۇھەممەد ئەلىخان ئەندى ئۆزى شەخسەن خىتايغا قارشى قوشۇنغا باشچىلىق قىلىدۇ. 1832- 1834- يىللاردىكى جەڭلەردىن كېيىن خىتاي ئىمپېراتورى قەشقەردە قوقەنت خانى ھوكۈمرانلىقىنى تەن ئېلىپ، سېلىق تولەشكە رازى بولىدۇ. مۇھەممەد ئەلىخان 1842- يىلى ئولتۈرۈلگەندىن كېيىن ئەھۋال ئۆزگىرىدۇ. 1856- يىلى ۋەلىخان تورە قەشقەرنى بېسىۋالدۇ. لېكىن جاھىللىقى ۋە ناتوغرا سىياستى تۈپەيلى تېزلا يۇرتتىن قېچىشقا مەجبۇر بولىدى. شۇنىڭ بىلەن ئاپپاق غوجا قەبرى تۇرغان قەشقەر يەنىلا خىتايلار قولىغا ئوتىدۇ. ئاما خەلق قوزغىلىشقا تەييار. قەشقەر، غۇلجا، خوتەن ۋە ياركەنتتىكى مۇرىدلار (ئىخلاسمەنلەر) قوقەندىن قوزغىلاڭ ئۈچۈن بىر ئىشارە كۈتمەكتە.

بۇزرۇكخان ھېكايىسىدىن ياقۇببەگ مۇنداق بىر پىكىرگە كەلدى. ئاپپاقغوجا ئەۋلادلىرى ئەللامە بىلىمدان بولغان بىلەن لېكىن دولەت ئىشلىرىدا، ھەربىي ئىلمىدا يېتىشمىسىز ئېدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار دىنى ئىسلام يولىدا كوتىرىلگەن قوزغىلاڭلار نەتىجىسىدىن توغرى پايدىلىنىمىغان. بۇزرۇكخان ئۇنىڭغا قەشقەرگە بېرىش، كەلگۈسى جەڭلەردە ئىسلام لەشكىرىگە ياقۇببەگ باش بولۇشىنى ئېيتتى.

ياش خان ئورنىدا قوقەنت خانلىقىنى ئىدارە قىلىۋاتقان ئەلىمقۇل ئۇنىڭغا قوشۇن بېرەلمەسلىكىنى، ياقۇببەگنىڭ ئۆزى پىدايىلارنى يىغىشى كېرەكلىكىنى بىلدۈردى.

رۇسلار قوقەنت خانلىقى يەرلىرىنى بېسىپ ئېلىۋاتقانلىقى ۋە شۇ داقىقىلا تاشكەنتكە ھوجۇمغا تەييارلىنىۋاتقانلىقىدىن خەۋەردار ياقۇببەگ

ئۇ بىرىنچى قېتىم ئۆزىنى سەركەردە سۈپىتىدە تاشكەنت مۇداپىيەسىدە كورسەتتى. 1864- يىلى گېنېرال چېرنيايېۋ تاشكەنتنى قامال قىلغىنىدا، قوقەنت ھوكۈمدارى ئەلىمقۇل ئۇنىڭغا قارشى ھوجۇمغا ئاتلانغان ئەسكەرلەرگە قوماندانلىقنى تاپشۇردى.

شەھەر تاشقىرىسىدا ياقۇببەگ پودپولكوۋنىك ئۇيۇغ باشچىلىغىدىكى كازاكلار بىلەن توقۇنۇشتى. قىلىچۋازلىقتا رۇس كازاكلىرىدىن قېلىشمايدىغان ئوزبەك نوكەرلىرى غەلىبە قىلىپ، ئۇيۇغ ئولتۈرۈلدى. رۇسلار ئارقىغا چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى.

گېنېرال چېرنيايېۋ بىرىنچى قېتىم تاكتىكا بويىچە ئۆزىگە تەڭ رەقىبىنى ئۇچراتقانلىقىدىن چوچۇپ، تاشكەنتنى تەرك قىلدى.

شەھەردە چوڭ بايرام تەنتەنىسى باشلاندى. ئەلىمقۇل ئۆزىنى كورسەتكەن لەشكەر باشلىرى قاتارىدا ياقۇببەگنى ئالاھىدە تەغدىرلىدى ۋە ئۇنى ئۆزى بىلەن قوقەنتكە ئېلىپ كەتتى. 1865- يىلى قىشتا ئەلىمقۇل ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاق مەسلىھەتلىشىپ، چوڭ ۋەزىپىنى زىممىسىگە يۈكلىدى. ياقۇببەگ بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن ئەستايىدىل بەل باغلىدى.

ئەلىمقۇلدىن نوكەر ئورنىغا ئالتۇن ۋە قورال سورىدى. 1865-يىلىنىڭ باھارىدا بۇزرۇكخان بىلەن ياقۇببەگ 66 نوكەر بىلەن ئۇيغۇرستانغا قاراپ يولغا چىقتى. بۇ نوكەرلەر ئاددىي جەڭچى ئەمەس، بەلكى كەسپى ھەربىي جەڭگىۋار زابىتلار (ئوفىتسېرلار) ئېدى، ئۇلارنىڭ ھەر بىرى ئالاھىدە قوشۇننىڭ قوماندانى بولۇشقا قادىر ئېدى. ئۇلار ياقۇببەگ تۈزگەن پىلان بويىچە ئىش قىلىشلىرى كېرەك.

غازى غوجام

قەشقەرگە يېقىن قالغاندا ياقۇببەگ نوكەرلەرگە بىر سەپ بولۇپ تۇرۇشقا بۇيرۇدى. ھەممە ئېغىلغاندىن كېيىن ئۇ چىملىققا ئولتىرىشقا ئىما قىلدى.

— مەن ساھىپقىران ئەمىر تومۇر تۈزۈكلىرىگە ئەمەل قىلغان ھالدا ئىش قىلماقچىمەن. ساھىپقىران بەلخ شەھرىنى قاندا قالغان بولسا، مەنمۇ قەدىردان قەشقەر شەھرىنى شۇنداق ئېگەللىمەكچىمەن.

يۈزىدىن شىجائەت توكۈلۈپ تۇرغان باھادىر قامەتلىك ياقۇببەگنىڭ سوزلىرىدە چوڭ ئىشەنچ سېزىلىپ تۇراتتى.

— ھەزرەت،— دېدى ئۇ سولەت توكۈپ ئولتارغان بۇزرۇكخانغا مۇراجەت قىلىپ،— دەرۋىشلەرنى تېزلىك بىلەن قەشقەرگە ئەۋەتىڭ. ئۇلارنىڭ ۋەزىپىسى...

ھەممە ھەيران بولۇپ ئۇنىڭ پىلانىنى تىڭشىدى. بۇزرۇكخان ئەتراپىدىكى قەلەندەرلەر غايىپ بولغاندىن كېيىن ياقۇببەگ پىرىگە مۇراجەت قىلدى.

— ساھىپقىران ئەمىر تومۇر روھىغا بېغىشلاپ ياخشىلاپ تىلاۋەت قىلىڭ، تەقسىر.

زابىتلار باراۋەر دۇئاغا قول كوتەردى.

* * *

قەشقەر شەھرىنىڭ ساقچىلىرى ئاپپاق غوجىنىڭ مەقبەرىسى زىيارىتىگە كىرىپ كېلىۋاتقان نەۋقىران ژىگىتلەرگە خۇدۇكلىنىپ قاراشتى. ئۇلارنىڭ باشلىقى ئاتلارغا ئارتىلغان ژۈكلەرنى تەكشۈرمەكچى بولغىنىدا، زىيارەتچىلەرنىڭ شەيخى ئۇنىڭ قولىغا بىر ھەميان تۇتقۇزدى، ساقچىلار باشلىقى قول سىلكىدى.

قەشقەر بازىرى ۋە كارۋانسارايلارغا بولىنىپ كەتكەن زىيارەتچىلەر ھېچ كىمدە شوبھە تۇغدۇرمىدى.

كەچقۇرۇن پۈتكۈل شەھەر كوچىلىرىنى قۇراللىق كىشىلەر بېسىپ كەتتى. ئۇلار ھېچ قانداق ۋاقىت چۇۋسىز خىتاي ئەمەلدارلىرىنىڭ ئۆيلىرىنى، ئىدارىلىرىنى بېسىۋالدى. قاراڭغۇ چۈشكەندە، خىتاي گارنىزونى

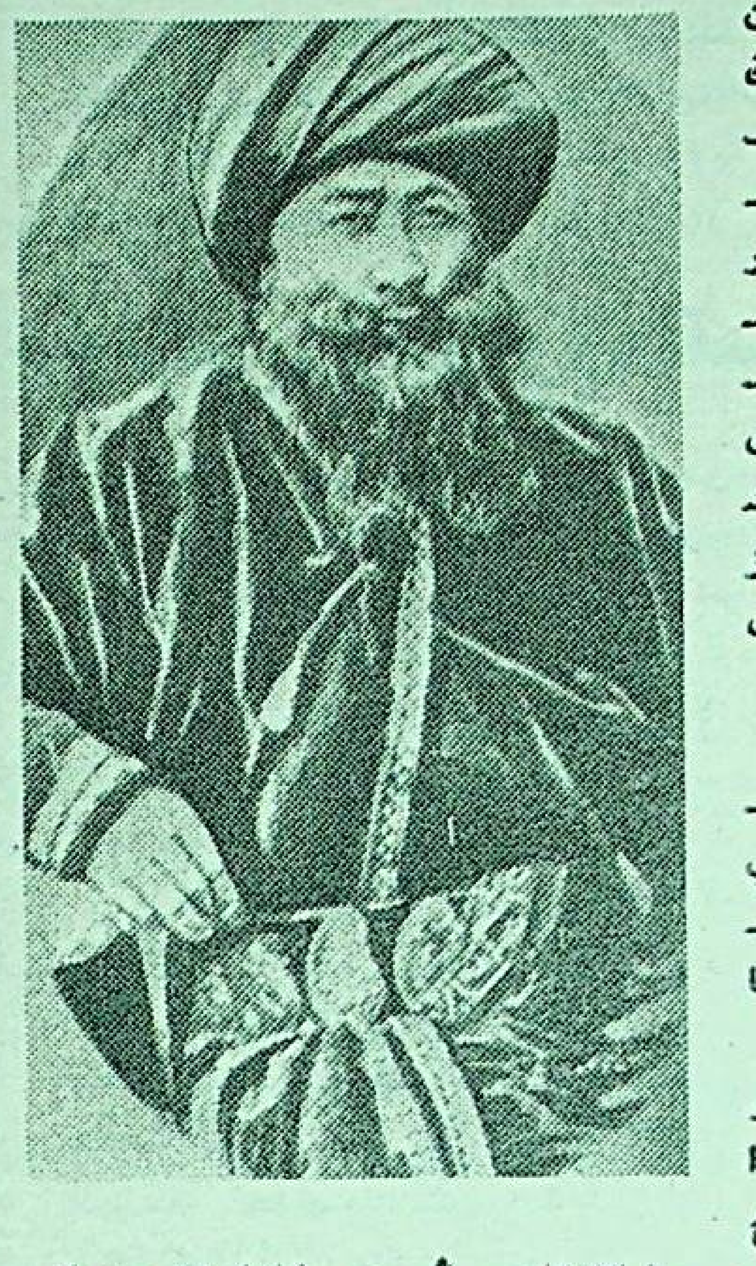

جايلاشقان يېڭى دەرۋازا تەرەپتىكى «ئىشرەتگاھ» قورشاۋىلىندى. قەشقەرنىڭ شىمالىدىكى يارباغ، غەربىدىكى يېڭى دەرۋازا، جەنۇبىدىكى قۇمدەرۋازا ۋە شەرقىدىكى توشۇكدەرۋازا ساقچىلىرى يوق قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ ئورنىنى ئاق سەللىلىك كىشىلەر ئېگەللىدى. سىبو قەلئەسىدىكى قاراۋۇل قارشىلىق كورسەتمەي «ئامان، ئامان» دەپ قول كوتەردى. توپا ۋە خام خىشتىن ئېگىزلىگى تورت، كەڭلىگى ئۈچ مېتىر قىلىپ ئىشلەنگەن بۇ قەلئەدىكى ژىراققا ئاتىدىغان توپ ئوت ئاچقاندا ئەتراپتىكى خىتاي ئەسكەرلىرى قەيەرگە قېچىشىنى بىلمەي قالدى.

— غازات! غازات!

— كاپىرلارغا ئولۈم!

بۇ دەھشەتلىك چاقىرىقلارغا ئوق ئاۋازلىرى ئاھاڭداش ئېدى. خىتاي گارنىزونى ئۇزاق قارشىلىق كورسەتمەي غالىپلار ئىختىيارىغا ئوزلىرىنى تاپشۇردى. قەشقەرنىڭ ئەڭ چىرايلىق قىسمى بولغان، باي- ئاقسۇيەكلەر، ئالىي ئەمەلدارلار مەنزىلگاھى يارباغ دەرۋازا ئۈستىدە غازاتچىلارنىڭ يېشىل بايرىغى يەلپۈلدى.

قەشقەر ئەھلى شىددەتلىك ھالدا يۈز بەرگەن بۇ ۋاقەنى ئاپپاق غوجا موجىزىسى دەپ باھالاپ، ئۇنىڭ ئەۋلادى بۇزرۇك خاننى ئوز ھوكۈمدارى دەپ ئېلان قىلدى. ياقۇببەگكە بولسا «غازى غوجام» ئۇنۋانى تەنتەنىلىك رەۋىشتە ئۇلىمالار تەرىپىدىن بۇزرۇكخان مۇھرى بىلەن تەستىقلىنىپ توھپە قىلىندى.

ئەمىر ياقۇببەگ

1865- يىلى يازدا ئۇيغۇرستاندا ئۈچ مۇستەقىل مۇسۇلمان دولىتى تەشكىل تاپتى. مۇسۇلمان خەلقلەرنىڭ مىللىي- ئازادلىق كۈرەشىنىڭ مەھسۇلى بولغان ئىلى سۇلتانلىقىنىڭ پايتەختى غۇلجا، تۇڭگان سۇلتانلىقىنىڭ پايتەختى ئۇرۇمچى ۋە ئالتە شەھەر دولىتىنىڭ پايتەختى قەشقەر بولدى.

ئالتە شەھەر دولىتى ھوكۈمدارى بۇزرۇكخان تېز ئارىدا ئوزىنىڭ دولەت ئىشلىرىدىكى ۋە سىياسەتتىكى ئاجىزلىقىنى سېزىپ، ئۇلىمالار ۋە سەركەردىلەر خاھىش- رازىلىقى بىلەن ھاكىمىيەتنى «غازى غوجامغا» تولۇق تاپشۇردى.

ياقۇببەگ ئىككى بۈيۈك ئىمپېرىيە—خىتاي ۋە روسسىيە ئوتتۇرىسىدا تۇرغان ئۈچ خانلىق ئۇزاق ياشالمايلىقنى ياخشى چۈشەنگەن ھالدا، يېگانە مۇسۇلمان دولىتىنى قۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش باشلىدى. سىياسەت ۋە قۇرال كۈچىنى ئىشقا سېلىپ، تۇڭگان سۇلتانلىقىنى يوقىتىپ ئوز دولىتىگە قوشتى. ئۇرۇمچى ۋە ماناس ئۇنىڭ ئىختىيارىغا ئوتۇپ، ئالتەشەھەر ئەندىلىكتە يەتتەشەھەر دولىتى دېگەن نام ئالدى. ئىلى ئولكىسى ئۇيغۇرلىرىدىن ئىبارەت ئىلى سۇلتانلىقى بىلەن يېقىن ئىتتىپاق تۈزىلدى. ئەندىلىكتە ئۇيغۇرستان بىر پۈتۈن ھەربىي- سىياسى كۈچ سۈپىتىدە خەلق ئارا مەيدانغا چىقتى. بۇ ھال ئۇيغۇرستاننى يەنە ئوز مۈلكىگە ئايلاندۇرۇشقا ئىنتىلىۋاتقان خىتاي ئىمپېراتورىنى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيە خانلىقلىرىنى كەينى- كەيىندىن ئىستىلا قىلىۋاتقان روسسىيە ئىمپېرىيەسىنى قاتتىق ئەندىشىگە سالدى. روسسىيەنىڭ ئاسىيە ئۈچۈن كۈرەشتىكى مۇخالىپى (دۈشمىنى) بۈيۈك برىتانىيە ئىمپېرىيەسىدە بولسا كۈچلۈك قىزىقىش ئويغاتتى. ئىنگلىزلار ياقۇببەگدىن روسسىيەگە قارشى كۈرەشتە پايدىلىنىش رېجىسىنى تۈزۈپ، يەتتەشەھەرگە «ئىنتېللىژېنسا- سېرۋىس» مەخپى خادىملىرىنى ئەۋەتىشكە باشلىدى. ئۇلار ھاجى، سودىگەر نىقابىدا ۋەزىيەتنى ئۆگەندى. ياقۇببەگ رۇس- ئىنگلىز رىقابىتىدىن ئۇستۇنلۇك بىلەن پايدىلىنىپ، ئوزىنى ئۇستا سىياسەتچى ۋە ماھىر دىپلومات سۈپىتىدە كورسەتتى. ئۇ كىندىك قېنى توكۈلگەن يۇرتنى بېسىپ ئالغان رۇس مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى كۈرىشىش ئۈچۈن بۇخارا ئەمىرى سەئىد مۇزەپپەر بىلەن ئالاقە باغلىدى.

1867- يىلى غەربىي تۈركىستاننى قولغا كىرگۈزگەن چار روسسىيەسى بېسىپ ئېلىنغان يەرلىرىنى يېگانە گېنېرال- گۇبېرناتورلىقىغا ئايلاندۇردى. تۈركىستان ئولكىسى گېنېرال- گۇبېرناتورى ۋە تۈركىستان ھەربىي ئوكرۇگى قوشۇنلىرى قوماندانى لاۋازىملىرىغا تايىنلانغان گېنېرال- ئاديۇتانت، ئىنژېنېر- گېنېرال- لېيتېنانت كونستانتىن فون كائۇفمان (1867—1881) يەتتەشەھەر ھوكۈمدارى ياقۇببەگ بەدەۋلەتكە رەسمىي مەكتۇپ يوللاپ، ئوز دوستلۇغىنى تەكلىپ قىلدى. ياقۇببەگ ھېلىگەر دۈشمەنىنىڭ مەكتۇبىگە جاۋاپ قايتۇرماي، بۇخارا ئەمىرىنى ئۇنىڭغا قارشى كۈرەشنى باشلاشقا ئۈندىدى. شەخسەن ئوزى رۇسلارغا قارشى ئۇرۇش ئۈچۈن ئادەملىرىنى، قۇرال- ياراقلىرىنى تۈركىستانغا ئەۋەتتى. مەككارلىقتا شەيتانغا دەرس بېرىشكە قادىر فون كائۇفمان ئارىندا ياقۇببەگ يولىنى توساش ئۈچۈن مۇداپىيە ئىستېھكامى قۇرۇشقا بۇيرۇق بەردى.

«رۇسلار بىلەن ئۇرۇشسام پېتىربۈرگقىچە ئاق ئاتتا كىرىپ بارىمەن» دەپ ماختانغان بۇخارا ئەمىرى مۇزەپپەر بىر ئىككى جەڭدىلا شەرمەندىلەرچە مەغلۇپ بولدى. ئۇ كۈرەشنى داۋام قىلدۇرماي كائۇفمان بىلەن سۈلھ تۈزۈپ، ئەمىرلىك تەغدىرىنى رۇس ئىمپېراتورى ئىختىيارىغا تاپشۇردى. دىنى ئىسلام مەركىزى ھېساپلانمىش بۇخارائىي شەرىفنىڭ شەنىنى بولغىغان يارامسىز ئەمىرگە قارشى ئۇلىمالار ۋە نوكەرلەر قوزغىلاڭ كوتەردى. تېچلىق سۆيەرلىكى بىلەن تونۇلغان كىتاپ ھاكىمى جورابېك ۋە شەھرىسەبز ھوكۈمدارى بابابېك ئەمىرنىڭ تۇنجى ئوغلى ئابدۇمەلىك تورىنى غازاتقا رەھبەرلىككە تايىنلىدى.

ياقۇببەگ قوزغىلاڭچىلارغا قۇدرەتى بارىچە ياردەم قىلىپ، تاشكەنت مۇداپىيەسىدە ئوزىنى جەسۇر سەركەردە سۈپىتىدە كورسەتكەن قازاق سۇلتانىنىڭ ئوغلى سۇلتان سادىق كېنسارى جورابېك ۋە بابابېك بىلەن ئالاقە باغلىدى. كائۇفمان بىلەن باشقىچە يېقىنلىشىپ كەتكەن مۇزەپپەر رۇسلارنىڭ ياردىمىدە قوزغىلاڭنى باستۇرۇشقا ئۇرۇندى. كەرمىنە بوسۇغىسىدا ئەمىرنىڭ 13 مىڭ كىشىلىك قوشۇنى سۇلتان سادىق تەرىپىدىن تار- مار قىلىندى. شەھرىسەبز، كىتاپ قارشى شەھەرلىرى قوزغىلاڭچىلارنىڭ قولىغا ئوتتى. مۇزەپپەر ئەندى ئوز ئوغلىغا قارشى جەڭگە رۇس قوشۇنلىرىنى ئەۋەتىشنى سورىدى.

زەمبىرەكلەر ۋە ئەڭ زامانىۋىي مىلتىقلار بىلەن قۇراللانغان گېنېرال ئابراموۋ قوماندانلىقىدىكى رۇس ئارمىيەسى مۇزەپپەرگە سادىق قوشۇنلار بىلەن بىللە دەسلەپ جورابېك ۋە بابابېك باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭچىلارغا ھوجۇم قىلدى. قاتتىق جەڭدىن كېيىن قوزغىلاڭچىلار قارشىدىن چېكىندى. جورابېك ۋە بابابېك قەشقەرگە قاراپ يول ئېلىپ، ياقۇببەگ ھوزۇرىغا ئاتلىنىشتى. ئاما يولدا ئۇلارنى قوقەنت خانى خۇدايارخاننىڭ نوكەرلىرى مەھرەمدە ئالداش ئارقىلىق قولغا ئالدى. خان خوجەنتتە ئۇلارنى نەزەربەنت قىلىپ، رۇسلار ئىختىيارىغا تاپشۇردى. سۇلتان سادىق بولسا، ئۇزاق جەڭلەر، سەرگاردانلىقلاردىن كېيىن خىۋاغا قاچتى، ئافغانىستانغا ئوتتى ۋە بىر قانچە يىلدىن كېيىن ياقۇببەگ ھوزۇرىغا كەلدى.

يەتتەشەھەر ھوكۈمدارى ئۈچىنچى چىققان ئالدامچى فون كائۇفمانغا 1868- يىلى جىيەنى شادى مىرزا ئارقىلىق مەكتۇپ ئەۋەتتى. قەشقەرگە كەلگەن رۇس سودىگەرى خلۇدوۋ

(داۋامى 8- بەتتە).

ئاھ، گوزەل ئۇيغۇر قېنى، تەرى توكۇلگەن گۈل ۋەتەن،

ۋەتەن ئەزىز، ئانا ئەزىز! پەرۋەنت ئۈچۈن ئانا نەقەدەر ئەزىز بولسا، ئوز ۋەتىنىنىڭ قۇتلۇق توپىسىنى بېسىپ ئۆرگەن خەلقى ئۈچۈن، مۇھاجىرلىقتا مۇساپىر بولۇپ ئۆرگەنلەر ئۈچۈن ۋەتەن شۇ قەدەر قەممەتلىك ۋە بىباھادۇر. ئانا ۋەتەننىڭ ئۇلۇغلۇغى يېقىندا قۇتلۇق دىيارىمىزغا ئىجادىي سەپەر بىلەن بېرىپ قايتقان دولەتلىك ئۇيغۇر مۇزىكىلىق كومېدىيە تىياترى ئارتىستلىرىنىڭ چەكسىز بايلىق ھەم گوزەللىكنى باغرىغا بېسىپ ياتقان ۋەتىنىمىزدىكى قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئەمگەكچان، ئەجايىپ قابىلىيەت ۋە تالانتى، ئاق كوڭۇل، يۇمشاق دىللىغى بىلەن مېھماندوستلۇغى، خوشاللىقلىرى بىلەن شۇ كۇنلەردىكى غەم-تەشۋىشلىرى ھەققىدە ھاياجان ئىلكىدە تولۇپ-تېشىپ سوزلەيدىكەن، ھە، «كىشىنىڭ يۇرتىدا سۇلتان بولغىچە، ئوز يۇرتىڭدا ئۇلتان بول» دېگەن ماقال بېكار ئېيتىلمىغاندە، دېگەن خۇلاسىگە كېلىسىز. تىياتر كوللېكتىۋى باغرى كەڭ، مېھرى ئىسسىق قۇتلۇق دىياردا — ئەۋداتلىرىنىڭ زېمىنىدا بولۇپ قايتقىنىدىن، دۇنياغا مەشھۇر ۋە داڭلىق تۇرپان ئۈزۈمىنى، قەشقەر-قاغىلىق ئانارىنى، كورلا نەشپۈتىنى، ئاتۇش ئەنجۇرىنى، ئاقسۇ گۇرۇچىنى، غۇلجا ئالمىسىنى، خوتەن گىلىمىنى، كۇچارنىڭ گوزەل قىزلىرىنى كورۇپ، ئەشۇ ياز نېمەتلىرىدىن دەم تارتىپ كەلگەنلىگىدىن ئوزلىرىنى ئىنتايىن بەختلىك ھىس قىلىشىدۇ. ئەينە شۇنداق سوۋۇمىغان ھاياجان ئىلكىدە ژۇرگەن تىياتر ئارتىستلىرىنىڭ ژۇرەك سوزلىرىگە قۇلاق تۇتسىڭىز، قەلبىگە سىغدۇرالمىغان ئالەمچە شاتلىقلىرىنى قۇتلۇق دىياردا قالدۇرۇپ، جاپاكەش ئەشۇ خەلقىنىڭ غەم-تەشۋىشلىرى ھەم مۇڭ-زارىنى ئوزلىرى بىلەن ئېلىپ كەلگەنلىگىنى، ھازىر بولسا، ۋەتەن ئىشقىدا كېچە-كۇندۇز يېنىپ ژۇرگەنلىگىنى بايان قىلىشىدۇ.

قېنى، تىياتر مۇدىرى مۇرات ئەخمەدىيېۋ باشلىق بىر نەچچە ئارتىستلارنىڭ ئانا ۋەتەنگە قىلغان بۇ ئىجادىي سەپىرى ۋە ئۇنىڭدىن ئالغان تەسىراتلىرى ھەققىدىكى قەلب سوزلىرىنى تىڭشاپ كورەيلى!

مۇرات ئەخمەدىيېۋ، دولەتلىك ئۇيغۇر مۇزىكىلىق كومېدىيە تىياترىنىڭ مۇدىرى.

— تىياترىمىزنىڭ ئانا ۋەتەنگە قىلغان بۇ ئۈزۈن ۋاقىتلىق، يەنى ئون كۇنى كام ئۈچ ئايلىق گاسترولى تىياترىمىز تارىخىدىلا ئەمەس، شۇنداقلا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ تارىخىدا بىرىنچى قېتىم بولۇۋاتقان ئۇنتۇلماس چوڭ ۋاقىئە بولدى، دېيىشكە بولىدۇ. تىياترىمىزدىن ئەللىك يەتتە ئادەم 23-ئاۋغۇستتا ئالمۇتىدىن ئانا ۋەتەنگە قاراپ يولغا چىقتۇق. كېلىشىم بويىچە بىز گاسترولنى تۇرپاندىن باشلىشىمىز كېرەك ئېدى. بىز تۇرپانغا ئۈزۈم بايرىمى باشلانغان كۇنلەردە باردۇق. كوللېكتىۋىمىزنى تۇرپان ۋىلايىتىنىڭ ۋالىسى قۇربان نىياز، ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت بولۇمى باشلىغى ئىكرىم زۇنۇن باشلىق رەھبىرى كىشىلەر بىلەن سەنئەت ئۆمىگىنىڭ ئەزالىرى قىزغىن، سەممىي كۈتۈۋالدى.

ئۈزۈمى بىلەن دۇنياغا مەشھۇر ۋە داڭلىق تۇرپان ھەقىقەتەنمۇ ئۈزۈم كانى ئىكەن. ھەر ژىلى موشۇ ۋاقىتتا ئوتكۈزۈلۈپ تۇرىدىغان ئۈزۈم بايرىمىغا ژىراق-يېقىندىن، يەنى چەت ئەللەردىنمۇ مېھمانلار كېلىشىپتۇ. ھەيران قالارلىق يېرى شۇكى، بەزى چوڭ كوچىلارمۇ ئۈزۈم باراڭلىق. باراڭلىق ئاستىدىن ماشىنىلار، ئات-ئۇلاق ھارۋۇلىرى ئوتۈپ تۇرىدىكەن. مەي بولۇپ پىشقان ئۈزۈملەر كوزنىڭ يېغىنى يەپ تۇرىدۇ. توخچىلىق، باياشايەتچىلىكنىڭ نىشانىسىنى بىلدۇرۇپ تۇرغان كوچا-كوچىلاردىكى ئاشخانىلار، دۇكانلار ... قىسقىسى ھەممە ياق بايرام تۇسىگە كىرگەن.

تۇرپانغا بارغان كۇنىمىزنىڭ ئەتىسى ئەتىگەندە بىز تۇرغان مېھمانخانىنىڭ ئالدىدىكى مەيدانغا تەرەپ-تەرەپتىن ماشىنىلاردا، خادۇك ھارۋۇلاردا ھەم پىيادە كانەي-سۇنەي، داپ-دۇمباق سادالىرى ئاستىدا رەڭگارەڭ كىيىنگەن ژىگىت-قىزلار، سەنئەتكارلار، چوڭ-كىچىك تۇرپانلىقلار كېلىپ، ناخشا-ساز، ئۇسسۇل دېگىنىڭىز ئەۋجىگە چىقىشقا باشلىدى. تۇرپانلىق قېرىنداشلىرىمىزنىڭ موشۇنداق قارشى ئېلىشى بىزنى ھەيران قالدۇرۇپ، چەكسىز ھاياجانغا سالدى. چوڭ-كىچىك ھەممىنىڭ كوزلىرىدە شاتلىق كۇلكىلىرى، لەۋلىرىدە ئالەمچە تەبەسسۇم، تىللىرى كوكسىدە: «خۇش كەپسىلەر، قېرىنداشلار!» دەپ ئىلتىپات كورسىتىپ تۇرۇشقان. قېرىنداشلار بىلەن چەكسىز بەختىيارلىق ئىلكىدە سەممىي، قىزغىن كورۇشۇپ، بىزمۇ ئويۇنغا چۇشۇپ كەتتۇق.

قۇتلۇق دىياردىكى دەسلەپكى كۇنلىرىمىز ئەينە شۇنداق شادىيانلىق بىلەن باشلاندى. 27- ئاۋغۇست كۇنى تۇرپاندا دەسلەپكى ئويۇنىمىزنى پۈتكۇل تىياترنىڭ قاتنىشىشى ئارقىلىق «كۇلكە كېچىسى» بىلەن ئاچتۇق. ئاندىن «ئانارخان» سپېكتاكلى، «شەنبە كۇنى تويغا» كومېدىيەسى، «ياشلىق» ئانسامبلىنىڭ كونسېرتلىرى كورسىتىلدى.

بىز تۇرپاندا بىر ھەپتە تۇردۇق. ھەر كۇنى ئۇچرىشىش، پىكىرلىشىش، سەياھەت، زىياپەتلەر.

ئەزىزانە قەشقەرىيەدىكى، ئاقسۇدىكى، يەكەندىكى ۋە باشقىمۇ شەھەر، ناھىيەلەردىكى گاسترولىرىمىز بىلەن سەياھەت-زىيارەتلىرىمىز كوللېكتىۋىمىز ئەزالىرىدا مەڭگۇ ئۇنتۇلماس تەسىراتلار قالدۇرغاندەك بولدى. قەشقەرگە بارغىنىمىزدا بىزنى ۋىلايەت ۋالىسى ئىسمايىل تىلىۋالدى، يازغۇچى تەلەت تۇردى، داڭلىق ناخشىچى پاتەم قۇربان باشلىق ۋىلايەت ناخشا-ئۇسسۇل ئانسامبلى قارشى ئالدى.

ئەزىزانە قەشقەرىيەدىكى ئۇلۇق مۇتەپەككۇر ئالىم مەھمۇد قەشقەرىي بىلەن يۇسۇپ خاس ھاجىپنىڭ مەقبىرىلىرىنى زىيارەت قىلغان ۋاقىتتىكى ئارتىستلىرىمىزنىڭ ئىچكى ھاياجانلىرىنى سوز بىلەن يەتكۈزۈش مۇمكىن ئەمەس. مەھمۇد قەشقەرىينىڭ مەقبىرىنىڭ يېنىدا يوغان بىر تۈپ دەرەق بار ئېكەن. ئۇنى مەھمۇد قەشقەرىي تىككەن دېيىشىدۇ. دەرەق تۈۋىدە بۇلاق ئېقىپ تۇرۇپتۇ. ئەشۇ بۇلاقنىڭ تەۋەرۇك، خاسىيەتلىك مولدۇر سۇيىدىن قېنىپ-قېنىپ ئىچتۇق.

مۇقامچىلار يۇرتى ئاتالغان يەكەن شەھرىدىكى بۇيۇك مۇقامچى ئامانىساخان مېمورىيال كومپلېكسىنى زىيارەت قىلدۇق. ھەيكەل شۇ قەدەر كوركەم ئىشلەنگەنكى، ساتار چېلىپ ئولتارغان گوزەل ئايالنىڭ قىياپىتى ھەر قانداق كىشىنىڭ دىققىتىنى بىردىن ئوزىگە جەلىپ قىلىدۇ. باي ناھىيەسىدە قېدىمىي «مىڭ ئوي»نى كوردۇق. بۇ ئەجايىپ يادىكارلىقنى ھازىر ياپونىيەنىڭ ئۇستىلىرى ئەكسىگە كەلتۇرۇۋېتىپتۇ.

ئاقسۇدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پەخرى ۋە غۇرۇرى، يالقۇنلۇق ئىنقىلاپچى شائىرى لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ مەقبىرىنى زىيارەت قىلغان ۋاقتىمىزدا، ئارتىستلىرىمىز شۇ قەدەر ھاياجانغا بېرىلدىكىن، ئىختىيارسىز كوز ياش قىلىشتى. مەرھۇم شائىرىمىزنىڭ روھىنى خۇش ئېتىش نىيىتىدە ئۇنىڭ ناخشىلىرى ئېيتىلىپ، شېئىرلىرى ئوقۇلدى. ئاندىن لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئىشلىگەن رېداكسىيە ئويىدە بولدۇق.

ئومۇمەن بىز قۇتلۇق دىيارنىڭ قەشقەر، ئاقسۇ، كۇچار، ئاتۇش، خوتەن، يەكەن، تۇرپان ۋىلايەتلىرىنىڭ كوپلىگەن ناھىيەلىرىدە بولغىنىمىزدا، بىزنى ئەڭ بىر خوشال قىلغان نەرسە، خەلقىمىزنىڭ- ئۇيغۇرلارنىڭ كوپلىگى بولدى. بىز خەلقىمىزنىڭ بۇنچىلىك كوپلىگىنى بىلمىگەن ئېكەنمىز. ئانا ۋەتەن قوينىدا سەكسەن كۇن ئايلىنىپ، خەلقىمىز بىلەن كورۇشۇپ، دىدارلىشىپ، ئۇلارنىڭ خوشاللىقلىرىغا ئورتاق بولۇپ، غەم-تەشۋىشلىرىگە ھەمنەپەس بولۇش بىز ئۈچۈن چوڭ خوشاللىق ۋە چەكسىز بەخت بولدى. بىزنى شاتلىققا بولىگەن، سەنئەتنىڭ بۇيۇك چوققىلىرىغا ئىنتىلىشقا ئىلھاملاندۇرغان يەنە بىر نەرسە شۇ بولدىكىن، خەلقىمىزنىڭ بىز سەنئەتكارلارنى ھەم سەنئىتىنى نەقەدەر سويىدىغانلىغى ھەم باھالاشنى ياخشى بىلگەنلىگىدۇر. ئۇلار تارىختا بىرىنچى قېتىم سابىق كېڭەش ئۇيغۇر تىياترىنىڭ قۇتلۇق دىيارغا كەلگەنلىگىدىن خوشال بولسا، ئىككىنچىدىن، تۇرلۇك دەۋرلەردە، تۇرلۇك سەۋەپلەر بىلەن ئانا ۋەتەننى تەرك ئېتىپ، ياقا يۇرتلاردا — سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىدا ژۇرگەن بىزلەرنىڭ سان جەھەتتىن قۇتلۇق دىيارنىڭ جەنۇبىدىكى كىچىكىنە بىر ناھىيەنىڭ خەلقى بىلەن باراۋەر بولۇپ تۇرغۇلۇق تىلىمىزنى، سەنئىتىمىزنى يوقاتماي، ھەتتا بەزى كونا، مىللىي ناخشىلارنى ئوز ئەينى بويىچە ساقلاپ كېلىۋاتقانلىغىمىزدىن بەك رازى بولۇشتى. ۋەتەندىكى كەسىپىي سەنئەتكارلار بىزدىكى سەھنە مەدەنىيىتى بىلەن ئارتىستلىرىمىزنىڭ ئورۇنلاش چېۋەرلىگى ھەم ماھارىتىنىڭ ئۇستۇنلۇگىنى، بولۇپمۇ درامىدا ئانسامبلىمىزنىڭ كامالەتكە يەتكەنلىگىنى ژۇقۇرى باھالاشتى.

ۋەتەندىن ئالغان يەنە بىر تەسىراتىمىز، قۇتلۇق دىيار سەنئەتكارلار دىيارى ئېكەن. قارىسىڭىز، ئىككىسىنىڭ بىرسى ساز چېلىپ، ناخشا ئېيتىدۇ. سەنئەت ئومەكلىرىنىڭ ئوزغۇللىغى ۋە ئۇلاردا مىللىي ساز ئەسۋاپلىرىنىڭ تۇرىنىڭ كوپلىگىنى ئېيتماڭ. ناخشا-ساز، ئۇسسۇلدا ۋەتەنداشلاردىن بىزگە كوپ نەرسىلەرنى ئوگىنىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. تىياترىمىزنىڭ يېتەكچى ئۇسسۇلچىسى گۇلنارا سائىتوۋالى ئىككى ئايلىق ئوقۇش- ئوگىنىشكە قالدۇرۇپ كەلدۇق.

مىڭلىغان تاماشىبىنلار قازاقىستان خەلق ئارتىستى روشەنگۇل ئىلاخۇنوۋانى ھەممىلا يەردە ئالقىشلار بىلەن قارشى ئېلىپ تۇردى. يەتمىش ياشقا كىرىپ قالغان بۇ سەنئەتكارنىڭ سەھنىگە چىقىشى ئۇلاردا بولەكچە بىر تەسىرات قالدۇردى. «ياشلىق» ئېستراداا ئانسامبلىنىڭ پروگراممىسىغا «سېخىرلىق ئالما» بەدىي فىلمىدىن پارچە كىرگۈزۈلگەن ئېدى. فىلم قەھرىمانلىرى، بىر- بىرسىنى سويۇشكەن ئىككى ياش- گۇلباھار ئەخمەدىيېۋا بىلەن رۇسلان گايىتوۋنىڭ سەھنىنىڭ ئىچىدىن- تاماشىبىنلار ئارىسىدىن ناخشا ئېيتىپ سەھنىگە چىقىشى كوپچىلىكتە ئەجايىپ بىر ھاياجان پەيدا قىلغاندەك بولدى. پۈتكۇل تىياترىمىز كوللېكتىۋىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن سەھنىلەشتۇرۇلگەن «كۇلكە كېچىسىنى» تاماشىبىنلار قىزغىن قارشى ئالدى. ئۇلار رۇقىيەم ساتتاروۋا، رېھان مەخپىروۋا، ماخمۇتجان دەرايېۋ، مۇھەت ھېزىموۋ، تۇردىبۇۋى ئابلىزوۋا، ساۋۇتجان سونۇروۋلارنى ئۇرۇمچى تېلېۋىدېنىيىسى ئارقىلىق كورسىتىلىپ تۇرىدىغان ۋىدېو فىلملاردىن ياخشى بىلىدىكەن. تاماشىبىنلار بۇ ئارتىستلىرىمىز بىلەن يۇزمۇ- يۇز كورۇشكەنلىگىدىن ئىنتايىن خوشال بولۇشتى. «ئانارخان» سپېكتاكلى بىلەن «شەنبە كۇنى تويغا» كومېدىيەسىنى قىزغىنلىق بىلەن كورۇشتى.

بىز قۇتلۇق دىيارنىڭ جەنۇبىدىكى شەھەر ۋە ناھىيەلەرنى ئايلىنىپ ئۇرۇمچىگە كەلدۇق. تىياتر كوللېكتىۋىنى ھوكۇمەت رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى قېيىم باۋدۇن، مەدەنىيەت نازىرى مۇھەممەت زۇنۇن، خەلق ۋەكىللەر قۇرۇلتىيى سېكرېتارى ياسىن ناسىرىي، ئىدارە باشلىغى مەھەممەت ئىسمايىل، مەدەنىيەت ئىنستىتۇتىنىڭ رېكتورى، پروفېسسور غازى ئەمەت، رەسساملار ئاكادېمىيەسىنىڭ رەئىسى كېرىم نەسىردىن، داڭلىق ئارتىستلاردىن پاشا ئىشان، ھۇسەنجان جامىي، خېلچەم ناسىر، خېلچەم سىدىق، ئىبرايىمجان، قەمبەرخان، تۇرسۇنئاي ئىبرايىم، دىلنار ئابدۇللا ۋە باشقىمۇ يولداشلار قۇچاق ئېچىپ قارشى ئالدى. 17- ئوكتەبر كۇنى ئۇرۇمچى شەھرىنىڭ خەلق تىياترىدا ئويۇنلىرىمىزنى «ئانارخان» سپېكتاكلى بىلەن باشلىدۇق.

ئۇرۇمچىدىن كېيىن قارىماي، ماي تاغ، بورتالا، سۇيدۇڭ شەھەرلىرىدە بولۇپ، گاسترولىمىزنى 9- نويابىردا غۇلجا شەھرىدە تامامىلدۇق. ئۇزۇن ۋاقىتلىق بۇ گاسترولىمىزنىڭ مۇۋاپپەقىيەتلىك ئوتۇشىگە، بىرىنچى كۇندىن ئاخىرقى كۇنگىچە بىز بىلەن بىللە بولغان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى ۋە ئۇنىڭ چەت ئەل سەنئەتكارلىرى بىلەن ئالاقە باغلاش شىركىتى مەركىزىنىڭ مۇئاۋىن دىرېكتورى ئابدۇقادىر قۇددۇس، ئىبراھىم ياقۇپ، مەھەممەت شېرىپ، قەھرىمان تاش، گوزەل راجىپ قاتارلىق يولداشلارغا چىن قەلبىمىزدىن تەشەككۇر ئىزھار قىلىمىز.

ئومۇمەن، تىياترىمىزنىڭ بەدىي كېڭىشى قۇتلۇق دىيارغا قىلغان بۇ گاسترولدا ئوزلىرىنى قايسۇ تەرەپتىن كورسىتىشنى ياخشى بىلگەن. ئۇ بولسىمۇ دراما ۋە ئېسترادا تەرەپلىرى بولدى. ئارتىستلىرىمىزنىڭ بۇ گاسترول داۋامىدىكى ئەرتىپ-ئىنتىزامى، ئىناقلىغى بىلەن تەلەپچانلىغى، تالانتى بىلەن قابىلىيىتى رەھبەر سۈپىتىدە مېنىمۇ قايىل قالدۇردى ۋە رازى قىلدى. بۇ گاسترولىمىزدا بىز ئانا ۋەتەندە 113 ئويۇن كورسەتتۇق. ئارتىستلىرىمىز ھېرىش-چارچاش دېگەن نەرسىنى بىلمىدى. چۇنكى ئۇلارغا قۇتلۇق دىياردا بولغان ھەر كۇن ۋە ھەر سائەت خۇددى بايراملاردەك بولۇپ تۇردى.

يەكۇنلەپ ئېيتقاندا ئانا ۋەتەنگە قىلغان بۇ گاسترولىمىز ئاساسەن تىجارەت خاراكتېرىدا بولدى. بىسىل يازدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدىن ئوپېرا ئومىگىنىڭ ئارتىستلىرى ئالمۇتا، بىشكېك شەھىرى بىلەن ئالمۇتا ۋە تالدىقورغان ۋىلايىتىنىڭ بىر نەچچە ناھىيەلىرىدە «غېرىپ ۋە سەنەم» سپېكتاكلى ھەم كونسېرتلار بولۇپ، 40 ئويۇن كورسەتكەن ئېدى. ئۇلارنىڭ بارلىق خىراجىتىنى تىياترىمىز ئوز ئۇستىگە ئالغان. ئوز نوۋىتىدە بۇ ئىشنى ئۇلارمۇ قايتىلىدى. پىلان بويىچە 40 ئويۇن ئورنىغا 113 مەيدان ئويۇن كورسىتىپ قايتتۇق. بىلەت ھېساۋىدا بىزنىڭ ئويۇنلىرىمىزنى 226 مىڭ تاماشىبىن كورۇپ، ھوزۇرلاندى. سېتىلغان بىلەتلارنىڭ ئاقچىسى بىزنىڭ سچيوتىمىزغا چۇشتى. ئومۇمەن، تىجارەت خاراكتېرىدا بولغان بۇ گاسترولىمىز ئارتىستلىرىمىزنىڭ ئوز ئىختىسادىنى بىر قەدەر ياخشىلاۋېلىشى بىلەن بىللە تىياترىمىزغىمۇ كوپ ئىختىسادىي پايدا كەلتۇردى. ئوچۇق ئېيتقاندا شۇ كۇنگىچە بولغان ئارىلىقتا تىياترىمىزنىڭ ژىللىق تاپاۋىتىگە سېلىشتۇرساق 20- 25 ژىللىق كىرىم قىلدۇق. مانا موشۇلارنىڭ ئوزى ئانا ۋەتەنىنىڭ بىزنىڭ ھەر بىرىمىزگە توكۇمەس- پۇتمەس كۇچ- غەيرەت، ئىلھام، شاتلىق بېغىشلاش بىلەن بۇگۇنكى بازار ئىختىسادىغا كوچۇش ۋاقتىدىكى قىيىنچىلىقلىرىمىزنى يېنىكلەشتۇرۇپ، ئىختىسادىي جەھەتتىن قەددىمىزنى تىكلىشىمىزگە چوڭ يار- يولەك بولدى.

بۇ گاسترولنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى، ئارتىستلىرىمىزنىڭ ئانا ۋەتەننى بىر كورۇش ئارزۇ- ئارمىنىغا يېتىشى ئاسانلىق بىلەن قولغا كەلمىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۈچ ژىل داۋامىدا ئون ئىككى قېتىم ئۇرۇمچى ۋە ئالمۇتا شەھەرلىرىدىكى مەسئۇل كىشىلەر بىلەن ئۇچرىشىپ، سوھبەتلىشىشكە توغرا كەلدى. بۇ يولدىكى ئەمگىگىمىز بوشقا كەتمىدى. ئانا ۋەتەننى كورۇش ئارمىنىمىز روياپقا چىقتى. ئىلاھىم، ئالدىكى ۋاقىتتىمۇ موشۇنداق ئۇلۇق نىيەتلەر ئەمەلگە ئاشۇۋەرگەي!

دىزۋانگۇل شاۋايېۋا، دراما ئارتىستى

بۇ ھاياتتا ئارزۇ- ئارمانسىز ئىنسان بولمىسا كېرەك! مېنىڭ ئارمىنىم ئانا ۋەتەنگە بېرىپ، ئۇنىڭ قۇتلۇق توپىسىنى بېسىپ، ھەممە يېرىنى ئايلىنىپ كورۇپ كېلىش ئېدى. شۇنى كېچە- كۇندۇز ئاللادىن سورايتتىم. خۇداغا مىڭ قەتلى شۇكرى، مانا ئە

مەڭگۈ كەتمەيسەن يادىمدىن ئەي، تۇرپان، قەشقەر، خوتەن...

شۇ ئارمىنىمغا يەتتىم. سەكسەن كۈن داۋامىدا قۇتلۇق دىيارنى ئايلىنىپ، ۋەتىنىمنىڭ تولىمۇ باي ۋە گۈزەللىكىنى، خەلقىمنىڭ ئەجايىپ كەمتەرىن ۋە دىل خوشلىقىنى، مېھماندوستلۇقىنى، بىز قېرىنداشلىرى ئۈچۈن پەرۋانە بولۇپ ئۆرگىلىگىنىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ كەلدىم.

تىياتىرىمىز ئۆز تارىخىدا مۇنداق ئۇزاق ۋاقىتلىق گاستىرول بىلەن چەتئەللەرگە، ئانا ۋەتەنگە ھېچ قاچان چىقمىغان ئىدى. بۇ گاستىرول تىياتىرىمىز كوللېكتىۋىنىڭ ئۇزۇندىن بۇيانقى بىردىن-بىر ئارزۇ-ئارمىنى ئىدى. بۇ ئورۇندا تىياتىرىمىز رەھبىرى مۇرات ئەخمەدىيېۋنىڭ ئەمگىكى ئالاھىدە بولدى. بىز، بىرىنچىدىن، مۇرات ئەخمەدىيېۋقا رەخمەت ئېيتساق، ئىككىنچىدىن، كوللېكتىۋىمىزنىڭ ۋەتەننى كۆرۈش ئارزۇ-ئارمان، ئاھۇ-زارىمىزنىڭ خۇداغا يەتكەنلىكىدىن دەپ بىلىمىز.

مەن ئارمانلىرىمنىڭ چوققىسىغا يەتتىم. ھە، مېنىڭدىن ئارتۇق بەختلىك ئىنسان ئاز بولسا كېرەك. چۈنكى مەن ئاناۋەتىنىمنىڭ ھەممە يېرىنى كۆرۈپ كەلدىم. ئەزىزانە قەشقەرىيەدە بولۇپ، ئۇلۇق بوۋىلىرىم مەھمۇد قەشقەرىي، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، ئامانىسساخان، ئىپارخانلار ماڭغان يوللاردا مېڭىپ كەلدۇق.

بىزنى ۋەتەننىڭ ھەممىلا يېرىدە قېرىنداشلىرىمىز ئەجايىپ بىر شادىيانلىق بىلەن قارشى ئېلىپ تۇردى. مەن دراما بىلەن بارغانلىقىمدىن سەھنە ئەسەرلىرىدە ئوينىدىم، كونسېرتلارغا قاتنىشىشقا مۇمكىنچىلىك بولمىدى. سەۋەۋى، كونسېرت بىلەن دراما ئويۇنلىرىنى تەڭ ئېلىپ باردۇق.

تاماشىبىنلار دراما ئويۇنلىرىمىزنى ناھايىتى ياخشى قارشى ئېلىپ تۇردى. بېلەتلارنىڭ باھاسىنىڭ قىممەتلىكىگە قارىماي كىرىپ تۇردى. يوشۇرىدىغىنى يوق، بىزنىڭ بۇ يەردىكى تاماشىبىنلار ئويۇن تۈگەتۈگىمەيلا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، قايتىشقا ئالدىرايدۇ. ئەندى ئۇ ياقتا بولسا، تامامەن باشقىچە، ئويۇن تۈگىگىنىگە قارىماي، ئورۇنلىرىدىن تۇرغۇسى كەلمەي قالدى. «شەنبە كۈنى تويغا» كومېدىيەسىدىكى بىر كىچىككىنە جايىدا بىزنىڭ تاماشىبىنلىرىمىز ئانچىمۇ ئېتىبار قىلماي ئۆتكۈزۈۋېتىدىغان كۆرۈنۈش بار. ئويۇن ئەينە شۇ جايىغا كەلگەندە، ھېمىشەم زالدا گۈلدۈراس چاۋاك چېلىنىپ كېتىدۇ. دېمەك، بۇنىڭ ئۆزى ۋەتەندىكى تاماشىبىنلارنىڭ سەھنە ئويۇنلىرىنىمۇ دىققەت بىلەن كۆزىتىپ، ياخشى چۈشىنىپ، ئۇنىڭدىن روھىي ئوزۇق ئېلىپ، ھوزۇرلىنىدىغانلىقىنى ئوچۇق كۆرسەتتى. ئەندى «ئانارخان» سپېكتاكلىدىمۇ موشۇنداق سۆزلەرنى ئېيتىشقا بولىدۇ.

مېنىڭ بۇ گەپلەرنى ئېيتىشىمدىكى سەۋەپ شۇكى، «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىمىزنىڭ 19-دېكابىر سانىدا گېزىت مۇخبىرى ئا. قۇرۋائىنىڭ تىياتىرىمىز ناخشىچىسى ماھكۆل توختاخۇنوۋا بىلەن بولغان ئىنتېرۋيۇسى بېسىلغان. ئۇنىڭدا ماھكۆل مۇخبىرنىڭ سوئالىغا جاۋابەن شۇنداق دەيدۇ: **«شەرقىي تۈركىستاندا ئۇمۇمەن سەنئىتىمىز يامان بولمىغىنى بىلەن دراما سەنئىتى ئەللىكلا دۇنياغا كېلىشكە باشلىغان...»** بۇ نېمە دېگەن ئاخماقانە ئېيتىلغان سۆز. شەرقىي تۈركىستاندا ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ مەشھۇرلىقىنى جاھان تەن ئالىدۇ. ئەللىك دراما سەنئىتى بولسا ئەللىكلا دۇنياغا كېلىشكە باشلىغىنى يوق، ئەكسىنچە ئەشۇ سۆزنى ئېيتقان ناخشىچى دۇنياغا كەلمەي تۇرۇپ باشلانغان ۋە رىۋاجلانغانلىقى ھەممىگە مەلۇم. ئەلۋەتتە، «ئانارخان» سپېكتاكلى ئالدى بىلەن ئانا ۋەتەندە، ئاندىن كېيىن كېڭەش ئۇيغۇر سەھنىسىدە قويۇلغانلىقىنى بىلمىسە ئەشۇ قۇرلارنىڭ ئاپتورى.

يوشۇرىدىغىنى يوق، ئانا ۋەتەندىكىگە قارىغاندا، بىزدە دراما ئويۇنلىرى كۈچلۈك. بۇنىڭغا ئۇ يەردىكى كەسىپىي سەنئەتكارلارمۇ، تاماشىبىنلارمۇ قايىل بولۇشتى. ئامما، ناخشا ساز، ئۇسسۇلغا كەلگەندە ئۇلارغا يېتىش ئۈچۈن بىزگە خېلە ۋاقىت بار...

مارات مەممەتباقىيېۋ، «ئاۋا» ئانسامبىلىنىڭ ناخشىچىسى.

ئەجداتلىرىمىزنىڭ ماكانى-بىز ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمىي قۇتلۇق دىيارىدا بولغان كۈنلىرىم، بىر ئۆمۈر ھاياتىمدا مەڭگۈ ئۆچمەس ئىز قالدۇرغان ۋاقىتلەر ھازىر خۇددى چۈشۈمدە كۆرگەنلىرىمدەك بىلىنمەكتە ئۆزەمگە. ئانا ۋەتەننى كۆرۈش، ۋەتەندىكى قېرىنداشلار بىلەن دىدارلىشىش، خەلقىمنىڭ قەدىمىي، باي سەنئىتى بىلەن تونۇشۇش، ئۇنىڭدىن ئۆگىنىش مېنىڭ ئۇزاق ژىللاردىن بۇيانقى تاتلىق ئارزۇ-ئارمانلىرىم ئىدى. خۇدانىڭ ئەشۇ ئۇلۇق كۈننى بىزگە ئاتا قىلغىنىغا مىڭ رەخمەت، مەن ئارمىنىمغا يەتتىم!

مەن پۈتمەس-تۈگىمەس يەر بايلىققا ئىگە گۈزەل ئانا ۋەتەننى كۆرۈپ قايتقانلىقىمدىن ئۆزەمنى ئىنتايىن بەختلىك ھىس قىلماقتىمەن. ئانا ۋەتەندىكى شۇنچىلىك كەڭ زېمىننىڭ ئىگىسى بولغان ئۇيغۇرلىرىمنىڭ كۆپلىگىدىن، جەنۇپتىكى شەھەر، ناھىيە، يېزىلاردىكى جىڭ ئۇيغۇر پۇراقلار مېنى بەك خوشال قىلدى.

بىز گاسترولىمىزنى تۇرپاندىن باشلىدۇق. بىز بارغاندا ئۇ يەردە ئۈزۈم بايرىمى ئۆتكۈزىلىۋاتقان ئىكەن. ھەر كۈنى تاڭ سەھەردە چېلىنىدىغان كانەي-سۇنەي، داپ-دۇمباق سادالىرى شەھەرنى تاتلىق ئۇيقىدىن ئويغىتىۋېتىدۇ. بىز چۈشكەن مېھمانخانىنىڭ ئالدىدىكى مەيدانغا ئۈستى ئوچۇق ماشىنىلاردا قېرىنداشلىرىمىز كانەي-سۇنەي، داپ-دۇمباقلارنى چېلىپ كېلىپ، تەرەپ-تەرەپتىن ئادەملەر ژىغىلىشقا باشلىدى. ئۇلار بىزنىڭ كەلگەنلىگىمىزنى ئاڭلىغان ئىكەن. شۇڭا بىز بىلەن كۆرۈشۈشكە، دىدارلىشىشقا ئالدىراپ، بىزنىڭ ئانا ۋەتەن تۇپرىقىغا قەدەم باسقانلىقىمىزنى خۇش مۇبارەكلەپ بىزگە كۆرسىتىۋاتقان ئىززەت-ئېھتىرامى ئىكەن بۇ.

ئۇزاق يولدىن ھېرىپ-ئېچىپ كەلگەن ئارتىستلىرىمىز كانەي-سۇنەي، داپ-دۇمباق سادالىرىنى ئاڭلاپ، ئورۇنلىرىدىن ئىرغىپ تۇرۇشتىدە، ھەممىمىز بالكونلارغا چىقتۇق. بىز باشقىلا بىر دۇنياغا كېلىپ قالغاندەك سەزدۇق ئۆزىمىزنى... ئالا-يېشىل، چىرايلىق كىيىنگەن چوڭ-كىچىك ھەممىنىڭ بىزگە قادالغان، تەلمۈرگەن كۆزلىرىدە ئالەمچە مېھىر-مۇھەببەت ئۇچقۇنلىرى يالقۇنلاپ تۇرغاندەك. ئەتراپ كانەي-سۇنەي، داپ-دۇمباق سادالىرى، ناخشا-ئۇسسۇللار بىلەن بۆلەكچىلا بىر ھەيۋەت تۈس ئالغان. بىز بۇ كۆرۈنۈشلەرگە قاراپ ئۆزىمىزنى تۇتالماي قالدۇق، كۆزلىرىمىزدىن سېغىنىشنىڭ، خوشاللىقنىڭ ئىسسىق ياشلىرى ئىختىيارسىز تۆكۈلۈپ كەتتى... بىز سىرتقا چىقتۇق. قېرىنداشلار بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇسسۇلغا بىللە چۈشۈپ كەتتۇق. بۇ ھال بىر ھەپتىلىك ئۈزۈم بايرىمى داۋامىدا قايتىلىنىپ تۇردى.

بىز تۇرپاندا ئۆز سەنئىتىمىزنى نامايىش قىلىش بىلەن بىللە تۇرپان ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكى كوللېكتىۋى بىلەن ئۇچرىشىپ، سوھبەتلەرنى ئۆتكۈزدۇق. تۇرپاندىن مەن ئەجايىپ دىلرابا ناخشىلارنىڭ زاپىسلىرىنى ئېلىپ كەلدىم. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا «تۇرپانغا كەل» دېگەن ناخشا بار. ھازىر مەن ئەشۇ ناخشىنى ئېيتىش ئۈستىدە ئىشلەۋاتىمەن.

ئاقسۇغا بارغىنىمىزدا، ئۇلۇق ئىنقىلاپچى شائىرىمىز لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ قەبرى ئالدىدا مەن ئۆزەمنى باشقىچە ھىس قىلدىم. قەبرى ئىچىدىن لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ «زوھراجانىم» ناخشىسى ئاڭلىنىۋاتقاندەك بولۇپ، پۈتۈن تېنىمدە توك مېڭىۋاتقاندەك، ھاياجاندىنمۇ ياكى باشقا نەرسىدىنمۇ بىلەلمىدىم، ژۈرىكىم ئۆز قېپىغا سىغمايۋاتقاندەك بىر ھاللار يۈز بېرىشكە باشلىدى. ئۇلۇق شائىرىمىزنى خىتاي جاللاتلىرىنىڭ جادۇدا توغراۋاتقان پەيتلىرى كۆز ئالدىمدا نامايەن بولغاندەك بولدى ... ئۆزەمنى تۇتالماي، تىترەك بېسىپ، كۆزلىرىمدىن ياش تۆكۈلۈپ كەتتى ...

قىسقىچە ئېيتقاندا، مەن ئانا ۋەتەندىن ئالەمچە شاتلىق، تەسراتلار، ھاياجانلار بىلەن قايتتىم. خۇدايىمدىن ئەجداتلىرىمىزنىڭ قۇتلۇق دىيارىغا يەنە بېرىشقا نەسىپ قىلسا دەپ سورايمەن.

تۇردىبۇۋى ئابلىزوۋا، دراما ئارتىستى.

—مەن ئانا ۋەتەننىڭ چەكسىز زېمىنى، ئۇنىڭ پۈتمەس-تۈگىمەس يەر بايلىقى، تەبىئىتىنىڭ گۈزەللىكى، خەلقىنىڭ كۆرەشچان، ئەمگەكچان، ئىنجاتكار، كەمتەرىن ھەم ئالىيجاناپ خىسلەتلىرى ھەققىدە كۆپ ئاڭلىغانمەن. راستىنى ئېيتسام، ئاڭلىغان بىلەن ئۇنچىلىك ئىكەنلىكىگە ئىشەنگۈم كەلمەتتى. ياق، مەن خاتالاشقان ئىكەنمەن. ئانا ۋەتىنىم مېنىڭ ئاڭلىغانلىرىمدىنمۇ ئارتۇق ئىكەن. بىزنىڭ ۋەتىنىمىز بار ئىكەن. بار بولغاندىمۇ رىۋايەتلەردە تەسۋىرلىنىدىغاندەك ئەجايىپ ئەزىز ھەم قۇتلۇق دىيارىمىز بار ئىكەن. مەن بۇنىڭدىن چەكسىز خوشال بولدۇم ھەم ئانا ۋەتەننى كۆرۈپ، ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز تەسراتلار بىلەن قايتتىم.

كەسىپداشلىرىمنىڭ سۆزىنى تەكرارلىماي، پەقەت قەشقەر ۋە يەكەن ھەققىدىكى تەسراتلىرىمنى قىسقىچىلا ئېيتماقچىمەن، «قەشقەر، قەشقەر» دېسە، ئادەتتىكىدەكلا بىر شەھەر بولسا كېرەك، دەپ تەسەۋۋۇر قىلاتتىم. ياق، قەشقەرلىق «ئەزىزانە قەشقەر» دەپ بىكار ئېيتمىغان ئىكەن. قەشقەر خۇددى چۆچەكلەردە تەسۋىرلىنىدىغاندەك، جەننەت، خۇدانىڭ نەزىرى تەككەن جاي ئىكەن. باشقىسىنى ئېيتمىغاننىڭ ئۇزىدە، تۇرمۇش جەھەتتىن تەل-تۆكۈس بولمىسىمۇ، روھىي جەھەتتىن خەلقى ئىنتايىن باي ئىكەن. قەشقەر خەلقىنىڭ خۇش-خۇي، خوشال-خۇراملىقى، ئويۇن-چاقچاق، نەغمە-ناۋاغا خۇشتارلىقى، چوڭ-كىچىك ھەممىنىڭ قولى كۆكسىدە- بىر-بىرسىگە مېھرىۋانلىقى ھەم كەمتەرلىگى، بىزگە ئوخشاش مېھمانلارغا-قېرىنداشلىرىغا كۆرسىتىۋاتقان ھۆرمەت-ئېھتىرامى كىشىنى ھەيران قالدۇرماي مۇمكىن ئەمەس. قەشقەر بازارلىرىدىكى، كوچىلىرىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ كۆپلىگى، توقچىلىق، باياشايەتچىلىك، ئەرزەنچىلىك، موشۇلارنىڭ ھەممىسىگە قاراپ كىشى لال بولۇشى تۇرغان گەپ.

قەشقەردە بىزگە چوڭ زىياپەت بەردى. ئۇزۇنلۇغى ئەللىك-ئاتمىش مېتر كېلىدىغان ئۈزۈم بارىگىنىڭ ئاستىغا قويۇلغان ئۈستەللەر يازىنىڭ تۈرلۈك شىرىن نازۇ-نېمەتلىرى، يېمەك-ئىچمەكلەر بىلەن تولغان. ئۈزۈم بارىگىنىڭ يان چېتىدىكى ئانارزارلىق بىلەن ئەتراپتىكى رەڭگارەڭ ئېچىلغان گۈللەر، قوللىرىڭىزنى ئۇزاتسىڭىز يېتىپ تۇرغان مەي باغلىغان ئۈزۈم ساپاقلىرى، قاپسۇنى ئېيتمىسىز، خۇددى ئۆزىڭىزنى جەننەتنىڭ باغلىرىدا ژۈرگەندەك ھىس قىلىسىز.

ئەينە شۇ جايدا شادىيانلىق زىياپەت باشلاندى. ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئارتىستلىرى بىزگە ئۆز سەنئىتىنى نامايىش قىلدى. زىلۋا بويلۇق، قەددى-قامىتى كېلىشكەن بىر قىز ئۇسسۇلغا چۈشتى. ئۇ قىزنىڭ ئوينىغان ئۇسسۇلىنى تىل بىلەن ئېيتىپ يەتكۈزۈش قىيىن. بۇ ئۇسسۇل ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمىي «مىڭ ئۆي» تاملىرىدا سىزىلغان تەكرارلانماس سۈرەتلەر ئاساسىدا ئىشلەنگەن ئىكەن. قىزنىڭ گۈزەللىكى، ئۈستىدىكى كىيىملىرى، ئۇسسۇلدىكى جىلۋە-ھەرىكەتلىرى، ھەممىسى ئەشۇ «مىڭ ئۆي» دىكى قىزلارنى ئەسلىتەتتى. مەن شۇ ياشقا كىرگىچە ئۇنداق ماھارەت بىلەن ئىجرا قىلىنغان ئۇسسۇلنى كۆرمىگەن ئىدىم.

مېنى يەنە بىر لال قالدۇرغان نەرسە، شۇ جايدا شاھ سارىيىنى، ئۈستىدىكى كىيىملىرى ئارقىلىق شاھزادە بىلەن شاھسەنەمنى ئەسلىتىدىغان ژىگىت بىلەن قىزنىڭ ئۇسسۇلى بولدى. مەن بۇ ئۇسسۇلدا خەلقىمىز سەنئىتىنىڭ سىمۋولىنى كۆرگەندەك بولدۇم.

زىياپەتتە داڭلىق ناخشىچى ئايشەم قېيىم ناخشا ئېيتقاندا مەن ئۆزەمنى يوقىتىپ قويدۇم... ئاندىن داڭلىق پاتەم قۇربان ناخشا ئېيتتى. ناخشا-ساز، ئۇسسۇل- ئويۇن ئەۋجىگە چىقتى. روشەنگۈل ئىلاخۇنوۋا ھەدەم ھاياجاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. قىسقىسى، ھەممىمىز شوخ ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كەتتۇق.

يەكەننى مۇقامچىلار يۇرتى دەيدىكەن. ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ گۈلتاجىسى ئاتالغان «ئون ئىككى مۇقام» نى» دۇنياغا ئېلىپ كەلگەن ئامانىسساخاننىڭ بۇ يۇرتىدىن ئالغان تەسراتلىرىمىز ئالەمچە.

يەكەندە مۇقامچى ئامانىسساخاننىڭ قەبرىنى زىيارەت قىلدۇق. ئاندىن ئامانىسساخانغا ئورنىتىلغان ھەيكەلنى كۆردۇق. بۇ مېمورىيال كومپلېكس شۇنچىلىك ھەيۋەتلىك ياسىلىپتۇ. بۇ يەردە چەتئەل سەياھەتچىلىرىمۇ ئۇرغۇن ئىكەن. شۇندا مەن ئامانىسساخانغا ئوخشاش ئاياللىرىنى دۇنياغا ئېلىپ كەلگەن ئۇيغۇر خەلقىم بىلەن ماختاندىم، ئامانىسساخانغا ئوخشاش بۈيۈك سەنئەتكار بىلەن پەخىرلەندىم. سەۋەۋى، ئۇ مېنىڭ ئەۋلادىم، قېنىم!

ئانا ۋەتەندىن قايتىپ كەلگىنىمىز كىمۇ خېلە كۈنلەر بولۇپ قالدى. لېكىن، تېخىچە ھاياجانلار بېسىلغىنى يوق. مەن شۇ يەردىكى ھايات بىلەن ياشاۋاتىمەن. ئانا ۋەتەن ھېمىشەملا كۆز ئالدىمدا، كېچە-كۈندۈز ئويلايمەن. شۇ قۇتلۇق دىياردىكى ئەجداتلىرىمىزنىڭ، بۈيۈك ئادەملىرىمىزنىڭ روھلىرى بىزگە مەدەت بېرىپ، بىزنىڭ ئويلىغان ئۇلۇق ئويلىرىمىز، ئارمانلىرىمىز ئەمەلگە ئاشسا، دەپ خۇدادىن سورايمەن.

ماخمۇت دەرايېۋ، دراما ئارتىستى.

—بىز بۇ يەردە- چەتئەلدە ژۈرگەنلىگىمىزنى ئانا ۋەتەن قوينىدا تولۇق ھىس قىلدۇق. قۇتلۇق دىياردا ۋەتەنداشلار- قېرىنداشلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈشلەر، ئۇچرىشىشلار، سوھبەتلىشىشلەر ماڭا بۆلەكچىلا تەسىر قىلدى. ئۇلارنىڭ ئاددىي ۋە كىچىك پېيىللىقى، مېھرىۋانلىقى، دىل خۇشلىقى مېنى ھەيران قالدۇردى.

قايسى يەردە بولمىسۇن، قېرىنداشلارنىڭ باغرىنى كەڭ ئېچىپ، قىزغىنلىق بىلەن قارشى ئېلىشىغا سازاۋەر بولۇپ تۇردۇق. كوچىلارغا لىق تولغان كىشىلەر، پونېرلار «سوۋېتلىك ئارتىست قېرىنداشلار كەپتۇ» دەپ، ناغرا، كانەي-سۇنەي سادالىرى ئاستىدا ئالدىمىزغا چىقىپ تۇردى. بىر-بىرسىگە ئوخشىماس گۈزەل شەھەرلىرىمىز ھەققىدە قانچە ئېيتسىمۇ تۈگىمەيدۇ.

ۋەتەنداش تاماشىبىنلار «كۈلكە كېچىسى» بىلەن «ياشلىق» ئېستىرادا ئانسامبىلىمىزنىڭ كونسېرتلىرىنى ناھايىتى ياخشى قارشى ئالدى. مەن ۋەتەنگە بېرىشىنىڭ ئالدىدا «بىزنىڭ مىنىياتورلىرىمىزنى قانداق قارشى ئالار ئېكىن؟» دەپ، بىر ئاز تەشۋىشلەنگەندەك بولغان ئىدىم. لېكىن، ئۇلار ھەزىل-چاقچاق، كۈلكىنى تولىمۇ ياخشى كۆرىدىكەن. شۇڭا بەزى مىنىياتورلاردا سەھنىگە چىقىشىمىز بىلەن زال ئىچى گۈلدۈراس چاۋاكلارغا تولۇپ كېتىدۇ. بۇ ئەلۋەتتە، سەنئەتكار ئۈچۈن ئەڭ بىر ئالىي مۇكاپات ۋە بەختتۇر.

قۇتلۇق دىيارنىڭ جەنۇبىدا ئۇيغۇرلار ناھايىتى كۆپ ئىكەن. ھەتتا ئەڭ ئاز دېگەن بەزى ناھىيەلەردە 280 مىڭ ئۇيغۇر ياشايدىكەن. ئۇنداق ناھىيەلەر، ۋىلايەتلەر قانچىلىك دېسىڭىزچۇ! دېمەك، شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلار 6-7 مىللىون دېگىنىگە مەن ئەسلا ئىشەنمەي قالدىم...

ۋەتەننىڭ ئېغىرلىقىنى، ئۇنىڭ ئەزىز ۋە ئۇلۇقلىقىنى، ۋەتەن مۇھەببىتىنىڭ چەكسىزلىكىنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرۈپ، ژۈرىكىمىز بىلەن ئوبدان ھىس قىلدۇق.

خۇدايىم ئانا ۋەتەنگە يەنە بېرىشقا نېسىپ قىلغاي!..

ئالىمجان باۋدىنوۋ،
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

ياقۇببەگ بەدەۋلەت

(داۋامى، بېشى 5-بەتتە)

ئۇنىڭغا ھەمرا بولدى. شادى مىرزا تۈركىستاندىكى ۋەزىيەتنى ئۆگىنىشى ۋە زۆرۈر رازۋېدكا مەلۇماتلىرىنى ئېلىپ كېلىشى لازىم ئىدى.

بۇ ۋاقىتتا پېتېربۇرگتا بولغان كائۇفمان ياقۇببەگدىن ئەلچى كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، دەرھال ئۇنىڭغا ئىززەت-ئىھتىرام كۆرسىتىش ۋە پېتېربۇرگقا ئەۋەتىش ھەققىدە تاشكەنتكە بۇيرۇق ئەۋەتتى. رۇس رازۋېدكىسى ئۇيغۇرىستاندا ئىنگلىز مەخپىي خىزمىتىنىڭ ئوفىتسېرلىرى جونسون ۋە روبېرت شا ئىش ئۈزگۈزۈۋاتقىنىدىن كائۇفماننى ئاگاھ قىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بەكمۇ خاۋاتىرغا چۈشكەن ئىدى. كائۇفمان ئانگلىيە قورال-جابدۇغى بىلەن ياقۇببەگ قوشۇنى قوراللانسا، رۇسلار ئۈچۈن ئىنتايىن خەۋپلىك رەقىب پەيدا بولۇشىنى ياخشى بىلگەن. ياقۇببەگ بۇ نادان ئەمىر مۇزەپپەر، قورقانچاق ۋە يارىماس خۇدايارخان ئەمەسلىكىنى گېنېرال پەملىگەن.

رۇسسىيە ھۆكۈمىتى شادى مىرزا ئارقىلىق ياقۇببەگكە تەسىر كۆرسىتىشنى ئويلاپ، پېتېربۇرگتا ئۇنىڭغا ئىززەت-ھۆرمەت كۆرسەتتى. شەخسەن كائۇفماننىڭ ئۆزى شادى مىرزىنى پايتەخت يادىكارلىقلىرى بىلەن تونۇشتۇردى. ئالىي ئاقسۆڭەكلەر، گېنېراللارنىڭ بەزمىلىرىگە ئېلىپ باردى. رۇس گۋاردىيەسى ئامايىشلىرى، ئوفىتسېرلار مەشقلىرىنى كۆرسەتتى. كائۇفماننىڭ ئاساسىي مەقسىتى شادى مىرزىغا رۇس ئىمپېرىيەسى قۇدرىتىنى كۆرسىتىش ۋە ئۇنى رەقىبىنىڭ خەيرىخاھلىقىغا ئېرىشتۇرۇش ئىدى. تۈركىستان گېنېرال-گۇبېرناتورى ياقۇببەگكە ياخشى خوشنىدارچىلىقنى ئورنىتىش ۋە ئۆز ئارا سودا-سېتىق ھەققىدىكى شەرتنامىغا ئىمزا چېكىشنى سورىغان مەكتۇپنى شادى مىرزىغا تاپشۇرۇپ، بىر قانچە ئايلىق مېھماندارچىلىقتىن كېيىن 1869-يىلى يانۋاردا قەشقەرگە ئۇزاتتى.

قەشقەر ھۆكۈمدارى سىياسەت بابىدا نازۇك ئىش ئۈزگۈزۈشتە رۇس گېنېراللىرىدىن زادىلا قېلىشمىغان. تۈركىستان گېنېرال-گۇبېرناتورى بىلەن دىپلوماتىك ئالاقە ئورنىتىش بىلەن ئىنگلىزلار بىلەنمۇ مۇناسىۋىتى ياخشىلاندى.

1869-يىلى قەشقەردە سودىگەر قىياپىتىدە پەيدا بولغان ئىنگلىز رازۋېدچىكى روبېرت شا بىلەن مۇزاكىرە ئۈزگۈزگەن ياقۇببەگ رۇس باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۈرەشكە تەييار ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ، ئانگلىيەدىن قورال-جابدۇق يەتكۈزۈپ بېرىشنى سورىدى. مايور روبېرت بۇنىڭغا رازى بولۇپ، شادى مىرزا بىلەن ھىندىستانغا قايتتى. ھىندىستان ۋەتىنىي كورولى سودىگەرلەرگە كۆرسەتمە بېرىپ، شادى مىرزىغا قورال-جابدۇق سېتىش مەسىلىسىگە رازىلىق بەردى.

ئۆز قوشۇنىنى رۇسلارنىڭكىدىنمۇ ياخشى زامانىۋى قورال-جابدۇقلار بىلەن تەمىنلىگەن ياقۇببەگ ئوتتۇرا ئاسىيەگە ئۆز قوشۇنلىرىنى ئەۋەتىپ، رۇسلارغا قارشى غازات باشلاشقا دەۋەت قىلدى. ياقۇببەگ قوشۇنى رۇسلارغا تەۋە قوقەنت خانلىقىغا قاراشلىق ئىركەشتام ۋە ناغرا-چالدى قەلئەلىرىنى بېسىۋالدى. رۇسلارنىڭ قىرغىز يەرلىرىدە قۇرغان نارىن ئىستېھكامىغا تەھدىت سېلىشقا باشلىدى.

1870-يىلى ئانگلىيە تەجرىبىلىك دىپلومات ۋە رازۋېدچىك دۇگلاس فورسايىتنى ياقۇببەگ ھوزۇرىغا ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتى. فورسايىت كەشمىردە ياقۇببەگ ئۈچۈن قورال-جابدۇقلار يەتكۈزۈشتە شادى مىرزىغا يېقىندىن ياردەم بەرگىنى ھېساپقا ئېلىنغانىدى.

ئانگلىيەنىڭ يەتتەشەھەر ھۆكۈمدارى بىلەن يېقىنلىشىشى پېتېربۇرگتا كۈچلۈك خاتىرجەمسىزلىك پەيدا قىلدى. بۇنىڭدىن پايدىلانغان خىتاي ھۆكۈمىتى رۇسسىيەدىن «ئۇيغۇرىستاندا تەرتىپ ئورنىتىش ئۈچۈن» رۇس قوشۇنىدىن پايدىلىنىش ھەققىدە ئىلتىماس قىلدى.

تۈركىستان گېنېرال-گۇبېرناتورى فون كائۇفمان ئىلى سۇلتانى ئەلاخان «رۇس چېگارا مەمۇرىيىتىگە ھۆرمەتسىزلىك قىلغانلىقى» باھانىسىدا غۇلجىغا ھوجۇم باشلىدى. 1871-يىلى رۇسلار غۇلجىنى ئىگىلەپ، سۇلتاننى ئەسىر ئالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇر سۇلتانلىقى رۇسسىيە مۇلكىگە ئايلاندۇرۇلدى. ئەندى رۇس قوشۇنى ياقۇببەگ دۆلىتى چېگارىسىغا كەلدى.

يەتتەشەھەر ھۆكۈمدارى تۈركىيەگە سەئىد ياقۇپخان تۆرىنى ئەلچىلىككە ئەۋەتىپ، سۇلتاندىن رۇسلارغا قارشى كۈرەشتە ياردەم سورىدى. تۈرك سۇلتانى ئابدۇلەزىز ئەلچىنى ياخشى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭ بىلەن مۇزاكىرىلەر باشلىدى.

1873-يىلى تۈرك سۇلتىنى ئۇزىنى يەتتەشەھەر دۆلىتىنىڭ ھامىيسى دەپ رەسمىي ئېلان قىلدى ۋە ياقۇببەگكە خەلىپە سۆيۈتىدە ئەمىر ئۇنۋانىنى بېرىش توغرىسىدىكى پەرمانغا ئىمزا چەكتى.

ياقۇببەگ بەدەۋلەت

پوتكۇل ياۋروپاغا داڭقى كەتكەن مەشھۇر شەرقشۇناس، تەتقىقاتچى، جەسۇر سەيياھ ۋە ئۆتكۈر رازۋېدچىك گېرمان ئارمىنىي ۋامبېرى ئۇزاق سەپەرلىرى داۋامىدا مۇسۇلمان ئەللىرى ۋە ئۇلارنىڭ ھۆكۈمدارلىرى بىلەن يېقىندىن تونۇشقان ۋە ئۇلار ھەققىدە تەرىپ بەرگەن. ئۇ بارچە شەرق ھۆكۈمدارلىرى ئارىسىدا ئەڭ جەسۇرى، داناسى ۋە ئىستىقبالى پارلىقى-ياقۇپبەگ بەدەۋلەت ئىكەنلىكى ھەققىدە يازغان. ھەقىقەتەنمۇ ئۇنىڭ ھۆكۈمى ئاستىدا ياشىغان يەتتە شەھەر ئاھالىسى ئۆز ئارا جاڭجال-ئۇرۇشلارسىز تېچ ۋە ئەركىن ياشىغان. ياقۇببەگ مەملىكەت پاراۋانلىقى ئۈچۈن قايغۇرۇپ، ئاۋاتلاشتۇرۇش ئىشلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇردى. مەسچىت ۋە مەدرىسلەر بىنا قىلدى. قەشقەر مەركىزىدىكى ھېيتگاھتا ئۇ سالدۇرغان مەسچىت ھازىرمۇ ئۆزىنىڭ مىمارچىلىق گۈزەللىكى بىلەن سولەت توكۇپ، سەيياھلار دىققىتىنى جەلىپ قىلىدۇ.

رۇس گېنېراللىرى ئىستىداتلىق سەركەردە ياقۇببەگ بىلەن توقۇنۇشتىن ئەيمەنگەن. شۇڭلاشقا ئۇ ھاياتلىقىدا غۇلجىدىن نېرى ياقىنىڭ چېگىراسىنى بۇزۇشقا ھەددى سىغمىغان. رۇس مۇستەملىكىچىلىرى ياقۇببەگ ھوزۇرىغا بۇخارا، قوقەنت ۋە خىۋادىن رۇسلارغا قارشى ئۇرۇشلارغا قاتناشقان كىشىلەر كېلىپ تۇرۇشىنى ياخشى بىلگەن. يەتتە شەھەر ھۆكۈمدارى ئازاتلىق ئۈچۈن كۈرەشىۋاتقان بارچە ئۆزبەك خانلىقلىرىدىكى ۋەتەنپەرۋەرلەرگە ئىلھام ۋە مەدەتكار كۈچ ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن.

تۈركىستان گېنېرال-گۇبېرناتورى جىددىي ئىش باشلاشتىن ئاۋال ئۆزىنىڭ قۇدرەتلىك خوشنىسىنى قايمۇقتۇرۇشقا ئۇرۇندى. خىۋا خانلىقىنى بېسىۋېلىش رېجىسى تەييارلانغاندا، ئۇ ياقۇببەگ ھوزۇرىغا ئۆلكەشۇناس ئالىم، كاپىتان بارون كائۇلبارس باشچىلىقىدىكى ئەلچىلەرنى ئەۋەتتى. ئۇ ياقۇببەگ بىلەن رۇسسىيە ئوتتۇرىسىدا ئۆز ئارا ھەمكارلىق، سودا-سېتىقنى كەڭ يولغا قويۇش ۋە دىپلوماتىك ئالاقە بويىچە شەرتنامىنى ئۆزى بىلەن ئېلىپ كەتتى. بىر بىرىگە قانداش، قېرىنداش شەرقىي تۈركىستان ۋە غەربىي تۈركىستان خەلقلىرىنىڭ ئۆز ئارا يېقىن ئالاقىلىرىدىن مەنپىيەتدارلىقىنى بىلگەن رۇس مۇستەملىكىچىلىرى يەتتەشەھەر ھۆكۈمدارىنىڭ كىندىك قېنى تۆكۈلگەن پىسكەنتنى سېغىنىشىنىمۇ ھېساپقا ئالغان. ئۇ، ئەلۋەتتە ئانا يۇرتىدا قالغان قېرىنداشلىرىنى ئويلايدۇ، ئۇلارغا سوغا-سالاملار ئەۋەتىدۇ. پىسكەنت بولسا سىردەريا ۋىلايىتىنىڭ بىر ناھىيە يېزىسى. ئۇنى رۇس ئەمەلدارلىرى باشقۇرىدۇ. دېمەك رۇس مەمۇرىيىتى بىلەن ھېساپلىشىشقا مەجبۇر. ھەقىقەتەنمۇ ياقۇببەگ مەسىلىنىڭ بۇ تەرىپىنى ھېچ قاچان ئۇنۇتمىغان. ئانا يۇرتىنى مۇستەملىكىچى غەيرى-دىنلاردىن ئازىلاش ئۈچۈن ئۇ كۈچلۈك دۆلەتنى بەرپا قىلغان، يېگانە تۈركىستان ئىستىقلالى ئۇنىڭ ئىزگۇ ئارزۇسى ئىدى. ئەينە شۇ ئارزۇ يولىدا ئۇ مۇراسە ۋە كېلىشىشكە مەجبۇر.

بارون كائۇلبارس ئەلچىلىكى قەشقەردە ئىززەت-ھۆرمەت بىلەن كۈتۈۋېلىندى. ياقۇببەگ رۇسسىيە بىلەن شەرتنامىغا ئىمزا چەكتى. بۇ سىياسىي بىر تەدبىر بولۇپ، ئۇ ئانا يۇرتى تۈركىستاندىن خەۋەردار بولۇپ تۇرۇش، ئۇ يەردىكى ۋەتەنپەرۋەر كۈچلەرگە ياردەم بېرىشكە نىجات دەرۋازىسىنى ئېچىشقا ئىمكانىيەت بېرەتتى.

گېنېرال كائۇفمان 1873-يىلى خىۋا خانلىقىنى بېسىپ ئالغاندىن كېيىن ياقۇببەگ ئەتراپىدا دۈشمەن ھالقىسى تارايدى. ئەينە شۇنداق بىر پەيتتە ئۇنىڭ ھوزۇرىغا دۇگلاس فورسايىت باشچىلىقىدىكى ئىنگلىز ئەلچىلىكى كەلدى. ئوتتۇرا ئاسىيەدىكى چوڭ بايلىقلارنى بېسىۋالغان رۇسسىيەگە قارشى ئانگلىيە ياقۇببەگنى ھەرىكەتلەندۈرۈش ۋە ئۇنىڭ قولى بىلەن بۈيۈك برىتانىيەنىڭ مەنپەئەتلىرىنى، يەنى ئاسىيەگە ئىنگلىز تەسىرىنى كىرگۈزۈشكە ئىنتىلدى. ياقۇببەگ بىر ياقتا خىتاي ئىمپېرىيەسى، ئىككىنچى تەرەپتىن رۇسسىيە ئىمپېرىيەسى ئوخشاش ئىككى چوڭ دۆلەت ئوتتۇرىسىدا، ئىككى ھەيۋەتلىك تاغ ئارىسىدا تۇرغانلىقىنى ياخشى بىلىپ، ئۈچىنچى قۇدرەتلىك ئىمپېرىيە-ئانگلىيەنىڭ مەدىتىگە ئىگە بولۇشقا ئىنتىلدى. فورسايىت بىلەن سودا-سېتىق ۋە ئۆز ئارا ياردەم ھەققىدىكى شەرتنامىنى ئىمزالىدى. ئەندى ئانگلىيە ئۇنىڭغا ئۇرغۇللىغان مىقداردا قورال-جابدۇقلار يەتكۈزۈپ بېرىشكە باشلىدى. تۈركىيە سۇلتانى ئۇنىڭ قوشۇنىغا بىر گۇرۇھ تۈرك ھەربىي مۇتەخەسسىسلەرنى ئەۋەتتى.

ياقۇببەگ شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىچكى ۋە تاشقى بىخەتەرلىكىنى تەمىنلىگەن ھالدا مەملىكەت ئىختىسادىنى كۆتىرىش، سودا-سېتىقنى رىۋاجلاندۇرۇش، ھەمدە خەلق پاراۋانلىقىنى ئاشۇرۇش يولىدا شۇنداق ئەجايىپ ئىشلارنى قىلدىكى، بۇلارنىڭ نەتىجىسى ئۇنىڭ نامىغا «بەدەۋلەت» سۆزى قوشۇلغانلىقى بىلەن ئىزاھلاندى. ئۇ تارىختا ئاددىي ئەمىر ئەمەس، بەلكى باي دۆلەت باشلىقى-«ياقۇببەگ بەدەۋلەت» سۈپىتىدە كىردى. بۇنى ئۇنىڭ دۈشمەنلىرىمۇ تەن ئالغان. رۇسسىيە ئىمپېرىيەسى باش شتابىنىڭ پولكوۋنىكى د. ۋ. پۇتياتا خىتايغا بېغىشلانغان ئەسەرىدە ياقۇببەگ ھۆكۈمرانلىقىغا توختىلىپ، «1872-يىلدىن ئۇنىڭ دانا باشقۇرۇشى نەتىجىسىدە شەرقىي تۈركىستان ئۇزۇن يىللار بولۇپ كۆرۈلمىگەن ئەركىنلىككە ئېرىشتى» دەپ يازغىنى بىكار ئەمەس.

قورشاۋ ھالقىسىدا

ياقۇببەگ دۆلىتىنىڭ گۈللەپ-ياشنىشى رۇسسىيەگە زادىلا ياقماتتى. سەۋەۋى، ئۇنىڭ مۇستەملىكىسى تۈركىستان ئۆلكىسى، بۇخارا ئەمىرلىكى ۋە خىۋا خانلىقى خەلقلىرى ئۇنىڭدىن نەمۇنە ۋە ياردەم ئېلىپ، رۇس ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى قوزغىلىشى تەبىي ئىدى. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ رۇسسىيە ئۇيغۇرىستاننى يەنە قولغا كىرگۈزۈش ئۈچۈن ھەرىكەت باشلىغان خىتاي ئىمپېراتورىغا ياردەم كۆرسەتتى. رۇس ئېيىقى، خىتاي ئەجدىھاسى بىلەن يوشۇرۇن كېلىشىمگە ئاساسەن ئۇيغۇرىستان ئىستىقلالىيىتىگە قارشى ھوجۇمغا تەرەددۇت قىلىشقا باشلىدى.

1875-يىلى قوقەنت خانلىقىدا كۆتىرىلگەن قوزغىلاڭ ۋە ئۇنىڭ رۇسلارغا قارشى كۈرەش تۈسىنى ئېلىشى رۇسسىيەنىڭ بۇ قارارىنى يەنىمۇ مۇستەھكەملىدى. رۇسلارغا سېتىلغان خۇدايارخاننىڭ ياردەم سورىشى ئەينى مۇددىئا بولدى. رۇس ئارمىيەسى قانلىق ئۇرۇش باشلىدى. «ئاق قانخور» نامىنى ئالغان گېنېرال م. د. سكوبېلېۋ بىلەن جەڭلەردە مۇجاھىدلار ياقۇببەگتىن ياردەم ئالدى. جازا ئوترەدى تەقىبىدىن قاچقانلار ئۇنىڭ ھوزۇرىدا پاناھ تاپتى. رۇسلارغا قارشى يىگىرمە يىلدىن بۇيان بىردە قوقەنت، بىردە بۇخارا، بەزىدە خىۋا قوشۇنلىرىدا جەڭ قىلىپ كەلگەن قازاق خەلقىنىڭ جەسۇر ئوغلانى سۇلتان سادىق كېنەسارى ياقۇببەگ ھوزۇرىغا كېلىشى سەۋەپسىز بولمىغان. ئۇ قەشقەر ھۆكۈمدارى سىيماسىدا تۈركىستان ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن ئىزچىل كۈرەشلەيدىغان مەرت سەركەردىنى كۆرگەن ئىدى. ياقۇببەگ تەجرىبىلىك سەركەردە سۇلتان سادىقنى ھۆرمەت بىلەن كۈتۈپ ئالدى. ئۇنى ئۆزىگە يېقىنلاشتۇرۇپ، مەرھۇم ئۆكىسىنىڭ تۇل قالغان خوتۇنىنى نىكاھلاپ بەردى. داڭدار رۇس گېنېراللىرى بىلەن جەڭلەردە چوڭ ماھارەت كۆرسەتكەن سۇلتان سادىق شەرقىي تۈركىستان قوشۇنىنىڭ لەشكەر باشلىرى سېپىدىن ئورۇن ئالدى. سكوبېلېۋ قوشۇنلىرىغا قارشى جەڭلەردە داڭ قازانغان ئالاي مەلىكىسى-قۇربانجان داتخاھ (1811-1907) ئوغلى باتىربېكمۇ بۇ قوشۇندا قىرغىز يىگىتلىرىگە باش ئىدى.

ياقۇببەگ شۇ ھالدا تۈركىستاننىڭ مەرت يىگىتلىرى-ئۇيغۇر، ئۆزبەك، قازاق، قىرغىزلاردىن ئىبارەت بەينەلمىلەل تۈرك ئوغلانلىرى لەشكەرلىرىگە سەركەردە بولۇپ، خىتايدىن بېسىپ كېلىۋاتقان قوشۇنغا قارشى تۇردى.

رۇسسىيە قوقەنت خانلىقىنى پەرغانە ۋىلايىتىگە ئايلاندۇرۇپ، ئۆز مۇستەملىكىسىگە قوشۇپ ئالغاندىن كېيىن، يېگانە دۈشمىنى ياقۇببەگ ئەتراپىدا ئۇزىگە قارشى ئەرك سۆيەر تۈركىستانلىقلار توپلىنىۋاتقانلىقىدىن خاۋاتىرغا چۈشتى. رۇس-تۈرك ئۇرۇشى (1877-1878) يېقىنلىشىۋاتقانلىقىدىن رۇسسىيە ئۆزىنىڭ ئارقىسىنى تەسادىپىي ھوجۇمدىن ئاسراش ئۈچۈن تۈركىيە ھامىيلىقىدىكى ياقۇببەگ دۆلىتىدىن جىددىي چۆچىدى. پېتېربۇرگ ئۇستا سىياسەتچى كاپىتان ئا. ن. كۇروپاتكىننى 1876-يىلى قەشقەرگە ئەلچىلىككە ئەۋەتتى. (كۇروپاتكىن سكوبېلېۋ دىۋىزىيەسىدە شتاب باشلىقى، كاسپىي ئارتى ۋىلايىتىدە باشلىق، 1898-1903-يىللاردا رۇسسىيە ئىمپېرىيەسى ھەربىي مىنىسترى، رۇس-ياپون ئۇرۇشىدا باش قوماندان، 1916-1917-يىللىرى تۈركىستان گېنېرال-گۇبېرناتورى بولغان).

ياقۇببەگمۇ ئۆز نۆۋىتىدە بىقىنىغا جايلاشقان غۇلجىدىكى رۇس قوشۇنى ئۆزىگە زەربە بەرمەسلىكى ئۈچۈن رۇسسىيە ئەلچىسى بىلەن كېلىشىش بىتىمى تۈزۈپ، رۇسلارغا ئىركەشتام، ناغراچالدى قەلئەلىرىنى قايتۇرۇپ بەردى. بۇ ۋاقىتتا شەنسى بىلەن گەنسۇدىكى مۇسۇلمان تۇڭگانلارنى قىلىچتىن ئۆتكۈزگەن خىتاي ئىمپېراتورىنىڭ سەركەردىسى زوزۇڭتاڭ ماناسقا يېقىنلىشىپ قالغان ئىدى.

چوڭ خىتاي قوشۇنى ياقۇببەگ ئارمىيەسى ئوتتۇرىسىدىكى ھەل قىلغۇچى جەڭ 1876-يىلى ئۈرۈمچى ئەتراپىدا بولدى.

زوزۇڭتاڭ ھېلىغىچە بۇنداق باتۇر دۈشمەنگە يولۇقمىغان ئىدى. زامانىۋى قورال-ياراقلار، ئۇستا تاكتىكا ۋە ماھىر قوماندانلىق ئۆز كۈچىنى كۆرسەتتى. ياقۇببەگ قوشۇنىدا 20 يىلدىن بۇيان رۇس ئارمىيەسىگە قارشى جەڭلەردە چېنىقىپ، باي ھەربىي تەجرىبە توپلىغان تۈركىستان يىگىتلىرى-جەڭگىۋار ئوفىتسېرلار باشچىلىقىدا خىتايلارغا قاقشاتقۇچ زەربە بەردى. خىتاي سەركەردىسى شەرمەندىلەرچە مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، قورال كۈچى بىلەن ئەمىر ياقۇببەگ بەدەۋلەتنى يېڭىشكە بولمايدىغانلىقىنى چۈشەندى. زوزۇڭتاڭ مەككارلىق يولىغا ئۆتتى.

(ئاخىرى 9-بەتتە).

ياقۇببەگ بەدۆلەت

(ئاخىرى، بېشى 5-8-بەتلەردە).

ئېيىق ۋە ئەجدىھا ئىتتىپاقى

1877-يىلى تەسادىپى يۈز بەرگەن ياقۇببەگنىڭ ۋاپاتى ھەققىدە ھەر خىل تەخمىنلەر بىلدۈرۈلگەن. ئۇ قاتتىق غەزەپتىن مېڭىسىگە قان قۇيۇلغان، زۇرگىنىڭ خورۇجى تۇتۇپ ئۆلگەن دېگەن تەخمىننى رۇسلار ئېيتقان. ياقۇببەگ زەھەردىن ئۆلگەن پەرەزنىمۇ يەنە رۇسلار ئىلگىرى سۈرگەن. ئامما شۇلىسى ئېنىقكى، ياقۇببەگ ئۆز ئەجىلى بىلەن ئۆلمىگەن، ئەلۋەتتە. بۇنىڭدا مەككار خىتاينىڭ قولى بارلىقىنى كۆپلىگەن تەتقىقاتچىلار ئېيتىشقان. لېكىن ياقۇببەگنىڭ پەرزەنتلىرى ئاتىسىدەك ئىستىدادلىق سەركەردە، ماھىر دۆلەت ئەربابى ۋە ئۇستا سىياسەتچى بولالمىدى. ئۇنىڭ ئۈنجى پەرزەندى بېكقۇلىبېك خىتايلار بىلەن جەڭدە مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى. ئۇنىڭ سەردىشى سۇلتان سادىق جەڭدە يارىلاندى. 1877-يىلىنىڭ ئاخىرىدا خىتاي لەشكىرى ئون ئىككى يىل ياشىغان يەتتە شەھەر دۆلىتىنى (1865-1877) زاۋاللىققا ئۇچراتتى. خىتاي سەركەردىسى زوزۇڭتاڭ ياقۇببەگ تەرەپدارلىرىدىن شۇنداق ئۈچ ئالدىكى، بۇنداق شەپقەتسىزلىكتىن باغرى تاش تۈركىستان گېنېرال - گۇبېرناتورى كونىستانتىن فون كائۇفمانمۇ خاپا بولدى. ئۇ خىتاي سەركەردىسىگە ئەۋەتكەن مەكتۇبىدە ئۇنى ئاگاھلاندۇرۇپ، مۇنداق يازغان ئېدى: «مۇنداق شەپقەتسىزلىك ۋە مەككارلىق بۈيۈك دۆلەت سەركەردىسى نامىغا مۇناسىپ ئەمەستۇر».

كائۇفمان ئۇزاقنى كۆزلەيدىغان ئۇستا سىياسەتچى سۇپىتىدە پېتېربۇرگ بايلىرىنىڭ خىتايغا ياردىمىنى ماقۇللىغان ھالدا خىتاي بىلەن روسسىيە ئوتتۇرىسىدا تۇرغۇچى بۇفېر دۆلەتنى ساقلاپ قېلىش تەرەپدارى ئېدى. بۇ دۆلەت ياقۇببەگ دۆلىتىدەك قۇدرەتلىك ئەمەس، بەلكى رۇسلارغا بېقىندا بۇخارا ياكى خىۋا خانلىقى ئوخشاش بولىشىنى خالىغان ئېدى.

خىتاينىڭ ئۇيغۇرستاننى پۈتۈنلەي ئۆزلەشتۈرىشى كائۇفماننىڭ خاھىشىغا زىت ئېدى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ ئوشقا قېچىپ كەلگەن بېكقۇلبەگ ۋە سۇلتان سادىق باشچىلىقىدىكى مىڭلاپ قاچاقلارغا ئۆز تەۋەسىدىن جاي بەردى. بېكقۇلبەگنىڭ تاشكەنت ئەتراپىدا يەنە كۈچ توپلاپ، قەشقەرگە يۈرۈش قىلىشىغا توسقۇنلۇق قىلمىدى. بىراق ياقۇببەگنىڭ پەرزەنتلىرىگە ئامەت كۈلۈپ باقمىدى. ئايرىم ئۇتۇقلىرىغا قارىماي ئۇ مەغلۇپ بولۇپ، 1878-يىلى زوزۇڭتاڭنىڭ قولىغا چۈشتى. بېكقۇلبەگ بېجىندا ئىمپېراتور جاللاتلىرى قولىدا ۋەھشىلەرچە قەتىل قىلىندى.

1881-يىلى رۇس ئېيىقى سېرىق ئەجدىھاغا يەنە بىر ياغلىق لوقما - غۇلجا ئۆلكىسىنىمۇ ھەدىيە قىلدى. بۇنىڭ بەدىلىگە خىتاي رۇسلارنىڭ ئىلى ئۆلكىسىدە «ئون يىل باشقۇرۇشقا كەتكەن خىراجەتلىرى ئۈچۈن» 9 مىللىون سوم چىقىم تۆلىدى. شۇنداق باي ئۆلكىنىڭ خىتايغا بېرىلگىنىگە نارازى بولغان مۇستەملىكىچى رۇس ئەمەلدارلىرىدىن بىرى 1881-يىلقى شەرتنامىنى روسسىيە ئىمپېرىيەسى شەنىگە داغ دەپ بىلىپ مۇنداق يازغان ئېدى: **«غۇلجا خانلىقى بىزگە تۈركىستاندا يېتىشمەيدىغان غەللە ۋە تاش كومۇرگە باي... شۇنداق باي ئۆلكىنى ئېھتىيارى ھالدا خىتايلارغا بېرىش كېرەك ئەمەس ئېدى. چۈنكى ئۇلارنىڭ غۇلجىغا ھەققى يوقالغان ئېدى. خۇددى ئىسپانىيەنىڭ گوللاندىيەگە، ئانگلىيەنىڭ ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىغا، تۈركىيەنىڭ گرېتسىيە پادىشالىقىغا ھوقۇقى بولمىغىنىدەك، خىتاينىڭمۇ غۇلجىغا داۋاسى ئورۇنسىز ئېدى».** («روسسىيە تاشقى سىياسىتى ۋە چەت ئەلدىكى ئەھۋال»، پېتېربۇرگ، 1897-يىل). پولكوۋنىك د. پۇتياتا بولسا روسسىيەنىڭ خىتايغا ياقۇببەگكە قارشى كۆرەشتە بەرگەن ياردىمىنى ئوچۇق يازدۇ: («كىتاي»، پېتېربۇرگ، 1895، 227-بەت). **ئەشۇ 1878-1881-يىللار داۋامىدا ئۇيغۇرستاندىن رۇس چېگراسىغىچە 100 مىڭدىن ئارتۇق ئۇيغۇر، ئۆزبەك، تۇڭگان، قىرغىز ۋە قازاق ئاھالىسى قېچىپ كەتتى. ئۇلار سېرىق ئەجدىھا زۇلمىدىن رۇس ئېيىقى ھوكمىنى ئەۋزەل كوردى.**

رۇس ئېيىقى ۋە سېرىق ئەجدىھا ئىتتىپاقى بۇندىن كېيىنمۇ روسسىيەنىڭ تاشقى قىياپىسىدىن قەتئىي نەزەر، ئۇ خاھ چار روسسىيە، خاھ قىزىل روسسىيە بولمىسۇن مۇۋاپپەقىيەتلىك رىۋاجلاندى.

ئەمىر ياقۇببەگ دۆلىتىدەك قۇدرەتلىك ۋە مۇستەقىل دۆلەتنى بەرپا قىلماقچى بولغان غوجا نىيازھاجى (1931-1935) قوزغىلىڭىدىمۇ، 1944-يىلقى ئۈچ ۋىلايەت شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋىدىمۇ (ئېلىخان تورە ساغۇنىي ھوكۇمىتى) روسسىيە تۈركىستان ئىستىقلالىيىتىنى دەسلەپ جاكەيشى، كېيىن ماۋزېدۇڭغا ساتتى. تۈرك دۆلەتلىرىنىڭ قەدىمىي دۈشمىنى بولغان روسسىيە باي مۇستەملىكىسى ئوتتۇرا ئاسىيەنى قولىدىن چىقارماسلىق ئۈچۈن ئەينە شۇنداق سىياسەت تۇتقان ئېدى.

ئەۋلادلار نىگاھىدا

1917-يىلقى فېۋرال ئىنقىلاۋىدىن كېيىن مۇستەقىل تۈركىستان ئۈچۈن كۆرەش باشلىنىپ، زىيالىلار ئوتتۇرىسىدا مۇنازىرە قىزىغاندا ئەمىر ياقۇببەگ بەدۆلەتنىڭ شەخسى ۋە ئۇنىڭ دۆلىتى ئەمۇنە سۈپىتىدە تىلغا ئېلىندى. «ئۇلۇق تۈركىستان» گېزىتى پاراسەتسىز ئۇلۇمالار ۋە رۇس شوۋىنىستلىرى پىكرىگە رەددىيە بېرىپ، ئۆزىنىڭ 1917-يىلى 5-ماي سانىدا مۇنداق يازدى: **«ئۇنتۇمىشىنلا ئەسكە ئېلىپ، ئىستىقلالىنىلا دىققەتكە ئالغان كىشىلەر بۇ كۈندىن كېچىكتۈرمەي تۈركىستانغا ئاۋتونومىيە ئېلىشنى مۇۋاپىق كورىدۇ. بەزىلەر بۇنىڭغا پۈتۈنلەي قارشى كېلىدۇ. تۈركىستاندا ئىشقا يارامىلىق كىشىلەر يوق، خەلق تولۇق نادان دېيىشىدۇ. بۇنىڭدىن 40 يىللا ئاۋال ياقۇببەگ ئوخشاش مەكتەپ ۋە مەدرىسە كورمىگەن بىر زات قەشقەرگە بېرىپ، خىتايلار بىلەن سوقۇشتى ۋە قىسقا بىر مۇددەتتە پۈتكۈل شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىدارىچىلىقىنى قولغا ئېلىپ نىزاملىق بىر ھوكۇمەت تەسىس قىلدى. ئىلگىرى ھېچ نەرسىسى يوق ئېدى. ئىرىشىش ئارقىسىدا مۇكەممەل ۋە مۇنتەزەم ئەسكەرگىمۇ ئېگە بولدى. خەلقى قانچىلىك قارا ۋە ئاڭسىز بولسىمۇ، ئىشىدا، كۈچىدە كۆپلىگەن مۇۋاپپەقىيەتلەر قازاندى. بۇ بولسا تۈركىستان ئۈچۈن ئىبرەتلىك بىر مىسالدۇر».**

ئەمىر ياقۇببەگ بەدۆلەت - پىسكەنتنىڭ جەسۇر ۋە مەرت ئوغلانى سىماسى ئانا تۈركىستان ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن كۈرەشتە بۈگۈن ھەم ئىبرەت ئەمەنىسىدۇر.

ھەمدەم سادىقوۋ،

ئابدۇللا ئەۋلانىي مۇكاپىتىنىڭ ساھىبى.

تاشكەنت شەھرى.

تونۇشۇڭ - «كان - سون»

سىز سۈرەتتىنى كورۇپ تۇرغان تۈركىستان سادىقوۋ «كان-سون» خەلق ئارا مىقياستىكى بىرلەشكەن فىرمىنىڭ ئىش باشقۇرغۇچىسى. مەزكۇر فىرمىنىڭ ئىش پائالىيىتى ھەققىدە كوپ كىشىلەر تېخى ياخشى بىلمەيدۇ. مۇخبىرىمىزنىڭ ت. سادىقوۋ بىلەن قىلغان تۆۋەندىكى سوھبىتى ئەينە شۇ ھەقتە بولدى.

- تۈركىستان، ئالدى بىلەن گېزىتخانلارغا فىرمىڭىز ھەققىدە تەپسىلىي سوزلەپ بەرسىڭىز؟

- فىرمىمىز بۇنىڭدىن 6 يىل ئىلگىرى ئادەتتىكى كىچىك كارخانا شەكلىدە تەشكىل قىلىنغان ئېدى. كارخانىغا كورىيېس ژىگىتى سون ئالېكسىي نىكولايېۋىچ رەئىسلىك قىلدۇ. كوپ ئۆتمەي كارخانا ھەم كولەمى، ھەم پائالىيىتى جەھەتتىن كېڭىيشكە باشلىدى. توغرىسى پايتەختتە بىر قانچە شوبىلەرنى ئېچىشقا مۇمكىن بولدى. بۇ ھال بىزنى خەلق ئاراغا چىقىشقا ئۈندىدى. نەتىجىدە گفج نىڭ گونناۋېر شەھىرىدىكى مەشھۇر تىجارەتچى كان بىلەن (كورىيېس) ئالاقە قىلىپ، كان ۋە سون نامىدىكى خەلق ئارا «كان-سون» فىرمىسىنى تۈزۈشكە مۇۋاپپەق بولدۇق. مەزكۇر مۇۋاپپەقىيەت ئەينىي ۋاقىتتا بىرلىكچەت ئەللەر بىلەن يەنىمۇ قويۇق ئالاقە قىلىشىمىزغا شارائىت يارىتىپ بەردى. كوپ ئۆتمەي، ئۇيغۇرستاننىڭ ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى ئىلمە-توقۇما ئىمپورت-ئېكسپورت فابرىكىسى بىلەن ئوتتۇر ئالاقە ئورناتتۇق ۋە ئۇلاردىن 100 مىڭ دوللارلىق تىكىنچىلىك ماشىنىلىرى بىلەن گەزمال سېتىۋالدۇق. سپورت كىيىملىرى تىكىپ-سېتىپ تىجارەت قىلدۇق.

- سپورت كىيىملىرى تىكىش ئۇستىلىرىنى قەيەردىن ھەل قىلدىڭلار؟

- ناھايىتى ئورۇنلۇق سوئال قويدىڭىز. بۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئۈرۈمچىدىكى ئىلمە-توقۇما ئىمپورت - ئېكسپورت فابرىكىسى بىلەن كىيىم تىكىش بويىچە تېخنولوگ ۋە تىكىش ماشىنىلىرى رېمونتى بويىچە ئىنژېنېرلارنى ئۆز ئارا ئالماشتۇردۇق. يەنى ئۇلاردىن ئىككى مۇتەخەسسىس بىزدە، بىزدىن ئىككى مۇتەخەسسىس ئۇلاردا ھەم كەسىپ ئۆگىنىش، ھەم كەسىپ ئۆگىتىش بويىچە تا ھازىرغىچە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. بىز پايتەختتىكى مەركىزىي ستادىيونىڭ دېيەرلىك يېرىمىنى سېتىۋالغانمىز. كىيىم تىكىش كارخانىمىزنىڭ ئاساسىي مەركىزى ستادىيوندا. بۇ يەردە 60 ئايال ئىش بىلەن بەنت. ئەلدى گورلىيگىگالەت، دورروۋنىك ۋە ئوربىتا مىكرورايونلىرىدىكى شوبىلىرىمىزدىمۇ 60 ئايال ئىشلەۋاتىدۇ.

- شۇ كۈنلەردە مودا بولۇپ كەتكەن «ئادىداس» كوستيۇملىرىنىمۇ تىكىۋاتقان ئېكەنسىلەر. بۇنىڭغا قانداق مۇمكىن بولدى؟

- ھەممىگە مەلۇمكى «ئادىداس» ماركىلىق كوستيۇملارنىڭ ۋەتىنى گېرمانىيە فېدېراتىۋ جۇمھۇرىيىتى. بىز «ئادىداس» تىكىش ئۈچۈن شۇ يەردىن روخسەت گۇۋاھنامىسى ئالغانمىز. ئادىداسلارنى ئالمۇتا شەھىرىدە پارچىلاپ ساتىمىز. مۇدە دۆلەتلىرىدىكى بۈيرۈتمىلارغا ئۇلگۈجە (توپ) ساتىمىز. گېرمانىيەنىڭ ئوزىگە بولسا، قانداق بۈيرۈتما بەرسە، شۇنداق تەييارلاپ بېرىۋاتىمىز. گونناۋېر شەھىرىدىمۇ كىيىم تىكىش شوبىمىز ۋە دۇكىنىمىز بار. ئالمۇتىدىمۇ تورت جايدا دۇكىنىمىز بار. ھەممە مەھسۇلاتىمىز «كان-سون» فىرمىسى نامى بىلەن چىقىدۇ.

- ئەندى، تىكىنچىلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئاپاۋتى ھەققىدىمۇ قوشۇمچە قىلىپ كەتسىڭىز؟

- ژۇقۇرىدا تەكىتلەنگەنلەك ئالمۇتىنىڭ ئوزىدە 120 ئايال ئۇستىلار ئىشلەيدۇ. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى كۈنىگە 5، 6 دىن كوستيۇم تىكىدۇ. ئايلىق ئىش ھەققى ئوتتۇرا ھېساپتا 12 مىڭ سوم ئەتراپىدا.

- ھازىر كوپلىگەن تىجارەت ئورۇنلىرى كومپېرتسىيە ئىشى بىلەنمۇ شۇغۇللىنىۋاتىدۇ ...

- ياخشى ئەسكە سالدىڭىز. بىزمۇ بۇ ئىشتىن چەتتە قالمىدۇق. جەنۇبى خىتاينىڭ شىنجېن ۋە جوخەي دېگەن شەھەرلىرىدىكى كارخانىلار بىلەن ئوتتۇر ئالاقە قىلىۋاتىمىز. ئۇلارغا بىز تومۇر-تەسەك، پاختا ۋە مىنېرالنىي ئوغۇتلار، ئۇلار بىزگە شىكەر، ئېلېۋېزور ئوخشاش نەرسىلەرنى يەتكۈزۈپ بېرىۋاتىدۇ. بۇلاردىن تاشقىرى مەركىزىي ستادىيوندا ئۇيغۇر رىستورانى بىلەن قەھۋەخانا ئاچتۇق. گونناۋېردىمۇ يېقىندا ئۇيغۇر رىستورانى ئاچىمىز.

- تۈركىستان فىرماڭلارنىڭ فۇتبول كوماندىسى تۈزۈۋاتقانلىقى ھەققىدىكى گەپ قۇلىقىمغا چېلىقتى. راسلىقىغا زادىلا ئىشەنگۈم كەلمەيۋاتىدۇ.

- بۇ ھەقىقەتەنمۇ راس گەپ. ژۇقۇرىدا ئېيتىلغان ئىشلار بىز ئۈچۈن ئۈنچىلىك مۇھىم ئەمەس. بىزگە موشۇ كوماندا ھەممىدىنمۇ مۇھىم. بىز ئۇنى خەلق ئارا مىقياسقا چىقىرىشنى ئاساسىي مەخسەت قىلىۋاتىمىز. «قايرات» كوماندىسىنىڭ ياخشى ئويۇنچىلىرىدىن بەشىنى، شۇنداقلا مۇدە دىكى دۆلەتلەرنىڭ فۇتبول كوماندىلىرىدىنمۇ بىر قانچە ياخشى ئويۇنچىلارنى كوماندىمىزغا ئالدۇق. «قايرات» نىڭ كوزگە كورۇنگەن ئويۇنچىسى ۋاھىت ماقسۇتوۋ كوماندىمىزغا باش ترېنېر قىلىپ بەلگۈلەندى. ئومۇمەن ھەممىسى بولۇپ كوماندىمىزدا 28 ئادەم بولىدۇ. ئۇلارنىڭ جەر خىل چىقىملىرى ئۈچۈن ھازىرنىڭ ئوزىدە 50 مىللىون سوم ئاجراتتۇق. چەتتىن چاقىرتىلغان ئۈچ ئويۇنچىغا ئۈچ ئويى سېتىپ ئېلىپ بەردۇق. بىر كىشىگە يېڭى ماشىنا سوغا قىلدۇق. گونناۋېردىن كوماندا ئەزالىرى پائالىيەت ئېلىپ بېرىشى ئۈچۈن 2 چوڭ ئاۋتوبۇس سېتىۋالدۇق. يېقىن كەلگۈسىدە تۈركمەنىستاننىڭ ئاشگاباد شەھرىدە بولىدىغان دوستلۇق فۇتبول ئۇچرىشىشىدا بىزنىڭ كوماندىمۇ قاتنىشىدۇ. مەخسىتىمىز بىرئىككى يىل ئىچىدە ئۇنى خەلق ئارا ئويۇنلارغا قاتنىشىش دەرىجىسىگە يەتكۈزۈش، خەلق ئارا ئويۇنلاردا قاتنىشىش ئارقىلىق ياخشى پۇل تېپىشىمىز مۇمكىن. ھەتتا چەت ئەل كوماندىلىرى بىزنىڭ ياخشى ئويۇنچىلىرىمىزنى سېتىۋېلىش ئىستىگىنى بىلدۈرسە، بىر-ئىككى ئويۇنچىمىزنى سېتىپ بېرىشنى ھەم پىلانلاۋاتىمىز. ئەلۋەتتە، بۇ دەۋردە رېزېرۋ ئويۇنچىلارمۇ مۇنتەزەم تەييارلىنىپ بېرىلىدۇ.

- بۇ ئىشىڭلار قايىل بولغىدەك ئېكەن. ئەندى سوھبىتىمىزنىڭ يەكۇنىدە گېزىتىمىز ۋە گېزىتخانلارغا قانداق ئىستەكلىرىڭىز بار. شۇ ھەقتىمۇ قىسقىچە توختالسىڭىز؟

- مەن غۇلجا شەھرىدىن ئاھايىتى كىچىك پەيتىمدە چىققان، شۇنىڭ ئۈچۈن «يېڭى ھايات» گېزىتىنى ئوقۇشنى بىلمەيمەن. ئامما بۇ گېزىتنى دادام ۋە ئاپامنىڭ گېزىتى دەپ ئالاھىدە قەدىرلەيمەن. گېزىتنىڭ ھازىر ئېغىر ئىختىسادىي قىيىنچىلىقنى بېشىدىن كەچۈرۈۋاتقانلىقىنى ياخشى بىلىمەن. يېقىندا ئائىلىمىز بىلەن ئۆز ياردىمىمىزنى بەرگەن ئىدۇق. پات كۈنلەردە «كان-سون» فىرمىسى نامىدىنمۇ ياردەم قىلىشنى پىلانلاۋاتىمىز. ئىلاھىم، گېزىتىمىز دايىم كۈللىنىۋەرسۇن. بىزمۇ قولدىن كەلگەن ھەممە ياردىمىنى قىلايلۇق، دېمەكچىمەن.

سوھبەتنى ھاكىم مۇھەممەت ئېلىپ باردى.

ساۋۇت ئىسكەندەروۋ (پىدائىي)

ھالىڭ ئىچۈك دېمەيدۇ دوستلار

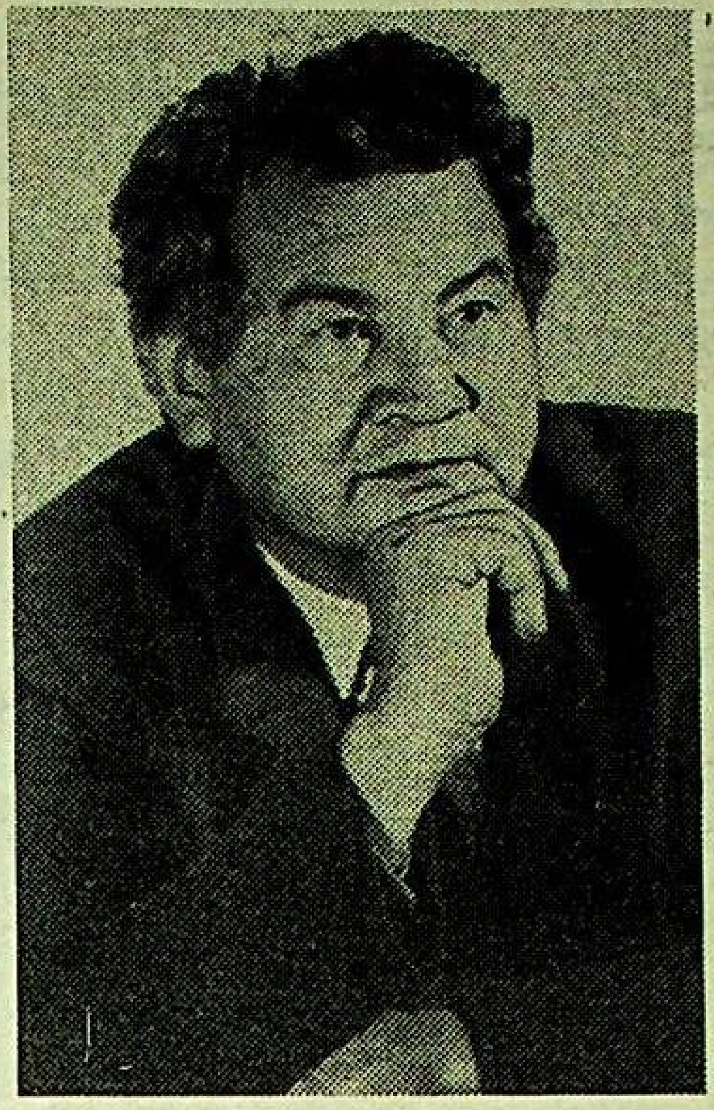

مۇھاجىر مونولوگى

قاغىش تەككۈر پەلەك چەرخى شۇمىدۇ،
ياكى تەغدىر كاۋلىغىنمۇ بىلمىدىم.
بەلكى، قەدىر بىلمىگەنلىك زەپتىدۇ،
بۇ ھىجراننى ئويلاپ ئىلغا قىلمىدىم.

شۇڭلاشقا بىرى كوڭۇلنىڭ يوق ئارامى،
ئومۇر بويى پۈتمەس ئازار يەتكەلدەك.
سېزىلىدۇ سويگۈ–ھەۋەس تامامى
ئوز–ئوزىدىن سوغۇلۇپلا كەتكەلدەك.

قالسا كېرەك بارىم ئانا تۇپراقتا،
ۋۇرەر جىسمىم كولەڭگىدەك ئەلەڭلەپ،
جۇدالىقتا يانغان كويۈك پىراقتا.
ھىس قىلمەن خۇشلۇقنىمۇ ئەلەم دەپ.

چېھرىمدىلا ئەكس ئېتەر كۆلكىمۇ،
چىقمايدۇ ھېچ ئىچ–ئىچىمدىن تۇرۇلۇپ.
ئىچىم پۇشۇپ ناخشا ئېيتقان كۈندىمۇ
تەڭ كېلىدۇ ۋىغام ئوپكەم ئورۇلۇپ.

خىيالىمدىن بەزەن نېرى بولساڭمۇ،
قول بوشىماي تىرىكلىكتە ئىشىمدىن.
كىندىك قېنىم توكۇلگەن جاي شۇندىمۇ،
ئايان بولۇپ كەتمەيسەن ھېچ چۇشۇمدىن.

ئېسىل پۇراق چېچىپ تۇرغان گۇللىرى،
دىلغا ئارام بېغىشلاتتى باشقىچە.
كوۋەجىگەن مولدۇر سىماپ سۇلىرى،
ئەركىلەتتى ھەتتا ياتقان تاشقىچە.

تاغلىرىچۇ!؟
ئاسمان پەلەك تاغلىرى،
ئەستىن كەتمەس مېۋىزارلىق باغلىرى.
ئاداقىچە تۇچمەيدىغان ئوخشايدۇ،
ۋۇرەكتىكى جۇدالىقنىڭ داغلىرى.

توققۇزى تەل ئاددىي تۇرمۇش راھىتى،
ئەكسى ھالدا پاتار بەزەن جېنىمغا.
سىرتىم پۇتۇن كورۇنسىلا يوق غېمى
دەپ ئويلىما كويۈك تولغان تېنىمغا.

ئېسىپ بولۇپ كۇتكەن ۋىسال دەملىرى،
ئاقىۋەت بىر قۇچارمەنمۇ بويۇڭنى.
ئالماس ئېدىم گىرە سېلىپ مەن ھېلى
ۋىراقلاردىن يەتمەي ۋۇرگەن قولۇمنى.

بىرلا ئارمان: قالسا ئېكەن بۇ تېنىم
ئاخىرقى دەم ئانا يۇرتتا كوز يۇمۇپ.
كەتسە ئېدى توپا بولۇپ بىر سىقىم،
ئەزىز تۇپراق تەركىبىگە قوشۇلۇپ.

يار بېرىپ ئامەت مانا ئاقىۋەت
سىلەرگە بەخىت قۇچىغىن ئاچتى.
ئارزۇلاپ كۇتكەن ئىستىقلالىيەت
تۇپرىغىڭلارغا نۇرىنى چاچتى.

ھۇرلۇك زوقىغا بېرىلىپ كېتىپ،
دوستىنى ئۇنتۇش ۋاپادارلىقمۇ!؟
ئاسارەت تىغى جېنىغا پېتىپ،
تەغدىرى مۇشكۇل بولۇپ تۇرسا ئۇ.

ناھاتكى، پىسەڭ قىلماي ۋۇرۇشەر،
نە ھالىڭ ئېچۇك دېمەستىن دوستلار.
دەرتىنى تەڭ تارتىپ، بىللە كويۇنەر
سىلەرغۇ بىزگە يار–يولەك بولار.

غېنىمەت دەملەردە

سېغىندۇرغان ۋۇرەكلەرنى يېقىشىپ،
يەنە دوستۇم، پۇرسەت كېلىپ كورۇشتۇق.
تەشنالىقتىن كوز ئالالماي بېقىشىپ،
ۋىسالنىڭ خۇش دەملىرىنى بولۇشتۇق.

قانچە ۋىللار ھىجرانلىقنىڭ دەردىنى،
ۋىراقلاردا ئىچكە يۇكۇپ ۋۇرۇشتۇق.
بۇ دەقىقە ئارتۇق تاشلاپ ھەممىنى
گىرەلىشىپ ۋىغلاپ تۇرۇپ كۇلۇشتۇق.

سەيياھلاردەك قالغان ئىككى قىرغاقتا
ئايرىۋەتكەن بىزنى تەغدىر قىسمىتى.
قول شىلتىشىپ كوز ئۇزمىدۇق بىراقتا،
كاۋ پەلەكنىڭ بولمىسىمۇ ھىممىتى.

سېتەملەردىن دېمىڭ دەرتلىك بوغۇلسا،
ساڭا بېقىپ ۋۇرەك–باغرىم تىتىلدى.
نادامەتتە بېشىڭغا كۇن توغۇلسا،
ماڭمۇ ئۇ گويا ئوق بوپ ئېتىلدى.

بەس، ھەممىنى ئەسلەش بىلەن مۇڭلىنىپ،
دوستۇم، دىللار تارلىرىنى چەكمەيلى.
بۇ غېنىمەت دەملىرىدە يەنىلا
كوڭۇللەرنى غەش، پەرىشان ئەتمەيلى.

ئوزگىلەرنىڭ مەيلى بىلەن ئېرىشكەن،
خۇش دەملەرنىڭ لەززىتىنى تېتايلى.
ئەۋداتلارنىڭ تۇگىتەلمەي كېتىشكەن
مۇدىئاسى– ناخشىلىرىن ئېيتايلى.

ئىشەنچە

بار ئەتراپ ئوزگىچە كوزنى تارتىدۇ،
قۇياشمۇ تەبەسسۇم قىلىپ باقىدۇ.
تەبرىكلەپ بىر–بىرىن مىڭلاپ كىشلەر
قۇچاققا قۇچاقلار كېلىپ ياقىدۇ.

ھۇرلۇكنىڭ بايرىقى لەپىلدەپ كوكتە
تەلتەلە شاۋقۇنى ياڭرار پەلەككە.
قەلبىدە بىر ئالەم سېزىشەر شاتلىق
زار بولۇپ ۋۇرگەنلەر ئەشۇ تىلەككە.

ئوينالدى جوشقۇنلۇق دولەت گىمنى
ئالەمگە ئاڭلىتىپ ئۇيغۇر ئېلىنى.
بولدى ئۇ چەكسىز روھىي لەززەتكە
ئەركىنلىك ئېلىشقان جانلار دىلىنى.

تۇرۇشار مىنبەردە قوللىرىن شىلتىپ
موتىبەر ئەرباپلار تەبرىك ئېيتىشىپ.
ئوتىدۇ ئالدىدىن كىشىلەر ئېقىمى
خىلمۇ–خىل شارلار قولغا ئېلىشىپ.

ئاغرا–سۇنەيلەر چۇشۇپ بەس–بەسكە
ياڭرىتار سادالار يېڭى نەغمىگە.
سايرايدۇ نازاكەت قەشقەر راۋابى
جاراڭلىق ساداسى چىقىپ ئەۋجىگە.

چۇشۇپتۇ ئۇسسۇلغا جۇپ بوپ ھەر بىرى
ئىلنىڭ خۇش پېيىل ئوغۇل–قىزلىرى.
ئازاتلىق زوقىدا شاتلىققا تولغان
چاقناپ تۇرۇشار نۇرلۇق كوزلىرى.

ھۇرلىككە ئېرىشكەن خەلقىم قاتارى
مەنمۇ شۇ دەملەردە بەختكە يەتتىم.
ھەسسىنە مەدھىيە ئوقۇپ تۇرغاندا
ئەپسۇسكى، چۇشۇمكەن ئويغىنىپ كەتتىم.

دەررۇلا كوزۇمنى ۋۇمدۇم ئۇيقىغا
مەيلىلا داۋامىن يەنە كورەي دەپ.
چۇشۇمدە بولسىمۇ ئىستىقلالىيەت
لەززىتىن بەھۇزۇر بىر دەم سۇرەي دەپ.

بىراقتا كوزلىرىم ئىلىنماستىن ھېچ
خىياللار ئىلكىدە تەۋرىنىپ ياتتىم.
سەھەردە كورگەن بۇ چۇشۇم ھەقىقەت
بولار دەپ ئەتەمگە ئىشەنچە ئارتتىم.

ھوكۇم

(باللادا)

بېشىغا ئەۋدىھار تاجىن تاقىغان،
راۋاقتا تەكەببۇر ئولتىرىدۇ خان.
ھەر يانغا تىكىلىنەر قەھرى–غەزەپتە،
ھەيۋىلىك كوزلىرىن قاپلاپ ئاپتۇ قان.

قان خۇمار جاللاتلار تاقىتى تاق بوپ،
تۇرىشار سەپمۇ–سەپ قىلىچ تۇتۇشۇپ.
ھوكۇمنى كۇتىشەر شۇ پەيت دەررۇ
چېپىپ تاشلاشقا تەييار بولۇشۇپ.

تەپتىشلەپ سورالماي ھەتتا قىلمىشى،
چېپىلار مەھبۇسلار تېنىدىن بېشى.
نوۋىتى يېقىنلاپ قالغان بىرىنىڭ
توختىماي تاراملاپ ئاقىدۇ يېشى.

چۇشەنمەي بۇ تەغدىر قىسمىتىنى ئۇ،
ئوق–يادەك ئېگىلگەن پېتى تۇرىدۇ.
خان ئۇچۇن ۋاپادار بولغىنىم شۇمۇ،
دەپ ھەسرەتلىك خىيال سۇرىدۇ.

ئەينە شۇ تەشۋىشلىك دەقىقىلەردە
ئوتمۇشنى ئەسلەشكە تاقالدى ئويى.
كەچمىشلەر ئالدىدىن ئوتتى بىر–بىرلەپ،
ئاچچىق بىر ئەلەملىك شۇركىنىپ بويى.

* * *

ئۇ دەۋىر ئىدىقۇت دولىتى شوھرەت
قازانغان چاغ ئېدى تېپىپ كامالەت.
ئۇيغۇرنىڭ شەرىپى، ئىختىدارىدىن
جىمىكى ئالەمگە بېرىپ دالالەت.

ۋىلمۇ–ۋىل ئولغىيىپ ئۇنىڭ قۇدرىتى
گۇللىنىپ داڭقىمۇ ئېشىپ باراتتى.
رەقىپلەر ئۇنى زور خەۋپ دەپ بىلىپ،
دۇشمەنلىك لەزەردە كوزىن سالاتتى.

ھەسەتتە ياۋۇزلۇق بىلەن ئاقىۋەت
ئىشخال قىپ ئېلىشنى قىلىشتى مەخسەت.
كۇچ بىلەن يېڭىشقا كوزلىرى يەتمەي،
ئويلىشىپ تېپىشتى بىر رەزىل نىيەت.

پۇكۇشتى كوڭلىگە زور ئىناۋەتلىك
ئىدىقۇت خانىغا قىلىشنى قەستلىك.

ئەزەلدىن پۇشتىدىن قېنىغا سىڭگەن
خىسلىتى بار ئېدى شۇ–زىدى پەستلىك.

ئەمەلگە ئاشۇرماق بولۇپ ئويىنى،
ئەۋەتتى ئۇ يەرگە ئىككى لولىنى.
ئوگىتىپ شۇ پىتنە–پاساتچىلارغا
خاننى ئولتىرىپ كېلىش يولىنى.

مەككارلار ئۇ خاننىڭ ئاكىسىن شۇندا
چۇشەرمەك بولۇشتى ئالدام تورىغا.
بۇرۇقتۇم قىلماقچى بولدى ئاكەسلەر،
ئۇلارنىڭ ئىككىسىن ئوزى ھورىغا.

– ۋا ئەجەپ ئاكىسى ھاغدا تۇرغاندا،
ئىنىسى خان بولۇش يوقتۇر جاھاندا.
ھالبۇكى، بۇ سىزنى دەپسەندە قىلىش،
دېيىشتى مەلئۇنلار ۋۇرۇپ پىنھاندا.

قۇدرەتلىك خانىمىز تىلىگىمۇ شۇ:
سىز ئۇچۇن كوڭلى غەش بولۇپ ۋۇرىدۇ.
تەختىكە ئولتىرىپ ئەلنى سوراشقا،
پەقەتلا ئۇ سىزنى لايىق كورىدۇ.

كوچ–كوچلەپ دەيدۇكە سىلىشتى شۇنداق
ئۇلارغا ئىشەندى لەنىتى ئاخماق.
كېلىشتى ئاكىسى شۇنداق قارارغا،
ئوز ئىنىسىغا سۇيىقەست قىلماق.

پەيتىنى ئىزدىدى ئۇنى ئولتىرەر،
كەينىدىن ئىمسىقاپ ھەر شامۇ–سەھەر.
ئاخىرى زىياپەت ئۇستىدە يوشۇرۇن
مۇسەللەس ئىچىگە قۇيدى ئۇ زەھەر.

قوزغالدى پۇخرالار غەزىۋى تېشىپ
خاننىڭ ئولۇمى چېنىغا پېتىپ.
باشلاندى غۇلغۇلار، بەسەرەمجانلىق
دۇشمەننىڭ ئامىتى ئوڭمىدىن كېلىپ.

شۇ پۇرسەت دەررۇلا قوشۇن ئەكىلىپ
ئىدىقۇت دولىتىن ئالغاندى بېسىپ.
ۋەلەيكىن سېتىلغان رەزىل نىيەتكە
تەختتە ئولتىرىش بولمىدى نېسىپ.

قىلمىشى بىر–بىرلەپ كېلىپ يادىغا،
تۇرار ئۇ ئىمجان ھوكۇم ئالدىدا.
ئەينە شۇ خائىنلىق بەشىرىسىدىن
تىترەپ ئائىلاج ئولۇم ئالدىدا،

بىر–بىرلەپ تالايلار بېشى چېپىلىپ،
نوۋىتى ئۇنىڭمۇ كەلگەندى يېتىپ.
ۋىقىلدى ئېگىلىپ خاننىڭ ئالدىغا
شۇندا ئۇ ۋۇكىنىپ دات–پەرياد ئېيتىپ.

– ئۇلۇق خان بۇ قانداق ئىلاھى تەغدىر،
بىلمەيمەن ئېمىشكە قىلىندىم ئەسىر.
ئەگەردە سەۋەنلىك ئوتسە مېنىڭدىن
بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىڭىز، تەخسىر.

خان بىر دەم ئۇگلىدى چاپاق كوزىنى،
ئەسەبىي ھالەتتە تۇتۇپ ئوزىنى.
مەغرۇرلۇق قىياپەت قولىنى شىلتىپ،
ئېيتىشقا كىرىشتى ھوكۇم–سوزىنى.

– ئادەتتە ئاجىزلار مىننەتخور بولار
راست، بىزگە يان بېسىپ بولدىڭ يولەك–
يار.
سەن ئاخماق بىلىپ قوي لېكىن ھاياتتا،
ئوزگەرمەس قانۇنى بىر ھەقىقەت بار.

ئوزگىگە ساداقەت بولۇپ كېتەلمەس،
ئوز ئېلى، نەسلىنىڭ خائىنى–ناكەس.
بىزنىمۇ ئاقىۋەت سېتىپ كېتىشىڭ
مۇقەررەر توختاتقىن قۇرۇق سوزنى بەس.

تېز پۇكۇپ يالۋۇرۇپ قىلسىمۇ كوز–ياش،
ھاماقەت ساتقۇنى بولمىدى ئاياش.
قولىنى شىلتىدى خان قىلىپ ھوكۇم،
چېپىلدى شۇ مەھەل ۋىرگىنچلىك باش.

ئانا يەر خۇرسىنىپ تەۋرەندى شۇندا
ئەپرىتىن باسالماي ئۇ زور تېنىدا.
سەسكىنىش ھالەتتە ئۇنىڭدىن شۇ دەم
سېزىلدى كەلگەندەك بىر مۇڭلۇق ئىدا.

– ئەجەبا، باغرىمنى ھەس–ھەس قىلار شۇ
خائىنلىق سىلەرنى زەپ تۇگىمەيدۇ.
بىلىڭلار ۋىركىنىپ شۇ مۇرتەدلەرنىڭ
جەسەدىن قوينىمغا ئالغۇم كەلمەيدۇ.

دوستلارغا خىتاب

دەردى بارلار ۋىغلايدۇ،
دەردى يوقنىڭ كارى يوق.
(خەلق قوشىغى).

بىلىشىپ تۇرۇپ دەردۇ–ھالىمنى،
ئانچىلا كوڭۇل بولۇشمەس دىستلار.
كوز قىرىن ھېلى سالماس ھېچ بىرى،
بېشىمدا يېنىپ كويسىمۇ ئوتلار.

مۇڭلىنىپ تەغدىر تەقەززاسىدىن
سوز ئاچسام ئۇلار قىلىشماس ئېرەڭ.
ئېچىنارلىقكەن پەيتى كەلگەندە
يانمىسا دوستقا قىلغان ئېقىدەڭ.

دەرتنى–شاتلىقنى بىللە بولۇشۇپ،
ئوتكەن ئەسلىدىلاش، قانداش ئېدىققۇ.
پادا باققاندا بىللە بولۇشۇپ،
جىگدە قاققاندا ئايرىلىش شۇمۇ.

تالاش–تارتىشسىز يەر–سۇنى بولمەي،
ياشىغان ئەۋداتلار ئەسىرلەر بويى.
ئوزبەك–قازاق دەپ ئايرىشمۇ بولماي،
ئوتۇشكەن بىللە ھازىسى، تويى.

ئەدەپ- ئەخلاق ئەنئەنىلىرى

ھەدىسلەر

مەھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:

كوپلىگەن ئادەملەر مۇھتاج بولۇپ يېتەلمەيدىغان ئىككى بايلىق بار. ئۇنىڭ بىرى- تەننىڭ ساقلىقى، ئىككىنچىسى- كوڭۈلنىڭ ئارامى.

* * *

بەختسىزلىك ئادەملەرگە كوپىرەك ئۇچ نەرسىدىن، مىنگەن ئېتى، بىۋاپا ئايالى، ناباپ خوشنىسىنىڭ زەرداۋىدىن كېلىشى مۇمكىن.

* * *

بىر سائات ئىلىم ئۇگىنىش ئەگرى يولىدا بىر كۈن قۇلچىلىق قىلىشتىن ئەۋزەل.

* * *

بىلىم ئېلىشقا ئەلپۇنۇش ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ پەرىزى، ئەگەر ئۇ بىلىم ھەتتا دىنىي يات-ختايدا بولسىمۇ ئۇلاردىن ئۇگىنىش كېرەك.

* * *

ئاتا-ئانىسىنى قاخشىتىپ جەبىرلىگەن، مۇساپىرلارنىڭ ئۇستىدىن زوراۋانلىق قىلغان كىشىلەرنى قارغىش ئۇرماي قالمايدۇ.

* * *

كىمدۇ كىم بىر دەرتمەنىنىڭ بۇ ئالەمدىكى ئېغىرچىلىقلىرىدىن قۇتۇلۇشىغا ياردەم بەرسە، ئاللا ئۇنىڭ ئاخىرەت كۈنىدىكى گۇناھىنى يېنىكلىتىدۇ. كىمدۇ كىم ئاجىز، ناكالارغا شاپائەت قىلسا، ئىككىلا دۇنيادا ئاللا ئۇنىڭ يولەكچىسى بولۇپ قالىدۇ.

* * *

ئادەملەرنى ياخشى-خوپ قىلىش، ئوز ئارا نارازىلىقلارنى يوقىتىش ئۇچۇن ئىككى ئوتتۇردا يالغان ئېيتىشقا مەجبۇر بولغان كىشىلەر ئاللا ئالدىدا گۇناھكار ھېساپلانمايدۇ.

* * *

بىرسىنىڭ مال-مۇلكىگە خىيانەت قىلغان، ياكى بىرىنىڭ پاك قىزىنىڭ ناھەق تولۇشىگە سەۋەپكار بولغان ئادەم موشۇ پانىي دۇنيادىلا ئۆزىنى دوزاق ئوتىدا كويۈشكە ھازىرلاپ قويغان ئادەم بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

* * *

ئامانەتكە خىيانەت قىلغانلاردا ئىمان، ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمىغانلاردا ئۇيات بولمايدۇ.

* * *

مونۇ ئۇچ تۇرلۇك خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولغان كىشىلەر قىيامەت كۈنى ئاللانىڭ مېھرى-شەپقىتىگە ئىگە بولۇپ، جەننەتى بولغۇسى، ئۇلار: ئىناق-ئىجىل ياشىغان ئەر-ئاياللار، ئاتا-ئانىسىنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ رازىلىقىنى ئالغانلار، كىشىلەرگە ئازار بەرمەي، ئۇلارغا راياۋەت كورسەتكەنلەر.

* * *

بىلمىگەن ئادەم سوئال سورىغاندا، قىزغانچۇقلۇق، تەكەببۇرلۇق بىلەن ئۇنىڭغا جاۋاپ بەرگۈسى كەلمىگەن ئولىمالارنىڭ ئاغزىغا قىيامەت كۈنى ئوتتىن تىزگىن سېلىنىدۇ.

* * *

ئوزى كورۇپ، بىلىپ ۋە كۆرگەن ھەقىقەتكە گۇۋالىق بېرىشتىن باش تارتقان ئادەم، يالغان گۇۋالىق بېرىپ، كىشىلەرنى كويدۇرىدىغان كىشى بىلەن بىردەك مۇناپىق سانىلىدۇ.

* * *

يېتىم يېسىرلارغا يانا بولۇپ، ئۇلارغا رەھىمدىللىق قىلغان كىشىنىڭ ساۋابى ئاللا يولىدا ھەتتا جەڭگىمۇ كىرىپ، شېھىد بولغان كىشىلەرنىڭ ساۋابى بىلەن بىردەك بولىدۇ.

* * *

ئوز ئارا سالام-ئەلىك ئېلىشىش، غېرىپ- مۇساپىرلارنىڭ ھالىغا يېتىش، بىمارلارنى يوقلاش، جىنازا نامىزىغا قاتنىشىش مۇسۇلمانچىلىقنىڭ ئەڭ ئاساسىي شەرتلىرىدۇر.

* * *

ئىلگىرى ئەستەيىدىللىك قىلغان بولسىمۇ ئەنە ئەيىبىنى تونۇپ، كەچۇرۇم سورىغانلارنىڭ گۇناھىدىن كېچىش، نامرات-يېتىملارغا خەير-ساخاۋەت بېرىش، ئۇرۇق-تۇققان، ئەل-يۇرت بىلەن ئىناق ھايات كەچۈرۈش ئىنسانلارنىڭ ئالىي پەزىلەتلىرىدۇر.

* * *

كورۇنگەنگە ئوز سىرىنى ئېيتىپ يۈرۈش كىشىلەرنى ئوزىنىڭ مۇستەقىل شەخس ئىكەنلىكى قەدىرىيىتىنىڭ قىممىتىنى تۆۋەنلىتىپ قويۇشقا ئېلىپ كېلىدۇ.

گېزىتىمىزنىڭ جانكۆيەرلىرى

سەيىردىن يازىلوۋ:

70000 سوم

راستىنى ئېيتقاندا مېنىڭ بۇ شەلەردە قېرىنداشلىرىمدىن، پەيلەپ چوڭ قىلغان بالا-چاقامدىن، شۇنداقلا خالىس مەسلىھەتچىم، مۇڭدىشىم، سىردىشىم بولغان گېزىتلىرىمىزدىن باشقا نېمەمىز بار؟! مۇقەددەس ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان ئىككى تال گېزىتىمىز بولمىسەك، چۇشەنسەك ئىككى كوزۇمىز. بىز «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» ئارقىلىق دۇنيانى كورۇپ، بىلىپ تۇرۇمىز. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ مەن سويۇپ ئوقۇيدىغان، قاچان كېلەركىن دەپ يولىغا قارايدىغان سويۇملۇك «يېڭى ھايات» گېزىتىم ئويۇمنىڭ ئەڭ كاتتا بايلىقى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىدە ماددىي بايلىق – مال-دۇنيالا بايلىق ھېساپلانمايدۇ، بەلكى ھەقىقىي بايلىق مەنىۋى بايلىق ئېكەنلىكى قەيت قىلىنىدۇ. ئوقۇسام-ئوقۇغۇم كېلىدىغان، ئوخلىسام چۇشۇمگە ئايان بولىدىغان بۇ گېزىتنىڭ بېشىغا خوۋۇپ تۇغۇلغىنىنى ئاڭلاپ، بالاقىشىنىڭ «باخ-باختى» دېگەن يېرىدىن يېتىپ كەلدىم. بىر ئىشلار بىلەن بولۇپ، سەل كېچىكىپ قالغىنىمغا ئۇزۇر سورايمەن.

قېرىنداشلار، بۇرادەرلەر، كىندىك قېنىمىز توكۇلگەن ۋەتەندىن ئايرىلىپ كەتتۇق، ئەمما گېزىتتىن ھەرگىزمۇ ئايرىلمايمىز. «يېڭى ھاياتنى» كورسەم، تۇغۇلغان يەرلىرىم، مەن چالا ئاڭلاپ قالغان شائىلىق تارىخلىرىم كوز ئالدىمدا گەۋدىلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ «يېڭى ھاياتسىز» ئوزەمنى چولاق سېزىمەن، ئوزەمنى ھاسا تايىقىدىن ئايرىلىپ قالغان قارغۇدەك ھېس قىلىمەن... ئايالىم كىلارا ۋە پەرزەنتلىرىم ئادىلجان، ئالىمجان، مۇنىرەم ۋە غالىپجانلار «يېڭى ھاياتنى» دادامنىڭ گېزىتى دەپ قەدىرلىشىدۇ، راستىنى ئېيتقاندا كوڭۇلدىكى گەپنى تېپىپ دەيدىغان، ژۇرەككە يول تاپالىغان گېزىتىمىزنى قانچە قەدىرلىسەك، ئۇ يەردە مۇكچىيىپ ئولتارغان قان-قېرىنداشلىرىمىزنى قانچە ئەزىزلىسەك ئەرزىيدۇ. شۇنىڭ ئۇچۇن ھازىرچە «ئۇيغۇر ئاۋازىغا»-30000 سوم، «يېڭى ھاياتقا»-70000 سوم ئىئانە قىلدىم. كام يېرىگە دالدا بولسا مەن خۇرسەنمەن.

* * *

تەھرىراتتىن: ۋەتەن، خەلق يولىدا قىلىنغان خالىسانە ئىئانە-ياردەم ئۇچۇن مۇھتەرەم سەيىردىنگە، ئۇنىڭ قۇتلۇق ئائىلە ئاۋابىئاتىغا كاتتا تەشەككۇر ئىزھار قىلىمىز.

تەشەككۇرنامە

مىللەت، ۋەتەن يولىدا ئىزگۇ نىيەت بىلەن قىلىنغان ئىئانە ئۇچۇن توۋەندە ئىسمى شەرىپى ئاتالغان موھتەرەم قېرىنداشلىرىمىزغا چىن قەلبىمىزدىن تەشەككۇر ئىزھار قىلىمىز.

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

* * *

پانفىلوۋ ئاشلىق مەھسۇلاتلىرى كومبىناتىدىن:

تۇرغان توختىياروۋ	100سوم
مەھەممەت مەسىموۋ	100سوم
ئەسقەر ئازىنباقىيېۋ	100سوم
ئەركىن ئىمىروۋ	100سوم
ئادالەت ئاتايەۋا	100سوم
بۇۋايشە مەشۇروۋا	100سوم
ئەسمىتۇللا ئىلاخۇنوۋ	100سوم
ئابلەت ئابدۇللايېۋ	100سوم
شاياخمەت مۇسايېۋ	100سوم
سابىت ئامانبايېۋ	100سوم
تايىر رەخمانوۋ	100سوم
دىلشات ئىلىيېۋ	100سوم
مۇختەر نۇراخۇنوۋ	100سوم
ئالىيەم ئىمىروۋا	100سوم
ئىمەرجان ئامانوۋې	100سوم
ياقۇپجان گايىتوۋ	100سوم
ئەخمەت ئىلاخۇنوۋ	75سوم
ماھمۇتجان زاكىروۋ	75سوم
گۇلەسەم ئامىتايېۋا	50سوم
رېھانگۇل سادىروۋا	50سوم
بەخىت تۇرسۇنوۋا	50سوم
سارا سامساقوۋا	50سوم
سالامەت مەخسۇتوۋا	50سوم
پاتىگۇل ئايۇپوۋا	50سوم
رىسالەت يۇسۇپوۋا	50سوم
گوھەربانۇم گايىتوۋا	50سوم
ئەمىردىن خۇدايبەردىيېۋ	50سوم
ئابدۇۋەلى قۇربانوۋ	50سوم
رايا ئىسلاموۋا	50سوم
گۇلنۇر قاسىموۋا	50سوم
زەينەپ ئاقمۇللايېۋا	50سوم
زەيتۇنەم مۇسايېۋا	50سوم
راھىلەم يۇسۇپوۋا	50سوم
شوھرەت قاۋاشوۋ	50سوم
ئېلەكۆەر راشىدىنوۋ	50سوم
داۋۇتجان مەسىموۋ	50سوم
بارىس خەيلودايېۋ	50سوم
ئەخمەتجان تۇرسۇنوۋ	50سوم
خالىدەم روزىيېۋا	50سوم
ساۋادەت مەشۇروۋا	50سوم
زىنا مەشرەپوۋا	50سوم
تۇرغۇناي ئېيىپوۋا	50سوم
ھېتاخۇن ئىلاخۇنوۋ	50سوم
پۇچۇناي ھەمرايېۋا	50سوم
تۇرسۇن يۇسۇپوۋ	50سوم
شاۋكەت توختايېۋ	50سوم
ئەخمەت ئازاروۋ	50سوم
مەھەممەت رېيىمباقى	50سوم
تۇرسۇن خۇدايبەردىيېۋ	50سوم
قۇرۋانجان ئىسقاقوۋ	50سوم
تۇرسۇناي كەرىموۋا	50سوم
ئىبراھىم ئازىنباقى	50سوم
ئابدۇرېھىم ئىمىروۋ	50سوم
ئەختەم غوجامشايېۋ	75سوم
مۇختەر توختىباقى	25سوم
داۋۇت مەشرەپوۋ	20سوم
تاش توختىيېۋ	50سوم

ئائىلىسى ئارۇيجان جۇماخونوۋ ۋەققان.

* * *

ياركەنت شەھىرىدىن:

كېۋىر ئىمىروۋ	100سوم
كەرىم ئىمىروۋ	1000سوم
رەخىم ئىمىروۋ	1000سوم
ئالىم ئىمىروۋ	1000سوم
ئازۇگۇم ئىمىروۋا	100سوم
لۇتپۇللا ئىمىروۋ	100سوم

ئائىلە بويىچە جەمئىي 3300 سوم.

ئالىمجان مەمەتوۋ	500سوم
سۇلايمان مۇسايېۋ	300سوم
مەخسۇت قاسىموۋ	300سوم
گۇلى ئەلىيېۋا	100سوم
مىرزەخمەت ئابغازى	100سوم
غوجاخمەت ئىزامدىن	100سوم
مەھەممەت ناسىروۋ	150سوم
مەرىيەم ناسىروۋا	100سوم
مۇنەۋەر سەيدىنوۋا	100سوم
تاش مەرىپوۋ	100سوم
ھاكىمجان ئېزىزوۋ	100سوم
ئابدۇقېيىم زايىروۋ	100سوم
رەخىم ئىمىنوۋ	50سوم
مەسىمجان ئاسانوۋ	50سوم
يولداش ئىبراھىموۋ	50سوم
تۇرسۇن سامساقوۋ	50سوم
سانىيەم مەشۇروۋا	25سوم

جەمئىي 11970سوم.

ئائىلىسى ئابدۇكېرىم تۇدىياروۋ تاپشۇردى.

تەبرىكنامە

ئابلەھەت ۋە پاتىگۇل ئابدۇمانايوۋلارغا!

(ئالمۇتا شەھىرى)

بۇگۇن چوڭ خوشاللىق كۈن. چۇنكى بارلىق قېرىنداشلىرى ئۇچۇن، بالىلىرى ئۇچۇن ئەڭ قەدىرلىك، ئەل-ئاغىنىلىرى ئارىسىدا ھورمەتلىك بولغان ئابلەھەت بىلەن پاتىگۇلنىڭ ئائىلە قۇرغاللىقىغا 25 يىل- چارەك ئەسىر تولدى. كومۇچ توي مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇلارغا سالامەتلىك، قۇتلۇق ئائىلىسىگە خاتىرجەملىك، بەخت - سائادەت تىلەيمىز.

تەبرىكلىگۇچىلەر: بالىلىرى يالقۇن، دىلمۇرات، رىشات ۋە ئەل-ئاغىنىلىرى.

بىيىل- توخۇ ژىلى

ئون ئىككى ژىللىق ھايۋانات موچەلگە كىرىدىغان ھەر بىر قۇياش ژىلى ئۇ ياكى بۇ جانىۋارنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىدۇ. بىز ئۆزىتىۋاتقان ژىلغا، مەسىلەن، مايمۇنىڭ نامى بېرىلگەن. ئەندى قارشى ئالغان ژىلىمىز بولسا، توخۇنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىدۇ. بۇ نېمىشكە شۇنداق ۋە يېڭى ژىلدا بىزنى نېمىلەر كۈتىۋاتىدۇ؟ قېنى ئاسترولوگلارنى تىڭشاپ كورەيلى؟! بەلكىم، ئۇلارنىڭ تەكلىپلىرىدىن ئۆزىمىزنى قىزىقتۇرغان سوئاللارغا جاۋاپ ئالارمىز.

ئاسترولوگلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك توخۇنىڭ ئەمگەكسويگۈچ، تاڭ سەھەردىن تا قۇياش پاتقىچە تىنىمسىز ھەرىكەتلىنىشكە ئادەتلەنگەن قۇش ئېكەنلىگىنى بىر ئېغىزدىن تەكىتلىگەن. ئۇ شۇنىڭ بىلەن بىللە ھوشيار، ئوزىنى مەغرۇرانە تۇتۇشنى بىلىدىغان قۇش. توخۇنىڭ مانا شۇنداق خۇسۇسىيەتلىرى 1993- ژىلنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكلىرىنى بەلگۈلەيدۇ، ئۇ- ھەقىقىي مەناسىدا ئىشەنچە ۋە ئۈمۈت، چوڭ ئىمكانىيەتلەر ژىلى بولىدۇ. قەتئىي ۋە جىددىي ھەرىكەت قىلغۇچىنىڭ چوڭ ئۇتۇقلارغا يېتىشى چوقۇم. ئەنئەنە بويىچە، توخۇ ژىلى ئۇ- ئەمگەك سويگۈچلۈگى، دىققەتچانلىق ۋە تىرىشچانلىق ئوز مېۋىسىنى بېرىدىغان مۇۋاپپەقىيەت ژىلىدۇر.

ھەقىقەتەنمۇ ئوتكەنكى توخۇ ژىللىرى ئىنسانىيەت تارىخىدىكى سالماقلىق مۇۋاپپەقىيەتلەر بىلەن نىشانلاندى. 1969- ژىلى، مەسىلەن ئادەم ئايغا چىقتى، ئۇنىڭدىن 60 ژىل ئىلگىرى بولسا، گ. فورد كونۋېيېرلى كەشىپ قىلىپ، ئاۋتوموبىل ياساشتا چوڭ ئىستىقبالنى ئەمەلگە ئاشۇردى. قىسقىسى توخۇ ژىللىرى كوپلىگەن ئىدىيەلەرنى جۇرئەتلىك ئەمەلگە ئاشۇرۇش ژىللىرىدۇر. شۇنىڭغا ئىشىنىمىزكى، بۇ جەھەتتىن 1993- ژىلمۇ ئىستىسنا ئەمەس. كوپلىگەن ئەللەرنىڭ ئىختىسادى جىددىي تەرەققىياتنى باشتىن كەچۇرىدۇ. شەرقىي ياۋروپا ئەللىرى ئوتتۇرا ئاسىيە جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ ئىختىسادىدا بولسا بىر قەدەر تۇراقلىشىش يۈز بېرىدۇ.

توخۇ ژىلى بىزگە، شۇنداقلا ژۇقۇرى سىياسىي ئاكتىۋلىق ژىلى دېيىش ئۈچۈنمۇ تولۇق ئاساس بار. ئېزىلگەن خەلقلەرنىڭ ئازاتلىق داۋاسى دۇنيانىڭ كوپلىگەن ئەللىرىدە ئاڭلىنىدىغان بولىدۇ. 1993- ژىلنىڭ بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى تەرىپىدىن ئاز سانلىق مىللەتلەر ژىلى دەپ ئېلان قىلىنىشىمۇ تەسادىپى ئەمەس، ئەلۋەتتە.

بىيىل خەلىق ئارا مەيداندا كوپلىگەن ئوزگۇرۇشلەرنىڭ يۈز بېرىشى مۇمكىن. ئۇلار يېڭى سىياسەتچىلەرنىڭ پەيدا بولۇشىغا، ئايرىم دولەتلەر رەھبەرلىرىنىڭ ئوزگىرىشكە مۇناسىۋەتلىكتۇر. ئايرىم يېقىن شەرىق ئەللىرى بىلەن ئۈچىنچى دۇنيا مەملىكەتلىرىدە قانلىق توقۇنۇشلارنىڭ، ھەتتا پۇخرالار ئۇرۇشىنىڭ باشلىنىشىغا ئېلىپ كېلىدىغان دولەت ئاغدۇرۇشلىرىنىڭ يۈز بېرىشى ئېھتىمال.

بىز شەرىق كالېندارى ھەققىدە سوز قىلغاندا، ئالدى بىلەن ختاي كالېندارىنى كوز ئالدىمىزدا تۇتۇمىز. ختاي گوروسكوپىمۇ كوپچىلىگىمىز ئۈچۈن يات ئەمەس. شۇنداق ئېكەن، توخۇ ژىلى ختاي خەلقىگە، مەملىكىتىگە قانداق يېڭىلىقلارنى ئېلىپ كېلىدۇ؟ ئاسترولوگلارنىڭ تەكىتلىشىچە، 1993- ژىل مەملىكەت ئىختىسادىي ئۈچۈن، ئۈمۈمەن مۇۋاپپەقىيەتلىك ژىل بولىدۇ. بولۇپمۇ روسسىيە، ئوتتۇرا ئاسىيە جۇمھۇرىيەتلىرى بىلەن قازاقستاننىڭ ئىستىمال بازىرىنى ئوزلەشتۇرۇش ئاكتىۋ قولغا ئېلىنىدۇ. سودا ئالاقىسىنى كۈچەيتىشكە جىددىي ئەھمىيەت بېرىدىغان بولىدۇ.

بۇ يەردە بىزگە، شۇنداقلا «روسسىيە بىلەن ختاينىڭ ئالاھىدە «دوستلىشىپ» كېتىشىنىڭ يەنە قانداق سەۋەپلىرى بار؟» دېگەن سوئالغا جاۋاپ بېرىشكە توغرا كېلىدۇ. بىزنىڭ تەكىتلىشىمىزچە، بۇنىڭغا ئالدى بىلەن ھەر ئىككى تۈزۈمنىڭ ئالدىدا پەيدا بولغان مونۇ بىر مۇئەمما سەۋەپلىكتۇر. ئۇ بولسىمۇ تەۋە بىرلىگىنى ساقلاپ قېلىش تەشۋىشىدۇر. ئەگەر روسسىيە ئىمپېرىيەسىدە كوپلىگەن خەلقلەر مىللىي مۇستەقىللىق داۋاسىنى ئوچۇق ئىزھار قىلىشقا، بەزىدە ھەتتا بۇ مەخسەتكە يېتىش يولىدا قولغا قورال ئېلىشقا جۇرئەت قىلىدىغان بولسا، ختايدا بولسا ئاز سانلىق مىللەتلەر بۇ مۇھىم ئىشقا ئەندىلا يەڭ تۇرۇش ھارپىسىدا تۇرىدۇ.

مەلۇمكى بۈگۈن ئەتە ئاقشنىڭ يېڭى پرېزىدېنتى ئوز ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاشقا كىرىشىدۇ. ئۇنىڭ روسسىيەگە نىسبەتەن مەۋقەسى ھەممىمىزگە ياخشى مەلۇم. ئۇ مەملىكەتتىكى ئىختىسادىي ئىسلاھاتلارنى قوللاپ- قۇۋەتلەشنىڭ تەرەپدارى. ئۇنىڭ ختايغا نىسبەتەن مەۋقەسى توغرىلىق بىر نەرسە ئېيتىش تەس. شۇندىمۇ بۇ ياش، ھەرىكەتچان پرېزىدېنتنىڭ ختايدىكى ئاز سانلىق خەلقلەرنىڭ ھوقۇقلىرىنى قوغداشقا، بۇ ئالىيجاناپ ئىشقا دۇنيا جامائەتچىلىگىنىڭ، بارلىق دېموكراتىك كۈچلەرنىڭ دىققىتىنى جەلىپ قىلىشقا ئىشىنىمىز.

ماقالە ئاسترولوگلارنىڭ تەخمىنلىرى ئاساسىدا تەييارلاندى.

چەت ئەللەردە

ئوز ئىشىنى باشلىدى

ۋاشىنگتوندا كاپىتولىيە بىناسىدا مەملىكەت قانۇن چىقىرىش ھاكىمىيتىنىڭ ئالىي ئورگانى- يېڭىدىن سايلانغان ئاقش كونگرېسسى ئوز ئىشىنى باشلىدى. كونگرېسس دېموكراتىك پارتىيەنىڭ ۋەكىلى قوشما شتاتلارنىڭ يېڭى پرېزىدېنتى بىلل كلىنتوننىڭ لاۋازىمغا رەسمىي ئولتۇرۇش مەراسىمىغا ئىككى ھەپتە قالغاندا ژىغىلدى. ھەر ئىككى پالاتىنىڭ- سېناتنىڭ ۋە ۋەكىللەر پالاتىسىنىڭ مەجلىسلىرى ئوتكەن ژىلى نويابىردا بولغان سايلامدا غالىبىيەت قازانغان قانۇن چىقارغۇچىلارغا قەسەم ئىچكۈزۈش مۇراسىمى بىلەن ئېچىلدى. ئۈمۈمەن كونگرېسستا يۈزدىن ئوشۇق قانۇن چىقارغۇچى يېڭىلاندى.

«بىز سېسسىيەنى تەشنالىق بىلەن كۈتۈۋاتىمىز، يېڭى مەمۇرىيەت بىلەن ئىش بابىدىكى ياخشى مۇناسىۋەتلەر ئۇنىڭ ئالاھىدە خۇسۇسىيىتى بولۇشى كېرەك»،- دەپ بىلدۇردى بۇ يەردە ژۇرنالىستلارغا ئاقش سېناتىدىكى دېموكراتىك كوپچىلىكنىڭ لىدېرى جورج مىتچېلل. بىزنىڭ دەسلەپكى قارارىمىز، دەپ تەكىتلىدى ئۇ، كلىنتون تەرىپىدىن تايىنلانغان ئوز كابىنېتىنىڭ ئەزالىرىنى تەستىقلەشتىن ئىبارەت بولىدۇ، شۇنىڭدىن كېيىن مىنىسترلار سېنات تەرىپىدىن تەستىقلىنىشى كېرەك. چوڭ بىر گرۇپپا قانۇن چىقارغۇچى-دېموكراتلار قەسەم ئىچىش ئالدىدا «مەملىكەتنىڭ ئىختىسادىي مۇئەممالىرىنى ئىمتىيازلىق ھەل قىلىشنىڭ زورۇرىيىتىنى» ئاتاپ كورسەتكەن. ئاھالىنىڭ نامرات قاتلاملىرىغا ياردەم بېرىش، بىلىم بېرىش سىستېمىسىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ۋە يېڭى ئىش ئورۇنلىرىنى ۋۇجۇتقا كەلتۇرۇش- ئۇلارنىڭ پىكرىچە، يېڭى مەمۇرىيەت ۋە كونگرېسسنىڭ ھەر ئىككى پالاتىسى ئالدىدا تۇرغان ئەڭ مۇھىم ۋەزىپىلەر ئەينە شۇلاردىن ئىبارەت.

6-يانۋار كۈنى كاپىتولىيەدىكى بىنادا ئاقش كونگرېسسى پالاتىلىرىنىڭ بىرلەشكەن مەجلىسى بولدى، ئۇنىڭدا ئاقش پرېزىدېنتى ۋە ۋىتسې-پرېزىدېنتى سايلىمى بويىچە ئاۋاز بېرىش نەتىجىلىرى جاكالاندى. ئۇلارنىڭ يەكۈنى بويىچە ب. كلىنتون ئاقشنىڭ يېڭى 42-پرېزىدېنتى بولۇپ رەسمىي ئېلان قىلىندى.

(ئىتار-تاس).

پىل-ئاۋتوموبىل ھالاكىتىنىڭ ئەيىپكارى

نىگېرىيەنىڭ باۇچى شتاتىدا يۈز بەرگەن ئاۋتوموبىل ھالاكىتى نەتىجىسىدە 5 ئادەم ھالاك بولدى. تاغلىق جايدا يولدىن كېسىپ ئوتكەن پىل بۇنىڭ ئەيىپكارى بولغان. بىر-بىرىگە قارمۇ-قارشى كېلىۋاتقان ئىككى ژۈك ئاۋتوماشىنىسىنىڭ شوفيورلىرى ئىلداملىقنى پەسەيتمەي، يول دوخمۇشىدا ئايلىنىشقا باشلىغان چاغدا، تويۇقسىز تار يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا پىلنى كورۇپ قالدى. ماشىنىلارنىڭ بىر-بىرىگە ئۇرۇلۇشى نەتىجىسىدە ئۇلاردىكى يولۇۋچىلار ئاسفالتقا ئۇچۇپ چۈشۈپ ھالاك بولغان.

(ئىتار-تاس).

يانار ماي مۇئەمماسىنى ھەل قىلماقتا

5-يانۋار كۈنى بولۇپ ئوتكەن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە ئۇكرائىنا ھوكۇمەت باشلىقىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى ئىگور يۇخنوۋسكىي ئۇكرائىنا مىنىسترلار كابىنېتى دېلېگاتسىيەسىنىڭ قازاقستان ۋە تۈركمەنىستان ھوكۇمەتلىرى بىلەن ئېلىپ بارغان مۇزاكىرىلىرىنى «قىيىن، لېكىن نەتىجىلىك» بولدى دەپ ئاتىدى.

قازاقستان، دەپ تەكىتلىدى يۇخنوۋسكىي، ئۇكرائىنىغا ئىككى مىللىون توننا نېفت يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. تۈركمەنىستان ھوكۇمىتى بىلەن ئۇكرائىنىنىڭ مىڭ كۇبومېتىر گاز ئۈچۈن ئون مىڭ كاربوۋانىسى (ئۇكرائىنا ئاخچىسى) تولەپ سېتىپ ئالىدىغان كېلىشىم تۈزۈلدى.

ئوزبەكىستان ياردەم بەرمەكتە

تاجىكىستاننىڭ تاغلىق باداخشان ئاۋتونوم ئوبلۇسىنىڭ مەركىزىي خوروگ ئاېروپورتىغا تېرمىزدىن كەلگەن «ئان-26» ژۈك سامولىيوتى قوندى. سامولىيوت ئوزبەكىستان تەرىپىدىن پامىر ئاھالىسىغا بېرىلگەن ئىنسانپەرۋەرلىك ياردەم ژۈكلىرىنى ئېلىپ كەلدى. بۇ يەرگە كوپ مىقداردا قەنت، دورا-دەرمەكلەر، باللار كىيىملىرى ۋە ئاياق-كىيىم يەتكۈزۈلدى.

يېرىم سائات ۋاقىت بېرىلدى

قىرغىزستان پايتەختىدە ئوزبەكىستان مىلىتسىيەسى تەرىپىدىن «بىرلىك» ھەرىكىتىنىڭ رەھبىرى ئابدۇماناپ پۇلاتوۋنى قولغا ئېلىش تەپسىلاتلىرىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن خوشنا جۇمھۇرىيەتكە جامائەتچىلىك ۋەكىللىرى بىلەن كەلگەن قىرغىزستاننىڭ ھوقۇقنى ھىمايە قىلىش ھەرىكىتىنىڭ رەئىسى تۇرسۇنبېك ئاكۇنوۋنىڭ «ۋېچېرنىي بىشكېك» گېزىتىگە قىلغان بىلدۇرۇشىگە قارىغاندا، ئۇلارغا ئوزبەكىستاندىن چىقىپ كېتىش ئۈچۈن بارى-يوقى يېرىم سائات ۋاقىت بېرىلگەن. «بىزنىڭ دېلېگاتسىيەمىزنى ئېلىپ كەلگەن ئوزبەكىستان ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىگىنىڭ بىناسىدىن،- دەپ بىلدۇردى ت. ئاكۇنوۋ،- بىزنى سىرتقا چىقارمىدى ۋە نارازىلىقلىرىمىزنى ئىناۋەتكە ئالمىدى. شۇنىڭدىن كېيىن مىلىتسىيەنىڭ ھەمرالىغىدا دېلېگاتسىيەنى ئاۋتوۋوگزالغا ئېلىپ كېلىپ، بېلېتلارنى بېرىپ، ئوزبەكىستان تەۋەسىدىن چىقىرىۋەتتى».

لېكىن، قىرغىزستانلىقلار ئوزبەكىستاندىن ھايداپ چىقىرىلغىچە جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى ئىسلام كەرىموۋقا ئوزبەكىستان مىلىتسىيەسىنىڭ خوشنا مۇستەقىل دولەتتە قىلغان قانۇنسىز ھەرىكەتلىرى توغرىلىق مۇراجەتنى تاپشۇرۇپ ئۈلگەرگەنىدى. «ۋېچېرنىي بىشكېك» گېزىتىنىڭ خەۋەر قىلىشىغا قارىغاندا، ئۇلارغا پۇلاتوۋنىڭ ھازىر قەيەردە ئېكەنلىگى، ئوزبەكىستاننىڭ «ئىنسان ھوقۇقلىرى ۋە مىللەتلەر تەغدىرلىرى» كونفېرېنسىيەسى ئىجرائىي دىرېكتورىنىڭ ئىختىيارىدا بولغان بۇ مەھكىمىنىڭ پۈتكۈل غەزنىسى- ئۇرغۇن مىقداردىكى ئاخچا ۋە ۋاليۇتىنىڭ تەغدىرى نېمە بولغانلىقىنى ئېيتمىغان. ئۇرۇق-تۇققانلىرىنىمۇ، سانكت-پېتېربۇرگتىن كەلگەن ئادۋوكاتنىمۇ پۇلاتوۋنىڭ يېنىغا كىرگۈزمەيۋاتىدۇ، دەپ تەكىتلەيدۇ «ۋېچېرنىي بىشكېك» گېزىتى.

دولەت تىلى بەلگۈلەندى

جۇمھۇرىيەت پارلامېنتى ئەزەربەيجاننىڭ دولەت تىلى توغرىلىق قانۇنىنى قوبۇل قىلدى. بۇنىڭدىن كېيىن ئەزەربەيجاننىڭ دولەت تىلى تۈرك تىلى بولۇپ بەلگۈلەندى.

يېتەكچى مۇتەخەسسىسلەر تەرىپىدىن تەييارلانغان دولەت تىلى توغرىلىق بۇ ھوججەت بۇنىڭدىن بىر ئاي ئىلگىرى مىللىي مەجلىس نامىدىن تەكلىپ قىلىنغان ئېدى. ئۇنى مۇھاكىمە قىلىش داۋامىدا دېپۇتاتلارنىڭ پىكىرلىرى بىر پرىنسىپال مەسىلىدە- دولەت تىلىنىڭ نامىنى بەلگۈلەشتە ئوخشاش بولمىدى. پارلامېنتىنىڭ رەئىسى ئى. گامباروۋ يولباشچىلىغىدا مەجلىس ئەزالىرى س. رۇستەمخانلى، ئە. مامېدوۋ ۋە باشقىلار دولەت تىلىنىڭ ئىلگەركى، تۈرك نامىنى ئەكسىگە كەلتۇرۇشنى تەكلىپ قىلدى. بۇنىڭدا ئۇلار ئوز خىزمەتداشلىرىغا، «ئەزەربەيجان تىلى» تېرمىنى مىللىي پەرقى بويىچە ئەمەس، بەلكى جۇغراپىيەلىك ئالامىتى بويىچە پەيدا بولغانلىقىنى ئەسلىتىپ ئوتتى. بۇ تېرمىن 30-ژىللارنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا باش-باشتاقلىق بىلەن چىقىرىلغان قارار ئاساسىدا پەيدا بولۇپ، ئۇ ئەزەربەيجان تۈركلىرىگە قارشى قىلىنغان جىنايەت بولغان ئېدى.

ئەندى ئۇلارنىڭ ئوپپونېنتلىرى، دېپۇتاتلار غ. ئەلىيېۋ، گ. ئەزىموۋ، ش. گاجىكېرىموۋ ۋە باشقىلار قانۇن لايىھىسىگە تەكلىپ قىلىنغان ئوزگىرىشنى كىرگۈزۈش ئەزەربەيجاندا ياشاۋاتقان ئاز سانلىق خەلقلەر ئارىسىدا نارازىلىق پەيدا قىلىشى مۇمكىن ئېكەنلىگىنى تەكىتلىدى.

ھەر ئىككى تەرەپ بىر ئايغا يېقىن دېگۈدەك ئوز مەۋقەلىرىنى ھىمايە قىلىشتا قەتئىي ھەرىكەت قىلدى، بۇ بولسا ئاۋاز بېرىش نەتىجىلىرىگە تەسىر يەتكۈزدى. مانا ئەندى بۇ چىگىش مەسىلە ھەل بولدى: ئەزەربەيجان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دولەت تىلى يەنە تۈركىي دەپ ئاتىلىشقا باشلىدى. بۇ تىلدا قانۇنغا مۇۋاپىق جۇمھۇرىيەتنىڭ دولەت ئورگانلىرىدا خەت-چەك ئىشلىرى ژۈرگۈزۈلىدۇ. تۈرك تىلى شۇنداقلا ئەزەربەيجاندا مىللەتلەر ئارا مۇئامىلە قىلىش بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

مۇھەررىر ئۈچۈن ئا. قۇتلۇق

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
تېرەك يولى كوچىسى، 50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىسترلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
ئالىمجان باۋدىنوۋ

تېلېفونلار: مۇھەررىر-69-86-33، مەسئۇل كاتىپ-50-86-33، سەياسىي-ئىجتىمائىي بولۇم 81-86-33، ئەدەبىيات بولۇمى-27-86-33، «زىيارەت» تىجارەت بولۇمى-06-86-33.

زاكاز (3612) تىراژ 6000

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, регистрационное свидетельство № 486. Выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Деyiр», Алма-Ата, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتقا ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى- روييۇڭ سامان بولماس

ЖАҢА ӨМІР

يېڭى ھايات

ЙЕҢИ hАЯТ

1993

ژىل 16 يانۋار شەنبە

№ 2 (3657)

ئەركىن باھا

گېزىت 1970 - ژىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي گېزىت «ئۇيغۇر ئاۋازى»نىڭ قوشۇمچىسى.

ھەپتىلىك گېزىت.

سەممىمىي تەبرىكلەيمىز

بىزنىڭ مىللىي نامىمىزنى تونۇتۇپ، غۇرۇر، ھېسسىياتىمىزنى ئىپادىلەپ، خەلقىمىزنىڭ ئۆتمۈش ۋە بۈگۈنكى ھاياتى، ئىستىقلالىيەت يولىدىكى ئارزۇ- ئارمانلىرىنى يورۇتۇپ كېلىۋاتقان، دەردىمىزگە دەرمان، تىلىگىمىزگە يول كۆرسىتىۋاتقان «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» قوش گېزىتلىرىمىزدۇر. بۇ سۆيۈملۈك نەشر ئەپكارلىرىمىز ئەنە شۇنداق بۈيۈك ئىشلار ھودىسىدىن چىقىپ، 1993- ژىلغا قەدەم تەشرىپ قىلدى.

مەلۇمكى ھاياتىمىزدا يۈز بېرىۋاتقان ئىقتىسادىي بوھران تۈپەيلى خەلقلەر بېشىغا ئېغىر قىيىنچىلىقلار ژۈكلىگەن ئۆتكەنكى ژىل بىزنىڭ ئىپتىخارلىرىمىز بولغان گېزىتلىرىمىز تەغدىرىگىمۇ تەھدىد سالماقتا. شۇڭلىغا مۇناسىۋەتلىك گېزىتلىرىمىزنىڭ مۇراجىئەتگە جاۋاۋەن ئۇ نەشر ئەپكارلىرىنىڭ تەغدىرىنى ئۆز تەغدىرلىرى دەپ سانايدىغان كۆپلىگەن كىشىلەر خەيرىخالىق ياردەملىرىنى كۆرسىتىۋاتىدۇ. بۇ ئىزگۇ نىيەتلىك ئىشتا بارلىق مۇستەقىل جۇمھۇرىيەتلەردىكى مەدەنىيەت جەمىيەتلىرى، ۋەتمۇتەۋەرلىرى، گېزىتىمىزنىڭ جانكۆيەر ئاكتىۋىستلىرى تەشەببۇسكارلىق رول ئاتقۇرماقتا. خەيرى- ئىھسان قىلىشنىڭ ئايغى ئۈزۈلمەي قىزغىن داۋاملىشىۋاتقانلىقى خەلقىمىزنىڭ گېزىتلىرىگە بولغان سۆيگۈ- ئىخلاسىنىڭ نىشانىدۇر.

سەياسى، مەدەنىي ۋە ئىجتىمائىي ھاياتىمىز ئەينىگى بولۇپ كېلىۋاتقان گېزىتلىرىمىز كەلگۈسىدىمۇ بىزنىڭ روھى دۇنيامىزنى تولۇق قانائەتلەندۈرىدىغان بولىدۇ دەپ ئۈمۈت قىلىمىز.

بىز قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر خەلقى يېڭى ژىل مۇناسىۋىتى بىلەن گېزىتلىرىمىزنى مەزمۇنلۇق، قىزىقارلىق چىقىرىشقا كۈچ- غەيرىتىنى سەرىپ قىلىۋاتقان ئەزىز تەھرىرات خادىملىرىمىزنى چىن قەلبىمىزدىن تەبرىكلەيمىز. خەلقىمىزنىڭ بەختى- سائادىتى ئۈچۈن سىڭىرىۋاتقان ئالىي جاناپ، شەرەپلىك خىزمىتىڭلارغا يەنىمۇ مۇۋاپپىقىيەتلەر تىلەيمىز. شەخسىي ھاياتىڭلار، ئائىلە، بالا- چاقىلىرىڭلارغا مۇستەھكەم سالامەتلىك ۋە بەختلەر يار بولسۇن.

سابىت ھاپىزى،

قىرغىزىستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك ئىتتىپاق جەمىيىتى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى.

تەشەككۇرنامە

ئانا تىلىمىزدىكى گېزىتلىرىمىز «يېڭى ھايات» ۋە «ئۇيغۇر ئاۋازى»غا مۇشتىرى تويلاشتەك مۇھىم ۋە خالىسانە ئىشنى ئۆز ۋاختىدا، ئۆتكەن ژىلغا قارىغاندا ئاشۇرۇپ ئورۇنلىغانلىقى ئۈچۈن تالغىر ناھىيەسى كالىنىن يېزىسىنىڭ ئىمامى يەھيا ئەلىيېۋ ۋە گېزىتىمىزنىڭ جان كۆيەرلىرى تۇرسۇن جەلىلوۋ، ئەيسا مۇھەممەتوۋلارغا تەشەككۇر ئىزھار قىلىمىز.

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

* * *

مۇشتىرى تويلاشتەك مۇھىم ۋە خالىسانە ئىشنى ئۆز ۋاقتىدا، ئۆتكەن ژىلغا قارىغاندا ئالاھىدە ئاشۇرۇپ ئورۇنلىغانلىقى ئۈچۈن ئالمۇتا شەھىرى ئوربىتا مىكرورايونىنىڭ ژىگىت بېشى ئىلياس رەخمىدىنوۋقا، مەھەممەتجانغا ۋە گېزىتىمىزنىڭ ئالمۇتا مىكرورايونلىرى بويىچە جانكۆيەرلىرى ھاجى ئەكبەر رەخموۋ، رابىيەم مەمەتوۋالارغا چىن قەلبىمىزدىن تەشەككۇر ئىزھار قىلىمىز.

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

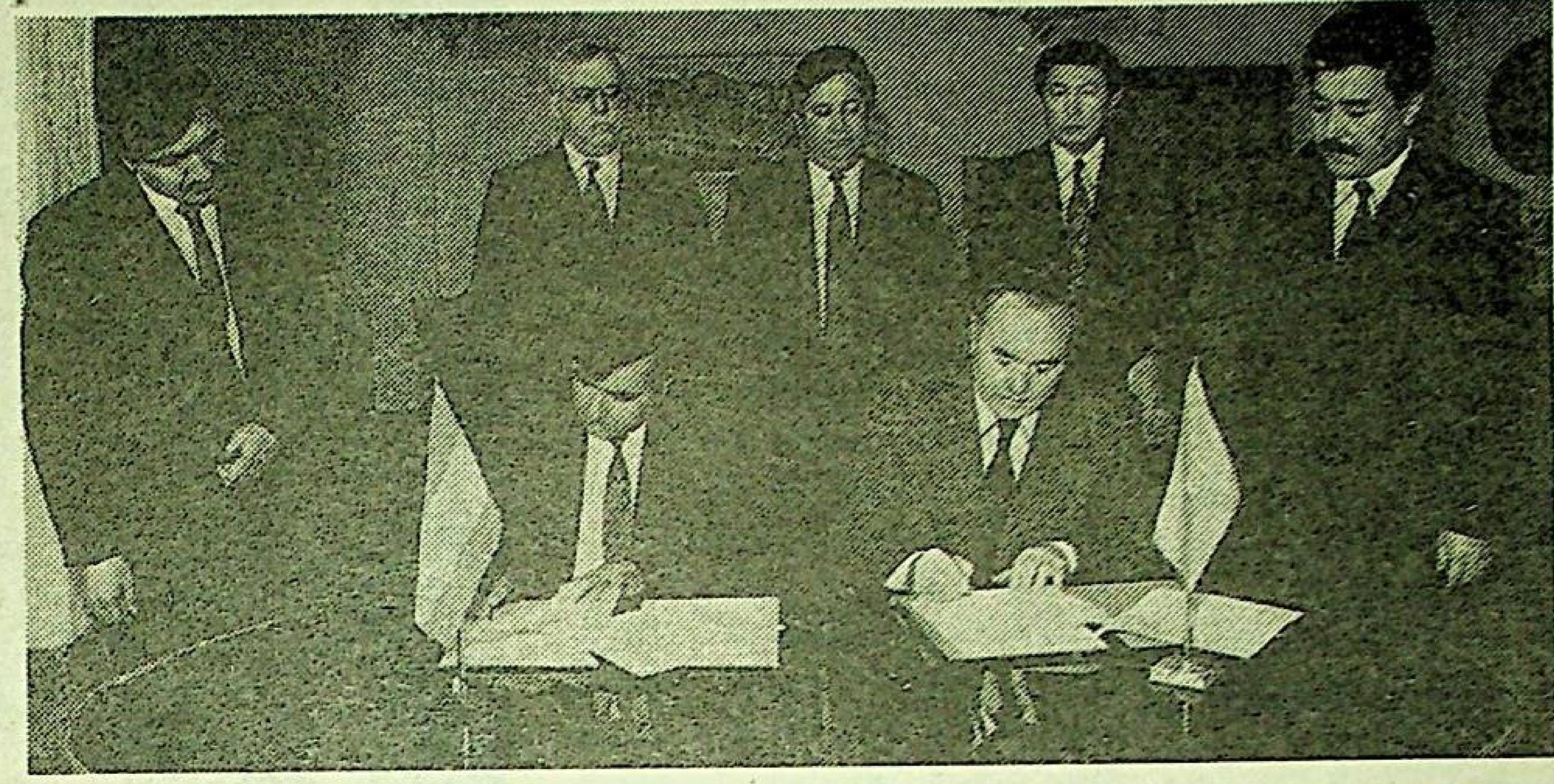

ئالمۇتا. تاجىكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئالىي كېڭەش رەئىسى ئىمامەلى رەخموۋ باشچىلىغىدىكى يېڭى رەھبەرلىك قازاقىستانغا ئۆزىنىڭ دەسلەپكى رەسمىي سەپىرىنى ئەمەلگە ئاشۇردى. پايتەختكە كەلگەن دۆلەت دېلېگاتسىيەسى 13- يانۋار كۈنى ئىشقا كىرىشتى. ئۇ ھۆكۈمەت، مىللىي دۆلەت بانكىسىدا، قازاقىستاننىڭ بىر قاتار مىنىستىرلىكلىرىدە ۋە ئىدارىلىرىدە مۇزاكىرىلەرنى ئۆتكۈزدى.

سۈرەتتە: قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ۋە تاجىكىستان جۇمھۇرىيىتى ئوتتۇرىسىدا ئاساسىي مۇناسىۋەتلەر توغرىلىق شەرتنامە ئىمزالاندى.

(قاز تاگ).

ئالىي كېڭەشنىڭ سېسسىيەسى

13- يانۋار كۈنى جۇمھۇرىيەت ئالىي كېڭىشىنىڭ 9- سېسسىيەسى ئۆز ئىشىنى ياڭلىۋاشتىن باشلىدى. سېسسىيەدە ئالىي كېڭەشنىڭ رەئىسى سېرىكبولسىن ئەبدىلدىنىڭ رىياسەتچىلىگى ئاستىدا ھەربىي قۇرۇلۇشقا باغلىق بىر تۈركۈم مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلىش باشلاندى.

چېگارا ئەسكەرلىرىنىڭ قوماندانى بولات زاكىيېۋ «دۆلەت چېگارىسى توغرىلىق» قانۇن- لايىھىسى بويىچە دوكلاد بىلەن سۆزگە چىقتى. ماددىلار بويىچە ئاۋاز بېرىلگەندىن كېيىن قانۇن تولۇق قوبۇل قىلىندى.

كەچكى مەجلىستە پارلامېنت ئەزالىرى قۇراللىق كۈچلەر باش شتابى باشلىغىنىڭ ئورۇنباسارى ئالمازبېك ئابدۇراخمانوۋنىڭ «ئۇمۇمىي ھەربىي مەجبۇرىيەت، ھەربىي ۋە ئالتېرناتىۋ خىزمەتلەر توغرىلىق» قانۇن- لايىھىسى بويىچە دوكلادىنى تىڭشاپ، مەزكۇر ھۆججەتنى ماددىلار بويىچە مۇھاكىمە قىلىشقا كىرىشتى.

* * *

14- يانۋار كۈنى پارلامېنت «ئۇمۇمىي ھەربىي مەجبۇرىيەت، ھەربىي ۋە ئالتېرناتىۋ خىزمەتلەر» قانۇن- لايىھىسىنى ماددىلار بويىچە مۇھاكىمە قىلىشنى ۋە قانۇننى قوبۇل قىلىشنى داۋاملاشتۇردى. بۇ ھۆججەتنى مۇزاكىرە قىلىشقا ئورغۇتۇلغان دېپۇتاتلار ئىشتىراك قىلدى.

قانۇن- لايىھىسى بەزى بىر ماددىلارغا ئۆزگەرتىشلەرنى ۋە قوشۇمچىلارنى كىرگۈزۈش ئۈچۈن قوشۇمچە ئىشلەشكە ئەۋەتىلدى.

شۇنىڭدىن كېيىن جۇمھۇرىيەت ئالىي كېڭىشى «1993- ژىلغا بەلگۈلەنگەن جۇمھۇرىيەت بيۇدژېتى توغرىلىق» قانۇن- لايىھىسىنى قاراشقا كىرىشتى. بۇ قانۇن- لايىھىسى ئىقتىسادىي ئىسلاھات، بيۇدژېت ۋە مالىيە مەسىلىلىرى بويىچە كومىتېتىنىڭ رەئىسى سائۇك تەكېژانوۋ ۋە مالىيە مىنىستىرى ئېركىشباي دېربىسوۋ تەرىپىدىن تەكلىپ قىلىنغان ئىدى. ئۇلار پارلامېنت ئەزالىرىنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلغان سوئاللىرىغا جاۋاپ بەرگەندىن كېيىن قانۇننى ماددىلار بويىچە قوبۇل قىلىش باشلاندى.

(قاز تاگ).

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانى

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىقتىسادىي ئۆزگىرىشلەر بويىچە مىللىي كېڭىشىنى قۇرۇش توغرىلىق

بوھرانغا قارشى مۇھىم چارىلەر ۋە ئىجتىمائىي- ئىقتىسادىي ئىسلاھاتلارنى چوڭقۇرلىتىش پروگراممىسىنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشىنى تەمىنلەش مەخسىتىدە **توختام قىلىمەن:**

1. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى باش مىنىستىرىنىڭ رەئىسلىگىدە ئىقتىسادىي ئۆزگىرىشلەر بويىچە مىللىي كېڭەش قۇرۇلسۇن.

ئىقتىسادىي ئۆزگىرىشلەر بويىچە مىللىي كېڭەش تەركىۋىگە:

ئوپېراتىۋ ئىجتىمائىي- ئىقتىسادىي مەسىلىلەرنى ژۈرگۈزۈشتىن ۋە قاراشتىن بوشىتىلىپ قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى باش مىنىستىرىنىڭ ئىقتىسادىي ئىسلاھاتنى ژۈرگۈزۈش ئۈچۈن جاۋاپكەر بىرىنچى ئورۇنباسارى (كېڭەش رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى)؛

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مالىيە مىنىستىرى؛

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىقتىسات مىنىستىرى؛

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي دۆلەت بانكىسى باشقارمىسىنىڭ رەئىسى،

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت مۈلكى بويىچە دۆلەت كومىتېتىنىڭ رەئىسى؛

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مونوپولىيەگە قارشى سىياسەت بويىچە دۆلەت كومىتېتىنىڭ رەئىسى كىرگۈزۈلسۇن.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتى ۋە مىنىستىرلار كابىنېتى ئاپپاراتىنىڭ ئىقتىسادىي سىياسەت بۆلۈمى ئىقتىسادىي ئۆزگىرىشلەر بويىچە مىللىي كېڭەشنىڭ ئىش ئورگىنى سۈپىتىدە بەلگۈلەنسۇن.

2. ئىقتىسادىي ئۆزگىرىشلەر بويىچە مىللىي كېڭەش بوھرانغا قارشى مۇھىم چارىلەر ۋە ئىجتىمائىي- ئىقتىسادىي ئىسلاھاتنى چوڭقۇرلىتىش پروگراممىسىنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى ۋە ئۇنىڭ نورماتىۋلىق مېتودىكىلىق ھەم تەشكىلىي جەھەتتىن تەمىنلىنىشى ئۈچۈن جاۋاپكەر ئىكەنلىگى بەلگۈلەنسۇن.

كېڭەش ئۆزىنىڭ ۋاكالىتى ۋە ھوقۇق دائىرىسىدە قوبۇل قىلغان قارارلىرى ئىجرائىي ھاكىمىيەتنىڭ، دۆلەت ھەم ئىگىلىك باشقۇرۇشنىڭ بارلىق ئورگانلىرى تەرىپىدىن مۇقەررەر ئورۇنلىنىشى شەرت.

3. ئىقتىسادىي ئۆزگىرىشلەر بويىچە مىللىي كېڭەش توغرىلىق قائىدە تەستىقلەنسۇن.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ن. نازاربايېۋ.

ئالمۇتا شەھىرى، 1993- ژىل، 12- يانۋار.

مۆھتەرەم قېرىنداشلارغا مۇراجەت!

مۆھتەرەم گېزىتخانلار، بىز سىلەرگە ئۆتكەن ژىلى 19- سېنتەبىردە مۇراجەت قىلغان ئىدۇق. دانا خەلقىمىز خان ئۈستىخىنىنى خار قىلماس، دەپ تولىمۇ توغرا ئېيتقان ئىكەن، جەمئىيىتىمىزدە ھوكۈم سۈرگەن قىممەتچىلىك قەھەتچىلىك دەستىدىن خەلقىمىز ياڭچۇغىنىڭ قۇرۇغدىلىپ قالغىنىغا قارىماي، تۇشمۇ-تۇشتىن خالىسانە ياردەمگە قول سۇنۇپ، «يېڭى ھايات» تەھرىراتىنى بوھران قايىنىمىدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالدى. مۇنايىم، ئاق كوڭۇل خەلقىمىز ئانە توپلاشتا بىز كۈتكەندىنمۇ ئاشۇرۇۋەتتى. خەلقىمىزنىڭ كورسەتكەن زور ھىممىتى ئۈچۈن كاتتا رەخمەت! بىز تېخى ئۇنۇتۇلا ئانە ياردەم سوراپ قول سوزغان ئىدۇق، خەلقىمىزنىڭ ۋەتەن يولىدا، مىللەت يولىدا ئىزگۇ نىيەت بىلەن قىلغان ئەجايىپ خالىس ھىممىتى تۈپەيلى بۈگۈنكى كۈندە مىللىونېر بولۇپ قالدۇق... بۇنىڭ ئۈچۈن بېشىمىزغا كۈن چۈشكەندە بىزگە يار-يولەك بولۇپ ئەسقاتقان مەرتلىكى، سېخىلىقى بىلەن سىنالغان خەلقىمىزگە ھەشقاللا دېيىشتىن ئارتۇق سوز تاپالمايمىز.

ئەزىز قېرىنداشلار، بىز ئۆزۈمىزنى مۇشۇ چاقىچە مەنىۋى جەھەتتىن قەرزدار ھېس قىلاتتۇق، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ خەلقىمىزنىڭ كوڭلىدىكىنى تاپايلى دەپ، قولاققا خوش ياقىدىغان، ژۈرەككە يول ئالىدىغان ماتېرىياللارنى بېرىشكە تىرىشتۇق. نەتىجىدە قىلغان ئىجادىي ئەمگەك ئەجرىمىز زايە كەتمەي، «يېڭى ھاياتنى» خەلقىمىزنىڭ سۆيۈملۈك گېزىتىغا ئايلاندۇرالىدۇق. ئۇنىڭغا تەھرىراتىمىزغا ئۈزۈلمەي كېلىۋاتقان خەتلەر، تەۋرۈك بىلىپ ئويۈڭلارنىڭ تورىگە ئىلىپ قويغۇنۇڭلار، قېيۇۋېلىپ قويۇنۇڭلاردا ساقلاپ ژۈرگىنىڭلار ياكى ھەر بىر سانىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ، كەلمەي قالسا، ئىزدەپ سوراپ ئوقۇۋاتقان سىز ھورمەتلىك گېزىتخانلىرىمىز گۇۋا. ئەندىلىكتە بولسا بىزگە قىلغان ئانەڭلار تۈپەيلى بىز سىلەرگە ماددىي جەھەتتىنمۇ قەرزدار بولدۇق. بىز قەرزنى گېزىتنى يەنىمۇ قىزىقارلىق، يەنىمۇ مەزمۇنلۇق، قولدىن چۈشەرمەي تالىشىپ، ئىزدەپ سوراپ ئوقۇيدىغان خەلق گېزىتىغا ئايلاندۇرۇش ئارقىلىق ئۆزۈشنى مەخسەت قىلىپ، كوڭلۇمىزگە پۈكتۇق. ئەندىلىكتە بىز

گېزىتنى دەلەلمەيۋاتقان دەردىڭىزنى دەپ، غېمىڭىزنى يەيدىغان ھەقىقىي خەلق ئاۋازىغا ئايلاندۇرۇشقا بەل باغلىدۇق. بۇ ئىزگۇ مەخسەت يولىدا ئاۋۋالەن ئاللا، ئاندىن قالسا خەلقىمىز بىزنى يولىگەي!

پەدەرى بۇزرۇكۋار ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ يېزىغىدا، نۇرانىي ئانىلىرىمىزنىڭ تەۋەرۈك تىلدا چىقىۋاتقان بىردىن-بىر گېزىتىمىزنى كوزۇمىزنىڭ قارچۇغىدەك ساقلاپ قېلىش ھەر بىر ئۇيغۇر پەرزەندىنىڭ مىللىي بۇرچى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ خەلقىمىز «كىندىك قېنىمىز توكۈلگەن ئانا ۋەتەندىن زالىملارنىڭ دەستىدىن ئايرىلىپ كەتكەن بولساقمۇ، ئانا تىلىمىزدىكى گېزىتىمىزدىن ھەرگىزمۇ ئايرىلمايمىز» دەپ، قولىدا بارىنىڭ يېرىمىنى دېگىدەك «يېڭى ھاياتنىڭ» جەمغۇرمىسىغا ئەۋەتىشكە، ئىرىنمەي ئەكىلىپ بېرىشكە ئالدىرىدى. موھتەرەم ئالىم ئاسىم باقىنىڭ، تارىخچى ھاشىر ۋاھىدىنىڭ تەشەببۇسى، تەھرىراتىمىز ئىجادىي كوللېكتىۋىنىڭ قوللىشى بىلەن باشلانغان ئانە توپلاشتەك بۇ ئىزگۇ ئىش بىز ئۈچۈنمۇ بىر سىناق ئىدى. ئىزگۇ مەخسەت يولدا باشلانغان بۇ خالىسانە ئىش قازاقىستان، ئۆزبەكىستان، قىرغىزىستان، تۈركىيە، ئەرەبىستانلاردا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ قوللاپ-قۇۋۋەتلىشىگە ئېرىشتى. مەككە مۇكەررەمەدە تۇرۇشلۇق موھتەرەم رەخمىتۇللا تۇركىستانىي ئەۋەتكەن 4192 دوللار، ئىسلاماباتتا تۇرۇشلۇق ۋەتەندىشىمىز ھاجى مۇھەممەد يۈسۈپ قەشقەرىي تاپشۇرغان 10000سوم، قازاقىستاننىڭ بالقاش ناھىيەسىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان قېرىندىشىمىز سەيدىردىن پازىلوۋ ئانە قىلغان 70000 سوم، ئالمۇتىلىق سەنئەتكار قىزىمىز سۇمبات غېنىياروۋا بەرگەن 30000سوم، تۈركىيەدە تۇرۇشلۇق بىر توپ ۋەتەنداشلار نامىدىن ئابدۇجېلىل تۇران تاپشۇرغان 30000 سوم، ئالمۇتىلىق ئابدۇرېشىت ئەزىموۋ بەرگەن 19000 سوم، ئائىللەۋىي ئانە ژىغىپ تاپشۇرغان موھتەرەم توختاخۇن ئىمىنوۋ، ئابدۇرېھىم مەسىموۋ، سائادەت ئىسرائىلوۋا، زەيىندىن بوساقوۋ، تۇرسۇنتاي مۇھەممەتوۋ، سەنجەر باراتوۋ، ئابدۇقېيىم يۈسۈپوۋ، مېجىت مومىنوۋ، ئابدۇسەمەت توختىيېۋ، باتۇر تۇرسۇنىي، بىشكېكلىق سېخى ئىنسان نىياز ھاجىم، ئابلىمىت مېھمانوۋ، تاشكەنتلىك ئابلەت ئەخمىدوۋ، تۇراخۇن باقىيېۋ، سۇلتان مەمدوۋلارنىڭ كاتتا ئىئانىلىرى سوزۇمىزنىڭ ئىسپاتى بولسا كېرەك. ھەتتا پېنسىونېرلارنىڭ سۇنغان ياردىمى بىزنى خىجالەت قىلغان بولسا، كالىنىن يېزىسىدىكى 2- سىنىپ ئوقۇغۇچىسى گوزەل ھېتاخۇنوۋا تاپشۇرغان 10 سوم بىزنى ھاياجانلاندۇردى. ئاساسىي گەپ كىمنىڭ قانچە قىلغىنىدا ئەمەس، چامىنىڭ كېلىشىچە سىدقىي دىلدىن بىزگە ياردەمگە قول سۇنغىنىدا ئىدى. تامامەن ئىختىيارى ھالدا چىن كوڭۇلدىن قىلغان ئانەڭلار، كاتتا ھىممەتڭلار ئۈچۈن، ئەزىز قېرىنداشلار، قولۇمىز كوكسۇمىزدە، ئېھتىرام ئىلە باش ئېگىپ، چىن ژۈرەكتىن تەشەككۇر ئىزھار قىلىمىز ... بىزگە ياردەمگە سۇنغان قولۇڭلارغا دەرت كەلمىسۇن، ئىلاھىم! بىزگە يار-يولەك بولغان گېزىتىمىزنىڭ جاي-جايلاردىكى جانكويەرلىرى، يۇرت-جامائەت ئاقساقاللىرى، بولۇپمۇ ژىگىت بېشىلىرىدىن مىننەتدارمىز.

موھتەرەم گېزىتخانلار، ئۆزەڭلارغا مەلۇم «يېڭى ھايات» قازاقىستان مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ نەشىر ئەپكارى. گېزىتىمىز بىرەر غەيرىي-رەسمىي تەشكىلاتنىڭ ئورگىنى ئەمەس، راستىنى ئېيتقاندا خەلقنىڭ سىلەرنىڭ ئورگىنىڭلار. بىز خەلقنىڭ مەنپىيىتىنى كوزلەپ، ئۇنىڭ دەلەلمەيۋاتقان دەردىنى جۈرئەت قىلىپ دېگىلى تۇرغىلى خېلە زامان بولۇپ قالدى. بىز ھاياتىمىزغا سىڭىۋاتقان دېموكراتىيەنىڭ شاراپىتىدىن ھەقىقەتنى ئاساسى ئۆلچەم قىلىشقا، چىنلىقنى ئۆز پېتى ئەينەن ئېيتىشقا، تارىخىمىزنىڭ سىرلىق سەھىپىلىرىنى ئېچىشتا تارازىنى لىللا تۇتۇشقا بەل باغلىغانمىز. قولۇڭلارغا تېگىۋاتقان ھەر بىر سانىمىز سوزۇمىزنىڭ دەلىلى بولسا كېرەك.

قەدىرلىك قېرىنداشلار، ئىختىسات ئاگنىي بەلگۈلەۋاتقان، ھەممىنى ھەل قىلىۋاتقان موشۇ ئاي، موشۇ كۈنلەردە مۇستەقىللىكنىڭ بىر ژىللىغىنى تېخى يېقىندا تويلىغان قازاقىستان دولىتى ئۈچۈن ئىختىسات سۇ بىلەن ھاۋادەكلا زورۇر. ئەندىلا مۇستەقىل بولغىنىغا قارىماي قېرىنداش قازاق خەلقى، قازاقىستان ھوكۈمىتى دوستلۇقنى ھەممىدىن ئەتىۋا بىلىپ، ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان «ئۇيغۇر ئاۋازى»، «يېڭى ھايات» ئۈچۈن ئون مىللىونلاپ مەبلەغ بولگىنىنى ئۇنتۇشقا بولمايدۇ. ھەقىقىي دوست باشقا كۈن چۈشكەندە بىلىنىدۇ دېگىنى شۇل بولسا كېرەك. سىلەرنىڭ گېزىتقا يېزىلغان 68 سوم پۇلۇڭلار گېزىتنىڭ ھەقىقىي خۇنى ئەمەس. ھەتتا ئۇ سىلەر ئېلىۋاتقان گېزىتنىڭ بويىغا يەتمىسە كېرەك. سىلەر ئانە قىلغان بىر مىللىونغا يېقىن ئاخچا ۋە 4192 دوللارنى ھەر ئېھتىمالغا قارشى يامان كۈنگە ياراپ قالار دەپ، بانكىدا ساقلاپ تۇرۇۋاتىمىز. راستىنى ئېيتقاندا ئۇ پۇل گېزىتنىڭ بىر ژىللىق خىراجىتىنى قاپلىمايدۇ. گېزىت چىقىرىشنىڭ ھوددىسىدىن پەقەت ھوكۈمەت چىقىمىسا، شەخسىي چىقىشى قىيىن. كۈندىن-كۈنگە ئوسۈۋاتقان بازار باھاسى پۇلۇمىز بارغۇ دەپ خاتىرجەم پۇت-قولۇمىزنى سۇنۇپ يېتىشقا يول قويمايدۇ.

ئەزىز يۇرتداشلار، بىز سىلەرگە يەنە مۇراجەت قىلىۋاتىمىز، راستىنى ئېيتقاندا سىلەردىن بولەك يار-يولگىمىز يوقلىغىنى ئوچۇق ھېس قىلىۋاتىمىز. بىز سىلەرگە بىرىنچى قېتىم مۇراجەت قىلغاندىن بۇيان تورت ئاي ئوتكەن بولسىمۇ، باشقىلارنى دېمىگەننىڭ ئوزىدە بۇ تەۋەدىكى بىردىن بىر ئۇيغۇر ناھىيەسى «يېڭى ھاياتقا» بىر تىيىن ياردەم قىلغىنى يوق. خەلقىمىز «ئىككى گېزىتىمىز-ئىككى كوزۇمىز» دەۋاتقاندا، تېخىچە بۇنداق ئەھۋالنىڭ سورۇلۇپ ژۈرۈشى ۋىژدانلىق ئادەمنىڭ ئىچىنى پۇشۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىز باشقىلارغا ئەمەس، سىلەرگە مۇراجەت قىلىۋاتىمىز قېرىنداشلار، ئاللانىڭ كالامى بولغان مۇقەددەس قۇرئانى كەرىمدە «ۋەتەننى، مىللەتنى سويۈش ئىماننىڭ جۈملىسىدىندۇر» دېيىلگەن. «يېڭى ھايات»، «ئۇيغۇر ئاۋازى» ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ گېزىتىدۇر. مىللەتنى سويۈش ئالدىۋېلەن ئۇنىڭ روھىي، مەنىۋىي بايلىقى بولغان مىللىي گېزىتنى سويۈش، قەدىرلەشتىن باشلىنىدۇ. ئون مىللىوندىن ئارتۇق قېرىندىشىمىز تېخىچە مۇستەملىكچىلىك بويۇنتۇرۇقىدا تۇرغاندا، كىندىك قېنىمىز توكۈلگەن ئانا ۋەتىنىمىز ئۇيغۇرىستاننىڭ قۇتلۇق زېمىنى باسقۇنچىلارنىڭ ئاتوم قوراللىرىنى سىنايدىغان مەيدانغا ئايلانغان بىر چاغدا، بىزدىن باشقا بىرەر مۇسۇلمان مىللەت مەھكۇملۇقتا قالمىغاندا، ئۇيغۇرنىڭ دەردۇ-ھالىنى ئەل-ئالەمگە ئاڭلىتالايدىغان «يېڭى ھايات» گېزىتى سىزگە كېرەك بولسا، چىن كوڭۇلدىن چىقىرىپ، خەير-ئېھسان، ياردەمگە قول سۇنۇڭ! پەيغەمبىرىمىز رەسۇلۇللانىڭ ھەدىسلىرىدە «مال-دۇنيانىڭ كوپلىگى بايلىق ھېساپلانمايدۇ، بەلكى ھەقىقىي بايلىق مەنىۋىي بايلىقتۇر» دېيىلگەن. شۇنداق ئىكەن چارەك ئەسىردىن بۇيان بوسۇغىڭىزنى ئاتلاپ ئويىڭىزگە كىرىۋاتقان، ئىمان-ئېتىقادىڭىزنى ياندۇرۇپ، سىزنى ئۈمۈتسىزلىك، غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىتىۋاتقان، ئۇ مومەن سىزنىڭ مەنىۋىي دۇنيارىڭىزنى بېيىتىۋاتقان «يېڭى ھايات» گېزىتى كېرەك بولسا، تىڭشاپ، تارتىشىپ تۇرمايلا، ئۇنىڭغا ئىزدەپ تېپىپ، ياردەم قىلىڭ! سىز موشۇق موشتىرىلىرىمىز شۇنى ياخشى بىلسىلەركى، ئادەم بالىسىنىڭ ئوزى تويسىمۇ كوزى تويمايدۇ. ھالال تەر توكۇپ توپلىغان بايلىقنى ئادەم باقىي دۇنياغا ئوزى بىلەن ئېلىپ كېتەلمەيدۇ. قورۇغانىنى قۇرت يېگەندەك، ئەلدىن قىزغانغان مال-دۇنيارىڭ كوپۇنچە دۇشمەنگە قالىدۇ. ھەقىقەت شۇنداقكەن، قولدا بار ئارتۇق دۇنيانى كىشىلەرنىڭ بەختى-سائادىتى يولىدا، ئەڭ ئاۋال ئوز مىللىتىنىڭ ئىستىقلالىيىتى يولىدا سەرىپ قىلسا، ئۇ كىشىنىڭ ئەل ئالدىدا ئوزى يورۇق، ئاللاتائالانىڭ دەرگاھىدىمۇ ئىلى ئۇزۇن بولغۇسى. بۇ گەپلەرنى دېيىشتىكى ئەسلى مۇددىئايىمىز. گېزىتىمىز مۇراجىتىگە ئۈن قوشقانلارنىڭ ئاساسى كوپچىلىگى قول-ئىلكىدە يوق قېرىنداشلىرىمىز بولدى. ئۇلارنىڭ تولىمۇ كوچىنىپ كېتىشى بىزنى سەل ئويلاندۇرۇپ قويدى. قول-ئىلكىدە بارلارنىڭ بىر قىسمى سېخىلىق، مەرتلىك قىلغان بىلەن كوپچىلىگى تاماشا كورۇشكە ئوتۇپ، قول قوشتۇرۇپ تۇرۇۋاتقانلىقى بىزنى ئېچىندۇرىدۇ. ئاخىر «يېڭى ھايات» ھەممىمىزنىڭ گېزىتى ئېدىغۇ! ئوزىنى ۋەتەنپەرۋەر، مىللەتپەرۋەر، مەرىپەتپەرۋەر بىلگەن، ئوزىنى ئۇيغۇر دېگەن ھەر بىر ئادەمنىڭ مۇقەددەس بۇرچى ئوزىنىڭ مەنىۋىي بايلىقى بولغان مىللىي گېزىتىنى مۇنقەرزلىك گىرداۋىدىن ساقلاپ قېلىشتۇر. بۇ ئىزگۇ ئىشقا ئۈن قوشقاننىڭ ساۋابىغا نىمە يەتسۇن!

ئېھتىرام ئىلە سىزنىڭ «يېڭى ھايات» گېزىتىڭىز تەھرىراتى.

ۋەتىنىنى سۆيمەك ئىمان جۇملىسىدىندۇر.

1992-يىلى 12-ئاينىڭ 12-كۈنى ئۇلۇق ئانا ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇھاجىرەتتىكى مىللىي مۇجادىلەر تەشكىلاتلىرى ۋە مىللىي گۇرۇپپىلىرى تەرىپىدىن ئىستانبۇلدا چاقىرىلغان شەرقىي تۈركىستان خەلق ئارا مىللىي كېڭىشى شەرقىي تۈركىستانلىق ئەزىز قېرىنداشلارغا ئەڭ ئالىي دۇئايى سالام يوللايدۇ.

شەرقىي تۈركىستان

مىللىي تەسىس

قۇرۇلتىيىنىڭ ھوججەتلىرى

شەرقىي تۈركىستان مۇھاجىرلىرىغا مۇراجىئەت

Ya istiklal ya ölüm

Kurultay Siyasi Komisyonu, D.Türkistan'ın istiklal davasını yürütecek güçlü bir teşkilatın kurulması kararını da aldı

KEMAL ÇAPRAZ

İstiklal davası dünyaya duyurulacak

ئۇزاق يىللاردىن بېرى ئانا ۋەتىنىڭ ئىللىق مېھرىدىن، سۆيگۈ چېھرىدىن ۋە بەرىكەتلىك تۇپرىقىدىن ئايرىلىپ، ۋەتەنسىزلىك دەردىنى يېتەرلىك تارتقان، ھېچ قانداق بايلىق بىلەن تولدۇرغىلى بولمايدىغان ھىجران ھەسرىتىدە ئوتلۇق مۇھەببەت، چەكسىز سېغىنىش ۋە كۈچلۈك ئۈمىد بىلەن قەلبى ۋەتەنگە، خەلققە، مىللىتىگە تەلپۈنگەن شەرقىي تۈركىستانلىق مۇھاجىرلار بۈگۈنكى كۈندە دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ئوخشىمىغان ئىمتىيازلاردا ھۆر ياشىماقتا. خۇددى بېلىق سۇدىن، قوزا ئانىسىدىن، غۇنچە ياپرىقىدىن ئايرىلغاندەك، بىز تاغدەك يۆلەنچىمىز ئانا ۋەتىنىمىزدىن ئايرىلغان ھالدا قەلبىمىز سەرسان ياشىماقتىمىز.

بىزنىڭ سۆيۈملۈك ۋەتىنىمىزدە شانۇشەۋكەتلىك ئەجدادلىرىمىز تارىختىن بۇيان زەپەر بايرىقىنى جەۋلان قىلىپ، مىللىي ئىپتىخار-غۇرۇرىنى نامايەن قىلىپ: «ئۇلۇق ئوغۇز ئىمپېرىيەسى»، «بۈيۈك ھۇن ئىمپېرىيەسى»، «بۈيۈك كوكتۈرك ئىمپېرىيەسى»، «ئۇلۇق ئۇيغۇر-ئورخۇن دۆلىتى»، «ئۇيغۇر ئىدىقۇت دۆلىتى»، «ئۇلۇق ئۇيغۇر قاراخانىيلار خاقانلىقى»، «سەئىدىيە خانلىقى»، «بەدەۋلەت دۆلىتى»، «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»، «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» قاتارلىق قۇدرەتلىك دۆلەتلەرنى قۇرۇپ، ئۆچمەس پارلاق مەدەنىيەت يارىتىپ، ئىنسانىيەت ۋە ئىسلامىيەت ئۈچۈن ئالەمشۇمۇل تۆھپىلەرنى قوشقان.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان چىن ۋە روسسىيە مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ تەجاۋۇزى، بولۇپمۇ چىن كوممۇنىستىك ھاكىمىيىتىنىڭ ئىستىبدات زۇلۇمى تۈپەيلىدىن خەلقىمىز مىسلىسىز پاجىئەلىك ۋە ئېچىنىشلىق كۈنلەرگە دۇچار بولماقتا. ياتلار پاك ۋەتىنىمىزگە ھېساپسىز ئارمىيە ۋە كۆچمەنلەرنى يۆتكەپ چىقىپ، ماددىي ۋە مەنىۋىي جەھەتتىن زورلۇق-زومبۇلۇق قىلماقتا. خەلقىمىز ئۆز ئانا ۋەتىنىنىڭ شەرقىي تۈركىستان دېگەن شەرەپلىك نامىنى ئاتاشتىن مەھرۇم قىلىنماقتا. ئاتوم بومبىسى سىناقلىرىنىڭ زەربىسىدە ھايات خوۋۇپلۇق تەھلىكىگە ئۇچرىماقتا. مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىمىز بۈيۈك ئىختىسادىي چەكلىمىگە ئۇچراپ، چىنلىقلارنىڭ كوپىيىشى ھېساۋىغا خەلقىمىزنىڭ پەرزەنت كۆرۈش ھوقۇقلىرىمۇ دەپسەندە قىلىنماقتا. ھېساپسىز قىممەتلىك يەر ئاستى ۋە يەر ئۈستى بايلىقلىرىمىز خالىغىنىچە بۇلاڭ-تالاڭ قىلىنماقتا. خەلقىمىز ئىلىم-ئىرپاندىن، پەن-تەرەققىياتتىن ۋە زامانىۋى تەرەققىياتتىن يىراقلاشتۇرۇلۇپ، يوقسۇزلۇق، ناداتلىق ۋە ئىشسىزلىق جاھالىتىگە دۇچار بولماقتا. ھەتتا ھەق ۋە ئادالەتنى تەشەببۇس قىلغان بىلىم ئەھلى بېسۇراق زىندانلارغا مەھكۇم قىلىنماقتا.

بىز مۇھاجىرلار يىللار بويى ئېلىپ بېرىلغان شۇ خىل زۇلۇم-ئاسارەت ۋە ئادالەتسىز كامسىتىشلەرنىڭ قۇرۇۋانى ھېساۋىدا يۇرتىمىزدىن ۋە قان-قېرىنداشلىرىمىزدىن، ئاللا نېسىپ ئەتكەن مال-مۈلۈكلىرىمىزدىن ئاجراپ ۋەتەن سىرتىغا مەجبۇرىي سۈرگۈن قىلىنغان مۇھاجىرلارمىز.

ۋەتەنسىز كىشىدە ھېچ نەرسە بولمايدۇ! بولسىمۇ ۋەتەننىڭ قەدرىگە يەتمەيدۇ. ۋەتەندىكى 26 مىليون قەھرىمان خەلقىمىز شۇ قەدەر كۈچلۈك ۋە رەھىمسىز دۈشمەننىڭ دىكتاتۇرىسىغا باش ئەگمەي، مەرتلەرچە كوكرەك كېرىپ چىقىپ شېھىت بولماقتا. خەلقىمىز كوممۇنىزم مىكروبلىرىدىن ئىمانىنى پاك ساقلاپ، ئىسلامىيەت دۇنياسىنىڭ پولات ئىستىھكامىنى قۇرماقتا. ۋىجدانىنى ساپ ساقلاپ، ئىستىقلال ئىشەنچىدە ياشاپ كەلگۈسىگە باقماقتا، تولۇپ-تاشقان ئۈمۈت بىلەن بىزگە باقماقتا.

بۈگۈنكى دۇنيا ئەركىنلىك-ھۆررىيەتنىڭ، ئازاتلىق ۋە مۇستەقىللىقنىڭ ساھىپلىرى ئۈچۈن دەرۋازىسىنى كەڭ ئېچىۋەتكەن، ئىنسان ھەق-ھوقۇقلىرىنىڭ ئادالىتى ئۈچۈن سوراق سەھنىسى ھازىرلىغان دېموكراتىك دۇنيادۇر. شەرقىي تۈركىستان خەلق ئارا مىللىي كېڭىشى ۋەتەنپەرۋەر مۇھاجىرلىرىمىزدىن شۇنداق ئۈمۈت كۈتىدۇكى، ۋەتەننىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈن ھەممە سەپتە، ھەممە يەردە، ھەممە كەسىپتە كۈرەشكە ھازىرلىنىڭلار. ئەقلىمىزنى، كۈچىمىزنى، بىلىمىمىزنى، جېنىمىزنى پىدا ئەيلەپ ئەزىز تۇپرىقىمىزنى، جانىجان خەلقىمىزنى، ئۇلۇق مىللىتىمىزنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، مىللىي داۋايىمىزنى دۇنياغا تونۇتۇپ، چىن ئىستىلاچىلىرىنى سوراق سەھنىسىگە تارتىپ چىقىرىش ئۈچۈن قەتئىي نىيەتكە كېلىڭلار.

ھاياتىمىزغا كېپىل بولغان ساھىپ دۆلەتلەرنىڭ قانۇن-پەرمانلىرىغا ئەمەل قىلىپ، شۇنداقلا پارلاق مىللىي ئەنئەنىمىزگە ۋارىسلىق قىلىپ، مىللىي غۇرۇرىڭلارنى ئويغىتىڭلار. مىللىي مەدەنىيىتىنى يوقاتقان مىللەت مەڭگۈ ئازات بولالماس. ئانا تىل پۈتمەس-تۈگىمەس روھىي بايلىقتۇر. پەرزەنتلىرىڭلارنى بۇ بايلىقتىن مەھرۇم قالدۇرماڭلار. ئۇلارنى دۇنياۋىي پەن-مەدەنىيەت بىلىملىرى بىلەن ئوزۇقلاندۇرۇپ، ۋەتەننىڭ ئىستىقلالى ئۈچۈن بىر كىشىلىك تۆھپە قوشۇڭلار.

قەدىرلىك مۇھاجىر قېرىنداشلار، ئاللا نېسىپ قىلغان ئازاتلىق، ئىستىقلال-ھۆررىيەت ئالدىمىزدا!

ياشىسۇن بۈيۈك شەرقىي تۈركىستان!

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئارا
مىللىي كېڭىشى.
ئىستانبۇل شەھىرى.

شەرقىي تۈركىستان ئېگىسىز ئەمەس...

ئىستانبۇل شەھىرىدە ئېچىلغان دۇنياۋىي شەرقىي تۈركىستان مىللىي تەسىس قۇرۇلتىيى غەلىبىلىك يېپىلغاندىن كېيىن 22-دېكابىر كۈنى تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەركىزى ئەنقەرىدە جۇمھۇرىيەت ھۆكۈمىتى، پارتىيەلەر رەھبەرلىرى بىلەن قۇرۇلتاي قاتناشقۇچىلىرىنىڭ ئۇچرىشىشى بولۇپ ئۆتتى. ئۇچرىشىشقا شەرقىي تۈركىستان مىللىي مۇجادىلىسىنىڭ لىدىرى، خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان مىللىي كېڭىشىنىڭ پەخرىي رەئىسى ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن باشچىلىقىدىكى قۇرۇلتاي ۋەكىللىرىنىڭ بىر تۈپى قاتناشتى.

ئۇلارنى ئالدى بىلەن تۈركىيە بۈيۈك مىللىي مەجلىسىنىڭ رەئىسى ھېسامەددىن جىندورۇق قوبۇل قىلدى. قوبۇل مەراسىمىدا ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن جىندورۇقنى شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ بۈگۈنكى ئېغىر ئەھۋالى ھەققىدە خەۋەرلەندۈردى.

ئۇچرىشىش تۈركىيە مىللىي ئىشلار پارتىيەسىنىڭ رەئىسى ئالپ ئارسلان تۈركەش ھوزۇرىدا داۋام قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن تۈركىيە باش مىنىستىرى سۇلېيمان دېمىرەل بىر قانچە پارلامېنت ئەزالىرى ۋە مەسئۇل خادىملار بىلەن شەرقىي تۈركىستان مىللىي قۇرۇلتىيى دېلېگاتسىيەسىنى قوبۇل قىلدى. ئىنتايىن ئوچۇق، كۆڭۈللۈك شارائىتتا ئۆتكەن ئۇچرىشىشلاردا ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن شەرقىي تۈركىستانلىقلار قۇرۇلتىيىنى ئۆز ئېلىدا ئۆتكۈزۈشكە ئىمكانىيەت يارىتىپ بەرگەن تۈركىيە ھۆكۈمىتىگە مىننەتدارلىق بىلدۈردى. ئۇ ئۆز سۆزىدە: «ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاندا ئىنسان ھوقۇقى ھەددى-ھېساپسىز ئاياق ئاستى قىلىنىۋاتىدۇ. شۇ كۈنلەردە لوبنۇردا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان يادرو سىناقلىرى دەستىدىن مىڭلىغان بىگۇناھ خەلقىمىز ئازاپ چەكمەكتە. ختاي ئۆلكىلىرىدىن ۋەتىنىمىزگە سەلدەك ئېقىپ كېلىۋاتقان كۆچمەنلەرنىڭ سان-ھېساۋى يوق. ختاي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى ھەر خىل يالا، تۆھمەتلەر بىلەن مۇنەۋۋەر ئوغۇل-قىزلىرىمىزنى ۋەھشىلەرچە ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ، تۈرمىلەردە ئازاپلىماقتا. ئەندى خەلقىمىزنىڭ سەۋر-تاقىتى تۈگىدى. **بىزنىڭ خەلقىمىزنى يوقلىپ كېتىش خەۋپىدىن ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتقان بىرەر دۆلەت ياكى تەشكىلات بولمىغانلىقتىن، دات-ئەھۋالىمىزنى تۈركىيە ھۆكۈمىتىنىڭ بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىغا يەتكۈزۈپ، يار-يۆلەك بولۇشىنى خەلقىم نامىدىن سورايمەن»** - دېدى.

پېشقەدەم مۇجاھىدنىڭ ئىلتىجاسىنى كۆڭۈل قويۇپ تىڭشىغان سۇلېيمان دېمىرەل: **«بۈگۈنكى دۇنيا ۋەزىيىتى تۈركلەر ئۈچۈن پايدىلىق. سىزنىڭ ئۈمۈتسىزلىنىشىڭىزگە ئاساس يوق. ئۈمۈتلىنىشىڭىزگە بولسا چوڭ-چوڭ ئاساسلار باردۇر. شەرقىي تۈركىستان ساھىبسىز (ئېگىسىز) ئەمەس»** - دېدى.

ئەنقەرىدىكى ئۇچرىشىشلار ھەر قانداق خەلق بىرلىشىپ ھەرىكەت قىلغاندىلا كۆزلىگەن مەقسىتىگە يېتىدىغانلىقىنىڭ بىر ئىسپاتى، شەرقىي تۈركىستانلىقلار قۇرۇلتىيىنىڭ دەسلەپكى مېۋىسى سۈپىتىدە قىممەتلىكتۇر. چۈنكى مۇنداق ئۇچرىشىشلار ئۇنىڭدىن ئىلگىرى ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن بىلەن تۈركىيە رەھبەرلىرى ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن بولسىمۇ، شەرقىي تۈركىستان دېلېگاتسىيەسىنىڭ قوبۇل قىلىنىشى ۋە ئۈمۈتلەندۈرگۈچى سۆزلەرنىڭ دادىللىق بىلەن ئېيتىلىشى بىرىنچى قېتىم يۈز بەردى.

تۈركىيە رەھبەرلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستان مۇجادىلىسىگە كۈچلۈك بولۇشى، سۆزسىز رەۋىشتە، تۈركىستاندىكى قانداش-قېرىنداش جۇمھۇرىيەت رەھبەرلىرىگىمۇ تەسىر قىلىپ، ھىمداشلىق تۇيغۇلىرىنى ئويغاتماسلىقى مۇمكىن ئەمەس، دەپ ئويلايمىز.

ئۇۋايىم بارات،
تەسىس قۇرۇلتىيىنىڭ ئىشتىراكچىسى.
قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى.

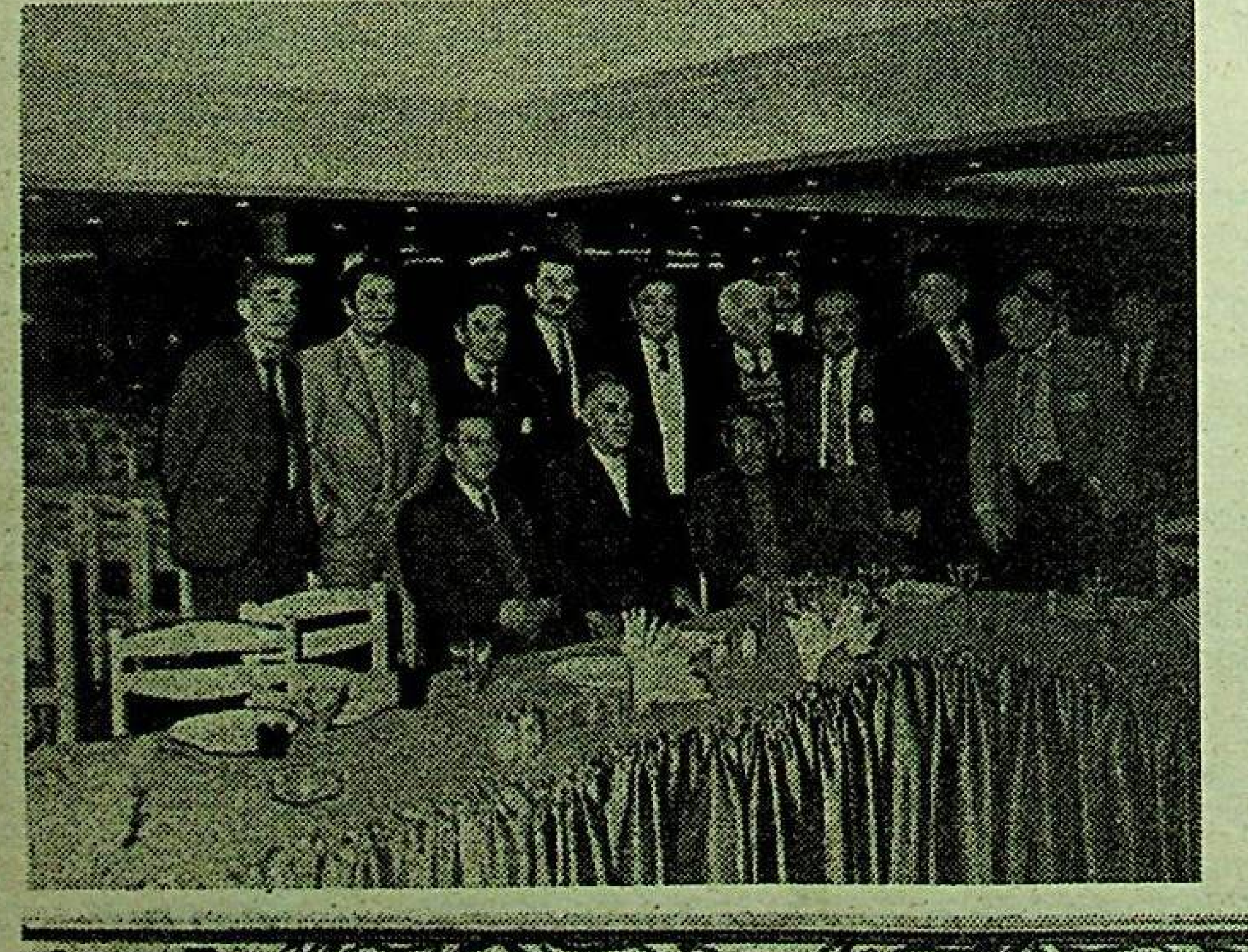

كۈچ- بىرلىكتە

ئوتكەن يىلى 12‑ 14‑ دېكابىر
كۈنلىرى تۈركىيەنىڭ ئىستامبۇل شە
ھىرىدە شەرقىي تۈركىستان مىللىي
تەسىس قۇرۇلتىيى بولۇپ ئۆتكەنلىك
ىدىن كۆپچىلىكنىڭ خەۋىرى بار. خە
لقىمىزنىڭ ئىستىقلالىيىتى مەسىلىسى
دۇنيادا تۇنجا قېتىم موشۇ قۇرۇلتاي
دا قارالدى. گورنىي گىگانت مەھەل
لىسىدىكى مەدەنىيەت ئۆيىدە 10‑يان
ۋار كۈنى ئەينە شۇ تەسىس قۇرۇل
تاينىڭ قاتناشچىلىرى ئۆز تەسىرات
لىرىنى خەلققە يەتكۈزۈشكە بېغىش
لانغان يىغىن بولۇپ ئۆتتى. تۆۋەندە
مۇخبىرىمىزنىڭ موشۇ يىغىندىن يې
زىپ كەلگەن ئەخباراتىنى ئېلان قىلى
ۋاتىمىز.

يىغىنغا قىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نام
زىتى، خەلق ئارا شەرقىي تۈركىس
تان كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى
ماھمۇت ئابدۇراخمانوۋ رىياسەتچى
لىك قىلدى. ئالىم ئالدى بىلەن ھەممە
نى يېڭى 1993‑ يىل بىلەن تەبرىك
لەپ، 1992‑ يىل باشقا قېرىنداش
جۇمھۇرىيەتلەر خەلقلىرى ئوخشاش
ئۇيغۇرلارغىمۇ خېلە ئامەتلىك يىل
بولغانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى. يە
نى خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان
كومىتېتى، ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق
تەشكىلاتى ئوچۇق پائالىيەت ئېلىپ
بېرىشقا ئۆتكەنلىكى، ئۇيغۇرلار مە
سىلىسى دۇنياغا تونۇلۇۋاتقانلىقى،
ھەممىدىنمۇ، بىر ئۇلۇق ھەقىقەت‑
ھەر بىر خەلق ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى
ھەل قىلىش ھوقۇقىغا، بۈگۈنكى كۈن
دە ئۇيغۇرلارنىڭمۇ كۆزى يېتىۋاتقان
لىقىنى مەمنۇنىيەت بىلەن ئىزھار قى
لدى. رىياسەتچى ئۆز سۆزىدە يەنە،
بۈگۈنكى يىغىننى قۇرۇلتايغا قاتناش
قان ھەممە دېلېگاتلار بىرلىشىپ ئۆت
كۈزۈشنى ۋە بۇ توغرىلىق ئالاھىدە
ئۇختۇرۇلغانلىقىغا قارىماي، ئۇيغۇر
لارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقى يە خە
لق ئارا شەرقىي تۈركىستان كومىتې
تى، يە ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەش
كىلاتىنىڭ ئادەملىرىگە خەۋەر قىل
ماي، 2‑ يانۋار كۈنى ئۆتكەزگەنلى
كىنى خەۋەرلەپ، يىغىن جەريانىدا
ۋۇقارقى تەشكىلاتلارنى تەكلىپ قىل
ساقمۇ قاتناشمىدى، دەپ يالغان ئەخ
بارات بەرگەنلىكى ۋە تەسىس قۇرۇل
تىيى ھەم ئايرىم كىشىلەر توغرىسىدا
ئورۇنسىز سۆزلەر توقۇپ چىقارغان
لىقى ھەققىدىمۇ ئۇختۇرۇپ ئۆتتى.
ئۇ شۇنداقلا بۈگۈنكى يىغىنغا ئالمۇ
تىدا مەۋجۇت بارلىق تەشكىلاتلارنىڭ
ۋەكىللىرى تەكلىپ قىلىنغانلىقىنى،
تۈركىيەدە ئۆتكەن تەسىس قۇرۇلتى
يى روھىنى ئاممىغا يەتكۈزۈشكە ئۇ
نىڭ بارلىق ئىشتىراكچىلىرى ھوقۇق
لۇق ئىكەنلىكىنى مەلۇم قىلىپ، يى
غىننىڭ ئوچۇقلىقىنى ئېلان قىلدى.
نۆۋەتتە سۆزگە چىققۇچىلارنىڭ تىزىم
لىكىنى ئوقۇپ بەردى. بىرىنچى سۆزنى
**جۇمھۇرىيەتلىك مەدەنىيەت مەركىزى
نىڭ رەئىسى رابىك ئىسمائىلوۋقا**
بەردى.

‑ «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى
ھايات» گېزىتلىرىدىن شەرقىي تۈر
كىستان مىللىي تەسىس قۇرۇلتىيى
ھەققىدە ئاز تولا خەۋەرلەر بول
دى، ‑ دەپ سۆزىنى باشلىدى ر. ئىس
مائىلوۋ، ‑ يولداشلار، ھەقىقەتەنمۇ ھا
زىر دۇنيا ئۆزگىرىۋاتىدۇ. م. ئابدۇ
راخمانوۋ ئېيتقاندەك، ھەر بىر خە
لقنىڭ ئۆز تەغدىرىنى ھەل قىلىشقا
پۇرسەت يارىتىۋاتقان بۈگۈنكى كۈن
دە، موشۇ پۇرسەتتىن توغرا پايدى
لىنىپ قېلىشىمىز كېرەك. ھەر قانداق
سەلبى ھەرىكەتلەرنى يىغىشتۇرۇپ
قويىدىغان ۋاقىت كەلدى. بىر خەلق،
بىر چوڭ كۈچ بولۇپ ۋەتىنىمىز،
خەلقىمىز تەغدىرى توغرىسىدا كۆ
رەش قىلىشنى بىرلا مەخسەت قىلاي
لى. ئەندى تۈركىيەدىكى شەرقىي
تۈركىستان مىللىي تەسىس قۇرۇلتى
يى ھەققىدە توختالسام، ئۇ ھەر تە
رەپلىمە قېنىقارلىق دەرىجىدە ئۆتكەن
بولسىمۇ، كامچىلىقلاردىن خالى بول
مىدى. ھەممىدىنمۇ، ئۈچىنچى كۈنى
دىكى سايلام پۈتۈنلەي دېموكراتىك
ئاساستا بولمىدى. بولۇپمۇ بەلگۈ
لەنگەن نامزاتلارغا كىم قارشى چىقسا،
ئۇنى دۈشمەن دەپ ئاتايمىز دەپ
رەھبەرلىك ئۆزىنىڭ دىكتاتورىسىنى،
قىسقىسى ھوكۇمرانلىقىنى ئىشلەتتى.
خەلقىمىزنىڭ تەغدىرى مەسىلىسى قا
رىلىۋاتقان قۇرۇلتايدا ئاساسى نام
زاتلار ئۇيغۇرلار ئەڭ كۆپ ئولتۇراق
لاشقان قازاقىستاندىن سايلىنىشى كې
رەك ئىدى. مېنىڭچە، نۆۋەتتىكى قۇ
رۇلتاي ئالمۇتىدا ئۆتكۈزۈلسە، ئەي

نى مۇددىسى بولغان بولاتتى ۋە ئەھمى
يىتىمۇ ئىنتايىن چوڭ بولاتتى.

‑ ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكى
لاتى دۇنيادىكى ئەينە شۇنداق تەش
كىلاتلارنىڭ سەككىزىنچىسى بولۇپ،
دەۋىر تەقازىسى بىلەن مەيدانغا كەل
گەنلىكىدىن كۆپچىلىكىمىزنىڭ خەۋى
رى بار، ‑ دېدى نۆۋەتتە سۆزگە چىق
قان قۇرۇلتاي ئىشتىراكچىسى،
«ئۇئاتنىڭ» رەئىسى ھاشىر ۋاھىدىي،
‑ ئالدى بىلەن شۇنى ئەپسۇس بى
لەن مەلۇم قىلىمەنكى، مەۋجۇت ئونغا
يېقىن تەشكىلاتنىڭ ئۇمۇمىي مەخسەت
تە پىكىردە بىر خىل بولماسلىقى بىز
نى كۆپ قىيىنچىلىقلارغا دۇچار قىل
ۋاتىدۇ. تۈركىيەدە ئۆتكەن شەرقىي
تۈركىستان مىللىي قۇرۇلتىيىنىڭ قۇ
رۇلتاي دەرىجىسىدە ئۆتمەي، تە
سىس قۇرۇلتىيى بولۇپ قالغانلىقىمۇ
ئەينە شۇ سەۋەپتىن بولدى. بۇ ھەق
تە تەپسىلىي توختىلىشقا توغرا كېلى
دۇ.

ئاچچىق بولسىمۇ ھەقىقەتنى ئېي
تىش كېرەك، قۇرۇلتاينى تەسىس قىل
غۇچىلار دەسلىۋىدىلا ئۇنىڭغا بوش
مۇئامىلىدە بولغان. شەرقىي تۈر
كىستان مىللىي قۇرۇلتىيى تەييار
لىق ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى ھامۇتخان
كوكتۈرك ئالمۇتىدا بولغىنىدا، تەي
يارلىق خىزمەتلىرىنىڭ يېتىشمەسلىك
لىرى بارلىقىنى ئۇنىڭ ئەخباراتىدىن
ئالدىن‑ ئالا بىلىۋېلىدۇق. شۇنىڭ ئۈ
چۈن خەلقىمىزنىڭ تەغدىرى مەسىلى
سى قارىلىدىغان قۇرۇلتاينىڭ مۇۋاپ
پەقىيەتلىك ئۆتۈشىنى ئەمىنلەش مەخ
سىتىدە ئۆزىمىزنىڭ پىكىر‑ تەكلىپ
لىرىنى مەكتۈپ ئارقىلىق يوللىدۇق.
يەنى قۇرۇلتاينىڭ مىللىي كېڭىشىنىڭ
ئاساسى توغرىلىق مەسىلىنى، ئۇنىڭ
قانۇنى ئاساسقا ئېگە بولۇشىنى، ئۇ
نىڭغا خەلقىمىزنىڭ قانۇنى ۋەكىللى
رى قاتنىشىشى لازىملىقىنى ئىزھار
قىلدۇق. ئەڭ قىسقىسى مەۋجۇت تەي
يارلىق ھەيئىتىنىڭ تەركىۋىدە ۋەتەن
دە كۆرەش قىلىۋاتقان ئىنقىلاۋىي
تەشكىلاتلارنىڭ، ئوتتۇرا ئاسىيە ۋە
قازاقىستان جۇمھۇرىيەتلىرىدە پائال
يەت ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىنقىلاۋى تەش
كىلاتلارنىڭ بىرمۇ ۋەكىلى يوقلىقى
بىزنى ئەپسۇسلاندۇردى. ھەتتا تۈر
كىيەدىكى ۋە گېرمانىيەدىكى ۋەتەن
داشلارنىڭ رەھبەرلىرى ئەيسابەگ
ئەپەندى ۋە ئەركىن ئالىپتېكىنلار بول
مىسا ھەم قۇرۇلتاي تەييارلىق خىز
مىتى ياخشى ئىشلەنگەن بولار ئىدى.

ئەندى قۇرۇلتايغا قاتنىشىدىغان
ۋەكىللەرنى تاللاش مەسىلىسىدىمۇ
جىددىي كامچىلىقلارغا يول قويۇلغان
ئىدى. ئالمۇتىدىكى ھەقىقىي ئىنقىلا
ۋىي تەشكىلاتلاردىن («ئۇئاتتىن»
بىر، «خىشتەكتىن» بىر، لوبنور كو
مىتېتىدىن 2 كىشى) ئاران تۆرت ۋە
كىل تەكلىپ قىلىنغان. قالغان 16 تەك
لىپنامە ھېچ قانداق ئىنقىلاۋىي تەش
كىلاتلارغا قاتناشمىغان كىشىلەرگە ئە
ۋەتىلگەن. قىسقىسى قۇرۇلتايغا تەي
يارلىق قىلىش ھەيئىتى ئەزالىرى ئۆز
لىرىنىڭ شەخسىي تونۇشلۇق، ئۇرۇق
‑ تۇققانچىلىق مۇناسىۋىتى بار، ئۆز
لىرى خالىغان كىشىلەرنى تەكلىپ قىل
غان. بىزچە بۇ ئىشنى باشلاشتىن ئا
ۋال قېرىنداش تەشكىلاتلار بىلەن مەس
لىھەتلىشىپ، بىرلىشىپ ھەرىكەت قىل
غاندا، شۇنداقلا ۋەكىل كۆرسىتىشتە
ھەر بىر ئىنقىلاۋىي تەشكىلاتتىن قان
چە كىشى كېلىشىنى شۇ تەشكىلات
لارنىڭ ئىختىيارىغا ھاۋالە قىلغىنىدا
ئەينى مۇددىسى بولغان بولار ئىدى.

مورىتى كەلگەندە شۇنىمۇ ئەس
لىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، شەرقىي
تۈركىستان مىللىي تەسىس قۇرۇلتى
يى تەرتىپ كومىتېتى باش
لىقى مۇھەممەت رىزا بېكىن
ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى رە
ئىسى، يەنى ماڭا ئەۋەتكەن تەكلىپ
نامىسىدا، مەخسەتكە مۇۋاپىق بىر
دوكلاد بىلەن قاتنىشىشىمنى كۈتىدى
غانلىقىنى ئىزھار قىلغان بولسا، بىز
نىڭ مەسلىھەتلىرىمىز يېزىلغان مەك
تۇپنى ئالغاندىن كېيىن 360 گرادۇس
ئايلىنىپ، ياشاۋاتقان دولەتنىڭ ھۆ
كۈمەتلىرى تەرىپىدىن تەستىقلەنمى
گەن تەشكىلاتلارنى، جۈملىدىن ئۇي
غۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتىنى، خە
لق ئارا شەرقىي تۈركىستان كومى
تېتىنى قۇرۇلتايغا رەسمىي تەكلىپ
قىلالمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ خەت
ئەۋەتىپتۇ. بىز بۇ ئىشتا بەزى ھارام
نىيەتلىك، قىتىغۇر كىشىلەرنىڭ قولى
بارلىقىنى بايقاپ بەكمۇ تەئەججۈپ
لەندۇق. ئامما شۇنىڭغا قارىماي، ئۇي
غۇرلارنىڭ مىللىي ئازاتلىق فرونتى
بەرىبىر قۇرۇلتايغا بېرىشنى نىيەت
قىلدۇق.

11‑ دېكابىر چۈشتىن كېيىن قۇرۇل
تاينىڭ تەييارلىق ھەيئىتى تۈركىيەگە
كەلگەن بارلىق ۋەكىللەر ئومىگىنىڭ
باشلىقلىرى بىلەن ئۇچرىشىش خاھى
شى بارلىقىنى بىلدۈردى. شۇندا مەن
ئۇلارغا ھوكۇمەتنىڭ روېخىتىدىن ئۆت
مىگەن تەشكىلاتلار رەسمىي تەكلىپ
قىلىنمىغانلىقىمىزغا قارىماي، كەلگەنلى
كىمىزنى، ئەگەر بىزنىڭ تۆۋەندىكى
سوئاللىرىمىزغا جاۋاپ بېرىلسە قۇ
رۇلتايغا ئىشتىراك قىلىنىدىغانلىقىمىز
نى، بولمىسا قولىمىزدا قايتىش بې
لېتىمىز بارلىقىنى ئېيتتىم. ئۇلارنىڭ
رازىلىقىنى ئالغاندىن كېيىن «ئۇيغۇر
لارنىڭ مىللىي ئازاتلىق فرونتىنى تو
نۇش‑ تونىماسلىقىنى، قۇرۇلتاي
ۋەتەننىڭ ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن كۆ
رەش قىلىمىز!» دەپ قارار چىقىرام
دۇ‑ يوقمۇ؟ دېگەن سوئاللار بىلەن
مۇراجەت قىلدىم. ھەيئەت ئەزالىرى،
شۇنداق، بىزنىڭ قۇرۇلتايىمىز ۋەتە
نىڭ ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن كۆرەش
قىلىشنىڭ ئېنىق نىشانىنى بەلگۈلەي
دۇ، ستراتېگىيە ۋە تاكتىكىسىنى ئىش
لەپ چىقىدۇ. بىزدىن خاتالىق ئۆتۈپ
تۇ، سىلەرنىڭ ۋاكالىتىڭلارنى تونۇي
مىز، دېيىشتى.

شۇنداق قىلىپ قۇرۇلتاينىڭ بى
رىنچى كۈنى تەنتەنىلىك ئۆتۈقلار،
تەبرىكلەر، ئىلمىي‑ تارىخىي لېكسى
يەلەر بىلەن ئۆتتى. ئەجەپلىنەرلىك
تەرىپى بىزگە سۆز بەرگەندە تارىخ
چى ھاشىر ۋاھىدىي، ئارخېولوگ يۇ
سۇپبەگ مۇخلىسوۋلار دەپ، تەشكىلا
تىمىزنىڭ ناملىرى ئاتىلىپمۇ قويمىدى.
2‑ كۈنى سېكسىيەلەردە ساھالار بو
يىچە تەكلىپ لايىھەللىرى ئىشلەندى.
3‑ كۈنى بولسا، ژۇقۇرىدا تەكىتلەن
گەندەك، تەييارلىق ھەيئىتى بەزى كى
شىلەرنىڭ ئالدىن‑ ئالا تەييارلاپ قوي
غان تىزىملىكىنى ئېلان قىلىپ، قارشى
پىكىرلەرنىڭ ئېيتىلىشىغا يول قوي
مىدى. نەتىجىدە بولغۇسى قۇرۇلتاي
نىڭ تەييارلىق ھەيئىتىگە قازاقىستان،
ئۆزبەكىستان ۋە قىرغىزىستان جۇم
ھۇرىيەتلىرىدىكى تەشكىلاتلاردىن بىر
مۇ كىشى كىرگۈزۈلمىگەن ھالدا، پە
قەت، ئىستامبۇللۇق يەتتە كىشى بەل
گۈلەندى. ئامما بىزنى خۇش قىلىدى
غان جاي قۇرۇلتايدا ھەر خىل پروگ
راممىلاردا ئىشلەۋاتقان تەشكىلاتلار
بىر مەخسەتتە‑ يەنى ۋەتەننىڭ ئىس
تىقلالىيىتى نىشانىدا بىر پىكىرگە كې
لەلدۇق ۋە بىرلىشەلىدۇق. مۇۋاپ
پەقىيىتىمىزمۇ ئەينە شۇنىڭدا بولدى.

‑ مەن قۇرۇلتاي ئۆزىنىڭ ئالدىغا
قويغان مەخسىتىگە تولۇق دەرىجىدە
يەتتى دەپ ئېيتالمايمەن، دېدى «نې
ۋادا‑ شەمەي» يادرو قۇراللىغا قار
شى خەلق ئارا ھەرىكىتى «لوبنور»
بولۇمى ئىجرائىي كومىتېتىنىڭ رەئى
سى ئازات ھېكىمبەك، ‑ بۇ قۇرۇل
تاينىڭ تەسىس قۇرۇلتىيى بولۇپ
قالغانلىقىدىن ھەم بايقاۋېلىش مۇم
كىن. ئەندى قۇرۇلتاينىڭ 1‑ 2‑ كۈن
لىرى لوبنور مەسىلىسى ھەققىدە ھېچ
نەرسە دېيىلمىدى. پەقەت 3‑ كۈنىلا
بۇ مەسىلە قوزغىلىپ، «نېۋادا‑ شە
مەي» يادرو قۇراللىغا قارشى خەلق
ھەرىكىتى ئىجرائىي كومىتېتىنىڭ رە
ئىسى مىرزاخان ئېرىمبېتوۋ، ئالىم ماھ
مۇت ئابدۇراخمانوۋلار بۇ مەسىلىنى
بىرلىشىپ چۈشەندۈرۈشكە ھەرىكەت
قىلدۇق. خەلقىمىزنىڭ ئېغىر قىسمىتى
نى ھەل قىلىشتا لوبنور مەسىلىسى
نىڭ چوڭ رول ئوينايدىغانلىقىنى،
ئاساسى كۈچ بولۇشى كېرەكلىكىنى
ئولژاس سۇلېيمېنوۋمۇ ئۆز سۆزىدە
ئالاھىدە تەكىتلىدى. ئاخىرى بۇ مە
سىلە مىللىي كېڭەشنىڭ نىزامنامىسى
غا ئايرىم پۇنكىت بولۇپ كىرگۈزۈل
دى. سۆزۈمنىڭ يەكۈنىدە ئارىمىزدا
ياماتلىقلار، بۆلگۈنچىلىكلەر كام بول
سۇن، ئورتاق دۈشمىنىمىز خىتاي پاس
قۇنچىلىرى بولسۇن دېمەكچىمەن.

نۆۋەتتە سۆزگە چىققان خەلق
ئارا شەرقىي تۈركىستان كومىتېتىنىڭ
دىنىي‑ ئىشلار بويىچە ھەيئىتى ئابدۇ
راززاق تۇردى، ئۇيغۇرىستان ئازات
لىق تەشكىلاتى تەپتىش ھەيئىتىنىڭ
رەئىسى ئا. ماھمۇدوۋ، شائىر رە
خىمجان روزى ۋە باشقىلار ئۆز سۆز
لىرىدە بارچە كۈچلەرنى بىرلىككە
كەلتۈرۈشنى، كەلگۈسى قۇرۇلتاي
نىڭ ئالمۇتىدا ئۆتىشىنى ياقلاپ پى
كىرلەر بەردى.

يىغىن ئاخىرىدا رىياسەتچى ماھ
مۇت ئابدۇراخمانوۋ ئۇچرىشىشتىن
تۆۋەندىكىچە قارارلار قوبۇل قىلىش
نى ئوقۇپ كۆپچىلىككە ئاڭلاتتى.

قۇرۇلتاينىڭ مىللىي ئىستىقلالىيەت
نى كۆتىرىپ چىققىنىنى ۋە شۇنىڭ
ئۆتكۈزۈش جەريانىدا ھەر قانداق
روھدا قوبۇل قىلىنغان ھوججەتلەر
نى قوللاپ‑ قۇۋۋەتلەيمىز.

قۇرۇلتايغا تەييارلىق ۋە ئۇنى
ئۆتكۈزۈش جەريانىدا ھەر قانداق
بىر تەشكىلاتنىڭ بۆلگۈنچىلىك ھەرى
كىتى قارىلىنىدۇ.

م. كېبىروۋ ۋە م. ئەلىيېۋالارنىڭ
خەلقلەر ئارىسىغا بۆلگۈنچىلىك، سو
غاقچىلىق سېلىش يولىدىكى ماقالىلى
رى قارىلىنىدۇ.

كەلگۈسى قۇرۇلتاينى ئالمۇتىدا
ئۆتكۈزۈش تەكلىپ قىلىنىدۇ.

ۋۇقارقى قارارلارنى يىغىن قاتناش
چىلىرى بىر ئېغىزدىن ماقۇللىدى.

ھاكىم مۇھەممەت
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

بىر تۈپ چىنار

ئەزىز ۋەتىنىمىز ئۇيغۇرستان تارىخىدا ھەقلىق رەۋىشتە نام قالدۇرغان تەرەققىيپەرۋەر زاتلار كۆپ بولغان ئەينە شۇنداق ھۆرمەتلىك كىشىلىرىمىزنىڭ بىرى سالىخجانباي باباجانوۋتۇر.

س. باباجانوۋ 1870- يىلى غۇلجا ناھىيىسىدىكى قاش يېزىسىنىڭ سپىل مەھەللىسىدە دۇنياغا كېلىپ، ئائىلىسىنىڭ داردامتۇ يېزىسىدا دېخانچىلىق ۋە باغۋەنچىلىك كەسپى بىلەن ھايات كەچۈرگەن.

س. باباجانوۋ ئۆزى ياشىغان دەۋرنىڭ پاراسەتلىك كىشىلىرىدىن ئىدى. ئۇ زالىملارنىڭ زۇلمىغا نەپرەت بىلەن قارىغان، جاھالەت دۇنياسىنىڭ مەھسۇلى خۇراپاتچىلىققا قارشى كۈرەشكەن، ئېزىلگەن خەلقنىڭ بەختكە ئەركىنلىك تېگىنىڭ يورۇشىغا ئۈمۈت قىلغان ۋە شۇ يولدا كۈرەشكەن كىشى بولغان.

س. باباجانوۋنىڭ ئاتىسى باۋجانباي ئۆز زامانىسىدا قوقەنتتە ھۆكۈم سۈرگەن خۇدايارخان دەۋرىدە خەلق ئىچىدە تونۇلغان پالۋان ئاتىلىپ، خان ئوردىسىنىڭ زۇلمەتلىرىگە قارشى ھەرىكەتلەردە ئىشتىراك قىلغان ۋە بۇ ھەرىكىتى خان ئوردىسىغا ئاشكارىلىنىپ، ھاياتىغا تەھدىت پەيدا بولغان پەيتتە غۇلجا شەھىرىگە قېچىپ ئۆتۈپ كەتكەن.

باۋجانباي ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 1864- يىلقى مانجۇر- خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى ئېلىپ بېرىلغان ئازاتلىق كۈرىشىگە ھەم ئىشتىراك قىلغان. سادىر پالۋان رەھبەرلىكىدىكى كۆرە سېپىلىنى پارتلىتىش ھەرىكىتىگە قاتناشقان.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئازاتلىق يولىدىكى كۈرەشلىرىگە ئۆز ئاتىسىنىڭ ئىرادىسىنى تۇغ قىلىپ ئىشتىراك قىلغان سالىخجان بايمۇ تەرەققىيپەرۋەر زات ئىدى. بۇنىڭغا ئۇنىڭ 1925- يىلى ئۆزىگە ئوخشاش زورلۇق- زومبىلىققا قارشى ھەرىكەتلىرى بىلەن تونۇلغان ئىمىن ئاخۇن زىنگىر زەينالوۋ، پاتەم زەينالوۋا، ھۈسەينبەگ، ئىلاخۇن كوككۆزلەر بىلەن بىرگە قاماققا ئېلىنىپ، ئۇزاق مۇددەت تۈرمە ئازاۋىنى تارتقانلىقىدىنمۇ بىلىۋېلىش مۇمكىن.

سالىخجانباي باباجانوۋ داردامتۇ يېزىسىدا مەلۇم دەرىجىدىكى يەر ئىگىسى بولۇپ، كۆپلىگەن كەمبەغەل دېخانلار ئۇنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرىدىن ھەر يىلى مۇتەزەم پايدىلىنىپ، تىرىكچىلىك قىلىپ كەلگەن. ھەتتا 1930- يىللىرى يەتتىسۇدىن غۇلجىغا قېچىپ ئۆتكەن كىشىلەرگە ئۆز يەرلىرىنى بولۇپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ داردامتۇدا ئولتۇراقلىشىپ قېلىشىغا سەۋەبچى بولغان.

1940- يىللىرى گومىنداڭ مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ ئۇيغۇرستاندا يۈرگۈزگەن قەبىھ سىياسىتىنىڭ چېكىدىن ئېشىشى، بۇ يەردە ياشىغۇچى ھەر مىللەت خەلقلىرىنىڭ قايتا باش كۆتۈرۈشىگە سەۋەب بولدى. چۈنكى بىر تەرەپتىن خەلقنىڭ ئىنسانى ھوقۇقلىرى ئاياق- ئاستى قىلىنغان بولسا، ئىككىنچى تەرەپتىن مۇستەملىكىچىلىككە، زۇلۇمغا قارشى باش كۆتەرگەن بىر قىسىم زىيالىلار ۋە ياشلار ناھەقتىن- ناھەق تۇتقۇنلۇققا ئېلىنىپ، كۆز كۆرۈپ، قۇلاق ئاڭلىمىغان جازالاشلارغا مەھكۇم قىلىنماقتا ئىدى.

ئۇيغۇرستاندىكى سىياسىي ۋەزىيەتنىڭ ئەڭ كەسكىنلەشكەن موشۇ بىر دەۋردە غۇلجىدىكى بىر تۈركۈم تەرەققىيپەرۋەر ئىنقىلاپچى زاتلار مەخپى «ئازاتلىق» تەشكىلاتىنى تەسىس قىلغاندا، سالىخجانباي باباجانوۋ بىرىنچىلەردىن بولۇپ مەزكۇر تەشكىلاتقا ئەزا بولىدۇ. ھەتتا داردامتۇدىكى ئۆزىنىڭ بېغىدا تەشكىلاتنىڭ بىر قالچە قېتىملىق مەخپى يىغىنلىرىنى ئۆتكۈزۈشكە شارائىتمۇ يارىتىپ بېرىدۇ ۋە ئىنقىلاپنىڭ ئاساسلىق تەشكىلاتچىلىرىنىڭ بىرسى

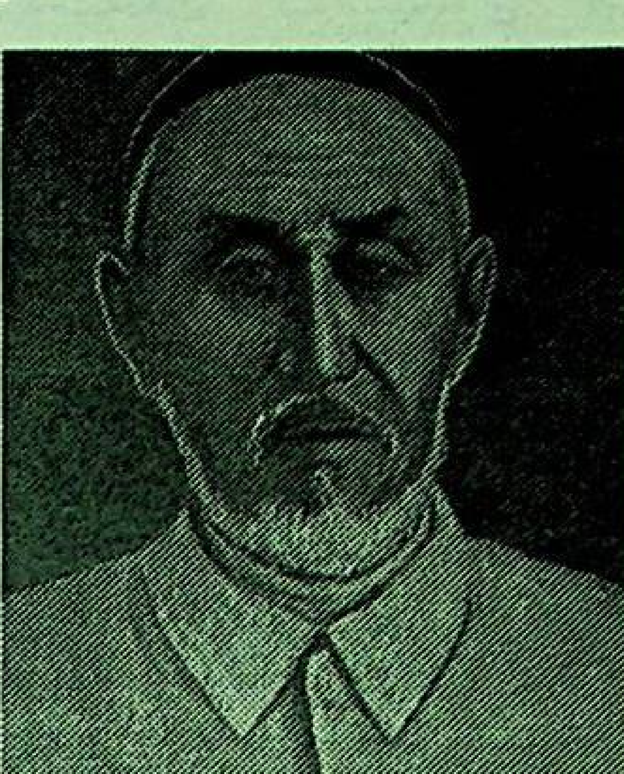

سۈپىتىدە كۆزگە چۈشىدۇ. مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاپ ئۈچ ۋىلايەتتە غەلىبە قىلىپ، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندا ئۇ مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، يەرسۇ نازارىتىنىڭ نازىرى ۋە ئاخىرقى ۋاقىتلاردا شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ پروكۇرورى لاۋازىملىرىدا ئىشلەيدۇ.

يەنە شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، گومىنداڭچىلارغا قارشى كۈرەش شىددەتلىك ئەۋج ئالغان پەيتتە، كۆپلىگەن رەھبەرلەر، يۇقۇرى تەبىقىلىك كىشىلەر ئۆز بالىلىرىنى ئارمىيە سېپىگە چاقىرتىلىشتىن بىر ئاماللاپ قۇتۇلدۇرۇپ قېلىشقا ئۇرۇنغان مەزگىلدە سالىخجانباي ئەسكەرلىك يېشىغا توشقان جامالىدىن، جالالىدىن، ئوردۇن قاتارلىق 3 ئوغلىنى ئالدىنقى سەپكە ئەۋەتىدۇ. قولىغا قورال تۇتۇپ، دۈشمەن بىلەن كۈرەش قىلغان شىرغوران ئوغلانلار جەڭلەردە ئۆزىگە لايىق پىدائىيلىق كۆرسىتىدۇ. جالالىدىن ئەينە شۇنداق جەڭلەرنىڭ بىرىدە قەھرىمانلارچە قازا تاپىدۇ. ئامما سالىخجانباي بۇ ئېغىر يوقىتىشقا چوڭ سەۋرلىك بىلەن بەرداشلىق بېرىدۇ. خۇددى بۇنىسى كاملىق قىلغاندەك، 1947- يىلى تاشكەنتكە ئوقۇشقا بارغان ئوغلى جامالىدىن تۇيۇقسىز ئاغرىققا چېلىنىپ، شۇ يەردە ۋاپات بولىدۇ.

ئۆزىنىڭ ئىنقىلاۋىي ۋە مەمۇرىي ئىشلار ساھاسىدىكى ئۈلگىلىك خىزمەتلىرى ئۈچۈن سالىخجانباي باباجانوۋ شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ «ئازاتلىق» ئوردېنى ۋە بىرىنچى ۋە ئىككىنچى «ئىستىقلالىيەت ئۈچۈن كۈرەش» ئوردېنلىرى بىلەن تەغدىرلىنىدۇ.

ئامما 1949- يىلى رۇس ۋە خىتاي باسقۇنچىلىرىنىڭ تىل بىرىكتۈرۈش تۈپەيلى شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتى يوقىتىلىدۇ ۋە ماۋچىلار ئېلىپ بارغان بەدنام سىياسىي كۈرەشلەردە باشقا سەپداشلىرى قاتارىدا س. باباجانوۋ ئېغىر خورلىنىشلارغا دۇچار بولۇپ، تۈرمە ئازاۋىدا 1954- يىلى 84 يېشىدا ۋاپات بولىدۇ.

خەلقىمىزنىڭ چوڭ ئىززەت- ھۆرمىتىگە ئېگە، ۋەتەن ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن كۈرەشكەن ئەزىز ئىنسان دۇنيادىن ئۆتتى. بىراق ئۇنىڭ 11 ئوغلىدىن قالغان 9 ئوغۇل 2 قىز ئەۋرىسى يەنىلا ماۋچىلارنىڭ تەقىبىگە ئۇچراپ، ئېغىر خورلىنىشلارغا مۇپتىلا بولىدۇ ۋە ھايات كەچۈرۈش ئىمكانىيىتى بولمىغانلىقتىن ئوتتۇرا ئاسىيە جۇمھۇرىيەتلىرىگە پانا ئىزدەپ چىقىپ كېتىدۇ. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن باباجانوۋلارنىڭ ئەۋلاتلىرى موشۇ دىياردىن ئۆزلىرىنىڭ ھايات يولىنى تاپىدۇ ۋە سالىخجانباينىڭ ھايات قالغان 9 ئوغلىدىن 47 نەۋرە ۋە شۇنچىلىك چەۋرىلىرى بەختلىك ھايات كەچۈرمەكتە.

ئەڭ چوڭ ئوغلى ئالىمجان باباجانوۋ غۇلجىدا 12 يىل مۇئەللىملىك قىلغان ۋە بۇ يەردىكى كۆرۈنگەن شائىرلاردىن ئىدى. ئىلى گېزىتىدە كۆپلىگەن شېئىرلىرى چىققان. ئۇنىڭ چوڭ قىزى سائادەت باباجانوۋامۇ بۈگۈنكى كۈندە كۆزگە كۆرۈنگەن شائىرەدۇر. يەنە بىر ئوغلى كامالدىن باباجانوۋنىڭ چوڭ ئوغلى سابىت باباجانوۋ بولسا، قىرغىزستاندىكى ئاتاقلىق رەسساملارنىڭ بىرى جۇمھۇرىيەت رەسساملار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى، ئىككىنچى ئوغلى ئوسمانجان 20 يىلدىن بۇيان بىشكېك شەھىرىدىكى بارلىق قۇرۇلۇش، كارخانا، مەدەنىيەت جايلىرى ۋە مۇزېيلارنىڭ لايىھەلىرىنى ئىشلەش ساھاسىدا پائالىيەت كۆرسىتىپ كەلمەكتە.

سالىخجانباي باباجانوۋنىڭ نامى ھەممىگە مەلۇم بولغان ئوغلى ئوردۇن باباجانوۋ. ئۇ 1962- يىلدىن بېرى تىببىي ساھاسىدا ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ. ئەينى كۈنلەردە ئۇ بىشكېكتىكى خەلق ئارا «مىيە- باش ژىگنە ترافىيەسى» ئىنستىتۇتى رېكتورىنىڭ ئورۇنباسارى ۋەزىپىسىدە چوڭ ئىلمىي ئىش بىلەن شۇغۇللانماقتا. بىيىل ماي ئېيىدا ئۇنىڭ ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىلمىي پائالىيىتى يۇقۇرى نەتىجە بېرىپ، قىرغىزستان پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى بولۇپ سايلاندى. ئۇنىڭ ئوغلى ئىنجات كۇرورتولوگىيە ساھاسىدا لابورانت بولۇپ ئىشلىسە، قىزى ئىلمىرا پولىتېخنىكا ئىنستىتۇتىنى مۇۋاپپەقىيەتلىك تۈگەتتى.

سالىخجانباينىڭ قىزى مەريەمبۇۋىنىڭ ئوغلى بەختىيار تىببىي پەنلىرىنىڭ نامزىتى. بىشكېك شەھىرىدىكى تىببىي ئىنستىتۇتتا ستۇدېنتلارغا چىش داۋالاش ساھاسى بويىچە تەلىم بەرمەكتە. ئىككىنچى ئوغلى ئابدۇرېشىت ئۇزاق يىللاردىن بۇيان سۈرەتچى كەسپى بويىچە ئىشلەپ كەلمەكتە.

شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، باباجانوۋلار سۇلالىسىنىڭ بۈگۈنكى كۈندىكى ئاتا يوللۇق ئاتىسى، ھەممە جەھەتتىن ئۇلارغا رەھبەرلىك قىلىۋاتقان كامالدىن باباجانوۋنىڭ مەيلى قېرىنداشلار ئارىسىدا، مەيلى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى ئارىسىدا بولسۇن، ئىناۋىتى ئىنتايىن چوڭ. ئۇ بۇنداق ھۆرمەتكە ئاق كۆڭۈللۈكلىكى، پاكلىقى، ئاددىي- ساددىلىقى، ھەممىگە بىر خىل مېھرىۋانلىقى قاتارلىق ياخشى پەزىلەتلىرى ئارقىلىق يېتىشكەن.

سابىت ھاپىزى.
(ئىختىيارى مۇخبىرىمىز).
بىشكېك شەھىرى.

خۇش خەۋەر

تۈركىيەگە ئۇزاتتۇق

قازاقستان ئۆز ئىستىقلالىيىتىنى قولغا ئېلىشى بىلەن جۇمھۇرىيەت ھاياتىدا ئەجايىپ چوڭ ئۆزگىرىشلەر يۈز بەرمەكتە. قازاقستان بىمەتغا ۋە كۆپلىگەن باشقا خەلق ئارا تەشكىلاتلارغا ئەزا بولدى، ئۇنى يۈزدىن ئوشۇق مەملىكەت ئېتىراپ قىلدى. ئەندى قازاقستاننىڭ قېرىنداش تۈركىيە بىلەن مۇناسىۋەتلىرى تەرەققىي ئېتىپ، يېڭى باسقۇچقا كۆتىرىلدى. ئىختىسادىي، مەدەنىي ھەمكارلىق كۈندىن- كۈنگە يۈكسىلىپ، قازاقستان بىلەن تۈركىيە خەلقلىرىنىڭ مەنپىئەتلىرىگە خىزمەت قىلماقتا.

ئەينە شۇنداق شارائىتتا تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىدىكى شەرقىي تۈركىستان ۋەخپىسى ۋە ئۇنىڭ رەھبىرى مەھەممەت رىزا بېكىن جاناپلىرى تۈركىيە مائارىپ مىنىستىرلىكى ئالدىغا مەدەدىكى ئۇيغۇر بالىلىرىنى تۈركىيە ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىغا ئوقۇشقا ئېلىش مەسىلىسىنى قويغان ئىدى. تۈركىيە مائارىپ مىنىستىرلىكى بۇ مەسىلىنى ئىجابىي ھەل قىلىپ، 45 بالىنى ئوقۇشقا ئېلىش ئىمكانىيىتىنى بىلدۈردى.

— «بۇ ئىزگۈ ئىشنى ھەل قىلىش ئوڭاي بولمىدى، ئەلۋەتتە، — دېدى بىز بىلەن بولغان سۆھبەتتە ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمىيىتىنىڭ رەئىسى، يازغۇچى تۇرغان توختەموۋ. — تۈركىيەدە بۇ مەسىلە بىلەن شەرقىي تۈركىستان ۋەخپىسىنىڭ رەھبىرى مەھەممەت رىزا بېكىن، ۋەخپىنىڭ مەسئۇل خادىمى ھامۇت كوكتۈرك ۋە باشقىلار شۇغۇللاندى، مەسىلە تۈركىيە ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئىجابىي ھەل قىلىندى. ئەندى بىز تەرەپتە بولسا ھۆججەتلەرنى رەسمىيلەشتۈرۈش ئىشلىرى خېلە بيۇروكراتىك توسالغۇلارغا دۇچ كەلدى. خەيرىيات، يېڭى يىل ھارپىسىدا، يەنى 31- دېكابىر كۈنى ئاخىرقى رەسمىيەتلەر پۈتۈپ، 2- يانۋارغا تۈركىيە پايتەختى ئىستامبۇلغا سامولىيوت بېلەتلىرى سېتىۋېلىندى. ھۆججەت رەسمىيەتلىرىنى ئۆتەش، چەت ئەل پاسپورتلىرىنى ئېلىش، تۈركىيە ئەلچىخانىسىغا بېرىپ ۋىزا ئاچقۇزۇش ئوخشاش ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا ئالمۇتا ۋىلايەتلىك مۇئەللىملەرنىڭ بىلىمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ئىنستىتۇتى ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ھېبىبۇللام قاھاروۋ، ئالمۇتا شەھىرى ئا. روزىباقىيېۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ ئىلمىي مۇدىرى ئېلمان باراتوۋ كۆپ كۈچ چىقاردى. مەدە ئۇيغۇرلىرى ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجامبەردىيېۋنىڭمۇ بۇ ئىزگۈ نىيەتلىك ئىشتا مۇناسىپ ھەسسىسى بار...».

2- يانۋار شەنبە كۈنى ئالمۇتا ئايروپورتىدا تۈركىيەگە ئوقۇش سەپىرىگە ئاتلانغان 24 ئوغۇل ۋە بىر قىزنى ئۇلارنىڭ ئاتا- ئانىلىرى، ئۇرۇق- تۇققانلىرى ئاق يول تىلەپ ئۇزىتىپ قويدى.

(ئۆز مۇخبىرىمىز).

تەتىل كۆڭۈللۈك ئۆتتى

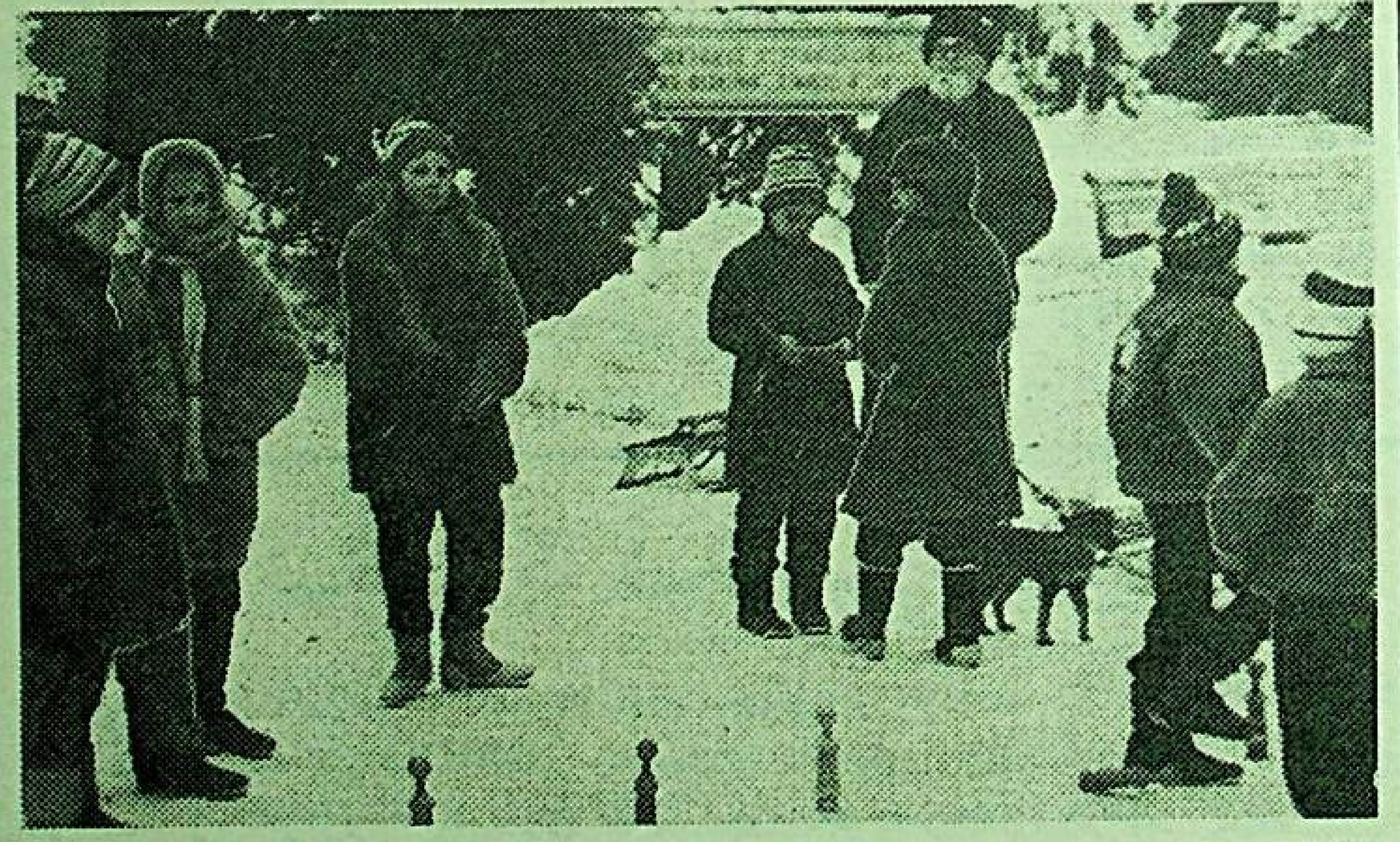

ھەر بىر پەسىلدىكى تەتىل كۈنلىرى ياش ئۆسمۈرلەر ئۈچۈن ئالاھىدە خۇشاللىق دەملىرىنى ئېلىپ كېلىدۇ. بىيىلقى قىشلىق تەتىل كۈنلىرىنى بالىلار كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈپ، ياخشى دەم ئالدى.

سۈرەتلەردە: تەتىل كۈنلىرىدە ئىستىراھەت باغلىرىدە بالىلار دايىم كۆپ بولىدۇ.

د. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

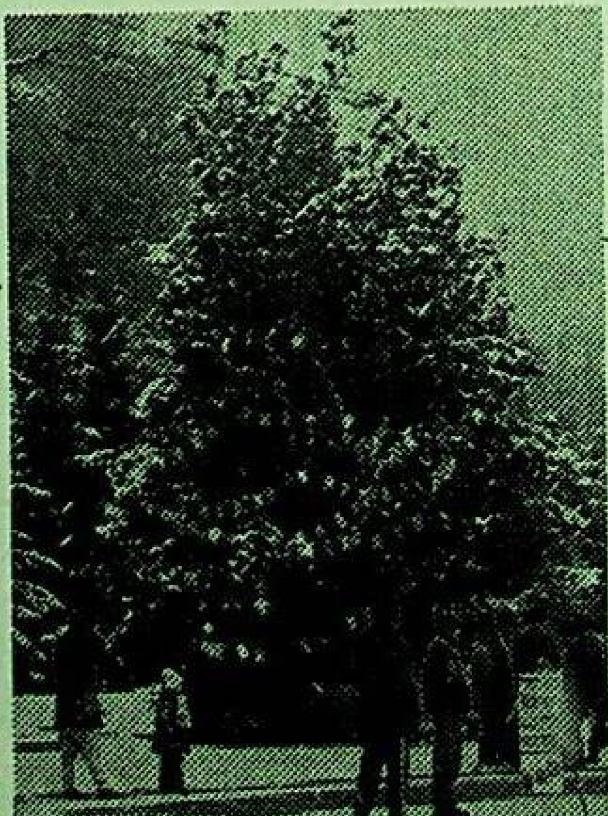

ۋەتەنىنىڭ تارىخىي نامى

ئەجدادلىرىمىز تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا بىر نەچچە خىل ئىجتىمائىي تۈزۈملەرنى باشتىن كەچۈرۈپ، بۇنىڭدىن كۆپلىگەن ئەسىرلەر ئىلگىرىلا ئاسىيە، ياۋروپا ئەللىرىگە تونۇلغان خەلقلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالغان. شۇڭلاشقا پروفېسسور يۈسۈپ زىيا شىرۋانلى ئۇنىڭ ۋەقيىمى ئۇيغۇر مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىدىن فراگمېنتلار» ناملىق ماقالىسىدا «تۈرك تىللىق خەلقلەر تارىخىدىكى ئەڭ قېدىمىي ئۇيغۇرلاردۇر. ئۇلار مىلادىدىن 2مىڭ ژىل بۇرۇن ئوزلىرىنىڭ مۇكەممەل يېزىقى ۋە ئېلىپبەسىنى ھوجۇتقا كەلتۈرگەن» دەپ مەلۇمات بېرىدۇ. مۇشۇداقلا «ئۇيغۇرلار» ناملىق ئىلمىي ئەسەرلىرىنىڭ مۇئەللىپى تۇرغۇن ئالماسوۋ بۇ پىكىرنى ئەمەلىي دەلىللەر بىلەن ئىسپاتلايدۇ. ئۇيغۇردا زىكىر قىلىپ ئوتكەن ئالىملارنىڭ قالدۇرغان مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا خىلمۇ خىل قېزىلما بايلىقلار ماكانى بولغان بۇ دىيارنى ئەزەلدىن ئۇيغۇرلارنىڭ نامىغا مەنسۇپ دولەت ھاكىمىيىتىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ كەلگەنلىكى ئېنىق.

كۆپلىگەن ئالىملارنىڭ دەلىللەپ

ئوتتۇرىشىغا قارىغاندا بۇنىڭدىن تەخمىنەن 8 مىڭ ژىل ئىلگىرى ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ تەبىئىتى ناھايىتى چوڭ ئوزگىرىشلەرگە ئۇچراپ، قۇرغاقچىلىق يۈز بەرگەن. مانا شۇ پەيتلەردە ئەجدادلىرىمىزنىڭ بىر قىسمى ئاسىيانىڭ غەربىي تەرىپىگە كوچۇپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان. شۇ دەۋردە يەنە بىر قىسمى ئوغۇز ناملىق ئورنىنىڭ يېتەكچىلىكىدە تارىم ۋادىسىدىن قوزغىلىپ، بەش بالىق ھەمدە ئالتايدىن ئوتۇپ بېرىپ، ئورخۇن، سېلىنگا، بايكول ئەتراپلىرىغا بېرىپ جايلاشقان. بۇ ھەقتە تۇرغۇن ئالماس «ئۇيغۇرلار» ناملىق ئەسىرىدە كەڭ تەرىپلەيدۇ. بەش بالىقتا توختاپ قالغان ئەجدادلىرىمىز كېيىنرەك بوغرا بوغزلۇق، ئۇچقۇنلۇق تەگرىم ناملىرى بىلەن ئاتالغان ئېگىز تاغلاردىن ئېتىپ چۈشكەن دەريا سۇلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئۇ يەردىكى ئون سايىنى ئېغىزغا جايلاشقانلىرى ۋە ئون ئۇيغۇر، توققۇز سايىنى بويلاپ جايلاشقانلىرى «توققۇز ئۇيغۇر» دەپ ئاتالغان. جۈملىدىن ئون ئۇيغۇرلارنى مەنغۇ، توققۇز ئۇيغۇرلارنى گۆكتۈركىن دېگەن خەلق سەردارلىرى باشقۇرغان. ئۇلار ئوز باشلىقلىرىنى «ئىل تىلىھ» باتلامچى دەپ ئاتىغان. مەزكۇر ئۇيغۇرلار كېيىنرەك بەش بالىقتا قۇرۇلتاي ئېچىپ، ھەر ئىككى ئۇيغۇرلار بىرلىشىپ، ئۇمۇمىي ھاكىمىيەت تۈزۈمىنى ئورناتقان. ھالبۇكى بۇ بىرلەشمە دولەت نامىدا ئۇيغۇر ئاتالغۇسى قوللىنىلغان.

تارىم ۋادىسىدا بوستانلىق، مىنبەتلىك جايلاردا ئاپەتتىن ساقلىنىپ كوچمەي قالغان ئەجدادلىرىمىز دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. تارىخىي مولوگلار قېزىلما ئىشلىرىنى ژۈرگۈزۈش نەتىجىسىدە چىغدىن توقۇلغان سېۋەتلەردە ساقلىنىپ كەلگەن بۇغدايلارنى تېپىش ئارقىلىق بۇنىڭدىن 7 مىڭ ژىل بۇرۇن ئۇلارنىڭ دېھقانچىلىق كەسپىنى ئوزلەشتۈرگەنلىكى ھەققىدە ئىلمىي مەلۇماتلار بېرىدۇ. (ھۇنلارنىڭ قىسقىچە تارىخى 203-بەتكە قارالسۇن) تارىم دەرياسى قۇيۇلۇشى، لوپنۇر بويىدىن تېپىلغان ئايال كىشىنىڭ جەسەدىنى ياپون پروفېسسورلىرى بۇنىڭدىن 6424ژىل بۇرۇن كومۇلگەن دەپ خۇلاسە چىقىرىدۇ. (ھازىر ئۇ ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى مۇزېيدا ساقلانماقتا) ئەينە شۇ تارىخىي ئەسەر- ئەتىقىلەر ئۇيغۇر دولەتلىرى ناملىرى بىلەن ئاتىلىپ كەلگەن. تۈرك، تۈركىستان نامى ئۇلارنىڭ ھېچ قايسىسىدا ئىشلىتىلمەيدۇ.

تارىخىي مەنبەلەرنىڭ گۇۋالىق قىلىشىچە ئۇيغۇر خاقانلىرى تەرىپىدىن ئىلگىرى كېيىنكى دەۋرلەردە بولۇپ بىر نەچچە ئۇيغۇر دولەتلىرى تەشكىل قىلىنغان. خوتەن ۋىلايىتىگە بىزنىڭ ئېرامىزدىن بۇرۇنقى 4 مىڭىنچى ژىلغىچە ھوكۇم سۈرگەن ئۇيغۇر دولىتى كىرۇۋان دەپ ئاتالغان. شۇنداقلا مىلادىدىن ئىلگىرى 7- ئەسىردىن مىلادى 2- ئەسىرگىچە تەخت قۇرغان تۇران دولىتىگە ئالىپ ئەرتۇڭا (بەگلەرنىڭ بېگى) رەھبەرلىك قىلغان. ئۇندىن باشقا **ئورخۇن- تۇۋا** ئۇيغۇر دولىتى (مىلادى 744- 840 ژىللار)، **قوجۇ- ئىدىقۇت** ئۇيغۇر دولىتى (مىلادىنىڭ 850- ژىلى قۇرۇلغان)، **قاراخانىلار دولىتى** (870- 1213 ژىللار)، **ھۇن ئىمپېرىيەسى** (مىلادىدىن ئىلگىرى 1500- ژىلدىن مىلادى 5- ئەسىرگىچە)، **كۇشان ئىمپېراتورلىغى** (مىلادىدىن بۇرۇنقى 50- ژىلدىن مىلادى 420- ژىلغىچە) **ئاق ھۇن- توققۇز ئوغۇز خانلىغى** بۇ خانلىق مىلادى 420- 505- ژىللىرى ھوكۇم سۈرگەن. **ئوغۇز قاغانلىق دولىتى.** مىلادىنىڭ 766- ژىلى قۇرۇلۇپ، 870- ژىلى قاراخانىلار دولىتى تەركىبىگە قوشۇلۇپ كەتكەن. بۇلاردىن باشقىمۇ تەخت قۇرغان كىچىك- چوڭ دولەتلىرىمىزدە تۈرك، تۈركىستان نامى ئۇچرىمايدۇ.

تۈرك ئاتالغۇسىنىڭ ئۇيغۇر دىيارىنىڭ نامىغا بىر دەۋر تەسەددىپىي كىرىپ قېلىشى بەزى تارىخىي جەريانلارغا باغلىق. تۈرك مىللىتىنىڭ كېلىپ چىقىشىنى ئاتاقلىق شەرىقشۇناس ئالىم بېرنىشتام «ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قېدىمىي ۋە ئوتتۇرا ئەسىر تارىخى» ناملىق ئەسەرىدە ئۇلارنى 7- 8- ئەسىرلەردە سىبىرىق دەريا بويلىرىدا ياشىغان توققۇز ۋە ئون ئۇيغۇرلارغا (ئۇلارنى خىتاي مەنبەلىرىدە «جۇن» «دى» دەپ ئاتىغان) باغلاشتۇرىدۇ. شۇنداقلا ئالتاي كوك تۈركلىرىنىڭ ئەسلى تېگىمۇ ھۇنلاردىن كېلىپ چىققانلىقى ھەققىدىمۇ كۆپلىگەن تارىخىي مەلۇماتلار مەۋجۇت. دېمەك، ھۇنلارنىڭ ئۆزىمۇ قېدىمىي ئۇيغۇرلارنىڭ ئەسلىدۇر. شۇنىڭغا ئاساسلىنىپ تۈركلەرنىڭ قېدىمىي ئەۋداتلىرىنىڭ ئۇيغۇرلار بولغانلىقى، ئۇلارنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ بىر پۈتىفى ئېكەنلىكگە ئەشەشلىك كوز يەتكۈزۈشكە بولىدۇ.

1987- ژىلى ئەنقەرەدە نەشر قىلىنغان «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» ناملىق ئىلمىي ئەسەرىنىڭ 106- 107- بەتلىرىدە تۆۋەندىكىدەك مەلۇماتلار بېرىلىدۇ: «6- ئەسىرنىڭ باشلىرىدا تۈرك خاقانى تۈمەنخان ئوزلىرى ئۈستىدىن ھوكۇمرانلىق قىلىپ كېلىۋاتقان ئاۋازلارنىڭ زۇلۇمىغا قارشى ئىسيان كوتىرىپ، جەڭدە غالىپ چىقىشى نەتىجىسىدە ئۇلارنىڭ خانى ئايناغاينى ئەسىرگە ئالىدۇ. ئۇ ئەسىردە ئوزىنى ئوزى ئولتۇرىۋالىدۇ. شۇ غالىبىيەت تۈپەيلى تۈمەن خانىغا كوك تۈرك دەپ نام بېرىلىپ، ئۇلارنىڭ مۇستەقىل دولىتى جاكالىنىدۇ: مانا شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇنىڭ تەركىبىگە بىر- بىرلەپ كىرىشكە ئوتكەن توققۇز ۋە ئون ئۇيغۇرلار، باشقىمۇ ھەر خىل ناملار بىلەن ئاتىلىپ كەلگەن ئۇيغۇر خانلىقلىرى بىر مەزگىل تۈرك نامى ئاستىغا جەملىنىپ قالدى. ۋاھالەنكى ئۇنىڭدىن بۇرۇنقى دەۋرلەردە ئۇيغۇر دىيارىدا بىرەر قېتىممۇ تۈرك نامى بىلەن ئاتالغان ئۇيغۇرلار دولىتى بولغان ئەمەس. تۈمەنخان غالىبىيىتىدىن كېيىن تۈركلەر (ئۇيغۇرلار) دولەت دائىرىسىنى يەنىمۇ كېڭەيتىپ شەرىقتە ئامۇر دەريا، مانجۇرىيە، كورىيە، سەددىچىن سېپىلى، شىمالدا ھىندىستان، كەشمىرگىچە، غەربىي تەرىپى كاسپىي دېڭىزى، ۋولگا، قارا دېڭىزغا قەدەر پايانسىز بوشلۇق جايلارنى ئىشغال قىلغان. ئۇ ۋاقىتتىكى ھەربىي ژۈرۈشلەرگە تېگى- تەتى ئۇيغۇرلارنىڭ ئوغۇزخانلىغى ئەسلىدىن بولغان كۆلتەكىن قوماندانلىق قىلىدۇ. بۇ ھەققىدە خىتاي تارىخچىسى لىيۇزى شاۋ مۇنداق تەرىپلەيدۇ: «ئۇيغۇرلارنىڭ ئوغۇز قارلۇق قەبىلىسىدىن كېلىپ چىققان تۈمەنخان ئىسىملىق كىشى تۈركلەرنىڭ دولىتىنى گۈللەندۈرۈشتە چوڭ رول ئوينىدى». ئۇ دولەت ئۇزاق دەۋر ھوكۇم سۈرۈپ تۇرالمىدى. 8-ئەسىرگە كەلگەندە غەرىپتە ئىراننىلار، ئەرەب قوشۇنلىرى كەينى- كەينىدىن ئۇنىڭغا ھوجۇم قىلىشى نەتىجىسىدە ئۇ دولەت ھوكۇمرانلىقى غۇلىتىلدى. ئۇنىڭ ئورنىغا ئورخۇن ئۇيغۇر دولىتى قۇرۇلدى. شۇ ئىككى ئەسىر ئىچىدە كىرىپ سىڭىشىپ قالغان تۈرك نامىنى ھېلىغىچە بايراق قىلىپ كوتىرىش ئەقىلانىلىق بولمىسا كېرەك.

پەيتى كەلگەندە شۇنىمۇ ئېيتىپ ئوتۇش لازىمكى، مىلادىدىن ئىلگىرى ئۇيغۇر خاقانى ئوغۇزخان تەرىپىدىن قۇرۇلۇپ، ئالەمشۇمۇل ئاتاقتا ئېگە بولغان ئۇيغۇر دولىتى ۋە شۇ خەلقتىن ئەسلىداش رېتىدە بولۇنۇپ چىققان تۈركلەرنىڭ بۈگۈنكى كۈندە ئۇيغۇر دىيارىنىڭ نامىغا ۋاكالەتلىك قىلالمايدىغانلىقى تارىخىي ھەقىقەتتۇر. تۈركلەرنىڭ ئۇيغۇرلارنى «ئاتا تۈرك» دەپ ئاتايدىغانلىقىدىنمۇ ئۇيغۇر خەلقى، ئۇنىڭ دولەتلىرىنىڭ قېدىمىي ئېكەنلىكى بىلىنىپ تۇرمامدۇ.

تارىخىي مەنبەلەردە بۈگۈنكى تۈرك مىللىتىنىڭ شەكىللىنىشى ھەققىدە كۆپلىگەن مەلۇماتلار ئۇچرايدۇ 13- ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ۋولگا، ئاستىراخان، ئامۇر دەرياسى ۋادىلىرىدا ئۇلارنىڭقېدىمىي ئەۋداتلىرى كوچۈپ ژۈرگىنىدە چىڭگىزخاننىڭ داۋرىڭىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭدىن ۋەھىمە، خوۋۇپلىنىپ، ئۇلار سەردارى سۇلايمان سەقىيانىڭ يېتەكچىلىكىدە كوچۈپ، ئېچىپ بېرىپ، ئاخىرى ئوسمانىيەگىنىڭ بايرىغى ئاستىغا تۇپلانغان. ئۇلارنىڭ سېپىگە كېيىنرەك سەلجۇقلار، تۈركمەنلەر، قىپچاقلار، كوك تۈركلەر، قارلۇقلار، تۈركەشلەر، ئەزەربەيجانلار قوشۇلۇپ، ھازىرقى زېمىندا تەخت قۇرغان. ئۇلار شۇندىن بېرى تۈرك دېگەن نامنى ساقلاپ كېلىشى بىلەن ھازىر 55 مىللىون خەلق نوپۇسىغا ئېگە تەرەققىي تاپقان مەملىكەتكە ئايلاندى.

بىز ئۇ تۈرك نامىغا ئېسلىماي، ھەتتا خىتايلار چېغىدا بۈگۈن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى دەپ كېلىۋاتقان ئاتا ئۈيرىغىمىزنى ئۇيغۇرىستان دەپ ئاتاشنى رەسمىلەشتۈرسەك، ئەجدادلىرىمىزنىڭ روھىنى خوش قىلىپ، خەلقىمىزنىڭ كوڭلىدىن چىققان بولار ئېدۇق.

تۈركىستان نامىغا خۇمار بەزىلەر ۋەتىنىمىز نامىنى ھازىرچە شەرقىي تۈركىستان دەپ ئاتاپ تۇرايلى. ئۇ سىڭىشىپ قالغان. كېيىن ئىستىقلالىيەت قولىغا كەلگەندە ئۇنى ئۇيغۇرىستان نامىغا ئوزگەرتىۋالىمىز دېگەن پىكىرنى ئالغا سۈرۈپ كېلىۋاتىدۇ. لېكىن ئاتا دىيار نامىنى ئەينە شۇنداق سودىغا سېلىش ھەر كىمنىڭ خالىغىنىچە بولىدىغان ئىش ئەمەس.

ئىجتىمائىي تەرەققىيات قانۇنى بويىچە ھازىر زېمىن ئېگىلىرىنىڭ نامى بىلەن ھىندىستان، پاكىستان، ئاۋغانىستان ۋە باشقىمۇ كۆپلىگەن مەملىكەتلەر موجۇت بولۇپ تۇرماقتا. شۇنداقلا غەرىپتىكى قېرىنداش ئەللەردىن تۈركمەنىستان، ئوزبەكىستان، قازاقىستان جۇمھۇرىيەتلىرى مىللىي ناملىرى بىلەن ئاتىلىپ، مۇستەقىل مەملىكەتلەر رېتىدە جاھانغا تونۇلماقتا. بىزگىمۇ ئەينە شۇنداق تەغدىر نېسىپ بولۇشقا تىگىش.

ئۇيغۇر دىيارىنىڭ ئۇيغۇرىستان دەپ ئاتىلىشى ئۇنىڭدا ياشايدىغان باشقا مىللەتلەرنىڭ مىللىي ئەركى ۋە غۇرۇرىنى چەكلىگەنلىك بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. شۇنىڭ ئۇچۇن ۋەتەنىنىڭ تارىخىي نامىنى ئەسكە ئوتقان ھالدا ئۇنى ئۇيغۇرىستان دەپ ئاتاش ئەقىلانىلىقتۇر.

ئىسمايىل ئەنۋەدى،

تارىخچى.

ئامېرىكا ئەلچىسى ئۇيغۇرلار ھاياتىغا قىزىقىدۇ

يېڭى ژىل ھارپىسىدا ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنىڭ قازاقىستاندىكى پەۋقۇلاددە ۋە تولۇق ھوقۇقلۇق ئەلچىسىنىڭ سىياسىي مەسلىھەتچىسى دژېيمس بىگاس ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجامبەردىيېۋنى ئوز ئىلتىماسى بىلەن قوبۇل قىلدى. قوبۇل قىلغۇچىنىڭ ئېيتىشىچە، سوھبەت ئىككى سائات داۋام قىلغان.

قازاقىستاننىڭ ئىجتىمائىي- سىياسىي ھاياتىدا يۈز بېرىۋاتقان يېڭىلىقلار، ئەلۋەتتە، ئامېرىكا ئەلچىخانىسىدىكىلەرگە ياخشى مەلۇم. ئەندى بۈگۈنكى ھايات- تىرىكچىلىكى قىزىقتۇرغانلىغى مەلۇم ۋە سوھبەت ماۋزۇسىمۇ شۇنداق بولغان. ئامېرىكىلىقلار ئۇيغۇرىستان مەسىلىسىدە، بولۇپمۇ ئۇ يەردە ئىنسان ھوقۇقلىرىنىڭ دەپسەندە قىلىنىۋاتقانلىغىنى، خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ئىنسان ھوقۇقى توغرىلىق ئومۇمىيۇزلۇك دېكلاراتسىيەسى ۋە 1966- ژىلى قوبۇل قىلىنغان پۇخرالارنىڭ خەلق ئارا سىياسىي ھوقۇقى ۋە ئىختىسادىي، ئىجتىمائىي- مەدەنىي ھوقۇقى توغرىلىق ھوججەتلەرگە خىلاپلىق قىلىۋاتقانلىغىنى تەكىتلەشكەن.

ئۇچرىشىشتا شۇنداقلا تۈركىيەدە بولۇپ ئوتكەن بىرىنچى شەرقىي تۈركىستان تەسىس قۇرۇلتىيى توغرىلىقمۇ گەپ بولغان. دژېيمس بىگاس دېموكراتىك يونىلىشكە ئېگە بۇ ھەقىقەتنى قوللاپ- قۇۋۋەتلەيدىغانلىغىنى بىلدۈرگەن.

ق. غوجامبەردىيېۋنىڭ ئېيتىشىچە، سوھبەت جەريانىدا ھەر ئىككى تەرەپتىن ئېيتىلغان پىكىرلەر مەۋقەلەرنىڭ ئوخشاشلىغىنى كورسەتكەن.

ئى. بادالوۋ.

ئالمۇتا شەھرى.

سۈرەتتە: قازاقىستاننىڭ پايتەختى ئالمۇتا شەھرىدىكى جۇمھۇرىيەت سارىيى. د. ۋۇمەكېنوۋنىڭ سۈرىتى.

ئابدۇقادىر يۇنۇس

ئانا يۇرت- ئالتۇن دىيار

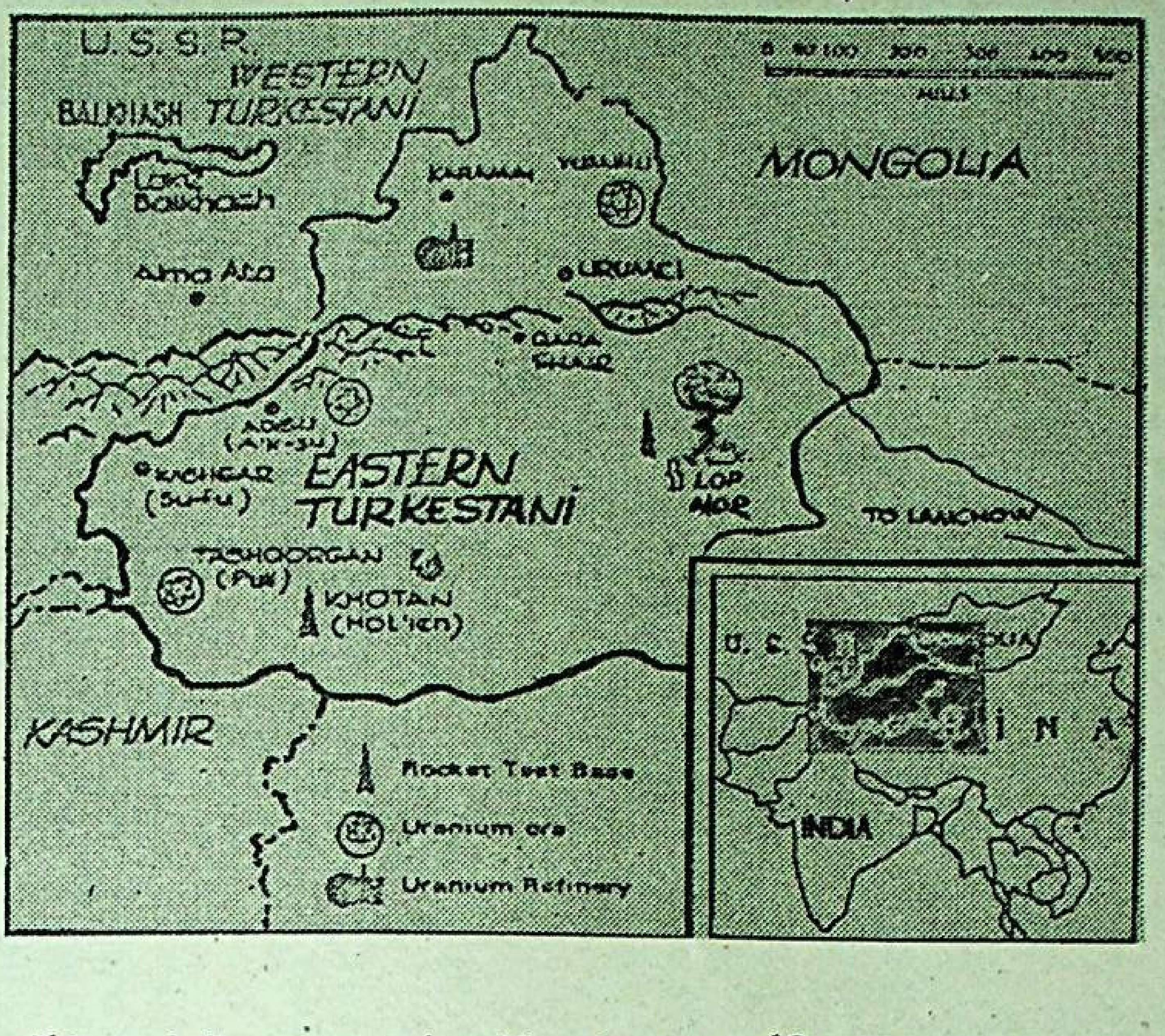

«يېڭى ھايات» تەھرىراتىغا

بىز سۆيۈملۈك گېزىتىمىز «يېڭى ھاياتنى» سۆيۈپ، قىزىقىپ ئوقۇپ كەلمەكتىمىز. ئۇنىڭ نۇۋەتتىكى سانلىرى يېتىپ كەلگىچە كۈتۈپ، كۆرگىچە ئالدىراپ كېتىمىز. كېيىنكى ۋاقىتلاردا گېزىت سەھىپىلىرىدە داۋاملىق يورۇتۇلۇپ كېلىۋاتقان خەلقىمىزنىڭ تارىخىغا ئائىت ماتېرىياللار، يېڭىلىقلار، خەۋەرلەر، ياخشى ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئوقۇپ تەۋرەندۇق ھەم ئەجايىپ روھى بايلىقلارغا ئىگە بولدۇق. «يېڭى ھاياتنىڭ» ئۆتكەن يىلقى 3- نويابىر سانىدىن باشلاپ ئابدۇقادىر يۇنۇسنىڭ «ئانا يۇرت- ئالتۇن دىيار» دېگەن كىتاۋىنى ئوقۇشقا مۇيەسسەر بولغان ئىدۇق. ۋەتىنىمىز ئۇيغۇرىستاننىڭ جۇغراپىيەسى بىلەن تونۇشۇپ، ئۆگىنىپ، دىيارىمىز زېمىنىنىڭ نەقەدەر كەڭ، گۈزەللىگى، مول تەبىئي بايلىقى بىلەن پەخىرلەندۇق... مانا شۇنداق ياخشى ئەسەرلەرنى گېزىتكە بېرىپ جۈرئەتلىك ئېلان قىلىۋاتقان، خەلق ئۈچۈن جان دىلى بىلەن ئەمگەك قىلىۋاتقان گېزىت خادىملىرىغا رەخمەت ئېيتماي تۇرالمايمىز. ئاخىرىدا گېزىتىمىزنىڭ قەدىر-قىممىتىنى كۈندىن-كۈنگە كۆتۈرۈۋاتقان سىز يولداشلاردىن شۇنى سورايمىزكى: «ئانا يۇرت-ئالتۇن دىيار»نىڭ داۋامىنى تولۇق ئوقۇيالمىدۇق. بىردىنلا گېزىتكە بېرىلمەي ئۈزۈلۈپ قالدى. ئۇنى گېزىتتە تولۇق ئېلان قىلسىڭىزلار، يەنىمۇ خوشال بولار ئىدۇق.

ئېھتىرام بىلەن:
نۇرەخمەت ئابدۇلئەزىز، مەسىمجان يۈسۈپ (ژىگىت بېشى)، ئايۈپ ئابدۇللا، ئابدۇراخمان ساقى.
ئالغىر ناھىيەسى.

* * *

تەھرىراتتىن: گېزىتخانىلار تەلىۋىگە بىنائەن «ئانا يۇرت-ئالتۇن دىيار»نىڭ داۋامىنى بېرىۋاتىمىز.

قاتتىقلىق شاھى - ئالماس

ئالماس، تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئەڭ قاتتىق مىنېرال بولۇپ ئۇ، كوزنى چاقنىتىدىغان پاقىراقلىققا ئىگە. ئالماسنىڭ خىمىيەلىك تەركىۋى ناھايىتى ئاددىي بولۇپ، بىرلا كاربول ئېلېمېنتىدىن تەركىپ تاپقان، ساپ كاربوندىن تەركىپ تاپقان ئالماس خۇددى سۇغا ئوخشاش رەڭسىز، سۈزۈك بولىدۇ. ئامما بەزى ئارىلاشمىلار بولۇپ قالسا، سېرىق، يېشىل، قارا، سوسۇن رەڭلەردىمۇ بولىدۇ. لېكىن بۇ كاربون كومۇر تۇتەكلىرى ۋە قېرىنداش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان گرافىتقا ئوخشمايدۇ، چۈنكى ئالماس تەركىۋىدىكى كاربوننىڭ ئاتوملىرى باشقا بىر خىل ئۇسۇلدا تىزىلغان، شۇڭا ئۇ گرافىت بىلەن پولىمورفىزم (كوپ شەكىللىك) ھالەتتە بولىدۇ. ئالماسنىڭ كرىستالى ئۇششاق بولۇپ، كوپىنچە سەككىز قىرلىق، ياكى 12 قىرلىق ياكى رومبا شەكىللىك ھالەتتە ئۇچرايدۇ. ئۇ تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئەڭ قاتتىق مىنېرال بولغاچقا، قاتتىقلىق دەرىجىسىدە ئەڭ ئاخىرقى ئونىنچى مىنېرال قىلىپ تىزىلغان. ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، بىزگە تونۇش بولغان كۋارتسنىڭكىدىن قاتتىقلىغى مىڭ ھەسسە ئۈستۈن تۇرىدۇ. بەزى ئالماس كرىستاللىرى ناھايىتى ياخشى يېرىم ئوتكۈزۈشچان جىسىمدۇر. ئۇنىڭ ئىسسىقلىق ئوتكۈزۈش كوئېففېتسىنتى مىستىن بىر قانچە ھەسسە ژۇقۇرى تۇرىدۇ. ئالماس ناھايىتى قىممەت بولغاچقا ئۇنىڭ ئېغىرلىغىمۇ كارات بىرلىكى بىلەن ئولچىنىدۇ. ئۇ ئوزى بىلەن ئوخشاش ئېغىرلىقتىكى قىممەتلىك مېتاللار-پىلاتىنا (ئاق ئالتۇن)، ئالتۇنغا قارىغاندا 200-300 ھەسسە قىممەت تۇرىدۇ. ھەتتا چوڭ دانىلىق ئالماسنىڭ باھاسىغا ھەر قانداق ئاز ئۇچرايدىغان ئېلېمېنتلارمۇ يەتمەيدۇ. شۇڭا ئېسىل تاشلار تۈركۈمىدىكىلەر ئارىسىدا ھەممىدىن قىممەت، ئۇنىڭدىن ئالاھىدە پىششىقلاپ ئىشلەپ چىقىرىلغان قىرلىقلىرى بىرلىيانت دەپ ئاتىلىدۇ. تەبىئي ئالماس ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ، چوڭراقلىرى تېخىمۇ كام تېپىلىدۇ. 1905- يىلى جەنۇبىي ئافرىقىدىن ناھايىتى چوڭ ئالماس تېپىلغان، بۇنىڭ ھەجمى ناھايىتى چوڭ بولۇپ، باھاسىمۇ ژۇقىرى بولغاچقا، دۇنيا بويىچە ھېچكىم سېتىۋالالمىغان. كېيىن بۇنى يۈز نەچچە چوڭ-كىچىك پارچىلارغا بولۇپ برلىيانت قىلىپ ساتقان. ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ دانىسى «ئافرىكا چولپىنى» دەپ ئاتىلىپ، ئانگلىيە خان ئوردىسىغا سېتىلغان. ئالماس ھەر خىل تاغ جىنسلىرى ئىچىدە تارقاق ئۇچرايدۇ. مىقدارىمۇ ناھايىتى ئاز. ئادەتتە بىر يېرىم توننا تاغ جىنسلىرى ئىچىدە ئۇندىن بىر گرام بولسىلا ئېلىشقا بولىدۇ. ئالماس سوزى گرېكچە «ئاداماس» دېگەن سوزدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، مەنىسى دۇشمىنى يوق دېگەنلىكتۇر. بۇ ئۇنىڭ قاتتىقلىغىنىڭ يۇقىرىلىغى ۋە فىزىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ تۇراقلىقلىغىغا قارىتىلغان. ئالماس ھاسىل بولۇشتا تولىجى رۇدا ئۇيۇملىرىدىن بولغان ئۇلترا ئاساسلىق ۋۇلقان جىنسلىرى- يەنى زەيتۇن جىنسى، كىمبېرلىت جىنسى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتتە. ئالماسنىڭ كرىستاللىنىشى يۇنىڭ ئىچىدە يۇقىرى ھارارەت ۋە يۇقىرى بېسىم شارائىتىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئالماسنىڭ شەكلى ۋە ھاسىل بولۇش مۇھىتىدىن قارىغاندا ئۇ ماگمىنىڭ ئىچىدە ئەڭ دەسلەپ كرىستاللىشىپ چىقىدۇ ۋە تاشقى كۈچلەر تەسىرىدە تۇراقلىشىدۇ. تەركىۋىدە ئالماس بولغان تاغ جىنسلىرى بۇزۇلۇپ ژۇيۇلغاندىن كېيىن قۇمغا ئايلىنىدۇ. 1871-يىلى شەرقىي جەنۇبىي ئافرىقىدىكى كىمبېرلى دېگەن جايدىن تۇنجى ئالماس رۇدىسى تېپىلىشتىن بۇرۇن ھىندىستان، برازىلىيە قاتارلىق دۆلەتلەر قۇمدىن ئالماس ئېلىشاتتى، ھازىرمۇ يەنە قۇمدىن ئالماس ئالىدۇ. ئالماس رۇدىسى چىقىدىغان جايلاردىن گرافىت، زەيتۇن تېشى، خرۇملۇق شپىنېل، ماگنىت، پىروۋسىت كالتىسلىق تومۇر رۇدىسى، ماركازىت (ئاق تومۇر رۇدىسى)، سىركون، ئاز ئۇچرايدىغان مېتاللاردىن تىئوبىي، لانتان قاتارلىقلارمۇ تېپىلىدۇ. شۇڭا ئالماس تەكشۈرۈپ قىدىرىش جەريانىدا يۇقارقى كان مەھسۇلاتلىرىغىمۇ ئالاھىدە دىققەت قىلىش كېرەك. ھازىر دۇنيادىكى ئالماسنىڭ مۇھىم كېلىش مەنبەسى يەنىلا قۇم رۇدا ئۇيۇملىرىدۇر. بۇلار قېزىلىۋاتقان ئالماسنىڭ 87 پروتسېنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئالماس ئوزىنىڭ ئىشلىتىلىش تەلىپىگە ئاساسەن ئىككى تۇرگە بولۇنىدۇ: بىرى، زىننەت بويۇملىرى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئالماس بولۇپ، ئادەتتە بۇنىڭ كرىستاللىرىنىڭ تاشقى شەكلى كوركەم، رەڭسىز ياكى ئوچۇق رەڭلىك، سۈزۈك، دەزسىز، ئارىلاشمىلار بولمايدۇ. بۇنىڭ كرىستال جىسمى قانچە چوڭ بولسا، باھاسى شۇنچە قىممەت بولىدۇ. يەنە بىرى، سانائەتتە ئىشلىتىدىغان ئالماس بولۇپ، بۇ سۈپىتى، قۇرۇلمىسى قاتتىقلىغىغا ئاساسەن يۇملاق، دانىلىق ئالماس، قارا ئالماس ۋە قىزىل ئالماسقا بولۇنىدۇ. ئالماس پۇرۇن زىننەت بويۇملىرى ۋە ئويلەرگە تىزىپ قويۇش جەھەتلەردە ئىشلىتىلەتتى، پەن-تېخنىكىنىڭ ئۇچقاندەك رىۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، رولىنى تېخىمۇ جارىي قىلدۇرماقتا. ئالماس ناھايىتى قاتتىق بولغانلىغى ئۈچۈن گېولوگىيە خادىملىرى ئۇنى ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن بۇرغىلاش ماشىنىسىنىڭ ئۇچىغا ئورنىتىپ، قاتتىق تاش قاتلاملىرىنى كېسىپ كىرىش ئارقىلىق چوڭقۇر قۇدۇقلارنى قېزىپ چىقماقتا. لامپۇچكا زاۋۇدىدىكى ئىشچىلارمۇ بۇنىڭ قاتتىقلىغىنى بىلگەچكە، سىم تارتىش قېلىپلىرىنى ياساپ ھەم تەكشى، ھەم ئىنچىكە ۋولفروم قىللىرىنى سوزۇپ چىقىرىدۇ. قۇرۇلۇش ئىشچىلىرى بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ، بىنالارغا سېلىنىدىغان ئەينەكلەرنى كېسىدۇ. چىنە قاداقچىلار چېقىلىپ كەتكەن فارفور قاچا-قۇچىلارنى قاداپ پۇتۇن نەرسىگە ئايلاندۇرىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا ئالماس ئۇۋاقلىرى ژۇقۇرى دەرىجىلىك سۇركەش ماتېرىياللىرى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. ئون نەچچە كىلومېتىرلاپ ئۇزۇنغا سوزۇلغان تونىل يوللىرىنى تېشىشتە ھەتتا كوز بىلەن كورۇشكە بولمايدىغان شكالا (مېتىر سېزىقچىلىرى)لارنى سىزىشقىمۇ ئالماس ئىشلىتىلىدۇ. ھازىر ئىشلەپ چىقىرىلىۋاتقان ئالماسنىڭ يېرىمىدىن كوپرەكى تېخنىكا ئىشلىرى ئۈچۈن ئىشلىتىلمەكتە. ھەتتا سۈزۈك بولمىغان، دەز ۋە ئارىلاشما ماددىلار بولغان ئالماسنىڭمۇ ئىشلىتىلىدىغان ئورۇنلىرى كوپ، ئالماسقا بولغان ئېھتىياجنىڭ كۈندىن-كۈنگە بولغان تەلىپىگە ئاساسەن ئىنسانلارنىڭ ئەقىل-پاراستى تەبىئەت دۇنياسىدىن ھالقىپ ئوتمەكتە. ئالىملار ئالماسنىڭ ھاسىل بولۇشىدىكى دالا تەبىئي شارائىتىنى لابوراتورىيەلەرگە كوچۇرۇپ كىرىپ سۈنئىي ئالماسلارنى ئىشلەپ چىقماقتا. بۇ سانائەتنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشتا بەلگىلىك رول ئويىنىماقتا.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىمىز ئۇلترا ئاساسلىق جىنسلارغا ناھايىتى باي بولۇپ، بۇ خىلدىكى جىنسلاردىن ئالماس تېپىش ئىمكانىيىتى زور. تارىم ئويمانلىغىنىڭ غەربىي -شىمال ياقلىرىدىكى مارالبېشى ناھيەسىدىن دەسلەپكى قەدەمدە تەركىۋىدە ئالماس بولغان كىمبېرلىت جىنسى تېپىلدى. بۇ رايونىمىزدا ئالماس ئىزدەشتە قولغا كەلگەن يېڭى نەتىجە، بۇ يەردىن 1983-يىلى سېنتەبىرگىچە جەمئىي بەش كىمبېرلىت تۇرۇبىي ماگما تومۇرلىرىدىن 28-ىزى تېپىلىپ، ئىشلەپ چىقىرىشقا كىرگۈزۈلدى. گېولوگىيە خادىملىرى يېقىندا جەنۇبىي شىنجاڭدىن ناھايىتى پاقىراق، سۈزۈك، چوڭ دانىلىق ئالماس تاپقانلىغىنى ئېلان قىلدى. بۇ ئالماسنىڭ ئېغىرلىغى بىر كاراتتىن ئارتۇق بولۇپ، كرىستاللىنىش سۈپىتى بىر قەدەر ياخشىكەن، رايونىمىزدا كىمبېرلىت جىنسلىرىنىڭ تېپىلىشى، ئالماس رۇدىسىنى تېپىشتا مۇھىم ژىپ ئۇچى بولۇپ سانىلىدۇ. رايونىمىزدىن ئالماس چىقىدىغانلىغى توغرىسىدا قەدىمكى خاتىرىلەردە ئالاھىدە ئىزاھ بېرىلگەن. «بەش دەۋىر تارىخى»دا: «ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئالماس چىقىدۇ» دەپ خاتىرىلەنگەن؛ چىڭ دەۋرىدىكى «غەربىي رايون تەپسىراتى»نىڭ جۇڭغار يەرلىك ماللىرى دېگەن خاتىرىسىدە؛ «... ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن قاشتېشى، ئالماس قۇمى، ئالماس، قىزىل تۇز چىقىدۇ» دەپ يېزىلغان. ئاتاقلىق گېولوگ جاڭ خوگجەن ئوزىنىڭ «قەدىمكى كانلار خاتىرىسى»نىڭ خەرىتىسىگە بورتالا بىلەن ئىلى ئارىلىغىدا ئالماس بار دېگەن بەلگىنى قويغان. بۇ قەدىمكى خاتىرىلەردە ئېيتىلغان ئورۇنلار تېخى ئېنىقلانمىدى. 40-يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە سوۋېتلىكلەر غەربىي قورۇم تاغ رايونىدا خىزمەت قىلغان چاغدا خوتەندىن چىققان ئالماسنى سېتىۋالغان. بۇنى ئالتۇن تاسقاۋاتقان خەلق تاپقان بولۇپ ئېغىرلىغى 0.5 كارات كەلگەن. بۇنىڭ كرىستالى سۈزۈك سۈپىتى ياخشىكەن. بۇ ئالماسنى موسكۋاغا ئەكەتكەنىكەن. 1984- يىلى قارىقاش دەرياسىدىن 1.14 كارات كېلىدىغان ئالماس تېپىلدى.

بىز ژۇقۇرىدا خاتىرىلەرگە ئاساسلانغىنىمىزدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ گېولوگىيەلىك شارائىتى ئالماسنىڭ ھاسىل بولۇشى ئۈچۈن ناھايىتى ئەپلىك ئىكەنلىگىنى كورۇۋالالايمىز.

(داۋامى بار).

شەمشى بۇلاق

(رىۋايەت)

شۈكرى ئابدۇللا

دادام ئابدۇللا غوجا ئەمرى تارىخچى كىشى ئىدى. ئۇ شىڭ شى سەي تۈرمىسىدە ئالتە يىلدىن ئارتۇق يېتىپ، ئېغىر ئازاپ-قىيناشلاردىن «پۇم» دېسە يىقىلغىدەك بولۇپ قۇتۇلۇپ چىققان ئىدى. ئۆيدە بىر ئاز داۋالىنىپ، ئۇزىگە سەل كەلگەندىن كېيىن، دوختۇر-تېۋىپلارنىڭ «تاغ ھاۋاسىدا داۋالانسۇن، قىمىز ئىچسۇن» دېگەن مەسلىھىتى بىلەن يايلاققا قاراپ ئاتلىق يولغا چىقتۇق. بۇ 1944-يىلنىڭ ئاۋغۇست ئايلىرى بولىدىغان.

ھەيۋەتلىك جۇڭغار تېغىنىڭ شەرقىي تەرىپى قورغاس مازار يېزىسىدىن ئانچە يىراق بولماي، ئۇنىڭ توگە ئۇركىشىدەك ئىدىر-دۆڭلىرى گويا مەلىمىزدىن باشلانغاندەك يېقىن تۇراتتى. ئىككى قاپتىلى تاغ ئالمىسى، تاغ ئورىگى ۋە تاغ ئەينۇلىسى بىلەن تولغان ئۈچ بۇلاق غولىنى بويلاپ كېلىۋاتىمىز. دادام تارىخچى كىشى بولغانلىقتىنمۇ، باشقىسىنى ئېيتمىغانىڭ ئۆزىدە كىندىك قېنىمىز ئەقىش بولۇپ تامغان يۇرتىمىزنىڭ ئەتراپىدىكى تارىخى جايلارنى بەش بارماقتەك بىلەتتى. ئۇلارنىڭ ناملىرىنى قىزىق-قىزىق ۋاقىئەلەرگە باغلاپ ھېكايە قىلىپ بېرىدىغان.

«كەسكەن تۇغان»، «ئۈچ بۇلاق» دەپ نام ئالغان تاغ غوللىرىدىن ئۆتۈپ، مەنزىلىمىزگە قاراپ ئورلەپ چىقىپ كېتىۋاتىمىز.

— بالام، شەمشى بۇلاقتىن سۇ ئىچىپ، بىر ئاز دەم ئېلىپ، ئاندىن يولنى داۋام قىلارمىز، — دېدى دادام ئاستىدىكى جېرەن يورغىسىنى دېۋىتىپ.

— ئۇ يەرگە چۈشمىسەك بولمامدۇ؟ — سورىدىم مەن.

— شەمشى بۇلاقنى كورمىگىنىمگە يەتتە-سەككىز يىل بوپتۇ. تولىمۇ كىنەپ قاپتىمەن، — دېدى دادام.

بىز يېرىم ئېرىقچە سۈپ-سۈزۈك سۇ ئېقىپ چىقىۋاتقان غولغا ئىچكىرلەپ كىرىپ كېتىۋاتىمىز. بىر مەھەل ئۈچ ئەتراپى تاغنىڭ ئەۋرىشىم مەجنۇن تاللىرى بىلەن ئورالغان بۇلاق بېشىغا يېتىپ كەلدۇق.

بۇلاققا ئېگىز تاغ چوققىسىدىن يالغۇز ئاياق چىغىر يول كېلەر ئىكەن. ئەتىمالىم، بۇ بۇلاقتىن يىراق-يېقىندىكى ئاۋۇللار سۇ ئېلىپ ئىچسە كېرەك.

بۇلاق سۈيى شۇنچىلىك سۈزۈك ئىدىكى، ئۇنىڭ تېگىدىكى قىزغۇچ تاشلار، كوك، قىزىل مارجانلار بۇلاقنىڭ خېلىلا چوڭقۇر بولۇشىغا قارىماي، ئاپ-ئاشكارە كورۇنۇپ تۇراتتى. بىز بۇلاقتىن ئوچۇمداپ سۇ ئىچتۇق. مەن بۇلاققا زوقلۇنۇپ قارايمەن، چوڭلۇم كېلىدۇ، دادامدىن ئۇيىلمەن.

— دادا، سۇ تېگىدىكى مارجانلار نەدىن كېلىپ قالغان؟ — سورىدىم.

— مارجانلار بىر جايدىن كېلىپ قالمايدۇ، ئوغلۇم. بۇلاققا كەلگەن قىز-جۇگانلار تاشلىشىدۇ، — دېدىدە، ئاندىن قوشۇمچە قىلدى، — پاھ، قانچىلىك مۇساپپا، قانچىلىك مۇزدەك شەمشى بۇلاقنىڭ سۈيى!

— دادا، بۇ بۇلاقنى نېمىشكە شەمشى بۇلاق دەپ ئاتىشىدۇ؟ — مېنىڭ سورىشىم بىلەن دادام شەمشى بۇلاق ھەققىدىكى تارىخىي رىۋايىتىنى ئالدىرىماي سوزلەپ بەردى.

* * *

بۇنىڭدىن ئالتە ئەسىر مۇقەددەم شۇ ئەتراپتىكى يايلاقلاردا ئۇيغۇر چارۋىچىلىرى ئوز ماللىرىنى يازلىغى يايلىتىپ، قىشتا مال قىشلاقلىرىغا كېتىشەر ئىكەن. بۇلاقنىڭ ئۈستىدىكى — ئەۋۇ تاغ بېشىدىكى يايلاقتا بىر ئۇيغۇر قويچىسى ياشار ئىكەن. قويچىنىڭ بىر قىزى، بىر ئوغلى بولۇپ، قىزى بويىغا يەتكەن، گۈزەللىكتە يىگانە، تېڭى يوق ئىكەن. قىز ھەر كۈنى شۇ بۇلاقتىن سۇ ئېلىپ چىقىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى قىز بۇلاقتىن سۇ ئېلىپ، يالغۇز ئاياقلىق يول بىلەن ئۆيگە كېلىۋاتسا، بىر توپ ئاتلىق كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە قارشى كېلىۋاتقىنىنى كورۇپتۇ. ئۇلار ئادەتتىكى ئاتلىقلاردىن بولماي، ھەيۋەتلىك ئاتلارنىڭ ئۈستىدىكى كىشىلەر شاھانە كىيىنگەن بولۇپ، ئەڭ ئالدىدا كېلىۋاتقان ئاتنىڭ ئېگەر-توقۇملىرى، ژۈگەن-ئۇختىلىرى ئالتۇن بىلەن قاپلانغاندەك كۈن نۇرىدا يالت-يۇلت قىلىپ، كوز چاقنىتىپ تۇراتتى. «شاھ شىكارغا چىققان ئوخشايدۇ. ھەجەپما بۇلارغا يولۇقۇپ قالدىما» دەپ ئەندىشىگە بېرىلگەن قىز يولنىڭ چېتىدىكى چوڭ خادا تاشنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، ئەدەپ بىلەن ھورمەت بەجا كەلتۈرۈپ، ئاتلىقلارنىڭ ئوتۇپ كېتىشىنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ.

توپنىڭ ئالدىدا كېلىۋاتقان كىشى قىزنىڭ توغرا ئالدىغا كېلىپ توختىدى. قىز تاش ئۈستىدە ئەپسانىۋي پەرىلەرنى ئەسلىتەتتى. ئۇنىڭ ئەگىر تېقىمىغا چۈشكەن سۇمبۇل چاچلىرى، كوزلىرىگە سايە تاشلاپ تۇرغان بوستان كىرپىكلىرى، بىلىنەر-بىلىنمەس تەبەسسۇم ئويناپ تۇرغان قوش جىنەستىدەك سۈزۈك لەۋلىرى، مەڭزى ئۈستىدىكى بۇغداي دانىسىدەك قاپ-قارا خالى شاھنى ئىختىيارسىز توختاشقا مەجبۇر قىلغان ئىدى. شاھ بىر مەھەل قىز ھوسنىگە مەھلىيا بولۇپ تۇرۇپ قېتىپ قالدى. قىز ئۈن قاتتى:

— سەلتەنەتلىك شاھ ھەزرەتلىرى، مېنىڭ يولۇمغا پەدەرى بۇزرۇكۋارىم مۇتتەزىرلەر، دېگەر ۋاختى بولىۋاتىدۇ. تاھارەت ئېلىش كېرەك. ئاكام جالالدىن بولسا ئوتلاقتىن ماللىرىنى ھايداپ كېلىۋاتىدۇ. تاماق ھازىرلىشىم لازىم، — قىزنىڭ قوڭغىراقتەك مەيىن بۇ ئاۋازىدىن شاھ بىر سىلكىندىدە، مەغرۇرانە ئەتراپىغا بىر قۇر نەزەر تاشلاپ سوز قاتتى.

— پەدەرى ئۇلىغىڭ كىم؟ ئۆزەڭنىڭ ئىسمى-شەرىپىنى بىلسەك بولۇرمۇ؟

— دادام شاھابىدىن پالۋان، ئىسمىم شەمشى بانۇ، — دېدى قىز كوزىنى تاشتىن ئالماي.

— ئىسمىڭ جىسمىڭغا مانان ئىكەن، — دېگەن شاھ ئىچىدە: «ھەقىقىي تاغ قۇياشى» دەپ پىچىرلىدى.

شۇ مەھەل يىراقتىن مۇڭلۇق قوشنەي ئاۋازى كېلىدۇ. قىز بىردىن ھاياجانلىنىشقا باشلايدۇ.

— نەي ئاۋازى قايدىن كېلۇر؟ — سورىدى شاھ قىزدىن.

— بىرىنچى نەي ساداسى پەدەر ئۇلىغىمنىڭ — «بىر پىشكەللىك ئىش بولدىمۇ، كېچىكتىڭغۇ قىزىم» دېگىنى. ئىككىنچى نەي ئاۋازى ئاكام جالالدىننىڭ ئوتلاقتىن كېلىۋاتقىنىنى خەۋەرلەۋاتىدۇ. ماللارنى تۇگەللەشكە ياردەملىشىشكە ئالدىغا چىقىشىم شەرت. ماڭا رۇخسەت، شاھىم؟! — دېدى قىز.

شاھ بوز ئارغىماقنى قىز توغرىسىدىن دېۋىتىپ ئالدىغا ئوتتىدە، كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئالتۇن ساپلىق قامچىسىنى ئېگىز كوتىرىپ ئەئىيانلىرىغا يولدىن چىقىڭلار، دېگەندەك ئىشارە بىلەن ئەمر قىلدى. ھەممىسى تەسلىكتە يولنىڭ چېتىگە چىقىشتى. چۈنكى يول چېتى ئىنتايىن تىك بولۇپ، ئاتلارنىڭ ئاياقلىرى تىترىشىپ، ئاران-ئاران تۇرىشاتتى. شاھنىڭ ئەئىيانلىرى «بىر ياۋايى تاغ قىزى ئۈچۈن بىزگە شۇنچە جەبىر» دېيىشەتتى ئىچىدە. شاھ چىڭگىزخاننىڭ يەتتىنچى ئەۋرىسى (ۋارىسى) ئىسەن بۇقاخاننىڭ ئوغلى تۇغلۇق تومۇرخان ئىدى. شاھ ئادىتى بويىچە جۇڭغار تاغ ئېتەكلىرىدە ئو ئولاپ ئوردىغا، يەنى ئالمىلىق شەھىرىگە قايتىۋاتقان مەزگىل ئىدى بۇ.

ئارىدىن كوپ ئوتمەي شاھ بىلەن شەمشى بانۇم شۇ تاغ يولىدا يەنە ئۇچرىشىپ قالىدۇ. قىزنىڭ ئۈچىسىدا بۇ نوبەت كۈللۈك ماتادىن تىكىلگەن كوينەك، قۇلدۇز يا قىلىق جىلىتكا، ئۇششاق ئورۇلگەن چاچلىرى ئۈستىگە قاما توپە كىيگەن. قىزنىڭ بۇ زىبا كورۇنۇشى خانىنى ئۆزىگە يەنىمۇ مەپتۇن قىلغان ئىدى. شۇندا ئۇ «ئەگەر بۇ گوزەل ئوردا كىيىملىرىدە بولسا نە چاغلىق دىلرابا كېنىزەك بولۇر ئىدى» دەپ خىيالىدىن ئوتكۈزدى.

— تاغ پېرىشتەسى، تەغدىرگە قارا، يەنە ئۇچرىشىش بىزگە نېسىپ ئىكەن، — دېدى شاھ

— ئاللاتائالانىڭ يازمىشلىرىدىن قېچىپ بولماس، شاھىم.

— ئىسلام دىنىغا بولغان ئېتىقادىڭ ئىنتايىن بەلەنت كورىنىدۇ؟

— ئەلھەمدۇلىللا، شاھىم، ئىمانىم مۇستەھكەم، — دېدى قىز.

— سەن تاققا ئەمەس، ئوردىغا مۇناسىپ ئىكەنسەن. سېنى ئوردىغا ئالدۇرسام ئاتاڭ نېمە دەركىن؟

— كونمەيدۇ، — دېدى قىز چورت كېسىپ، — چۈنكى پەدەرى بۇزرۇكۋارىمنىڭ تۇرغان-پۈتكىنى ئىسلام دىنى ئۈچۈن تۇغۇلغاندەك.

— ئاتاڭنىڭ ئېتىقادى بويىچە بولغۇسى كۈيوغۇلنىڭ ئىسلام دىنىدا بولۇشى شەرت ئىكەندە؟!

— ئەلبەتتە، ئالى ھەزرەتلىرى، مەن ئۇ چۈنمۇ ھەم بۇندىن ئوزگىچە بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، — دەيدۇ شەمشى بانۇم.

شاھنىڭ ئەئىيانلىرى كېلىپ، سوھبەت موشۇ جايدا ئۈزۈلۈپ قالىدۇ. ئۇلارغا تاغ پەرىشتەسىگە يامان كوز بىلەن قارىشىدۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن تۇغلۇق تومۇرخان بىر ھازا شىكارنى تەرىك ئەتتى. چۈنكى ماۋائۇننەھر تامانىدا شاھ سەلتەنىتىگە قارشى كوتىرىلگەن بەگلەر-ھاكىملار قوزغىلاڭلىرىنى باستۇرۇش ئۈچۈن لەشكەر تارتىپ شۇ ياقلارغا كېتىدۇ. مۇزەپپەر غالىپ قايتىپ كېلىشى بىلەن يەنە خان شىكارغا چىقىدۇ.

بۇ قېتىم شاھ شۇ ئىلگەركى جايدا شەمشى بانۇم بىلەن ئەمەس، نۇرانىي بىر چال بىلەن ئۇچرىشىدۇ. لېكىن چال شاھقا يول بوشاتمايدۇ. بۇ مويسىپىت چالنى غايىبانە تونىغان شاھ شەمشى بانۇمنىڭ ئاتىسى شاھابىدىن پالۋان ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ ۋە سالام بېرىدۇ ھەم «قېرىغاندا شۇنچە ئېگىز تاغ بېشىغا سۇ ئېلىپ چىقىش سىزگە مالال ئەمەسمۇ؟» — دەيدۇ.

— ئەي، شاھان شاھ جاناپلىرى، ھەممە قەبىھلىك ئوزىڭىزگە ئايانغۇ. يەنە سوراشقا نېمە دەركار، — دەيدۇ چال.

— قانداق قەبىھلىك؟ — ھەيران بولىدۇ شاھ، — بۇ مۇختەسەر سوزىڭىزدىن ھېچ نەرسە چۈشىنەلمىدىم، ھورمەتلىك كىشىم؟!

— ھەزرىتى شاھىم، ئوتكەن يىلى كۈزدە سىزنىڭ ئەئىيانلىرىڭىز ۋاستىسى بىلەن قىزىم شەمشى بانۇمنى بوغۇزلاپ، بېشىنى ئۇشبۇ بۇلاقتىكى سوگەتكە ئېسىپ قويۇپتۇ، — دەپ چال كوز ياش قىلىدۇ، — ئەندى سۇنى مەن توشۇماي كىم توشىسۇن.

شاھ كۈتۈلمىگەن بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئىچ-ئىچىدىن ئىزتىراپ چېكىدۇ. ئۇ چالدىن ۋاقىئەنى تەپسىلى سوراپ بىلىدۇ.

مەلۇم بولۇشىچە، تۇغلۇق تومۇرخاننىڭ شەمشى بانۇمغا چىن يۈرەكتىن كۆڭۈل قويۇشى، قايتا-قايتا ئۇچرىشىشى شاھ ئەئىيانلىرىغا ياقمايدۇ. بۇ ئىشتىن ئۇنىڭ خوتۇنلىرىمۇ خەۋەر تېپىپ، رەشىك ئوتى يېنىپ، تاغ پەرىشتەسىنى يوقىتىشنىڭ پېيىگە چۈشىدۇ. ئاقىۋەت شەمشى بانۇمنى دەھشەتلىك ئولتۈرىدۇ. شاھ شۇ قاباھەتلىك پاجىئەنى ئويۇشتۇرغان بارلىق ئەئىيانلارغا ئولۇم جازاسىنى بېرىدۇ. ئوزى بولسا شەمشى بانۇمنىڭ ئىمان-ئېتىقادى — ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىدۇ. شۇنداقلا ئۇ شەمشى بانۇم قازا بولغان بۇلاققا «شەمشى بۇلاق» دەپ نام بېرىشنى ھوكۇم قىلدى. ھەر يىلى «شەمشى بۇلاق» سەيلىسى دەپ، چوڭ توي تەنتەنە ئويۇشتۇرىدۇ.

— بىز كىچىك چاغلاردا «شەمشى بۇلاق» سەيلىسى دەپ، موشۇ جايدا توي-تاماشە، ئوغلاق تارتىش، بەيگە ۋە باشقىمۇ خەلق ئويۇنلىرى ئوتكۈزىلەتتى، — دەپ دادام ھېكايىسىنى تاماملىدى، — ھازىرچۇ. ھازىر ئۇنداق كۈنلەر يوق قىلىپ تاشلاندى ...

بىز يولغا چىقتۇق. مەن شەمشى بانۇم پاجىئەسىنى ئويلاپ كېلىۋاتىمەن. ياش قەلبىم بۇنچىلىك ئېغىر پاجىئەنى سىغدۇرالماي، كوزلىرىمدىن ياش تامچىلىرى توختىماي توكۈلەتتى. ئەشۇ يالغۇز ئاياق چىغىر يول بىلەن ئورلەپ كېتىۋاتىمىز. گويا شەمشى بانۇم ئالدىمىزدا تۇرغان كىگانت تاش ئۈستىدە بىزگە ھەم ئەدەپ بىلەن تازىم قىلىپ تۇرغاندەك، گۈل چېھرىسى كوز ئالدىمدا نامايان بولاتتى.

باياتىن ئوز خىياللىرى بىلەن جىم-جىت كېلىۋاتقان دادام بىر چاغدا دىمىغىدا، كېيىن ئۈنلۈك ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ناخشىسى شەمشى بۇلاق ھەققىدە توقۇلغان خەلق قوشاقلىرى ئاساسىدا ئىدى.

شەمشى بۇلاق بۇلۇقلاپ،
ئاققان سۈزۈك سۇ بېشى.
شەمشى بۇلاق شەمشىنىڭ
ئەمەسمىكىن كوز يېشى.

شەمشى بۇلاق تاشلىرى
قىزىل بولغان نېمىگە؟
شەمشى قېنى تاشلارنىڭ
سىڭگەنمىكىن تېنىگە.

شەمشى بۇلاق تامانىدىن
كېلەر مۇڭلۇق نەي ئۈنى.
شەمشى روھىن شاتلىتىپ،
چېلىۋاتقان كىم بۇنى.

بۇ ناخشا پۈتكۈل شەمشى بۇلاق يايلاقلىرىنىڭ تاشلىرىنى ئويغىتىۋەتكەندەك، ئەكس ساداسىغا تاغ كېپىكلىرى قولاق سېلىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى.

— ئوغلۇم، شەمشى بۇلاق ھەققىدە بىزدە يەنە تۈرلۈك رىۋايەتلەر بار. مەن ھازىر ئېيتىپ بەرگەن رىۋايەت بولسىمۇ، ئۇنىڭدا قالدۇرۇلغان بىر ھەقىقەتنىڭ بارلىقى شوبھىسىز. يەنە تۇغلۇق تومۇرخان ۋە شەمشى بانۇم ھەققىدە ئوتارغا بارغاندا ھېكايىلەرنى ئېيتىپ بېرىمەن، — دېدى دادام.

مەن ھېكايە ئاڭلاش ئىشتىياقىدا ئوتار تامان ئېتىمنى دېۋىتتىم.

ئاۋتورنىڭ ئىلتىماسىغا بىنائەن مەزكۇر ئەسەرنىڭ قەلەم ھەققى «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ جەمغۇرمىسىغا ئەۋەتىلدى.

«ياشلىغىمنى كورۈمەن گېزىتتا...»

«يېڭى ھايات» گېزىتى رېداكسىيەسىگە يېڭىدىن ئىشقا كەلگەن ۋاقىتلىرىم ئىدى. گېزىت كوللېكتىۋى بىلەن ئانچە تونۇشۇپ كەتمىگەن چاغلار. ئەينە شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە مەتبۇئات كۈنى بايرىمى بولۇپ، رېداكسىيەدە ئوز ئارا ئولتىرىشىپ قالدۇق. بۇ ئولتىرىشىمىز قىزىپ، راسا ئەۋجىگە چىققان پەيت. ئارىمىزدىن بىرسى «تۇرسۇناي ناخشا ئېيتىپ بەرسە» دەپ تەلەپ قىلدى. كوپچىلىك تەڭلا بۇ تەلەپكە قوشۇلدۇق.

قولدۇزدەك بودۇر چاچلىرى ئوزىگە تولىمۇ يارىشىپ چىراي- ھوسنىنى ئاچقان، ئاناردەك مەڭزى ۋە تەبەسسۇم قىلىپ تۇرغان لەۋلىرى ھەر قانداق كىشىنى ئوزىگە مەپتۇن قىلىۋالىدىغان، قەددى- قامىتىمۇ زىلۋا تالدەك، قىرىق ياشلاردىكى چوكان ناخشا ئېيتىشقا راسلىنىپ، «بوپتۇ، تەلىۋىڭلارنى يەردە قويماي» دەپ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى:

دەردىڭنى ماڭا ئېيتساڭ،
سېنىڭ ھالىڭغا مەن يەتسەم.
ئوزەمنىڭ ئىلكىدە بولساڭ،
چوللەرگە ئېلىپ كەتسەم...

يار قەدىرى، ۋىسال دەملىرى ئۇلۇغلانغان، ئايرىلىش ئازاۋى، ئارمان- ئۇمۇتلەر ئىپادىلەنگەن بۇ سويگۇ قۇدرىتىنى ئاشكارلاۋاتقان قەلب ساداسى دىلرابا ئاھاڭدا ياڭراۋاتاتتى. ناخشىنىڭ سوزىگە يارىشا ئاھاڭمۇ شۇنچىلىك مۇڭلۇق نازۇك ئىدى. تۇرسۇنايىنىڭ ئاۋازىمۇ خېلە ناخشىچىلارنىڭكىدىن ئارتۇق لىۋەن ھەم لەيزەك ئىدى. ژۇقۇرىدىكى كۇپلېتقا جاۋابەن ناخشىنىڭ ئاخىرى ياڭرىدى:

مەن نەگە بارالايمەن،
بويۇنۇم قىلدا باغلاغلىق.
ھەر بىر باسقان قەدىمىم،
مىڭ بىر كوزدە پايلاغلىق.

بار زوق- ئىشتىياق بىلەن بېرىلىپ، ئوزىنى ئەشۇ ئاشىق- مەشۇقنىڭ بىرىدەك سېزىپ ئېيتىۋاتقان تۇرسۇنايغا تەسەننا ئوقۇدۇم ئىچىمدە.

— ئەجايىپ ياخشى ئېيتىدىكەنسىز، ئوزىڭىز ياخشى كورىدىغان ناخشا بولسا كېرەك. پەقەت سىزدىن بىرىنچى قېتىم ئاڭلاۋاتىمەن بۇ ناخشىنى،— دېدىم ھاياجانىمنى باسالماي.

— مېنىڭ تەغدىرىممۇ شۇ ناخشىغا ئوخشاپ كېتىدۇ ئەمەسمۇ، شۇڭلاشقا موشۇ ناخشىنى كوپىرەك ئېيتىمەن،— دېدى ئۇ مەيۇسكىنە. ھە، دۇنيادا ئوزىنىڭ سويگەن يارىغا يەتكەنلەر كامدىن- كام ئېھتىمالدۇ. شۇڭلاشقا تۇرسۇناي ئېيتقاندەك دەردلىك ھىجران ناخشىلىرى كوپ ئېيتىلىدىغۇ.

شۇنداق قىلىپ، تۇرسۇناي بىلەن ئەشۇنداق ئولتىرىشلاردا بولۇپ قالساق، ناخشا ئېيتقۇزۇپ راھەتلىنىمىز. بۇ راھەتلىنىشنى بەزى ئارتىست- ناخشىچىلاردىنمۇ ئالالماتتۇق، راستىنى ئېيتقاندا...

مانا بۇگۇن ھەش- پەش دېگىچە ئون بەش يىل ئوتۇپ كېتىپتۇ. ئاۋالقى قولدۇز چاچلارغا ئاق سانجىلىپ، مەڭزىدىكى ئانار رەڭگىنى يىللار نەلەرگىدۇ ئېلىپ كەتكەن. لېكىن، ژۇقۇرىدىكى ياشلىق ئوتى يېنىپ تۇرغانلىقىنى خوش چاقچاق، ھازىر- جاۋاپ، ئوتكۇر سوزلىرىدىن، ئاۋالقىدەكلا ۋە ئۇنىڭدىنمۇ گوزەل ياڭراۋاتقان ناخشىسىدىن سېزىسىز.

تۇرسۇناي ئاسىرىۋا غۇلجا شەھىرىدە ئون بەش پەرزەنتنىڭ ئوزىنى كورگەن ھەسەن ئاتا ۋە ئازىنخان ئانا ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. پەرزەنتلىرىنىڭ كەنجىسى بولغان بۇ قىز توققۇز ئايلىق ۋاقتىدا دادىسى ئالەمدىن ئوتىدۇ. ئائىلىسىدە ئوسۇپ، چوڭ بولىۋاتقان سەككىز پەرزەنتنى بېقىش مەسۇم ئانىغا ژۇكلىنىدۇ. تەلەيگە يارىشا پەرزەنتلەرنىڭ تۇنجىسى ھۇسەيىن ئەسقېتىپ، ئانىغا قول- قانات بولۇپ قالغان ئىدى. شۇڭلاشقا ياش تۇرسۇنايىنى ئوقىتىپ- تەربىيەلەشتە ئاكىسى ھوسەيىن ئاسىرى ئاتا ئورنىدا غەمخورلۇق قىلىدۇ. تۇرسۇنايىنىڭ كېلەچەكتە بىلىملىك، پاراسەتلىك بولۇپ يېتىلىشىدە ئوزى ساۋاتسىز بولسىمۇ، لېكىن چەۋەر، ئەقىللىق، مېھرىۋان ئانا «يېمەي يېگۇزۇپ، كىيمەي كىيگۇزۇپ» دېگەندەك ھەم ئاتا ھەم ئانا بولۇپ رول ئوينىدى.

تۇرسۇناي1957ـيىلى دارلفۇنۇنى قە ئوتتۇرا مەكتەپنى غۇلجىدا تاماملاپ، شۇ يىلى ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ تارىخ- جۇغراپىيە فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا چۇشتى. بۇ چاغدا تۇرسۇنايىنىڭ ئاكىسى ھوسەيىن ئاسىرى پۇتكۇل ئولكىگە تونۇلغان زىيالىلارنىڭ بىرى ئىدى. ئۇ دەسلەپ غۇلجا بىلىم يۇرتىنىڭ مۇدىرى، ئاندىن ئۇرۇمچى دارلمۇئەللىمىنىڭ مۇدىرى ۋە 1956- يىلى شىنجاڭ پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئىلمى مۇدىرى لاۋازىملىرىدا ئىشلەپ، ئانا ۋەتەن، ئەزىز خەلقىگە چوڭ ئىرادە بىلەن ئېغىشماي خىزمەت قىلغان ئىنسان ئىدى.

تۇرسۇناي 1957- يىلى دارلفۇنۇنى قىزىل دىپلوم بىلەن تۇگىتىپ، ئۇرۇمچىدىكى قىزلار تولۇق ئوتتۇرا مەكتىۋىدە ئىشلەپ مېتودلۇق مۇئەللىم ئاتالدى. ئاكىسى ھۇسەيىن ئاسىرى ئەڭ يېقىن مەسلىھەتچىسى، مۇرەببىسى ئىدى. تۇرسۇناي 1960- يىلى دېكابىرغىچە، يەنى كېڭەش ئېلىغا كوچۇپ چىققانغا قەدەر ئەينە شۇ مەكتەپتە ئۇستازلىق قىلغان.

تۇرسۇنايلار ئائىلىسى بۇ ئەلگە كوچۇپ چىققان كۇندىن تارتىپلا ئالمۇتا شەھىرىنىڭ ئۇيغۇرلار كوپ ئورۇنلاشقان گورنىي- گىگانت مەھەللىسىدە ئورۇنلىشىپ قالدى. 1970- يىلى «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ چىقىدىغانلىقىنى يەنە ئاكىسى ھۇسەيىن ئاسىرىدىن ئاڭلاپ ۋە ئۇنىڭ مەسلىھەتى بىلەن بۇ گېزىتكە ئىشقا كەلدى. گېزىت دەسلەپكى كۇنلەردىن خېلە ۋاقىتلارغىچە قول يازما بويىچە بېسىلىپ، خەلققە تارقىتىلغان ئىدى. ئەينە شۇنىڭ خېتى تۇرسۇناي قەلىمىگە مەنسۇپ بولىدىغان.

— ئۇ ۋاقىتلاردا گېزىتىمىز ھازىرقىدەك ماشىنىلاشقان بولمىغاچقا كوپ قىيىنچىلىقلار بىلەن چىقاتتى،— دەپ ئەسلەيدۇ تۇرسۇناي ئاسىرىۋا،— «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ مۇھەررىرىدىن تارتىپ، بىز كوررېكتورلىرىغىچە پۇتكۇل ئوي- پىكرىمىز، دىققىتىمىز ۋە ۋاقتىمىزنى سەرىپ قىلىپ، گېزىتنى ياخشى، سۇپەتلىك ۋە مەزمۇنلۇق چىقىرىشقا تىرىشاتتۇق. ئۇ چاغدىكى گېزىت چىقىرىشنىڭ قىيىنچىلىقىنى ئېيتسام، بەزىلەر ئىشەنمەي قېلىشى مۇمكىن. شۇنداق كۇنلەرمۇ بولاتتىكى، گېزىت كەچ سائەت ئىككى- ئۇچلەردە ئاران چىقىپ بولاتتى. ئۇنداق كۇنلەردە ئەجايىپ ئېسىل ئىنسان، گېزىتىمىزنىڭ مۇھەررىرى مەرھۇم ئىلياس ئاكا سېپەتوۋ بىز بىلەن بىللە باسمىخانىدا ژۇرۇپ:

— قوساق ئېچىپ كەتتىمۇ، تۇرسۇناي، كىچىكىنە ئېنىڭىز يوقمۇ؟— دەپ بىز بىلەن تەڭ ئويىگە قايتاتتى. دېمەك بىردىن- بىر گېزىتىمىزنىڭ خەلق قولىغا خاتاسىز بېرىشىنى ئويلايتتى ئۇ. ئەينە شۇنداق كۇندۇز- كېچىلەر قانچە- قانچە ئوتتى دېسىڭىزچۇ بۇ باشتىن. ھازىر بولسا گېزىتىمىزنىڭ چىقىشىدا ئاسمان بىلەن يەر پەرقى بار ئۇ چاغدىكىدىن...

تۇرسۇناي چارەك ئەسىر مابەينىدە خەلقىنىڭ گېزىتىگە ئوزىنىڭ ئەمگىكى ئارقىلىق ئەقىل- ئىدرىكىنى، ئالتۇندىن قىممەت ۋاقتىنى- گوزەل ياشلىقىنى بەردى.

بۇ جەرياندا تۇرسۇناي گېزىت كوللېكتىۋىنىڭ يۇكسەك ئىززەت- ھورمىتىگە ئېرىشكەندىن تاشقىرى، تەجرىبىسىنى ئاشۇرۇپ چوڭ كوررېكتور دەرىجىسىگە يەتتى. بۇگۇنكى كۇندە ھاياتىنىڭ ئەللىك بەش باھارىنى قارشى ئېلىپ، راھەتبەخش دەم ئېلىشقا چىقىۋاتقان تۇرسۇناي ئىككى ئوغلىنى ئوستۇرۇپ، چوڭ قىلغان مېھرىۋان ئانا. مەسۇمجان ۋە مەخسۇتجانلار ئويلىنىپ، پەرزەنت كورگەن بولسا، تۇرسۇناي كېلىنلەرنىڭ راھىتىنى كورۇپ، نەۋرە سويمەكتە.

بىز، گېزىت كوللېكتىۋى قەدىردان قەلەمدىشىمىز تۇرسۇناي ھەسەن قىزى ئاسىرىۋاغا ھاياتىغا يەنىمۇ بەخت- سائادەت، ئىشىغا ئامەت تىلەيمىز...

مومىنجان ھەمرا.

ئالمۇتا شەھىرى.

دېپۇتاتنىڭ ھېساۋىتى

يېقىندا مۇخبىرىمىز ئالمۇتا شەھەرلىك كېڭەشنىڭ دېپۇتاتى توختاسۇن بېيشا بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇنىڭ ئوتكەن يىلدىكى دېپۇتاتلىق پائالىيىتى توغرىلىق سوزلەپ بېرىشىنى ئىلتىماس قىلغان ئىدى. بىز توۋەندە ت. بېيشا بىلەن بولغان سوھبەتنى بەردۇق.

— توختاسۇن ئاكا، سىز جامائەتچىلىك ئىشلىرىغا پائال ئارىلىشىپ، شۇنىڭ بىلەن بىللە خەلق خىزمەتچىسى سۇپىتىدە ئوز سايلىغۇچىلىرىڭىزنىڭ سىزگە تاپشۇرغان ئامانەتلىرىنى ئوتكەن يىلى قانچىلىك دەرىجىدە ئورۇنلىدىڭىز؟

— ئەلۋەتتە، ھەم ئىشلەپ ژۇرۇپ، ھەم جامائەتچىلىك ئىشلىرىغا ئارىلىشىش، ھەم دېپۇتاتلىق پائالىيەت ئېلىپ بېرىش- بۇ ئوڭاي ئەمەس. لېكىن شۇنىڭغا قارىماي، خەلق ئىشەنچىنى ئاقلاش نىيىتىدە سايلىغۇچىلارنىڭ ماڭا جېكىگەن ئامانەتلىرىنى قولۇمدىن كېلىشىچە ئورۇنلاشقا ھەرىكەت قىلدىم. مەسىلەن، ئاتاپ ئېيتقاندا، 1992- يىلى ئايرودروم مەھەللىسىدىكى ئۇيغۇر، چۇيەسسكايا، ئانگارسكايا، لېنتايا، ئاق- بۇلاق، ئالمۇتا ۋە ئايرودرومنايا كوچىلىرىدىكى ئويلەرگە تەبىئىي گاز كىرگۇزۇش ئۇچۇن ژۇقۇرى ئورۇنلارغا بېرىپ مەسىلە قويۇپ، خېلە ھەرىكەت قىلىش نەتىجىسىدە بۇ ئىش ئەجابىي ھەل قىلىندى.

ئوتكەن يىلى شۇنداقلا بىر گۇرۇپپا سايلىغۇچىلارنىڭ مەھەللىمىزدىكى ئانگارسكايا كوچىسىنىڭ نامىنى ئوزگەرتىپ، ئۇنىڭغا ئاتاقلىق ئۇيغۇر شائىرى ئىليا بەختىيانىڭ ۋە ئايرودرومنايا كوچىسىنىڭ نامىنى ئوزگەرتىپ، ئۇنىڭغا موشۇ يەردە 1989 – يىلى سادىر بولغان ئوتتىنى ئۇچرىشىتە قەھرىمانلارچە قازا بولغان راسۇل قاسىموۋنىڭ نامىنى بېرىش ئىلتىماسى بىلەن ئەۋېزوۋ ناھىيەلىك مەمۇرىيەتكە ۋە ئالمۇتا شەھەرلىك مەمۇرىيەتكە مۇراجەت قىلدىم. خەلقىمىزنىڭ بۇ مونەۋۋەر پەرزەنتلىرىنىڭ ناملىرىنى ئەبەدىيلەشتۇرۇش مەسىلىسى پات ئارىدا ھەل بولۇش ئالدىدا تۇرىدۇ.

— سىز يېڭى 1993- يىلدا ئىلگەرى ئۇلگۇرەلمىگەن ئىشلار بىلەن يەنە شۇغۇللىنىسىز، ئەلۋەتتە ...

— ھە، شۇنداق. بېيىل ئايرودروم مەھەللىسىدىكى گازلاشتۇرۇلماي قالغان بىر نەچچە كوچىلاردىكى ئويلەرگە گاز كىرگۇزۇش ئىشىنى ھەل قىلىش كېرەك. شۇنداقلا مەھەللىمىزدە باللارغا بىر سپورت مەيدانىنى بەرپا قىلىش نىيىتىدە بولۇپ، بۇ ھەقتە «ئاسفالتبېتون» زاۋۇدىنىڭ باش دىرېكتورى گېرس ئىسلاموۋقا ياردەم بېرىش توغرىلىق ئىلتىماس قىلغان ئىدىم. گ. ئىسلاموۋ بۇ پىكىرنى قىزغىن قوللاپ- قۇۋەتلىدى ۋە قولىدىن كېلىدىغان ياردىمىنى ئايىمايدىغانلىقىنى بىلدۇردى. شۇنىڭدىن كېيىن مەن بۇ مەسىلە توغرىلىق ئەۋېزوۋ ناھىيەلىك مەمۇرىيەتكە مۇراجەت قىلدىم. ناھىيەلىك مەمۇرىيەت سپورت مەيدانىغا يەر ئاجرىتىپ بەرمەكچى بولدى. بۇ مەسىلىمۇ ئىجابىي ھەل بولىدۇ.

بېيىل شۇنداقلا سايلىغۇچىلارنىڭ ئىلتىماسلىرى بويىچە ئەمگەك ۋېتېرانلىرىنىڭ، ئاكالارنىڭ ئويلىرىگە بىرىنچى نوۋەتتە تېلېفون قويدۇرۇش، بۇزۇلغان يوللارنى رېمونتلىتىش ئوخشاش كوپلىگەن ئىشلار تۇرىدۇ.

مەن شۇنداقلا شەھەرلىك كېڭەشنىڭ ھەر بىر سېسسىيەسىدە ئەمگەكچىلەرنى، بولۇپمۇ كوپ باللىق ۋە تەمىناتى توۋەن ئائىلىلەرنى ئىجتىمائىي جەھەتتىن ھىمايە قىلىش توغرىلىقمۇ باشقا دېپۇتاتلار بىلەن بىر قاتاردا ھەرىكەت قىلىپ، ئوز پىكىر- تەكلىپلىرىمنى بېرىپ تۇرىمەن.

— ئاخىرىدا ئوز سايلىغۇچىلىرىڭىزغا نېمە دېگەن بولار ئىدىڭىز؟

— ھازىرقى ئىختىسادىي بوھرانچىلىق دەۋرىدە ھەممىمىز بىرلىشىپ، ئىتتىپاقلىشىپ ئەمگەك قىلىپ، بۇ ۋاقىتلىق قىيىنچىلىقلارنى يېڭىشىمىزگە كامىل ئىشىنىمەن. بىز بارلىق مىللەت ۋەكىللىرى دوستلۇغىمىزنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەپ، ھەر خىل ئىغۋالارغا رەدىيە بېرىپ، مۇستەقىل قازاقىستاننىڭ گۇللىنىشىگە ھەسسە قوشىشىمىز كېرەك.

شېئىرىيەت گۈلزارى

ھەۋەسكارلار ئىجادىدىن

گۈلى كامىل قىزى ئاتمىش بەش باھارنى كۆرگەن نۇرانىي ئانا. ئۇ ئۇيغۇرىستاندا— غۇلجا روشەن مەكتىۋىدە مۇئەللىم بولۇپ ئىشلىگەن چاغلىرىدا ئەدەبىياتقا— شېئىرىيەتكە ئىخلاس قويغان. كېيىنكى دىيارىغا كۆچۈپ چىققاندا تۇرمۇش قىيىنچىلىقلىرى ياربەرمەي، ئۇزاق يىللار قولىغا قەلەم ئالالمىغان ئىدى...

گۈلى ھەدىنىڭ قەلىمىدىن تۆكۈلگەن مىسرالاردا ئانا قەلبى، خەلق تىلىكى، ۋەتەن مۇھەببىتى، مېھىر-ساداقەت ئىپادىلەنگەن.

تۆۋەندە گېزىتخانىلارغا شائىرە ئانىمىزنىڭ يېڭى شېئىرلىرىنى تەقدىم قىلدۇق.

گۈلى كامىل قىزى

ئانىمەن

ئانىمەن ئالەمگە مەشھۇر،
كۆڭ كەبى مېھىر چاچقان.
پەرزەنت ئۈچۈن جان تىكىپ،
تاغ ئېشىپ، دەريا كەچكەن.
كېلەچەكى ئەۋلادىمىنىڭ
ئانىلارنىڭ قولىدا.
پاياندازدۇر باغ— بوستانلار
ئانىلارنىڭ يولىدا.
مەن ئانىمەن ئەي تەڭرىم،
بۇ بەختىمدىن ئايرىمىغىن.
قانىتىم ئۇ پەرزەنتلەرنى
شامال بولۇپ قايرىمىغىن.
چۈنكى ئەزىز ئىنسانلارغا
مېنىڭ كۆڭلۈمدەك كېرىكىم بار.
مەن ئانىمەن بۇ جاھاندا
مەڭگۈ ئۆلمەس تىلىكىم بار.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ خاتىرىسىگە

باسقان ئىدى ئەي شائىر،
يۇرتىڭنى ئىلان— چايان.
قىلغان ئىدى خەلقىڭنى
ھەر تەرەپكە ئۇ سەرسان.
قويمىدى ۋىجدان سېنى
قارشى تۇر زۇلۇمغا دەپ.
بۇ كۈرەشتە جانىنى تىك
بەرمە ياۋۇزلارغا تەپ.
ئاخشاڭ بىلەن تۆكەردىڭ،
يات گېزەلدى ئۆزىگە.
تەيزە بولدى قەلىمىڭ،
يەلماۋۇزلار كۆزىگە.
قەلبى قايناق قەيسەردىڭ،
سەكرىدىڭ ئوت ئىچىگە.
ئەسلا پىسەنت قىلمىدىڭ
قانخور دۈشمەن قەستىگە.
ئايرىلىپ تەل سېنىڭدىن
قالار ئاقتى كۆزلەردىن.
ئايرىۋەتتى بىر ساتقۇن
مۇتەللىپنى بىزلەردىن.
زورلاۋاللىق، تەڭسىزلىك،
جاھاندا ھېچ بولمىسۇن.
مۇتەللىپتەك ئوغلانلار،
تۇغۇلسۇن، ھېچ ئۆلمىسۇن.

گېزىتىم

قەلبىمىنىڭ كۆزى گويا
«يېڭى ھايات» گېزىتىم،
«ئۇيغۇر ئاۋازى» ماڭا
تىلى ئاۋات گېزىتىم.
قوش گېزىتتە شاتلىقىم،
بەختىم ئايان ئەمەسمۇ،
گۈزەل ئانا تىلىمدىن
دىل بەھرىمەن ئەمەسمۇ.
كۆزلىرىمگە سۈرىمەن
سېنىڭ ھەر بىر ۋارىقىڭ
سەندە پارلاپ تۇرىدۇ
تەقدىرىم ھەم تارىخىم.
جاھان كەزدىم، بولغاچقا
ئۆزەڭ ئىككى قانىتىم،
ئەكس ئەتتى سېنىڭدە
خىسلەت، ئۆرپى— ئادىتىم.
سەندىن ئايرىلىپ قالسام،
تىلىمدىن ئايرىلغاندەك،
ئاتا— بوۋام مىراسى
دىنىمدىن ئايرىلغاندەك.
شۇڭا ھامان قولۇمدا،
كۆزۈمدە بول گېزىتىم،
دوستلارغا كۈلگەن يورۇق
يۈزۈمدە بول گېزىتىم.

مۇئەللىپنىڭ ئىلتىماسىغا بىنائەن مەزكۇر شېئىرلارنىڭ قەلەم ھەققى «يېڭى ھايات» گېزىتى جەمغۇرمىسىغا ئەۋەتىلدى.

تاشپولات تېكرامى

غەزەللەر

مەنمۇ

ئايا دوستلار، مىللىتىمنىڭ دەردلىرىن تۆكەي مەنمۇ،
دىل پۇغانى قاتلىرىغا بىر سۆككۈپ چۆكەي مەنمۇ.
ئېھتىماققا ۋاقىت يەتتى، كۆڭلۈمنى ئەسىر ئەتتى،
دوستلاردەك غەزەپلىنىپ، دۈشمەننى سۆكەي مەنمۇ.
قېنى سېنىڭ ئارمانلىرىڭ، تېنىڭدە يوق دەرمانلىرىڭ،
سېنى ئالدىغان ياۋنىڭ تىزلىرىن پۈكەي مەنمۇ.
ھەممە ئازاتلىق يولىدا ئەركىنى ئالدى قولىغا،
مەنچۇ ژۇرىمەن سەرسان زامانغا ئۆگەي مەنمۇ؟
ئارمىنىم پەقەت ۋىسال، قۇچاق ئاچسا ئىستىقلال،
بەختىمنى ئاۋالارغا كۆي قىلىپ پۈتەي مەنمۇ.
ئىلتىجا قىلاي خۇدا، ئۈمۈتنى ئەتمە جۇدا،
ئامىتىم كەلتۈر بۇدا، ئارمانسىز ئۆتەي مەنمۇ.

قېنى

كىم دېسەم ئۇيغۇر دېدىڭ، قېنى سېنىڭ ئۇيغۇرلىقىڭ؟
ئەزەلدىن ئويغاق ژۇرەك زېھنى ئۆتكۈر، تۇيغۇرلىقىڭ!
«سەئىدىيە» ھەم «يەتتىشەھەر» قۇرۇپ «ئىلى سۇلتانلىقى»
قەددىڭنى غازدەك تۇتۇپ ژۇرگەنلىرىڭ، مەغرۇرلىقىڭ.
مويۇنچۇر، بۇغراخانۇ، ئارسلانخان سەردار بولۇپ،
ئازاتلىقچۇن يېقىپ كۆكرەك، جەۋلان ئۇرغان جەسۇرلىقىڭ.
ئىزىدىن مېڭىپ ئۇلارنىڭ سادىرۇ، نازۇك، غېنى،
كەبى ئەلنى لال ئەيلىگەن قايان كەتتى باتۇرلىقىڭ.
«ئەل قىساسول، مىنەلھەق» دەر بار تېخى دۈشمەنلىرىڭ،
سەن ئۇلارنى يوق قىلماي چىقماس خۇمار، ھۇزۇرلىقىڭ.
ئەينە باق كۆپلەر بۈگۈن سۈردى ئىستىقلال گەشتىنى،
سەنمۇ ئالساڭ ئەركىڭنى قولغا يوقالماس ئۇيغۇرلىقىڭ.

كۈيلەرنى قات

بۇلبۇلۇم، كۈيلەرنى قات گۈلزارىمدا چەرىخ ئۇرۇپ،
ئەركىن ئۇچ، قاققىن قانات، دىيارىمدا چەرىخ ئۇرۇپ.
باغ سېنىڭ، باغۋەن سېنىڭ، كۈيلەيدىغان دەۋران سېنىڭ،
جىسمىڭدا بارىڭنى تۆك، باھارىمدا چەرىخ ئۇرۇپ.
بىز كىمۇ پۇرسەت يېقىن، ئاچقۇسى ئىقبال ۋەسلىنى،
بېرىپ ئىبىت ئاشىق سالامىن دىلدارىمغا چەرىخ ئۇرۇپ.
دېگەيسەن ئۈمۈت تېگى سۈزۈلۈپ ئاتقان چېغى
بەسلىشەرمەن سەن بىلەن دىيارىمدا چەرىخ ئۇرۇپ.
بۇلبۇلۇم سايرا، شۇڭا، قەلبىڭدە ئارمان قالمىسۇن،
قۇللىقىن شەيدانى ئۆزەڭ، ئەشئارىمدا چەرىخ ئۇرۇپ.

*

جامال قاسىم

بىر ئىنسان تۇغۇلغان

ۋەتەنپەرۋەر شائىر ئابلىز مەخسۇمغا بېغىشلايمەن.

بىر ئىنسان تۇغۇلغان خۇش قىپ ۋەتەننى،
ئەقىل بوپ ئويغىنىپ يۈزلىگەن ئەرنى.
ئوت— يالقۇن سېزىپ ئۇ ۋۇجۇدۇ— تەننى،
ئاجرىتىپ ئۆلگەردى مىس بىلەن زەرنى...
ژۈرىكى ئازاپتا سىقىلدى ئاما،
«ۋەتەن!» دەپ تېپىلىپ ژىقىلدى ئاما!
تەڭسىزلىك خەنجىرى دىلىغا سانچىلىپ،
ئارزۇلار— لىيەتلەر تىتىلدى ئاما.
قىيناشلار باشلاندى شۇ كۈلدىن بۇيان،
شۇڭلاشقا پەرزەنتنىڭ دىلى بولدى قان.
چەكمىسۇن ئۇ قانچە ئازاپ— ئوقۇبەت،
ئۇ ئامان قېلىشقا ئىستىمىدى جان.
ھۆكۈمران ئېيتاتتى— سۆزلىرىڭدىن يان!
— بۇ بىزنىڭ زېمىنغۇ؟
— دېگىنىڭ يالغان!
— بىلىمەن، سەن بىزنىڭ قانلارنى شوراپ،
ئۆگەنگەن رودۇپاي ئاچكۆز ۋە ئوپقان!
ھۆكۈمران چىدالماي «ۋىسال دېدى كىشەن!
توپىغا ئايلىنىپ كەتسۇن مولۇتەن.
زىندانىنىڭ توپىسىن ياتسۇن قۇچاقلاپ،
زىنداندا ۋەتىنى ئۈچۈن يېسۇن غەم».
قاراڭغۇ زىنداندا پۈتۈلدى غەزەل،
غەزەللەر پۈتتى ئۇ ئۆمۈردىن ئەۋزەل.
ئۆزىنى ئۆتمەكتە زار بولۇپ ئۇرغا،
غەزەللەر پۈتۈپتۇ نۇرلاردەك گۈزەل.
چاقىردى شائىرنى مانا بىر كۈنى،
مۇنايىم، يۇمشاغىراق چىقىرىپ ئۈنىنى:
— سىز يۇرتىنىڭ داناسى،— دېيىشتى ئاستا،
ئېيتەكتە تۇرىماق بولۇپ ئۇ كۈنىنى:
ئەسلىڭىز كۈتمەكتە، باشقۇرۇڭ ئەپلەپ،
ياخشىراق كېلىشىڭ بىز بىلەن دەسلەپ.
قېرىپمۇ قالدىڭىز، ئۆي تولا سىزدە،
بىمەنا قايناشتىن ئالغايسىز پەسلەپ.
— خوپ!— دېدى بۇ ئوغلان،
خوپ دېدى شۇڭقار.
زەنجىرگە بەنت بولۇپ تۇرغان ئۇ بىر نار.
«پەرۋازغا يېتىدۇ يۇرتۇمدا قۇدرەت،
باش ئېگىش ئورنىغا ياخشىراقتۇ دار.
سۆيگۈ قالغاندەك كۆرۈلەر ئەلنىڭ،
سۆيگۈ قايتۇغۇ بىر پۈتۈن تەننىڭ.
ماغدۇردىن كەتكەندەك ژۈرىشەر ھەممە،
بېشىغا ئورۇلگەن كەبى تاغ— غەمنىڭ.
كىشەندىن قۇتۇلسۇن ئالدى بىلەن قول،
يېغىرلىق دۈمبە ھەم ئارام ئالسۇن غول.
ئۆزىمىز سۇ باشلاپ، تارتىمىز چۆنەك،
ئۆزىمىز تۇغ تۇتۇپ باشلايمىز كەڭ يول»
* * *
ئاھ، نېتەي، كەلگەنمۇ مەئۇننىڭ بەختى،
ئاھ، نۇرلۇق كۆزلەردىن يەنە ياش ئاقتى.
پويېزدنىڭ چاقىغا تاشلىدى مەئۇن،
بىر تەننى ئەچچىگە بولدىدە، كەتتى...
شۇ كۈندىن باشلاپ بۇ يۇرت —
ۋەتەن مەجرۇھ،
ھۆكۈمنى سۈرمەكتە تەشۋىشلىك بىر روھ.
زېمىننى غاجىلاپ كېلىدۇ ئاما،
كېلىدۇ غەزەپتە ئۆزىن چېقىپ ئۇ.
* * *
ئاھ، دۇنيا،
مەن كۈيسەم، سەندە بىر چوقۇش،
ئامىتىم كەلمىسە بارمىدى سوكۇش!

نۇرەخمەت ئەخمەت

يېڭى شېئىرلار

ساڭا قاراپ يول ئالدىم

ساڭا قاراپ يول ئالدىم، ئانا يۇرتۇم،
ئاخىر تىنىچ قويمىدى مېھىر-ئوتۇڭ.
ژۈرەكتىكى تەشنالىق قالسۇن دېدىم،
كەۋسىرىڭدىن سۇ ئىچىپ ئۇچۇم-ئۇچۇم.

بىر ئالەمچە ساڭا بار سېغىنىشىم،
سېغىنىشىم ئۇ شاتلىق، ئۇ كۆز يېشىم.
قاقشىپ كەتكەن بالامەن، مىڭ شۈكرىكىم،
مانا ۋەسلىڭ قۇچاقتا ئامان بېشىم،

ئادەمگە ئەڭ مۇقەددەس ئانا يۇرتكەن،
مېھرى ئۇنىڭ بىر ئۆمۈر ئۆچمەس ئوتكەن،
يۇرتنى كىنەپ، قاخشىغان ژۈرەكلەرگە
ئۆز يۇرتىدىن ئۆزگە ھېچ داۋا يوقكەن.

ساڭا قاراپ يول ئالدىم ئانا يۇرتۇم،
ئاخىر تىنىچ قويمىدى مېھىر-ئوتۇڭ.

تۇرتىلىك ۋە ئىككىلىكلەر

تەۋەررۇك مىراس بوپ پۈتۈلگەن ۋەتەن،
نامىڭ دىل قېتىغا پۈكۈلگەن ۋەتەن.
سەندىن قاقشىپ تېنەپ كەتكىنىم بىلەن،
بارچە مېھرىم ساڭا تۆكۈلگەن ۋەتەن.

* * *

قېدىمى تارىخ بىلەر ۋەتىنىم سېنى،
پۈتۈلۈپتۇ سەن بىلەن بەتلىرى يېڭى.
ئاقىبەت ۋا دەرىخ، قاپسەن خورلۇقتا،
مويۇنچۇر، سادىردەك ئەرلىرىڭ قېنى؟

* * *

ۋەتەنداشنى كۆرۈپ ياير اپ قالدى دىل،
بۇلبۇلدەك جوش ئۇرۇپ سايراپ قالدى دىل،
مېھمان بولۇپ كېلىپ-كەتتى ۋەتەنداش،
ۋەسلىگە ھېچ قانماي زارلاپ قالدى دىل.

* * *

ئانا يۇرتۇم غۇرۇرۇم، قىلمايمەن گۇمان،
كۆرۈنمىدى ئۇنىڭسىز كۆزگە بۇ جاھان.

* * *

مۇساپىر مەككىدە كۆز ياش تۆكۈپ دەر:
«ۋەتەندىن جۇدا قىلدىڭ، ئەندى ئۆلۈم بەر».

* * *

ھايات-مەكتەپ ئۆگەتتى مۇنداق بىر
ساۋاق؛
ۋەتىنىڭدىن ئايرىلساڭ تاپمايسەن روناق.

* * *

مۇئەللىپنىڭ ئىلتىماسىغا بىنائەن بۇ شېئىرلارنىڭ قەلەم ھەققى «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ جەمغۇرمىسىغا ئەۋەتىلدى.

دوستلۇق ئالاقىلىرى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى بىلەن قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتى ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن دوستلۇق ھەمكارلىقى توغرىسىدىكى كېلىشىمگە مۇۋاپىق بىيىل 9- ئايدا قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ تېلېۋىدېنىيە ۋە رادىو ئاڭلىتىش بىرلەشمىسىنىڭ باشلىقى ئادىلبېك نەزەرنىڭ باشچىلىقىدىكى مەخسۇس دېلېگاتسىيە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدا بولۇپ، ئىككى ئەل ئارىسىدىكى تېلېۋىدېنىيە ۋە رادىو ئاڭلىتىش ئىشلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش، ئىقتىسادىي ئالاقىلارنى ئورنىتىش، شۇنداقلا بۇ ساھادا مۇخبىرلار ئالماشتۇرۇش، قاتارلىق كېلىشىملەرگە ئىمزا قويغان ئىدى.

ئەينە شۇ كېلىشىملەرنىڭ نەتىجىلىك ئىجرا قىلىنىشىنى ئالغا سۈرۈش مەقسىتىدە جاۋاپ سەپەر بىلەن يېقىندا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ تېلېۋىدېنىيە ۋە رادىو ئاڭلىتىش ئازارىتىنىڭ مائاۋىن ئازىرى باۋدۇن قادىر رەھبەرلىكىدىكى دېلېگاتسىيە قىرغىزىستاندا بولدى. دېلېگاتسىيە شىنجاڭ رادىوسىنىڭ مۇدىرى يۈياۋىن، تېلېۋىدېنىيە ئىشلىرى بويىچە رېژىسسور رىزۋان قادىر، قىرغىز پروگراممىلىرى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ياسىن ھەيدەربېك، قازاق پروگراممىلىرى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ئارزۇبېكلاردىن تەركىپ تاپقان.

مېھمانلار قىرغىزىستاندا بولغان 10 كۈنلۈك ئىش سەپىرىدە جۇمھۇرىيەتتىكى تېلېۋىدېنىيە ۋە رادىو ئاڭلىتىش ئىشلىرى بىلەن تونۇشۇپ، كەڭ تۈردە تەجرىبە ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىنى ئېلىپ باردى. ئىككى ئوتتۇردا تۈزۈلگەن كېلىشىملەرنى يەنىمۇ تولۇقلاش ئۈستىدە پىكىر ئالماشتۇرۇلدى.

مېھمانلار قىرغىزىستان تېلېۋىدېنىيە ۋە رادىو ئاڭلىتىش ئىشلىرى بىرلەشمىسىنىڭ باشلىقى ئادىلبېك نەزەرنىڭ ھەمراھلىقىدا ئىسسىق ئاتا، تالاس، پاكروۋكا قاتارلىق ۋىلايەت، ناھىيەلەرنى زىيارەت قىلدى. شۇنداقلا قىرغىز خەلقىنىڭ بۈيۈك ئېپوسى ماناسنىڭ 1994- يىلى ئۆتكۈزۈلىدىغان مىڭ يىللىق يۇبىلېيىغا بېغىشلىنىپ تالاس شەھىرىدە قەد كۆتۈرۈۋاتقان ماناس خاتىرە مەقبىرىسىنى كۆزدىن كەچۈردى. ئۇ يەردىكى ماناسقا بېغىشلانغان خاتىرە يىغىنغا قاتناشتى.

سەپەر ئاخىرىدا باۋدۇن قادىر باشلىق دېلېگاتسىيە ئەزالىرى قىرغىزىستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك ئىتتىپاق جەمىيىتىنىڭ مېھمانلىرى بولۇپ، بىشكېك شەھىرىدىكى ئۇيغۇر زىيالىلىرى ۋە يۇرت ئاقساقاللىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزدى. سۆھبەتتە باۋدۇن قادىر يىغىلغانلارنى ئاۋتونوم رايونىنىڭ مەدەنىيەت ساھاسىدىكى يېڭىلىقلىرى بىلەن تونۇشتۇردى. يىغىن قاتناشچىلىرى دېلېگاتسىيە ئەزالىرىنى قىزغىن تەبرىكلەپ، ئۇلارغا مۇۋاپىقىيەتلەر تىلىدى.

دېلېگاتسىيە ئەزالىرىنىڭ ئۇيغۇرلار ھاياتى بىلەن يېقىن تونۇشۇش مەقسىتىدىكى تەلەپلىرى قانائەتلەندۈرۈلۈپ، نوۋىي پاكروۋكا مەھەللىسىنىڭ تۇرغۇنى مەرىيەم تېيىپوۋانىڭ ئائىلىسىدە مېھمانلارغا زىياپەت بېرىلدى.

بىشكېك شەھىرى.

(ئىختىيارى مۇخبىرىمىز).

دەرتكە دەرمان ئىزدىسىڭىز

ئابۇبەكرى ھوشۇر ئوغلى داڭلىق خەلق تېۋىپى.

ئۇ ئاتا كەسپىنى داۋاملاشتۇرۇپ،

خېلە يىللاردىن بۇيان ئادەملەرنىڭ دەردىگە داۋا، رەنجىگە شىپا بولۇپ يۈرىدۇ.

خەلق تېۋىپى ئابۇبەكرى ئىنسانلاردا بولىدىغان ھەممىلا ئاغرىقلارنى داۋالايدۇ. ئۇنىڭ بىر ئالاھىدىلىگى تومۇر تۇتىدۇ ۋە ئاغرىقلارنى ھەر خىل ھاشارەت ۋە ھايۋانلارنىڭ سۆڭەكلىرىدىن ياسالغان مىللىي دورا-دەرمەك بىلەن داۋالايدۇ. ئۇ داۋالايدىغان ئاغرىقلار تۆۋەندىكىچە: ئەسەب كېسەللىكلىرى، ئاشقازان ۋە ئۈچەي يارىسى، بۆرەك ۋە دوسۇندىكى تاش، ئاياللار كېسەللىگى، تۇغماسلىق كېسىلى، بوغۇملار ئاغرىقى، تېرە كېسەللىكلىرى (پېسە ئاغرىقىدىن باشقا).

ۋۇقارقىدەك ئاغرىقلارغا يولۇققان، دەردىگە دەرمان ئىزدەپ ژۈرگەنلەر ئۈچۈن خەلق تېۋىپى ئابۇبەكرىنىڭ ئۆيىنىڭ ئىشىگى ئوچۇق.

ئادرېسى: ئالمۇتا شەھىرى، شېلېيوۋا كوچىسى 28- ئۆي. ئاۋتوبۇسلار: 18، 40، 31، 97، 59، 127، ترالليېيبۇسلار: 1، 9، ترامۋايلار: 2، 6. ئوتېپوۋا بېكىتى.

«زىيارەتكە» مەرھەمەت

«**يېڭى ھايات**» تەھرىراتى يېقىندا قۇرۇلغان «زىيارەت» مەملىكەتلىك كىچىك كارخانىسى خالىغۇچىلارنى خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى قورغاس شەھىرىگە بىر كۈنلۈك تۇرىستىك سەپەرگە تەكلىپ قىلىدۇ.

يوللانما باھاسى 3 دوللار، 12 مىڭ سوم.

ئادرېسىمىز: ئالمۇتا شەھىرى، ئىپەك يولى كوچىسى، 50- ئۆي، 8- قەۋەت، 803-خانا، تېلېفون- 338606.

گېزىتىمىزنىڭ جانكويەرلىرى سۇلتان مەمدوۋ:

يىلتىزى مەھكەم دەرەق

23 يىلدىن بۇيان «يېڭى ھايات» نى موتتەسىل ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن. گېزىتىمىز كېيىنكى يىللاردا مەزمۇن ۋە شەكىل جەھەتتىن يەنىمۇ بېيىپ، قىزىقارلىق نەشر قىلىنماقتا. نەتىجىدە كەڭ مۇشتىرىلارنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتتى.

«يېڭى ھايات» ئانا ۋەتىنىمىز ئۇيغۇرىستان تەغدىرىگە جىددىي قاراپ، خەلقىمىزنىڭ ئارزۇ-ئارمىنى، دەردۇ-مۇددىئاسىنى كەڭ يورۇتۇشقا باشلىدى. «ۋەتەننى سۆيمەك ئىمان دۇر»، «ئىلىخان تورە-ساغۇنى»، «ۋەتىنىمىزنىڭ نامى ئۇيغۇرىستاندۇر»، «سامانىنىڭ تېگىدە سۇ بار ئىكەن»، «ئىلى سۇلتانلىقى» قاتارلىق ماقالىلار گېزىتخانلارنىڭ ئېتىبارىنى قازاندى. چاڭقىغان قەلبلەرگە بېرىپ يەتتى. تەھرىرات خادىملىرىنىڭ ئىزدىنىشلىرى، جۈرئىتى، پەمپاراستىنىڭ ئېشىشى، قەلەم ساھىپلىرىنىڭ پىداكارلىقى نەتىجىسىدە گېزىتىمىز چوڭ ئابروي قازاندى. بولۇپمۇ تارىخىمىزدىكى پىنھان تۇتۇلغان ئىشلارنى ئېچىشتا، پاش قىلىشتا «يېڭى ھايات» باشلامچى بولۇپ قالدى.

ھازىرقى ئىقتىسادىي بوھران گېزىتىمىزگە تەھدىت سېلىۋاتقان موشۇ كۈنلەردە سۆيۈملۈك گېزىتىمىزگە ماددىي ياردەم بېرىش بارلىغىمىزنىڭ بورچۇمىزدۇر.

«يېڭى ھايات» پۈتكۈل خەلقىمىزنىڭ- ئۇيغۇرىستان ۋە خارىجى ئەللەردىكى قېرىنداشلىرىمىزنىڭ مەنىۋى ھاياتىدا چوڭقۇر يىلتىز تارتتى، ئۇنى ئەندى ھەر قانداق شامال، بوران-چاپقۇن يىقىتالمايدۇ. گېزىتىمىزنىڭ ھېمىشەم مەنىۋى مەلھەمچى بولۇپ قېلىشىنى، تېخىمۇ مەزمۇنلۇق نەشر قىلىنىپ، تۇرۇشىنى قوللاپ- قۇۋەتلەپ، ئۇنىڭ خەزىنىسىگە جەمغۇرمىسىغا ھازىرچە 5000 سوم ئاتىدىم. كېيىنرەك ئىمكانىيىتىمنىڭ يېتىشىچە يار-يۆلەك بولۇشقا تەييارمەن.

* * *

تەھرىراتتىن: ۋەتەن، مىللەت يولىدا ئىزگۈ نىيەت بىلەن قىلىنغان خالىسانە ئىانە ئۈچۈن موھتەرەم سەنئەتكارىمىز سۇلتانغا تەشەككۈر ئىزھار قىلىمىز.

ئۇرۇق- تۇققانلىرىنى ئىزدەيدۇ

قەشقەر ۋىلايىتى قاغىلىق ناھىيىسىنىڭ 8-كۈنلۈكى چاسمەسجىت كەنتىدە ئولتۇرۇشلۇق **ئومەرئاخۇن** ئىسلام 1960-يىلى سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتكەن ئىنىسى **مەھەممەت ئىمىن ئاخۇننى** ئىزدەيدۇ. ئۇ كىشى توغرىلىق بىلىدىغانلارنىڭ ۋۇقارقى ئادرېسقا ياكى «يېڭى ھايات» گېزىتى رېداكسىيەسىگە خەۋەر بېرىشىنى ئۆتۈنۈپ سورايمىز.

تەشەككۈرنامە

ئەڭ قاتتىق مەنىۋي بايلىقىمىز بولغان مىللىي گېزىتىمىزگە ئىزگۈ نىيەت بىلەن قىلغان ئىانە ئۈچۈن تۆۋەندە ئىسمى شەرىپى ئاتالغان موھتەرەم قېرىنداشلىرىمىزغا چىن يۈرەكتىن تەشەككۈر ئىزھار قىلىمىز.

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

تېرمىز شەھىرىدىن:

ئەخمەتجان ماھمۇتوۋ 10000سوم

* * *

ئالمۇتا شەھىرىدىن:

قاھار ئىلياسوۋ 1000سوم
خەمىت ئەخمەتوۋ 1000سوم
ئىمام ئايتمەھەممەتوۋ 1000سوم
تەئەت سابىرھاجىيېۋ 1000سوم
زۇنۇن جەلىلوۋ 1000سوم
ئابلەت يۇسۇپوۋ 1000سوم
ئائىل سالىبايېۋ 500سوم
كامال ئىبراھىموۋ 500سوم
ئەنۋەر قۇربانوۋ 500سوم
مۇقىم 300سوم
دوسمەمەت قۇلنوۋ 200سوم
ئابدۇۋەلى ھاجى 200سوم
ئەكبەر پىرمەھەممەتوۋ 200سوم
سېيىت زۇلپىقاروۋ 200سوم
تەئەت ھاپىزوۋ 200سوم
تۇرسۇن ھاجىيېۋ 200سوم
يارمەھەممەت مەمەتوۋ 200سوم
سۇلتان ناسىروۋ 100سوم

جەمئىي 9300سوم.

مەشرەپ ئەھلىنىڭ ئانىسىنى خەمىت ئەخمەتوۋ تاپشۇردى.

* * *

ئاباھەكرى ھوشۇر 5000سوم
ھىلالدىن رەخمىدىن 500سوم
مەھەممەت ئابدۇللايېۋ 200سوم

* * *

ئالمۇتا- دروۋبا مەھەللىسىدىن:

ئى. ئىلاخۇنوۋ 100سوم
ئا. مەخپىروۋ 100سوم
د. ئابدۇرايىموۋ 100سوم
ئا. دامۇللايېۋ 100سوم
ت. ئوسمانوۋ 100سوم

جەمئىي 500سوم.

ئانىنى ئىسلامجان ئىلاخۇنوۋ تاپشۇردى.

* * *

تاشكەنت شەھىرىدىن:

ئابدۇكېرىم ئابدۇرېھموۋ 500سوم
سالجان ھوسەينوۋ 500سوم
مەھەممەت مەمەتوۋ 200سوم
رەشىدەم ئابدۇللايېۋا 200سوم
ئابدۇلشاھ ئابدۇھەلىموۋ 200سوم
ئابدۇرېشىت سىيمەتوۋ 200سوم
نۇرئاخۇن 100سوم
ھەسەنجان سادىقوۋ 100سوم
تۇرسۇن قۇربانوۋ 100سوم
تۇرسۇن تۇردىيېۋ 100سوم

جەمئىي 2200سوم.

ئانىنى شۈكرى ئابدۇللا ۋىقان، سالاھىدىن تاپشۇردى.

* * *

قىرغىزىستان چاتكول يېزىسىدىن:

ئابلەت تىلى باي 1000سوم
ئابدۇۋەلى ئەيسا 1000سوم
رىشات قۇربان 1000سوم
سابىر سادىق 1000سوم
تۇرسۇن ئومەر 1000سوم
ئابدۇكېرىم خۇداۋەدى 1000سوم
رەخىم كەبىر 1000سوم
نۇرتاي شاھىت 1000سوم
پەرھات تىلى باي 600سوم
ئەركىن مۇسا 500سوم
مەھەممەت مۇسا 500سوم
تاھىرجان تاھىر 500سوم
رۇستەم ئەخمەت 500سوم
غېنى ئەيسا 500سوم
سارىخان 500سوم
ئابدۇكېرىم 500سوم
خۇدابەردى 500سوم
نۇرتاي مۇسا 500سوم
خەمىت روزى 500سوم
ئىسمائىل مېھمان 500سوم
تۇرغۇن ئىبراھىم 500سوم
ئەخمەت ئىبراھىم 500سوم
قۇربان تۇردى 500سوم
تۇرسۇنتاي راخمان 500سوم
ئابلىز ئىسمائىل 300سوم
ئابدۇللا ئاخۇن 300سوم
خەلچەم بوتىھاجى 300سوم
مەرەمخان ئىسمائىل 200سوم
قولداش قادىر 200سوم
قۇربانجان ئىمىر 200سوم
ئۇنساخان ھېلىم 200سوم
سالجان يۇنۇس 200سوم
مۇنەۋەر ئومەر 200سوم
ئومەرجان ھېيتاخۇن 200سوم
رابەگۈل خۇداۋەدى 100سوم
مىرزاماھمۇت تاھىر 100سوم
خەيرىنسا كىبىر 100سوم
نىجات مۇزەپپەروۋ 100سوم
جاپپار ئىسمائىل 100سوم
سېيتاخۇن ھېلاخۇن 100سوم
جۇماخۇن سادىق 100سوم
ئەكرەم مومۇن 100سوم
ئابلەت ئىمىن 100سوم
ئەنۋەر سۇلتان 100سوم
ئەنۋار چوڭ خوجا 100سوم
ئابلىز راخمان 100سوم
پەرىدەم ئەيسا 100سوم
ھورنىسا ئەيسا 100سوم
ئىمىگۈلسۇم 100سوم
تاشمەھەممەت 100سوم
گۈلباھار ئەيسا 100سوم
تۇرسۇن ھېلاخۇن 150سوم
شاكىرجان يۇنۇس 100سوم
ئىسمائىل مامۇت 100سوم
ئابدۇراخمان تاھىر 100سوم
نۇراخۇن تىمىروۋ 100سوم
كەنجە قاھاروۋ 100سوم

جەمئىي 20750سوم.

ئانىنى ئەۋەتكەن مامۇت ئەپەندى، پەرھات قۇربانوۋ تاپشۇردى.

*** ئىزاھات: چاتكولدە 60 ئۇيغۇر ئائىلىسى بولۇپ، ئۇنىڭ 57 سىنىڭ ئىختىيارى ئىانە قىلغانلىقى تەھرىراتىمىزنى تولىمۇ تەسىرلەندۈردى ...**

* * *

قىرغىزىستان لېبېدىنوۋكا يېزىسىنىڭ ياشلىرىدىن:

يارمەھەممەت تىمىرى 1000سوم
ئامانجان 200سوم
نۇرتاي 300سوم
ئابدۇشۈكۈر ئومەر 500سوم
ئەركىنتاي 100سوم
دىلشات 200سوم
ئابدۇسەمەت 200سوم
ئابدۇشۈكۈر 300سوم
تاھىرجان 200سوم
تۇرغۇنجان 200سوم
ئابدۇسالام 200سوم

دۇنيا كەڭلىكلىرىدە

تاسس. بى. بى. سى. ئا. ن.

سەددام ھۇسەيىن غەرپنىڭ ئۇلتىماتۇمىدىن چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى

ئاق ساراي ئىراقنىڭ ئاقش ۋە ئۇنىڭ ئىتتىپاقداشلىرىنىڭ تەلەپلىرىگە بويسۇنغان ھالدا 32-پاراللېلنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان زونىنىڭ سىرتىدىكى ئۆزىنىڭ زېنىت راكېتىلىرىنى ئېلىپ كەتكەن.

مەلۇمكى، 6-يانۋار كۈنى روسسىيە تەرىپىدىن قوللاپ-قۇۋۋەتلەنگەن قوشما شتاتلار، ئانگلىيە، فرانسىيە، ئىراققا 48 سائەت ئىچىدە ئۇنىڭ ئاۋىئاتسىيەسىنىڭ ئۇچۇشلىرى ئۈچۈن مەنئىي قىلىنغان زونىدىن بارلىق راكېتا كومپلېكسلىرىنى ئېلىپ كېتىش ئۇلتىماتۇمىنى قىلدى. ئىتتىپاقداشلار باغداتقا ھەربىي چارىلەرنى كۆرۈش پوپۇزىسىنى قىلدى، بۇ چارىلەر، بايقىغۇچىلارنىڭ بەرگەن باھاسىغا قارىغاندا، ھەر قانداق ھالەتتە «ئەقىللىق» بومبىلاردىن پايدىلىنىش ئارقىلىق راكېتىلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان جايلارغا ھۇجۇم قىلىش بىلەن چەكلەنگەن بولار ئىدى.

باغداتنىڭ بۇ ئۇلتىماتۇمغا ئىنكاسى ھەيران قالارلىق بولدى: ئىراق پارلامېنتى ئۇلتىماتۇمنى رەت قىلدى، ئەندى سەددام ھۇسەيىن بولسا، ئىراق ئۇنىڭغا قارشى ئۇرۇش ھەرىكەتلىرى باشلىنىدىغان تەقدىردە جاۋاپ زەربە بېرىشكە تەييار ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەن. ئەينە شۇ چاغدا ئامېرىكىلىقلار پارس قولتۇغىدا ئۈزۈپ ژۈرگەن «كىتتى خوك» ئاۋىئاتوسىپتسىنى ژۇقۇرى جەڭگىۋارلىق تەييارلىق ھالىتىگە كەلتۈردى. ئاقش سامولېتلىرى رازۋېدكا مەلۇماتلىرىنى ژىغىش مەخسىتى بىلەن «مەنئىي قىلىنغان زونىغا» 60 قېتىمدىن ئوشۇق ئۇچۇشنى ئەمەلگە ئاشۇردى. بۇ يەردە يەنە توقۇنۇش بولىدىغاندەك كۆرۈنگەن ئىدى.

ئۇلتىماتۇم مۇددىتى پۈتكەندە، ئامېرىكىنىڭ رازۋېدكا سۈنئىي ھەمرالىرى «مەنئىي قىلىنغان زونىدىن» راكېتىلارنى ئىراقنىڭ ئالدىراشلىق بىلەن ئېلىپ كەتكەنلىكىنى بايقىغان. «ھۇسەيىن چاپسان قاچتى»، - دېدى ژۇقۇرى دەرىجىلىك بىر ئامېرىكا ھەربىي خىزمەتچىسى. «ئاقش مەمۇرىيىتى بۇ، ئەتىمالىم بوش ئۈچۈن ھۇسەيىن بىلەن بولغان ئاخىرقى قارمۇ-قارشىلىقتا غالىبىيەت قازانغانلىقىنى توغرىلىق جاكالىدى»، - دەپ تەكىتلىدى ئېي-بى-سى تېلېۋىدېنىيې شىركىتىنىڭ يېڭىلىقلار كورىسپوندېنتلىرىنى ئېلىپ بارغۇچى س. دونالدسون.

لېكىن، بېتەرەپ شەرھىلىگۈچىلەر ئامېرىكىلىقلارنىڭ مۇنداق غالىبىيەتكە مەس بولۇپ قېلىشىغا ئانچىلا قوشۇلمايدۇ. ئۇلارنىڭ پىكىرىچە، پارس قولتۇغى رايونىدىكى بوھرانلارنىڭ ھەممىسى دېگىدەك بىر ئۇلگە بويىچە پەيدا بولىدۇ: باغدات توقۇنۇشنى ئىغۋا قىلىدۇ، ئۇلۇق دۆلەتلەرگە دوق قىلىپ، ئاخىرقى پەيتتە چېكىنىدۇ. مۇنداق ھەرىكەتلەرنىڭ سەۋەپلىرى تولۇق چۈشىنىشلىكتۇر: سەددام ھۇسەيىن ئۆز خەلقىنى سەپەرۋەر قىلىدۇ، ئۇلارنى ئىچكى مۇئەممالارىن دىققىتىنى باشقا ياققا بۇراپ، غەرپنىڭ ھەربىي قابىلىيىتىنى سىنايدۇ، ئەندى ئىش پۈتكەندىن كېيىن ئۆزىنىڭ چېكىنىشىنى ئەپچىللىك بىلەن سىياسىي غالىبىيەتكە ئايلاندۇرىدۇ.

ئاخىرقى ھادىسىدە ئىراق ئەجايىپ بىر بانە-سەۋەپنى كەلتۈرگەن ئىدى. چۈنكى ئۆتكەن ژىلى ئاۋغۇستتا ئۇچۇشلار ئۈچۈن مەنئىي قىلىنغان زونا بەمەتنىڭ ئەمەس، بەلكى ئاقش، ئانگلىيە ۋە فرانسىيەنىڭ تەشەببۇسى بولغان ئىدى. ئۆتكەن ژىلى ئاپرېلدا بەمەتنىڭ بىخەتەرلىك كېڭىشى باغدات ھوكۇمىتىنىڭ كۇردلارغا قارشى جازا چارىلىرىنى ئەيىپلىگەن ئىدى. ئىتتىپاقداشلار ئەينە شۇنىڭدىن پايدىلىنىپ، ئۆتكەن ژىلى ئاۋغۇستتا «جەنۇبتىكى ۋاختا» ئوپېراتسىيەسىگە كىرىشتى. ئەندى ئىراق دىپلوماتىيەسى بولسا ئەدلىيەۋىي دەلىللەرگە ئىگە بولدى، ئۇنىڭ ياردىمى بىلەن ھازىر ئۇلار بەمەتدا ئىرىلىرىدە، شۇنداقلا سەئۇدىيە ئەرەبىستانى بىلەن مىسىردا ئۆز تەرەپدارلىرىنى تاپماقتا.

پارس قولتۇغى رايونىدىكى ئۇرۇش ئاياقلاشقاندىن كېيىن غەرپكە ۋە جۈملىدىن، قوشما شتاتلارغا ئىراق بوھرانىدىن قۇتۇلۇش ستراتېگىيەسىنى بەلگۈلەش زادىلا مۇمكىن بولمىدى. سەددام ھۇسەيىن بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلەر ئېغىرچىلىقى يېڭى پرېزىدېنت بىلل كلىنتوننىڭ زىممىسىگە ئارتىلماقتا. جۈملىدىن، ئۇ بۇ مۇئەممادىن ئۆزىنى چەتلەشتۈرۈش نىيىتىدە ئەمەس. «ئىراق جورج بۇشنىڭ ھاكىمىيەت ئۈستىدە بولۇشىغا بىر نەچچە كۈن قالدى، ئۇمۇ، مەنمۇ مۇنداق ۋەزىيەتتە تۇغرا دەپ ھېساپلايدىغان چارىلەرنى كۆرمەيدۇ دەپ ئويلاپ ئاھايىتى چوڭ خاتالىققا يول قويدى»، - دېدى ب. كلىنتون ژۇرنالىستلارغا.

گ. ستېپانوۋ.

«ئىزۋېستىيا»).

ھوكۇم چىقىرىلدى

نيۇ-يوركتىن ئېلىنغان خەۋەرگە قارىغاندا، 33 ياشلىق ئامېرىكىلىق ئايال دېبورا باتلېر ئىككى ژىل ۋە ئۈچ ئاي مۇددەتكە كەچۈرۈم قىلىنماسلىق ھوقۇقى بىلەن تۈرمە جازاسىغا، شۇنداقلا ئىككى مىڭ دوللار جەرىمان تۆلەشكە ھوكۇم قىلىندى.

بۇ ئايال مەجبۇرى تۈردە پىسخاتېرىكىلىق داۋالىنىش كۆرسىدىن ئۆتىشى ۋە ئىككى يۈز سائەت جەمئىيەتكە پايدىلىق ئىشلاردا ئىشلىشى كېرەك. دېبورا باتلېر ئاقش پرېزىدېنتى ج. بۇشنىڭ ھاياتىغا سۇيقەست قىلىش ئورۇنۇشىدا ئەيىپلىنىپ دەپ ئېتىراپ قىلىندى. ئۆتكەن ژىلى سېنتەبىردە ئۇ يېنىدا بەتلەگلىك تاپانچىسى بىلەن ج. بۇشنىڭ ئىشتىراكىدىكى مىتىنگىغا كىرىۋېلىشقا ئورۇنغان ئىدى.

(رېيتېر).

پاكىستان ھوكۇمىتىنىڭ قارارى

پاكىستان ھوكۇمىتى ئۆز تەۋەسىدە ئاۋغان مۇجاھىدلىرىنىڭ پائالىيىتىنى مەنئىي قىلىشنى قارار قىلدى. ئىسلاماباتتىن كەلگەن خەۋەرلەرگە قارىغاندا، ئاخىرقى ژىللاردا ۋامىدا ئاۋغان ئوپپوزىتسىيەسى ئورۇنلاشقان غەربىي-شىمالىي چېگارا ئۆلكىسىنىڭ مەمۇرىيىتى بېيىل 31-يانۋارغىچە بارلىق ئاۋغان گۇرۇھلىرىنىڭ ۋاكالەتخانىلىرىنى يېپىش توغرىلىق ھوكۇمەتنىڭ يول-يورۇغىنى ئالغان. پاكىستاننىڭ نەشرىياتلىرىغا مۇجاھىدلارنىڭ گېزىتلىرىنى ۋە ھەر قانداق باشقا ئەدەبىياتىنى نەشر قىلىشنى توختىتىش يول-يورۇغى بېرىلگەن. بۇ بۇيرۇققا خىلاپلىق قىلغۇچىلارغا قاتتىق جازا چارىلىرى قوللىنىلىدۇ.

1993 - ژىللىق تەقۋىم

	دەلۋۇ-يانۋار	ھوت-فېۋرال	ھەمەل-مارت	سەۋر-ئاپرېل
دۈشەنبە	25 18 11 4	22 15 8 1	29 22 15 8 1	26 19 12 5
سېيشەنبە	26 19 12 5	23 16 9 2	30 23 16 9 2	27 20 13 6
چارشەنبە	27 20 13 6	24 17 10 3	31 24 17 10 3	28 21 14 7
پەيشەنبە	28 21 14 7	25 18 11 4	25 18 11 4	29 22 15 8 1
جۈمە	29 22 15 8 1	26 19 12 5	26 19 12 5	30 23 16 9 2
شەنبە	30 23 16 9 2	27 20 13 6	27 20 13 6	24 17 10 3
يەكشەنبە	31 24 17 10 3	28 21 14 7	28 21 14 7	25 18 11 4

	جەۋزا-ماي	سەرەتان-ئىيۇن	ئەسەد-ئىيۇل	سۇنبۇلا-ئاۋغۇست
دۈشەنبە	31 24 17 10 3	28 21 14 7	26 19 12 5	30 23 16 9 2
سېيشەنبە	25 18 11 4	29 22 15 8 1	27 20 13 6	31 24 17 10 3
چارشەنبە	26 19 12 5	30 23 16 9 2	28 21 14 7	25 18 11 4
پەيشەنبە	27 20 13 6	24 17 10 3	29 22 15 8 1	26 19 12 5
جۈمە	28 21 14 7	25 18 11 4	30 23 16 9 2	27 20 13 6
شەنبە	29 22 15 8 1	26 19 12 5	31 24 17 10 3	28 21 14 7
يەكشەنبە	30 23 16 9 2	27 20 13 6	25 18 11 4	29 22 15 8 1

	مىزان-سېنتەبىر	ئەقرەپ-ئوكتەبىر	قەۋس-نويابىر	جەدى-دېكابىر
دۈشەنبە	27 20 13 6	25 18 11 4	29 22 15 8 1	27 20 13 6
سېيشەنبە	28 21 14 7	26 19 12 5	30 23 16 9 2	28 21 14 7
چارشەنبە	29 22 15 8 1	27 20 13 6	24 17 10 3	29 22 15 8 1
پەيشەنبە	30 23 16 9 2	28 21 14 7	25 18 11 4	30 23 16 9 2
جۈمە	24 17 10 3	29 22 15 8 1	26 19 12 5	31 24 17 10 3
شەنبە	25 18 11 4	30 23 16 9 2	27 20 13 6	25 18 11 4
يەكشەنبە	26 19 12 5	31 24 17 10 3	28 21 14 7	26 18 12 5

قىيۇېلىپ پايدىلىنىڭ!

جىنائىي ئىش قوزغالدى

تاجىكىستاننىڭ پايتەختىدە ۋە جۇمھۇرىيەتنىڭ بىر قاتار باشقا ناھىيەلىرىدە مانا بىر نەچچە كۈندىن بۇيان پەۋقۇلئاددە ئەھۋال تۈزۈمى ئېلان قىلىنىپ، كومېندانت سائەتى كۈچكە كىرگۈزۈلدى.

تاجىكىستان ئالىي كېڭىشى رىياسەتچىسىنىڭ ئېلان قىلىنغان پەرمانىدا بۇ چارە ۋەزىيەتنى چاپسان نورماللاشتۇرۇش، قانۇنىيلىقنى ۋە ھوقۇق-تەرتىپنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، پۇخرالارنىڭ بىخەتەرلىكىنى تەمىنلەش، قانۇنسىز قوراللىق ئوترەدلەردىن قورال-ياراق ۋە ئوق-دورىنى مۇسادىرە قىلىش، بۇلاڭچىلىق ۋە باشقا ئېغىر جىنايەتلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش مەخسەتلىرىدە كۆرۈلگەنلىكى تەكىتلىنىدۇ.

پەۋقۇلئاددە ھالەت جارى قىلىنغان ۋاقىتتا ئوچۇق-ئاشكارە نامەيىي چارە-تەدبىرلەرنى، ئىش تاشلاش ھەرىكەتلىرىنى ژۈرگۈزۈش مەنئىي قىلىنىدۇ، ترانسپورتنىڭ قاتناش دائىرىسى چەكلىنىدۇ، ھوقۇق قوغداش ئورگانلىرىغا ترانسپورت ۋاستىلىرىنى تەكشۈرۈشكە، پۇخرالارنى ۋە ئۇلارنىڭ نەرسە-كېرەكلىرىنى شەخسەن تەكشۈرۈشكە رۇخسەت بېرىلىدۇ. پەۋقۇلئاددە ھالەت ئورنىتىلغان ناھىيەلەرنىڭ تەۋەسىدە ھەرىكەت قىلىۋاتقان سىياسىي پارتىيەلەر بىلەن جەمئىيەت ھەرىكەتلىرى تاجىكىستان ئالىي كېڭىشى رىياسەتچىسىنىڭ پەرمانى بىلەن ئۇلارنىڭ پائالىيىتىنى توختىتىپ قويۇش ئېھتىمالى توغرىلىق ئاگاھلاندۇرۇلدى.

جۇمھۇرىيەت پروكۇراتۇرىسىنىڭ مەتبۇئات مەركىزىدىن كەلگەن ئىنخەبلراتقا قارىغاندا، تاجىكىستان مۇسۇلمانلىرىنىڭ رەھبىرى خوجا ئەكبەر تۇراجونزادىغا، جۇمھۇرىيەت دېموكراتىك پارتىيەسىنىڭ رەئىسى شودمون يۇسۇپوۋقا، ئىسلام تىكلىنىش پارتىيەسى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى، باش مىنىستىرنىڭ سابىق ئورۇنباسارى دەۋلەت ئۇسمانوۋقا نىسبەتەن جىنائىي ئىش قوزغالغان. تارقىتىلغان خەۋەردە تەكىتلىنىشىگە قارىغاندا، ئۇلار، ئىجتىمائىي-سىياسىي تەشكىلاتلارنىڭ ۋە دىنىي ھەرىكەتلەرنىڭ رەھبەرلىرى سۈپىتىدە 1992-ژىلى مايدا ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىش ۋە جۇمھۇرىيەتنىڭ قانۇنىي سايلانغان ھەم تائىنلانغان رەھبىرىي ئەربابلىرىنى كونستىتۇتسىيەگە زىت ھالدا ئالماشتۇرۇش مەخسىتى بىلەن جىنائىي تىل بىرىكتۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئۇلارغا قارشى جىنائىي ئىش قوزغالغانلىقى تەكىتلىنىدۇ.

(ئىتار-تاسس).

دۈشەنبە.

«يېڭى ھايات»نىڭ كوللېكتىۋى گېزىتىمىزنىڭ ياركەنت تەۋەسىدىكى جانكويەرى، ئىستېداتلىق شائىر

خېلىل ھەمرانىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتىغا، ئۇرۇق-تۇققان قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

مۇھەررىر ئۇچۇن ئا. قۇتلۇق

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: مىنىسترلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر مومىنجان ھەمرا

تېلېفونلار: مۇھەررىر-69-86-33، مەسئۇل كاتىپ-50-86-33، سىياسىي-ئىجتىمائىي بۆلۈم 81-86-33، ئەدەبىيات بۆلۈمى-27-86-33، «زىيارەت» تىجارەت بۆلۈمى-06-86-33.

زاكاز (3613) تىراژ 6000

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 653 59, регистрационное свидетельство № 486. Выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алма-Ата, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى- روييۇڭ سامان بولماس

1993
يىل
23
يانۋار
شەنبە
№3
(3657)

ئەركىن باھا

ЖАҢА ӨМІР

يېڭى ھايات

ЙЕҢИ ҺАЯТ

گېزىت 1970 - يىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي ھەپتىلىك گېزىت

مىنسكىغا ئۇچۇپ كەتتى

21- يانۋار كۈنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ يولباشچىلىغىدىكى قازاقستاننىڭ دولەت دېلېگاتسىيەسى ئالمۇتىدىن مىنسكىغا ئۇچۇپ كەتتى.

دېلېگاتسىيە تەركىۋىدە باش مىنىستىر سېرگېي تېرېشچېنكو، جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى ھۇزۇرىدىكى باش نازارەت ئىنسپېكسىيەسىنىڭ رەئىسى يېۋگېنىي يوژنكوۋ- باباخانوۋ، دولەت مەسلەھەتچىسى تولېگېن ژۇكېيېۋ، تاشقى ئىشلار مىنىستىرى تولېۋتاي سۇلېيمېنوۋ، مۇداپىئە مىنىستىرى ساغادات نۇرمۇغامبېتوۋ، ئىختىساد مىنىستىرى بېيسېنباي ئىزتېلېۋنوۋ، مىللىي بېخەتەرلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى بولات بايكېنوۋلار بار.

قازاقستان دېلېگاتسىيەسى مەدەنىيەتلىرى دولەت ۋە ھوكۇمەت باشلىقلىرىنىڭ مۇزاكىرىلىرىدە ھەمدوستلۇقنىڭ ھايات پائالىيىتىگە تەئەللۇق بولغان ئون ئىككى مۇھىم مەسىلىنى، ئەندى ھوكۇمەت باشلىقلىرىغا بولسا ئالتە مەسىلىنى قاراپ چىقىشى پەرەز قىلىنىۋاتىدۇ.

(قاز تاگ).

گائاگىغا ئۇچۇپ كەتتى

مەدەم ئۇيغۇرلىرى ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى ق. غوجامبەردىيېۋ ۋاكالەتسىز مىللەتلەر خەلق ئارا بىرلەشكەن تەشكىلاتىنىڭ 3-باش ئاسسامبلېيەسىگە قاتنىشىدۇ.

بۇ خەلق ئارا تەشكىلاتنىڭ فورۇمى 19— 24 -يانۋار كۈنلىرى ئوتكۈزۈلىدۇ. ئۇنىڭغا يەتمىشكە يېقىن ئاز سانلىق مىللەتلەر ۋەكىللىرىنىڭ قاتنىشىدىغانلىغى كۈتۈلمەكتە.

فورۇمنىڭ كۈن تەرتىۋىگە بىرلا مەسىلە قويۇلغان. ئۇ «مىللەتنىڭ ئوز تەغدىرىنى ئوزى بەلگۈلەش ھوقۇقى ۋە ئۇنىڭ شەخسىي ھوقۇقلىرى بىلەن ئەتراپ مۇھىتقا بولغان نىسبەتى» دېگەن مەسىلىدۇر.

دۇنيا جامائەتچىلىگى قايسى ئەلدە ئىنسان ھوقۇقلىرىنىڭ، ئالدى بىلەن ئاز سانلىق مىللەتلەر ھوقۇقلىرىنىڭ دەپسەندە قىلىنىۋاتقانلىغىدىن ئۇۋاقلىق خەۋەردار بولۇشى كېرەك. ئاسسامبلېيەنى ئوتكۈزۈشتىكى مەخسەتمۇ شۇ. ئۇنىڭدا بۇ توغرىلىق دوكلادلارنىڭ تىڭشىلىدىغانلىغى كۈتۈلمەكتە. مەدەم ئۇيغۇرلىرى ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجامبەردىيېۋ ئەينە شۇنداق تېمىدا دوكلاد قىلىدۇ. ئۇ فورۇم قاتناشچىلىرىنى خىتايدا ئۇيغۇرلارنىڭ، باشقىمۇ ئاز سانلىق مىللەتلەر ھوقۇقلىرىنىڭ قانداق دەپسەندە قىلىنىۋاتقانلىغى توغرىلىق فاكتلار بىلەن تونۇشتۇرىدۇ، ئۇ دۇنيا جامائەتچىلىگىنى، غەرىپنىڭ دېموكراتىك ئەللىرىنى ۋە تەبىيكى، بىمتنى ئۇيغۇرلارغا ئوز تەغدىرىنى ئوزى ھەل قىلىشقا شارائىت يارىتىپ بېرىشكە ياردەملىشىشكە چاقىرىدۇ.

ئۇيغۇرلارنىڭ دەرت- دەۋاسىنى دۇنيا جامائەتچىلىگىگە يەتكۈزۈشكە، شۇنداقلا خەلقىمىزنىڭ يەنە بىر پەرزەندى، ئاسسامبلېيەنى ئوتكۈزۈۋاتقان ۋاكالەتسىز مىللەتلەر خەلق ئارا بىرلەشكەن تەشكىلاتىنىڭ ۋىتسې- پرېزىدېنتى ئەركىن ئالىپتېكىنگىمۇ ئۇزۇن كۈچ چىقىرىدىغانلىغىغا ئىشىنىمىز.

مەلۇمكى، بىمت 1993- يىلنى ئاز سانلىق مىللەتلەر يىلى دەپ ئېلان قىلدى ۋە ئۇلارنىڭ ئېغىر ئەھۋالىنى يېنىكلىتىشكە قارىتىلغان ئايرىم چارە- تەدبىرلەرنى بەلگۈلىدى. ئاتاپ ئېيتقاندا، يازدا ئوتىدىغان ئاسسامبلېيە يىغىنلىرىنىڭ بىرىنى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ھوقۇقلىرى توغرىلىق مەسىلىگە بېغىشلىماقچى. ئۇنىڭدا مەزكۇر خەلق ئارا تەشكىلاتقا مەلۇم بولغان فاكتلار بىلەن بىر قاتاردا گوللاندىيەنىڭ پايتەختى گائاگىدا ئوز ئىشىنى باشلىغان ۋاكالەتسىز مىللەتلەر خەلق ئارا بىرلەشكەن تەشكىلاتىنىڭ 3- باش ئاسسامبلېيەسىدە قوبۇل قىلىنىدىغان ھوججەتلەرمۇ قارىلىدۇ.

ئا. قۇدۇۋان.

ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ئۈچىنچى باش ئاسسامبلېيەسى ئېچىلدى

گائاگا. (ئىتار- تاس-س). دۇنيادىكى ئاز سانلىق خەلقلەرنىڭ ئەھۋالىنى مۇھاكىمە قىلىش، يېڭى نەزالارنى قوبۇل قىلىش ۋە رەھبىرى ئورگانلارنى سايلاش- يېقىندا موشۇ يەردە ئېچىلغان ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتى (ۋمت) ئۈچىنچى باش ئاسسامبلېيەسىنىڭ كۈن تەرتىۋىدە تۇرىۋاتىدۇ. تەشكىلات 1991- يىلى بىمتغا ئالتېرناتىۋ سۈپىتىدە قۇرۇلغان ئىدى. فورۇم ئىشىغا ئاتمىشقا يېقىن دېلېگاتسىيە، شۇ جۈملىدىن قىرىم تاتارلىرىنىڭ، ئۇيغۇرلارنىڭ، جەنۇبىي ئوسېتىيەنىڭ، ئابخازىيەنىڭ، ساخا (ياقۇتستان) جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋە مارى ئېلىنىڭ ۋەكىللىرى قاتنىشىۋاتىدۇ. چېچەن جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى جوخار دۇدايېۋنىڭ كېلىشىمۇ كۈتۈلۈۋاتىدۇ.

تەشكىلات قۇرۇلغاندىن تارتىپ، دەپ تەكىتلىدى فورۇمدا سوزگە چىقىپ ۋمت‌نىڭ باش كاتىۋى مىخائېل ۋان ۋالت ۋان پرائاگ- دۇنيادا سىيزىلەرلىك ئوزگىرىشلەر يۈز بېرىپ، ئۇلارنىڭ نەتىجىسىدە بەزى بىر مىللەتلەر بىلەن خەلقلەر ئوز تەغدىرىنى ئوزى بەلگۈلەش، ھوقۇقىغا ئىگە بولدى. ئامما ئۇلارنىڭ كوپچىلىگى موشۇ كەمگىچە ئەينە شۇنداق ئىمكانىيەتكە ئىگە ئەمەس. ۋمت‌نىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى- ئۇنىڭ ئەزالىرىغا ئوز پىكرىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن خەلق ئارا مىنبىرىنى بېرىشتىن، تۈرلۈك توقۇنۇشلارنى زورلۇق- زومبىلىق ئەمەس ئۇسۇللار بىلەن يوقىتىش ئىشىدا ئۇلارغا ئەمەلىي ياردەم قىلىشتىن ئىبارەت.

ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتى، دەپ تەكىتلىدى ئالدىن كېيىن م. ۋان ۋالت ۋان پرائاگ- يۈز مىللەتلىك خەلقنىڭ مەنپەئەتلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. تورت مەملىكەت- ئېستونىيە، لاتۋىيە، ئەرمەنىستان ۋە گرۇزىيە بىمتغا قوبۇل قىلىنغانلىغىدىن تەشكىلات قاتارىدىن چىقتى. ئامما ھازىرقى ئاسسامبلېيە داۋامىدا يەنە توققۇز يېڭى ئەزا تەستىقلىنىپ، ئۇلارنىڭ سانى 35كە يېتىدۇ. ۋمت ئاۋازى خەلق ئارا مەيدانىدا بارغانسىرى كۈچلۈك ياڭراۋاتىدۇ ۋە بىز ئۇنىڭ توقۇنۇشلۇق ۋەزىيەتلەرنى يوقىتىش ھەم بارلىق مىللەتلەر بىلەن خەلقلەرگە ئوخشاش ھوقۇق ۋە ئىمكانىيەت بېرىش ئىشىغا قوشىدىغان ھەسسىسىنىڭ يىلدىن- يىلغا ئوسىدىغانلىغىغا ئۈمۈت قىلىمىز.

فورۇم ئىشى بەش كۈن داۋاملىشىدۇ. ئۇنىڭ دائىرىسىدە «دېموكراتىيە، ئىنسان ھوقۇقى ۋە ئەتراپ مۇھىتنى قوغداش نۇقتەئىي نەزىرىدىن ئوز تەغدىرىنى ئوزى بەلگۈلەش ھوقۇقى» ماۋزۇسىدا خەلق ئارا كونفېرېنسىيە ئوتكۈزۈلىدۇ.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانلىرى

جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى ن. ئە. نازاربايېۋنىڭ پەرمانىغا بىنائەن **ئاسىخان ئاسى ئوغلى ژاباغىن** پاۋلودار ۋىلايىتىنىڭ ۋالىسى لاۋازىمىدىن بوشىتىلىپ، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى باش مىنىستىرىنىڭ ئورۇنباسارى بولۇپ تايىنلاندى.

* * *

جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى ن. ئە. نازاربايېۋنىڭ پەرمانىغا بىنائەن **قۇئانىش سۇلتان ئوغلى سۇلتانوۋ** مەتبۇئات ۋە ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرى مىنىستىرى لاۋازىمىدىن بوشىتىلىپ، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى باش مىنىستىرىنىڭ ئورۇنباسارى بولۇپ تايىنلاندى.

* * *

جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى ن. ئە. نازاربايېۋنىڭ پەرمانىغا بىنائەن **ژەنىبېك سەلىم ئوغلى كەرىبژانوۋ** كوكچەتاۋ ۋىلايىتىنىڭ ۋالىسى لاۋازىمىدىن بوشىتىلىپ، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى باش مىنىستىرىنىڭ ئورۇنباسارى- قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دولەت مۈلكى بويىچە دولەت كومىتېتىنىڭ رەئىسى بولۇپ تايىنلاندى.

* * *

جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى ن. ئە. نازاربايېۋنىڭ پەرمانى بىلەن **غالىم ئەبىلسېيىت ئوغلى ئەبىلسېيىتوۋ** باش مىنىستىر ئورۇنباسارى- جۇمھۇرىيەت پەن ۋە يېڭى تېخنولوگىيەلەر مىنىستىرى بولۇپ تايىنلاندى.

* * *

جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى ن. ئە. نازاربايېۋنىڭ پەرمانىغا بىنائەن **بالتاش مولداباي ئوغلى تۇرسۇنبايېۋ** قازاقستان جۇمھۇرىيىتى باش مىنىستىرىنىڭ ئورۇنباسارى- يېزا ئىگىلىگى مىنىستىرى لاۋازىمىدىن بوشىتىلىپ، قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ يېزا ئىگىلىگى مىنىستىرى بولۇپ تايىنلاندى.

ئالمۇتا شەھرى، 1993- يىل، 18- يانۋار.

* * *

ئا. س. سەرسېنبايېۋنى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرى مىنىستىرى قىلىپ تايىنلاش توغرىلىق.

ئالتېنبېك سەرسېنباي ئوغلى سەرسېنبايېۋ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرى مىنىستىرى بولۇپ تايىنلانسۇن.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتى
ن. نازاربايېۋ.

ئالمۇتا شەھرى، 1993- يىل، 20- يانۋار.

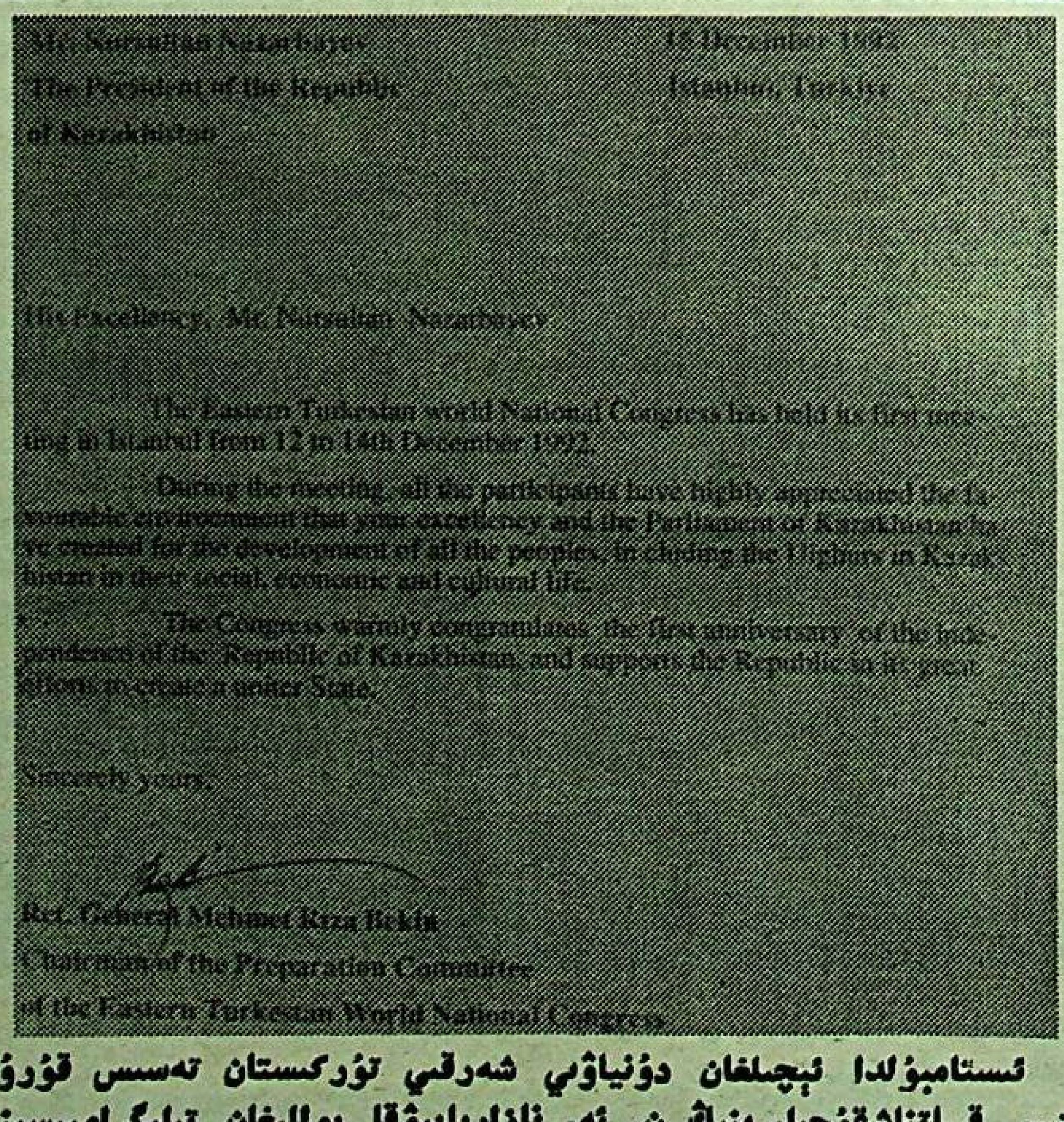
Mr. Nursultan Nazarbayev
The President of the Republic
of Kazakhstan

15 December 1992
Istanbul, Turkey

His Excellency, Mr. Nursultan Nazarbayev

The Eastern Turkestan world National Congress has held its first meeting in Istanbul from 12 to 14th December 1992.

During the meeting, all the participants have highly appreciated the favourable environment that your excellency and the Parliament of Kazakhstan have created for the development of all the peoples, including the Uighurs in Kazakhstan in their social, economic and cultural life.

The Congress warmly congratulates the first anniversary of the independence of the Republic of Kazakhstan, and supports the Republic in its great efforts to create a united State.

Sincerely yours,

Ret. General Mehmet Rıza Bekin
Chairman of the Preparation Committee
of the Eastern Turkestan World National Congress

ئىستامبۇلدا ئېچىلغان دۇنياۋىي شەرقىي تۈركىستان تەسىس قۇرۇلتىيى قاتناشقۇچىلىرىنىڭ ن. ئە. نازاربايېۋقا يوللىغان تېلېگراممىسىنىڭ ئەسلى نۇسخىسى.

مۇستەقىل بىر يىل يەكۈنلىرى

ئۆتكەن يىلنىڭ ئاخىرىدا پرېزىدېنت پەرمانى بىلەن جۇمھۇرىيەت كېڭەشى قۇرۇلغان ئىدى. ئۇنىڭ تەركىبىگە ۋىتسې- پرېزىدېنت، باش مىنىستىر، مەمۇرىيەتلەر باشلىقلىرى ھەم ۋىلايەتلەر، شۇنداقلا ئالمۇتا ۋە لېنىنسك شەھەرلىرى خەلق دېپۇتاتلىرى كېڭەشلىرىنىڭ رەئىسلىرى كىردى.

ئۆتكەن شەنبە كۈنى نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ رەئىسلىكىدە موشۇ كېڭەشنىڭ بىرىنچى مەجلىسى ئۆتكۈزۈلدى. ئۇنىڭغا ھۆكۈمەت ئەزالىرى، جۇمھۇرىيەت ئىدارىلىرىنىڭ، دۆلەت كونسېرنلىرىنىڭ ۋە كورپوراتسىيەلىرىنىڭ رەھبەرلىرى، مەركىزىي ئورگانلارنىڭ جاۋابكەر خادىملىرى تەكلىپ قىلىندى.

كېڭەش جۇمھۇرىيەتنىڭ 1992- يىلقى ئىجتىمائىي- ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنىڭ يەكۈنلىرىنى ۋە 1993- يىلغا بەلگۈلەنگەن ۋەزىپىلەرنى مۇھاكىمە قىلدى. ئىقتىسات مىنىسترى بېيسېنباي ئىزتېلېۋوۋ ئەخبارات بىلەن سۆزگە چىقتى.

ئۆتكەن يىل قازاقستان ئۈچۈن ئوڭاي بولمىدى. ئىلگىركى ئىتتىپاقنىڭ پارچىلىنىشى بىلەن باشلانغان ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ تۆۋەنلىشى خەلق ئېگىلىكىنىڭ بارلىق ساھالىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. بولۇپمۇ سانائەت ساھاسىدا ئالاھىدە ئېغىر ئەھۋال قېلىپلاشتى. مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىش 1991- يىل بىلەن سېلىشتۇرغاندا 14،8 پروتسېنت قىسقاردى. بارلىق كارخانىلارنىڭ يېرىمىدىن ئوشۇغى مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىشنى كەسكىن تۆۋەنلەتتى. شۇ نەرسە ئالاھىدە تەشۋىشلەندۈرىدۇكى، ھازىرچە ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ تۆۋەنلىشىشنى توختىتىش مۇمكىن بولمايۋاتىدۇ.

جۇمھۇرىيەتتە نېفتنى ئاز ئېلىشقا باشلىدى. گاز چىقىرىشمۇ ئوسمەيۋاتىدۇ، ئېلېكتر ئېنېرگىيەسىنى ئىشلەپ چىقىش 3- 9 پروتسېنت تۆۋەنلىدى. مېتاللۇرگىيە ساھاسىدىكى ئەھۋالمۇ ياخشى ئەمەس. چويۈن ئېرىتىش 5- 8 پروتسېنت، پولات ئېرىتىش 4- 9 پروتسېنت، تۆمۈر رۇدىسىنى چىقىرىش بولسا 20 پروتسېنتقا يېقىن قىسقاردى.

ماشىنا ياساش ۋە خىمىيە ساھالىرىدا، ئورمان، ياغاچ ئىشلەش ۋە سېلىيۇلوزا ۋە قەغەز سانائىتىدە، قۇرۇلۇش كومپلېكسىدا ئىشلەپ چىقىرىش سۈرئەتلىرى تۆۋەنلىدى. خەلق ئىستېمال تاۋارلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىشمۇ مۇرەككەپ ۋەزىيەت قېلىپلاشتى. مەسىلەن، تېرە خام ئەشياسىنىڭ يوقلۇقىدىن تېرە بۇيۇملىرىنى، ئاياق- كىيىملەرنى تەييارلاش كارخانىلىرىنىڭ ئىشى تامامەن دېگۈدەك توختىتىلدى. ئۆتكەن يىلى تۆمۈر يوللار، ئاۋتوموبىلىستلار، ئاۋىئاتورلارمۇ ئىلگەركىگە قارىغاندا خېلە ناچار ئىشلىدى.

ھۆكۈمەت ئىقتىساتنى ئېغىر ئەھۋالدىن ئېلىپ چىقىش بويىچە كۆرۈۋاتقان چارىلەر خالىغان نەتىجىلەرنى بەرمىدى. ئىشلەپ چىقىرىش ئىلگەركىدەكلا تۆۋەنلەپ، ئىنفلەتسىيە كۈچەيمەكتە. ئاقىۋەتتە يېتىشتۈرۈلگەن ئومۇمىي جەمىيەت مەھسۇلاتى 1991- يىل بىلەن سېلىشتۇرغاندا 15 پروتسېنت، دۆلەت كىرىمى بولسا 14،2 پروتسېنت ئازايدى.

شۇنىڭغا قارىماي، بىزدە ھەممىلا نەرسە ناچار ئەمەس. دېھقانلار ئاشلىقتىن رېكوردلۇق ھوسۇل- 33 مىللىون توننا يىغىشتۇردى. ئان يېتەرلىك بولىدۇ ۋە ئەينە شۇ بىزنى خوشال قىلىۋاتىدۇ. گرېچىخا، ماي چىقىرىلىدىغان زىرائەتلەر، ياڭيۇ كۆزدە تۇتۇلغانلىكىدىن ئۇرغۇن توپلاندى. ئومۇمەن ئوسۇملۈك ئوستۇرۇش ساھاسىدىن خېلە پايدا 66،5 مىللىيارد سوم ئېلىندى. بىراق ھازىرچە گوش ۋە سۈت يېتىشتۈرۈش زىيان ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ.

جۇمھۇرىيەتنى ئېغىر ئەھۋالدىن قانداق ئېلىپ چىقىش كېرەك، بازارنىڭ ئىقتىساتقا ئاھالىغا يەتكۈزۈۋاتقان زەربىسىنى قانداق چارىلەر بىلەن يېنىكلەشتۈرۈش كېرەك؟ ھەم دوكلادچى، ھەم مۇنازىرىلەردە سۆزگە چىققۇچىلار سانائەتتىكى ۋە ئاگرار- سانائەت كومپلېكسىدىكى ئىشنى تۇراقلاشتۇرۇشقا ۋە ياخشىلاشقا، بانك سىستېمىسىنى، باھا بەلگۈلەش سىياسىتىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشكە قارىتىلغان كۆپلىگەن پىكىرلەر بىلەن تەكلىپلەرنى ئېيتتى.

مەجلىسكە قاتناشقۇچىلارنىڭ پىكرىچە جۇمھۇرىيەت تاۋارلارنى ساتالايدىغان ۋە كېرەكلىك تاۋارلارنى سېتىۋالالايدىغان ئاساسىي بازار بولۇپ كېلىۋاتقان مدھ ئەللىرى بىلەن ئۈزۈلگەن ئېگىلىك ئالاقىلارنى دەرھال ئەكسىگە كەلتۈرۈش زۆرۈر. ئىستىقبالدا روسسىيە بىلەن بىرلىشىپ نېفتنى، ياغاچنى، ژۈڭنى قايتا ئىشلەش بويىچە بىرلەشكەن كارخانىلارنى قۇرۇشمۇ ئىقتىسادىي جەھەتتىن پايدىلىقتۇر.

ھەتتا ئاشلىقتىن رېكوردلۇق ھوسۇل ئېلىنغان ئەھۋالدىمۇ كۆپلىگەن كولخوزلار بىلەن سوۋخوزلارنىڭ مالىيە ئەھۋالى ناچار پېتى قېلىۋاتىدۇ. ئىش ھەققىنى تۆلەشكە، يېقىلغۇ، زاپاس قىسىملارنى سېتىۋېلىشقا ئاخچا يوق. تېرىلغۇ ئىشلىرى بولسا يېقىنلىشىۋاتىدۇ، يېزا ئېگىلىكى ھازىرچە دوتاتسىيەلەرسىز ئىش ئېلىپ بارالمايدۇ. مۇنازىرىلەردە سۆزگە چىققۇچىلارنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ خۇلاسىسى ئەينە شۇنداق.

مىنبەردىن قارىمۇ- قارشى فاكتلارمۇ ئېيتىلدى. جۇمھۇرىيەت دۇنيادا خرومنى، سېرىق فوسفورنى ھەممىدىن كۆپ چىقىرىدۇ، بىزنىڭ كارخانىلار بولسا موشۇ خام ئەشيانىڭ يېتىشمەسلىكىدىن زىيان تارتىۋاتىدۇ. بۇنىڭدا ئەتىمالىم پلانلاش ۋە باشقۇرۇشنىڭ ۋېرتىكال سترۇكتۇرىسىز بىرەر ئىش قىلىشقا بولمىسا كېرەك. بانك سىستېمىسى ئەمەلىيەتتە رېئال ئىقتىساتتىن ئارقىدا قالدى، ھازىر كرېدىت ئېلىش تامامەن مۇمكىن ئەمەس. بانك خادىملىرىنىڭ جاۋابى بىرلا: مەبلەغ يوق. پايتەخت، مىنىستىرلىكلەر جايلاردا كادىرلار سىياسىتىنى ئاكتىپ يۈرگۈزۈشى كېرەك.

مەجلىسكە قاتناشقۇچىلار بازارنى ئوزىمىزنىڭ تاۋارلىرى بىلەن بېيىتىشنىڭ كۆپلىگەن مۇئەممالار ئارىسىدا ئەڭ كەسكىن مۇئەمما ئېكەنلىكىنى تەكىتلىدى. باشقىچە ئالغاندا ئىنفلەتسىيەنى توختىتىش مۇمكىن ئەمەس، بارلىق قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، ئاھالىنىڭ تۇرمۇش دەرىجىسىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن تۆۋەنلىشىگە يول قويماسلىق ئۈچۈن ئۈزۈق- تۈلۈك مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسىنى ساقلاپ قېلىش كېرەك. چۈنكى ئادەملەرنىڭ بېسىم كۆپچىلىكى نامراتچىلىقنىڭ ئاخىرقى گىرۋىكىگە چۈشۈپ قالدى. شۇڭلاشقىمۇ ھۆكۈمەت بىرىنچى نۆۋەتتە ھاياتىي مۇھىم ئىجتىمائىي پروگراممىلارنى مەبلەغ بىلەن تەمىنلىشى كېرەك.

مۇھاكىمە يەكۈنىنى پرېزىدېنت چىقاردى. ھۆكۈمەت بازاردىن چېكىنىش نىيىتىدە ئەمەس، دەپ بىلدۈردى ئۇ. بىز سۇغا چۈشكەن ئىكەنمىز، ئۇنىڭ دولقۇنى قانچىلىك قىيىن بولسىمۇ ئۇنىڭدىن چىقىشىمىز كېرەك. شۇڭلاشقىمۇ كارخانىلارنى خۇسۇسىيلاشتۇرۇش پروگراممىسى تەستىقلەنگەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى ئۈچۈن جاۋابكەر شەخسلەردىن ھېساۋات بېرىشنى قەتئىي تەلەپ قىلىمىز. رەھبەرلەرنىڭ بازارنى ئوزلەشتۈرۈش، ئىشلەپ چىقىرىشنى ئۇيۇشتۇرۇش ماھارىتى توغرىلىق بۇنىڭدىن كېيىن ئاخىرقى نەتىجىلەر بويىچە خۇلاسە چىقىرىش كېرەك.

نۇرسۇلتان نازاربايېۋ يىغىشتۇرۇلغان مول ھوسۇلدىن قانداق قىلىپ ئېگىدارچىلىق بىلەن پايدىلىنىش مەسىلىسىگىمۇ دىققەتنى جەلىپ قىلدى. پەقەت ھەمدوستلۇقنىڭ باشقا جۇمھۇرىيەتلەرگە ۋەدە قىلىنغان ئاشلىقنى ئۆز ۋاقتىدا يەتكۈزۈشلا، ئېلىنغان بىنزىن، تراكتورلار، مېتالل ئۈچۈن قەرەلدە ھەق تۆلەشلا ئەمەس، بەلكى ئوشۇق ئاشلىقنى ۋالىيۇتىغا پايدىسىغا سېتىشمۇ مۇھىمدۇر. بۇنىڭدا ئېگىلىكلەرگە تولۇق مۇستەقىللىق بېرىلىدۇ. پەقەت بىرلا نەرسىنى ئەستە تۇتۇش كېرەك، ئاشلىق- ستراتېگىيەلىك خام ئەشيا ۋە ئۇنى ئەقىل بىلەن پايدىلىنىش لازىم.

جۇمھۇرىيەتتە ئۇزاق يىللار مابەينىدە ناتوغرا ئەمەلىيەت زىيان تارتىپ، ئىشلەۋاتقان كارخانىلار قەرزلىرىنى تۆلەش ئۈچۈن ھۆكۈمەتتىن دوتاتسىيە تەلەپ قىلىش ئەمەلىيىتى قېلىپلاشقان، دەپ تەكىتلىدى پرېزىدېنت. بولۇپمۇ بۇنىڭدىن ۋىلايەتلەر مەمۇرىيەتلىرىنىڭ باشلىقلىرى، ئاگرار- سانائەت كومپلېكسىنىڭ رەھبەرلىرى، كۆپلىگەن خەلق دېپۇتاتلىرى ئۇيالماستىنلا سۇيىستېمال قىلىۋاتىدۇ. مۇنداق ئەمەلىيەتنى يوقىتىش لازىم. ئۇنىڭ پىكرىچە، ھەر قانداق دوتاتسىيە ئاخىرقى مەھسۇلاتنىڭ قىممەتلىشىگە ئېلىپ كېلىدۇ، كوللېكتىۋنى بۇزىدۇ، ئۇنىڭدا تەييارتاپلىق كەيپىياتىنى پەيدا قىلىدۇ. شۇڭلاشقىمۇ دوتاتسىيەلەر موجۇت بولۇپ تۇرغاندا- ساھادىكى ئىش ئەھۋالى ئۈچۈن ھېچ كىم جاۋاپ بەرمەيدۇ. بۇنىڭدىن چىقىشنىڭ بىرلا يولى- ئىلغار تېخنولوگىيەلەرنى جارىي قىلىش، سۈپەتلىك مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىشنى يولغا سېلىش ئاملى بار.

كېيىنكى ۋاقىتتا تاۋار ئوبوروتى بىزدە 15 پروتسېنت، ئوزبەكىستاندا بولسا 12 پروتسېنت تۆۋەنلىگەن. نېمىشكە؟ سەۋەۋى مەلۇم، بىزنىڭ ئەرزەن تاۋارلىرىمىزلى كومېرتسىيەلىك سترۇكتۇرىلار سېتىۋېلىپ، ئۇنى خوشنا ئەللەردە ساتىدۇ. ئۇنىڭدىن تاشقىرى بىر قاتار دۆلەت كارخانىلىرى ختايغا، غەرىپكە تېرە خام ئەشياسىنى، خروم رۇدىسىنى، فېررو ئېرىتمىلارنى بىكارغا دېگۈدەك ئېلىپ چىقىپ، بۇنىڭ ئۈچۈن باج سېلىقىنى تۆلىمەيۋاتىدۇ. دۆلەت بايلىقىنى تالان- تاراجغا سېلىش ئۈچۈن ئۆز كاپىتالىنى كوچەيتىۋاتقانلاردىن سېلىق ئېلىشنى كۈچەيتىش كېرەك. بارلىق سودا ئوپېراتسىيەلىرىنى بۇنىڭدىن كېيىن پەقەت تاشقى ئىقتىسادىي ئالاقىلار مىنىسترلىكىنىڭ رۇخستى بىلەنلا ئەمەلگە ئاشۇرۇش زۆرۈر.

ئىلگىرى مەملىكەت رەڭلىك مېتاللارنى ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىلىرىنى رېكونسترۇكسىيە قىلىشقا ئۇرغۇن ئاخچا بولەتتى. ھازىر پەقەت «بالخاشمېد» ئىشلەپ چىقىرىش بىرلەشمىسىلا مەھسۇلاتنى چەت ئەلگە ئۇرغۇن ئاخچىغا چىقىرىۋاتىدۇ. بىراق بارلىق پايدىنى ئۆزىدىلا قالدۇرۇۋاتىدۇ، دۆلەت بولسا ئىلگەركىدەكلا قۇرۇق قول قالماقتا: بىز دۆلەت غەزىنىسىگە ۋالىيۇتا ئەۋەتىش مەسىلىسىدە تەرتىپ ئورنىتىشىمىز كېرەك.

ئاخىرىدا پرېزىدېنت خەلق ئېگىلىكىنىڭ ئاساسىي ساھالىرىنى ئىنفېستىتسىيەلەش، خۇسۇسىيلاشتۇرۇش، قىممەت قەغەزلەر بازىرىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈش، ئاھالىنى ئىجتىمائىي ھىمايە قىلىش مەسىلىلىرىگە توختالدى. ئىقتىساتتا مەسىلىنى ياخشىراق چۈشىنىۋېلىش ئۈچۈن، دېدى ئۇ، ئىستىقباللىق پلانلاشقا قايتىپ كېلىشكە توغرا كېلىدۇ. چۈنكى دۇنيادا بىرمۇ سىۋىلىزاتسىيەلىك مەملىكەت پلانسىز ئىشلىمەيدۇ.

كېڭەش مەجلىسىدە شۇنداقلا جۇمھۇرىيەتتە تىللارنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش بويىچە قوشۇمچە چارىلەر توغرىلىق مەسىلىمۇ قارالدى. ئىلگىرى قوبۇل قىلىنغان قارارلارنى ئورۇنلاشنىڭ كېتىپ بېرىشى تەھلىل قىلىندى. مىللەتلەر ئارا مۇناسىۋەتلەر ۋە تەڭپۇڭلاشتۇرۇلغان تىل سىياسىتى مۇئەممالىرى بىلەن مەخسەتچانلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان دۆلەت كومىتېتىنى قۇرۇش تەكلىۋى ئېيتىلدى.

كېڭەش مەجلىسىگە ئالىي كېڭەش رەئىسى سېرىكبولسىن ئەبدىلدىن قاتناشتى.

(قاز تاگ).

قازاقستاننىڭ پايتەختى ئالمۇتا شەھىرىدىكى «ئوترار» مېھمانخانىسى.
ر. جومەكېنوۋنىڭ سۈرىتى.

قازاقستان ۋە ئوزبەكىستان راز ۋېدكا ئورگانلىرى ھەمكارلىشىدۇ

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي بىخەتەرلىك كومىتېتى جامائەتچىلىك بىلەن ئالاقە باغلاش بيۇروسىنىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا يېقىندا تاشكەنت شەھىرىدە تەركىۋىدە قازاقستان مىللىي بىخەتەرلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى گېنېرال- لېيتېنانت ب. ئا. بايكېنوۋ ۋە جەنۇبى قازاقستان ۋىلايىتى بويىچە مىللىي بىخەتەرلىك كومىتېتى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى پولكوۋنىك د. پ. شايتوۋتىن ئىبارەت مىللىي بىخەتەرلىك كومىتېتىنىڭ دېلېگاتسىيەسى بولدى. دېلېگاتسىيە ئەزالىرى ئوزبەكىستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي بىخەتەرلىك خىزمىتىنىڭ رەئىسى گېنېرال لېيتېنانت گ. ئا. ئەلىيېۋ بىلەن ئۇچراشتى.

ئىككى دۆلەت مەخسۇس خىزمەت ئورۇنلىرى رەھبەرلىرىنىڭ مۇزاكىرىلىرى پەيتىدە قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي بىخەتەرلىك كومىتېتى بىلەن ئوزبەكىستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي بىخەتەرلىك خىزمەت ئورنى ئوتتۇرىسىدا ھەمكارلىشىش ۋە ئۆز ئارا ھەرىكەت قىلىش توغرىلىق كېلىشىم ئىمزالاندى. مەزكۇر كېلىشىم ھوقۇق ئاساسىدا ئىككى مۇستەقىل دۆلەتنىڭ بىخەتەرلىك ئورگانلىرىغا رازۋېدكا ۋە كونتر رازۋېدكا ساھاسىدا ئىمكانىيەتلەردىن تېخىمۇ ياخشى پايدىلىنىشقا، تېررورىزمغا، ناركوبىزنېسقا، ئۇيۇشقان جىنايەتچىلىككە ۋە پارىخورلۇققا قارشى كۈرەشتە ياخشى ئىمكانىيەتلەرنى بېرىدۇ.

مەزكۇر ھوججەت كەسپىي ھەمكارلىشىش مەسىلىلىرىگىلا توختىلىپ قالماي، بەلكى شۇنداقلا خادىملارنىڭ، ئۇلارنىڭ ئائىلە ئەزالىرىنىڭ پېنسىونېرلارنىڭ ئىجتىمائىي ھوقۇق جەھەتتىن ھىمايە قىلىنىشىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بۇ قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي بىخەتەرلىك كومىتېتىنىڭ مدھ ئەللىرىنىڭ مەخسۇس خىزمەت ئورۇنلىرى بىلەن تۈزگەن 5- ئىككى تەرەپلىملىك كېلىشىمى. ئىلگىرى مۇنداق ھوججەتلەر روسسىيە فېدېراتسىيەسى، بېلارۇس، قىرغىزستان ۋە ئۇكرائىنا بىلەن تۈزۈلگەن ئىدى.

(قاز تاگ).

سېخىي قەلب كىشىلەر

يەنە ئادەتتىكىدەك تاشكەنتتىنىڭ كونا شەھىرىگە جايلاشقان «ھەسرەت» يېغىدا سۆزلىشىپ ئولتۇرىمىز. بارچىمىزغا مەلۇمكى، بۇ باغ ژۈرىگىدە دەردى، ھەسرىتى تولۇپ تاشقان قېرىنداشلىرىمىز پۇغانىنى چقىرىش ئۈچۈن ژىغىلىدىغان جاي. قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئاساسىي گېپى، ئەلۋەتتە، ئالدى بىلەن قەدىردان ۋەتىنىمىز، خەلقىمىز ھەققىدە بولىدۇ. خىتاي باسقۇنچىلىرى قولىدا ئازاپ چېكىۋاتقان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ كەلگۈسى تەغدىرى ھەققىدە بەس مۇنازىرە قىلىشىدۇ. بۇ قېتىممۇ مانا شۇ ھەقتە سۆز بولۇپ، ئاخىرى سوھبەت سويۇملۇك گېزىتىمىز «يېڭى ھايات» ۋە ئۇنىڭ پائالىيىتى ھەققىدە بولدى.

— قېرىنداشلار، سىلەر زادى «يېڭى ھايات» گېزىتىنى ئوقامسىلەر؟— دەپ قالدى سالىجان ئاكا ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، ئولتارغانلارغا تەكشى كۆز تىكىپ.

سالىجان ئاكىنىڭ سىنچى كۆزلىرىدىن ئولتارغانلارنىڭ كۆپىرەگى باشلىرى ساڭگىلاپ خىجالەت تارتقان بولسا، بەزىلەر تىك بېقىپ، «ئوقۇيمىز» دەپ تەبەسسۇم قىلدى.

— كورۇتۇپ تۇرۇپتىكى كوپچىلىكلار ئوقۇمايدىكەنسىلەر. گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە ھەر بىر جۈملىسى ئالتۇن بىلەن تەڭ، بىز ئۈچۈن بەكمۇ قىممەتلىك ماتېرىياللار بېسىلىۋاتىدۇ. تارىخىمىزنىڭ بىز تېحى بىلىپ يەتمىگەن سىرلىق ۋاقەلىرى يورۇتىلىۋاتىدۇ. دىن ئەھكاملىرى، ئەدەپ-ئەخلاق ھەققىدە ھېكمەتلىك ھېكايەتلەر بېرىلىۋاتىدۇ. گېزىتىمىزنىڭ پەزىلەتلىرىنى بۇ يەردە سۆزلەپ تۈگىتىش تەس. سىلەر بولساڭلار توت-تۇرتىڭلار 100 سومدىن چىقىرىشىپ، بىر شىشە ھاراق ئىچكەنلىكىڭلارنى چوڭ ئىش قىلغاندەك، «پەخىرلىنىپ» گەپ قىلىسىلەر. بىر شىشە ھاراققا كەتكەن پۇلغا تورت كىشى بىر يىللىق گېزىتكە يېزىلسا بولىدىغانلىقىنى ھېساپ-كىتاپ قىلىشنى بىلمەيسىلەر. شۇ كۈنلەردە سويۇملۇك گېزىتىمىزگە ئىئانە توپلاش چوڭ بىر دولقۇنغا ئايلاندى. قېنى قايسىڭلار بەش تەڭگە بەردىڭلار؟

سالىجان ئاكا ماڭا مۇراجەت قىلىپ، ئوزىنىڭ پېنسونېر بولىشىغا قارىماي، «يېڭى ھايات» گېزىتى ئۈچۈن 500 سوم ئىئانىلىقىنى ئېيتىپ، يېنىدىن پۇلنى چىقاردىدە، يېزىلىشقا ئۈلگۈردى. مەن دەررۇ قەلەم، قەغەز ئېلىپ، بىرىنچى بولۇپ سالىجان ئاكىنى رەيىختەكە ئالدىم. ئۇنىڭدىن كېيىن ئابدۇكېرىم ئاكا 500 سوم ئاتىدى. شۇنىڭ بىلەن ئابدۇرېشىت، مەھەممەت نىياز، ئابلا شاھ... لار ئىئانىلىرىنى تاشلىدى.

سالىجان ئاكا ھۈسەينوۋ ھەر يىلى «يېڭى ھايات» گېزىتىگە مۇنتەزەم يېزىلىشى بىلەن بىللە، گېزىت چىققان كۈندىن بويان ئۇنى توپلەپ كېلىۋاتىدۇ. سالىجان ئاكا ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئازاتلىق ئارمىيەسى سېپىدە ئاقسۇدا جەڭ قىلغان ئۇيغۇرىستاننىڭ ئوت ژۈرەك ئوغلانلىرىنىڭ بىرى. ئەندى ئابدۇكېرىم ئاكا بولسا 45-يىلى چوڭ بىر يىغىندا شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈن مىڭ كىلوگرامم سۇمايىنى ئىئانە قىلغان ۋە ئوزىنىمۇ مۇشۇ ئازاتلىق كۈرىشىگە پىدائىي دەپ ئېلان قىلغان ئالىيجاناپ كىشىلىرىمىزنىڭ بىرى. ئۇنىڭ ئابدۇكېرىم پىدائىي دەپ ئاتىلىپ كېتىشىمۇ ئەينە شۇنىڭدىن.

سوزۇمنىڭ خۇلاسىسىدە، تاشكەنتتە ھەممەتلىك كىشىلىرىمىز كوپ. ئۇلار گېزىتىمىز ئۈچۈن كېرەك بولسا جېنىنىمۇ ئايىمايدۇ. مەن ئارمىزدا ھەممەتلىك، قولى ئوچۇق كىشىلەر كوپ بولىۋەرسۇن، دېمەكچىمەن.

شۈكرى ئابدۇللا.
تاشكەنت شەھىرى.

ئەخمەت ئىمامنىڭ ھىممىتى

شۇ كۈنلەردە قايسۇلا مەلىگە بارماڭ، جامائەتچىلىك ئىشلىرى ئوتكەن يىللارغا قارىغاندا خېلە پائال تۈس ئالغانلىقىغا، ياخشى ئىشلارنىڭ بەجىرىلىۋاتقانلىقىغا ئىشەنچە ھاسىل قىلىسىز. بولۇپمۇ، ئاتا-بوۋىلىرىمىزدىن مىراس بولۇپ كېلىۋاتقان مەدەنىيىتىمىز ۋە سەنئىتىمىز، ئۆرپى-ئادەت ۋە قائىدە-يوسۇنلىرىمىزنى ساقلاپ قېلىشتا جان كويدۇرۇپ، ھەرىكەت قىلىۋاتقانلىقىنى بايقايسىز. بۇنىڭغا ئالمۇتا شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئۇيغۇرلار زىچ ئولتۇراقلاشقان مەھەللىلەردە ئۇيغۇر مەكتەپلىرى ۋە ئۇيغۇر سىنىپلىرى، باغچا ۋە مەسچىتلەر ئىشىنى كەڭ رىۋاج تاپتۇرۇشتا كوپلىگەن ئىزگۈ ئىشلارنىڭ ئەمەلگە ئېشىۋاتقانلىقىنى مىسال كەلتۈرۈش مۇمكىن.

ئەلۋەتتە، بۇ ئىشلاردا مەھەللە ژىگىت باشلىرى، ئاكتىۋلار ۋە موتىۋەرلىرىمىزنىڭ ئوزىگە يارىشا خىزمىتى بار. كېيىنكى ۋاقىتلاردا گېزىتلىرىمىزگە مۇشتىرى توپلاش، ئىئانە ژىغىش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ھەرىكەتلەردە ئۇلارنىڭ قانچىلىك پائالىيەت كورسىتىۋاتقانلىقىنى ئېنىق بايقالماقتا.

ئەينە شۇنداق ياخشى پائالىيەت بىلەن ئالاھىدە تونۇلغانلارنىڭ بىرى ئۇزۇناغاچ يېزىسىنىڭ تۇرغۇلى ئەخمەت ئىمامدۇر.

— ئەخمەت ئىمام مەھەللىمىزدە قولغا كەلتۈرۈلگەن ياخشى ئىشلاردا دايىم ئالدىدا كېلىۋاتىدۇ،— دەيدۇ ژىگىت بېشى تۇرسۇن تۇردىيېۋ بۇ ھەقتە،— ئۇنىڭ مەسلىھەتلىرى ئىشلىرىمىزنىڭ ئوڭۇشلۇق بېرىشىدا ئوبدان ئورتكە بولۇپ كېلىۋاتىدۇ.

يېقىندا بىز مەھەللە جامائەتچىلىكى بىلەن ئۇچراشقىنىمىزدا سوھبەتتە بولغان كىشىلىرىمىزنىڭ ھەممىسىلا ئەخمەت ئىمامنىڭ ياخشى خىسلەتلىرى ھەققىدە سۆزلەپ بەردى. بۇنىڭغا ئۇنىڭ گېزىتىمىزگە ئىئانە توپلاش ئىشىدا بىرىنچىلەردىن بولۇپ، ئائىلىسى بىلەن 1500 سوم ياردەم قىلىپ، ھەممىگە ئۈلگە بولغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. جۈملىدىن ئەخمەت ئىماممۇ بۇ ياردەم تېخى خېمىر ئۇچىدىن يېتىر ئېكەنلىكىنى ئېيتىپ، بۇندىن كېيىنمۇ ياردەم بېرىدىغانلىقىنى ۋە ياردەم پۇلى توپلاشتا خالىسانە ھەرىكەت قىلىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلدى. ئوز نوۋىتىدە بىزمۇ ئەخمەت ئىمامغا ۋە ئۇزۇناغاچ يېزىسىنىڭ جامائەتچىلىكىگە بارلىق ئىشلىرىدا مۇۋاپپەقىيەتلەرگە يېتىشنى تىلەيمىز.

ت. بېيشانوۋ.
ئۇزۇناغاچ يېزىسى.

مەرت مەيداندا سىنىلىدۇ

تەھرىراتىمىزغا كېلىپ ئوزىنى تونۇشتۇرغان بۇ كىشى ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان گېزىتلىرىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلىۋاتقان ماتېرىياللارنى زور قىممەتلىك بىلەن ئوقۇپ كېلىۋاتقانلىقى، بولۇپمۇ «يېڭى ھايات» گېزىتىدە خەلقىمىزنىڭ تەغدىر قىسمەتلىرى ھەققىدە ئېلان قىلىنىۋاتقان ماتېرىياللارنىڭ كوپلىگەن كىشىلەرنىڭ كوڭلىدىن چىقىۋاتقانلىقىنى ئىزھار قىلىپ، ھاياجان ئىلكىدە كوزلىرىگە ياش ئالدى. بۇ ژۈرەكتىن چىقىۋاتقان تامچىلاردىن ئۇنىڭ ۋەتەن، خەلقىگە بولغان مېھرى-مۇھەببىتى، كىنەش سىزىملىرى ۋە ئۇنىڭ تەغدىرىگە بولغان كويۈنۈشى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. شۇ ھالەتتە ئۇ سويۇملۇك گېزىتى «يېڭى ھاياتنىڭ» دۇچ كېلىۋاتقان قىيىنچىلىقلىرىنى يېنىكلىتىش مەخسىتىدە ئېلىپ كەلگەن 70000 سوم پۇلىنى تەھرىراتقا تاپشۇردى. بۇ تەسادىپىي ھالەت ھەممىمىزنى تەسىرلەندۈرۈپ، سوھبەت ئارا ئۇنىڭ ھايات پائالىيىتى بىلەن تونۇشۇپ چىقتۇق.

غۇلجا شەھىرىدە ئاددىي كاسىپ ئائىلىسىدە 1942-يىلى تۇغۇلغان سەدىردىن پازىلوۋنىڭ بالىلىق، ياشلىق دەۋرى ئەينە شۇ يەردە ئوتكەن. كامالەت يېشىغا تولۇپ، ھايات سىرلىرىنى چۈشىنىشكە باشلىغىنىدا ئۇ سىرتتىن كېلىپ، خەلقىمىز بېشىغا بېسىمدارلىق زەردابلىرىنى سېلىۋاتقان ھوكۈمدار تۈزۈمنىڭ ماھىيىتىگە كۆز يەتكۈزىدۇ. ئۇ يەردىكى كەينى-كەينىدىن ژۈرگۈزۈلۈشكە ئوتكەن بەدنام سىياسىي ھەرىكەتلەر چوڭ ياشتىكى زىيالىلارنىڭ تەغدىرىنى ھالاكەتلىككە ئۇچرىتىشتىن تاشقىرى ئەركىن پىكىر قىلىشقا قابىل ياشلارنىڭ ھاياتىغا تەھدىت سېلىشقا باشلايدۇ. ئەينە شۇلار قاتارىدا ئوزىنىڭ ھاياتىنىڭمۇ خەۋپلىك ئاقىۋەتكە دۇچ كېلىدىغانلىقىنى ھىس قىلغان سەدىردىن 1961-يىلى ئانا يۇرتىنى تەرك ئېتىپ، ئالمۇتا شەھىرىگە كوچۈپ چىقىدۇ.

شۇ تەغدىر قىسمىتى بىلەن ئانا ۋەتەن، ئاتا-ئانا، قومى-قېرىنداشلىرىدىن ئايرىلغان س. پازىلوۋقا بۇ يەردىمۇ دەسلەپتە تۇرمۇشنىڭ كوپلىگەن قىيىن-قىستاڭلىرىنى باشتىن كەچۈرۈشكە توغرا كەلدى. ئاستا-ئاستا ئوزىنى ئوڭشاپ، ئائىلىلىك، بالا-چاقىلىق بولدى.

ھايات ئېقىمى ئەينە شۇنداق بىر تەرەپتىن مۇساپىرچىلىق، ئىككىنچى تەرەپتىن كوڭۈلگە ئارام بېرىدىغان يېڭىلىقلار بىلەن ئوتىۋاتقىنىدا ئۇ بالقاش ناھىيىسىدە «باغباختى» سوۋخوزىنىڭ قۇرۇلۇۋاتقانلىق خەۋىرىنى ئاڭلىدى. شۇندا ئاتا-بوۋىلارنىڭ قوللۇق دېخانچىلىق كەسپىنى داۋاملاشتۇرۇش مەخسىتىدە 1970-يىلى ئائىلىسى بىلەن شۇ سوۋخوزغا كوچۈپ كەلدى.

— سوۋخوزنى تەشكىللەشتۇرۇشنى قولغا ئالغان قازاقستان يېزا ئىگىلىگىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ساھاسىدا شوھرەت قازىنىپ، سوتسىيالىستىك ئەمگەك قەھرىمانى نامىنى ئالغان خۋان دېگەن كىشى،— دەيدۇ ئۇ بۇ يەرگە ئورۇنلىشىش دەسلەپكى پەيتلىرىنى خاتىرلەپ،— يېزا ئىگىلىگى بويىچە بىرەر مەخسۇس مۇتەخەسسىسلىككە ئىگە بولمىسامۇ ئەژداتلىرىمىزدىن تارتىپ دېخانچىلىق ئىشىدا خەلقىمىزنىڭ لاياقىتىنى نەزەردە تۇتتىمۇ، ئەيتەۋىر، ئۇ مېنى ناھايىتى ئىللىق سەممىيەت بىلەن ئىشقا قوبۇل قىلدى.

شۇندىن بېرىقى ئوتكەن چارەك ئەسىر داۋامىدا مەزكۇر سوۋخوزدا ئەمگەك قىلىپ كېلىۋاتقان سەدىردىن پازىلوۋ بۇ كۈنلەردە ھەقىقىي ئەمگەك سويەر خىسلىتى بىلەن سوۋخوز مەمۇرىيىتىنىڭ ئىشەنچىسىنى ئاقلاپ، كوللېكتىۋنىڭ ھورمىتىگە ئېرىشكەن.

سوۋخوز ئاساسىي جەھەتتىن گۇرۈچ ئوستۇرۇشكە ئىختىساسلاشتۇرۇلغان ئىگىلىكلەرنىڭ بىرى بولۇپ، قوشۇمچە مال چارۋىچىلىقى بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇنىڭدا ژىلنىڭ تورت پەسلى قىزغىن ئەمگەك بىلەن ئوتىدۇ. بولۇپمۇ ئەتىياز ئايلىرى ئورۇق چېچىش، كەيزە ياساش، سۇغىرىش ئىشلىرى ئېغىر ئەمگەك قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ياشلىقىدىن ئىشتا چىنىققان س. پازىلوۋ بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ھوددىسىدىن ئابرويلۇق چىقىپ كەلمەكتە. ئىشچانلىقى ۋە كىشىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدىكى سەممىيلىكى تۈپەيلى ئۇ سوۋخوزدا ياشاپ ئەمگەك قىلىدىغان ھەر مىللەت كىشىلىرى بىلەن قېرىنداش، تۇققاندەك بولۇپ كەتكەن.

شۇنىسى دىققەتكە سازاۋەركى، س. پازىلوۋ كوپلىگەن قازاق، رۇس مىللىتى ۋەكىللىرى ئارىسىدا يالغۇز ئۇيغۇر ئائىلىسى دېگىدەك ياشاپ كېلىۋاتسىمۇ كۈندىلىك تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىگە بېرىلىپ كېتىپ، ئوزىنىڭ ۋەتىنىگە بولغان سويگۈ-ئېتىقادىنى، مىللەتپەرۋەرلىك روھىنى يوقىتىپ قويغىنى يوق. ئۇنىڭ ھەر كۈنى دېگىدەك ئانا تىلىمىزدا چىقىدىغان گېزىتلىرىمىزنىڭ كېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ، ئۇلارنى ئوقۇپ چىقمىغىچە كوڭلى ئىمىن تاپمايدىغانلىقىمۇ شۇنىڭ بىر ئىپادىسىدۇر. دېمەك ئۇ خەلقىنىڭ ھاياتى تەغدىرى بىلەن تونۇشۇپ تۇرۇش، دەرت-مۇڭىغا كويۈنۈپ، مۇۋاپپەقىيەتلىرىدىن بەھرىلىنىش ئىستىگى بىلەن ياشاپ كەلمەكتە.

— ئالمۇتىغا كېلىپ بەزى تونۇش-بىلىشلىرىمنىڭ، دوستلارنىڭ ئويلىرىدە بولغىنىمدا كوڭلۇم غەش بولۇپ چىقىپ كېتىدىغان پەيتلىرىممۇ پات-پات بولۇپ تۇرىدۇ،— دەيدۇ ئۇ سوھبەت ئارا،— سەۋەۋى ئۇلارنىڭ ئانا تىلىمىزدا چىقىدىغان گېزىتلىرىمىزدىن پۇتۇنلەي خەۋەرسىز ئېكەنلىگى ئاز دەپ، ئائىلىسىدە بالا-چاقىلىرى بىلەن رۇس تىلىدا سوزلىشىپ كېتىدىغانلىقى جېنىمغا پاتىدۇ. مەن پۇتۇنلەي غەيرى مىللەتلەر ئارىسىدا ياشاۋاتسامۇ ئائىلە ئەزالىرىمنىڭ پەقەت ئوز ئانا تىلىدا سوزلىشىشىنى قاتتىق تەلەپ قىلىمەن.

س. پازىلوۋ تەھرىراتىمىزدا بولغىنىدا «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ 18-سېنتەبىر سانىدا بېسىلغان مۇراجىتىنى ئوقۇپ، سويۇملۇك گېزىتىنىڭ تەغدىرى ئۈچۈن چوڭقۇر كويۈنۈش ھىس قىلغانلىقى، ئۇنىڭ ئىختىسادىي قىيىنچىلىقىنى يېنىكلىتىش ئۈچۈن مۇمكىنچىلىكىنىڭ بارىچە ياردەم كورسىتىش قارارىغا كەلگەنلىكى، شۇنداقلا ئۇ گېزىتتىن ئايرىلىپ قېلىش ۋەتەن جۇدالىقى كويىگىنى يەنىمۇ ئۇلغايتىدىغانلىقى توغرىسىدىكى ئىچكى كەچۈرمىلىرىنى تەۋرىنىش بىلەن بايان قىلدى.

— گېزىتىمىز مۇراجىتىنى ئاغرىنىپ خانىدا يېتىپ قالغىنىمدا ئوقۇپ، ئۇنىڭدىن خەۋەردار بولدۇم. شۇندا تۇرسام-ئولتارسام ئويۇمدا قانداق قىلىپ بولمىسۇن چاققانراق ئۇنىڭغا ئىئانە ئەۋەتىش پىكرى كەتمەي تۇرىۋالدى. ئاخىرى ئۇيگە چىقىشىم بىلەن ئايالىم، بالىلىرىم بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، قورادىكى بېقىۋاتقان توپاقلاردىن تورت-بەشىنى سېتىپ، شۇنىڭ پۇلىنى قەدىرلىك گېزىتىمىز «يېڭى ھاياتقا» ئەۋەتىش قارارىغا كەلدۇق. مانا شۇنىڭ بىلەن سىلەرگە شۇلارنى ساتقان 100000 سوم پۇلنى ئېلىپ كەلگەن ئىدىم. ئۇنىڭ 30000 سومنى «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىگە بېرەي دەپ ئويلاۋاتىمەن.

ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرى بىلەن كوپ يىللاردىن بېرى ھالال ئەمگەك تەرى بىلەن تاپقان تاپاۋىتىنى خەلقىنىڭ مەنپەئەتىگە باغلىق خەيرىلىك ئىشقا ئاتىغان بۇ مەرتلىكى بىزنى ئوزىگە قايىل قىلدى.

س. ئىسكەندەرىي.

ئەجايىپ ۋاقەلەر

پرېزىدېنتمۇ كېلىپ كۆرگەن

1992-يىلى 9-ئاينىڭ 26-كۈنى سائەت 17دە، چادنىڭ (ئافرىقا) پايتەختى ئېنجامېنا شەھرىنىڭ كابالاي ناھىيەسىدىكى بىر كىچىك ئۆيدە ئادەتتىكى بوۋاقلارغا ئوخشىمايدىغان بىر غەلىتە بوۋاق تۇغۇلدى. قارىغاندا بۇ تۇغۇلىنىڭ سول مۈرىسىدە پەيغەمبىرىمىز «مۇھەممەدنىڭ» ئىسمى ناھايىتى ئېنىق قىلىپ ئەرەپچە يېزىلغان. ھېچ كىم كىرمەيدىغان بۇ ئاددىي ئۆي شۇ كۈنى كىشىلەر بىلەن تولدى. بۇ ئىش پۈتكۈل مەملىكەتكىمۇ تارقىلىپ، كىشىلەر ئارىسىدا غۇلغۇلا پەيدا قىلدى.

بوۋاق تۇغۇلۇپ بىر نەچچە سائەت ئۆتكەندىن كېيىن «مۇھەممەد قايتا تۇغۇلۇپتۇ» دېيىلگەن خەۋەر بىردەمدىلا پۈتكۈل ئېنجامېنا شەھرىنى، پۈتكۈل مەملىكەتنى قاپلاپ «ئالاھىدە چوڭ خەۋەر» گە ئايلاندى. چاد رادىيوسى، تېلېۋىدېنىيەسى ۋە گېزىت، ژۇرناللىرى بۇ يېڭى ئىجتىمائىي خەۋەرنى ئالاھىدە ئېلان قىلدى. ھەتتا چاد پرېزىدېنتىمۇ ۋە ھەم سىياسىي، ھەم دىنىي ساھادىكى ژۇقۇرى قاتلام ئەربابلىرىمۇ «بۇ غەلىتە بوۋاقنى» كۆرۈشكە كەلدى.

ئېنجامېنا شەھرىدىكى جامەنىڭ (مەسچىت) ئىمامى ئالدى بۇ بوۋاق تۇغۇلغان ئائىلىگە بېرىپ، ئۇنىڭ بىلىگىدىكى «مەخپىي شىفىرنى» تەرجىمە قىلدى. بۇ ئىشقا قىزىقىدىغان كىشىلەر ئارقا-ئارقىدىن كېلىپ بۇ «غەلىتە بوۋاقنى» كۆردى. ئىمام تاماشىبىنلارنىڭ «بوۋاقنىڭ» بېخەتەرلىكىگە زىيان يەتكۈزۈپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ، ئانا-بالا ئىككىسىنى قوغداش ئۈچۈن شەھەردىكى «پالما مېھمانخانىسىغا» يوتكەپ كەتتى.

مەلۇم بولۇشچە، «بوۋاقنىڭ» ئاتىسى ئىندوبات توما ئىسىمىز ئامرات كىشى، ئانىسى مورمال روسفىنا 34 ياشلىق ئائىلە ئايالى ئىكەن. ئاللانىڭ بۇ «تەلەيلىك بوۋاقنى ئاتا قىلىشى» ئائىلىدىكىلەرنىڭ تەغدىرىدە چوڭ ئۆزگىرىش ياساپتۇ. 10-ئاينىڭ 3-كۈنى بۇيەردىكى ئىسلام كومىتېتى كەڭ كۆلەمدە ئىانە توپلاپ، بۇ «غەلىتە بوۋاققا» ئىسىم قويۇش مەراسىمى ئۆتكۈزگەن ۋە ئاتا-ئانىسى ئۇزلىرىنىڭ ئىسلام دىنىغا كىرگەنلىكىنى جاكا قىلغان.

ماگنىتلىق بوۋاق

فىرانسىيە ئاتوم ئېلېكتر زاۋۇدىنىڭ خىزمەتچىسى شالوت ھامىلدار بولۇپ 8 ئاي بولغىچە مەزكۇر زاۋۇدتا ئىشلىگەنلىكى ئۈچۈن رادىئاكتىپلىق نۇرنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، بىر «ماگنىتلىق» بوۋاق تۇغقان. بۇ بوۋاق ئەتراپتىكى كومۇر، نېكېل ئوخشاش مېتالل ماددىلارنى ئۆز بەدىنىگە تارتىدىكەن.

بوۋاقنىڭ بەدىنىدىكى ماگنىتلىق كۈچىنى يوقىتىش ئۈچۈن بىر تۈركۈم مۇتەخەسسىس ۋە دوختۇرلار ھەر خىل تىرىشچانلىقلارنى كۆرسەتكەن بولسىمۇ، تا ھازىرغا قەدەر ھېچ نەتىجىگە ئېرىشەلمىگەن. لوندا يېقىن جايدىكى ئالاھىدە تەتقىقات ئورنىدىكى «ماگنىتلىق بوۋاقنى» داۋالاشقا قاتناشقان مۇتەخەسسىسلەرنىڭ گۇرۇپپا باشلىقى دوجىر: «تورەلمەسەك كىز ئايلىق بولغانغا قەدەر رادىئاتسىيە نۇرىنىڭ بۇلغىنىشىغا ئۇچرىغان» دەپ كۆرسەتكەن.

بوۋاقنىڭ بۇ غەلىتە ئەھۋالىنى ئەڭ بۇرۇن تۇغۇت بۆلۈمىنىڭ دوختۇرى بايقىغان. ئۇ، بالا تۇغۇلۇشقا باشلىغاندىلا مەن بۇ غەلىتىلىكنى سەزگەندىم. چۈنكى قولۇمدىكى قىسقۇچ بوۋاقنىڭ بەدىنىگە چاپلىشىۋېلىپ، خېلى كۈچەپ تارتىپ ئاجرىتىۋالدىم. شۇ ۋاقىتتىلا مەن بۇ بوۋاقنىڭ بەدىنىدە ماگنىت دولقۇنىنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلغان. بوۋاق تۇغۇلۇپ، كارىۋاتقا ياتقۇزۇلغاندا بەزى ئوپېراتسىيە ئەسۋابلىرىنىڭ بوۋاق تەرەپكە قاراپ سىلجىغانلىقىنى كۆرۈپ، دەرھال ئۇلارنى ئېلىۋېتىپتۇ. بولمىسا بوۋاقنى زەخىملەندۈرۈپ قويىاتتى، دېگەن.

دوختۇرلار شالوتنى تەكشۈرۈپ، ئۇنىڭ قېنى ۋە ئىچكى ئەزالىرىدا ناھايىتى ژۇقۇرى رادىئاتسىيەنىڭ موجۇتلىقىنى بايقىغان. ھازىر ئۇ رادىئاكتىپلىق ئېنېرگىيەنى چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن داۋالىنىۋاتىدۇ.

ئىلاننىڭ قوسىقىدىن تىرىك چىققان بوۋاق

برازىلىيەنىڭ تومۇز كۆللىرىنىڭ بىرى چۈشتىن كېيىن ئالتە ئايلىق سىشا ئويى ئالدىدىكى سەگەنچۈكتە ئۇخلاۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسى يېقىن ئەتراپتىكى ئېتىزلىقتا ئىشلەۋاتقاندى. تۇيۇقسىز بوۋاقنىڭ چىقىرغان ئاۋازى ئاڭلاندى، ئەر-خوتۇن ئۇقتەك ژۈگەرگەن پېتى ئۇيگە يېتىپ كەلدى. ئۇلار ئىنتايىن زور بىر بوغما ئىلاننىڭ سەگەنچۈككە ياتقان قىزىنى چىقىپ بوۋاقنى پۈتۈنلىگىچە ژۇتۇۋاتقانلىقىنى كوردى. بالىنىڭ دادىسى فىلىس قاتتىق ۋاقىراپ سەگەنچۈككە ئېتىلدى. ئىلان كۆزىنى ژۇمۇپ-ئاچقىچە بولغان ئارىلىقتا ئۆي ئىچىگە كىرىۋالدى. ساقچىلار ۋە ئوت ئۆچەرگۈچى خادىملار كېلىپ، ئىلانغا كۈچلۈك بېسىم بىلەن سۇ چېچىپ بىر سائەتتىن كېيىن ئۇنى ئۆيدىن سىرتقا چىقاردى. فىلىس دەرھال پالتا بىلەن ئىلاننىڭ بېشىنى كېسىپ تاشلاپ، پىچاق بىلەن ئۇنىڭ قارنىنى ياردى. بۇ چاغدا كىشىلەر ئەجايىپ بىر مۆجىزىنى كوردى. ئىلان سىشانى جاراھەتلەندۈرمىگەن بولۇپ، ئۇ ساپ-ساق پېتى ياتاتتى. فىلىس بالىنى دەرھال مىدىرلاتقان ئىدى، ئۇ ۋاقىراپ ژىغلاپ كەتتى. دوختۇرلار تەكشۈرۈپ كىچىككىنە سىشانىڭ ساق-سالامەت ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى.

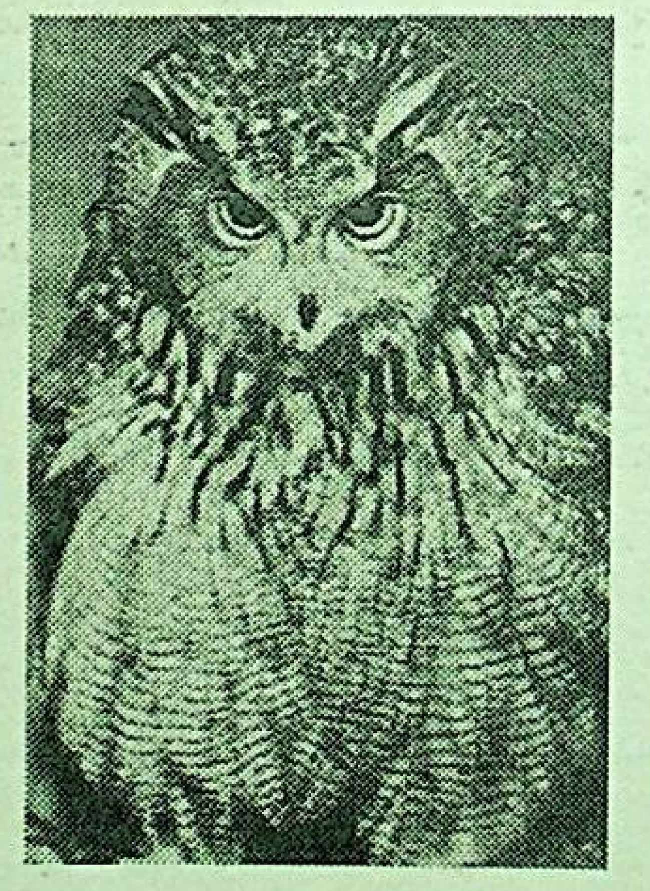

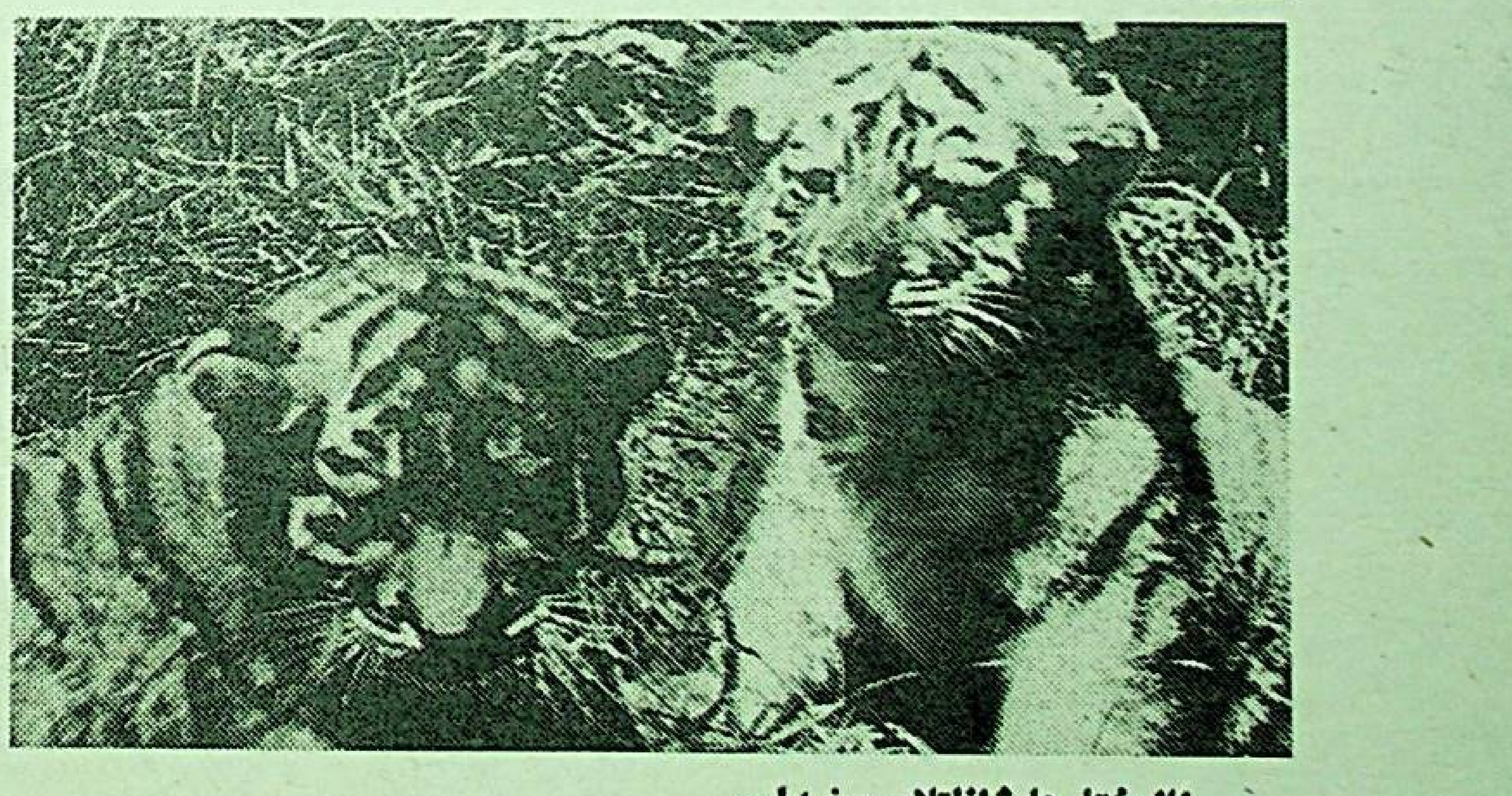

ئالمۇتا ھايۋاناتلار بېغىدا...

يۇرتداشلىرىغا ئۈلگە

«دروژبا» مەھەللىسىدە ئەبەيدۇللا ئاكا مۇختەروۋنى تونۇمايدىغان كىشى يوق. ئۇنى يۇرتنىڭ چوڭ-كىچىگىنىڭ ھەممىسى ھورمەت قىلىدۇ. ئۇنىڭ بۇنداق ھورمەتكە سازاۋەر بولۇشى تەسادىپى ئەمەس. كىچىگىدىن ئاتا مىراسى ياغاچىلىق كەسپىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئالمۇتا شەھرىدىكى ھەر خىل قۇرۇلۇش ئوبيېكتلىرىدا ئەتىجىلىك ئەمگەك قىلىپ، پېنسىيەگە چىققان. ئائىلىدە ھورمەتلىك ئاتا سۈپىتىدە ئومۇر يولدىشى دۇرنەم ھەدە بىلەن باللىرىنى زامانىمىز تەلىۋىگە لايىق قىلىپ، تەربىيەلەپ ئوستەردى، كىچىك پېيلىلىقى، ياخشى مۇناسىۋىتى بىلەن كوزگە چۈشكەن بۇ كىشىنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى، جامائەت ئىشلىرىغا تويتوكۇن، ئولۇم-ژىتىم ئىشلىرىغا يۇرت موتىۋەرى سۈپىتىدە ئاكتىپ قاتنىشىپ، ياخشى پىكىرلىرى بىلەن كوپنىڭ قوللىشىغا ئىگە بولماقتا. مەيلى گېزىت-ژۇرناللارغا مۇشتىرى توپلاش، مەيلى «يېڭى ھايات» گېزىتىگە ئىانە توپلاش ئىشلىرىدىمۇ پائال ئىشتىراك قىلىۋاتىدۇ. بۇلتۇرغا ئوزىنىڭ مۇشتىرى قوبۇل قىلىشتا يارەملەشكەنلىكىنى، ئىانە توپلاشتا بىر رىنچىلەردىن بولۇپ ئىككى مىڭ سوم خالىسانە ياردەم بەرگەنلىكىنى مىسال قىلىپ كەلتۇرۇش مۇمكىن.

ئەبەيدۇللا ئاكا مۇختەروۋنىڭ بۇ سېخىلىقى جامائەتچىلىكنى سەپەرۋەرلىككە كەلتۇرۇشتە ئۈلگە رولىنى بەجىرگەنلىكى ھەم ئۇنىڭ ئابرويىغا ئابروي قوشتى.

بىز يۇرت ئىشى ۋە باشقىمۇ مۇھەم ئىشلاردا ئەينە شۇنداق جان كويدۇرۇپ ئىشلەۋاتقان بارلىق قېرىنداشلىرىمىزغا بۇندىن كېيىنمۇ چوڭ مۇۋاپپەقىيەتلەر تىلەيمىز.

ئوز مۇخبىرىمىز.
ئالمۇتا ئوبلوسى.

ئادەم ۋە قانۇن

جىنايى ئىشلار خەۋەرلىرى

قاتىللىق

يېقىندا ئەتىگەنلىكى سائەت 5تە ئالمۇتا ۋىلايىتى كۈرتى ناھىيەسىنىڭ ئۇزۇناغاچ ستانسىيەسىدە ئوز ئويىدە ئاشلىق قوبۇل قىلىش پونكىتىنىڭ ئىشچىسى پ.-نىڭ جەستى تېپىلغان. ئوچ ئېلىش ئاساسىدا ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان بۇ قاتىللىق ئۈچۈن ئۇنىڭ ئايالى قولغا ئېلىندى.

* * *

پايتەختنىڭ ئالتاغ ناھىيەسىدىكى «ئېنېرگېتېك» ياتاقخانىسى ئوز ئالاھىدىلىگە ئېگە «ئىلان ئۇگىسىنى» ئەسلىتىشكە باشلىدى. بۇ يەردە مانا بىر نەچچە قېتىم ھەر خىل جىنائىي ئىشلار سادىر بولۇۋاتىدۇ. تاڭ سەھەر سائەت 3لەرگە يېقىن خ.خ.ج پۇخراسى ياشىغان بولمىگە نامەلۇم ئىككىسى بېسىپ كىرگەن. باندىتلار ئۇنىڭغا پىچاق سېلىپ، 800 ئاقش دوللىرىنى ۋە 2 مىڭ يۋەننى ئېلىپ قېچىپ كەتكەن. خ.خ.ج پۇخراسى شۇ جايدا ئولگەن.

* * *

تېمىرتاۋ ئىچكى ئىشلار باشقارمىسىغا م. دېگەن بىر پۇخرا كېلىپ، ئوزىنىڭ ئادەم ئولتەرگەنلىكىگە ئىقرار بولغان. كەچقۇرۇنلىقى نامالۇم ئىككىسى ئۇنىڭغا پىچاق بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، ئاۋتوماشىنىسىنى قولغا چۈشەرگەن. قاراقچىلار شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپ ماشىنا غوجايىنىنىڭ پۇللىرىنى ۋە ماشىنىنىڭ ھوججەتلىرىنى تارتىۋالغان. لېكىن پوكورنويىي يېزىسىغا يېقىنلاشقان چاغدا پەيتىنى كۈتۈپ تۇرغان م. ئوز پىچىغى بىلەن جىنايەتچىلەرنىڭ بىرىنى ئولتەرگەن، ئىككىنچىسىنىڭ گەژگىسىنى ياردار قىلغان. بىرىنچى جىنايەتچىنىڭ شەخسى ئېنىقلىنىۋاتىدۇ، ئىككىنچىسىنى تۇتۇش چارىلىرى كورۇلدى.

قورال

پايتەخت مەكتەپلىرىنىڭ بىرىنىڭ 9-سىنىپ ئوقۇغۇچىسىنىڭ تاپانچىنى قەيەردىن تېپىپ ئالغانلىقىنى ئەندى مىلىتسىيە ئېنىقلايدۇ. بۇ بالا ئوز «ئويۇنچىقى» بىلەن ئېھتىياتسىز ئوينىشى نەتىجىسىدە شۇ مەكتەپنىڭ 8-سىنىپ ئوقۇغۇچىسىنى ئېتىۋەتكەن.

* * *

قاپچىغايدا تاڭ سەھەردە نامالۇم ئىككىسى ئالمۇتا ۋىلايىتىگە ئورۇنلاشقان ھەربىي قىسىملارنىڭ بىرىنىڭ جېسەكچىسىگە ھۇجۇم قىلغان. جىنايەتچىلەر ئۇنىڭ ئاۋتوماتىنى 60 پاي ئوقى بىلەن قولغا چۈشۇرۇپ غايىپ بولغان.

سۇيىقەستلىك

ئالمۇتا-1 ستانسىيەسىنىڭ ۋوگزال ئالدىدىكى مەيداندا كەچقۇرۇنلىغى سائەت 9دا ھېچ يەردە ئىشلىمەيدىغان گ. يەنە بىر ھېچ يەردە ئىشلىمەيدىغان ژ. بىلەن سوز تالىشىپ ئۇنىڭغا پىچاق سالغان ۋە قېچىپ كېتىشكە ئۇرۇنغان. ياردار بولغان ژ. ئاغرىقخانىغا يەتكۈزۈلدى، جىنايەتچى بولسا قولغا ئېلىندى.

بۇلاڭچىلىق

ئالمۇتا. پايتەختنىڭ ئاۋېزوۋ ناھىيەسىدە نامەلۇم بىرى لېتنايا كوچىسىدا ئىشىگى ئوچۇق قالغان ئويلەرنىڭ بىرىگە كىرىپ، ئوزى ياساۋالغان تاپانچا بىلەن پوپوزا قىلىپ، شەخسىي مال-مۈلۈكنى ئېلىپ كېتىشكە ئۇرۇنغان. قولغا ئېلىنغان جىنايەتچى ب. 1962-يىلى تۇغۇلغان، ئالمۇتا ۋىلايىتى ئارىنقول ناھىيەسىنىڭ تۇرغۇنى، ھېچ يەردە ئىشلىمەيدۇ.

* * *

ئالمۇتا ۋىلايىتى. تالغىر شەھرىدە ئۇ.م.س-3نىڭ ئىشچىسى، ئالمۇتا ئاېروپورتىنىڭ قاراۋۇلى 1972-يىلى تۇغۇلغان ب.نى ۋە 1971-يىلى تۇغۇلغان، ھېچ يەردە ئىشلىمەيدىغان ب. نى پالتا بىلەن ئولتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ جەسەتلىرىنى كانالىزاتسىيە كانالىغا يوشۇرۇپ قويغان. قاتىل قولغا ئېلىندى.

* * *

ئالمۇتا. ئالتاغ ناھىيەلىك ئىچكى ئىشلار بولۇمىنىڭ خادىملىرى تەرىپىدىن 20 ياشلىق ت. قولغا ئېلىندى، ئۇنى ئاقتۇرغاندا 6كىلوگرام نەشە تېپىلدى. ئەندى ئالمۇتا تومۇر يولىنىڭ جامبۇل ستانسىيەسىدە 17-بىشكېك-موسكۋا پويېزىدا ھېچ يەردە ئىشلىمەيدىغان ئايال-45 ياشلىق س. قولغا ئېلىندى. ئۇنىڭدىن 31 كىلوگرام زەھەرلىك چېكىملىك مۇسادىرە قىلىندى. تەرگەۋ ئىشلىرى كېتىپ بارىدۇ.

* * *

ئالمۇتا. پايتەختنىڭ ھوقۇق قوغداش ئورگانلىرىنىڭ خادىملىرى تەرىپىدىن سانائەتتە پايدىلىنىدىغان كۈمۈچنى سېتىۋالغانلىقىدا ئەيىپلىنىشى بويىچە 1-بالىلار-ئۇسمۇرلەر سپورت مەكتىۋىنىڭ چوڭ ترېنېرى قولغا ئېلىندى. ئۇنىڭدىن بىر كىلوگرام ئۇيۇل كۈمۈچ مۇسادىرە قىلىندى. ئەندى بۇنىڭ ئالدىدا يەنە شۇ سەۋەپ بىلەن 30 ياشلىق گ. قاماققا ئېلىندى، ئۇنىڭدىن 4 كىلوگرام كۈمۈچ، 10 گرام ئالتۇن ۋە 13 دانە زەرگارلىق بۇيۇم مۇسادىرە قىلىندى.

جۇمھۇرىيەت ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىگى مەتبۇئات مەركىزىنىڭ مەلۇماتلىرىدىن.

گېزىت ۋە گېزىتخان

«يېڭى ھايات» تەھرىراتىغا

گېزىتىمىزنىڭ ئوتكەن يىللىق 5- دېكابىر سانىدا «سىز نېمە دەيسىز؟» رۇبرىكىسى بىلەن تاشكەنتلىك خەمىت ئوسمانوۋنىڭ «يەنە باشلاندى» ناملىق ماقالىسى ۋە «يېڭى ھايات» تەھرىراتىنىڭ بۇ ماقالىغا نىسبەتەن بىلدۈرگەن مەۋقەسى ئېلان قىلىنغان ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن تەھرىراتقا جاي- جايلاردىن ئىنكاسلار كېلىشكە باشلىدى. تۆۋەندە شۇ ئىنكاسلاردىن بىر قانچىسىنى ئېتىۋارىڭلارغا ھەۋالە قىلدۇق.

ئۆمەش ئابدۇللا- ئالمۇتا ۋىلايىتى، ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسى، ئالېكساندروۋكا يېزىسىدىن.

مەن 1970- يىلدىن باشلاپ «يېڭى ھايات» گېزىتىنى مۇنتەزىم ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن. ئۇنى ئوقۇمىسام بىر نەرسەمنى يوقاتقاندەك بولۇپ قالىمەن. گېزىتىمىز بىزگە ھەر تەرەپلىمە ياقىدۇ. پۈتكۈل يەر شارىدىكى ئەھۋاللارنىڭ ياخشى- يامان تەرەپلىرىدىن تولۇق خەۋەردار قىلىپ تۇرىدۇ. شۇڭلاشقا بىز «گېزىتىمىز كولەمىنىڭ كېڭەيسە، بىزنى مەمنۇن قىلىدىغان ماتېرىياللارنى كوپلەپ بېرىشنى تەلەپ قىلىمىز. ئەندى يولداش خەمىت ئوسمانوۋنىڭ «يەنە باشلاندى» دېگەن ناملىق ماقالىسىغا پىكرىم مۇنداق:

1. سىز «يېڭى ھايات» گېزىتىمىزگە ئۇيغۇرلار ئەھۋالى كوپىرەك يېزىلسا ئىكەن دەيسىز. يالغۇز ئۇيغۇرلارنى يېزىپ، باشقىنى يازمىساق، گېزىتىمىز بىر تەرەپلىمە بولۇپ، گېزىت ئوقۇغۇچىلارنى ئوزىگە تېز جەلىپ قىلالمايدىغانلىقىنى مەن ئېيتمىسامۇ ئوزىڭىز ياخشى بىلىسىز. گېزىتىمىزگە مۇشتەرى توپلاش ئۈچۈن تەشۋىق- تەرغىب ئىشلىرىنى ئۈزۈرگۈزۈش بارچىمىزنىڭ ۋەزىپىمىز. بۇنىڭ ئۈچۈن تەھرىراتىمىز يالۋۇرۇپ سىزدىن پۇل سورىمىغاندۇر؟!

2. ئۇيغۇر خەلقى ئەزەلدىن شاڭخۇ، چاقچاق، تۇرلۇك لاپلارغا ئۇستا خەلق، شۇنىڭ ئۈچۈن شۇنداق شاڭخۇلار گېزىتتە بېرىلىپ، چاقچاقنى ئورتاقلاشتۇرساق دەيسىز. بۇ پىكرىڭىز مېنىڭچە توغرا ئەمەس. چۈنكى گېزىتىمىز ئەخلاقسىز سوزلەرنى قوبۇل قىلمايدۇ. چۈنكى بىزنىڭ گېزىتىمىز ئەخلاق، تەرتىپ ۋە دۇنيا مەدەنىيىتى، تۇرلۇك ياخشى تەجرىبە- ساۋاقلارنى ئۇگىتىدىغان گېزىت.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاز بولسىمۇ، ساز بولسۇن، دېگەن ھېكمىتىگە ئاساسەن، رەخمەت، ھوشۇرنىڭ «يېڭى ھاياتقا يېڭى تەكلىپلەر» ماقالىسى گېزىتتىن ئاز ئورۇن ئالسىمۇ، ئامما ئاھايىتى ئاددىي چۈشىنىشلىك ۋە يۈز كۆل خىتايىنىڭ قالداق خىتاي ئېكەنلىكىنى ئۇچۇق ۋە ئېنىق چۈشەندۈرگەن ماقالە. مۇنداق ماقالىلىرىمىز ئاز بولا كۆپمىسپ بارسا مىڭ رەخمەت ئېيتىمەن. ئابدۇقادىر ئىبراھىمنىڭ «مىللەت ۋەتەن ۋە مىللىي مەسىلە» ھەققىدە يېزىلغان ماقالىسى ھازىرقى مۇستەقىللىقنى تەلەپ قىلىش ۋە يېڭى دېموكراتىيەنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ئىنتايىن ماس لاشقان. ئەينە شۇنداق ماقالىلار كۆپلەپ بېرىلىپ تۇرۇلسا ئېكەن. ئۇقۇغان ماقالانى ئۇقۇغاندىن كېيىنكى مېنىڭ ئىنكاسىم:

1. بىز شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى، شەرقىي تۈركستان دېگەن ئاتالغۇلارنى گېزىتكە يازماستىن، بۇنىڭدىن كېيىن «ئۇيغۇر دۆلىتى» دەپ يازساق.

2. بەزى ئاغىنىلەر بىز خىتايدىن چىقتۇق دەپ ئۆزىنىڭ ۋەتىنىنى خىتاينىڭ قولىغا ئۆتكۈزۈپ قويۇۋاتىدۇ. مېنىڭچە بۇ توغرا ئەمەس.

3. بىز ئۇيغۇر ئەۋلادى بولغانلىقتىن ئۇيغۇر يېزىقىغا (ئىسلام قىلغان ئەرەب ئەلىپبەسىگە) كۆچسەك دېگەن تەلەكتىن ئوتتۇرىغا قويىماقچىمەن.

4. شاڭخۇ، لاپ، چاقچاقلارنى ئازراق قىلىشنىڭ ئورنىغا ئىنتىپاقلىقىمىزنى، بىرلىكىمىزنى، دۆلىتىمىزنىڭ مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن پاسكىنا ئىچىملىكنى، ماخ- ... تاشلىساق.

5. تۈركىيەدە ئىچىلغان شەرقىي تۈركستان مىللىي قۇرۇلتىيىنىڭ ئۇتۇقلۇق ئوتكەنلىگىگە خوشاللىقىمىنى ئىزھار قىلىمەن.

سوزۇمنىڭ ئاخىرىدا ئىزۇمىزنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتەي، مىللىتىم ئۇيغۇر، قازاق، ئۆزبېك، سۇيدۇك، كورەلەردە ئوستۇم. شۇڭلاشقا ئۇيغۇر قېرىنداشلار ماڭا يېقىن.

زىيائۇدىن مەخسۇتوۋ: تاشكەنت شەھىرى.

تاشكەنتلىك خەمىت ئوسمانوۋنىڭ «يېڭى ھايات» گېزىتىدا ئېلان قىلىنغان «يەنە باشلاندى» ناملىق ماقالىسىنى ئوقۇپ ناھايىتى غەزەپلەندىم ۋە شۇ تۈپەيلى مەزكۇر قۇرلارنى يېزىشقا مەجبۇر بولدۇم.

تاشكەنتتە ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، تاتار قاتارلىق ئۇيغۇرستاندىن زامانىدا زورلۇغى تۈپەيلى چىقىپ قالغان قېرىنداشلاردىن تاشقىرى، ئەشۇ ئەلدە تۇغۇلۇپ، ياشاپ كەلگەن ئوزبەكلەر ۋە يەرلىك ئوزبەك خەلقى بار. «يېڭى ھايات» گېزىتىنى ژۇقۇرىدا نامى ئاتالغان مىللەتلەرنىڭ ھەممىسى سويۇپ ئوقۇيدۇ. بولۇپمۇ ھازىر ئوزبەكىستاندا ياشاۋاتقان ئوزبەك ياشلىرى تولىمۇ قىزىقىپ ئوقۇيدۇ. ئۇيغۇرىستاندا چىققان ھەر خىل ژۇرنال، دىنىي كىتاپ ۋە قۇرئانى كەرىمنىڭ تەرجىمىسى، ھەتتا، «سەھھۇل بۇخارى»، «قىسسەسۇل ئەنبىيا»لارنىمۇ دىلدىن ياقتۇرۇپ ئوقۇيدۇ.

راس شۇنداق ئىكەن، ئوز ئانا تىلىمىزدا چىقىدىغان «يېڭى ھايات» گېزىتىنى، ئۇنىڭدا بېسىلىۋاتقان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئوتمۇشى ۋە كەلگۈسى تەغدىرى ھەققىدە بېرىلىۋاتقان ماتېرىياللارنى يوققا چىقىرىشقا خەمىت ئوسمانوۋنىڭ قانداق ھەققى بار؟ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تەغدىرى نېمە ئۈچۈن بۇ كۈنكى قىيىن ئەھۋالغا قالغانلىقى، بىزنىڭ ياقا يۇرتلاردا مۇساپىر بولۇپ ياشاۋاتقىنىمىزنىڭ سەۋەبىنى بۇ كىشى ياخشى بىلمىسە كېرەك. ئۇنىڭغا پەقەت شاڭخۇ، چاقچاق ۋە لاپلار بولسىلا بولدى ئىكەندە. سەن ماڭا تەگمە، مەن ساڭا، تەرىزدە ھايات كەچۈرىدىغان، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تەغدىرى بىلەن كارى بولمايدىغان، كىشىلەرنى قانداقمۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پەرزەندى دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ؟...

كامىلجان ئىناغاموۋ: تاشكەنت شەھىرى.

مەن «يېڭى ھايات» گېزىتى چىقىشقا باشلىغان كۈندىن بۇيان مۇشتەرى بولۇپ، مۇنتەزەم ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن. گېزىت ئوتكەن يىللار ئىچىدە مەزمۇن جەھەتتىن بارغانسىرى بېيىپ، ئوز ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ قەدىرلىشىگە ئىگە بولغان گېزىتتۇر. ئوچۇق ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، كېيىنكى يىللاردا، بولۇپمۇ 1992-يىلى داۋامىدا ئوقۇغۇچىلار قەلبىدە جاۋاپ تاپالماي قالىنغان پىكىرلەرنى يورۇتۇپ بېرىدىغان بىر مۇنچە تارىخىي، ئەدەبىي، دىنىي ۋە باشقا ماۋزۇلاردىكى ماتېرىياللارنىڭ ئارقا- ئارقىدىن بېرىلىشى ئوقۇغۇچىلارنىڭ گېزىتكە بولغان مۇھەببىتىنى كۈچەيتتى. ئومۇمەن مەن گېزىتنىڭ ھەر بىر سانىنىڭ كېلىشىنى ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتىمەن. گېزىت قولۇمغا تېگىشى بىلەن ھەر قانداق مۇھىم ئىشلارنى بىر ياققا قايرىپ قويۇپ، ئۇنى دېيەرلىك باشتىن-ئاخىر ئوقۇپ چىقىمەن ۋە ئۇرغۇن مەنىۋى ئوزۇق ئالىمەن.

ئەندى گېزىتىمىزدە ئېلان قىلىنغان «يەنە باشلاندى» دېگەن ماقالىنى ئوقۇپ، چوڭقۇر ئويلىنىپ، تۆۋەندىكى پىكىر-مۇلاھىزىلىرىمنى يېزىپ ئەۋەتىشنى ماقۇل كوردۇم. يولداش خەمىت ئوسمانوۋنىڭ «ئوزىنى ئۇيغۇر دەپ ژۈرگەن ھەر قانداق كىشى ئوز ئانا تىلىدا چىقىدىغان سويۈملۈك گېزىتلىرىگە مۇشتەرى بولۇشى كېرەك...» دېگەن سوزلەرنىڭ گېزىتتە تارقىلىشى ئورۇنسىز ئىشتۇر» دېگەن پىكرىگە قوشۇلمەن. ھەقىقەتەنمۇ «يېڭى ھايات» گېزىتى ئۇيغۇرىستاندىن كوچۇپ چىققان ۋە ئەزەلدىن بۇ يۇرتتا ياشاۋاتقان بارلىق ئۇيغۇر، ئوزبەك، قازاق، تاتار ۋە باشقىلارنىڭ ئورتاق گېزىتى دەپ جۇرئەت بىلەن ئېيتىشىمىزغا بولىدۇ. ئېيتايلۇق، مەن ئوزەم ئوزبەك، ئامما مېنىڭ جان دىلىمدىن سويۇپ ئوقۇيدىغان گېزىتىم «يېڭى ھايات». ماڭا ئوخشاش ئوزى ئۇيغۇر بولمىسىمۇ، بۇ گېزىتنى كوز قارىچۇغىدەك ئاسىراپ، سويۇپ ئوقۇيدىغان يۇرتداشلار ناھايىتى كوپ. بۇنىڭ ئوبيېكتىۋ سەۋەۋى، بىز ئۇيغۇرىستاندا تۇغۇلۇپ، چوڭ بولۇپ، ئوقۇپ بىلىم ئېلىپ، كېيىنكى ۋاقىتتا كېڭەش ئېلىگە كوچۇپ چىققانىمىز. بىز ياشلىقىمىزدا پەقەت موشۇ «يېڭى ھايات» يېزىقىدا ساۋادىمىزنى چىقىرىپ، ئۇيغۇر تىلىدىكى گېزىت، ژۇرنال، كىتاپلارنى ئوقۇپ ۋايىغا يەتكەنمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يېزىقتا يېزىلغان ھەر قانداق ماتېرىيالنى ئوقۇش بىزگە ھوزۇر بېغىشلايدۇ. ھازىر ئوز مۇستەقىللىقىنى قولغا ئالغان ئوتتۇرا ئاسىيە ۋە قازاقىستان جۇمھۇرىيەتلىرىدىكى مەكتەپلەر ۋە باشقا كۇرسلاردا ياشلار قىزغىنلىق بىلەن ئەرەپ ئېلىپبەسىنى ئۇگىنىۋاتىدۇ. «يېڭى ھايات» گېزىتى مەزكۇر ياشلار ئۈچۈن ئەڭ قىزىقارلىق ئۇگىنىش قورالى ھەم بولۇپ قالدى. بۇ ھەقتە يولداش خەمىت ئوسمانوۋنىڭ بىلدۈرگەن نارازىلىق پىكرىنى رەت قىلماقچىمەن. شۇڭلاشقا 1993-يىلى گېزىتىمىزنىڭ ھەپتىلىك سانلىرىدا ژۇقۇرى مەزمۇنلۇق ماقالىلارنىڭ يەنىمۇ كوپلەپ بېرىلىشىنى ئۈمۈت قىلىمەن. تەھرىراتتىكى بارلىق يولداشلارغا جاپالىق ئىشلىرىدا ساغلىق ۋە ئامەت تىلەيمەن.

مۇئەللىپلەرنىڭ ئىلتىماسىغا ئاساسەن خەتلەرنىڭ قەلەم ھەققى «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ جەمغۇرمىسىغا ئەۋەتىلدى.

مۇراجەتنى ئوقۇپ...

گېزىت خادىملىرى ئەتىكى كۈنىنىڭ گېزىتىنى چىقىرىش ئۈستىدە قىزغىن سوھبەت قىلىۋاتقىنىمىزدا خانا ئىشىگى ئاستا چېكىلىپ، سالام بىلەن ئۈچ كىشى كىرىپ كەلدى. سالامنى ئېلىك ئېلىپ، بىزمۇ ئۇلارنى خۇشخۇي قارشى ئالدۇق ۋە ئولتىرىشقا جاي كورسەتتۇق.

— بىز جامبۇل ناھىيەسىنىڭ سوكولوۋ فابرىكىسىدىن كەلدۇق،— دېدى ئوزىنى ژىگىت بېشى دەپ تونۇشتۇرۇپ رەخمەتجان تۇردىيېۋ،— بۇلار يۇرتىمىزنىڭ موتىۋەرلىرى ئابدۇقادىراخۇن ئاكا بىلەن مۇھەممەت ئاكا، مەخسەتكە كەلسەك گېزىتىمىزنىڭ كېلەچىگىنى ئويلاپ قىلغان مۇراجەتىڭلارنى ئوقۇپ، يۇرتىمىز جامائەتچىلىگى ھەرىكەتكە كېلىپ، ھازىرچە مونۇ يەتتە مىڭ سومنى ياردەمگە ئەكەلدۇق. ئاز بولسىمۇ كوپكە تاۋا قىلىپ ئالارسىلەر.

گېزىتىمىزنىڭ جاۋاپكەر خادىمى بۇ خالىسانە ئىشقا چوڭ رەخمەت ئېيتىپ، ئانىنى تاپشۇرۇپ ئالدى.

ژىگىت بېشى ر. تۇردىيېۋنىڭ ئېيتىشىچە، سوكولوۋ فابرىكا مەھەللىسىدە 130 ئۇيغۇر ئائىلىسى ئىستىقامەت قىلىدىكەن. ئۇلار ئەجداتلىرىمىزدىن مىراس بولۇپ كېلىۋاتقان ئورپى- ئادەت، رەسىم- يوسۇن، مەدەنىيەت ۋە سەنئىتىمىزنى ساقلاپ قېلىش ۋە ئۇنى رىۋاجلاندۇرۇش يولىدا كوپ بولۇپ كورىنەرلىك ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇۋاتقانلىقىنىمۇ ئالاھىدە سوزلەپ بەردى. يەنى تويلار زامان تەلىۋىگە لايىق قىزىقارلىق، ئولۇم- ژىتىم ئىشلىرى بولسا موسىبەت ئېگىلىرىگە ئېغىر چۈشەرمەسلىك ئاساستا ئوتكۈزۈلىدىكەن. مەدەنىيىتىمىز ۋە سەنئىتىمىزنى يورۇتۇپ كېلىۋاتقان گېزىت- ژۇرناللىرىمىزغا ھەر ژىلى تولۇق يېزىلىش بىلەن، ئالمۇتا شەھىرى ئەتراپىدىكى 40تىن ئوشۇق ئۇيغۇر مەھەللىرىدىكى ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتقان ياخشى ئىشلارلى ئوزلىرىگە ئۇلگە قىلىۋاتقانلىقىنى ۋە ھەممە بىر ياقىدىن باش چىقىرىپ، ئوم بولۇپ ياشاشنى ئادەت تۇسىگە كىرگۈزۈۋاتقانلىقىنى ھەم ئېيتىشتى. ئۇلار سوزلىرىنىڭ يەكۇنىدە ئوزلىرىنىڭ گېزىتنى ھەرگىزمۇ ئېغىر كۈنگە قالدۇرماسلىققا ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن قوللىرىدىن ئېمىكى كەلسە شۇنى قىلىدىغانلىقىغا ۋەدە قىلىشتى.

ت. بېيشا.

سۈرەتتە: سوكولوۋ فابرىكىسى مەھەللىسىنىڭ ئاكتىۋىستلىرى سوھبەت ئۈستىدە.

چەكسىز مىننەتدار

1992- يىلنىڭ ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلىرى ھەر بىرىمىزنىڭ شەخسىي تۇرمۇشىمىزغا ئېغىرچىلىقلارنى ئېلىپ كەلگەن بولسىمۇ، بىزنىڭ كوڭلىمىز سۇ ئىچكەن بىرلا ھادىسە سۇيۇملۇك گېزىتىمىز «يېڭى ھايات»نىڭ خەلقىمىزنىڭ شانلىق تارىخىي كۈرەش يولىنى پائال يورۇتۇپ بەرگەنلىكى بولدى. شۇ خۇسۇستا خوجنىياز ھاجى، ئەخمەت قاسىمى، مەسۇت ئەپەندىلەر توغرىلىق بېرىلگەن ۋە باشقىمۇ ماتېرىياللار قەدىرلىك گېزىتىمىزنىڭ ئابرويىنى يەنىمۇ ئاشۇردى.

مېنىڭدىن بىرەر كىشى ئوتكەن ژىلنىڭ نېمىسىدىن قانائەت ھاسىل قىلغانلىقىمنى سورىسا، مەن «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ خەلقىمىز ئۈچۈن ناھايىتى چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان ۋەزىپىسىنىڭ ھوددىسىدىن ئابرۇيى بىلەن چىقىپ، بىزنىڭ ئىشەنچ- ئۈمۈتىمىزنى ئاقلىغانلىقىنى ئېيتار ئىدىم.

شۈكرى ئابدۇللا.
تاشكەنت شەھىرى.

ئۈنتۈلماس پاجىئە

تارىخىمىزدىكى ئەڭ پاجىئەلىك بىر ۋەقە- يەكەن دەرياسى بويىدا بۇنىڭدىن 236 يىل بۇرۇن ئۆتكەن پاجىئەنى مىللىي ماتەم سۈپىتىدە خاتىرلەيلى.

ئەزىز ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاننى خىتاي مۇستەملىكىچىلىرى بېسىپ ئالغاندىن بېرى كۆپلىگەن مۇدھىش ۋاقىئەلەر، پاجىئەلەر بولدى. مۇنداق مۇدھىش ھەم پاجىئەلىك ۋاقىئەلەرنىڭ بىرى 1757- يىلى يانۋاردا يەكەن دەرياسىنىڭ بويىدا خىتاي چېرىكلىرىنىڭ قانلىق قىلىچى ئاستىدا سادىر بولغان ئىدى. بىز تۆۋەندە بۇ ۋاقىئەنىڭ 236- يىللىقىنى ئەسكە ئېلىپ تۇرۇپ، ئۇنى تارىخچى مەھەممەت سادىق قەشقەرىينىڭ «تەزكىرەئىي ئەزىزان» كىتاۋى بويىچە يورۇتۇپ ئۆتىمىز.

ئوقۇغۇچىلىرىمىزغا مەلۇمكى، شەرقىي تۈركىستان تارىخىدا 1515- يىلدىن 1683- يىلغىچە بولغان دەۋر سەئىدىيە ئۇيغۇر دۆلىتىنىڭ زامانى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ دەۋرگە بېغىشلانغان بىر قانچە تارىخىي ۋە بەدىئىي ئەسەرلەر بار. مەسىلەن، مىرزا مۇھەممەت ھەيدار دوغلاتىينىڭ «تارىخىي رەشىدىيە» (1545—1546) بىلەن زەلىلىنىڭ «تەزكىرەئىي مۇھەممەت شېرىپ بۇزۇرگۋار» (18- ئەسىر)، موللا ئىسمەتۇللىنىڭ «تارىخىي مۇسىقىيۇن» (19- ئەسىر) بىلەن موللا مىرسالىھ قەشقەرىينىڭ «چىڭگىزنامىسى» قاتارلىق ئەسەرلەر بولسىمۇ، ئامما ئۇنىڭدىن كېيىنكى دەۋرلەر قاراڭغۇ بويىچە قالغان ئىدى. «تەزكىرەئىي ئەزىزان» مانا موشۇ قاراڭغۇ دەۋرلەرنى يورۇتۇشقا بېغىشلانغان.

ئوتتۇرا ئاسىيەدىن چىققان مەخزۇم ئەزام دېگەن كىشىنىڭ قەشقەرلىق ئايالى بىبىچە خېنىمدىن بولغان چوڭ ئوغلى ئىسھاق ۋەلى «دانىشمەن» ئوغۇل بولۇپ ئۆسىدۇ. ئۇنى غوجا مۇھەممەت قاسىم ئىسىملىك كىشى تەربىيىلەيدۇ. يەتتە يېشىغا كەلگەندە دادىسى كەينىگە ئەگەشتۈرۈپ ئوتتۇرا ئاسىيە بويىچە بەلخ، شەھەر سەبزە ۋە نۇر گەنچ شەھەرلىرىگە ساياھەت قىلدۇرىدۇ.

بۇ كۈنلىرى قەشقەر ھاكىمى، سەئىدىيە شاھزادىلىرىدىن ئابدۇلكېرىمخان ئىسىملىك كىشى ئىدى. ئۇ غوجا ئىسھاق ۋەلى قەشقەرگە يېنىپ كېلىشى بىلەن ئۇنى ئورنىدا قويۇپ، ئۆزى دەشتى قىپچاق تەرەپلىرىگە دىنىي يۈرۈشكە چىقىدۇ. ئۇ بۇ يۈرۈشىدىن غەلىبە بىلەن قايتقاچقا، كېچىكمەي شەھەر بۇلغار تەرەپلىرىگە ئاتلىنىدۇ. بىراق ئۇ بۇ سەپىرىدىن نەتىجىسىز قايتىدۇ. بۇ پۇرسەتتىن پايدىلانغان غوجا ئىسھاق ئۇنىڭ زىتىغا ئۆز ئادەملىرىدىن ئابدۇلكېرىمخاننىڭ ئوغلى مۇھەممەتخان باشلىق بەش يۈز ئادەمنى شەھەر بۇلغارغا ئەۋەتىپ، ئۇنىڭ ھاكىمى سەنجەرخاننى ئولتۇرگۈزىدۇ. بۇ سۈيىقەستنى بىلگەن ئابدۇلكېرىمجان نارازىلىق بىلدۈرگەندە، ئۇنىڭ ئۆزى قەستكە ئۇچرايدۇ. مۇشۇنداق قەست يوللار بىلەن دۆلەت ئىچى بۇزۇلۇشقا باشلايدۇ. بۇ ئىچكى چىرىك ھاكىمىيەت ئۆزۈمدىن رەنجىگەن م. قەشقەرىي مۇنداق يازىدۇ:

كىمكى بىر ساھىب دىلنىڭ كۆڭلىنى
ئازار ئېتەر،
بېشەك ئۆز ئىلكى بىرلە ئۆز رىشتەسىن
قەتىغ ئېتەر.

غوجا ئىسھاق ۋەلى شەرقىي تۈركىستان تەختىدە 12 يىل سەلتەنەت قۇرغاندىن كېيىن دۆلەت ئىشىنى تاشلاپ، سەمەرقەنت تەرەپلەرگە كېتىدۇ. مۇھەممەت ئۆلۈپ ئۇنىڭ ئورنىغا ئولتۇرالچى ئوغلى ئابدۇللاخان خان بولىدۇ. دەل موشۇ كۈنلەردە قەشقەرلىق ئىشان كالان دېگەن كىشىنىڭ كىچىك ئوغلى ئاپپاق غوجىنىڭ ئىشانلىقتا داڭقى چىقماقتا ئىدى. ئۇ مۇھەممەتخاننىڭ ياركەنتتە ھاكىملىق قىلىۋاتقان كىچىك ئوغلى ئىسمائىلخان بىلەن يېقىن ئىدى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇ يەركەنتكە كوچۇپ كېلىپ، ھوكۇمەت ئىشلىرىغا ئارىلىششقا باشلايدۇ. بۇ ئارىلىقتا ئابدۇللاخان ئۆلۈپ پۈتكۈل قەشقەرىيەنىڭ ھاكىمىيەت ئىشلىرى ئىسمائىلخاننىڭ ئۈستىدە قالىدۇ. ئىسمائىلخان ياركەنتنى پايتەخت قىلىپ، قىشىدا ئاپپاق غوجىنى سوپى- ئىشان سۈپىتىدە ئولتارغۇزىدۇ.

بۇ 1671- يىلى ئىدى. ئاپپاق غوجىنىڭ ئابرويى ئۆسۈپ، ئىشانلىق كۈچىيىپ كېتىدۇ. ھەتتا ئىشانلار شۇ دەرىجىگە بېرىپ يېتىدۇكى، ھوكۇمەتكە تولەيدىغان سېلىقلار نىمۇ تولىمەيدىغان بولۇۋېلىشىدۇ. بۇنىڭ نەتىجىسىدە ئىسمائىلخان بىلەن ئاپپاق غوجا ئارىسىغا ئاداۋەت چۈشۈپ، ئىسمائىلخان ئاپپاق غوجىنى تەختى ھوزۇرىدىن ھايداۋېتىدۇ.

ئاپپاق غوجا ئىسمائىلخاندىن ئۆچ ئېلىش نىيىتى بىلەن تىبەتكە بېرىپ، دالايلامىدىن خەت ئالىدۇ. ئۇ خەتنى شۇ كۈنلىرى دىنىي تەرەپتىن تىبەتكە ئېتىقات قىلىشقا باشلىغان جوڭغار سۇلتانى غالدانبوشۇككە تاپشۇرۇپ، ئۇنىڭ ھەربىي ياردىمى بىلەن قەشقەرىيەگە ھوجۇم قىلىدۇ. ئارىدا بولغان بىرىنچى ئۇرۇشتا ئىسمائىلخاننىڭ چوڭ ئوغلى باباغوجا ئۆلۈپ، دادىسى جوڭغارلار قولىغا ئەسىر چۈشىدۇ.

1683- يىلى مۇستەقىل سەئىدىيە ئۇيغۇر دۆلىتى يىقىلدى. ئاپپاق غوجا ئۆزى باشلاپ كەلگەن جوڭغار ئەسكەرلىرىگە تون كىيگۈزۈپ، 4000 سەر كۈمۈچ پۇل ھەدىيە قىلىدۇ. موشۇ پۇل جوڭغارلارغا ھەر يىلى تولىنىپ تۇرىدىغان سېلىققا ئايلىنىپ كېتىدۇ. خەلق ئىختىسادى بىلەن مەدەنىيىتى ۋەيران بولۇشقا باشلايدۇ.

لېكىن دولەت ئىشىدىن بىخەۋەر ئاپپاق غوجا ھاكىمىيەت ئىشىنى باشقۇرالمايدۇ. ئىسمائىلخاننىڭ تۇرپاندىكى ئىنىسى مۇھەممەت ئىمىن خاننى ئەكىلىپ ئورنىغا قويۇپ، ئۆزى دىنىي تەرەپتىن ئازارەت قىلىشقا باشلايدۇ. بۇ پۇرسەتنى غېنىمەت بىلگەن مۇھەممەت-ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىش بىلەنلا جوڭغار ئۈستىگە يۈرۈش قىلىپ، چوڭ نەتىجىگە ئېرىشىدۇ. ئامما ئۇ كېچىكمەي ئىشانلارنىڭ سۈيىقەستىگە ئۇچراپ، دولەت يەنە ئېگىسىز قالىدۇ. مۇتەئەسسىپ ئىشانلار كوڭلىگە كەچكەن، قولىدىن كەلگەن رەزىل ئىشلار بىلەن بېباش ئەلنى مالىمان قىلىپ، تەرەققىيپەرۋەر قاتلاملارغا ھوجۇم باشلايدۇ. بۇنىڭ نەتىجىسىدە كوپلىگەن ۋەتەنپەرۋەر ئىلغار كىشىلەر، جۈملىدىن ئابدۇللاخاننىڭ ئوغۇللىرى غوجا سەئىپ بىلەن دانىياللار كەشمىرگە بېرىپ باش پانا تاپىدۇ.

1693- 94- يىللىرى ئاپپاق غوجا ئولىدى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن دولەت ئىچىدىكى قالايمىقانچىلىق تېخىمۇ كۈچىيىپ ئىچكى ئۇرۇش- تالاشلار باشلىنىپ كېتىدۇ. بۇ ئىشتا ئاپپاق غوجىنىڭ كىچىك ئايالى خېنىم پاشا ئەشەددىي جاللاتلىق رولىنى ئوينىغاللىقى ئۈچۈن خەلق تەرىپىدىن «جاللات خېنىم» دېگەن لەقەم بىلەن ئاتىلىپ كېتىدۇ. ئاخىرىدا ئۇنىڭ ئۆزىمۇ ئولتۈرۈلىدۇ.

بۇ كۈنلىرى ئابدۇللاخاننىڭ ئوغلى دانىيال غوجا خۇججەنت، سەمەرقەنتكە كېلىپ ئوقۇپ، بىلىملىك كىشىگە ئايلانغان ئىدى. ئۇنىڭ ئوغلى غوجا ياقۇپ تېخى كىچىك ئىدى. قەشقەردىن بىر توپ كىشىلەر ئۇلارنى ئىزدەپ كېلىپ، سەمەرقەنتتىن تاپىدۇ ۋە قەشقەرگە يالدۇرۇپ كېلىپ سۇلتانلىققا كوتىرىپ ھاشىم سۇلتاننى ئۆز يۇرتىغا يالدۇرىدۇ. قەشقەرىيەدە يېڭى دەۋر باشلىنىدۇ.

دانىيال يۇرتنى ئادالەتلىك بىلەن سوراپ، ئۇنى ئاستا- ئاستا جوڭغار زۇلۇمىدىن چەتلىتىدۇ. بۇلىڭغا چىدىمىغان جوڭغارلار قەشقەرىيەنى يەنە بېسىۋېلىپ، دانىيال بىلەن قەشقەرلىق ئەخمەت غوجىنى ئىلىغا ئېلىپ كېلىپ، ئىرەن قابارغا دېگەن يەردە نازارەت ئاستىدا تۇتىدۇ.

دانىيال غوجا بۇ يەردە بىر قالماق قىزىغا ئۆيلىنىپ، يۇسۇپ غوجا ناملىق ئوغۇل پەرزەنتكە ئېگە بولغان ئىدى. موشۇ ئوغۇلنىڭ ھورمىتى ئۈچۈن جوڭغار باشلىقلىرى ئۇلارنى ئەسىرلىكتىن ئازات قىلىپ، قەشقەرىيەنىڭ ۋاسسال ۋالىلىقىغا ئەۋەتىدۇ. ياش يۇسۇپ غوجا قەشقەردە ئوقۇپ زوقۇرى بىلىم ئالىدۇ.

1736- يىلى دانىيال غوجا ئولۇپ، ئورنىغا چوڭ ئوغلى ياقۇپ غوجا ئولتاردى. خەلق ئۇنى «غوجا جاھان» دەپ ئاتاتتى. ئۇ موشۇ نامغا يارىشا تولىمۇ مەرىپەتپەرۋەر كىشى ئىدى. ئۇنىڭ دەۋرىدە ئۇيغۇر مەدەنىيىتى شۇنچىلىك يۈكسەلگەنكى، ئۇنى مەشھۇر ھىرات مەدەنىي دەۋرى بىلەن سېلىشتۇرغان م. قەشقەرىي ھەتتا ھىرات دەۋرىدىنمۇ ئۈستۈن ھېساپلايدۇ. ھەقىقەتەنمۇ ئۇ دەۋردە غوجا جاھاننىڭ ئىنىسى موللا خامۇشى تەرىپىدىن مەشھۇر «شاھنامە» ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ، «ئالتۇن دەرۋازا» قاتارلىق بىر قانچە مەدرىسلەر سېلىنىدى. شائىر زەلىلىي، نەۋبىتىينىڭ ئاساسىي ئەسەرلىرى يېزىلىپ، غوجا جاھان ئوغلى شائىر فوتوھىنىڭ دىۋانلىرى تۈزۈلدى. ئەينى زاماندا غوجا جاھاننىڭ ئۆزىمۇ شائىر ئىدى. ئۇنىڭ ئەرشىي تەخەللۇسى بىلەن دىۋانلىرى ۋۇجۇتقا كەلدى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە بۈيۈك شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىق ئىدىيەسى كۈن ساناپ كېڭەيمەكتە ئىدى.

جوڭغارلىقلارنىڭ شەرقىي تۈركىستاننى قولدا تۇتۇشتىكى بىر ئامالى، ھەر قاچان قەشقەر سۇلتانلىرىنىڭ باللىرىدىن بىر ئىككىسىنى ئىلىغا ئېلىپ كېلىپ، نازارەت ئاستىدا تۇتىدىغان. شۇ جۈملىدىن دانىيال غوجا ئولگەندىن كېيىن ئوغلى يۇسۇپ غوجا بىلەن قەشقەر ئوردىسىنىڭ ئىشىك ئاغىسى كېپەكبەگ ئىسىملىك تەدبىرلىك بەگنى ئېلىپ كېلىۋالغان ئىدى. غوجا جاھاننىڭ ۋەتەننى ئازات قىلىش ئىدىيەسىگە مانا موشۇ ئوتتۇرىدا زورگەن ئىنىسى يۇسۇپ غوجا چوڭ كۈچ قوشىدۇ. مەسىلەن، ئۇ تولىمۇ بىر ئۈستىلىق بىلەن ئاۋال كېپەكبەگنى جوڭغار ئاسارىتىدىن چىقىرىپ، قەشقەرگە ئەۋەتىۋېتىدۇ ئاندىن ئۆزى قەشقەرگە بېرىپ، كېچىكمەيلا ئىستىقلالىيەت ئېلان قىلىدۇ. بۇ ھەرىكەتنى خەلق قىزغىن قوللايدۇ. ئاقسۇ ھاكىمى ئابدۇۋاھاپبەگ، ئۇچتۇرپان ھاكىمى غوجا سىبەگ قاتارلىق مىللىي مۇرتەدلەر توسقۇنلۇق قىلسىمۇ، بۇ كۈرەش غەلىبىگە ئېرىشىپ، 1754- يىلى توغرا 70 يىل ھوكۇمرانلىق قىلغان جوڭغار قۇللۇق بايرىقى قەشقەر ئۈستىدىن ئېلىپ تاشلىنىپ، شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىل يېڭى ئۇيغۇر دولىتى ۋۇجۇتقا كېلىدۇ.

قەشقەرىيە مۇستەقىل ئۇيغۇر دولىتى ۋۇجۇتقا كەلگەن بۇ كۈنلەردە جوڭغارىيە ئۆز ئىچىدىن بۇزۇلۇپ، ئىككىگە بولۇنگەن، تۇرپان، قۇمۇل ئۇيغۇرلىرى ئىبرىلىشىپ، ئوز ئالدىغا ئايرىم بىر مەمۇرىي دائىرە قۇرغان پەيتلەر ئىدى. 1755- يىلى شەرقىي تۈركىستاندىكى بۇ ئۈچ بولۇنىشنى ئۆزىگە چوڭ پۇرسەت دەپ بىلگەن مانجۇر خانلىرى جوڭغار شاھزادىسى ئامۇرسىنا ئىسىملىك كىشىنىڭ ياردەم سورىشىنى باھانە قىلىپ،

شەرقىي تۈركىستانغا ئەسكەر چىقىرىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن جوڭغار خانلىقى يىقىلىپ، قۇمۇلدىن ئۇچتۇرپانغىچە بولغان ئارىلىقتا خىتاي ھىمايىسىدىكى كۈچلۈك بىر ئەبجەش قوشۇن ۋۇجۇتقا كېلىدۇ. بۇ قوشۇن قەشقەرىيە ئۇيغۇر دولىتىنى يىقىتىشنى ئۆزىگە نىشان قىلىدۇ. بۇ قوشۇنغا ئىلىدا تۇرۇشلۇق ئاپپاق غوجا ئەۋلادى ئەخمەتخان غوجىنىڭ ئوغلى بۇرھانىدىن غوجا چوڭ مەدەت بېرىدۇ.

بۇ مۇدھىش سۈيىقەست، شۇم خەۋەرلەرنى ئاڭلىغان غوجا جاھان تولا بىئارام بولىدۇ. چۈنكى ئۇ خىتاي بايرىقىنى كوتىرىپ كېلىۋاتقان ئەبجەش قوشۇن ئىچىدە ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ بارلىقىغا كويۇنەتتى، ھەتتا ئۇ: «ئۇلارغا ئوق ئېتىش دۇرۇس ئەمەس» دېگەن خاتا ئويغا كەلگەن ئىدى. ئۇنىڭ بۇ خاتاسىنى ئۇيغۇر مىللىي قوشۇنىنىڭ باش قوماندانى يەھيا غوجا قاتارلىق جەسۇر جەڭچىلەر تۈزىتىپ، ئىستىلاچىلارغا قارشى رەھىمسىز كۈرەش قىلىشنى دولەت ژىغىنىدا ئوتتۇرىغا قويىدۇ. بۇ ئادىل ۋە دادىل تەلەپ كوپچىلىك ھىمايىسىغا ئېگە بولۇشى ئارقىسىدا يەھيا غوجا باشچىلىقىدا دۈشمەن ئالدىغا كۈچلۈك بىر قوشۇن ئەۋەتىلىدۇ.

ئامما بۇ تەنتەنىلىك يۈرۈش چوڭ ماتەمگە دۇچ كېلىدۇ. يېڭى قۇرۇلغان ئۇيغۇر دولىتىنىڭ ئەڭ تەدبىرلىك شاھزادىلىرىدىن بىرى، قەشقەر ھاكىمى يۇسۇپ غوجا ۋاپات بولۇپ، دولەت بېشىغا ئېغىر قايغۇ تۈشىدۇ. غوجا جاھان بۇ ھادىسىنى دولەتنىڭ مۇنقەرىزلىككە يۈز تۇتۇشى دەپ ھېساپلىسىمۇ، دۈشمەنگە قارشى ئاتلانغان قوشۇنلارنى توختاتمايدۇ. قەشقەرگە مەخسۇس ئەلچى ئەۋەتىپ، بىر مەزگىلدە ئىككى پەرماننى بىردەك جاكالىتىدۇ. بىرىسى يۇسۇپ غوجىنىڭ ئورنىغا ئوغلى ئابدۇللا غوجىنى ھاكىم قىلىپ بەلگۈلەيدۇ. ئىككىنچىسى- ئىلىغا قاراپ ماڭغان قوشۇنغا مەشھۇر ئىپارخاننىڭ ئېرى يەھيا غوجىنى قوماندان قىلىپ يولغا سالىدۇ.

بۇ قوشۇن خىتاي قوشۇنى بىلەن ئۇچتۇرپاندا توقۇنىشىدۇ. ئۇيغۇر قوشۇنى ئىچىدە باشتا بىر قېتىم دولەتكە خائىنلىق قىلىپ، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان مۇھەررەمبەگ بىلەن نىيازبەگلەر ۋە بىر تۈركۈم قىرغىز لەشكەرلىرى بار ئىدى. بۇ مىللىي مۇرتەدلەر بىرىنچى قېتىملىق ئۇرۇش مەيدانىنىڭ ئۆزىدىلا خىتاي تەرەپكە ئوتۇپ كېتىدۇ. بۇنىڭ نەتىجىسىدە قوشۇن ئىچىدە ئاللىق پەيدا بولۇپ، يەھيا غوجىلار ئارقىغا چېكىنىپ، ياركەنتكە كېلىدۇ. بۇرھانىدىن غوجىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىغان قەشقەردىكى ئاپپاق غوجا ئەۋلاتلىرى ئابدۇللا غوجىنى شەھەردىن قوغلايدۇ. يېڭى دولەت پارچىلىنىپ كېتىدۇ. بۇرھانىدىن غوجىلار قاچقان يەھيا غوجىلارنى قوغلاپ قەشقەرگە كېلىپ، ئاندىن ياركەنتكە ئاتلىنىدۇ. بۇ ئاچچىق ھادىسىلەردىن دىلى شىكەستە زەربە بولغان يازغۇچى شېرىي تىل بىلەن مۇنۇلارنى يازىدۇ:

بەخت ئەگەر يار بەرسە دەرۋىشنى
سۇلتان ئەيلەمىش،
ھەر كۈنى كۈندىن يۈزۈن ئىززەت
پاراۋان ئەيلەمىش.

مۇستەقىل ئۇيغۇر دولىتىنىڭ پايتەختى ياركەنت شەھىرى مۇھاسىرىگە ئېلىنىدۇ. ئارىدا بىر نەچچە قېتىم قاتتىق ئۇرۇش ھەرىكەتلىرى بولسىمۇ، مۇھاسىرە بۇزۇلمايدۇ. خىتاي ئەسكەرلىرىمۇ شەھەر سېپىلىنى ئالالمايدۇ. بۇ ھالەت ئۈچ تورت ئاي ساقلىنىدۇ. شەھەرنى ئىچىدىن بۇزۇپ بەرمەكچى بولغان نىيازبەگ، قوزىبەككە ئوخشاش مۇناپىقلار تۇتۇلۇپ، خەلق ئالدىدا جازالىنىدۇ.

ئامما پايتەخت ئىچىدە جوڭغارلار ۋاقتىدىن بېرى ئوردا بېگى بولۇپ كەلگەن غا

(ئاخىرى 7- بەتتە).

زىبەگ ئىسىملىك يەنە بىر مىللىي مۇناپىق بار ئىدى. ئۇنىڭ نوپۇسى چوڭ ئىدى. يازغۇچى تىلى بىلەن ئېيتقاندا: **«سىسىيار غافىل ئىسلامى سەست كىشى ئىدى. كافىرلارغا كۆڭۈللۈك كىشى ئىدى»**. ئۇ بىر نەچچە قېتىم خىيانەت قىلغان بولسىمۇ، ئەپۇ قىلىنغان ئىدى. شەھەر مۇھاسىرە ئىچىدە تۇرغان پەيتتە ئۇ مۇناپىق يەنە ئۇزىنىڭ قېنىغا سىڭگەن قىلىقىنى قىلىپ، خىتاي ئەسكەرلىرى بىلەن تىل بىرىكتۈردى. ھەر خىل ھىيلە- نەيرەڭلەر بىلەن غوجا جاھاننىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇپ: «پۈتۈن خەلق بىلەن سېپىل تېشىغا چىقىپ، ئۇلارنى بىراقلا قوغلاۋېتەيلى» دېگەن مەسلىھەتنى بېرىدۇ. غوجا جاھان ئۇنىڭ مەسلىھەتىگە كونىدۇ. 40 مىڭدىن ئوشۇق ئەسكەر جەم بولۇپ سېپىلدىن چىقىدۇ. لېكىن غازىبەگ سېپىلدىن چىقىپلا ئارقىسىغا قاچىدۇ، ئۇ خىتايلار بىلەن موشۇنى كېلىشكەن ئىدى. ئۇنىڭ نېمە سەۋەپتىن قاچقىنىنى بىلمىگەن مىللىي قوشۇنلار قالايمىقان بولۇپ تۇرغاندا خىتايلار سېپىل دەرۋازىسىغا ئوزىنى ئۇرۇپ، دەرۋازا ئالدىدا ھەددى-ھېساپسىز قانلىق جەڭ بولىدۇ.

غازىبەگ ئەندى شەھەرنى ئىچىدىن بۇزىدۇ. بۇ ئۇرۇشلاردا 30 مىڭدىن ئوشۇق ئۇيغۇر ئەسكەرلىرى ھالاك بولىدۇ. غوجا جاھان مىڭدىن ئوشۇق ئادەم بىلەن شەھەرنى تاشلاپ چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولىدۇ.

بۇ 1756-يىلىنىڭ قىشى ئىدى. ئۇيغۇر دولىتى پايتەختىنىڭ كوچىلىرىدا ئادەم جەسەتلىرىنى دەسسەپ، خوشاللىق تەنتەنىسىنى قىلغان خىتاي ئەسكەرلىرى پەيدا بولدى. شەھەرنى تاشلاپ كەتكەن غوجا جاھانلار زەرەپشان دەرياسىنىڭ بويىغا كېلىپ توختايدۇ. بۇ دەريا بويىدا بۇنىڭدىن بۇرۇنمۇ تالاي قېتىم ۋەتەنپەرۋەرلەرنىڭ ئىسسىق قانلىرى ئاققان ئىدى.

دەريانىڭ گىرۋەكلىرى ئېگىز ئىدى. ئىككى چېتىگە مۇز تۇتقان، ئوتتۇرىسىدا شاقىراپ ئېقىۋاتقان سۇدىن ئۆتۈشكە بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە شەھەرنى تاشلاپ چىققان ئادەملەرنىڭ تولىسى بالا-چاقىلار ئىدى.

بۇ بالا-چاقىلار دەريادىن قانداق ئۆتۈشنى بىلمەي تۇرغاندا ئارقىسىدىن قوغلاپ چىققان خىتاي ئەسكەرلىرى كېلىپ قالىدۇ. بىر نەچچە كىشى ئۇلارنىڭ ئالدىنى توساپ تۇرۇپ، قاچقۇنلارنى دەريادىن ئۆتۈشكە بۇيرۇق قىلىدۇ ۋە:

— بىرىڭلارمۇ تەسلىم بولماڭلار. بۇ ئىپلاسلارغا تەسلىم بولۇپ ئۆزىمىزنى خار قىلغىچە، جەڭ قىلىپ مەردانە ئۆلەيلى! —

دەپ ۋاقىرايدۇ. ئۇنىڭ بۇ سۆزىگە ھەممە ئىخلاس قىلىدۇ. قاچقۇنلار ئۆزلىرىنى دەرياغا ئاتىدۇ. مانا، شەپقەتسىز تەبەت ئانىلارنى، بالىلارنى ئېقىتىپ بارماقتا. رەھىمسىز خىتايلار تېخى دەرياغا ئۆزىنى ئېتىشقا ئۈلگۈرمىگەن نارىسىدىلەرنى ۋەھشىلىك بىلەن قىلىچ تىگىدىن ئۆتكۈزىدۇ. تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن بۇ پاجىە ئىچىدە قەھرىمان ئەرشىي، ئوغلى فۇتۇھى باشلىق بەش يۈزدىن ئوشۇق ۋەتەنپەرۋەر قۇرۋان بولۇپ، قالغانلىرى ئائىلاج دۈشمەن قولىغا ئەسىر چۈشىدۇ. ئەسەر شۇ قانلىق پاجىە بىلەن تۈگەيدۇ. يازغۇچى بۇ ئېچىنىشلىق ھادىسىلەرنى تەسۋىرلىمەكچى بولىدىكەن، ئوزى ژىغلاپ تۇرۇپ تۆۋەندىكى مەسنەۋىيلەرنى يازىدۇ:

كېلتۈر ساقى ماڭا جامىڭنى پاتىراق،
كى مۇنداق سوزدە بېھۇشمەست خوپراق.
باقا سوزنى پۈتۈرگە تاقىتىم يوق.
بايان ئەيلەرگە كۆك دۇرمەن تىلىم يوق.
ماڭا يۈز كەلتۈرۈپتۇر تەرپە ھالى،
تىلىمدە قالمادى سوزگە ماجالى.
كوزۈمدىن قەترە-قەترە تورمادى ياش،
گۈزار ئالدى باغىر سايلاردىكى تاش...

بىز مانا بۇنىڭدىن توغرا 236 يىل مۇقەددەم ھازىرقى ياركەنت دەرياسى بويىدا سادىر بولغان ژۇقارقى مۇدھىش پاجىەنى ئېچىنىپ تۇرۇپ ئەسلەيدىكەنمىز-زادى بىز مىللىتىمىزنى خىتاي پەنجىسىدىن قاچان قۇتۇلدۇرىمىز؟- دېگەن سوئالنى ئوزىمىزگە قەتئىي تۇردە قويۇپ، بۇيۇك ئىستامبۇل تەسىس قۇرۇلتىيىدا تەستىقلەنگەن جەڭگىۋار خىتاپنامىمىز روھى ئاساسىدا ھەرىكەت قىلىشىمىز لازىم.

ي. مۇخلىسىي،
تارىخچى ئالىم.

ئالتۇن

ئالتۇن- ئېلېمېنتلار دەۋرىي جەدۋىلىنىڭ ئاتوم رەت نومۇرى بويىچە 79-ئېلېمېنت بولۇپ، قەدىمدىن تارتىپ ئىنسانلارغا تونۇش. ئۇ خەلق ئارا سودىدا مېتاللىق پۇل ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. بىر دولەت مالىيە كۈچىنىڭ كۈچلۈك ياكى ئاجىز ئېكەنلىكىنى باھالاشتا ئۇنىڭ ئالتۇن زاپاسى ئۆلچەم قىلىنىدۇ. شۇڭا ئۇ قەدىمدىن بۇيان بايلىقنىڭ ئالامىتى، گۈزەللىكنىڭ رەمزى بولۇپ كەلمەكتە، تارىختا ئۆتكەن پادىشاھلار ئالتۇندىن كوپلەپ تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى ياسىتىپلا قالماستىن بەلكى ئۆلگەندىن كېيىنمۇ ئالتۇن بىلەن قەبرىلەرنى بېزەپ، ئۆزلىرىنىڭ موتىۋەرلىگى ۋە بايلىغىنى نامايان قىلماقچى بولۇشقان.

پەن-تېخنىكىنىڭ رىۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، ئالتۇننىڭ ئەمەلىي قىممىتى، زىبىنەت بۇيۇم ۋە پۇل كاتېگورىيىسىدىن ھالقىپ چىقىپ- سانائەتنىڭ موھىم ماتېرىياللىرىغا ئايلاندى. يېقىنقى ۋاقىتلاردىن بۇيان سانائەتتە ئىستېمال قىلىنىدىغان ئالتۇن مىقدارى كىشىنى ھەيران قالدۇرارلىق دەرىجىدە ئوسكەن بولۇپ، ئومۇمىي مەھسۇلاتنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىنى ئىگىلەيدۇ.

ئىنسانلار ئالتۇننى بۇندىن 8000 يىل بۇرۇن تاپقان بولسىمۇ، ئۇنىڭ نامىنى خېلىغىچە ئاتىيالمىغاندى. قەدىمكى كىشىلەر ئالتۇننى 0 بىلەن ئىپادىلىگەن، چۈنكى ئالتۇن قۇياشقا ئوخشاش مەڭگۈ نۇر چاقنىتىپ تۇرغاچقا شۇ ئالامەتنى قوللانغان. يەر پوستىدا ئالتۇن خېلىلا كوپ. لېكىن جايلاشقان ئورنى ئىنتايىن تارقاق. ھېساپلاشلارغا قارىغاندا، ئالتۇننىڭ يەر پوستىدىكى مىقدارى تەخمىنەن 1 ملليارتتىن 5 پروتسېنتىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئالتۇنغا قارىغاندا تېخىمۇ ئاز ئۇچرايدىغان ئۇرغۇن مېتاللار بار. ئالتۇننىڭ سېلىشتۇرما ئېغىرلىغى ئىنتايىن چوڭ بولىدۇ. بۇنى ئاددىيلاشتۇرۇپ مۇنداق چۈشەندۈرۈشكە بولىدۇ. يەنى بىر كۇب سۇ بىر تونىلا كېلىدۇ. بىر كۇب ئالتۇن 19 توننىدىن ئارتۇق كېلىدۇ.

ئالتۇننىڭ ئۆيۈل ھالەتتىكىلىرى ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ. كوپىنچە كۋارتس تومۇرلىرىدا ھاسىل بولىدۇ. كۋارتس تومۇرلىرى يېمىرىلگەندىن كېيىن ئاقار سۇ ۋە باشقا گېئولوگىيەلىك روللار بۇ مەھسۇلاتنى ئېلىپ مېڭىپ ئاقار سۇ قولتۇقلىرىدا توپلاپ كېپەك ئالتۇنلارنى ھاسىل قىلىدۇ.

ئالتۇننىڭ سوزۇلۇش، كېڭىيىشچانلىغى

ئانا ۋەتىنىمىز جۇغراپىيەسىنى ئۆگىنىمىز

ئابدۇقادىر يۇنۇس

ئانا يۇرت- ئالتۇن دىيار

ئىنتايىن يۇقىرى بولۇپ، ئۇنى 100 مىڭدىن بىر مىللىمېتىر، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ نېپىز يالتىراق ئالتۇن قەغەز قىلىپ سوقىشقا بولىدۇ. شۇنىڭدەك ئالتۇننى كوز بىلەن كورۇش تەس بولغان ئىنتايىن ئىنچىكە سىم قىلىپ سوزغىلى بولىدۇ. ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، ياپراقلانغان 50مىڭ ھەتتا 500 مىڭ تاختىنىڭ قېلىنلىغى ئاران بىرمىللىمېتىر قېلىنلىقتا بولىدۇ. ئالتۇننىڭ بۇ ياپراق قىلىچلىرىدا تېلېۋىزور، ئۇنالغۇلارنىڭ تېگىگە قىستۇرۇلىدىغان ماتېرىياللار، مىكروتېلىق ئېلېكتر لېنتىلىرىنىڭ ئاستى تاختىسى قاتارلىقلار ئىشلىنىدۇ.

بۇ خىل ئالتۇن ياپراقچىسى ئېنفىرا قىزىل نۇرغا ئىگە بولغاچقا، ژۇقۇرى ئېنېرگىيەنىڭ رادىياتسىيەسىدىن قوغدىنىش ئامالى تېپىلدى. ئالەم كېمىلىرىنى قاپلاش، راكېتا دىنامى، يۈز چۈمبەللىرى، كوز ئاسىراش ئەينىگى، ئالەم ئۇچقۇچلىرى ۋە ئالەم كېمىلىرىنى قۇياش رادىياتسىيەسىدىن قوغداش، راكېتىلار ئاتموسفېراغا كىرگەندە ئۇنىڭ كويۇپ زەخىملىنىشى ۋە بۇزۇلۇشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش جەھەتلەردە كەڭ قوللىنىلماقتا. ئالتۇننىڭ توك ئوتكۇزۇشچانلىغى ناھايىتى ياخشى بولۇپ، ئۇنىڭ خىمىيەلىك خۇسۇسىيەتىنىڭ ئەپلىكلىگى ۋە سىلىقلىق ئىقتىدارى بولغاچقا، نازۇك ئېلېكتر سايمانلىرىنى كەپشەلەش ھەم ياساش، ئالەمدىكى ھاۋاسىز بوشلۇق شارائىتلىرىدىكى ئىشلەش قىسىملىرىنى ياساش ۋە ئالەم كىمسىنى نازارەت قىلىش ئۇسكۇنىلىرىدىكى ئېلېكترونلۇق يوللارغا ئىشلىتىلمەكتە. بۇنىڭدىن باشقا كۈندىلىك تۇرمۇشتىمۇ كەڭ ئىشلىتىلمەكتە. ئالتۇن ۋە ئالتۇن قېتىشمىلىرى چىداملىق چىش ماتېرىياللىرىدۇر. تۇرمۇش بۇيۇملىرىدا ھەر خىل زىبىنەت بۇيۇملار، مۇكاپاتلاش ئۈچۈن ئالتۇن مېداللار ياسىلىدۇ. ئالتۇن ھازىرقى زامان يېڭى تېخنىكىسى، ئېلېكترونلۇق ھېساپلاش ماشىنىسىدىمۇ كەڭ ئىشلىتىلمەكتە. كىشىلەر توپلاشتۇرۇلغان توك يولىغا چاچتىن نەچچە ھەسسە ئىنچىكە بولغان ئالتۇن سىمنى مىكروسكوپ ئاستىدا ئۇلاپ چىقىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا تىبابەتچىلىك، نازۇك كورسەتكۈچ ئەسۋاپلار، ئاۋىئاتسىيە سانائىتى، سۇئىي ھەمراھلاردىمۇ ناھايىتى كوپ ئىشلىتىلىدۇ. 19-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن ئىلگىرى ئادەملەر قېزىۋالغان ئالتۇن ئاران 230 توننا ئەتراپىدا ئىدى، يېقىنقى 200 يىلدىن بۇيان ژۇقىرىقىدەك تەلەپلەرنىڭ ئېھتىياجىغا ئەگىشىپ 17 مىڭ تونىغا يەتكەن. ئىنسانلار تارىخىدا قېزىۋېلىنغان ئالتۇن 90 مىڭ توننىغا يېتىپ بارىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇنچە-مەرۋايىتلارنى زىبىنەتلەشكە ئىشلىتىلگەن ئالتۇن تەخمىنەن 27 مىڭ 370 توننا، تىللا شەكلىدە شەخسلەرنىڭ قولىدا ساقلىنىپ كېلىۋاتقىنى 9890 توننىغا يېتىدۇ. بۇلار يەر پوستىدىن قېزىۋېلىشقا تېگىشلىك ئالتۇننىڭ يېرىمىغا باراۋەر. ئەگەر ھازىرقى سۈرئەت بىلەن قېزىلسا، يەنە 500 يىللاردىن كېيىن قۇرۇقلۇقتىكى ئالتۇن كان بايلىق مەنبەلىرى پۈتۈنلەي تۈگىگەن بولىدۇ، لېكىن يەر شارىدا داۋاملىق يەر پوستى ھەرىكىتى يۈز بېرىپ تۇرغاچقا يەر شارى بىزنى يەنە ئالتۇن مەنبەلىرى بىلەن تەمىنلەپ تۇرىدۇ. بۇلاردىن باشقا دېڭىز سۇلىرىدا 14 مىللىون توننا ئالتۇن زاپاسى ياتىدۇ. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، ھەر كۇب مېتر دېڭىز سۈيىدە يۈزدىن بىر مىللىگرام ئالتۇن بولىدۇ. بۇندىن باشقا قۇياش سىستېمىسىدىكى باشقا سەييارىلاردىمۇ ئالتۇن كانلىرى بار. ھازىر دۇنيا ئەللىرىدە ئىختىسادىي تەدبىر كامچىل بولغانلىغى ئۈچۈن «دېڭىزدىن ئالتۇن ئېلىش» تېخنىكىلىرى ناھايىتى توۋەن، ئىشىنىمىزكى كەلگۈسى پەن تەرەققىياتىنىڭ رىۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ دېڭىز ۋە باشقا سەييارىلاردىكى ئالتۇنلارمۇ چوقۇم ئىنسانلارنىڭ بەخت-سائادىتى ئۈچۈن زور تۆھپىلەرنى قوشقۇسى!

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى تارىختا ئالتۇننىڭ موللۇغى ۋە قىزىلىش تارىخىنىڭ ئۇزۇنلۇغى بىلەن دۇنياغا مەشھۇر بولۇپ كەلدى. تارىخىي ماتېرىياللارغا ئاساسلانغاندا رايونىمىزدا ئالتۇن قېزىش ژۇقۇرى دولقۇنغا كوتۈرۈلگەن ۋاقىت 1736، 1821، 1862، 1911 ۋە 1944-يىللار بولدى. مەنچىڭ خاندانلىغى دەۋرىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن تارتىپ 1949-يىلغىچە ئالتايدىن ئېلىنغان ئالتۇن 40 توننىدىن ئاشىدۇ. بۇ، «ئالتايدا 72 جىلغا بولۇپ، ھەممىسىدىنلا ئالتۇن چىقىدۇ» دېگەن تەمسىلنىڭ ئەمەلىي ئىسپاتىدۇر.

ھازىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى بويىچە ئالتۇن رۇدىسى چىقىدىغان جايلىدىن 270دىن ئارتۇغى ئېنىقلاندى. بۇلار 56 ناھىيەگە تارقالغان. بۇلار ئاساسەن كېپەك ئالتۇن، شۇنىڭدەك تاغ ئالتۇن ۋە بىرگە ھاسىل بولىدىغان ئالتۇنلاردىن ئىبارەت. كېپەك ئالتۇن ئاساسەن ئالتاي تاغلىرى، قۇرۇم تاغلىرى، ئالتۇن تاغ ۋە تەڭرىتاغلىرىنىڭ شىمالىي ئېتەكلىرىگە جايلاشقان. ئۇنىڭ ئىچىدە ئالتاي تېغى رايونىمىزدىكى ئاساسىي كېپەك ئالتۇن چىقىدىغان جايدۇر. تاغ ئالتۇنى كۋارتس تومۇرلىرىدىن چىقىدۇ. بۇ، ئاساسەن غەربىي جۇڭغار رايونىغا تارقالغان. باشقا رۇدىلار بىلەن بىرلىكتە ھاسىل بولىدىغان ئالتۇن ئاساسەن رەڭلىك مېتالل رۇدا تويۇملىرىدىن چىقىدۇ. رايونىمىزدىن تېپىلغان ئالتۇن پارچىسىنىڭ ئېغىرلىغى 170 سەر بولۇپ، بۇ سەندۇڭدىكى شىشا ناھىيىسىدىن تېپىلغان ئالاھىدە چوڭ دەپ ئاتالغان ئالتۇن پارچىسى (80.36سەر) دىن 82.64 سەر ئېغىر تۇرىدۇ.

ھازىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدا ماشىنىلاشقان خارتو ئالتۇن كانى رەسمىي ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى. ئۇ، 1984-يىلى 1-پەسىلدە 1360 سەردىن كوپ ئالتۇن ئىشلەپ چىقاردى. شىنجاڭنىڭ بىر يىللىق ئالتۇن ئىشلەپ چىقىرىشى 10 مىڭ سەردىن ئاشىدۇ.

خەلق ئارادا بىر توننا ئالتۇن 10 مىللىون ئامېرىكا دوللىرى ھېساۋىدا سېتىلىدۇ. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىمىزنىڭ ئالتۇن كانى خېلى چوڭ يوشۇرۇن ئىستىقبالغا ئىگە بولۇپ، ئۇ ئاساسلىق قېزىپ چىقىرىدىغان رۇدا تۈرلىرىنىڭ بىرىدۇر.

بىز مانا شۇنداق جۇغراپىيەلىك شارائىتى ئەۋزەل، گېئولوگىيەلىك قۇرۇلمىلىرى ھەر خىل، كان ھاسىل بولۇش ئۈچۈن قۇلايلىق بولغان مۇنبەت-باي زېمىندا ياشاۋاتقانلىغىمىز ئۈچۈن پەخىرلىنىمىز، بىز ئالتۇن گوھەرنى دەسسەپ تۇرماقتىمىز...

(داۋامى بار).

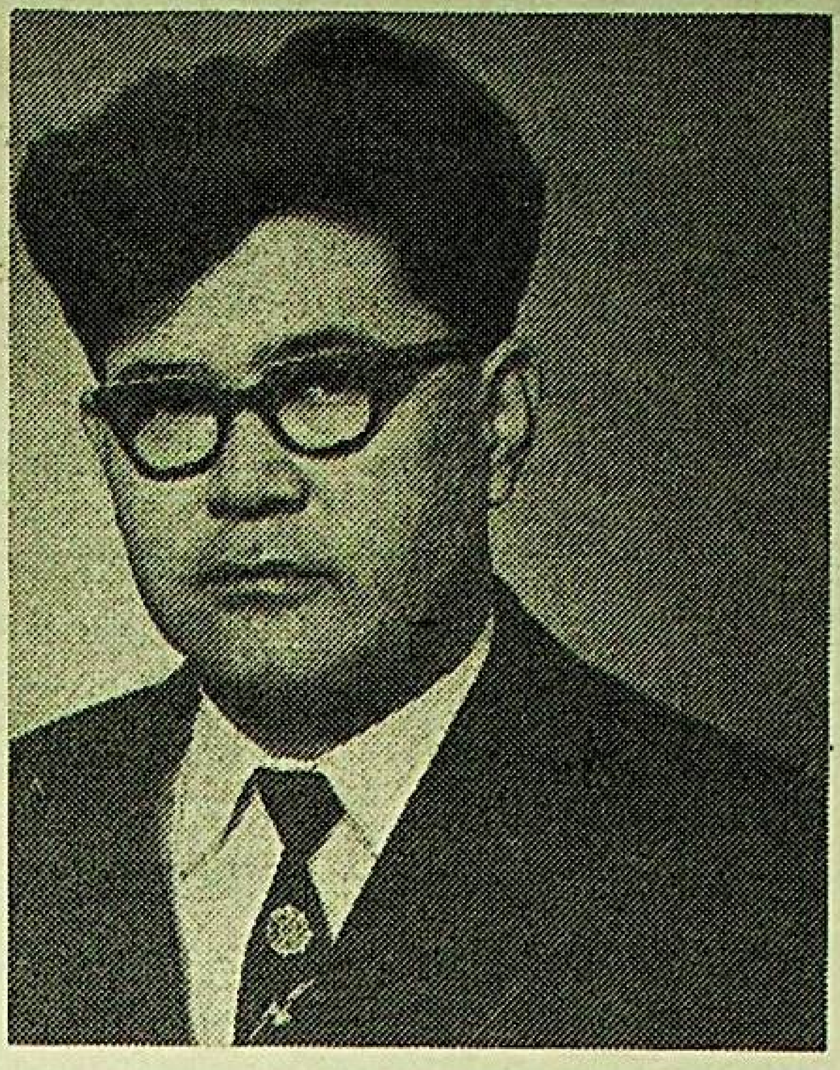

يەھيا تاھىر

كۆرگەن - كەچكەنلىرىم

(ھېكايە)

غۇلجا شەھىرىگە يېقىن يېزىلارنىڭ بىرىدە ھېكىم دېگەن تۇققىنىمىز بار ئىدى. ئاتا-ئانامدىن كىچىك قالغىنىم ئۈچۈن ئۇ كىشىنىڭ قانداق تۇققىنىمىز بولىدىغىنىنىمۇ بىلمەيمەن. بىلىدىغىنىم- ئۇنى «بوۋا» ئايالىنى «موما» دەپ ئۆستۈم.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا بىر يىللىرى بوۋام شۇ يېزىنىڭ شاڭيۇسى بوپتىكەن. ھېكىم بوۋام ئەللىكىنچى يىللارنىڭ ئاخىرىغا بېرىپ، ئۇبدانلا قېرىپ قالدى. ئالدىن ئاغرىقمۇ كۆپەيدى. توختىمايلا يۆتىلىدۇ. ئازراقلا ماڭسا ھاسىراپ كېتىدۇ.

1959-يىلىنىڭ كەچ كۈزىدە باشقا بىر شەھەرگە كېتىدىغان بولۇپ قالدىم. ئۇ چاغدا يېمەك-ئىچمەكنىڭ ھەممىسى نورما ئىدى. ئادەملەر يېرىم ئاچ، يېرىم يالىڭاچ ياشايتتى. شۇڭلاشقا كېتىش ئالدىدىن ئىس چىقىرىپ يۈرىدىكىلەر ئالدىغا بىر چىنە چايمۇ قويالمىدىم. كۆڭلى يېقىنلار، ئۇرۇق-تۇققانلار بىلەن كۆرۈشكەن جايدىلا خوشلىشىشقا توغرا كەلدى.

ئامما ھېكىم بوۋامنىڭ ئالدىغا چىقماي بولمايتتى. چۈنكى يېشى ئۇلۇق، تەۋەررۈك ئادىمىمىزمۇ شۇ. مېنى ئەلانۇر مومام كۈتۈپ ئالدى. باغرىغا بېسىپ، پېشانەمدىن سويدى. بىلىمەن، مومام بىچارە مېنى بۇرۇنقىدەك كۈتۈپ ئالالمايدىغانلىقىدىن خىجىل ئىدى. ئۇنى خاتىرجەم قىلىشقا تىرىشتىم:

— جېنىم موما، ۋاقتىم قىس، يىراق بىر ياققا كېتىۋاتاتتىم، سىلەر بىلەن خوشلاشماي كۆڭلۈم ئۇنىمىدى. بوۋام قايسى ئۆيدە؟

— ھە؟— مومامنىڭ چىرايى تېخىمۇ ئۆزگىرىپ كەتتى. بىردەم نېمە دەپ جاۋاپ بېرىشنى بىلمەي، كورسەتكۈچ بارماقلىرىنى چىشلەپ تۇردى. كېيىن بويىنىنى قىسقان ھالدا ئۈمچەيدى،— ۋاي جېنىمغىنە بالام، نېمىلەرنى دەۋاتىدىغانسەن، ئەستەخپىرۇللا، قانداقمۇ قىلارمەن...

ئۇ ئامالسىز ھالدا مېنى ئاشخانىغا باشلىدى. ئىلگىرى بولسا مېھمانخانىغا باشلايدىغان. دەرۋازىدىن كىرىپ، ئوڭ قول تەرەپتىكى كۆتىرىپ سېلىنغان پەشەيۋانلىق ئۆيلەر ئۇلارنىڭ مېھمانخانىلىرى ئىدى. بىر چاغلاردا بۇ ئۆيلەرنىڭ دېرىزىلىرىدە ياغاچ قاپقىلار بار ئىدى. پەشەيۋاننىڭ توغرا ياغاچلىرى، تۈۋرۈكلىرىگىمۇ گۈللۈك نەقىشلەر ئويۇلغان. يەرگە بولسا تۆرت چاسا خىشلار ياتقۇزۇلغان ئىدى. ئىچكەركى- تاشقارقى ئۆيلەرگە گۈللۈك تېكىمەت كىگىزلەر تولدۇرۇپ سېلىنغان، تاملاردا گىلەم. تۆر تەرەپتىكى يوغان ساندۇقلار ئۈستىدە خىلمۇخىل رەخلەردىن تىكىلگەن ئۇزۇن- كۆرپىلەر، دەرىزە تەكچىلىرىدە گۈللەر.

مەن ھېكىم بوۋامنى كۆپ چاغلاردا موشۇ ئۆيلەردە ئۇچرىتاتتىم. ئۇ شۇ چاغلاردا تەمبەللىك، ئىشىكلەردىن ئېڭىشىپ كىرىدىغان پالۋان قامەت كىشى ئىدى. ئولتارسا ئىككى ئايىغىنى ئىككى ياققا چورۇپ، غادىيىپ ئولتىراتتى. ئاستىدا قات-قات كۆرپە. ئوڭ ۋە سول تەرىپىدە ماموق تەكىيە. ئالدىغا كىرگەن ئادەملەر ئېگىلىپ كىرىپ، ئېگىلىپ چىقىدىغان. ئۇ ھېچ كىمگە تىكلىنىپ قارىمايتتى. قاپىغىنى سېلىپ، يەرگە قاراپ سۆزلەيتتى. ئاچچىقى چۈس، ئاۋازى چىڭ ئىدى. بىر كۈنى ئېغىلدا ئاتلارغا قاراۋاتقان مالىيىنىڭ يېنىدىكىگە پىچىرلاپ: «موشۇ شاڭيۇكامنىڭ بەدىنىدە جەبرائىلنىڭ تۈكى بار جۇمۇ، ئۆزى ئورماق، ئاۋازىنى ئاڭلىسا، ئادەمنىڭ يۈرىكى جىغىلدايدۇ» دېگىنىنى ئاڭلىغان ئىدىم.

مومامنى ئەگىشىپ كېتىۋېتىپ، مېھمانخانىغا بويلىدىم. ئۇنىڭ پەشەيۋانلىرى قىيشىپ كېتىپتۇ. تاملىرىدىن سۇۋاقلار كۆچكەن، خىشلار قوزغۇلۇپتۇ، ئىشىكلەر ھاڭقىرقاي ئوچۇق. ئىچىگە شاخ-شەمبە بېسىلىپتۇ. ئوغلى مۇساكام بىلەن كېلىنى تىللابۇۋىدەم چەت تەرەپتىكى تاملارنىڭ تۈۋى توكۇلۇپ تۇرغان ئۆيدە تۇرۇۋېتىپتۇ.

ئىشىكتىن كىرىشىمگە كىمدۇ-بىرىنىڭ ئىڭرىغىنىنى ئاڭلىدىم. «بوۋام» دەپ ئويلاپ تۆرگە قارىدىم. ياق، ئۇ توردا ئەمەس، تاپىسىدا، ئوچاقنىڭ ئالدىدىكى بوشلۇقتا ئولتىرىپتۇ. ئاستىغا سامان سېلىپ بېرىپتۇ. ئۈستىدىكى ئاق كۆينەك ئاللىقاچان ئۆز رەڭگىنى يوقاتقان. ئىككى غولى يىرتىق. ئالدى قوساقلىرىغىچە ئېچىلغان. چاچ-ساقاللىرى ئۆسۈك. ئۇزىنىڭ ئۇستىخانلىرى پۈلتىيىپ چىقىپتۇ. بوۋام بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان قوللىرىنى مەن تەرەپكە سوزۇپ، نېمىلەرنىدۇ دەۋاتاتتى.

— بولدى!— دەپ جان-جەھلى بىلەن ۋاقىرىدى مومام بوۋامغا، ئاندىن، ماڭا ئۆزلەندى،— ئۇنىڭ قېشىغا بارما، بالام! بۇ ئولىدىغان دەللە نەپسىنى تارتمايدۇ، سېسىغىنى بولسا مەن تازىلايمەن.

— يارەب،— ئۇزەمنى بىلمىگەن ھالدا بوۋامنىڭ ئالدىغا بېرىپ قاپتىمەن. شۇندىمۇ بوۋامنىڭ قولىنى ئالدىم:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، بوۋا، قانداق ئەھۋالىڭ، نېمە بولدۇڭ؟

— ھاپ... ھاپ...— بوۋامنىڭ كۆپكەن تىلى كەلىمىگە كەلمەيتتى. سوئالىمغا مومام جاۋاپ بەردى:

— نېمە بولاتتى، خۇدا ئۇردى. بۇ ئولىدىغان بىر چاغلاردا ئەلگە نېمىلەر قىلمىغان دەيسەن، قامچىسىدىن قان تاماتتى.

بوۋام ماغدۇرسىز قوللىرىنى قولۇمدىن ئايرىپ، بېشىنى تۆۋەن سالغان پېتى ئۈن سېلىپ ژىغلاپ كەتتى. تامىقىمغا تۇرۇلۇپ كەلگەن بىر نېمىنى زورغا يۇتۇپ مومامغا يالۋۇردۇم:

— ئۇگاللىغۇ موما، ئۇنداق دېمىگىنە.

— نېمىسى ئۇگال؟ ئۇگال بولسا ماڭا بولدى. ياش ئۆمرۈمنى موشۇ دەللە غازاڭ قىلدى.

مومامۇ ژىغلاپ كەتتى. ژىغلاپ ژۈرۈپ قەيەردىندۇ بىر باش كۆكباش كۆمۈقوناق تاپتىدە ئوچاق بېشىغا كەلدى:

— ئالدىڭغا قويغىدەك نېمىمىزمۇ يوق، بالام. موشۇ كۆكباشنى بولسىمۇ پۇچلاپ بېرەي، ھەي زامان نېمە بولۇپ كەتتىكىنتاڭ.

مومام ئوچاقتىكى قوقاسلارنى بىر يەرگە ژىغىپ، كۆكباشنى كۆمدى:

— نەگە كېتىۋاتىسەن؟

— قارىمايغا.

— قارىماي دېگەن نە ئۇ؟

مەن مومامغا ئۇ توغرىلىق قىسقىلا قىلىپ چۈشەندۈردۈم ۋە ھۆنەر ئۆگىنىش ئۈچۈن ئاغىنىلىرىم بىلەن كېتىۋاتقىنىمنى ئېيتتىم. مومام كۆز ياش قىلدى. قوللىرىنى دۇئاغا ئېچىپ، ياخشى تىلەكلەر تىلىدى. كېيىن قوقاسقا كۆمۈلگەن كۆكباشنى لاخشىگىرغا قىسىپ، پۈچلىقىنى تۇردى. كۆكباشنىڭ قارىسىلىدىغىنىنى ئاڭلاپ، بوۋامنىڭ ھەرىكەتلىرى ئۆزگەردى. بويىنىنى ئۇزۇن سوزۇپ، ئوچاقنىڭ ئىچىگە تەلمۈردى. كېپەكلىشىپ كەتكەن لەۋلىرىنى يالاپ، ئاغزىغا ژىغىلىپ قالغان سېرىق سۈيىنى غۇرت-غۇرت ژۇتاتتى. مومام كۆكباشنى ئوچاقتىن چىقىرىۋىدى، بوۋام ئالدىغا دۈۋىنىپ كەتتى. مومام ئۇنىڭغا يالت ئېتىپ قارىدىدە، چوغلار چاپلىشىپ تۇرغان كۆكباشنى ئۇنىڭ ئوچۇق مەيدىسىگە تىرىدى:

— مانا ساڭا يەلماۋۇز!

— ھاپ... ھاپ... بوۋامنىڭ كۆزلىرى دۈپ-دۈگىلەك بولۇپ كەتتى. چۈنكى كۆك باش تىرەلگەن يەر بىردەمدىلا چاۋۇرۇپ چىققان ئىدى. مومام كۆكباشنى بوۋامنىڭ يەنە باشقا يېرىگە ياقماق بولۇۋىدى، قولىغا ئېسىلدىم:

— ھاي- ھاي، موما، نېمە قىلىۋاتىسەن، بۇ ئوتقۇ؟

مومامنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ كەتتى:

— كۆردۇڭغۇ بۇ يەلماۋۇزنى، يەنە نەپسىنى تىيمايدۇ...

قارىمايدا ئىشلەپ ژۈرگەن چاغلىرىمدا ھېكىم بوۋامنىڭ ئالەمدىن ئۆتكەنلىكىنى خەۋەر قىلىشتى. مومامۇ ئاغرىققا چېلىقىپ قاپتەك.

1961-يىلى ئەتىيازلىقى غۇلجىغا كەلدىم. پەتە ئوقۇغاچ، مومامنى يوقلىغىنى يېنىغا چىقتىم. بۇ قېتىم مېنى تىللابۇۋىدەم كۈتۈپ ئالدى. ئۇنىڭ بۇ ئۆيگە كېلىن بولۇپ چۈشكىنىگە ئالاھەزەل ئون بەش يىلدىن ئاشتى. بەش- ئالتە پەرزەنت كۆرۈپتۇ، كۆپىلىرى تۇرمىدى. ھازىر ژۈگە- ژىتىمما ياراپ قالغان بىر قىزى بىلەن قۇچاقتا بىر ئوغلى بار ئىكەن.

باللىق چاغلىرىمدا تىللابۇۋىدەم غۇنچە بوي، بىر سۆزلەپ ئون كۈلىدىغان مېھماندوست، خۇشپىچىم بولىدىغان. بۇ تەرەپلەرگە چىقىپ قالىدىغان بولساق، قىلىدىغان قىلىق تاپالمايتتى. مېنى بەك يېقىن كۆرەتتى. ئاپامدىن ئايرىپ قېلىپ، مەلىنىڭ ژۇقۇرى تەرىپىدىكى جىگدىلىكلەرگە ئاپىراتتى. قايماق ئارىلاشتۇرۇپ قورۇتقان قورۇتلارنى بېرەتتى. قىزىق- قىزىق چۆچەكلەرگە ناھايىتى ئۇستا بولىدىغان. ھازىرچۇ- سۇلتىيىپلا قاپتۇ، ئۇزلىرى ئىششىغان، سوزلەسە، ئۆمچىيىپلا تۇرىدۇ. سوئال سورىساڭ ئاران جاۋاپ بېرىدۇ. ئۆيگىمۇ ئەگىنالا باشلىدى.

بۇ ئۆي مەن بۇرۇن كۆرگەن ئاشخانا ئىدى. بىر پەرقى ھازىر ئىشىكى ھەم يېپىلمايدىغان بولۇپ قاپتۇ. پەنجىرىدىكى بىر كۆزنەككە تەھىيمۇ، ئەسكى چاپانمۇ، بىر نېمىنى تىقىپ قويۇپتۇ. توردە كونا كىگىز، ئوڭ بولۇڭدا چەمبەرلىرى قوزغۇلۇپ كەتكەن تۆگە ساندۇق. قەيەردىدۇ چاشقانلارنىڭ ۋىچىرلاشلىرى ئاڭلىنىدۇ. سول تەرەپتىكى بولۇڭغا ئەسكى- تۇسكى بىر نېمىلەر تىرەلگەن.

كۆزۈم تاپىسىغا يۆتكىلىشى بىلەن تاڭ قالدىم. قايسى كۆزۈم بىلەن كۆرەي، مومام بىر چاغدا بوۋام ئولتارغان تاپىسىدا ئولتىرىپتۇ. ئۇنىڭمۇ ئاستىدا سامان. كىيىملەر جۇل- جۇل، چاچلىرى پاخپايغان. ئاۋازى چىقمايدۇ.

— يا ھەزرەت!— ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ تىزلىنىپ قالغىنىمنى بىلمەيمەن،— جېنىم موما، نېمە كۈنلەرگە قالدىڭ؟— مومام مېنى چۈشىنىدىغان ھالدا ئەمەس ئىدى. بىردە تامغا قاراپ پىچىرلاپ، بىردە كىملەرگىدۇ تەبەسسۇم قىلاتتى.

— ئالجىدى،— نېرىدىن تۇرۇپ كالپۇكىنى ئورىدى تىللابۇۋىدەم،— ئەيتەۋىر بۇ گورگە دەرت تارتقىنى كەپتىكەنمەن. بېزىدىن قۇتۇلسام بىرى...

ئۈنسىز ژىغلىدىم. پېشانەمنى تىزىمغا تىرەپ قانچىلىك ئولتارغىنىمنى بىلمەيمەن، ئامما مومامنىڭ ياش ۋاقىتلىرىدىكى ھالىتىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرگىنىم يادىمدا. ئۇ چاغدا مومام سۈت بىلەن چايقىۋالغاندەك ئاق پىشما، تولۇقىنا جۇگان ئىدى. بىتەرەت يەر دەسسىمەيدىغان. كىشىلەرگە سۆزۈلۈپ باقاتتى. يەرگە دەسسەيمۇ- دەسسىمەيمۇ دېگەندەك ئاياق تاشلايتتى. كىمدۇ بىرىگە مومام «ياراتقان ئىگەمچۇ، بىز ئاجىزلارنى دۇنيانىڭ ھۆرلىرى قىلىپ يارىتىپتىكەن. شۇنداق بولغاندىن كېيىن ھۆرلەردەك ژۈرەيلىدە» دەپتىكەن شۇ چاغدا!

بېشىمنى ئاستا كۆتەردىم. قۇلىقىمدا باشقا سادا، كۆز ئالدىمدا باشقا كۆرۈنۈش...

غۇلجىدىن كەتتىم. كۆپ ئۆتمەستىن يېقىنلاردىن يەنە خەت كەلدى. مومامۇ ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ. تىللابۇۋىدەمنى يامان ئىشىت چىشلىۋالغان ئىكەن، ھالى خاراپمىش. بىچارە مۇسا ئاكام بىر تەرەپتىن ئىشلەپ، بىر تەرەپتىن ئايالىغا، بالىلىرىغا قاراپ ژۈرۈپتۇدەك.

شېئىرىيەت گۈلزارى

مەمنۇن

رۇبائىيلار

بۇرادەر، سەن مونۇ سوزۇمگە ئىشەن؛
مال—دۇنيا ژىغساڭ ئۇ ئاقىبەت دوشمەن.
كېتەلمەي قالسەن ئۇنىڭ قېشىدىن،
بولار ئۇ پۇتۇڭغا سېلىنغان كىشەن.

* * *

بۇ شېرىن ھاياتتىن كوپ ئۇمۇتىمىز،
قايغۇنى قاچۇرۇپ، شاتلىق كۇتىمىز.
ھايات ھەر رەڭلىكى بىلەن قىزىقكەن،
كەچمەيمىز، كەچكۇمىز كەلمەي كېتىمىز...

* * *

ياشلىقتا ئادەم ئوت ژۇرەك بولاركەن،
بوۋەك ھەم بەزىدە زېرەك بولاركەن.
ئەجرىڭنى ياشلىقتىن سىڭدۇرگىن ئەلگە،
قېرىساڭ ھاسىدەك كېرەك بولاركەن.

* * *

بايقاپ كۇل، تۇيۇقسىز ژىغلىتار ھايات،
دەرت تېغىن ئۇستىڭگە غۇلتار ھايات.
ھاياتنى قوچاق قىپ ئوينىتامساڭچۇ،
سېنى قوچاق قىلىپ ئوينىتار ھايات.

* * *

يار كورمەي چىدىدىم، قانائىتىم بار،
ساقلىغان ساڭا چىن ساداقىتىم بار.
«قېنى يار—مەشۇغۇڭ يېنىڭدا يوققۇ؟»—
دېسە، دەيمەن قەلبتە نازاكىتىم بار.

* * *

ئوتۇپ، ژىللار، تاغلار پاكالىشىدۇ،
دەريا—كول سوغۇلۇپ ھەم تارلىشىدۇ.
دانايۇ—نادان ئوز پېتىچە قالماس،
«مەن خۇدا» دېگەنلەر خاتالىشىدۇ.

* * *

تەڭ كوردۇم ئىنسانىنىڭ مېھرىنى دەرياغا،
چېھرىنى ئوخشاتتىم ئۇرغا—زىياغا.
دۇنيانى قەلبىگە سىڭدۇرار بىرى،
بىرلىرى سىغمايدۇ بۇ كەڭ دۇنياغا.

* * *

تېپەر چەتكە يولدا تاش ياتسا ئەگەر،
ئالقانغا ئېلىنار بولۇپ قالسا زەر.
توردىكى ئاخماققا ئەمەس، توۋەندە
ئولتارغان دانادىن ئەل ئۇزمەس نەزەر.

* * *

گەر ئالتۇن قەپەزدە تۇرسىمۇ بولبۇل،
گۇلشەننى ئارمان قىپ ئوتىدۇ پۇتكۇل.
ئوزگە يۇرتتا شاھتەك ئومۇر سۇرگەندىن،
ئوز يۇرتتا ئەلادۇر ئوتسەڭ بولۇپ قۇل.

* * *

ئورنىدا تۇرغاندا يۇلتۇزۇ—ئۇكەر،
چاقناپ ئۇر—شولىسىن بارچىغا توكەر.
بېغىڭدا تۇرغاندا يايراپ—ياشناۋال،
يۇلتۇزچۇ كوپ ئوتمەي كوزۇڭدىن ژۇتەر.

* * *

ئوتنى كم تۇتسا شۇ قول كويەر پەقەت،
ئىلاننىڭ قۇيرۇغىن دەسسەڭ—ئاپەت.
دۇشمەنگە كورسەتسەڭ زەررىچە شەپقەت،
چېكسەن دەرت—ئەلەم، دوستۇم، ئاقىبەت.

* * *

كەلسە گەر مەرتلەرنىڭ قولىغا ئامەت،
دوستلار ئايىغىغا توكەر شۇ سائەت.
خەسىس تاپقىنىنى يوشۇرۇپ ژۇرۇپ،
چاشقاندەك بىرىگە قالار ئاقىبەت.

* * *

تۇيۇلار ئاز—مىڭغا يەتسىمۇ دوستۇڭ،
دوست كوپەيت، دۇشمىنىڭ قان—زەرداپ
ژۇتسۇن.
دۇشمىنىم مېنى تىرىك ئولتەرگەن پەيتتە،
ئېھ، سادىق دوستلىرىم، ھاياتقا قوشتۇڭ.

* * *

ئەلەم ۋە غەزەپتە مەن جالدىن كېچىپ—
تۇرغاندا بويىنۇمغا سىرتماقنى سېلىپ،
دوستۇم كوز ئالدىمغا كېلىپ تىك تۇردى،
ئاھ، شۇندا تاشلىدىم سىرتماقنى كېسىپ...

* * *

مەينىڭ خۇش كەيپىنى ئىچكەن بىلىدۇ،
يار دەردىن دىلغا ئىشىق چۇشكەن بىلىدۇ.

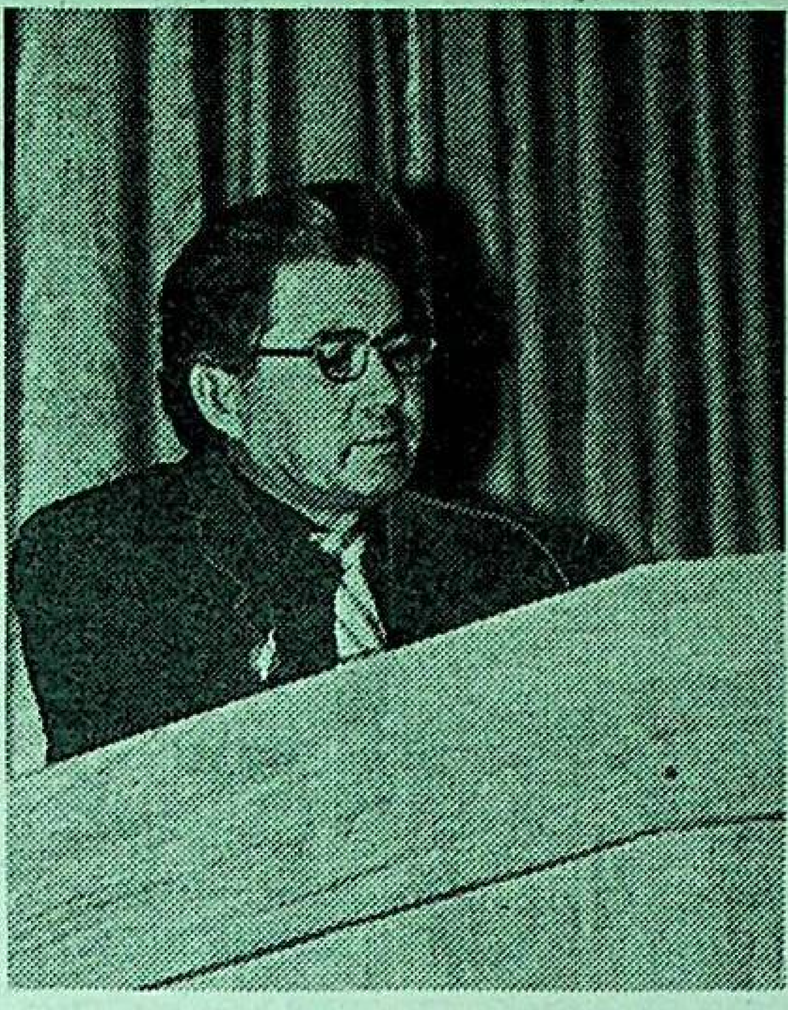

ئانا يۇرت قەدرىنى جۇدالىق كۇندە
ئۇنىڭ ئاسمىنىدىن كوچكەن بىلىدۇ...

* * *

ئادەمنى ھەر قىسما قىسمەت ئولتىرەر،
بىرىنى ئاچلىق، بىرىنى غەم—دەرت ئولتىرەر.
ئەڭ ئېغىر ئولۇمگە سەۋەپ—كورەلمەس،
داناغا چاپلىغان توھمەت ئولتىرەر.

* * *

ئۇ ئويۇپ تۇنۇگۇن دانا كوزىنى،
بۇگۇن قىلدى ئۇنىڭ ياخشى سوزىنى.
بېچارە ئاقارتماق بولۇپ ئاۋارە،
مەڭگۇگە قاپ—قارا بولغان ئۇزىنى.

* * *

مەنسەپ—باشقا قونغان قۇش بولسا ئەگەر،
ئۇ يازدا كېلىپ، قىش پەسلىدە كېتەر.
مەنسەپكە ساتما تورت پەسىل ئومرۇڭنى،
ھەر پەسىل پەقەت بىر قېتىملا كېلەر.

* * *

ئېھ، ژىللار يېشىمنى بارار ئاشۇرۇپ،
ئوزىنى مېنىڭدىن ژىراق قاچۇرۇپ.
رازىمەن گوزەل يار يوشۇرۇپ دەرتنى
سويگەچكە كۇندىن—كۇن باردىم ياشىرىپ.

* * *

ھايات—دەريا،كورگىن سەن چۇمۇپ باش،
ئوزگىن ئۇ دەريادا كەڭ تاشلاپ غۇلاچ.
بىلمىسەڭ ئۇنىڭ سۇ قىسمەت—سىرىنى،
كوزۇڭدىن ئاقىدۇ شۇ دەريادەك ياش.

* * *

ئوتكەن خوپ ھاياتتا باھاردەك ئويغاق،
تومۇزدەك بولغىن سەن ھاياتقا چاڭقاق،
سېخى كۇز خىسلىتى جىسمىڭدا بولغاي،
رەقىپكە بول مۇزدەك، زەھەردەك سوغاق.

* * *

بىل، ساقمۇ ئەمەسمەن، ئەمەس ئاغرىقمەن،
مەن مەجنۇن سۇيەلمەن، دېمەك ئاشىقمەن.
ئاشىقلىق شۇ ھالغا سالسا نە قىلاي،
تا ئەبەت خەلقىمگە، يۇرتقا سادىقمەن،

* * *

مېھرىڭ ئۇلۇق ئاققان دەريا، ئانا يۇرت،
ۋەسلىڭنى كىنەپ بۇ دىلدا كويەر ئوت.
بۇ گۇلخان ئوتنى ھېچ ئوچىرەلمەيدۇ،
يامغۇرىن توكسىمۇ چېلەكلەپ بۇلۇت...

* * *

دوستقا كەلسە ئامەت—مەن كېرىلىمەن،
رەقىبىم ھېجايسا، مەن يېرىلىمەن.
زەربىدىن سەكراتقا چۇشسەم دۇشمەنىنىڭ
دوست قولى سېيىپسا مەن تىرىلىمەن...

* * *

كم ئانا يۇرتىدىن ئۇزمىسە ئاياق،
ياندۇرسا ئەجدادلار روھىغا چىراق.
مەيلى ئۇ ئامرات ھەم سەرسان ياشسۇن،
سۇرىدۇ ئومرىنى ئۇزاقتىن—ئۇزاق.

بەزىدە يامانلار كېلىدۇ ئۇستۇن،
بېپەرۋا قارىما ئۇنىڭغا، دوستۇم،
لاي سۇنى سۇزۇشكە كوپ ھەشەم كېرەك،
سۇزۇك سۇنى چاپسان لاي قىلىش مۇمكىن.

* * *

سامان، ئەخلەت—چوگا تېز ئالغاندەك ئوت،
كېلەر ئاچكوز ئادەم نەپسى يېنىك، جۇت.
ھەر نەرسە ئېغىرراق بولغىنى ياخشى،
يامغۇر بوپ ياغىدۇ توپلانسا بۇلۇت.

* * *

بۇ ئومۇر ئەسلىدە ساڭا بىر سىناق،
سىناقتىن ئوتكەنلەر تاپىدۇ روناق.
ئىزدىگەن نەرسىسىن تاپىدۇ ھەركىم،
قاراڭغۇ دۇنياغا ياقسا گەر چىراق.

* * *

سەزدىڭمۇ، شائىرتا ئەجەپ خىسلەت بار،
نە خىسلەت، ئاز ئىچسەڭ، ئۇلدا
ھېكمەت بار.
بىر قەدەھ مەيدە ئوت ئالدى قەلب لاۋلاپ،
دېمەك بۇ شاراپتا ئىشىق— مۇھەببەت بار.

* * *

ھىجران ئەزدى مېنى ئوخشاپ زور تاققا،
تىلدى باغرىمنى ئوخشىتىپ تاغاققا.
ھىجراننىڭ ئاھ، ئوزاق قىشلىرى ئەندى
قاپقارا چېچىمنى بويىدى ئاققا...

* * *

دىلدارىن سېغىنىپ دوستنى كىنەيمەن،
ياندا يوق بولسا ئۇ ھەر يان تېنەيمەن.
دوستلار جەم بولغاندا مەرگەن ئوچدەك،
كوكتىكى قۇشنىمۇ ھەتتا چىنەيمەن.

* * *

مەمنۇن، ئوزگىلەرگە شات— خوشال كورۇن،
ھال ئېيتما ئۇلاردىن سوراپ ھال،كورۇن.
جۇدالىق دەردىنى بىلىندۇرمە ھېچ،
گوياكى سۇرگەندەك خۇش ۋىسال، كورۇن.

* * *

سالمىسۇن ئېغىر كۇن باشقا بۇ تەغدىر،
ئادەملەر بىر— بىرىنى تۇتسىكەن قەدىر.
پەقەت شۇ پاك خىسلەت قالار ھاياتتا،
چۇنكى يەر ئاستىغا كىرىمىز ئاخىر...

* * *

بىلسەڭچۇ، بۇ ئۇشنىڭ ئالدىدا ئابۇت،
كەلمەس كوز ئالدىمغا ئاق يوپۇق— تېۋۇت.
«بۇ مېنىڭ بالام!» دەپ ئانام ئورنىدا
كېلەر كوز ئالدىمغا پەقەت ئانا يۇرت.

* * *

سورىدىڭ: «ئېيتقىنا، شائىرلىق نېمە؟»
— شائىرلىق— باشقىلار دېگەننى دېمە!
ئالدىڭغا كەلگەن خۇش تائامدىن باشقا
ئوزگىدىن ئاشقاننى سەن ھەرگىز يېمە.

* * *

زۇلمەت تۇلدە كوزنى يوغان ئاچقان مەرت،
زۇلمەتنىڭ قوينىغا ئۇرلار چاچقان مەرت.
قارىغايدەك ياشىرىپ، قىش— ياز دېمەستىن،
قەلبلەرگە ئوت— يالقۇن بوپ
تۇتاشقان مەرت.

* * *

ئاشىقلار پەقەت ئىشىق— مۇھەببەتتىن ئولەر،
ئىرادە— ئىدرەكسىز جان— دەرتتىن ئولەر.
ۋىجدان،ئار، غۇرۇردا—ئولمەسلىك موجۇت،
ھەسەتخور پەقەت شۇ ھەسەتتىن ئولەر.

* * *

بالىلىق— ژېتىملىق، جاپادا ئوتتۇم،
ياشلىقنى مۇھەببەت— ۋاپادا كۇتتۇم.
تەلنى گاھ ئېپەك، گاھ ماتادا كۇتتۇم،
قېرىلىق، سېنى مەن ساپادا كۇتتۇم.

* * *

يار چېچىن قاپقارا قۇندۇز دەپ ساناپ،
ھوسنىنى چولپاندەك يالغۇز دەپ ساناپ

ژۇرسەم ئۇ بۇيۇكتىن تۇۋەنلىمىدى،
ئېھ، مېنى ئاددى بىر يۇلتۇز دەپ ساناپ.

* * *

ئەسلى پەس ئادەم ھېچ مەردانە بولماس،
مەرت— قالسا ئاچ— يالاڭ، دىۋانە بولماس.
پەرۋازدا بۇركۇتنى دورالماس قارغا،
كېپىنەك ئوت ئىچرە پەرۋانە بولماس.

* * *

ئاي دېسەم ئوزۇڭنى، ئايدىمۇ بار داغ،
گۇل دېسەم، ئۇ قىشتا چاچماس
خۇش پۇراق.
كۇن دېسەم،ئېھ، مەندىن ژىراقسەن ژىراق،
ھەممىدىن ئارتۇقسەن دىلبەر، ھەممە ۋاق.

* * *

ئانا يەر،سەن ژۇتمەس جىنىڭ ئالتۇن قوزۇق،
ماڭلاي تەر توكۇپ بىز بولدۇق سەندەتوق.
سېنىڭدەسەزدۇق بار— يوقلىغىمىزنى،
ئومرىمىز ئاقىبەت ساڭا تەسەددۇق.

* * *

لېۋىڭدىن سۇ ئىچسەم قالارمۇ تۇگەپ،
ئېيتسام،دىل غەزنەمدە توگمەيدۇ گەپ.
ئاۋايلا ئىشىق ژىپىڭ ئۇزۇلمىسۇن يار،
ئوزىگە جېنىمنى باردىۇ يوكەپ...

* * *

دېدىم .يار، كوزلىرىڭ خۇددى جوپ بۇلاق،
يە تۇندە يولۇمنى يورۇتقان چىراق.
قىزىل گۇل كەبى خۇش ئېچىلىپ كۇلسەڭ،
بولاي مەن بەرگىڭدە يېشىل يوپۇرماق.

* * *

سەن بىلەن مەن ئەسلى ژۇرىگى بىر دوست،
ئېقىدە، ئارمىنى تىلىكى بىر دوست.
شېرىنىڭ تورت قۇرى كەبى ئايرىلماس،
چىراق ھەم مېيى ۋە پىلىكى بىر دوست.

* * *

ئايرىلسا تېنىم گەر جان، ئىسسىق قانىدىن،
مەيلى ئاپقاي ئورۇن قايسى ماكانىدىن.
روھىمنى بىراقتا ئىزدەڭلار مېنىڭ،
ئۇ تارىم بويىدىن، تەكلىماكانىدىن.

* * *

ھەر دىلنىڭ سويگەن بىر زىباسى باردۇر،
كوڭۇلنىڭ يوپ— يورۇق دۇنياسى باردۇر.
تۇرقۇمغا قاراپ تېز ئۇز ئورۇپ كەتمە،
چولىڭمۇ شىپالىق گىياسى باردۇر.

* * *

ئاتاڭدىن ئايرىلىش كېلەر بېشىڭغا،
ئاناڭ كوز ژۇمسا، كول تولار يېشىڭغا.
ھەممىدىن ئېغىر يۇرت جۇدالىغى، دوست،
ھېچ ئوچمەس ئوت ياقار ئىچۇ— تېشىڭغا.

* * *

ئەجداتلار سوزىگە كم بويۇن تولغار،
قەست قىلسا، پەست بولار كەلگۇندى
شۇملار.
ئەي ۋەتەن، ئەجداتلار يېزىپ پۇتمىگەن،
شەنىڭگە يېزىلار نى ئالتۇن تومۇلار...

* * *

تۇغۇلۇش ئاسانتۇ، ياشىماق قىيىن،
تولار سەن ئەقلىڭگە قىرىقتىن كېيىن.
شۇ ياشتا ئوزەڭنى تۇتمىساڭ دوستۇم،
ياشىغان، ياشىنغان ئومرۇڭ بىر تىيىن...

* * *

ۋەتەن، كوز ئالدىمدا! سەن قىزىلگۇلدەك،
ئاھ، سويەلىدىمۇ مەن ئاشىق دىلدەك—
دېسەم بۇ ئاخشامدىن بىر مۇڭ سېزىلەر،
تىكەلدىن باغرى قان بولغان بۇلبۇلدەك...

* * *

كوز ژۇمسام قىلماڭ ھە، ھېچ تەشۋىشىمنى،
قارىتىڭ كۇن چىققان ياققا بېشىمنى.
قەبرىمگە مەيلى تاش قويماڭ، خەلقىمنىڭ
ئورناتتىم قەلبىگە مېھىر تېشىمنى...

دولان توققۇز مۇقامى

ناخشا- مۇزىكا سەنئىتىدە ئالەمشۇمۇل شوھرەت قازانغان خەلقىمىزنىڭ مۇقام مىراسى ھەققىدە ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىش، ئۇنى يەنىمۇ ئىجادىي يېڭىلىقلار بىلەن بېيىتىش يولىدا ئۈنۈملۈك ئىشلەپ كېلىۋاتقان مەھەممەت ئەزىز 1944- يىلى ئۇيغۇرىستاننىڭ قاغىلىق ناھىيەسىنىڭ غوجائېرىق يېزىسىدا تۇغۇلغان. ئۇ 1961- يىلى شىنجاڭ پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنى تاماملاپ، ھازىرغىچە قاغىلىق ناھىيەلىك سەنئەت ئۆمىكىدە ئىشلەپ كەلمەكتە.

م. ئەزىز 20گە يېقىن درامىغا مۇزىكا ئىشلىگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا 2- دەرىجىلىك كومپوزىتور ئۇنۋانى بېرىلدى. ئۇ ش.ئۇ.ئا.ر مۇزىكانتلار جەمىيىتى، مۇقام تەتقىقاتى جەمىيىتىنىڭ ئەزاسى. گېزىتخانلىرىمىز دىققىتىگە ئۇنىڭ «دولان توققۇز مۇقامى» ناملىق كىتاۋىدىن ئۈزۈندە تەغدىم قىلىۋاتىمىز.

دولان توققۇز مۇقامى توغرىسىدا

دولان توققۇز مۇقامى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىيەت غەزنىسىدىكى نۇرلۇق گوھەرلەرنىڭ بىرى بولۇپ، تارىخى ئۇزۇن، تەسىرى چوڭقۇردۇر. بۇ مۇقاملارنىڭ پەيدا بولۇشى دولانلىقلارنىڭ تارىخى تەرەققىيات جەريانى بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىشلىق.

دولان قەبىلىسىنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە ئولتىراقلىششى

قېدىمىي تارىخقا ئىگە بولغان ئۇيغۇر خەلقى ھازىرقى شىنجاڭنىڭ تيانشان ۋە تارىم بويلىرى، بالقاش كولى ئەتراپى، جوڭغارىيە ئويمانلىقى، موڭغۇلىيە يايلاقلىرىغىچە بولغان كەڭ زېمىنلاردا ئولتىراقلىشىپ، دېخانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن تۇرمۇش كەچۈرۈپ كەلگەن. ئۇ چاغلاردا بۇ يەردىكى ئۇيغۇرلار تەركىۋىدە ئىگىرمىدىن ئارتۇق قەبىلىلەر ياشاتتى. خىتاي تارىخى مەنبەلىرىدە ئۇلارنىڭ تارىخى توغرىسىدا كوپلىگەن مەلۇماتلار بېرىلىدۇ. بۇ مەنبەلەر ئۇيغۇرلارنى، ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىشىمىز ئۈچۈن ياخشى ئاساس بولالايدۇ.

شۇ قەبىلىلەر ئىچىدە «تېلەنخت»، «دوبان» دېگەن ئىككى قەبىلە بولغان. كېيىن بۇ قەبىلىلەر كوچۈپ تارىم ئويمانلىقىغا يەنى تارىم دەرياسى ۋادىلىرى، يەكەن دەرياسى ئېقىمىنى بويلاپ تاكى تەكلىماكان چولىنىڭ شىمالى قىرغىقىدىكى مەكىت، پوسكام، قاغىلىق، يوپۇرغا، پەيزىۋات، مارالبېشى، ئاۋات، شايار، ئاقسۇ، لوبنور، چەرچەن، چاقىلىق قاتارلىق جايلارغا تارقىلىپ، «دولانلىق»، «دولان يېزىسى»، «دولان مەھەللىسى» دېگەن ناملار بىلەن ئاتالغان يۇرتلاردا ئولتۇراقلىشىپ كەلگەندى.

دولان ئۇيغۇرلىرى ئولتۇراقلاشقان جايلار ھەمىشەم تەكلىماكان قۇملۇغىدىكى تۇرلۇك تەبىئىي ئاپەتلەرنىڭ زەربىسىگە، تەھدىتىگە ھەمدە ژىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ ھوجۇمىغا ئۇچراپ تۇراتتى. چوڭ قۇملۇقنىڭ يۆتكىلىشى، كېڭىيىشى بىلەن دەريا سۇلىرى قۇرۇپ، قۇرغاقچىلىقنىڭ تەسىرى بىلەن بۇ يەردە ياشايدىغانلار كوچۇشكە مەجبۇر بولاتتى. 840- يىلى ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقى مۇنقەرىز بولغاندىن كېيىن ئۇيغۇرلارنىڭ بىر قىسمى (ئۇلارنىڭ ئىچىدە تېلەختىلارمۇ بار) زور كولەمدە كوچۇپ كېلىپ، تەڭرى تېغىنىڭ شىمالى ۋە جەنۇبىدا ياشايدىغان ئۇيغۇرلار بىلەن قوشۇلۇپ كەتتى. بۇ جەرياندا تېلەخت قەبىلىلىرى كوپىيشكە باشلىدى. ئۇ ئاتالغۇ كېيىنكى چاغلاردا ئوزگىرىپ «دولانغىد»قا ئايلانغان. «دولان» سوزى مانا شۇ سوزلەرنىڭ كېيىنكى چاغلاردىكى ئوزگەرگەن شەكلى ئىدى. ئۇ بارا- بارا ئوزگىرىشكە ئۇچراپ، «غىد» قوشۇمچىسى ئەمەلدىن قېلىپ، ئېيتىشقا ئوڭاي بولغان «دولان» سوزىگە مۇجەسسەملەنگەن ھالدا ئومۇمىي ئاتالما بولۇپ كەلمەكتە.

دولان مۇقاملىرىنىڭ دەسلەپكى شەكىللىنىشى

«دولان مۇقاملىرى» دولان مەشرەپلىرىنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشى بىلەن بىر دەۋردە، يەنى دولان قەبىلىلىرى ئۇيۇشقان مەزگىلدە بارلىققا كېلىشكە باشلىغان. ھازىر جەنۇبى شىنجاڭدىكى كوپ كىشىلەرگە جۈملىدىن دولان ئۇيغۇرلىرىغا مەلۇم مازارغوجام، شاقىر دېگەن جايلار بولۇپ، ئۇ يەرلەردە ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرى توققۇز ساراي دېگەن تارىخى خارابىلىق بار ئىدى. بۇ چوڭ شەھەر كېيىنرەك قۇم دوۋىلىرىنىڭ ئاستىدا قېلىپ، خارابىلىققا ئايلانغان بولسىمۇ ئەسلىدە دولان ئۇيغۇرلىرىنىڭ مەركىزى شەھەرلىرىنىڭ بىرى بولغان. بۇ خارابى شەھەر يېنىدىكى ژۇلغۇنلۇقلار ئارىسىدىكى مازارنى بېسىپ ئوتۈپ، قاراكۇل دېگەن جايدىكى دوڭلۇككە چىقىپ، شىمال تەرەپكە قارىساق، كەڭ پايانسىز بىر سۇ ئامبىرىنى ئۇچرىتىمىز. بۇ شىمال تەرەپتىن ئاۋات ناھىيەسىدىكى غوروچول يېزىسىنىڭ چۆللۈكلىرى بىلەن تۇتاشقان جايغا توغرا كېلىدۇ.

سوز بولۇۋاتقان سۇ ئامبىرى «قىرى قىز تالاسى» دەپ ئاتىلىپ كەلگەن جاينىڭ ئوزى بولۇپ، بۇ جايلار ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرى دولان دىيارىدا چوڭ مەركەزلىك مەيدانى بولغان. ئۇ يەرگە ھەر قايسى بەگلىكلەردىن كىشىلەر توپى ئۈزۈلمەي كېلىپ، سودا- سېتىق قىلىپ، ھەر خىل ئويۇن- تاماشىلارغا قاتنىشىپ، ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىپ قايتىدىغان. بۇ يەر شۇ دەۋرلىك مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش جايىغا ئايلانغان. شۇڭلاشقا بۇ يەرگە كوپ كىشىلەر تەرەپ- تەرەپتىن كېلىشكە خۇمار ئىدى. ژىغىلىش سورۇنلىرى ناخشا- مۇزىكىسىز، نەغمە- ناۋاسىز بولماتتى. دولان توققۇز مۇقامىغا كىرىدىغان ئوتتۇرا جولا مۇقامىنىڭ دەل موشۇ جايدا

ئىجات قىلىنغانلىقى تارىخىي مەنبەلەردىن مەلۇم بولماقتا.

موتىۋەر يۇرت چوڭلىرى مەھەللىلىرىدىكى قىز- ژىگىتلەر بويىغا يەتكەنلىكىنى سەزگەن ھامان مەسلىھەتلىرىنى پىشۇرۇشۇپ، ئۇلارنى ياسالدۇرۇپ كىيگۈزۈپ، داپ- دۇمباق، كانەي- سۇنەيلەر بىلەن «قىرى قىز تالاسى» مەرىكىسىگە ئېلىپ بارىدىغان بولغان. شۇ يەردە ئۈچ كۈن ئۇلارنىڭ توي مەرىكىسىنى ئوتكۈزەتتى. ئۇسسۇل- مۇزىكا بەزمىلىرى ئەۋجىگە يەتكەندە باش بەگ ئەمىر چۈشۈرۈپ، سازەندىلەرگە ئىلگىرى ھېچ قاچان مەرىكىلەردە چېلىنمىغان سازنى چېلىشنى تاپشۇراتتى. سازەندىلەر قىز- ژىگىتلەرنىڭ چىككىلىرىدىكى گۈللەرگە قاراپ تۇرۇپ ناخشا- مۇزىكا باشلاتتى. بارا- بارا نەغمىلەر ئەۋجىگە كوتىرىلەتتى. توپ- توپ بولۇۋالغان قىز- ژىگىتلەر ئوزلىرىنىڭ جۈپتى بىلەن ئۇسسۇلغا چۈشەتتى. چېلىنىۋاتقان مۇزىكىلار تەدرىجى ئورلەپ، بىر نەچچە ئوزگىرىشلىك نەغمىلەر مەيدانغا كېلەتتى. شۇندا سازەندىلەر توپى باش نەغمىچىگە قوشۇلۇپ، ناخشا ئېيتىش جەريانىدا ئۇ مۇزىكا- ناخشىلار ئومۇمىي بىرلىكتىكى مىللىي ئەلنەغمىگە ئايلىناتتى. بۇنى ئۇلار «جولا» دەپ ئاتاشقان. جولا مۇقاملىرى ئەبۇ ناسىر فارابى دەۋرىگە كەلگەندە ئىسلاھ قىلىنىپ، قالۇن قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋاپلىرىنىڭ پەيدا بولۇشىغا مۇناسىۋەتلىك ئۇنىڭ «سىرىلما» قىسمى قوشۇلۇپ مۇكەممەللەشكەن. ئۇنىڭ تەرەققىيات جەريانىدا «دولان مۇقاملىرى» شەكىللەنگەن.

دولان مۇقاملىرىنىڭ ئالاھىدىلىگى

دولان مۇقاملىرى تۆۋەندىكى ئاتالغۇلار بويىچە توققۇز قىسمىغا بولۇنىدۇ.

1- زىل باياۋان. 2- ئەۋزەل باياۋان. 3- دولان راك مۇقامى. 4- دولان مۇشاۋرەك مۇقامى. 5- سىم باياۋان مۇقامى. 6- بوم باياۋان مۇقامى. 7- دولان جۇلا موقامى. 8- خۇدەك باياۋان مۇقامى. 9- دۇگامەت باياۋان مۇقامى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. دولان تىلى بىلەن ئېيتقاندا دولان مۇقامى «توققۇز دەررە» دەپ ئاتىلىپ كەلگەن.

دولان مۇقاملىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشى يېڭى مۇزىكا ئەسۋاپلىرىنىڭ كەشىپ قىلىنىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. توققۇز مۇقامدىن تەشكىل قىلىنغان دولان مۇقاملىرى ئومۇمەن توققۇز دەررە، بەش ئوزگىرىشتىن تەركىپ تاپىدۇ. ھەر بىر ئوزگىرىش ئاھاڭىنىڭ ئايرىم- ئايرىم ناملىرى بولۇپ، پۈتۈن توققۇز دەررە نەغمىدىكى بەش ئوزگىرىشلىك ئاھاڭلار نامى بىلەن تامامەن ئوخشاش. بىر دەررە نەغمە بەش ئوزگىرىش بولۇپ، بۇ بەش باسقۇچنى ئوز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ. بۇ بەش باسقۇچ ئىسمى لۇغەت مەنىسى بويىچە ئەمەس، ئۇسسۇل قۇرۇلمىسىغا ئاساسەن بەش مەزمۇنغا ئىگە.

دولان مۇقاملىرىنىڭ ھەر قايسىسى ئوتتۇرا ھېساپ بىلەن 30 مىنۇتتىن ئورۇنلىنىدۇ. دولان توققۇز مۇقامى بىر يولى ئورۇنلانسا، جەمى 5 سائەتتا تۈگەيدۇ. بىر مۇقامنىڭ رىتىمى يەنە بىر مۇقامنىڭ رىتىمىغا ئوخشاش بولسىمۇ لېكىن 45 ئوزگىرىش ئاھاڭىنىڭ ھېچ قايسىسى (جەمئىي توققۇز مۇقام، 45 ئاھاڭ، 90 كۇبلىت تېكست) بىر- بىرىگە ئوخشىماي ئىجرا قىلىنىدۇ. ئاھاڭلارنىڭ بىر- بىرىگە ياندىشىشلىقى، رىتىمنىڭ جەلىپ قىلارلىقلىقى، مۇزىكىلىق جۈملىلەرنىڭ باغلىنىپ كېلىشى، ئۇدار تېپىلىرىنىڭ داپ تاكتىغا ماسلىشىپ كۈچلۈك تەسىرات ۋە مۇزىكىلىق ھىسيات ئىچىدە ئىجرا قىلىنىشى ئاڭلىغۇچى كىشىدە چوڭقۇر ھاياجان قوزغايدۇ. ئۇسسۇلچىلارنى ھەرىكەتكە كەلتۈرىدۇ. بۇ خىل ئەھۋال دولان دىيارىدىلا بولۇپ قالماستىن بەلكى دولان ئۇيغۇرلىرى تارقىلىپ ئولتىراقلاشقان بارلىق جايلاردا بىر خىللىققا ئىگە.

شۇنىمۇ تەكىتلەش زەرۇركى، ئۇيغۇر مۇزىكا قامۇسى «12 مۇقام» كلاسسىك ئومۇمىيلىققا ئىگە بولۇپ، ئېتراپ قىلىنغان سەككىز سەنئەم، چوڭ تېپتىكى سىستېمىلىق ناخشىلار قاتارىدا «دولان سەنئىتىنىڭ» ئورنى خېلە چوڭ بولۇپ، مۇزىكا مەدەنىيىتىمىزدە مۇستەھكەم ئورۇن تۇتۇپ كەلمەكتە.

دولان مۇقاملىرى بىلەن دولان مەشرەپلىرىنىڭ مۇناسىۋىتى

مەشرەپ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ، ئۇيغۇر مىللىي سەنئىتىنىڭ بارلىق شەكىللىرىنىڭ ئەڭ ژىغىنچاقلاشقان ۋە ئەڭ تېپىكلەشكەن بىر خىل كوڭۈللۈك، ئىخچام، مەزمۇنغا باي بولغان مەدەنىي پائالىيىتى. ئۇ ئۇيغۇر تىياتىر سەنئىتىنىڭ ئىپتىدائىي شەكىللىرىنى ئوزىگە مۇجەسسەم قىلغىنىغا ئوخشاش دولان مەشرىپىمۇ دەل خەلقىنىڭ ئىپتىدائىي سەنئەت شەكلىنى ئوزلەشتۈرگەن. دولان مەشرىپى يالغۇزلا ناخشا- مۇزىكا ياكى ئومۇمىي ئۇسسۇل تۇسىنى ئالغان پائالىيەتكىلا قارىتىلغان بولماستىن بەلكى بىر تېپتىلىق چوڭ مەرىكىدىكى پائالىيەتلەر ژىغىندىسىغا قارىتىلغان. بۇ خىل مەشرەپلەردە مۇزىكا- ناخشىغا ماسلىشىپ ئوينالغان ئۇسسۇللار توختالغاندا ئۇنىڭغا ئۇلۇشۇپ مەشرەپ ئويۇنلىرى باشلىنىدۇ.

دولان مەشرىپى بەش خىل بولىدۇ.

1- توي مەشرىپى؛ بۇنىڭدا قىز- ژىگىتلەر ياندىشىپ ئۇسسۇلغا چۈشىدۇ. ئەلۋەتتە، بۇ خىل قىزىقارلىق سورۇن دولان مىللىي چالغۇ ئەسۋاپلىرىسىز، دولان مۇقاملىرىسىز بولمايدۇ. قىزنى يوتكىگەندە ژىگىت مىنگەن ئاتنىڭ كەينىگە قىز ياندىشىپ مىنىدۇ. شۇندا يول بويى جولا مۇقامى نەغمە قىلىنىدۇ. كىشىلەر توپى نەغمىگە ماسلىشىپ، ئۇسسۇلنى ئەۋجىگە كەلتۈرىدۇ.

2- كۆتۈۋېلىش مەشرىپى؛ مولھوسۇل ئېلىنغاندا، ژىراقتىن يېقىن ئۇرۇق- تۇققان، قەدىرلىك دوست- يارەنلىرى كەلگەندە، تىجارەتتىن چوڭ پايدا ئېلىش ياكى بىر ئىش ئوڭدىن كېلىپ ئاياقلاشقاندا زىياپەت سورۇنى ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، ناخشا- مۇزىكا، ئۇسسۇل يەنى دولان مۇقاملىرى نەغمىسى چېلىنىدۇ.

3- قاتار مەشرەپ ئويۇنلىرىدا دولان مۇقاملىرىنىڭ ئۇسسۇللۇق ناخشىلىرى كوپىرەك ئېيتىلىدۇ.

4- بولى مەشرىپىدە ئېيتىلىدۇ. ئۇ ئالدىنقى مەشرەپتە سەۋەبلىك ئوتكۈزگەنلەرنىڭ بېرىدىغان مەشرىپى.

5- دەرتمەنلەر مەشرىپى؛ ئۇنىڭدا يولدىشىدىن ئاجرىشىپ، ئۇزۇن ژىللىق يالغۇزچىلىق ھاياتنى باشتىن كەچۈرگەنلەر ئۇچرىشىپ، دولان مۇقاملىرىنى ئېيتىشىپ، ئۇسسۇل ئويىنىشىپ، بىر- بىرى بىلەن تونۇشىدۇ.

دېمەك دولان خەلقىنىڭ ئەنئەنەۋىي مەشرەپ ئويۇنلىرى خىلمۇ- خىل بولۇپ، ئۇلار دولان مۇقاملىرىسىز بولمايدۇ. شۇڭلاشقا دولان دىيارىدا دولان مۇقاملىرىغا نەغمە قىلىدىغانلار ھورمەتكە سازاۋەر بولۇپ كەلدى. خەلقىنىڭ دولان مۇقاملىرىنى ياخشى كورۇشى ئۇلارنىڭ تارىخىي ۋە ئىجتىمائىي شارائىتلىرى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك.

مۇقاملارنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە كېڭىيىشى

ئۇزاق ژىللار مابەينىدە دولان مۇقاملىرىدىن ئىبارەت مۇزىكا دۇردانىسى ئۇزلۇكسىز بېيىپ، ئىزچىل تۇردە ئومۇمىيلىشىپ كەلدى. ئۇنىڭ ۋارىسلىرى بار كۈچ- غەيرىتىنى سەرىپ قىلىپ دولان مۇقاملىرىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش، تارقىتىش بىلەن شۇغۇللاندى. 1950- ژىلىدىن كېيىن قۇرۇلغان سەنئەت ئومەكلىرىدە پاتەم قۇربان، تۇردى روزى، ئايشەم ھاشىم، تۇرسۇن ئەكبەر، ئابلا مامۇت، ئۇنسا تومۇر، زۇمۇرەم ھەسەن، ئەزىز ئابلىز ۋە باشقىلار مۇقاملارنى سەھنە نومېرلىرىغا كىرگۈزۈپ، سەنئەت مۇخلىسلىرىنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى.

مەكىت ناھىيەسىدىكى كەسپىي تارماقلار ئۇزۇن ژىللار مابەينىدە دولان مۇقاملىرىنى رەتلەپ بىر ئىزغا سېلىشتا، ئۇنىڭ ئىز باسارلىرىنى تەربىيلەپ يېتىلدۈرۈشتە ئۈنۈملۈك تەدبىرلەرنى قوللىنىپ كېلىۋاتىدۇ. شۇنىڭ نەتىجىسىدە ناھىيەلىك سەنئەت ئومىگىدە ۋە يېزىلاردا ياش تالانت ئىگىلىرى يېتىشىپ چىقىشقا باشلىدى. شۇنى ئېيتىشقا ھەقلىقمىزكى، دولان مۇقاملىرى ئۇرغۇلىغان تالانت ئىگىلىرىنى يېتىشتۈرۈپ، ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ نامايەندىلىرىگە ئايلاندۇردى.

كېيىنكى 20- 30 ژىل ئىچىدە مەكىت، مارالبېشى، ئاۋات ناھىيەلىرىگە كەسپىي خادىملارنى ئەۋەتىپ تەكشۈرۈش، ئۆگىنىش ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىش نەتىجىسىدە قىسمەن مۇۋاپپەقىيەتلەر قولغا كەلتۈرۈلدى. 1960- ژىلى شىنجاڭ خەلق رادىو ستانسىيەسى دولان مۇقاملىرىدىن پارچىلارنى ئۈنئالغۇغا ئېلىپ تارقاتتى. 1961- ژىلى مەركىزى مەدەنىيەت مىنىسترلىگى بىر گۇرۇپپا ئادەم ئەۋەتىپ، تەتقىقات ئىشلىرىنى ئېلىپ باردى.

بىز ئىشىنىمىزكى، خەلقىنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ شاتلىقىغا شاتلىق قوشقان، كورەش قايناملىرىدا، مېھنەت قايناملىرىدا غەلىبىگە يېتەكلىگەن دولان توققۇز مۇقامى كەلگۈسىدە تېخىمۇ بېيىپ، خەلقىنىڭ قىممەتلىك مەنىۋى بايلىقىغا ئايلىنىدۇ.

ئېلىپبەنى ئۆگىنىمىز

ئېلىپبە

ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئېلىپبەسى

[illegible]	يالغۇز ھەرپ	باش ھەرپ	رەسىم	ئوتتۇرا ھەرپ	ئاخىر ھەرپ	ئاتى
1	ئا، ا		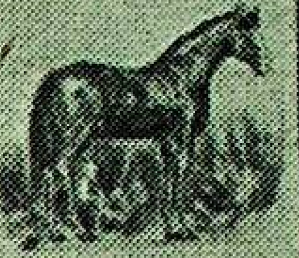		ـا	a
2	ئە ە		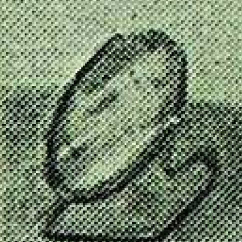		ـە	ә
3	ب	بـ	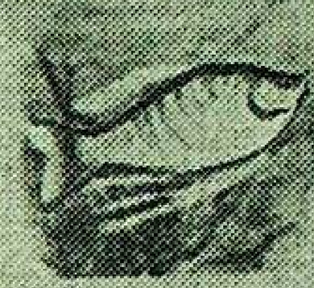	ـبـ	ـب	Б
4	پ	پـ	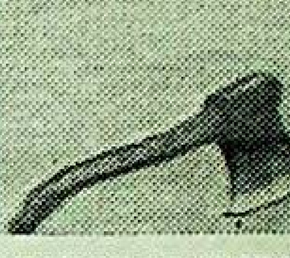	ـپـ	ـپ	П
5	ت	تـ		ـتـ	ـت	Т
6	ج	جـ	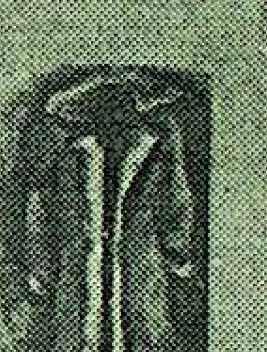	ـجـ	ـج	Җ
7	چ	چـ		ـچـ	ـچ	Ч
8	خ	خـ		ـخـ	ـخ	Х
9	د				ـد	Д
10	ر		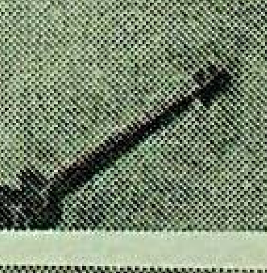		ـر	Р
11	ز		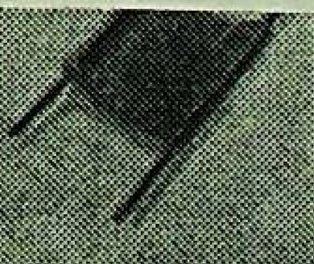		ـز	З
12	ژ		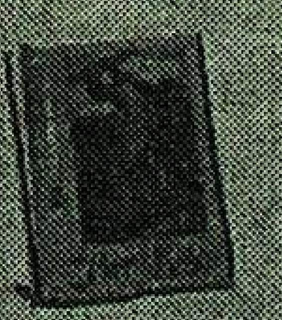		ـژ	Ж
13	س	سـ	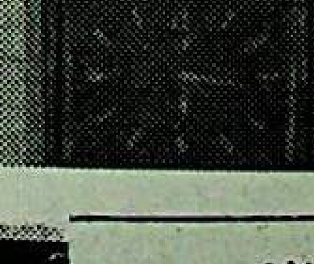	ـسـ	ـس	С

گېزىتىمىزنىڭ جان كۆيەرلىرى

چولپان خەمدوۋا: ھاياتىمىز تەينىگى

موشۇ كۈنلەردە «يېڭى ھايات» گېزىتىمىزنى ھەممە كىشى قىزىقىپ ئوقۇيدىغان بولۇپ قالدى. تاشكەنتنىڭ يۇنۇس ئاباد مەھەللىسىدىكى ئۇيغۇرلار بىر-بىرىگە تېلېفون قىلىشىپ، گېزىت كەلدىمۇ دەپ سۈرۈشتە قىلىدىغان، تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتىدىغان بولۇشتى. گېزىتقا يېزىلالماي قالغانلار ئارماندا قېلىشىپ، يېزىلغانلارغا يالۋۇرۇپ سورايدىغان بولۇشتى، گېزىتىمىزنىڭ خەلقىمىز ئارىسىدا مۇنداق قەدىرلىنىشى ئۇنىڭ مەزمۇندار، قىزىقارلىق چىقىۋاتقانلىقىدىندۇر. تەھرىرات خادىملىرى ئۆزىگە تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىگە مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن قاراپ، ماتېرىياللارنى تاللاشنى بىلگەنلىكى، بولۇپمۇ قەلىمى ئۆتكۈر ھەقىقىي قەلەمكەشلەرنى ئۆز ئەتراپىغا توپلاپ، با مەسلىھەت ئىش قىلىشى، گېزىتنىڭ مەزمۇنىنى ياخشىلاپ، ئابرويىنى كۆتەردى.

تارىخىي ماتېرىياللار، بولۇپمۇ خەلقىمىز زۇرىگىدە شۇبھە تۇغدۇرۇپ كەلگەن مۇئەممالار گېزىت سەھىپىسىدە ئېنىق، ئىسپاتلىق كورستىلىپ، ھەقىقىي ماھىيەتىنىڭ ئېچىلىشى، ئەل دەردى، ھەق سۆز ئۆز ئەكسىنى تاپقانلىقى مۇشۇ كۈنىنىڭ چوڭ ۋاقەسىگە ئايلاندى. مېنىڭ بىر ئىلتىماسىم كەڭ ئوقۇغۇچىلار قىزغىن قارشى ئالغان ماقالىلارنى توپلاپ، كىتاپ قىلىپ چىقارساق ياخشى بولاتتى. مەن ھازىرچە 5000 سوم ياردەم قىلدىم.

تەھرىراتتىن: سىدقىي دىلدىن قىلىنغان خالىسانە ئانە ئۈچۈن موھتەرەمە چولپان خەمدوۋاغا چىن كۆڭلىدىن تەشەككۈر ئىزھار قىلىمىز.
«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

ئۇلار ئۇرۇق-تۇققانلىرىنى ئىزدەيدۇ

مەشھۇر سەركەردە **خوجانىياز ھاجىمنىڭ** ئۇرۇمچىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئوغلى **پەتخۇللا** كېيىنكىش يىلىدە تۇرۇۋاتقان ئاكىسى **نەسرۇللانى** ئىزدەيدۇ. ئۇنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا نەسرۇللا خوجىنىياز ئىسسىق كۆلدىكى بىر ساناتورىيەدە ئىكەن ... ئۇنى بىلىدىغانلار «يېڭى ھايات» تەھرىراتىغا خەۋەر بېرىشىنى ئۆتۈنۈپ سورايمىز.

تەشەككۇرنامە

ئاق نىيەت، ئىزگۈ مەخسەت بىلەن قىلغان خالىسانە ياردەم، خەير-ئېھسان-ئانە ئۈچۈن تۆۋەندە ئىسمى شەرىپى ئاتالغان قېرىنداشلىرىمىزغا چىن قەلبىمىزدىن تەشەككۈر ئىزھار قىلىمىز.
«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

لىيبىدىنوۋكا يېزىسىدىن:

ئادىلجان 200سوم
ئابدۇسېلىم 200سوم
سۇلتانجان 200سوم
ئەسمەتجان 200سوم
ئەيساجان 200سوم
ئابدۇغەنى 200سوم
ئايۇپجان ياقۇپ 200سوم
ئوسمانجان 100سوم
خەمىتجان 200سوم
غوجاخمەت 1000سوم

جەمئىي 6100 سوم.

ئائىلىنى ۋەققان يارمەھەممەت، غوجاخمەتاھىر، ئۆتى پەرھات تۇرسۇن تاپشۇردى.

بىشكېك شەھىرىدىن:

مامۇتخان ئابىتوۋ 1000سوم
روزاخۇن ئىمىرشاھ 1000سوم
ئابلىز يۈسۈپ 1000سوم
خەيرىنسا ھوسەيىن 1000سوم
مۇتەللىپ تۇرسۇن 1000سوم
تەئەت مىررەھىموۋ 1000سوم
ئەبەيدۇللا ئىزامدۇن 1000سوم
ئىزەم مېھمانوۋ 500سوم
تۇرسۇن ئەمەتقۇلى 500سوم
ياسىن ھاجىم 500سوم
ئابدۇللا ئىزامدۇن 500سوم
ئابلىمىت تۇردۇش 800سوم
ئابدۇللام تۇردۇش 500سوم
پاتىمە شەرىپوۋا 500سوم
ئۇنساخان يوسۇپوۋا 1000سوم
مەريەم قۇربانوۋا 500سوم
مەرغۇبە شېرىپوۋا 500سوم
ئەنۋەر تۇردىيېۋ 500سوم
غوپۇر تۇردىيېۋ 500سوم
شاياخمەت ساليېۋ 200سوم
ئابلىز تۇردۇش 200سوم
روزىخان يوسۇپوۋا 100سوم
ئابلىز ئابىتوۋ 100سوم
تاش مەھەممەت 100سوم
خەيرىنسا ئابباسوۋا 100سوم
مىرزەخمەت ساليېۋ 100سوم
پاتىگۈل مۇختەروۋ 200سوم
سايىپجامال نىسائىل 100سوم
گۈلنار ئىۋەز 100سوم
خەيرىنسا پالتىيېۋا 100سوم
قىيىم ئابلىز 100سوم
تۇرسۇن موللا 300سوم
ئابدۇرېھىم جۇماخۇن 200سوم
داۋۇتجان دوگالوۋ 100سوم
ئايىر مومىنوۋ 300سوم
ئابدۇرېھىم ھاجىم 100سوم
ئا. ئابباس 100سوم
ئابدۇرېشىت ئابباس 100سوم
ئايشەم مومىنوۋا 100سوم
روزاخۇن موللاخۇن 100سوم
ئابدۇرېشىت مەيدىن 50سوم
ھىنىمەم ئىبراھىم 200سوم
ۋەلى بىلالدىن 1000سوم
ئىزامباي تۇردۇن 200سوم
ئابدۇقادىر مامۇت 200سوم
مۇختەرەم مامۇتوۋا 100سوم
مەرخابا ئابدۇكېرىم 100سوم
ھەبىبەم يۈسۈپوۋا 100سوم
ھورىيە مامۇتوۋا 100سوم
سابىرجان ساليانوۋ 200سوم
ئوبۇلقاسىم ماخمۇت 1000سوم
رشات تۇردۇش 500سوم
ئەخمەدى مەمەتوۋ 100سوم
ئىلھام مەھەممەتوۋ 100سوم
بۇۋئايشەم ھەسەن 500سوم
سەيفۇللام ئىزامدۇن 500سوم

جەمئىي 20520سوم.

ئائىلىنى ۋەققان خەيرىنسا ھوسەيىن.

* * *

ئوسمانجان تاجىبايېۋ 1000سوم
ئىسمەتجان تۇردىنوۋ 500سوم

* * *

بىر توپ مەشرەپ ئەھلىدىن:

ئابلىز قادىرى 250سوم
يۈسۈپجان ئەبەيدۇللا 250سوم
مەسئۇت تۇردى 250سوم
ئابابەكرى خاتىباقى 250سوم
تۇرغانجان 250سوم
تۇرسۇن تاشھەسەن 250سوم
ئابدۇسەمەت ئابىت 250سوم
ئابدۇلبارى ھاجىم 250سوم

مىكرورايون بويىچە:

توختىغوجا ئەخمەتوۋ 100سوم
كامالدىن باباجانوۋ 100سوم
مەسىم ھاشىروۋ 100سوم
تۇرۇلتاي مومنخوجا 100سوم
مەمەتجان ياقۇپجان 100سوم
گۈلجەمىلەم ياقۇپجانوۋا 100سوم
تىللاخان سۇلايمانوۋا 100سوم
ئابدۇكېرىم مېھمانوۋ 200سوم

جەمئىي 4400سوم.

ئائىلىنى ۋەققان زاكىر ناسىروۋ.

* * *

«ۋوستوك-6» رايونىدىن:

تومەرجان داۋۇت 1000سوم
خەلچەم ئەخمەت 500سوم
تۇرسۇن باھاۋدىنوۋ 500سوم
قايتماس 500سوم
موھەدىن ھېمامدىن 500سوم
ئالىمجان مەرۇپ 500سوم
ئەركىن ھېزىم 500سوم
ئابدۇرېھىم موھەدىن 400سوم
ئابدۇراخمان مەختىمىنوۋ 200سوم
ھاكىمجان ئىمىروۋ 200سوم
ئەسقەر ئاكا 200سوم
ھەيدەر توختىيېۋ 200سوم
شوھرەت ئابلىزوۋ 200سوم
پەيزۇللام 200سوم
مىرزەخمەت 200سوم
نازات باقى 200سوم
زۇنۇن شاكىر 200سوم
مەھەممەتجان 150سوم
ھېبىبۇللا يۈسۈپ 150سوم
لەتىپ ئەخمەتوۋ 170سوم

توكولدۇش مەھەللىسىدىن:

زىياۋدۇن ئازراتوۋ 1000سوم
مەھەممەت ئىمىن 500سوم
مىرزەكىم ئابدۇللايېۋ 500سوم
ئابدۇكېرىم 500سوم
ئابابەكرى 300سوم
زەينەپ 500سوم
رۇستەم 1000سوم

چەت ئەللەردىن خەۋەرلەر

ئالاھىدە تۈزۈم جارىي قىلىندى

قىرغىزىستاننىڭ جەنۇبىدا، ئوش ۋىلايىتىدە ۋىلايەت تەۋەسىگە كىرىش ۋە چىقىشنىڭ ئالاھىدە تۈزۈمى جارىي قىلىندى.

ئوزبېكىستان ۋە تاجىكىستان بىلەن چېگارىداش ئوش ۋىلايىتى كوممېندانتىنىڭ بۇيرۇغىغا بىنائەن، بىر قاتار ناھىيەلەردە تەكشۈرۈش ئارالاش پۇنكتلىرى ۋە توسۇش پوستلىرى قۇرۇلدى. ئوشقا ئاتوموبىللارنىڭ بېرىشى چەكلىنىدۇ ۋە شەخسىي نەرسىلەرنى ۋە ترانسپورتنى قاتتىق تەكشۈرۈش توغرىلىق بۇيرۇق بېرىلگەن. ئاخىرقى ۋاقىتلاردا تاجىكىستاندىن قاچاقلارنىڭ كۆپىيىپ كەتكەنلىكىدىن ئوش ۋىلايىتىدىكى ۋەزىيەت خېلە مۇرەككەپلەشتى ۋە ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى قىرغىزىستاندا جىنايەتچىلىكنىڭ كۈچىيىپ كېتىشى ۋە ناركوتىكلار ھەم قورال-ياراغنىڭ چاپسان تارقىلىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەشمەكتە. ئوش ۋىلايىتى تەۋەسىدە 1990 ـ يىلى يازدىن باشلاپ ئاممىۋى مىللىي توقۇنۇشلاردىن كېيىن جارىي قىلىنغان پەۋقۇلئاددە ھالەت تۈزۈمى كۈچكە ئىگە بولىدۇ.

(ئىنتېرفاكس).

ئەنۋەر خوجىنىڭ تۇل قالغان ئايالى ئۆزىنى ئەيىبلىك دەپ ھېساپلىمايدۇ

ئالبانىيە كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئاساسچىسى ئەنۋەر خوجىنىڭ تۇل قالغان ئايالى يەتمىش ئىككى ياشلىق نەجمىيە خوجا تىرانىدا بولغان سوت مەجلىسىدە ئۆزىنىڭ ئەيىبسىزلىكى توغرىلىق بىلدۈردى. ئۇنىڭغا دۆلەت مەبلىغىنى تالان-تاراج قىلغانلىقتا ۋە ھاكىمىيەتنى سۇيىستېمال قىلغانلىقتا ئەيىپ قويۇلغان.

— مېنىڭ ۋىجدانىم پاك، مەن ئەيىپلىك ئەمەس، — دەپ بىلدۈردى ن. خوجا، — مەن شۇ دەۋردىكى كۈچكە ئىگە قانۇنلارغا مۇۋاپىق ھەرىكەت قىلغان ئىدىم. ئۇ چاغدا مۇنداق تەرتىپلەر پۈتكۈل شەرقىي ياۋروپىدا قوبۇل قىلىنغان ئىدى ۋە غەرپتە ئېتىراپ قىلىناتتى».

نەجمىيە خوجا خانىمغا ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە سوتلىنىۋاتقان كوممۇنىستىك رەھبەرلىكنىڭ سابىق ئىش باشقۇرغۇچىسى 39 ياشلىق كىنوبۇ جېلىغا سەككىز يىللىق تۈرمە جازاسىدىن ئۆلۈم جازاسىغىچە بولغان جازا چارىسى قوللىنىلىشى مۇمكىن.

فرانسىيە پرېزىدېنتى ئاگاھلاندۇرىدۇ

ئاقش پرېزىدېنتىغا تەبرىك

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋ ئاقش پرېزىدېنتى بىلل كلىنتونغا ئۇنىڭ لاۋازىمغا كىرىشكەنلىكى مۇناسىۋىتى بىلەن سەمىمىي تەبرىك تېلېگراممىسىنى يوللىدى.

تېلېگراممىدا قازاقىستان بىلەن ئاقش ئوتتۇرىسىدا بارلىق يۆلىنىشلەر بويىچە ئىشەنچ ۋە رازىمەنلىك روھىدا ئۇتۇقلۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتقان مۇناسىۋەتلەرنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈلىدىغانلىقىغا ئىشىنىدىغانلىقى ئىزھار قىلىنىدۇ. نۇرسۇلتان نازارباييېۋ قازاقىستاننىڭ بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ئۆز ئارا مەجبۇرىيەتلەرگە ئەمەل قىلىدىغانلىقىغا ئىشەندۈرىدۇ.

ئۇ ئامېرىكا خەلقىگە ئەڭ ياخشى-بەخت-سائادەت ۋە گۈللىنىش تىلەكلىرىنى يوللىدى.

(قاز تاگ).

كىم ئىر سېن خىتايغا مەخپىي بېرىپ كەلگەن

كورېيە خەلق دېموكراتىك جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى كىم ئىر سېن ئۆتكەن يىلى نويابىرنىڭ ئاخىرىدا خىتايغا مەخپىي بارغان ۋە بېيجىڭ رەھبەرلىكىگە ھەربىي ھەم ئىقتىسادىي ياردەم سوراپ مۇراجىئەت قىلغان. بۇ توغرىلىق ئۇنىڭ قېتىم 20 ـ يانۋار كۈنى ياپونىيەنىڭ ئېن-ئېيچى-كېي دۆلەت تېلې-رادىيو شىركىتى خىتاي پايتەختىدىكى خەۋەردار مەنبەلەرگە ئاساسلانغان ھالدا خەۋەر قىلدى. بېيجىڭ، دەپ تەكىتلەنگەن ئىدى ياپونىيە تېلې-رادىيو شىركىتىنىڭ يېڭىلىقلار كۆرسىتىشىدە، ھەربىي ياردەم توغرىلىق ئىلتىماسىنى رەت قىلغان، لېكىن شىمالىي كورېيەنى مالىيەۋى-ئىقتىسادىي جەھەتتىن قوللاپ-قۇۋۋەتلەشكە رازىلىق بەرگەن.

كخدج ئاممىۋى ئەخبارات ۋاسىتىلىرى جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ خىتايغا قىلغان سەپىرى توغرىلىق ھېچ نەرسە خەۋەر قىلمىغان.

(ئېتار-تاس).

تەيۋەن بىلەن خخج ئوتتۇرىسىدىكى سودا

خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى بىلەن تەيۋەن ئوتتۇرىسىدىكى شاڭگاڭ ئارقىلىق بولغان سودا كېلىشىملىرىنىڭ ئومۇمىي مىقدارى ئۆتكەن يىلىنىڭ ئون بىر ئېيى ئىچىدە رېكوردلىق دەرىجىگە ـ 6,64 ملليارد دوللارغا يەتكەن.

تىبەتنىڭ مۇستەقىللىق تەرەپدارلىرىغا ھۆكۈم چىقىرىلغان

تىبەت مۇئەممالىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان لوندوندا ئورۇنلاشقان خەلق ئارا ھوقۇق قوغداش تەشكىلاتى تىبەتنىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن نامايىشقا قاتناشقان بەش تىبەتلىك دېخانغا ھۆكۈم چىقىرىلغانلىقى توغرىلىق خەۋەر قىلغان.

لىخاسا شەھىرىنىڭ سوتى ئۇلارنى 13 يىلدىن 15 يىلغىچە تۈرمە جازاسىغا ھۆكۈم قىلغان. خىتاينىڭ ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى، ئادەتتە، سىياسىي سەۋەپلەر بويىچە چىقىرىلغان ھۆكۈملەر توغرىلىق سوت مەجلىسلىرى ھەققىدە خەۋەر قىلمايدۇ.

خېلىل ھەمرايېۋ

قازاقىستاننىڭ كوپ مىللەتلىك ئەدەبىياتى ئېغىر جۇدالىققا ئۇچرىدى ـ 15 ـ يانۋار كۈنى كورنەكلىك ئۇيغۇر شائىرى خېلىل ھەمرايېۋ ۋاپات بولدى.

خ. ھەمرايېۋ 1928 ـ يىلى تالدىقورغان ۋىلايىتى جېلىلىيۈزى يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ باللىق ۋە ياشلىق چاغلىرى ئۇيغۇرىستاننىڭ غۇلجا شەھرىدە ئۆتتى. شائىر 1961 ـ يىلى ئاباي ئامىدىكى قازاقىستان پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنى تۈگىتىپ، «كوممۇنىزم تۇغى» (ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى») گېزىتىدە بىر نەچچە يىل ئىشلىگەندىن كېيىن، 1966 ـ يىلدىن تاكى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە ئۆز يۇرتى پەنجىمدە مۇئەللىملىك قىلدى.

خ. ھەمرايېۋنىڭ دەسلەپكى شېئىرلىرى 40 ـ يىللارنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا قەرەللىك مەتبۇئاتتا كورۇنۇشكە باشلىغان. ئۇ 60 ـ يىللاردا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ كورنەكلىك ۋەكىلىگە ئايلاندى. شائىرنىڭ زېمىنىسىگە 30 ـ 40 ـ يىللار ۋاقىئەلىرى تەرەققىياتىنى بوغۇپ قويغان مىللىي ئەدەبىياتنى ياڭلىۋاشتىن تىكلەش ۋە يېڭى رىۋاجلىنىش باسقۇچىغا كوتىرىش ۋەزىپىسى چۈشتى. ئۇ ئىگىرمىگە يېقىن شېئىرىي كىتاپلارنىڭ مۇئەللىپى. شائىرنىڭ «ژۈرەك سىرى»، «ئىلى بويىدىكى ئاخشىلار»، «دالا يۇلتۇزلىرى»، «جاسارەت»، «دالا قىرانلىرى» كەبى كىتاپلىرى ھەقىقىي مەنادا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى چوڭ ۋاقىئە بولۇپ قالدى. ئۆز ئەسەرلىرىدە ئۇ كىتاپخانلارنى ئۆز خەلقىنىڭ قەھرىمانلىق ئۆتمۈشى بىلەن تونۇشتۇردى ۋە زامانداشلىرى توغرىلىق ھارماي-تالماي كۈيلىدى. بولۇپمۇ خېلىل ھەمرايېۋنى ئەجايىپ شائىر سۈپىتىدە تونۇتقان ئۆز يۇرتىنىڭ تەكرارلانماس، ئۆزىگە خاس گوزەللىكىنى كۈيلىشى، ئوسەك ۋادىسىدىكى ژۈرىكىگە يېقىن كىشىلەرنى چوڭ مۇھەببەت ـ ماھارەت بىلەن مەدھىيلىشى بولدى. بۇ ئەھۋال ئۇنىڭ ئەجايىپ ئىلھام ۋە تەۋرىنىش بىلەن يېزىلغان «دېخان» داستانىدا ئايان بولدى. مۇنداق ئەسەرلەرنى پەقەت چوڭ تالانت ئىگىلىرىلا يارىتىشى مۇمكىن.

خېلىل ھەمرايېۋ شېئىرىيىتىنىڭ دۇردانىسى بولۇپ ھېساپلانغان غەزەل، رۇبائىي، مۇخەممەسلەر ئۇيغۇر كلاسسىك شېئىرىيىتىنىڭ ماۋزۇ دائىرىسىنى كوپ جەھەتلەردىن كەڭەيتتى. يېڭى مەزمۇن بىلەن بېيىتتى. شائىرنىڭ كوپلىگەن ئەسەرلىرىگە كومپوزىتورلارنىڭ ناھاك ئىجات قىلغانلىقىمۇ ئۇنىڭ غەزەللىرىنىڭ ئەينە شۇ خىسلەتلىرى تۈپەيلىدىندۇر. ئۇ ئۇيغۇر باللار ئەدەبىياتىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىغىمۇ كوپ كۈچ چىقاردى.

خېلىل ھەمرايېۋنىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشتىكى خىزمەتلىرى مۇناسىپ باھالىنىپ، شائىر ھوكۈمەت مۇكاپاتلىرى بىلەن تەغدىرلەندى.

ئاتاقلىق شائىر، ئەجايىپ ئىنسان خېلىل ھەمرايېۋ خاتىرىسى كىتاپخانلار ۋە دوستلار قەلبىدە مەڭگۈ ساقلىنىدۇ.

ق. سۇلتانوۋ، ئا. سەرسېنباييېۋ، ق. ئايمانباييېۋ، س. تۇرسۇنوۋ، س. ئابدراخمانوۋ، ت. ئەبىلدىكوۋ، ي. ئازاماتوۋ، ب. ئەمىرخانوۋ، ئە. ھاشىروۋ، م. ئەخمەدىيېۋ، ن. ئەخمەتوۋ، ئو. بوكېيېۋ، ق. غوجامبەردىيېۋ، ئە. ئىبرايمولدايېۋ، ئا. قاسىموۋ، ب. قويشباييېۋ، ق. غوجامياروۋ، م. مۇغانوۋن، ئا. مەشۇروۋ، ە. مولداغالىيېۋ، ق.مىرزالىيېۋ، ب.نۇرژېكېيېۋ، ز. سەمەدىي، ك. تالىپوۋ، ە. توختەموۋ، ش. شاۋايېۋ ۋە بىر توپ قەلەمداش دوستلىرى.

ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ مەمۇرىيىتى، خەلق دېپۇتاتلىرى ناھىيەلىك كېڭىشى شائىر

خېلىل ھەمرايېۋنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىگە ۋە قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

خۇرشىدە ئىلاخۇنوۋا

مەرسىيە

(شائىر خېلىل ھەمرانىڭ ۋاپاتىغا)

چۈشلىرىم بۇزۇلۇپ موشۇ يېقىندىن
ئەنسىرەپ ژۈرەتتىم تەشۋىشكە پېتىپ.
سوغ خەۋەر ژۈرەككە سانچىلدى گويا
ئۇستاز، ئۇ دۇنياغا قايسەنكەن كېتىپ.
ياركەنت ئاسمىنىدىن بىر يۇلتۇز كوچۇپ،
ئۇنىڭ قارا چېچى چۈگۈلدى ئەنسىز.
پەرىشان ئالەمنىڭ مۇڭىنى قۇچۇپ،
ھازىدا ئوكسۈيدۇ تەبىئەت ئۈنسىز.
شېئىر ئىدى ـ ھەمرا، ھەمرايىم شېئىر،
ئايرىلىپ قالدۇقمۇ ئۇستازدىن بېۋاق.
ياق، قىيالمايمەن سېنى ئولۈمگە،
شائىرنىڭ ئۆمرى ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق...
ئەرشتىن چۈشمەكتە ئاق رومال تۇتۇپ،
شائىرغا قايغۇرۇپ ئۇ پەرىشتەلەر.
جىنازا ئۈستىدە ئەگىپ ياش توكۇپ،
تۇل قالغان كەبى ئۇ ئىلھام پەرىلەر.
ئىلى دەرياسىمۇ بۈگۈن ماتەمدە،
ئاقار كوز ياش كەبى قىرغاقتا سۇران.
قۇشلارمۇ قانات قاقماس پەلەكتە،
ئوسەك باغلىرىدا ھۇلايدۇ بوران.
مۇسىبەت چاقماقتەك ئاۋىدى ھەر يان،
تەڭرىتاغ تەۋرىدى چوككەندەك غەمگە.
ئاۋىمنى قاپلىغان قاپقارا تۇمان،
ئوغلانى زېمىندىن قايتقان شۇ دەمدە.
شېئىرنىڭ نۇر سۈپەت گۈلشەن بېغىدىك،
باغرىڭدا ئېچىلغان بىز نىمجان چېچەك.
شائىرلار سەردارى، ئىشەنچ تېغىدىك،
سەن ئامان تەلپۈنگەن ئۇلۇق كېلەچەك.
جۈپتىدىن ئايرىلغان ئىلھام قۇشلىرىدەك،
ئوزىنى كوكلەرگە ئېتىپ زارلايدۇ.
مېھرىدىن پۈتۈلگەن شائىر قوشىقىدەك،
خاتىرىڭدىن ئالقىپ، يۇرتنى ئارلايدۇ.

نۇرەھمەت ئەخمەت

جۇدالىق

(خېلىل ھەمرا خاتىرىسىگە)

مىڭ لەنەتلەر ئوقۇيمەن ساڭا ئەي ئەجەل،
ئاق ـ قارىنى ئايرىتماي يالمايسەن تۇگەل.
شائىرنى ئېپ كەتتىڭ، بويىنىنى قىسىپ،
غېرىپسىنىپ قالدىڭمۇ ئوز ئىمسكىن ئەل.
ئۇ خەلقىنىڭ ئاتەش قەلب ئوغلانى ئىدى،
ژۈرىكى ياخشىلىقنىڭ گۈلخانى ئىدى.
ئېسىل سوزنى مارجان قىپ تىزسا مىسراغا،
شېئىرىيەتنىڭ بېقىياس بوستانى ئىدى.
ياشىدى ئۇ خەلقىنىڭ ھەمراسى بولۇپ،
دىللىرىنى يورۇتقان زىياسى بولۇپ.
ئۇ ياشىدى بىز بىلەن ئۇلۇق غەزەلخان
بىلال نازىمنىڭ تىرىك سىماسى بولۇپ.
شائىر كەتتى،
قەبرىدە ژىغلايمەن بۈگۈن،
ھىجراندىن زامانەڭگە سىغمايمەن بۈگۈن.
ئۇستازىمدىن ئايرىلىپ، ئوزەمنى ـ ئوزەم
جۇدالىقنىڭ تىغىدا تىغلايمەن بۈگۈن...

مۇھەررىر ئا. قاسىمي

يېڭى ھايات
ئالمۇتا 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 ـ قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىنىسترلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
ھاكىم مۇھەممەت

تېلېفونلار: مۇھەررىر ـ 69 ـ 86 ـ 33، مەسئۇل كاتىپ ـ 50 ـ 86 ـ 33، سەياسىي-ئىجتىمائىي بولۇم 81 ـ 86 ـ 33، ئەدەبىيات بولۇمى ـ 27 ـ 86 ـ 33، «زىيارەت» تىجارەت بولۇمى ـ 06 ـ 86 ـ 33.

زاكاز (3614) تىراژ 6000

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, регистрационное свидетельство № 486. Выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Деуiр», Алма-Ата, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مۇقىمسى تەھرىراتىمىزنىڭ مۇقىمسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ЖАҢА ӨМІР

يېڭى ھايات

ЙЕҢИ ҺАЯТ

1993 ـ يىل 30 ـ يانۋار شەنبە
№4 (3657)

ئەركىن باھا

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى ـ رويۇڭ سامان بولماس

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ـ سىياسىي ھەپتىلىك گېزىت

گېزىت 1970 ـ يىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

مىنسكىدىكى مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى

مىنسكى (ئىتار ـ تاس ـ س ۋە قازتاگىنىڭ مەخسۇس مۇخبىرلىرى). بېلارۇس جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ رەئىسى ستانىسلاۋ شۇشكېۋىچ مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنى ئېچىپ، دولەتلەر ئارا ۋە ھوكۇمەتلەر باشلىقلىرىنىڭ مىنسكىدىكى ئۇچرىشىشىنى ئىلگىرى بولمىغان يەكدىللىك ۋە مەزمۇنلۇق شارائىتتا ئوتكەن ئۇچرىشىش، دەپ ئاتىدى.

ئۇچرىشىشقا قاتناشقۇچىلار، دەپ داۋاملاشتۇردى ئۇ، «بىر ـ بىرىنى ياخشى چۇشەندى». مەلۇمكى، مىنسكىدىكى ئۇچرىشىشقا ھەمدەمنىڭ ئون مەملىكىتىنىڭ دولەت ۋە ھوكۇمەت باشلىقلىرى قاتناشتى. مەجلىس داۋامىدا 30 مەسىلە قارالدى، بېلارۇس رەھبىرىنىڭ قانائەتلىنىش بىلەن تەكىتلىشىچە، بۇ مەسىلىلەرنىڭ ھەممىسى بويىچە «ئىجابىي قارارلار قوبۇل قىلىندى».

جۇملىدىن، دولەتلەر ئارا بانكىنى تەسىس قىلىش، قىممەت قەغەزلەرنىڭ دولەتلەر ئارا بازىرىنى تەڭشەش، ھەمدەم ئۇستاۋىنىڭ لايىھىسى توغرىلىق قارارلار قوبۇل قىلىندى. ھەمدەم ئۇداپىيە مىنىسترلىرىنىڭ كېڭىشى توغرىلىق مەسىلەر قارالدى. تاجىكىستاندىكى ۋەزىيەت، تاجىكىستان ـ ئافغانىستان چېگارىسىدىكى ۋەزىيەتنى ئوراقلاشتۇرۇش چارىلىرى توغرىلىق ئىخباراتلار تىڭشالدى.

بېلارۇس رەھبىرى ئەرمەنىستان پرېزىدېنتىنىڭ تەكلىۋى بويىچە ژۇقورى دەرىجىدىكى نوۋەتتىكى ئۇچرىشىشنىڭ 30 ـ ئاپرېلدا يېرېۋاندا ئوتكۇزۇلىدىغانلىقىنى خەۋەرلىدى. 12 ـ مارتتا بولسا ھوكۇمەت باشلىقلىرى موسكۋاغا ژىغىلىدۇ.

ستانىسلاۋ شۇشكېۋىچنىڭ پىكرىچە، مەجلىس داۋامىدا ئىختىسادىي ئوز ئارا ھەرىكەت قىلىش، ھەربىي ـ سىياسىي ساھادىكى ماۋقەلەرنى ئېنىق بەلگۈلەش ئەتجىدارلىق ھەل قىلىندى. غالبىيەتنىڭ 50 ژىللىقىنى نىشانلاشقا تەييارلىق كورۇش توغرىلىق مەسىلە قارالدى ۋە قارار قوبۇل قىلىندى. ئۇنىڭدىن تاشقىرى ھەمدەمنىڭ دولەتلەر ئارا سوتىنى قۇرۇش ھەم ئۇنىڭ ئاساسىي پرىنسىپلىرى توغرىلىق ۋە ئىنسان ھوقۇقى ھەم ئاساسىي ئەركىنلىكلەر ساھاسىدىكى دېكلاراتسىيە لايىھىسى توغرىلىق مەسىلەر مۇھاكىمە قىلىندى.

روسسىيە مىنىسترلار كېڭىشىنىڭ رەئىسى ۋىكتور چېرنومىردىن ژۇرنالىستلارغا ھوكۇمەتلەر باشلىقلىرىنىڭ مەجلىسىدە 14 ھوججەتنىڭ قارالغانلىقىنى، تورت ھوججەتنىڭ دولەت باشلىقلىرىغا تەغدىم قىلىنغانلىقىنى خەۋەرلىدى. قوشۇمچە ئىشلەشكە ئەۋەتىلگەن ھوججەتلەردىن باشقا ھوججەتلەرنىڭ ھەممىسى ئىمزالاندى.

ھەمدەم ئۇستاۋى توغرىلىق مەسىلە مىنسكىدىكى ئۇچرىشىشتا ئەڭ مۇرەككەپ مەسىلىلەرنىڭ بىرى بولدى، دەپ ھېساپلايدۇ روسسىيە پرېزىدېنتى بورىس يېلتسىن. ئۇنىڭ سوزىچە، «يېتەرلىك مۇنازىرىلەردىن كېيىن» بۇ مەسىلە بويىچمۇ قارار تېپىلدى. بورىس يېلتسىن ھەمدەم ئۇستاۋى توغرىلىق تەييارلانغان قارارنى ھەمدوستلۇق ئەللىرىنىڭ 7 باشلىغىنىڭ ئىمزالىغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. بەزى بىر دولەتلەر باشلىقلىرىنىڭ مەۋقەسىنى ھېساپقا ئېلىپ، ئۇستاۋ توغرىلىق ئومۇمىي بىلدۇرۇشنى ئىمزالاش توغرىلىق كېلىشىم قولغا كەلتۇرۇلدى. ئۇنى ئۇچرىشىشقا قاتناشقۇچىلارنىڭ ھەممىسى ئىمزالىدى. «ئۇستاۋنى ئىمزالاش توغرىلىق قارارنىڭ ھەر قاداق دولەت باشلىغىغا، ئۇنى ھەر قاداق ۋاقىتتا ئىمزالاش ئۇچۇن ئوچۇق دەپ ئېلان قىلىنىشى، ئۇستاۋتىكى ئەڭ مۇھىم نەرسە بولدى»، دەپ تەكىتلىدى روسسىيە پرېزىدېنتى.

ئۇكرائىنا رەھبىرى لېونىد كراۋچۇك ھەمدەمنىڭ سترۇكتۇرا سۇپىتىدە بارلىق ساھالاردا ـ سىياسەت ۋە ئىختىسات ساھالىرىدا ئوز ئىشىنى مۇكەممەلەشتۇرۇش ئۇچۇن ئىقتىدارىغا ئېگە ئىكەنلىكى توغرىلىق پىكرىنى ئېيتتى. ئۇ ئۇستاۋنى ئىمزالىغان ۋە ئىمزالىمىغان دولەتلەرنى قانداقتۇ بىر ئاقولاي ئەھۋاللار كۇتۇپ تۇرمايدىغانلىقىنى تەكىتلىدى. «ھەمدەم ئىشلەۋاتىدۇ ۋە بىز ھەممىمىز ـ ھەمدەم ئەزالىرى، ئۇنى مۇكەممەلەشتۇرۇشكە پائال قاتنىشىۋاتىمىز».

بېلارۇس دېلېگاتسىيەسىنىڭ باشلىغى ستانىسلاۋ شۇشكېۋىچ ئىتار ـ تاس ـ س مۇخبىرىنىڭ يادرو سىياسىتى مەسىلىسى بويىچە مۇنازىرىنىڭ ئومۇمىي يەكۇنى قانداق بولغانلىقى توغرىلىق سوئالىغا جاۋاپ بېرىپ، مۇنداق دېدى: «ھەمدەم دولەتلىرى كوللېكتىۋلىق مۇداپىيە مەسىلىسى بويىچە ئېگىلەۋاتقان خىلمۇ ـ خىل مەۋقەلەر ئەستىقلەنگەن. مەسىلەن، بېلارۇس كوللېكتىۋلىق مۇداپىيە سىستېمىسىغا قاتناشمايدۇ. بىز جۇمھۇرىيىتىمىز تېررىتورىيەسىدىكى يادرو ئەسكەرلىرىنى روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ يادرو ئەسكەرلىرى دەپ ھېساپلايمىزۋە ئىككى تەرەپلىمە كېلىشىملەر ئاساسىدا روسسىيەنىڭ مۇشۇ ئەسكەرلەرنى ئېلىپ كېتىشى توغرىلىق بارلىق مەسىلىلەرنى ھەل قىلىۋاتىمىز».

تاشكەنتتىكى يانۋار ئۇچرىشىشىغا قاتناشقان ئاسىيە دولەتلىرىنىڭ پرېزىدېنتلىرىغا ئۇلارنىڭ پىكرىچە، ھەمدەم بىلەن ئوز ئارا ھەرىكەت قىلىش يوللىرىنى قانداق كورۇۋاتقانلىقى توغرىلىق سوئال قويۇلدى. ئوزبەكىستان پرېزىدېنتى ئىسلام كەرىموۋنىڭ پىكرىچە، بۇ ئۇچرىشىش پائالىيىتى ھەمدەم مەنپىيەتلىرىگە قارشى كېلىدىغان يېڭى تەشكىلنى قۇرۇش مەخسىتىدە بولمىغان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، دەپ تەكىتلىدى ئوزبەكىستان پرېزىدېنتى تاشكەنت ئۇچرىشىشىغا قاتناشقۇچىلار، «ئەگەر ھەمدەم ھازىرقى شەكلىدە مەۋجۇت بولسا، ئەگەر ھەر بىر مەملىكەت ھەمدوستلۇقنى ئوز مەنپىيىتىدە پايدىلانسا، بىز ئوزىمىزنىڭ ئىقتىدارىنى پايدىلىنىش ئۇچۇن ئوزىمىز خىلە ئەتىجىلىك ھەمكارلىشىشقا مەجبۇر بولىمىز»، دېگەن ئومۇمىي پىكىرگە كەلدى.

قازاقىستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييۋمۇ تاشكەنت ئۇچرىشىشىدا قانداقتۇ بىر يېڭى دولەت تەشكىلىي توغرىلىق سوز بولمىغانلىقىنى بىلدۇردى. سوز ئېنېرگىيە بىلەن بىرلىشىپ تەمىنلەش، كاسپىي توغۇر يول ترانسپورتى ئارقىلىق تۇركىيەگە، ئىرانغا ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن جەنۇپقا، خىتاي ئارقىلىق بولسا تىنچ ئوكيانغا چىقىش توغرىلىق بولدى. بىز بارلىق ئوتتۇرا ئاسىيە جۇمھۇرىيەتلىرىنى ۋە قازاقىستاننى تەشۋىشلەندۇرۇۋاتقان مۇئەممالاردىن ۋە ئەڭ ئالدى بىلەن ئارال مەسىلىسىنى مۇھاكىمە قىلدۇق.

نۇرسۇلتان نازارباييۋ «تاشكەنت ئۇچرىشىشىنىڭ ھەمدوستلۇقنىڭ بۇگۇنكى مەجلىسىگە ياخشى تەسىر قىلغانلىقىنى» تەكىتلىدى. ئۇ قازاقىستانمۇ ئوزىنىڭ سۇۋېرېنىتېتىنى ۋە مۇستەقىللىكىنى قىممەت تۇتىسمۇ، شەخسەن ئوزىنىڭ ھەر قاچان ئىنتېگراتسىيە تەرەپدارى بولۇپ كەلگەنلىكىنى تەكىتلىدى.

ھەممە مەجلىسلەردە، دېدى قازاقىستان پرېزىدېنتى، مەن بىزنىڭ ئىختىسادىي بوشلۇغىمىزنىڭ ئىشلىشى كېرەكلىكى توغرىلىق ئەمەلىي تەكلىپلەرنى بەردىم، ئۇ چاغدا بوھرانىمۇ خەلقلىرىمىزگە ئانچىلا زەربە كەلتۇرمىگەن بولار ئېدى. بۇگۇنكى مەجلىسكە مەن ناھايىتى رازى. چۇنكى ئەق بۇگۇن مەن تەكلىپ قىلغان ھوججەتلەر ئىمزالاندى. ئەڭ ئالدى بىلەن «دولەتەر ئارا بانك توغرىلىق ھوججەت ئىمزالاندى. بۇ ھوججەت سوم پايدىلىنىش يولىدا قېلىشنى خالىغانلارغا نورمال ئىشلەش ئىمكانىيىتىنى بېرىدۇ. بۇگۇن، دەپ خەۋەرلىدى، نۇرسۇلتان نازارباييۋ ژۇرنالىستلارغا ھەمدوستلۇق دولەتلىرى ئۇچۇن بېتەرەپ سوت قۇرۇش توغرىلىق تەكلىۋىم ئوتمىدى، ئۇ دولەتلەر ئارا توقۇنۇشلۇق مەسىلىلەرنى قارىغان بولار ئېدى. بىراق مەن بۇ مەسىلىنىڭ نوۋەتتىكى مەجلىستە قارىلىدىغانلىقىدىن خوشالمەن».

قازاقىستان باشلىغى بۇ يەردە تاشكەنت ئۇچرىشىشى توغرىلىق ئورغۇن سوزلەر ئومسكىدا ئوتكەن ئۇچرىشىشنى تامامەن ئەسكە ئالمايۋاتقانلىقىنى چۇشەنمەيۋاتقانلىقىنى بىلدۇردى. چۇنكى موشۇ ھەر ئىككى ئۇچرىشىش، دەپ تەكىتلىدى ئۇ، ئوخشاش ئۇچرىشىشلاردۇر. ئۇلار ئەڭ ئالدى بىلەن ھەمدوستلۇق دولەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى مۇستەھكەملەشكە، سودىنى ئاكتىۋ تەرەققىي ئەتكۇزۇشكە، ئوز ئارا مەھسۇلات يەتكۇزۇپ بېرىشنى يولغا سېلىشقا قارىتىلغان.

روسسىيە پرېزىدېنتىمۇ ئوتتۇرا ئاسىيە دولەتلىرىنىڭ تاشكەنت ئۇچرىشىشىغا مۇناسىۋەتلىك پىكرىنى ئېيتتى. بورىس يېلتسىن بۇ رېگىون دولەتلىرىنىڭ «ئەق ئۇلار ئۇچۇن ئاھايىتى سېپىتسىفىكلىق بولغان» مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلىدىغانلىقىنى تەكىتلىدى. «پەقەت بۇنى ماقۇللاشلا كېرەك، ـ دېدى ئۇ، ـ بۇنىڭدىن قانداقتۇ بىر غەرەزلىك مەخسەتنى ئىزدەشنىڭ تامامەن ھاجىتى يوق».

ئۇكرائىنا پرېزىدېنتى لېونىد كراۋچۇك ھەمدەمدىكى ئىختىسادىي ۋەزىيەت توغرىلىق سوئالغا جاۋاپ بېرىپ، بۇ ساھادا ئىشنىڭ ھازىرچە ناچار، ھەتتا ناھايىتى ناچار كېتىپ بارغانلىقىنى تەكىتلىدى. خەلقنىڭ تۇرمۇش دەرىجىسمۇ ھازىرچە ئەڭ توۋەن تەلەپلەرگە جاۋاپ بەرمەيدۇ. ئامما ئەگەر ھەمدەم بولمىغان بولسا، ئۇنىڭدىنمۇ ناچار بولغان بولار ئېدى.

روسسىيە پرېزىدېنتى بورىس يېلتسىن مىنسكى ئۇچرىشىشىدا مۇھاكىمە قىلىنغان تاجىكىستاندىكى ۋەزىيەتكە باغلىق مەسىلىلەرگە توختىلىپ، تاجىكىستاننىڭ يېڭى رەھبەرلىرىگە يار دەم قىلىش چارىلىرىنىڭ ئىشلىنىپ چىققانلىقىنى ئېيتتى. جۇملىدىن، ئۇ تاجىكىستان ۋە ئافغانىستان ئوتتۇرىسىدىكى چېگارىنى مۇستەھكەملەش توغرىلىق قارارنىڭ قوبۇل قىلىنغانلىقىنى خەۋەرلىدى.

ستانىسلاۋ شۇشكېۋىچ 1991 ـ ژىل دېكابردا بېلوۋېژىي ئورمىنىدا ئىتتىپاق پارچىلانغان دەپ ھېساپلايدىغانلارنىڭ پىكرىنى قەتئىي رەت قىلدى. «ئىتتىپاقنى چوڭ دولەت مەنپىيەتلىرىگە رىئايە قىلماي، بەلكى ھاكىمىيەت بېشىدا بولۇشقا ئىنتىلغانلار، ئۇ ئىنگىچە پارچىلاپ بولغان». «خۇداغا شۇكرى، بىز پارچىلىنىشنىڭ موشۇ بېمەنە جەريانىنى ئوز ۋاقتىدا توختاتتۇق. مېنىڭچە ئەتجىلەرمۇ ئۇ چۇق كورىنىپ تۇرىدۇ: دولەتلەر ۋە ھوكۇمەتلەر باشلىقلىرى ھېچ قاچان بىر ـ بىرىنى شۇنداق ھورمەتلەپ، بىر بىرىنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى شۇنداق چۇشىنىپ ئۇچراشمىغان. بۇ ھەمدەمنىڭ ئەڭ ئاساسىي ئەتجىسىدۇر» ـ دەپ بىلدۇردى ستانىسلاۋ شۇشكېۋىچ.

ھەم يېقىن، ھەم ژىراق چەت ئەل ژۇرنالىستلىرىدا باشقىمۇ كوپلىگەن سوئاللار بولدى، ئەلۋەتتە، بىراق مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى ئۇچۇن ئاجرىتىلغان ۋاقىت تۇگىدى. ئامما مىنسكى ئۇچرىشىشىدا قوبۇل قىلىنغان ھوججەتلەر پىكىر قىلىش ۋە باھا بېرىش ئۇچۇن باي ماتېرىيال بېرىدۇ.

ئالىي كېڭەش سېسسىيەسىدە

26 ـ يانۋار كۇنى سېرىكبولسىن ئەبدىلدىننىڭ رەئىسلىگىدە خەلق دېپۇتاتلىرى مۇستەقىل قازاقىستاننىڭ دەسلەپكى ئاساسىي قانۇنىنى ماددىلار بويىچە قوبۇل قىلىشنى داۋاملاشتۇردى. كونستىتۇتسىيە كومىسسىيەسى رەئىسىنىڭ نورۇنباسارى زىنائىدا فېدوتوۋا پارلامېنتارىيلارنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاپ بەردى.

دېپۇتاتلار يېقىندا قوبۇل قىلىنغان كونستىتۇتسىيە تۇزۇلۇشىنىڭ ئاساسلىرى توغرىلىق پۇنكتلاردىن كېيىن ئومۇمىي قائىدىلەر، پۇخرالىق ۋە پۇخرالار ھوقۇقلىرى ۋە ئەركىنلىكى، سىياسىي ھوقۇقلار ۋە ئەركىنلىكلەر، ئىختىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ھوقۇقلار توغرىلىق پۇخرالارنىڭ ئاساسىي مەجبۇرىيەتلىرى، ھوقۇق ۋە ئەركىنلىكلىرىنىڭ كاپالەتلىرى، مۇلۇك ۋە تىجارەتچىلىك، ئائىلە، جەمىيەتلىك بىرلەشمىلەر توغرىلىق باپلار ئۇچۇن ئاۋاز بەردى.

سېسسىيە ئىشىغا جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييۋ قاتنىشىۋاتىدۇ.

* * *

27 ـ يانۋار كۇنى پارلامېنت سېرىكبولسىن ئەبدىلدىننىڭ رەئىسلىگىدە ئىشلىدى. خەلق دېپۇتاتلىرى ئالىي كېڭەش ۋە جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى توغرىلىق ئاساسىي قانۇننىڭ 12 ـ 13 ـ باپلىرىنى مۇھاكىمە قىلدى. كونستىتۇتسىيە كومىسسىيەسى رەئىسىنىڭ نورۇنباسارى زىنائىدا فېدوتوۋا دېپۇتاتلارنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاپ بەردى. بۇ باپلار ئوزگىرىشلەر ۋە قوشۇمچىلار كىرگۇزۇلگەندىن كېيىن ماددىلار بويىچە قوبۇل قىلىندى.

سېسسىيە ئىشىغا قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييۋ قاتنىشىۋاتىدۇ.

(قازتاگ).

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى

نۇرسۇلتان ئەبىش ئوغلى نازاربايېۋقا

كوپىيەسى: ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتى-نىڭ، قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پارلا-مېنتلىرى بىلەن ھۆكۈمەتلىرىگە، ۋۇجۇددا تەكىتلەنگەن مۇستەقىل دۆلەتلەرنىڭ ئەخ-بارات ئاگېنتلىقلىرىغا

ئۆز ۋاقتىدا دۇنيا مەتبۇئاتى 1990- يىلى ئاپرېل- ماي ئايلىرىدا شەرقىي تۈر-كىستاننىڭ ئۈچ ئايماقىدا قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ باۋىن يېزىسىدا قانلىق پاجىئە يۈز بەرگەنلىكى توغرىلىق خەۋەردار قىلغان ئىدى. خى-تاينىڭ دىكتاتورلۇق كوممۇنىستىك ھۆكۈمە-تى بۇ يېزىنىڭ ئەتراپىغا 200مىڭدىن ئو-شۇق ئەسكەرنى ئەۋەتىپ، توققۇز ئاتال-لىق ئۈقتىنى يەر بىلەن يەكسان قىلىپ، 3 مىڭدىن ئوشۇق يەرلىك ئاھالىنى ئۇيغۇرلار بىلەن قىرغىزلارنى قىرغىن قىلدى، 27مىڭ ئادەمنى قاماققا ئالدى.

بۇ پاجىئە توغرىلىق تەپسىلىي ئەخباراتنى بىز 1990- يىلى ئۆكتەبىردە گېرمانىيەنىڭ پايتەختى بوننىدا ئۆتكەن 8- خەلق ئارا يادرو قوراللىرىغا قارشى كونگرېسىنىڭ ئىش-تىراكچىلىرىغا بەرگەن ئىدۇق. مەزكۇر قۇرۇل-دا شەرقىي تۈركىستان ۋەكىللىرى دۇنيا-ۋى جامائەتچىلىككە ياردەم بېرىش ۋە قول-لاپ- قۇۋۋەتلەش ئىلتىماسى بىلەن مۇراجە-ئەت قىلغان ئىدى.

ئالمۇتا شەھىرىدە ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىقلار بۇ پاجىئەنىڭ ئالدىدا، 1990- يىلى ئاپرېلدا ئېھتىمال بولغان ئا-قىۋەت توغرىلىق ئاگاھلاندۇرغان ھالدا، سا-بىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ سابىق ئالىي كې-ڭەشگە تېلېگرامما بىلەن مۇراجەت قىلغان بولسىمۇ، ئەپسۇسكى بۇنىڭغا ھېچ قانداق ئىنكاس قىلىنمىغان ئىدى.

پاجىئەدىن كېيىن، خەلق ئارا «شەرقىي تۈركىستان» كومىتېتى 1992- يىلى فېۋ-رالدا خىتاينىڭ كوممۇنىستىك ھۆكۈمىتى ئەمەلىيەتتە يۈرگۈزۈۋاتقان شەرقىي تۈر-كىستاننى خىتايلاشتۇرۇش ۋە دېموكراتىك ھەم مىللىي ئەركىنلىكلەرنى باستۇرۇش سى-ياسىتىنى توختىتىشقا ياردەم بېرىش ئىلتى-ماسى بىلەن مۇستەقىل دۆلەتلەر ھەمدوستى-لىقىنىڭ دۆلەت ۋە ھۆكۈمەت باشلىقلىرىغا مۇراجىئەت ئەۋەتكەن ئىدى.

ئەپسۇسكى، بىزنىڭ بۇ مۇراجىئىتىمىزگە-مۇ تا ھوشۇ كۈنگىچە بىرمۇ مۇستەقىل دۆ-لەتتىن جاۋاپ ئېلىنمىدى.

ھازىر بىز ئاخىرقى ۋاقىتلاردا (1993- يىلنىڭ يانۋاردىن باشلاپ) خىتاي ھاكىمى-يەت ئورۇنلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئافغانىستان بىلەن بولغان چېگارىسىغا خو-تەن ۋىلايىتىگە، خېلە ئورغۇن ھەربىي كۈچ توپلاۋاتقانلىقى ۋە يەنە بىر قانلىق قىرغىن-چىلىق ئۇيۇشتۇرۇشقا ئۇرۇنۇۋاتقانلىقى توغرىلىق مەلۇماتلارغا ئىگە. ئاخىرقى ئېنىق مەلۇماتلارغا قارىغاندا، شەرقىي تۈركىستا-نىڭ شىمالىدا ئورۇنلاشتۇرۇلغان بىر نەچچە دىۋىزىيە خوتەن ۋىلايىتىدىكى قارغىلىق نا-ھىيەسىگە تاشلانغان. ھەربىي ۋېرتولېيوتلار ھەر كۈنى بۇ تەۋە ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئوت-مەكتە ۋە بۇ يەرنىڭ ئاھالىسى چەت ئەل بىلەن زىچ ئالاقە ئورناتتى دېگەن باھانە- سەۋەپ بىلەن، يەرلىك تۇرغۇنلارنىڭ كوپ-چىلىكى قاماققا ئېلىنىۋاتىدۇ.

بىز بۇ ئەھۋالغا چوڭقۇر تەشۋىشلىنىۋا-تىمىز. بىز ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ ئېنىق مەلۇماتلارنى سىلەرگە يەتكۈزۈشنى زورۇر دەپ ھېساپلايمىز.

بىزنى مەنىۋىي قوللاپ- قۇۋۋەتلەش ۋە بىزنى چۈشىنىش، شەرقىي تۈركىستان يېرى-دە بۇنىڭدىن كېيىن مۇنداق پاجىئەگە يول قويماسلىق ئىلتىماسى بىلەن سىزگە مۇرا-جەت قىلىۋاتىمىز.

ھۆرمەت بىلەن: خەلق ئارا «شەرقىي تۈركىستان» كومىتېتىنىڭ پرېزىدېنتى ي. مۇخلىسىي. خەلق ئارا «شەرقىي تۈركىس-تان» كومىتېتى رىياسىتىنىڭ ئەزاسى ئا. تۇردى.

ئۇيغۇرلارغا ژۇرنال كېرەكمۇ؟

موشۇ سوئال بىلەن بىز بۈگۈن پۈتۈن لۈك ئۇيغۇر قېرىنداشلارغا مۇراجەت قىلماقچى-مىز. ھەقىقەتەنمۇ بىزگە ژۇرنال كېرەكمۇ ياكى ھاجىتى يوقمۇ؟

ياخشى مەلۇمكى، سوۋېت ئىتتىپاقى مەۋ-جۇت بولۇپ تۇرغان يەتمىش يىل داۋامىدا ئاز سانلىق ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قولى يەت-مەي كەلگەن كوپ خاھىش- ئارزۇلىرىنىڭ بىرسى- ئەدەبىي ژۇرنال چىقىرىش ئىدى. ئەپسۇسكى، ئۇ ئارزۇ ئەمەلگە ئاشمىدى. ھازىر مەتبۇئات ئەركىنلىكى، مۇستەقىل دو-لەتتىكى دېموكراتىيەلىك يۈرۈلۈش شارائىتى-غا بولا بىز بۇ مەخسەتكە مۇيەسسەر بو-لالمىدۇق. بىر يىلدىن بېرى «ئارزۇ» ژۇرنا-لى يورۇق كورۈۋاتىدۇ. ژۇرنالخانلار ياخ-شى خەۋەرداركى، مەزكۇر ئەدەبىي ژۇرنا-غا ھوكۈمەت تەرىپىدىن ياردەم بولمىدى، ئۇ پەقەت ۋۇرىگىدە ئوتى بار، مىللىي غۇ-رۇرى ئۈستۈن، مەسىلىنى كەڭ چۈشىندى-غان ئەزىمەتلەرنىڭ ماددىي ياردىمى، يەنى ئانە ئاساسىدا نەشىر قىلىنىشقا باشلىدى. يوق يەردىن بارلىققا كەلگەن ژۇرنال تەس-دىپى ھادىسىمۇ ياكى چوڭ مەخسەتنى كوز-لىگەن ئەمەلىي ئەجىرمۇ؟ ئوچۇق ئېيتىمىز-كى، ھازىر تەسادىپى ھېچ نەرسە بولۇشقا ئېگىش ئەمەس، ھەر قانداق ئىش- ھەر-كەت جىددىي ۋە زورۇر. چۈنكى بىز ئۈچۈن ئەھمىيەتسىز ھېچ قانداق پائالىيەت يوق. «ئارزۇ» ژۇرنالىمۇ ئەينە شۇ جۈملىدىن. ئۇنىڭ ئوز مۇددىئاسى، كوزلىگەن نىشانى بار.

ئېيتايلى، ئوز تارىخىنى بىلمەسلىك پۈ-تۈن بىر خەلق ئۈچۈن- ئەيىپ. چۈنكى ئوتمۇشسىز كېلەچەك يوق. شۇڭلاشقا بىز تارىخ ئالدىدا، ئەجداتلار روھى ئالدىدا سا-دىق-ساداقەت بولۇشىمىز لازىم. ئۇنى كەلگۈ-سى ئەۋلاتقا ساغلام يەتكۈزۈپ بېرىش - ھەر بىر ساۋاتلىق ئۇيغۇرنىڭ ۋەزىپىسى. «ئارزۇ» ئەينە شۇ نىيەت ئاساسىدا ئوز پا-ئالىيىتىنى يۈرگۈزۈۋاتىدۇ. تېخىمۇ ئېنىغ-راق ئېيتساق،- «ئارزۇ» ژۇرنالى- ئە-سىرلەر ساداسى.

«ئارزۇ» ژۇرنالى- ئەجدات بېشىدىن كەچۈرگەن ئالەمشۇمۇل ھادىسىلەرنىڭ بەدى-ي كەشتىسى.

«ئارزۇ» ژۇرنالى- تارىخ غەمگۇزارى، ھېكايىسى، بۈگۈن بىز يارىتىۋاتقان ئوز تا-رىخىمىزنىڭ بولغۇسى يىلنامىسى.

ئامما بۇ ژۇرنال ئەمەلىيەتنىڭ چېكى ئەمەس. ئۇنىڭ باشقا مۇدىئالىرىمۇ يېتىپ ئاشىدۇ. مەسىلەن، قېدىمدىن كېلىۋاتقان بۇ-يۈك مەدەنىيىتىمىز، مىللىي ئېتنىكلىق ئالا-ھىدىلىك، ئېتنوگرافىيەلىك باي غەزىنىمىز، ئۆرپى- ئادەتلىرىمىز، پەن ۋە سەنئىتىمىز، شۇنداقلا بېقىياس كلاسسىك ئەدەبىياتىمىز- ھەممىسى ژۇرنال سەھىپىلىرىدە ئوز ئىپادى-سىنى تاپىقۇسى.

ژۇرنال ئىجات مەيدانىدا دايىم ئىزدىنىش-نە بولۇپ، ئوزىنىڭ جۇغراپىيەلىك دائىرى-سىنى تېخىمۇ كېڭەيتىشنى كۆز تەرتىۋىدىن چۈشەرمەيدۇ. شۇ ئاساستا پەقەت چەت ئە-لەردە ياشاۋاتقان بارلىق ئۇيغۇرلار مۇنا-سىۋىتىنى قويۇقلاشتۇرۇشنى ئاساسىي مەخ-سەتلىرىنىڭ بىرى دەپ ھېساپلايدۇ.

«ئارزۇ» بۈگۈنكى ئىجتىمائىي ھاياتىمىز فاينىمدىنمۇ سالماقلىق ئەھمىيەتكە ئېگە بو-لۇش خاھىشىنى بىلدۈرىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن كەلگۈسىدە بارلىق ژۇرنالخانلار بىلەن-ئۇز-نازلار، ياشلار ۋە ھەر ساھادىكى ئەمگەك ئا-دەملىرى بىلەن، سەنئەتكارلار، ئالىم، شائىر - يازغۇچى ۋە باشقىلار بىلەن زىچ ئالاقىدا بولۇپ، خەلقىمىز مەدەنىي ھاياتىنىڭ ئەڭ ئاكتىۋ جارچىسى بولۇشنى ئىستەيدۇ. ژۇر-نال شۇنداقلا كەلگۈسىدە كوپلىگەن ماتېريا-لارنى كونا يېزىغىمىزدا، يەنى ئەرەپ گراف-كىسىدا بېرىشنى نىيەت قىلىۋاتماقتا.

ئامما ئەينى پەيتتىكى مۇھىم گەپ- ژۇ-رنالنىڭ ماددىي جەھەتتىكى ئېغىر ئەھۋالى. ھازىرقى تۇرمۇش مۇرەككەپلىشىپ، باھا-لار كۈن ساناپ ئوسۇۋاتقان، ئىختىسادىي بوھران چېكىگە يەتكەن چاغدا ژۇرنالنىڭ كەلگۈسىگە ئەنسىرەش بىلەن قاراشقا مەج-بۇرمىز. سەۋەۋى، قەغەز بىلەن تىپوگرافى-يە خىزمىتى، رېداكسىيە بىناسىنىڭ ئارېندا ھەققى ۋە باشقىلار ھەددىدىن زىيادە ئو-سۇپ كەتتى. ژۇرنال ئوز مەھسۇلاتى بىلەن ئوزىنى تەمىنلەش ئىمكانىيىتىدىن تامامەن مەھرۇم قىلدى. ئايلىغى 2مىڭدىن ئاشمايدى-غان ژۇرنالنىڭ خادىملىرى ئوتكەن يىلنىڭ نويابىر ئېيىدىن بېرى مائاش ئالغىنى يوق. لېكىن چوڭ مەخسەت ئالدىدا ماددىي قىيىن-چىلىققا بەرداشلىق بېرىش- ئادەتتىكى ئىش-قا ئايلىنىپ قالدى. خادىم- ئەدىپلەر ژۇر-نالنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن بارلىق ۋۇجۇ-دى بىلەن تىرىشىۋاتىدۇ.

مانا موشۇ ئەھۋالدا بىز سىلەرگە، ئەزىز قېرىنداشلار، مۇراجەت قىلىشقا مەجبۇر بو-لۇۋاتىمىز. ئاۋادا مەخسەتنى توغرا چۈشە-نىپ، تېز ئارىدا ياردەم قولۇڭلارنى سۇن-مىساڭلار ئاران دېگەندە ئاچقان ژۇرنالىمىز يې-پىلىپ قېلىش خەۋپى ئاستىدا تۇرىدۇ. چۈشىنىشلىككى، ئاۋادا ژۇرنال يېپىلىپ قال-سا، ئۇنى قايتىدىن ئېچىش- يوق گەپ.

شۇڭلاشقا ئوز مىللىتىنىڭ مەنىۋىي ساغ-لاملىغىنى، پۈتكۈل بىر خەلق ھوقۇقىنى تىكلەشنى، رىۋاجلاندۇرۇشنى، مىللىي غۇرۇ-رىنى قانۇنىي ھالەت سۈپىتىدە ئېتىراپ قى-لىشنى خالىغان ھەر بىر ئۇيغۇر پەرزەندى بۇ مەسىلىدە بېپەرۋا قاراپ تۇرمايدۇ دەپ ئويلايمىز.

زىيا سەمەدىي- خەلق يازغۇچىسى.

قۇددۇس غوجامياروۋ - كومپوزىتور، س.س.س.ر دولەت مۇكاپىتىنىڭ ساھىبى.

يولداش ئازاماتوۋ- «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى.

ئازات مەشۇروۋ- پانفىلوۋ ناھىيەسىنىڭ ئالتىن ئامىدىكى كولخوز رەئىسى.

ئالىمجان قاسىمىي- «يېڭى ھايات» گې-زىتىنىڭ مۇھەررىرى.

قەھرىمان غوجامبەردىيېۋ- دولەتلەر ئا-را ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى.

ئازات ھېكىمبەك- «ئىۋادا- شەمەي» خەلق ئارا يادرو پارتلىتىشلىرىغا قارشى ھەرىكىتى لوبنور بولۇمىنىڭ رەئىسى.

ھاشىر ۋاھىدىي- «ئۇئاتىنىڭ» رەئىسى.

يۇسۇپبەگ مۇخلىسىي- شەرقىي تۈر-كىستان كومىتېتىنىڭ پرېزىدېنتى.

ئولىۋاس سۇلىيىېنوۋ- خەلق يازغۇچى-سى.

جەمشىت روزاخۇنوۋ- چېلەك ناھىيەسى «بارتوغاي» سوۋخوزىنىڭ دىرېكتورى.

توختاسۇن بېيشانوۋ- دولەتلەر ئارا ئۇي-غۇرلار ئىتتىپاقى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى.

تەھرىراتتىن: «ئارزۇ» ژۇرنالىغا ياردەم قىلغۇچىلار ئۈچۈن ھېساپ سېچيوتىمىز:

ئۈپېرئۇپراۋلېنىيې ژىلسوتسبانكا گ. ئال-ما- ئاتا د/س 002609634، كود 501، رې-داكسىيە ژۇرنالا «ئارزۇ». ئادرېس: 480091، ئالمۇتا شەھرى، ئابلايخان پروس-پېكتى 105، 2- قەۋەت، 26- بولۇم.

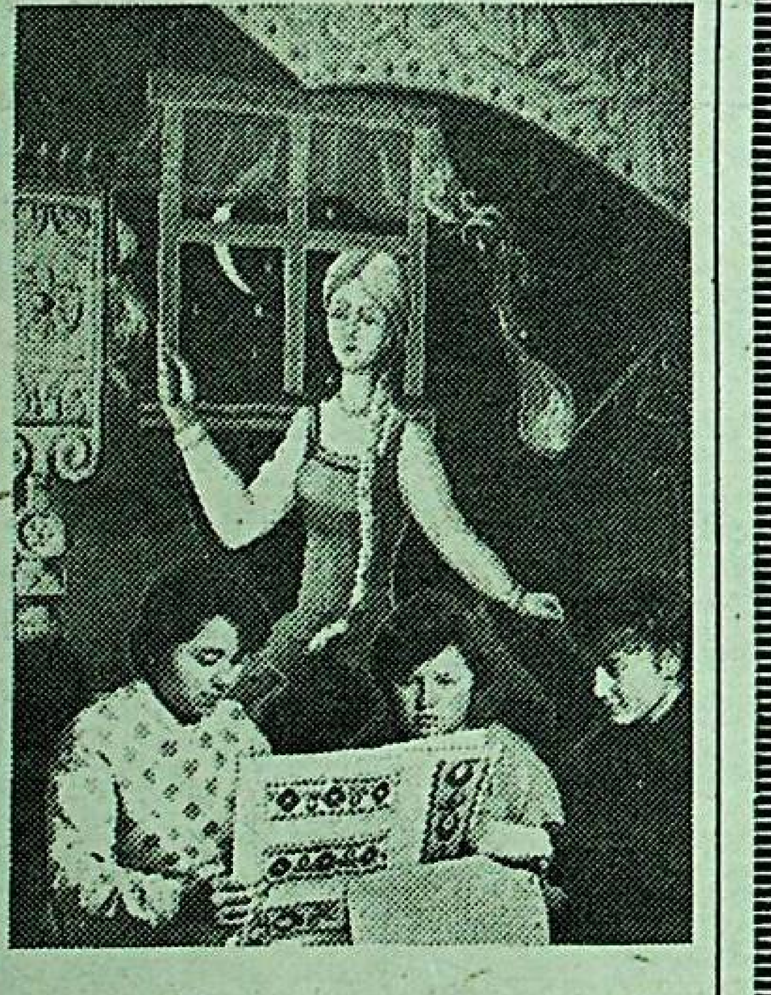

پايتەختتىكى 3-سانلىق كەسپىي-تېخنىكىلىق ئۈچىلىشىدا 650 نە-پەر قىز ئوزلىرى تاللىغان كەسىپ بويىچە بىلىم ئالىدۇ. مەزكۇر بىلىم يۇرتىدا ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن بار-لىق شارائىت يارىتىلغان.

سۈرەتلەردە: 1. (سولدىن ئۇڭ-غا) بۇۋى ناسىروۋا، ئاتاشا داۋىدوۋا، مارىنا موسخوندويۇلا دەم ئېلىش بولمىسىدە. 2. 2-كۇرس ئوقۇغۇ-چىسى گۈلمىرا ئاخمېتژانوۋا.

ن. قىزاتوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

ھۆسەيىن قارى ئىسلامىنىڭ شەرقىي تۈركىستان مىللىي تەسىس قۇرۇلتىيىدا سوزلىگەن سوزى

بىز شەرقىي تۈركىستاللىقلار ئىنتايىن مۇھىم بىر پەيتتە بىر يەرگە كېلىپ، مۇقەددەس يۇرتىمىزنىڭ تەغدىرى ئۈستىدە تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان قۇرۇلتاي ئوتكۈزۈپ تۇرۇۋىتىمىز. بۇ ژىغىن ئوتكۈشلۇق بىر ۋاقىتتا بولدى.

شۇنىڭ ئۈچۈن چىن قەلبىمدىن تەبرىكلەيمەن ۋە بۇ پۇرسەتنى مۇيەسسەر قىلغان ئاللاغا ھەمدۇسانا ئېيتىمەن.

بۈگۈنكى كۈلدە رۇس ئىمپېرىيەسى ۋەيران قىلىپ، ئۈزۈن ژىللار ئەسىردە ياشىغان بۈيۈك تۈركىستاننىڭ يېرىمىدىن كوپ قىسمى ئازاتلىققا ئېرىشىپ، ئۇنىڭ مۇھىم بىر پارچىسى بولغان شەرقىي تۈركىستان— غەربتىن ئاتىلىپ كېلىۋاتقان مۇستەبىت خىتاي ھاكىمىيىتى بېسىقىسى ئاستىدا ئىڭرىماقتا. يېڭى مۇستەقىللىققا ئېرىشكەن جۇمھۇرىيەتلەردە ياشاۋاتقان ئىنسانلار بىز بىلەن بىر قان بىر تىل ۋە بىر دىن قېرىنداشلاردۇر. بۇگۈنكى كۈندە بۇ مۇبارەك تۇپراقلاردىن كەلگەن قېرىنداشلىرىمىز بىلەن يۈز كورۇشۈپ ئولتارغان مۇھىم بىر كۈن.

بىز يۇرتىمىزنىڭ جۇغراپىيە ۋە ستراتېگىيەلىك ئورنىدىن سوز ئاچمايمىز. بۇ ھەممىمىزگە مەلۇم. كەچۈرمىش دەھشەتلىك كۈنلەردىنمۇ سوز ئاچمايمىز. بۇ ئوت ئىچىدىمۇ بىز بىرلىكتە كويگەن. ھازىر ئارىمىزدا ھەل قىلىش زورۇر ۋە مۇھىم بولغان مەسىلە، يۇرتىمىز ۋە خەلقىمىزنى خىتاي ئاسارىتىدىن قۇتقۇلدۇرۇپ، ئوزىنى ئوزى ئىدارە قىلدىغان، ئوز تەغدىرىنى ئوزى بەلگۈلەيدىغان قىلىش ئۈچۈن، دۇنيادىكى ئادالەتپەرۋەر تۇپلارنىڭ ھورمىتىگە ئىگە بولۇپ، بىرلىشىپ كۈرەش قىلىش ئۈچۈن توپلاندۇق.

بىز خىتاي خەلقى بىلەن قۇراللىق كۈرەش قىلىش نىيىتىدە ئەمەس. بەلكى تىنچ

لىق يول بىلەن ئوز ھەققىمىز بولغان ئىستىقلال دەۋامىزنى قىلماقچىمىز.

شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ داۋامىزنى دۇنيانىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرىنى قوغدايدىغان تەشكىلاتلىرىغا، دۇنيا ئىسلام دولەتلىرىگە بىلدۈرۈپ دۇنيادىكى مۇستەملىكىچىلىككە قارشى ئادالەتپەرۋەر تەشكىلاتلار ئارقىلىق خىتاي ھوكۈمىتىنى تىنچلىق يول بىلەن شەرقىي تۈركىستاننى ئوتتۇرا ئاسىيە جۇمھۇرىيەتلىرىدەك ئوز مۇستەقىللىق ھەققىنى بېرىشكە زورلايمىز. بۇ توغرىدا زورۇر تېپىلسىلا خىتاي ھوكۈمىتى بىلەن مۇزاكىرىلىشىشكە ھازىرمىز. بىز خىتاي خەلقى بىلەن خوشنا بولالىشىمىز ئۈچۈن تىنچلىق يول بىلەن بىزنىڭ خەلقلىرىمىزنى ئېتىراپ قىلىپ، ئوز ھوقۇقىمىزنى تونىغان ھالدا، بىز يەنىلا بۇيۈك ئالاقىدا بولىمىز، دۇشمەنلەشمەيمىز. بىز تەلەپ قىلغان تۇپراق ئوزىمىزنىڭ ھەققىمىز. بىز ئۇلاردىن تىل، ئىرق، دىن، مەدەنىيەت ۋە ئورپى-ئادەت قاتارلىق جەھەتلەردىن ئايرىم بىر مىللەتمىز.

1989-ژىلدىن بۇيان رۇس كوممۇنىزمىنىڭ چوكۇشى بىلەن دۇنيادا كوپ ئوزگىرىشلەر بولدى. دۇنيادىكى ئىنسانلارنىڭ دۈشمىنى بولغان بۇ كوممۇنىزىم غايىسى يەر يۈزىدىن سۈپۈرۈلۈپ، دېموكراتىيە، ئەركىنلىك ئۇنىڭ ئورنىنى ئېلىشقا باشلىغان بۇ يېڭى بىر دەۋردە خىتاي ھاكىمىيىتى ئوزىنىڭ جاھالەتلىك مەخسىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن شەرقىي تۈركىستانغا كوپلەپ كوچمەن يوتكەپ، مىللىتىمىزنى ئېرىتىپ يوق قىلىشقا ئۇرۇنماقتا.

بۇ مەسىلىنى سەل چاغلايدىغان كىچىك مەسىلە ئەمەس. بۇگۈن ھەممىمىزگە مەلۇم بولغىنىدەك، دۇنيا مىقياسىدا بولۇپمۇ ياۋروپا قىتئەسىدىكى ئىككى پارچە بولۇپ كەتكەن گېرمانىيەمۇ بىرلەشتى. شۇنىڭ بىلەن رۇمىنيە، بولغارىيە، چېخوسلوۋاكىيە، شەرقىي ماجارىستان، خورۋاتىيە، مولداۋىيە ۋە لىتۋا قاتارلىق دولەتلەر كوممۇنىزم ۋاباسىدىن قۇتۇلۇپ، خەلقچىللىق مەيدانىغا چىقتى. رۇس ئىمپېرىيەسى ئاستىدىكى دولەتلەردىن، ئوتتۇرا ئاسىيەدىكى تۈركىي جۇمھۇرىيەتلەر ئازات بولدى. ماناا موشۇنداق بىر پەيتتە نېمە ئۈچۈن خىتاي ھوكۈمرانلىرى بىزنىڭ ئانا يۇرتىمىز شەرقىي تۈركىستاندىن ئايىغى تارتمايدۇ؟ بۇنىڭ غەرىزى باشقا ئوتتۇرا ئاسىيەدىكى جۇمھۇرىيەتلەر بۇ مەسىلىنى ئوبدان چۈشىنىشى كېرەك.

بۇگۈن خىتاي ھاكىمىيىتى ئاستىدا ھازىرغا قەدەر بولۇپ كېلىۋاتقان مۇستەملىكە دولەتلەردىن شەرقىي تۈركىستان، تىبەت، ئىچكى موڭغۇل قاتارلىق دولەتلەردۇر. خىتاي ھوكۈمىتى بۇ دولەتلەردىن چىقىپ كېتىشى زورۇر ئىدى. ھەجابا، خىتاي ھوكۈمىتى بىزلەرنى بىر غاپىل موزەن ئېتىۋاتامدۇ؟ خىتاي ھوكۈمىتى شۇنى ئېنىق بىلىشى كېرەككى، بىزنى ئىستىلا قىلغاندىن بۇيان بىز ھېچ بىر زامان غاپىل قالمدۇق ۋە مۇجادىلىرىمىزنى توختىتىپ قويمىدۇق ۋە ئوز ھەققىمىزنى ئالمىغىچە بۇ دەۋارىمىزنى ئالغا سۈرۈشكە ھەر قانداق شارائىتلار ئاستىدا ھازىرمىز. مەخسىتىمىز مۇستەقىللىق ۋە ئىستىقلالىيەت، بۇ بىزنىڭ ئاساسىي شارىمىزدۇر. بىز ھەر قانداق ۋاقىتتا دۇنيا تېچلىقىنى قوغدايمىز. بىز يۇرتىمىزنى تېچلىق يول بىلەن ئازات قىلىش ئۈچۈن تىرىشىمىز. ئەگەر خىتاي ھوكۈمرانلىقى ئادالەتكە كوز ژۇمغان تەغدىردە ۋە شەرقىي تۈركىستاننى تېچلىق يولى بىلەن بەرمىگەن ئەھۋالدا، شەرقىي تۈركىستان خەلقى يۇرت ئىچى ۋە يۇرت سىرتىدا نىشانىغا يەتكەنگە قەدەر ئىستىقلال مۇجادىلىسىنى داۋاملاشتۇرۇشقا مەجبۇردۇر. چۈنكى پۈتۈن دۇنيادا بىزلەردىن باشقا مۇستەملىكە مىللەت قالمىدى. دۇنيادىكى ئىنسانپەرۋەر كۈچلەر بۇ فاشىستىك كۈچلەرگە قارشى تۇرىدۇ.

خىتاي ھاكىمىيىتى شۇنى ئېنىق بىلىشى كېرەككى، بىز ھېچ قاچان يالغۇز ئەمەس. بىز ھەق ئىكەنمىز، داۋارىمىز ھەق داۋا، ئاللا ھەر زامان ھەق تەرەپتە بىز بىلەن بىللە. دۇنيادىكى ئادالەتپەرۋەر دولەتلەر بىزنى قوللايدۇ. شەرقىي تۈركىستاننىڭ تەغدىرى ئۈستىدە مۇزاكىرە ۋە مۇلاھىزە قىلىش مەخسىتىدە دۇنيانىڭ ھەر قايسى تەرەپلىرىدىن كەلگەن بارلىق يۇرتداشلار ھازىرغا قەدەر قولىمىزدىن كېلىشىچە ھەرىكەت قىلدۇق ۋە بۇ ھەرىكىتىمىزنى توختاتماسلىقىمىز لازىم.

سوزۈمنىڭ ئاخىرىدا شەرقىي تۈركىستان مىللىي قۇرۇلتىيىغا كەلگەن پۈتكۈل يۇرتداشلىرىمغا چىن قەلبىمدىن ئېھتىرام سالاملىرىمنى بىلدۈرىمەن.

بۇ مۇھىم تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە شەرقىي تۈركىستان مىللىي قۇرۇلتىيىنى تەبرىكلەيمەن. ياشىسۇن شەرقىي تۈركىستاننىڭ مىللىي مۇستەقىللىكى.

خەير خوش ئەزىز بۇرادەرلىرىم...

ئادەم ۋە قانۇن

2000 دوللار ۋە 2 ئاۋتوماشىنا

قاراغاندا مېتاللورگىيە كومبىناتىنىڭ باش دىرېكتورى ئالېكساندر سۆچىنسكىينى ئولتەرگەن يالانما قاتىللار ئوز غوجايىنلىرىدىن ئەينە شۇلارنى ئېلىشى كېرەك ئىدى.

يېقىندا قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى باش پروكۇراتۇرىسىدا ئۇيۇشتۇرۇلغان مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە ژۇرنالىستلارغا قاتىللارنىڭ قۇراللىرىنى كورۇش ئىمكانىيىتى بېرىلدى، ئۇلارنى قاتىللار خۇسۇسى شەخسلەردىن ئىجارىگە ئېلىپ كەلگەن ئىكەن. ئىلگىرى سوتلانغان لىتۋانىڭ ئىككى پۇخراسى ئوزلىرىنىڭ بۇ قەبىھ جىنايىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، ئون ئىككى سېكۇنتتىن كېيىن جىنايەت قىلغان جايدىن ئوغرىلانغان ماشىنا بىلەن قېچىپ كەتكەن...

شۇ كۈنلا ئېمىرتاۋدا جۇمھۇرىيەت پروكۇراتۇرىسى، مىللىي بىخەتەرلىك كومىتېتى ۋە ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىگىدىكى ئەڭ ياخشى خادىملاردىن 41 ئادەمدىن ئىبارەت مەخسۇس تەرگەۋ گرۇپپىسى ئىشقا كىرىشكەن ئىدى. ھەر خىل تەخمىنلەر قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بۇ قاتىللىق مەخسۇس بۇيرۇتما بويىچە ئەمەلگە ئاشۇرۇلغانلىقىنى كوزدە تۇتاتتى. تەرگەۋ باشلىنىپ ئۈچىنچى كۈنىنىڭ ئاخىرىدا قاراغاندا مېتاللورگىيە كومبىناتى تېز ياردەم بېرىش خىزمىتىنىڭ شوفيورى س. چوپېچىس قاماققا ئېلىندى. ئۇ كامېردا ئوزىنى— ئوزى ئولتىرۋېلىشقا ئۇرۇنغان ۋە ئولۇم ئالدىدىكى تەپسىلىي خەتنى تەييارلىغان، بۇنىڭدا قاتىللىققا ئوزىنىڭ ئىشتىراك قىلىنغانلىقىغا ئىقرار بولغان ۋە باشقا ئىشتىراكچىلارنى ئاتىغان.

جىنايەتچىلەر دائىرىسى كېڭىيىشكە باشلىدى. جىنايەتنى ئاساسىي ئۇيۇشتۇرغۇچىلار— سۆچىنسكىنىڭ ئىجتىمائىي مەسىلىلەر بويىچە سابىق ئورۇنباسارلىرى ب. تىموفېيېۋ ۋە كومبىنات تاشقى ئىختىسادىي ئالاقىلار بولۇمىنىڭ سابىق باشلىقى ئا. چېرنىخ جىنايەتنىڭ ئاساسىي تەشكىلاتچىلىرى بولغانلىقى روشەنلەشتى.

بۇ يەردە تىموفېيېۋنىڭ شەھەرلىك كېڭەش دېپۇتاتى بولغانلىقى قىيىنچىلىق تۇغدۇراتتى ۋە قانۇن بويىچە ئۇنى قاماققا ئېلىش، ئۇنىڭغا ئەيىب قويۇش ھەم تىنتىش ئىشلىرىنى ژۈرگۈزۈش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شەھەرلىك كېڭەشنىڭ ئالدىراشلىق بىلەن چاقىرىلغان سېسسىيەسىدە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى باش پروكۇرورىنىڭ ئورۇنباسارى ئا. ئې. بۇكسمان تىموفېيېۋنىڭ جىنايەتكە ئىشتىراك قىلغانلىقىنىڭ رەت قىلىپ بولمايدىغان دەلىللىرىنى كەلتۈردى ۋە دېپۇتاتلارنى قاماققا ئېلىش زۆرۈرىيىتىگە ئىشەندۈردى. مۇشۇ كەمگىچە تەرگەۋچى بىلەن ھەتتا پاراڭلاشمىغان خالىماي قويغان تىموفېيېۋنى بۇ توغرىلىق خەۋەرلەندۈرگەندە، بىردىنلا ئۇ جىمىقىپ گۇۋالىق قىلىشقا باشلىدى. بىر ئازدىن كېيىن قاتىللىقنى ئەمەلگە ئاشۇرغان ئىككى ئادەم توغرىلىق تەپسىلىي مەلۇماتلار ئېنىقلاندى.

يەنە بىر قىيىنچىلىق لىتۋانىڭ كونستىتۇتسىيەسىدە ۋە جىنايىي ئىشلار كودېكسىدا جۇمھۇرىيەت چېگارىسىنىڭ سىرتىدا جىنايەت قىلغان ۋە جىنايىي ئىش قوزغالغان پەيتتە لىتۋا تەۋەسىدە بولىۋاتقان لىتۋا پۇخرالىرىغا نىسبەتەن پەقەتلا لىتۋا پروكۇراتۇرىسى جىنايىي ئىش قوزغايدۇ دېگەن رىسالىدىن ئىبارەت ئىدى. لېكىن بۇ ئىشتا قازاقىستان ۋە لىتۋا پروكۇراتۇرىلىرى چاپسان ئوز ئارا بىر— بىرىنى چۈشىنەلىدى ۋە ھازىرقى ۋاقىتتا قاتىللارنىڭ بىرى لىتۋادا قولغا ئېلىنىپ، قازاقىستانغا ئېلىپ كېلىندى. ئەندى ئىككىنچى قاتىلغا توختىلىدىغان بولساق، مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە تەكىتلىنىشىچە قاراغاندا، ھوقۇق قوغداش ئورگانلىرىدىن سىرتقا چىقىپ كەتكەن ئوپېراتىۋ مەلۇماتلارنى ئېلان قىلىشقا ئالدىرىغان مەتبۇئات ... ئۇنىڭغا يوشۇرۇنۇشقا ياردەم قىلغان. قازاقىستاندىن ئوپېراتىۋ گرۇپپا كېلىشتىن بىر كۈن ئاۋال ئۇ يوشۇرۇنۇپ ئۈلگەرگەن. ھازىر ئۇنى لىتۋادا ۋە خوشنا دولەتلەردە ئاكتىۋ ئىزدەشتۈرۈش ئىشلىرى كېتىپ بارىدۇ.

ۋ. بوگوسلوۋسكىي،

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى بىلش پروكۇراتۇرسى مەتبۇئات مەركىزىنىڭ خادىمى.

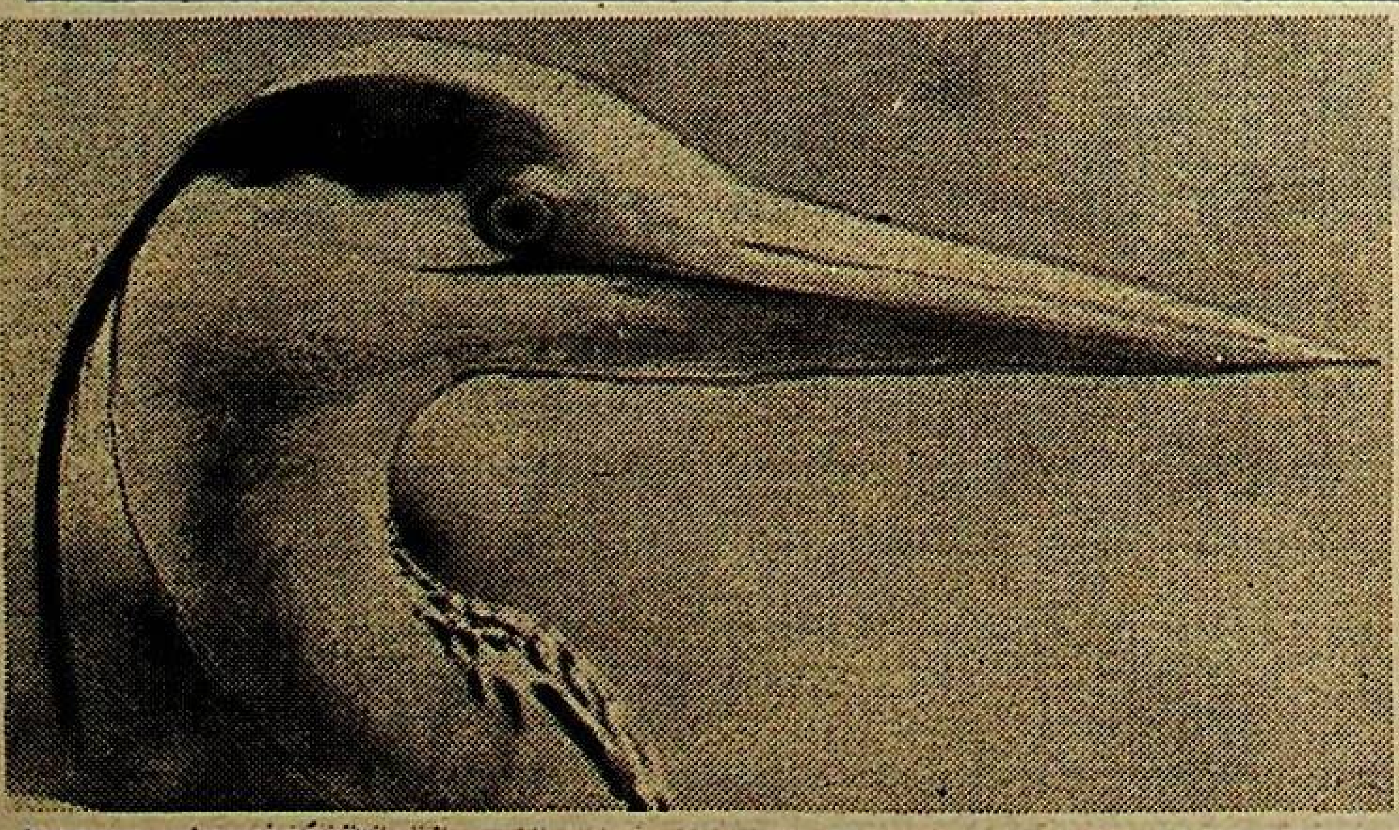

* * *

ئالمۇتا شەھىرىدىكى ھايۋاناتلار بېغىدا ئۇرغۇتۇلغان ھەر خىل قۇشلار بار. بۇ جاي باللارنىڭ ئەڭ ياخشى كورىدىغان دەم ئېلىش ئورنىدۇر.

سۈرەتلەردە: 1. قاقىر، 2. بۈركۈت.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

* * *

ئالىي كېڭەشنىڭ سېسسىيەسىدە

ئالىي كېڭەش رەئىسى م. ئەبدىلدىننىڭ رىياسەتچىلىكى ئاستىدا ئالىي كېڭەش رەھبىرى خىزمەتچىلەرنى ۋە ئىچكى ئىشلار ئورگانلىرىنىڭ رەھبىرى شەخسلىرىنى ۋە قاتاردىكى تەركىۋىنى، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ئائىلە ئەزالىرىنى پېنسىيە بىلەن تەمىنلەش توغرىلىق» قانۇن لايىھىسى مۇھاكىمە قىلىشنى داۋاملاشتۇردى. خەلق دېپۇتاتلىرىنىڭ پىكىرلىرى بىلەن تەكلىپلىرىنى ھېساپقا ئالغان ھالدا قانۇن تولۇق قوبۇل قىلىندى.

كەچقۇرۇنلۇق مەجلىستە «كەسپىي ئىتتىپاقلار توغرىلىق» قانۇن لايىھىسى قارالدى. بۇ مەسىلە بويىچە جۇمھۇرىيەت كەسپىي ئىتتىپاقلىرى فېدېراتسىيەسى كېڭەشنىڭ رەئىسى سىيازبېك مۇقاشېۋ دوكلاد بىلەن سۆزگە چىقتى. قانۇن ماددىلار بويىچە قوبۇل قىلىندى.

(قاز تاگ).

ئىسلاھاتلار ھەيئىتىنىڭ مەجلىسى

باش مىنىستىر سېرگېي تېرېشچېنكونىڭ رىياسەتچىلىكى ئاستىدا جۇمھۇرىيەتنىڭ ئىقتىسادىي ئۆزگەرتىشلەر مىللىي كېڭىشىنىڭ دۆلەتكى مەجلىسى بولۇپ ئۆتتى.

مەجلىستە كېڭەشنىڭ شەخسىي تەركىۋى قارالدى ۋە ئۇنىڭ ئەزالىرىنىڭ ۋاكالەتلىكلىرى تەقسىم قىلىندى، كېچىكتۈرۈپ بولمايدىغان بوھرانغا قارشى چارىلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ۋە ئىجتىمائىي-ئىقتىسادىي ئىسلاھاتلارنى چوڭقۇرلىتىش بويىچە بىرىنچى نۆۋەتتىكى چارە-تەدبىرلەر پىلانى، باشقىمۇ مەسىلىلەر قارالدى.

(قاز تاگ).

ئاتلار كەسپىگە ۋارىسلىق

كېيىنكى ژىللاردا تۇغۇلۇپ ئوسكەن يۇرتىدىكى مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن شەھەرلەرگە ئىشلەشكە، ئوقۇشقا كېتىشنى مەقسەت قىلىپ، يېزا ئىگىلىكىدە ئەمگەك قىلىدىغان ياشلار ئازىيىپ كەتكەن ئىدى. بۇ ئەھۋال ھازىر پۈتۈنلەي ئۆزگىرىۋاتىدۇ. بۇ كۆپلەپ ھەر بىر كولخوز، سوۋخوزدا بولسىمۇ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ ئۆزگەن كوپلىگەن ياشلارنى ئۇچرىتىسىز.

ئۇيغۇر ناھىيىسىنىڭ «ئەمگەك» كولخوزىدىكى ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ دېھقانچىلىق كەسپىنى ئوزلەشتۇرۇپ، ئەمگەك قىلىۋاتقان ياشلىرىمىزنىڭ ئەمگەك ئۇتۇمى يۇقىرى بولدى. ئېگىلىكنىڭ 2- بىرگادىسىدا ئىش باشلىغان پەرھات ئەيساۋوۋ، نىلەم توقاموۋ، سەيدەخمەت زەينالوۋلار 25 گېكتار يەردىكى كۆۋلۈك ئاشلىقنى ئوستۇرۇپ، پەرۋىش قىلىشنى ئوز ئۇستىلىرىگە ئالغان ئىدى. كېچىگىدىن يېزا ئىگىلىك ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ ئۇسكىنى بىلەن مۇنداق مەسئۇلىيەتلىكنى ئۇستىلىرىگە ئېلىپ كورمىگەن ياشلار بۇ ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ئۇچۇن تەجرىبىلىك دېھقانلاردىن ئۇگۈنۈشكە ئۇتەندى. ئاگرونوم، بىرگادىرلار تاپشۇرغان بارلىق ئىشلارنى تەلەپ دەرىجىسىدە ئورۇنلاشقا كوڭۇل بولۇشتى. شۇ ئارقىلىق بۇ دېھقان ياشلار مول ھوسۇل ئېلىشنى قولغا كەلتۇردى. ئۇلار كۈزلۈك بۇغدايىنىڭ ھەر بىر گېكتارىدىن 39 سېنتنېردىن ھوسۇل ئېلىپ كولخوز ئامبىرىغا قويدى.

(ئىختىيارىي مۇخبىرىمىز).

ئۇيغۇر ناھىيىسى.

بىزنىڭ پەخرىمىز

قىرغىزىستان تۆمۈر يولىنىڭ يولۇۋچىلارغا خىزمەت قىلىش بۆلۈمىدە ھەر مىللەت ۋەكىللىرىدىن بولۇپ مىڭدىن ئوشۇق ئادەم خىزمەت قىلىدۇ. بۇ ئىناق كوللېكتىۋ ئۆزلىرى ئۇستىگە يۈكلەنگەن ۋەزىپىسىدىن ئۇتۇقلۇق چىقىپ كەلمەكتە. مەزكۇر كوللېكتىۋ ئالمۇتا تۆمۈر يولى يولۇۋچىلارغا خىزمەت قىلىش بۆلۈمى بىلەن بولغان ئوز ئارا مۇسابىقىلەردە غالىپ چىقىپ، بىر نەچچە قېتىم تۆمۈر يول باشقارمىسى تەرىپىدىن بايراقلىق سوغىلارنى ئېلىشقا مۇيەسسەر بولدى. بۇ چوڭ كوللېكتىۋنى بىزنىڭ پەخرىمىز ئۇيغۇر ژىگىتى ھىلالدىن ئابدۇل ھاجىم ئوغلى ھەزىموۋ باشقۇرۇپ كەلمەكتە.

ھىلالدىن بۇ ساھادىكى پائالىيىتىنى دەسلەپ بىشكېك- موسكۋا رېيسىدا ئاددىي خىزمەتچى بولۇپ ئىشلەشتىن باشلىغان ئىدى. ئۇ ۋاقىت بىلەن ھېساپلاشماي ئىشلەيدىغان بۇ جاۋابلىق ئىشنى ئۇتۇملۇك ئاتقۇرۇش بىلەن بىر قاتاردا بۇ ساھادا مەخسۇس بىلىمگە ئىگە بولۇشنى مۇۋاپىق ھېس قىلىپ، ئىشتىن قول ئۈزمەي ژۈرۈپ، ئالمۇتا تۆمۈر يولچىلارنى تەييارلاش تېخنىكۇمىنى مۇۋاپىقيەتلىك تاماملىدى. شۇنىڭ نەتىجىسىدە تۆمۈر يول ئىشىنىڭ نەزەرىيەۋىي، ئەمەلىي سىرلىرىنى ئوزلەشتۇرگەن ياش مۇتەخەسسىس ئىنستروكتور ۋەزىپىسىگە تەيىنلەندى. ئۇنىڭ ئوز ئىشىغا چوڭ مەسئۇلىيەتلىك بىلەن قاراپ سەرەمجانلىق بىلەن ئاتقۇرۇپ ژۈرۈشى، خىزمەتداشلىرى بىلەن سەممىي مۇناسىۋەتتە تىل تېپىشىپ ئىشلىشى كوللېكتىۋ ئارىسىدىكى ئابرويىنى يەنىمۇ ئاشۇردى. شۇڭلاشقا 1988- ژىلى بولۇپ ئوتكەن كوللېكتىۋنىڭ چوڭ ژىغىنىدا بىر ئېغىزدىن يولۇۋچىلارغا خىزمەت قىلىش بۆلۈمىنىڭ رەھبىرى بولۇپ سايلاندى.

ئەينە شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ ياش رەھبەرنىڭ قايناق ئىش پائالىيىتى ئۇتۇملۇك داۋام قىلىپ كەلمەكتە.

ھەر خىل مىللەت ۋەكىللىرى ۋە ھەر تۈرلۈك مىجەزدىكى ئادەملەر بىلەن تىل تېپىشىپ ئادەتتە ئالاھىدە قابىلىيەتچانلىق كۆپ بولىدىغان مۇنداق ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ھەر كىمنىڭ قولىدىن كېلىۋەرمەسە كېرەك. ھىلالدىننىڭ ئۆلگىلىك ۋە تەجرىبىلىك تۆمۈر يولچىلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئىش ئېلىپ بېرىش خىسلىتى كوللېكتىۋنىڭ مۇۋاپىقيەتلەرگە يېتىشىنى كاپالەتلەندۈرۈۋاتىدۇ.

سۆز بېشىدىن سۆزۈك دېگەندەك ھىلالدىن ئاھالى ئارىسىدا ئىناۋەتلىك ئائىلىدە تۇغۇلۇپ تەربىيەلەندى. كۆپ بالىلىق ئائىلىدىكى بەش ئوغۇل، تۆرت قىزنىڭ تۇنجىسى ھىلالدىن ئادىل ئەمگىكى بىلەن قانداق ھۆرمەتكە بولۇۋۇپ ژۈرگەن بولسا ئۇنىڭ ئىنى- سىڭىللىرىمۇ جەمىيەتتە بىر كىشىلىك ئىنسانىي ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاپ، ئىناق ئائىلە قۇرۇپ ياشىماقتا.

ھىلالدىننىڭ ئاتىسى- ئابدۇللام ھاجىم ھۆرمەتلىك يۇرتمۇتىۋەرلىرىنىڭ بىرى. ئۇ جاماتچىلىك ئارىسىدا خەلقىمىز مەنپىيىتىگە باغلىق ھەر خىل ئىشلاردا تەشەببۇسكارلىق رولىنى ئاتقۇرۇپ كەلمەكتە. شۇنداقلا ئۇ ئانا تىلىمىزدا چىقىدىغان گېزىتلىرىمىزگە ھەر ژىلى مۇشتىرى توپلاش مەۋسۇمى باشلانغىنىدا! ئاھالىنى ئۇنىڭغا ئۇيۇشتۇرۇش ئىشلىرىنى ئېلىپ بارىدۇ. ئەينە شۇنداق ئائىلىدە تەربىيىلىنىپ ئۆسكەن ھىلالدىنمۇ گېزىتلىرىمىزنىڭ ھەقىقىي جان كويەرلىرىنىڭ بىرى. «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ مۇراجىتى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن ئۇ ئۇنىڭغا ياردەم ئۇيۇشتۇرۇش مەخسىتىدە ئۇ ئىشچى- خىزمەتچىلىرىنى ژىغىپ بۇ ئىشنىڭ ئەھمىيىتىنى چۈشەندۈردى. ئۇنىڭغا پىشقەدەم تۆمۈر يولچى ئەلجان ئايۇپوۋنىڭ مەسئۇلىيەتلىك قىلىشى بەلگۈلەندى. شۇنىڭ نەتىجىسىدە تۆمۈر يول خىزمەتچىلىرىدىن 17450 سوم ئىئانە ياردەم ژىغىلىپ، گېزىت تەھرىراتىغا تاپشۇرۇلدى.

ئۆزى تېخى ياش بولسىمۇ چوڭ بىر كوللېكتىۋقا باش بولۇپ كېلىۋاتقان ھىلالدىن ھەزىموۋنىڭ كەلگۈسى ئىشلىرىدا! يەنىمۇ چوڭ مۇۋاپىقيەتلەرگە يېتىدىغانلىقىغا ئىشەنچىمىز كامىل.

ئەخمەتجان ھوشۇروۋ،

بىشكېك شەھىرى.

مۇئەللىپنىڭ ئىلتىماسىغا بىنائەن مەزكۇر ماقالىنىڭ قەلەم ھەققى «يېڭى ھايات» گېزىتى جەمغۇرمىسىغا ئەۋەتىلدى.

دىلى بىرلىكنىڭ ئىپادىسى

بىشكېك شەھىرىنىڭ ئالاھىدىن مىكرورايونىدا ياشاۋاتقان ھەر قايسى مىللەت ۋەكىللىرى ھەر ژىلى ... دىن خالى بولۇپ، دوستلۇق، ئىناقلىقتا ياشاپ كېلىۋاتىدۇ. شۇڭلاشقا بەزى توي- توكۈن، ئەزىز- چىراق ئىشلىرىمۇ بىر- بىرى بىلەن ئارىلىشىپ ئوتكۈزۈلىدۇ.

يېقىندا ئەينە شۇنداق سورۇنلارنىڭ بىرىدە جامائەتچىلىك ئارىسىدا يەنە سويۇملۇك گېزىتىمىز «يېڭى ھايات» بېسىلىۋاتقان ماقالىلار ئۇستىدە سوز بولۇپ، ئۇنىڭ ئاخىرى ئۇ گېزىتىمىزنىڭ مۇراجىتىگە بولغان پىكىر- مۇلاھىزىلەرگە ئۇلاشتى. شۇندا كوپچىلىك بۇ خەيرىلىك ئىشقا بولغان ئوزلىرىنىڭ قوللاپ- قۇۋۋەتلەش ھېسسىياتلىرىنى بىلدۈرۈشۈپ، ھەر كىم قولىدىن كېلىشىچە ياردەملىرىنى ئاتاشقا باشلىدى. شۇندا مۇنداق بىر ھالەت ھەممىمىزنى ھاياجانلاندۇردى. ئارىمىزدا ئولتارغان قىرغىز ژىگىتى تەۋرىنىش ۋە سەممىي ۋاپادارلىق بىلەن- قېرىنداشلار، سىلەر بىلەن 30 ژىلدىن بېرى ئارىلىشىپ، بىللە ياشاپ كېلىۋاتىمەن. راستىنى ئېيتسام ھېچ بىر يامانلىقىڭلارنى كورمىدىم. شۇ ژىللار ئىچىدە ئاكا- ئۇكا قېرىنداشتەك بولۇپ كەتتۇق. سىلەرنىڭ گېزىتىڭلارنىڭ تەغدىرى ھەققىدە ئېيتىۋاتقان سوزلىرىڭلار ماڭىمۇ چوڭقۇر تەسىر قىلىۋاتىدۇ. گېزىت- ژۇرناللار- مىللەتنىڭ تىلى، مىللەتنىڭ كېلەچىگى، تەغدىرى. ئۇلارسىز ئۇ مىللەتنىڭ كېلەچىگى بەرباتلىققا مەھكۇم بولىدىغانلىقى چوقۇم. شۇڭلاشقا ھازىر ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقلار دەۋرىنىڭ ئىزغىرىن شاماللىرى ئوتوپ كەتكىچە گېزىتىڭلارنى ئاسراپ قىلىشقا ھەرىكەت قىلىڭلار. مەنمۇ ئاز بولسىمۇ 300 سوم بېرەي، بۇنى ئىككى مىللەتنىڭ ھەمدوستلۇغى، ئۇلارنىڭ بىر- بىرىگە بولغان ھەمنەپەسلىكى دەپ قوبۇل قىلىڭلار.

ئولجان كىسىبېكتوۋنىڭ بۇ سوزلىرى بىزگە ئۇنىڭ يالغۇز ئوزىنىڭلا ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل قىرغىز خەلقىنىڭ ئىللىق ئىنكاسىدەك بىلىندى. ئۇنىڭغا كوپچىلىك ئوزلىرىنىڭ مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

ئەيسا غىياسوۋ.

بىشكېك شەھىرى.

ئالمۇتىدىكى «كان سون» خەلق ئارا مىقياستىكى بىرلەشكەن فىرمىنىڭ مەركىزىي ستادىئوندا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان ئۇيغۇر رېستورانى بىلەن سپورت كىيىملىرىنى تىكىش سېخى ھازىر پايتەختلىكلەرنىڭ كوپچىلىگە تونۇش. رېستوراندا لەززەتلىك ئۇيغۇر تائاملىرى تەييارلانسا، تىكىش سېخلىرىدا «ئاتلاس» كوستيۇملىرى تىكىلىدۇ.

سۈرەتلەردە: 1. ئۇيغۇر رېستورانىنىڭ ئۇستا خوشاڭ تەييارلىغۇچى ئاشپەزلىرى. 2. تىكىنچىلىك سېخىنىڭ مەھسۇلاتلىرىنى بۇ ماگازىندىن پەقەت توپ ھالدا سېتىۋېلىش مۇمكىن.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

تومۇر سىلىڭ توغرىلىق

قۇمۇل ئىنقىلابى داۋام قىلىۋاتقان كۈنلەردە تۇرپان، توقسۇن خەلقلىرىمۇ قوزغىلىش ھارپىسىدا تۇرىۋاتقان ئىدى. «تۇرپاندا ئىنقىلاپ باشلانغان ھامان توقسۇن خەلقىمۇ قوزغىلىپ، تۇرپان ئىنقىلاپچىلىرىغا قوشۇلۇش توغرىلىق مەسلىھەتلىشىپ قويۇلغان ئىدى. توختى ئەمەت باشلىق 10 نەپەر كىشىنى توقسۇنلۇقلار تۇرپانغا ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتىشتى. تۇرپان قوزغىلاڭچىلىرى توقسۇن خەلقىنىڭ قوزغىلاڭغا توختى ئەمەتنى باشچى قىلىپ، قوزغىلاڭنى تېز باشلاشنى تەيىنلەپ قايتۇرۇشتى» (پولات قادىرى. ئۆلكە تارىخى، 2-قىسىم 52-بەت. 1948-يىل، ئۈرۈمچى.)

بۇ ۋاقىتتا توقسۇندا جىڭ شۇرىننىڭ بىر روتا ئەسكىرى بار ئىدى. توقسۇن قوزغىلاڭچىلىرى شەمەت شاگىيۇ بىلەن بىر قانچە كىشىنى سېپىل ئىچىدىكى ھەربىلەرگە كىرگۈزۈپ، «ھەممە يەردە قوزغىلاڭلار كۆتىرىلىپ كەتتى. سىلەر قۇراللىنى تاپشۇرۇپ، ۋاقتىدا توقسۇندىن كېتىڭلار. شۇنداق قىلساڭلار ھايات قېلىشىڭلارغا كاپالەت بېرىمىز ۋە ئۈرۈمچى تەرەپكە يولغا سېلىپ قويىمىز»، دېگەندە روتا كوماندىرى جاڭ باشچىلىقىدىكى ھەربىلەر بۇ سۆزنى ماقۇل كۆرۈپ، قۇراللىرىنى تاشلايدۇ. قۇرالغا ئىگە بولغان قوزغىلاڭچىلار جازانخورلۇق بىلەن خەلق قېنىنى شۈمۈرگەن خىتايلارنى يوقاتسىمۇ، لېكىن دېھقان خىتايلارغا زىيان يەتكۈزمىدى». (خېۋىر تومۇر «1932-يىلدىن 1933-يىللاردىكى جەنۇبىي شىنجاڭ ۋاقەسىدىن ئەسلىمە» دېگەن ماقالىسىدىن. «شىنجاڭ تارىخىي ماتېرىياللىرىدىن»، 4-توپلام، 234-بەت 1981-يىل، ئۈرۈمچى). ئەمما توقسۇندىكى قوزغىلاڭنىڭ بىر قەدەر ئوڭۇشلۇق بولغىنىدىن خەۋەر تاپقان تۇرپاندىكى ماشىمىن 30 ئەسكىرى بىلەن توقسۇنغا كېلىپ، قوزغىلاڭچىلارنىڭ باشلىقى توختى ئەمەتكە تۇەنجاڭ (پولك كوماندىرى) دەرىجىسىنى بېرىدۇ ۋە ئۇلار بىلەن قوشۇلۇپ قاراشەھەرنى ئىشغال قىلىشقا ئاتلىنىدۇ. كۆمۈش دېگەن جايغا يەتكەندە ئۇلارغا ئابدۇللا ئابدۇراخمان ئىمام، كىلمازا، شىۋازا قاتارلىق بىر قانچە ئادەملەر قوشۇلىدۇ. ئۇلار ئۇششاق تالغا چۈشۈپ، قاراشەھەر ھاكىم ئىدارىسىدىكى ھاپىز دېگەن ئادەمگە «يۇرتىمىزنى، خەلقىمىزنى، زالىم جىڭ شۇرىننىڭ تومۇر تىرنىقىدىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن شىددەتلىك جەڭگە بەل باغلاپ، شەھرىڭىزگە ئاياق بېسىپ كېلىپ قالدۇق. دىنىمىز، قېنىمىز بىر بولغانلىقتىن ياردەم قىلماي، قاراپ تۇرالماس دەپ ئۈمۈت قىلماقتىمىز» دەپ مەكتۇپ يوللايدۇ. ھاپىز چىن كۆڭلىدىن ياردەم قىلىدىغانلىقىنى مەلۇم قىلىدۇ. ماشىمىننىڭ ئادەملىرىمۇ قاراشەھەردىكى تۇڭگانلارنى مەخپىي ھەرىكەتكە كەلتۈرىدۇ. نەتىجىدە شەھەرنىڭ سىرتىدىن ھەم ئىچىدىن ھۇجۇم قىلىشىپ، ئۇنى ئىشغال قىلىدۇ. ئاندىن قوزغىلاڭچىلار دەرھال كورلىغا قاراپ ماڭىدۇ. ئۇيغۇر، تۇڭگان قوزغىلاڭچىلىرى كورلىدىكى چەن لوجاڭ باشچىلىقىدىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى بىلەن بىر كۈن قاتتىق جەڭ قىلىپ، كورلا خەلقىنىڭ ياردىمى بىلەن غالىبىيەت قازىنىدۇ.

توقسۇنلۇق ئەمەت ھاجىنىڭ ئوغلى تومۇر سودىگەرچىلىك بىلەن كۇچار شەھرىدە ئولتۇرۇشۇپ قالغان ۋە جامائەت ئىشىنى ياخشى باشقۇرىدىغانلىقى سەۋەبىدىن ئابرويغا ئېرىشىپ، شەھەردىكى ھارۋىكەشلەرنىڭ باشلىقى دەرىجىسىگە كۆتىرىلگەن ئىدى. كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە ئۇ جەڭگىۋار ئادەم بولغان.

مانا شۇ خەلق ئىچىدىن چىققان ئاددىي ئەمەلدار تومۇرنىڭ سىياسىي تارىخى بىلەن گېزىتخانلارنى تونۇشتۇرماقچىمەن.

ئىنىسى توختى تۇەنجاڭنىڭ قوزغىلاڭ كۆتىرىپ، كورلا تەرەپكە كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئۇيقۇسى قاچقان تومۇر ئۇنىڭ بىلەن قوشۇلۇش ئۈچۈن كورلىغا قاراپ يولغا چىقىدۇ.

قۇمۇل قوزغىلاڭچىلىرىدىن دەككىسىنى يېگەن شىڭ شىسەي پىچان، تۇرپانغا كېلىپ، مەخسۇت مۇھىتىي باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭنى قاتتىق باستۇرۇپ، ئاندىن توقسۇن قوزغىلىڭىنى باستۇرۇشقا يول ئالغان ئىدى. بۇ ھەقتە توقسۇن خەلقى توختى تۇەنجاڭ بىلەن ماشىمىنلارغا تېزدىن خەت يېزىپ، ئۇلارنىڭ توقسۇنغا دەرھال قايتىپ كېلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. خەت تەگكەن زامان توختى تۇەنجاڭ توقسۇندا قالماقچى بولۇپ، ئاكىسى تومۇر شاگىيۇغا؛ مۇقەددەس ئالىي جاناپ ئىشىنى ئاخىرىغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن كۈرەش باشلاپ، قەشقەرىيەدىكى خىتاي ھاكىمىيىتىگە قاتتىق زەربە بېرىشكە ئۇنى چاقىرىپ يازغان خېتىنى ماشىمىنگە تاپشۇرۇپ، ئۆزى توقسۇنغا قايتىدۇ. توقسۇن قوزغىلاڭچىلىرى توقسۇنغا يېتىپ كەلگەندە، شىڭ شىسەي قوشۇنلىرىمۇ يېقىنلىشىپ قالغان ئىدى. توختى تۇەنجاڭ بىرەر يۈزچە ئادىمى بىلەن توقسۇننىڭ قارابۇلاق دېگەن يېرىدە شىڭ شىسەينىڭ 200دىن ئارتۇق ياخشى قۇراللانغان جازالاش قوشۇنىنى قەھرىمانلارچە توسايدۇ. كۈچلەر تەڭ ئەمەس ئىدى... قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئوق-دورىسى تۈگەپ، ياردەمسىز قالغانلىقتىن قورشاۋغا چۈشۈپ، قىرىلىپ كېتىدۇ. توختى تۇەنجاڭ ئۈچ كۈندىن كېيىن قولغا چۈشىدۇ. ئۇنى شىڭ شىسەي توقسۇننىڭ غەربىي دەرۋازىسى ئالدىدا چاناپ ئۆلتۈرىدۇ. ئاندىن شىڭ شىسەي توقسۇندا چوڭ قىرغىن ئۇيۇشتۇرۇپ، بىرەر مىڭغا يېقىن بىگۇناھ ئادەملەرنى قەتل قىلغان.

تومۇر شاگىيۇ كۇچاردىن چىقىپ، بۈگۈرنىڭ چېدىر دېگەن يېرىگە كەلگەندە ئۇكىسى توختى تۇەنجاڭنىڭ خېتىنى تاپشۇرۇپ ئېلىپ: ئوقىغاندىن كېيىن ئارقىسىغا قايتىپ، قەشقەرگە يولىنى داۋام قىلىدۇ. چېدىر ۋە يېگىساردىن ئۇنىڭغا پىدائىيلار قوشۇلىدۇ. ئۇلار: ئىمىن پالۋان، ھاپىز چاقچاق، مۇسا، ئىسمايىل قارى، ھۇسەيتەم، قادىر موللا، ئەمەت مىراق، زاكىر شاگىيۇ، ئىلى ناقساقاللار قاتارلىق 50 ئادەم بىلەن كېلىپ قوشۇلىدۇ. (يەنە بىر ماتېرىيالدا ئىلى ئاقساقال 30 مەرگەن بىلەن كېلىپ قوشۇلغانلىقىنى يازىدۇ.) ئۇلار ئاتلىنىپ، تومۇر شاگىيۇ كۆتەرگەن ئازاتلىق بايرىقى ئاستىدا يېگىساردىن بۈگۈرگە قاراپ ماڭىدۇ. ئۇلار ھەممىسى قارا مىلتىقلار بىلەن قوراللانغان ئىدى. ئۇلار بۈگۈرگە يېتىپ بارغىچە نىياز خەلپە (غوجانىياز ھاجىنىڭ يېقىن توققىنى) خەلقنى قوزغاپ، شەھەرنى ئازات قىلىپ بولغان ئىدى. بۇ ئادەممۇ تومۇر شاگىيۇغا قوشۇلىدۇ.

تومۇر شاگىيۇ باشچىلىقىدىكى 70چە ئادەم كۇچار شەھرىگە كېلىپ، شەھەر سىرتىدىكى شامالباغ يېزىسىغا چۈشتى. ماشىمىننىڭ كامازا باشچىلىقىدىكى تۇڭگان ئەسكەرلىرى شەھەر ئىچىگە يەنى ساي بويىغا جايلاشتى. ئۇلار شەھەرگە كىرىشى بىلەن بۇلاڭچىلىققا كىرىشىپ، ئىسلامباينى باغلاپ، ئۇرغۇن مال-مۈلكىنى تارتىپ ئالدى. باشقا بايلار بىلەنمۇ شۇنداق «ھېساپلىشىشتى». شەھەردىكى 200دەك خىتاي ئەسكەرلىرى سېپىل دەرۋازىسىنى ئېتىۋېلىپ، سېپىل ئۈستىگە چىقىپ ئۆزلىرى تۇرۇشقان «خىتاي شەھرىنى» (شەھەرنىڭ خىتايلار تۇرىدىغان قىسمى) قاتتىق مۇداپىئە قىلىشتى.

تومۇر شاگىيۇ كۇچارغا كەلگەندە ئۇنىڭغا ھامۇتخان (قۇمۇللۇق)، ھەمدەمبەگ ھاجى، ئابلاغوجا، ئەمەتخان ۋە باشقىلار بولۇپ، خېلە ساندىكى كىشىلەر پىدائىي بولۇپ قوشۇلۇشتى. شۇنىڭ بىلەن تومۇر شاگىيۇنىڭ ئادەملىرى كۆپىيىپ قالدى.

كۇچاردا تومۇر شاگىيۇ قارشىلىق قىلماي قۇرال تاپشۇرۇشنى تەلەپ قىلىپ، شەھەر ئىچىگە ئابدۇقادىربەگ، نىزامىدىن ئەپەندى، مەھەممەت ئىمىن شاگىرۇتلارنى ۋەكىل قىلىپ كىرگۈزدى. كۇچار ھاكىمى ئۈچ كۈنلۈك مۇددەت سورىدى. تومۇر شاگىيۇ بۇ گەپتىن گۇمانلىنىپ، تېلېگراف سىملىرىنى كېسىپ تاشلاتقۇزدى. پەيشەنبە كۈنى قوزغىلاڭچىلار شەھەرنى ئايلىنىپ نامايىشقا چىقتى ۋە بۇ نامايىشنىڭ تەسىرى ناھايىتى كۈچلۈك بولدى. ئەتراپتىكى يېزا خەلقلىرى ھەرىكەتكە كېلىپلا قالماستىن، خوشنا شەھەرلەردىنمۇ ئادەملەر كېلىپ، قوزغىلاڭچىلارغا قوشۇلۇشقا باشلايدۇ. شاھياردىن مۇھەممەت نىياز ھاجى ئەلەم باشچىلىقىدا مىڭغا يېقىن كىشىلەر كېلىپ قوزغىلاڭچىلارغا قوشۇلدى. توقسۇن ناھىيەسىنىڭ خەلقىمۇ شاھيار تىگىنلىك ھادى ئەلەم باشچىلىقىدا (توقسۇن ناھىيەسىنى ئازات قىلغانلار) كۇچارغا كېلىپ، تومۇر شاگىيۇغا قوشۇلدى. قوزغىلاڭچىلار شەھەرگە ھۇجۇم قىلىشنى جۈمە كۈنىگە توغرىلىدى ۋە يېزىلارغا بۇ ھەقتە ئۇختۇرۇش چىقىرىلدى.

چۈنكى كۇچاردا جۈمە كۈنى بازار بولاتتى ھەم ئادەملەر كۆپ توپلىناتتى. جۈمە نامىزىدىن كېيىن ھەممە ئاياق-توقماقلار بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتۈشتى. سېپىل ئۈستىدىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى ئوق ياغدۇرۇپ يېقىن كەلتۈرمەيتتى. قوزغىلاڭچىلار سېپىلنىڭ شىمالىي دەرۋازىسىنى كېروسىن چېچىپ كۆيدۈرۈپ، دەرۋازا ئورۇلگەندىن كېيىن، تومۇر شاگىيۇ باشلىق ئاتلىق ئىسيانچىلار لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوتقا قارىماي، شەھەر ئىچىگە ئېتىلىپ كىرىشتى. ئارقىدىن ئاياق-توقماق بىلەن قوراللانغان خەلق ئاممىسى بېسىپ كىرىشتى. ئوق-دورا ئامبىرىنىڭ ئوگزىگە بالا-چاقىلىرى بىلەن چىقىپ ئالغان ئەمەلدارلار ئابدىرىيىم دېگەن ئون بېشىغا بۇيرۇق بېرىپ، ئامبارغا ئوت قويدۇرىدۇ. قۇرالخانا پارتلاپ، شەھەر زىل-زىلىغا كېلىپ، ئالەمنى قارا تۈتەك قاپلاپ، ئامبار ئۈستىدىكى ئادەملەرنىڭ تەنلىرى تەرەپ-تەرەپكە ئۇچۇپ كېتىدۇ. ئەگەر بۇ ئىش قىلىنمىغاندا ئۇرغۇنلىغان قۇرال-ياراق قولغا چۈشكەن بولار ئىدى. شۇڭا ئوت قويغان ئابدۇرېھىمنى قوزغىلاڭچىلار ئۆلۈم جازاسىغا بۇيرۇيدۇ. شۇنداق قىلىپ كۇچار شەھرى ئېلىنىدۇ.

كۇچار ئازات قىلىنغاندىن كېيىن تومۇر ئۆز ئادەملىرىنى بىر قەدەر رەتكە سالدى. ھۆكۈمەت ئەسكىرى سېپىدە كۆپ ئىشلىگەن كۇچارلىق ھەمدەم بەگ ھاجى ياردىمىدە 10 ئادەم، 30 ئادەم ۋە 100 ئادەم بىر توپ قىلىنىپ، ئۇلارغا كوماندىرلار بەلگۈلەندى. تومۇر شاگىيۇ بولسا تۇەنجاڭلىققا كۆتۈرۈلدى.

كۇچار ئېلىنىپ، خەلقنىڭ تومۇر تەرەپكە يېقىنلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ يالغۇز قېلىشىدىن قورققان كۇچارنىڭ ۋاڭى مەفىز كىشىلەرگە «تومۇر بولسا بىر ھارۋىكەش، مەن بولسام بىر ۋاڭ، مەن تۇرۇپ سىلەرنىڭ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كېتىشىڭلار قانداق؟» دەپ تەشۋىق قىلىدۇ. ئۇنى ئاز دەپ، تومۇر تۇەنجاڭغا قەست قىلماقچىمۇ بولىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئاۋال تومۇرنىڭ قېشىدىكى مۇھىم ئادەملەرنى يوقۇتۇپ، ئاندىن تومۇرگە تېگىشنى پىلانلايدۇ. لېكىن ئۇ تومۇرنى يوقۇتالمايدۇ. چۈنكى تومۇر تۇەنجاڭنى خەلق ھىمايە قىلاتتى.

بۈگۈرلۈك نىياز خەلپە خەلق كۈچى بىلەن بۈگۈر شەھرىنى ئازات قىلغان ئىدى. ماشىمىننىڭ ئادىمى كامازا نىياز خەلپىگە «سەن مەندىن رۇخسەتسىز بۈگۈرنى ئالدىڭ. بۈگۈرنى ئالغاندا ئىككى تۇڭگاننى ئۆلتۈرۈپسەن» دېگەن تۆھمەتنى ئارتىپ، ئۇنى قۇرالسىزلاندۇرۇپ، كۇچار شەھىرىنىڭ ساي بويىغا ئېلىپ چىقىپ ئېتىپ تاشلايدۇ.

يەنە، شۇ كۈنلەردە شاھيار ناھىيەسىنىڭ تىگىن يېزىسىدىن ھادى ئەلەم دېگەن كىشى توقسۇن شەھرىنى ئېلىپ، بىر قانچە پىدائىيلار بىلەن تومۇرگە قوشۇلۇش ئۈچۈن كۇچارغا كەلگەن ئىدى. كۇچار ۋاڭى مەفىزنىڭ بولسا ھادى ئەلەم بىلەن كونا ئاداۋىتى بار ئىدى. مانا شۇنىڭدىن پايدىلانغان ماشىمىن جاللاتلىرى «بىزدىن رۇخسەتسىز شەھەرنى بۇزدى» دېگەن گۇناھنى قويۇپ، ھادى ئەلەمنىڭ بېشىنى كېسىپ ئۇزۇن خادىغا سانجىپ، شەھەر كوچىسىدا سازايە قىلىدۇ. كۇچار شەھرى ئېلىنغاندا مانا موشۇ ئىككى قانلىق جىنايەت يۈز بېرىدۇ. (ئۆلكە تارىخى، 2-قىسىم، 57-بەت، 1948-يىل، ئۈرۈمچى).

كۇچارلىق ئەخمەت پايىز يەنە شۇ تۇڭگان بۇلاڭچىلىرىنىڭ جىنايەتلىرىنى پاش قىلىپ، تۆۋەندىكىلەرنى يازىدۇ. «كۇچارنى ئېلىش جېڭى جۈمە كۈنى ئەتىگەن سا-

(داۋامى 8-بەتتە).

سۈرەتتە: شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قوماندانى سۇلتان بەختىيار (ئوڭدا) ۋە ئوتتۇردا ئولتارغان مەشھۇر سەركەردە خوجىنىياز ھاجىم.

يېڭى كىتاپ

ئۇيغۇر

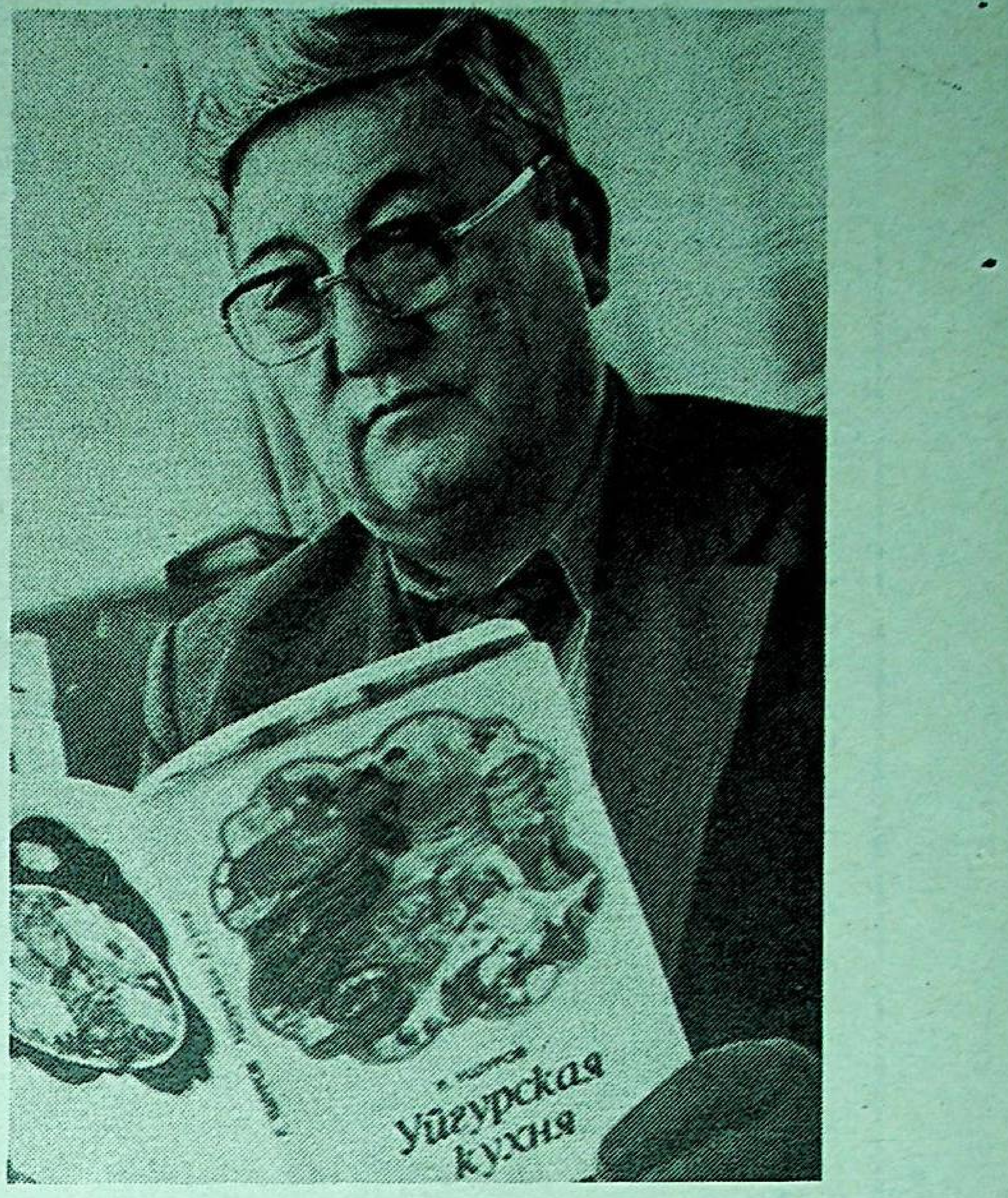

ھەر بىر خەلقنىڭ تارىخى ئوز ئالاھىدە نادىردۇر. ئىلگىرى بىزنى ماركسىستلار پالان مىللەت ياكى خەلق ئۇلۇق، بۈيۈك، ئاكا مىللەت دەپ، سان جەھەتتىن كوپلىرىنى مەدھىلەپ كوكلەرگە كوتىرىپ، ئەندى ئەكسىچە ئاز سانلىقلارنى بولسا دايىم ئۇلاردىن توۋەن كورۇپ ئاخماق قىلىپ كەلدى. لېكىن چوڭ ياكى كىچىك خەلق بولمايدۇ، بۇ يەردە سوز پەقەت ئەينە شۇ خەلقنىڭ سانى توغرىلىقلا بولۇشى مۇمكىن. ئەندى خەلقنىڭ سان جەھەتتىن كوپ- ئازلىقى- بۇ ھەل قىلغۇچى ئامىل ئەمەس، ئۇ مىللىي ئاڭ- سېزىم ۋە مەدەنىيەت، تەرەققىيات دەرىجىسىگە ھېچ قانچىلىك تەسىر يەتكۈزمەيدۇ.

ئومۇمىي ئىنسانىي مەدەنىيەت ئەزەلدىنلا بارلىق مىللەتلەرنىڭ ئوز ئالاھىدىلىگىگە ئىگە مەدەنىيەتلىرىدىن شەكىللىنىپ كەلگەن ۋە شەكىللەنمەكتە، ئومۇمىي ئىنسانىي مەدەنىيەتنىڭ مەڭگۈلۈگى ھەم يوقۇلۇپ كەتمەسلىگى، ئۇنىڭ ئالەمشۇمۇل خاراكتېرى، خىلمۇ- خىللىقى ۋە ئوزىنى ئوزى تەرەققىي ئەتكۈزۈشى ئەينە شۇنىڭدىن ئىبارەتتۇر.

ھەر قانداق خەلقنىڭ تارىخىنى ئۈگىنىشتە بىز ئالدى بىلەن ئۇلۇق سەنەلەرنى، ئەجايىپ ۋاقەلەرنى بىلىشكە ئىنتىلىمىز. لېكىن ھەر قانداق تارىخشۇ خەلقنىڭ مەئىشىتى، كۈندىلىك تۇرمۇشىنى ۋە ھاكازىلارنى يورۇتۇشقا ئىنتىلمىسە، ئۇ چولتا، قۇرۇق باياننچىلىققا ئايلىنىپ قالىدۇ خالاس. بىز بولساق ئەجداتلىرىمىز تۇرمۇشىنىڭ ئەينە شۇ تەرىپىگە- رەسىم- يوسۇنلىرىغا، ھەر خىل بايرام- تەنتەنىلەرنى نىشانلاشلىرىغا، ئۇلارنىڭ ھەر بىر تەدبىرگە يارىشا تەييارلىغان تائاملىرىغا قىزىقىمىز.

يېقىندا «رائۇئان» نەشرىياتىدىن رۇس تىلىدا 50مىڭ نۇسخىدا بېسىلىپ چىققان «ئۇيگۇرسكايا كۇخنيا» («ئۇيغۇر ئاشخانىسى») دېگەن كىتاپ، پىكرىمىزچە ئۇيغۇر خەلقى توغرىلىق، ئۇنىڭ ماددىي مەدەنىيىتى، ئوز ئالاھىدىلىگىگە ئىگە مىللىي خاراكتېرى ۋە ئاھايىتى خىلمۇ - خىل ئۇيغۇر تائاملىرى توغرىلىق بىلىمىمىزنى تېخىمۇ ئاشۇرىدۇ. مەزكۇر كىتاپنىڭ مۇئەللىپى- شائىر ۋە ژۇرنالىست، ئۇيغۇر تائاملىرىنىڭ ئاتاقلىق ماھىرى رەخىم ھوشۇر، مەخسۇس مۇخبىرىمىز يادىكار سابىتىي يېقىندا رەخىم ھوشۇر بىلەن ئۇنىڭ ئەينە شۇ كىتاۋى ھەققىدە سوھبەتلەشكەن ئېدى. مۇھتەرەم گېزىتخان، دىققىتىڭلارغا ئەينە شۇ سوھبەتنى ھاۋالە قىلىمىز.

* * *

— رەخىم ئاكا سىزنىڭ كوپ ژىللىق ئۇتۇقلۇق ئەمگىگىڭىز مېۋىسى سۈپىتىدە رۇس تىلىدا نەشر قىلىنغان مەزكۇر كىتاپنى ئاتىغان بولار ئېدىم. ھازىرقى ئومۇمىيۈزلۈك ئىقتىسادىي بوھرانچىلىق، قالايمىقانچىلىق بىر شارائىتتا مۇنداق كىتاپنى يېزىش ۋە نەشر قىلدۇرۇشنىڭ قانچىلىك مۇرەككەپ ۋە مۇشكۇل ئىكەنلىگى ھەققىدە كوپلىگەن گېزىتخانلىرىمىز ئانچە پەرەز قىلالمايدۇ. شۇ ھەقتە توختىلىپ ئوتسىڭىز.

— گېزىتخانلارغا مەلۇم بولغىنىدەك، 1985- ژىلى «مېكتېپ» نەشرىياتىدا مېنىڭ «ئۇيغۇر تائاملىرى» دېگەن ئەسەرىم تۇنجا قېتىم نەشر قىلىنغان ئېدى. ئەندى 1976- ژىلدىن «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتىدا بېسىلىپ چىققان ئۇيغۇر تائاملىرى ھەققىدىكى ماقالىلاردا 1200 تۈرلۈك تاماقنىڭ تىزىمى بېرىلگەن. ئۇلارنىڭ 659 خىلى ئەينە شۇ كىتاپتىن ئورۇن ئالغان ئېدى. مەن پۈتكۈل ئومۇر بويۇم باشقا ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىش بىلەن بىللە، شۇنداقلا ئۇيغۇر تائاملىرىنى تەييارلاش ئۇسۇللىرىنى مەرھۇم ئاتام ھېۋۇللام ئاشپەزدىن ۋە باشقا داڭلىق ئاشپەزلەردىن ئىرىنمەي ئۈگەندىم. ئەينە شۇ توپلىغان تەجرىبىلىرىمنى بىر مۇپەسسەل كىتاپ قىلىپ چىقىرىش نىيىتىم بار ئېدى. 1985- ژىلى نەشر قىلىنغان «ئۇيغۇر تائاملىرى» ئەينە شۇ نىيىتىمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا تاشلانغان دەسلەپكى قەدەم بولدى. ئۇنداق دېگىنىم، ئۇ كىتاپقا مەن توپلىغان تائام تۈرلىرىنىڭ ئارانلا يېرىمى دېگىدەك كىرگەن بولۇپ، ئەسەر چولتا بولۇپ چىقتى. شۇنىڭدىن كېيىن مەن «ئۇيغۇر تائاملىرى» كىتاۋىمنى تولۇغراق قىلىپ رۇس تىلىدا نەشر قىلدۇرۇش نىيىتىدە قول يازمىنى ئۆز خىراجىتىم بىلەن تەرجىمە قىلدۇرۇپ، نەشرىياتقا تەۋسىيە قىلغان ئېدىم. كوپلىگەن ھەر خىل قۇرۇق ۋەدىلەر، باھانە- سەۋەپلەر بىلەن، مەزكۇر قول يازما نەشرىياتتا يەتتە ژىل يېتىپ، ئوتكەن ژىلنىڭ ئاخىرىدا ئاران نەشردىن چىقتى. ئىلگىرى ئەڭ ئالىي سورتلۇق قەغەزگە بېسىلىشقا شەرتنامە تۈزۈلگەن ئېدى، ئەندى بولسا كىتاپ ئەڭ ئەرزەن قەغەز بىلەن سوۋېتى ناچار ھالدا چىقىرىلدى. كىتاپ ئەسلى قول يازمىدىكىگە قارىغاندا قىسقارتىلىپ، تائاملارنىڭ سۈرەتلىرى كام- كوتا ھالدا نەشر قىلىندى. لېكىن شۇنىڭغا قارىماي، ئەلۋەتتە كىتاپتىكى ئاساسى پىكىرلەر ساقلىنىپ قالغان. شۇنىڭغىمۇ شۈكرى...

— مەيلى قاندىقلا بولمىسۇن،سىز موشۇ «ئۇيغۇر تائاملىرى»، «ئۇيگۇرسكايا كۇخنيا» دېگەن كىتاپلىرىڭىز ئارقىلىق ئۇيغۇر تارىخىدا تۇنجا قېتىم خەلقىمىز مەدەنىيىتى ۋە ئېتنوگرافىيەسىدىكى موشۇ كۈنگىچە يورۇتۇلماي كېلىۋاتقان بىر چوڭ ماۋزۇ ئۈستىدە ئۇتۇقلۇق ئەمگەك قىلىپ، ئۇنىڭ ھوددىسىدىن چىقتىڭىز. ئۇيغۇرلارنىڭ ئاقساقىلى، قازاقىستان خەلق يازغۇچىسى زىيا سەمەدىي: «خەلقىمىز سەنئىتىنىڭ جەۋھىرى بولغان يۈزدىن 12 مۇقامنى يوقاتماي ھازىرقى ئەۋلادقا ساقلاپ قېلىشتا مەشھۇر سەنئەتكار تۇردىئاخۇن ئەلنەغمە ۋە باشقىلارنىڭ ھەسسىسى بىباھادۇر. ئەندى رەھىم ھوشۇرنىڭ ئەمگىنىمۇ خۇددى شۇنداق بىباھادۇر. ئۇمۇ ئۇنتۇلۇپ كېتىپ بارغان ۋە ئۇنتۇلۇپ قالغان كوپلىگەن تائام تۈرلىرىنى بىزگە يەتكۈزدى. باي مەدەنىي مىراسقا ئىگە خەلقىمىز ئىشلىتىپ كېلىۋاتقان ھەر خىل لەززەتلىك تائاملىرى ھەققىدە موشۇ كۈنگىچە يازما ئەدەبىياتىمىزدا مۇنداق ئەھمىيەتلىك قوللانما بولمىغان ئېدى ...» دېگەن ئېدى.

— «ئۇيگۇرسكايا كۇخنيا» كىتاۋىڭىز، قاندىقلا بولمىسۇن، خېلە تەپسىلىي، ئىلمى ئاساسى بار، خەلقىمىزگە شەرەپ كەلتۈرۈش بىلەن قەدىمدىن مەدەنىيەتلىك بولغىنىنى ئىسپاتلايدىغان، جانلىق فاكتلارنى تارىخچىلارغا سوغا قىلىدىغان دەرىجىدە يېزىلغان، سىز موشۇ ئەمگەكنى يېزىش ئۈچۈن، ئەلۋەتتە، ئۇزۇن ژىل ئىزدەندىڭىز، شۇ توغرىلىق بىر ئاز توختىلىپ ئوتسىڭىز؟

— مەن شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىنى پۈتتۈرۈپ، ئۇيغۇرستاننىڭ جەنۇبىغا خىزمەتكە بولۇنۇپ، مۇئەللىم بولۇپ ئىشلەۋاتقان چېغىمدا، ماڭا كۆزلۈكى ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش كوماندىروۋكىسى بىلەن تەكلىماكاننىڭ ئىچكىرىسىگە- قاغىلىق، پوسكام، يەركەن ناھىيەلىرىنىڭ يېزىلىرىغىچە پىيادە ئارىلاپ بېرىشقا توغرا كېلىپ، شۇ سەپەردە «ئامكاپ»، «تۇزلۇق»، «شاكاراپ» قاتارلىق خورۇجلار توغرىلىق خەۋەر تاپقان ئېدىم. بۇ خورۇجلار بىر-بىرىگە ئوخشاش كورۇنسىمۇ، لېكىن پەرقى كوپ.

مەن ئەينە شۇ سەپىرىمدە بۇ يەردىكى ئاددىي كىشلەرنىڭ شاكاراپنى ئالاھىدە بىر كومزەككە تەييارلاپ قويۇپ، بىر ياغاچ قوشۇقنى سېپىدىن شوينا بىلەن باغلاپ، شوينىنىڭ ئۇچىغا ئۇزۇنچاق ئىككى ئىلىك تاشنى چېتىپ ساڭگىلىتىپ، قوشۇقنى كومزەكنى ياپقان تۇۋاق ئۈستىگە قويۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە قول ياغلىقتەك ياپقۇچ ياپقىنىنى كورگەن ئېدىم. بۇنىڭ سەۋەۋىنى سورىسام، تۇزنى سوغا سېلىپ قوچۇپ، ئۇ تىنىغاندا ئۈستىگە خۇددى قايماقتەك لەيلەپ قالغان ئەخلەت توپىنى قالپىپ ئېلىۋېتىپ، سۈزۈلگەن تويۇنغان تۇز ئېرىتمىسى-شاكاراپنى كومزەككە قويۇۋېلىپ، يەنە قالغان تاش-قۇم ۋە لاتقىسىنى كورسىتىپ، «تۇزنى قۇرۇق يېسەك، بۇ پاسكىنىسى گەلدىن ئوتۇۋەرسە نېمە بولىدۇ؟»- دېگەن ئېدى.

شۇنىڭدىن كېيىن 70- ژىللاردا دەسلەپ تاماقلار ھەققىدە ماقالىلار يازغاندا كوپلىگەن تىببي كىتاپ،ژۇرناللاردىن تۇزلارنىڭ تەركىۋى ھەققىدە مەلۇمات توپلىغان ئېدىم. نەتىجىدە ھەر بىر ئادەم بىر ژىلدا (چۈغىنىڭ چوڭ-كىچىكلىگىگە بېقىپ) 6 كىلوگرامدىن 10 كىلوگراممىغىچە تۇز ئىستىمال قىلىدىكەن، ئەندى 10 ياشقىچە باللارنى ھېساپ قىلمىغاندىمۇ ئورتا ھېساپ بىلەن7-8 كىلوگرام تۇز ئىستىمال قىلساق، 60-70 ژىل ئومۇر سۈرگەن ئادەم 500 كىلوگرامدىن ئوشۇق تۇز ئىستىمال قىلىدۇ دېگەن سوز. ئەندى ھەر بىر كىلوگرامم تۇزنىڭ 4-5 پروتسېنتى تاش، قۇم، توپا ۋە ئەخلەتتىن ئىبارەت بولسا، 20-30 كىلوگرامم تاش، قۇم، توپىنى قوشۇپ يېگەندە، ئۇلار جىگەردە، بورەكتە، ئاشقازان دېۋارلىرىدا مەلۇم مىقداردا توختاپ قېلىشى شۇنىڭدىن، تىببىياتنىڭ كورسىتىشىچە، ئادەم ئورگانىزمى بىر قېلىپتا ئىشلىسە، تۇسالغۇلۇقلارنى يېڭەلەيدىكەن. ھاياتتا ئادەم ئورگانىزمى دايىملا بىر قېلىپتا ئىشلەۋەرمەيدىغۇ! ئەينە شۇ چاغدا يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىشى تەبىيدۇر. بىراق ئۇنىڭغا ئېتىبار بەرگۈچىلەر ناھايىتى ئاز.

ئۇيغۇرچە تاماقلىنىش، تاماق تەييارلاش- ھەممىسى ئىلمي ئاساستا قوبۇل قىلىنغان. ئۇنى ئوقۇش بىلىمى ئاساسىدىلا ئەمەس، بەلكى كوپچىلىكى تەجرىبىلەر خۇلاسىسىنى قائىدە تىرىقىسىدە پايدىلانغان. ھە، تاماقنى لەززەتلىك تەييارلاشمۇ مەدەنىيەت، سەنئەتنىڭ بىر تۈرى بولغىنى ھالدا- ئۇنى ئىستىمال قىلىش مەدەنىيىتى ۋە تاماقلىنىش سەنئىتىدىن بىخەۋەر سەزگۈسىز شەخسلەر ھەر قانداق لەززەتلىك تاماقنىمۇ باھالاشنى بىلمەيدۇ.

— مەلۇمكى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخى بەش مىڭ ژىلدىنمۇ ئارتۇق ۋاقىتنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ. ئوتمۇشتە پۈتكۈل دۇنياغا مەشھۇر بولغان، دۇنيا سىۋىلىزاتسىيەسىگە ئوز ھەسسىسىنى قوشقان تۇرالار، ھۇنلار، قاراغان (مىلادىدىن 3 ئەسىر بۇرۇنقى) ۋە كېيىنكى قاراخانىلار، سەئىدىيە خانىلىقلىرى قاتارلىق خاقان، بەگ، ھاكىم، بولۇپمۇ تەڭرىقۇتلار، ئىلىكخانلار راھەت پاراغىتىنى جەڭدىن ئالغانمۇ، ياكى تارىخچىلار تىلىدىن چۈشەرمەيدىغان ئەجەيىپ نەقىشلەنگەن ئوي-ئىمارەت، سارايلار، ئەجايىپ مۇڭغا تولۇپ تاشقان مۇزىكا، ئەپىس ئۇسسۇللاردىن ئالغانمۇ، ياكى خاقانى تائاملارنى يېمىگەنمۇ؟

تائاملىرى

خاقانى تائاملىرى بىلەن چەت ئەل ئەلچىلىرىنى مېھمان قىلىپ، دەستىخان ياسىغانمۇ؟

— بۇ ھەقتە مىسالغا ئالىدىغان تارىخچىلارنىڭ بىرگە قۇرئاندىن كېيىنكىلا ئورۇندا تۇرغىدەك تۇرغۇن ئالماسنىڭ «ئۇيغۇرلار»، «ھۇنلار تارىخى»، «قاراخانىلار تارىخى» دېگەنگە ئوخشاش ئۇلۇق ئەسەرلىرىنىڭ بىرمۇ يېرىدە تاماق سەنئىتى تىلغا ئېلىنمىغان، ئۇنىڭغا تۇرغۇن ئالماس ئەيىپلىك ئەمەس، سەۋەۋى ئانا ۋەتىنىمىز ئۇيغۇرىستاندىمۇ تائاملىرىمىز توغرىلىق بىرەر رىسالە، قوللانما نەشر قىلىنمىغان. ئورنى كەلگەندە شۇنى تەكىتلەپ ئۆتۈش ئورۇنلۇقكى، 1985-يىلى ئۈرۈمچىدە «خەلق نەشرىياتى» تەرىپىدىن «ئۇيغۇر تاماقلىرى» دېگەن كىتاپ نەشر قىلىنغان. ئۇنىڭدا 278 خىل تاماق ئۈزە سوزلەنگەننىڭ سىرتىدا، يېرىمىدىن كوپى خىتاي تامىقى ۋە خىتايچە ئىسىملار بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

ئەندى ئوزەمنىڭ ئەسەرلىرىم توغرىلىق توختىلىدىغان بولسام، 1200 خىل ئۇيغۇر تائامىنىڭ 1985-يىلى نەشر قىلىنغان بىرىنچى كىتاۋىمدا 659 خىلى، موشۇ سوز بولۇۋاتقان رۇس تىلىدا نەشر قىلىنغان ئىككىنچى كىتاۋىمدا 840 خىل تاماق تۈرى ھەققىدە سوز بولىسىمۇ ساپ ئۇيغۇر تاماقلىرىنى، ساپ ئۇيغۇر نامىلىرى بىلەن، ساپ ئۇيغۇرچە ئۇسۇلدا تەييارلىنىش يوللىرىنى ئىپادىلەشكە بارلىق تەجرىبەمنى، كۈچ، قۇۋۋىتىمنى سەرىپ قىلىشقا تىرىشتىم. مېنىڭ ئارمىنىم، موشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ كىتاپتا تاماق تەييارلاشنىڭ تەپسىلىي ئىپادىسىنى، ئىستىماللىنىش تەرتىۋىنى، تارىخى جەريانىنى قوشۇپ سوزلىسە، سەنئەتلىك نەشر قىلىنسا، تاماق رەسىملىرى تولۇغراق بېرىلسە، بۇ بىر مىللەتنىڭ مۈلكىنى ياخشىلاپ ۋە جۇتقا چىقارغان بولار ئىدى.

— رەخىم ئاكا، بىزنىڭ موشۇ ھازىر ئىستىمال قىلىۋاتقان تائاملىرىمىز ھەققىدە يازما ئەدەبىياتتا بىرەر مەنبە بارمۇ؟

— مەن ئۇقۇرىدا تەكىتلىگىنىمدەك، تارىخچىلىرىمىزنىڭ ئەسەرلىرىدە بۇ ھەقتە بىرەر نەرسە بايقىمىدىم، لېكىن بوۋىمىز، بۈيۈك قامۇسچى ئەللامە ماھمۇت قەشقەرىينىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى» شاھ ئەسىرىدە تائاملىرىمىز توغرىلىق خېلە كوپ مەلۇماتلار بار. مەن ئەسەرلىرىمنى يازغاندا ئەينە شۇنىڭدىن نەقىل كەلتۈرگەن، پايدىلانغان جايلىرىم كوپ بولدى. مەسىلەن، م. قەشقەرىي قويغان ئوپكىلەر توغرىلىق مەلۇمات بېرىپ، ئوپكىنى قىچا مېيى بىلەن قويىدۇ، دەپ يازىدۇ. ئەندى چوپاشلار توغرىلىق مۇنداق مەلۇمات بېرىدۇ: «ئۇتماژ-چوپ-تۈركلەرنىڭ ئاتاقلىق تاماقلىرىنىڭ بىرى. بۇ تائام ئىسكەندەر زۇلقەرنەي دەۋرىدە پەيدا بولغان. ئىسكەندەر زۇلقەرنەينىڭ ئەسكەرلىرى قاراڭغۇلۇقتىن چىققاندا، ئۇلارنىڭ ئوزۇق-تۈلۈگى تامامەن تۈگىگەن ئىدى. جەڭچىلەر ئاچلىقتىن زۇلقەرنەيگە يالۋۇرۇپ: «بىزنى ئۇتما ئاژ (ئاچ)، بىزنى قويىۋەت، بىز ۋەتىنىمىزگە قايتايلى»— دېگەن. زۇلقەرنەي دانىشمەنلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، موشۇ تائامنى ئويلاپ تاپقان. بۇ تائام تەنگە قۇۋۋەت بېرىدۇ، چىرايغا قان يۈگۈرتىدۇ ۋە ئۇزاققىچە قوساق توق تۇرىدۇ. چوپاشنى يەپ، ئارقىسىدىن شورپا ئىچىدۇ. تۈركلەر بۇ تائامنى كورۇپ، ئۇنى «ئۇتماژ» دەپ ئاتىغان».

ئەتىمالىم، ماھمۇت قەشقەرىي بۇ تائامنى قانداقتۇ بىر رىۋايەتكە ئاساسلىنىپ يازغان بولسا كېرەك، لېكىن ئۇنىڭ بەزى پىكىرلىرى بىلەن مۇنازىرە قىلىش مۇمكىن. ھاسىل ئېنىپ، قارا دېڭىز تەرەپتىن تۈركلەر بېنىغا ئاران يېتىپ كەلگەن ئەسكەرلەرنىڭ بۇ تائامنى تەييارلىغىنى شۈبھىلىك. زۇلقەرنەينىڭ ئارمىيەسىدە تۈركلەر بولمىغان، ئاساسىي جەھەتتىن ئۇلار گرېكلاردىن، ئىتالىيەلىكلەردىن، ئىرانلىقلاردىن ئىبارەت ئىدى. ئۇلار بۇ تائامنى قانداقلارچە تۈركچە ئاتىشى مۇمكىن؟ ئۇلار بۇ سوزنى تۈركلەردىن ئاڭلاپ، شۇلاردىن ئۇنى تەييارلاشنى ئۈگەنگەن بولۇشى مۇمكىن. «ئۇتما»، «ئاچ» تۈركىي سوزلەر. بۇ تائامنى تاتارلار قوللاما، قىرغىزلار بىلەن قازاقلار— بەشبارماق، ئۇيغۇرلار—چوپ دەپ ئاتايدۇ. ئەتىمالىم، زۇلقەرنەينىڭ ئاچ قالغان ئەسكەرلىرى بۇ تائامنى بۇغداي، تېرىق، كوموقوناق ئوستۇرۇشنى بىلىدىغان تۈرك دېھقانلىرىدىن يەپ كورگەن بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى بۇ تائام ئۇلاردا ھازىرمۇ يوق. ئۇيغۇرلار چوپاشنى پات-پاتلا تەييارلايدۇ. ئۇنىڭ تۈرلىرى كوپ.

«دىۋانىنىڭ» 1- جىلد، 278-، 548-560- بەتلىرىدە مۇئەللىپ سىركە ھەققىدە چۈشەندۈرۈش بېرىدۇ. ئۇنىڭدا سىركىنى كېپەكتىن، ئۈزۈمدىن ئېچىتىپ ئېلىنىشىنى چۈشەندۈرىدۇ. يەنە «دىۋانىنىڭ» 1- جىلد، 591-بېتىدە «ئېتىنغۇچ» سوزى: «رەسمىي تاماق ئالدىدا يېيىلىدىغان، ئىشتەي ئېچىش غىزاسى»— دەپ كورسىتىلگەن. ئۇنى ھازىرقى خىتايچە «سەي» دېگەن سوزنىڭ ئورنىغا قوللانسا بولىدۇ. ماھمۇت قەشقەرىي ئوز ئەسىرىدە شۇنداقلا خېمىرلار توغرىلىق يېزىپ، «ئىماتا سۇيۇق خېمىر» دەپ تەكىتلەيدۇ. سېمىز توخۇنى ياكى مايلىق گوشنى قورىغاندا، كاۋاپ پىشۇرگەندە مايىنىڭ ئېرىپ كەتمەسلىگى ئۈچۈن، گوشنى ئىماتىغا مىلەيدۇ. قىسقىسى «تۈركىي تىللار دىۋانىدا» خەلقىمىزنىڭ كوپلىگەن ھەر خىل تائاملىرى توغرىلىق دەسلەپكى يازما مەلۇماتلار بېرىلگەنلىگىنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەك.

— سىزنىڭ بۇ كىتاپتىن تاشقىرى رۇس تىلىدا ئۇيغۇر تائاملىرى توغرىلىق يەنە بىر مۇپەسسەل ئەمگەكنى تەييارلاۋاتقانلىغىڭىزدىن خەۋرىم بار ئىدى. بۇ كىتاپ قاچان نەشردىن چىقىدۇ؟

— ھە، توغرا، ماڭا «قاينار» نەشرىياتى 30 باسما تاۋاق كولەمدە ئۇيغۇر تائاملىرى توغرىلىق مۇپەسسەل بىر كىتاپ يېزىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلغان ئىدى. مەن شۇنىڭغا مۇۋاپىق جىددىي ئەمگەك قىلىپ، كىتاپنى يېزىپ پۈتتۈرۈپ، ئالدىن تەجرىبىلىك تەرجىمانلارنى تېپىپ، قول يازمىنى رۇس تىلىغا تەرجىمە قىلدۇرۇپ، نەشرىياتنىڭ بەلگۈلىگەن مۇددىتىدە كىتاپ قول يازمىسىنى تاپشۇرغان ئىدىم. ئەندى بولسا ھازىر ئىختىسادىي بوھرانچىلىق، «قەغەز يوق» دېگەن باھانە-سەۋەپلەر بىلەن بۇ ئىش ئىلگىرى باسمىدى. بىر نەچچە يىللىق خۇددى يىڭنە بىلەن قۇدۇق قازغاندەك ئەمگىكىمنىڭ ھېچ بىر نەتىجىسى بولمايۋاتىدۇ. بۇ ئەلۋەتتە، ئېچىنىشلىق بىر ئەھۋال. چۈنكى ئىلگىرى مۇنداق چوڭ كولەمدە، ئۇيغۇر تائاملىرى توغرىلىق ناھايىتى تەپسىلىي بايان قىلىدىغان باشقا كىتاپ چىقمىغانلىقتىن، ئەندى ھازىرقى ھاياتىمىزدىكى ئوزگىرىشلەرگە باغلىق، ئورنى كەلگەندە ئىختىساتچانلىق بىلەمىز لەززەتلىك تائاملارنى تەييارلاش مۇمكىن ئىكەنلىگى ھەققىدە خېلە مەلۇماتلارنى بېرىدىغان بۇ ئەمگىگىمنىڭ ئوز ۋاقتىدا نەشردىن چىقمىغانلىغىغا بەك ئېچىنىمەن. ئەگەر مېنىڭ موشۇ كىتاۋىمنى تولۇق نەشر قىلىشقا بىرەر كوئوپېراتىۋ ياكى شەخسىي تىجارەتچى ھامىيلىق قىلغان تەغدىردە نۇر ئۈستىگە نۇر بولغان بولار ئىدى.

— سىز ئۇيغۇر تائاملىرى توغرىلىق نەشر قىلدۇرغان ھەر ئىككى كىتاۋىڭىزدا پەرھىز تائاملار ھەققىدە ئالاھىدە توختىلىسىز. بۇنىڭ سەۋەۋى نېمە؟

— ئادەملەرنىڭ ئوز قەرەلىدە خىلمۇ-خىل تاماقلىنىشى ئۇلارنىڭ ساغلام ئومۇر سۈرۈشىگە بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك. «سالامەت تەندە ساغلام ئەقىل» دېگەندەك، لەززەتلىك تائاملارنى ئىستىمال قىلىش تەنگە قۇۋۋەت ۋە ئەقىلگە كامالەت بېغىشلايدۇ. لېكىن ئادەم ئاغرىپ قالغان تەغدىردە قانداق تاماقلىنىشى كېرەك؟ مەن ئوز ئەمگەكلىرىمدە بۇ مەسىلە ئۈستىدە خېلە تەپسىلىي توختىلىشقا تىرىشتىم. چۈنكى بەزى ئاغرىقلارغا خىمىيەۋىي دورىلاردىن كورە ئەينە شۇ ئاغرىقنى خېلە چاپسان ساقايتىشقا، ئازاپ چېكىۋاتقان ئادەمنىڭ دەردىگە دەرمان بولالايدىغان تائاملار بار. مەن ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر بىر ئۇيغۇر تائامىنىڭ ئاغرىق ئادەملەر ئۈچۈن تەييارلىنىدىغان تۈرىنىمۇ ئالاھىدە تەكىتلەشكە كوڭۈل بولىمەن.

— رەخىم ئاكا بىز سىزنى شۇنداقلا يازغۇچى، شائىر سۈپىتىدىمۇ بىلىمىز. ئۇيغۇر تائاملىرى توغرىلىق كىتاپلاردىن تاشقىرى باشقىمۇ ئەسەرلەرنى يادىڭىزمۇ؟

— 1991- يىلنىڭ ئاخىرىدا «ژازۇشى» نەشرىياتىدا رۇس تىلىدا «موقامچى» دېگەن داستانلار ۋە شېئىرلار توپلىمىنى نەشر قىلدۇردۇم. ھازىر يېزىۋاتقان ئەمگەكلىرىم توغرىلىق ئالدىن-ئالا بىر نەرسە دېيىشنى خالىمىغان بولار ئىدىم. خۇدا بۇيرىسا قىلىدىغان ئىشلار ئاز ئەمەس.

* * *

رەخىم ھوشۇرنىڭ رۇس تىلىدا نەشر قىلىنغان «ئۇيغۇر ئاشخانىسى» دېگەن مەزكۇر ئەمگىكى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ماددىي مەدەنىيىتىنىڭ ۋە ئۇنىڭ تاماق تەييارلاش سەنئىتىنىڭ ئوز ئالاھىدىلىگىگە ئىگە ئەجايىپ بىر يادىكارلىغى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ، ئۇنىڭدا غەرىپ بىلەن شەرىقنىڭ ئوز ئارا ھەرىكىتى ۋە ئوز ئارا تەسىرى ياققال ئەكس ئەتكەن. بۇ كىتاپتا شۇنداقلا ئەجايىپ ماھارەت، ھەيران قالارلىق فانتازىيە، گوزەللىككە ۋە نوزۇۋىلىككە بولغان تەبىئىي ئىنتىلىش، قېدىمىي تىبابەتچىلىك سىرلىرىنى بىلىش ۋە دانالىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەنلىگىنى تەكىتلەش كېرەك.

ئاخىرىدا شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، ئۇيغۇر تائاملىرىنى تەييارلاشنىڭ ئۇسۇلىنى تەپسىلىي ئىزاھلاپ بېرەلەيدىغان، تائاملارنى ئەمەلدە تەييارلاپ، نامايىش قىلالايدىغان ۋە ئەڭ مۇھىمى تەۋەرەك قوللانما-رىسالىنى يارىتىپ بېرەلەيدىغان، بۇ ساھادا كوپ ئەمگەك قىلغان يېتۈك شەخسنىڭ ئىجادىيىتىگە خالىس باھا بەرمەسلىك، توغرا مۇئامىلە قىلماسلىق، ئۇنىڭ ئەمگەكلىرىنى ئەبەدىيلەشتۈرمەسلىك سوزسىز مەدەنىيىتىمىزگە ئېغىر زىيان يەتكۈزىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز رەخىم ھوشۇرنىڭ قىلىۋاتقان ئىزگۈ ئىشلىرىنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەپ، ئۇنىڭدىن يەنىمۇ مۇكەممەل ئەمگەكلەرنى كۈتىمىز.

ئومۇمەن ئاتاقلىق ئاش-تائاملار ماھىرى ۋە ئۇلارنىڭ نەزەرىيەچىسى رەخىم ھوشۇرنىڭ مەزكۇر ئەمگىگىنىڭ رۇس تىلىدا كوپ نۇسخىدا نەشر قىلىنىشى خەلقىمىز ھاياتىدىكى دىققەتكە سازاۋەر ۋاقىئەلەرنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ كىتاپخانلارنى مۇۋاپىق تاماقلىنىشقا ئۈگىتىدۇ، دېمەك ئۇ شۇنداقلا ئۇلارنىڭ تۇرمۇش تەرزىنى ساغلاملاشتۇرۇشقا ياردەم قىلىدۇ، ياشلىقنى ھەدىيە قىلىدۇ. ئەڭ مۇھىمى مەنىۋى ئەنئەنىلىرى ئارقىلىقمۇ خەلقىمىز تارىخىنى رۇس خەلقىگە يەتكۈزۈشكە ھەرىكەت قىلىدۇ. بۇ ئالىيجاناپلىق ئىش پەقەتلا قوللاپ-قۇۋۋەتلەشكە سازاۋەر خالاس.

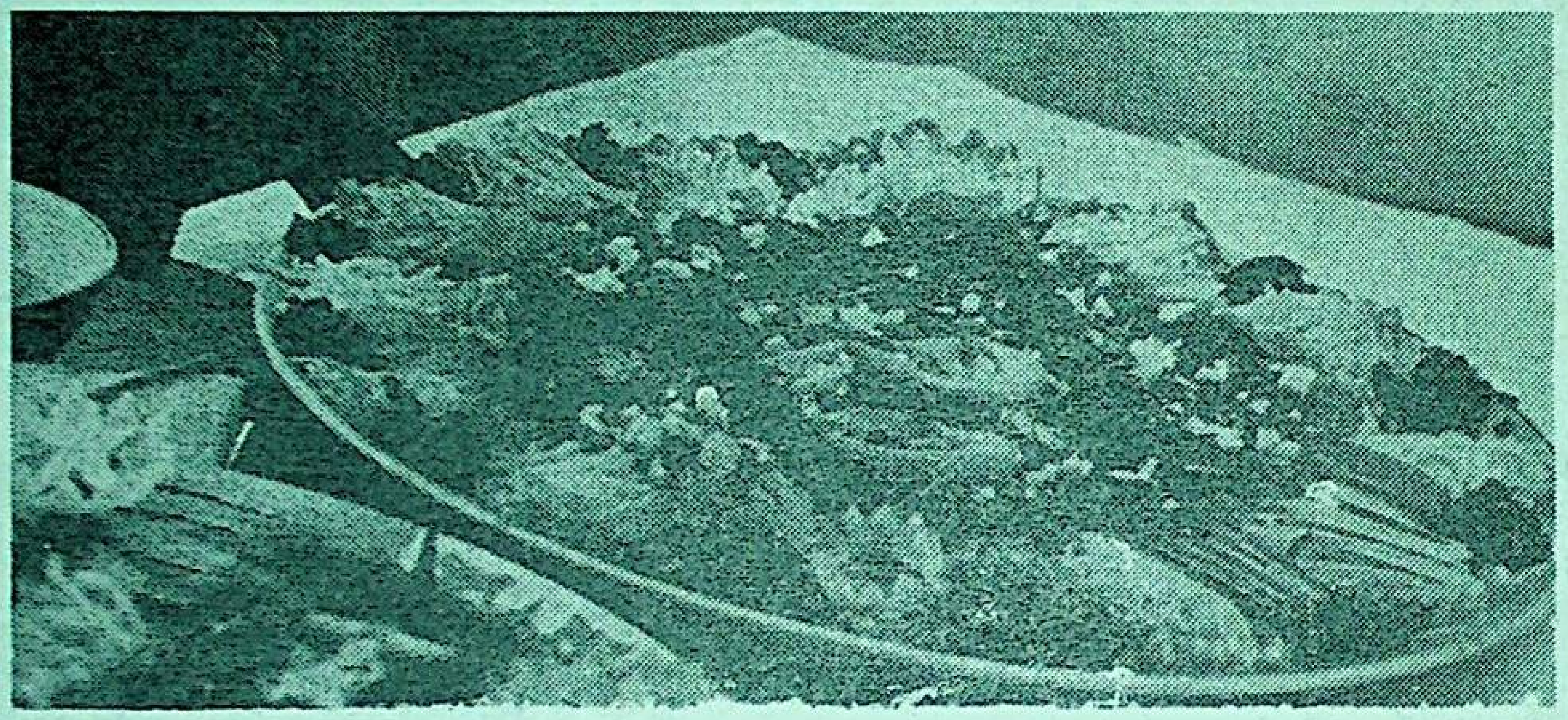

تۆمۈر سىجاڭ توغرىلىق

ئات 8دە تۆمۈر تۆۋەنجاڭ قىسىملىرىنىڭ شىمالىي دەرۋازىغا ھۇجۇم قىلىشى بىلەن باشلاندى. جەنۇبىي دەرۋازىغا مەفىز ۋاڭ، شەرقىي دەرۋازىغا تۇڭگانلار مەسئۇل بولسىمۇ، ئۇلار ئوق چىقارمىدى. شۇ قالايمىقانچىلىقتا كوچار شەڭگىنى جەنۇبىي دەرۋازا تەرىپىدىن سېپىل ئارقىلىق بالا-چاقىلىرىنى ئېلىپ چۈشۈپ، مەفىز ۋاڭنىڭ ئوردىسىدا پاناھلىنىدۇ.

تۇڭگانلار تۆمۈر تۆۋەنجاڭ ئادەملىرىنى قورالدىن قىسىش ئۈچۈن بۇ قېتىم قولغا چۈشكەن قوراللارنى قاراشەھەردىكى ماشىمىنغا ئەۋەتىپ بەرمىسەك بولمايدۇ، دەپ تۆمۈر تۆۋەنجاڭنى قىستاپ، قورالنىڭ كۆپ قىسمىنى قاراشەھەرگە يوللايدۇ».

مەفىز ۋاڭنىڭ تۇڭگانلار بىلەن بىرلىشىپ قىلىۋاتقان بۇزغۇنچىلىقلىرىدىن نارازى بولغان تۆمۈر تۆۋەنجاڭ ئۆز پائالىيىتىنى ئەتراپلىق كەڭەيتىش مەخسىتىدە كوچارنىڭ ھەممە ئىشىنى ۋاڭغا تاپشۇرۇپ، قول ئاستىدىكى پىدائىيلار بىلەن ئاقسۇ تەرەپكە يۈرۈش باشلايدۇ. ئۇلار باي ناھىيەسىنىڭ ياقا ئېرىق دېگەن يېزىسىغا كېلىپ جايلىشىدۇ. بۇ چاغدا قەشقەردىكى دۇبەنىيە كوماندىرى چىن شۈجىڭ (جىڭ شۇرېننىڭ ئىنىسى.) تۆۋەنجاڭ ياڭ چىمىننى ئاقسۇنى مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن ئەۋەتىدۇ. ئۇ ئاقسۇغا يېتىپ كەلگىچە، تۆمۈرنىڭ قوشۇنىنى توساش ئۈچۈن ياقائېرىقنىڭ جوغا داۋىنىغا (بۇ يەرنى تاجى غوراز دەپمۇ ئاتىشىدۇ.) يېتىپ كەلگەن لوپارۇك (ئاقسۇدىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنىڭ پولك كوماندىرى) ئۆز ئەسكەرلىرى بىلەن قوزغىلاڭچىلار تەرىپىدىن تامامەن يوقىتىلغان ۋە تۆمۈر ئادەملىرى ياقائېرىقنى ئىشغال قىلغان ئىدى. شۇڭا ياڭ چىمىن 500 ئەسكىرى بىلەن ئالدىراش قوزغىلاڭچىلارغا ئېتىلىپ، تاجى غوراز داۋىنىدا يولنى توسايدۇ. بۇ توغرىلىق جام دېگەن يەردىكى بىر كىشى ئارقىلىق تاڭ سەھەردە قوزغىلاڭچىلارغا خەۋەر قىلىنىدۇ. قوزغىلاڭچىلار ناشتا قىلماي تۇرۇپ، ياقا ئېرىق بازىرىدىن تاققا قاراپ ماڭىدۇ. بۇ ئۇرۇشتا تۆمۈر تۆۋەنجاڭنىڭ ئەسكىرى 200 ئەتراپىدا، تۇڭگانلار 50—60 ئادەم ئىدى. سەھەردىن باشلانغان جەڭ كۈن كەچكىرگىچە داۋام قىلىندۇ. ياڭنىڭ زەمبىرەك قىسىملىرى قانچە ئوق ياغدۇرسىمۇ تاغلىق جايدا دەل نىشانىغا تەككۈزەلمەيتتى. تۆمۈرنىڭ ئادەملىرى ھەممىسى دېگىدەك مەرگەن ئىدى. 400دىن ئارتۇق ئەسكىرىدىن ئايرىلغان ياڭ چىمىن قالغان ئەسكىرى بىلەن قاچتى. قوزغىلاڭچىلار ھەر بىرى 2—3دانىدىن مىلتىق، بىر ھارۋا ئوق-دورا ھەم ئىككى زەمبىرەك ئولجا ئېلىشتى. بۇ ئۇرۇشتا ئانچە كۈچ چىقارمىغان تۇڭگان ئەسكەرلىرى ئولجا ئېلىشقا كەلگەندە ئۆزىنى كۆرسەتتى. ئەسىرگە چۈشكەن ئۇيغۇر ئەسكەرلىرى قوزغىلاڭچىلارغا قوشۇلدى. مەغلۇپ بولغان ياڭچىمىن ئاقسۇنىڭ جام دېگەن يېرىدە، سىلەر قوزغىلاڭچىلارغا خەۋەر يەتكۈزدۈڭلار دەپ 180دەك ئادەمنى ئېتىپ ئۆلتۈردى، ئاقسۇغا قېچىپ بېرىپ، ئۇ يەردىمۇ تۇرالماي، مارالبېشى تەرەپكە چېكىنىدۇ.

ياقا ئېرىقتىكى بۇ غەلىبىدىن كېيىن تۆمۈرنىڭ ئەسكەرلىرى كۆپەيدى. ئۇنىڭغا قاراشەھەرلىك ھافىز زۇجاڭ، كورلىلىق ئىلى ھاجى قاتارلىق كىشىلەر ئۆز پىدائىيلىرى بىلەن كېلىپ قوشۇلدۇ. قوراللارمۇ يېتىلىندۇ. ئۇلار جامغا كەلگەندە ياڭ چىمىن ئېتىپ ئۆلتۈرگەن ئادەملەرنىڭ جەسەتلىرى تېخى بار ئىدى. قوزغىلاڭچىلار خەلق بىلەن بىرلىكتە چوڭ قايغۇ-زار بىلەن ئۇلارنى دەپنە قىلىدۇ. خىتاي ھەربىلىرىنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن بۇ مۇدھىش جىنايەت ئىزلىرى خەلقنىڭ پۈتمەس غەزىۋىگە سەۋەپ بولدى.

تۆمۈر تۆۋەنجاڭ ئاقسۇغا كېلىپ، كونا شەھەرگە ئورۇنلاشقاندىن كېيىن ئۇنىڭغا دۇبەنىيە كوماندىرى-سىجاڭلىق دەرىجە بېرىلدى. («بۇ ئۇنۋان غوجانىياز ھاجىدىن كەلدىمۇ ياكى ماجۇڭيىڭ (گاسىلىڭ) تەرىپىدىن بېرىلدىمۇ، مەلۇم ئەمەس» دەپ يازىدۇ خېۋەر تۆمۈر ئۆز ماقالىسىدا).

مەمۇرىي ئىدارىلار ۋە ئۇلارنىڭ خادىملىرى ھەممىسى ئاقسۇ يېڭى شەھەرگە توپلانغاچقا، تۇڭگان ئەسكەرلىرى ئاسۇقا (يېڭى شەھەرگە) ئورۇنلىشىپ، بارلىق ئىختىسات، قورال-ياراقلارنى قولغا چۈشۈرۈپ ئالىدۇ. تۆمۈر سىجاڭ قۇرۇق شەھەرگە ئىگە بولۇپ، غەنىمەتتىن قۇرۇق قالىدۇ. تۇڭگانلار قورال-ياراقنى بۆلۈپ بېرىشكە ئۇنىماي، ئارىدا ئىتتىپاقسىزلىق پەيدا بولىدۇ. شۇ ئارىلىقتا ماشىمىن قاراشەھەردىن يەنە بىر تۈركۈم كۈچ ئەۋەتتى. ئۇلارنىڭ باشلىقى ماجەنساڭ بولۇپ، بۇ كىشى ئوتتۇرىدىكى كېلىشمەسلىكنى تۈگىتىپ، قەشقەر تەرەپكە يۈرۈشنى باشلىدى.

تۆمۈر سىجاڭ ئاقسۇدا ئۆز قىسىملىرىنى يەنە بىر قۇر رەتلەپ، ھەمدۇللا ھاجى، ئەخمەتخان، ھاموتخان، ھاپىز زۇجاڭ ۋە ئىلى ھاجىلارنى تۆۋەنجاڭلىققا كۆتۈردى. ئابدۇقادىر ھاجىنى مۇھاپىزەتچى ۋە توختى قاتارلىقلارنى باتالىيون كوماندىرى قىلىپ بەلگىلىدى. ئاقسۇلۇق باي سىجاڭمۇ بىر قانچە پىدائىيلار بىلەن تۆمۈر قوشۇنىغا قېتىلدى. بۇ كىشى لوجاڭلىق دەرىجە بىلەن ئاقسۇدا قالدۇرۇلدى.

ياڭ چىمىننىڭ ياقا ئېرىق جېڭىدىكى مەغلۇبىيىتىدىن كېيىن ئۆلكە ئارمىيەسىنىڭ قەشقەردىكى دۇبەنىيە قوماندانى جىن شۈجىڭ قورقۇپ كېتىپ، زەھەر ئىچىپ ئۆلىۋالىدۇ. ئۇنىڭ ئورنىغا قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ ۋالىسى ماشاۋۇ (ما دوتەي) دۇبەنىيە كوماندىرلىقى ۋەزىپىسىنى قوشۇمچە ئورۇنلاشقا بەلگىلىنىدۇ. ما دوتەي سىلىڭ بولغاندىن كېيىن تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئالدىنى توساش ئۈچۈن يەنە شۇ ياڭ چىمىننى لى، دىڭ، دۇڭ دېگەن تۆۋەنجاڭلار ئارقىلىق قەشقەر، يەركەنلەردىكى ئاساسىي كۈچىنى توپلاپ مارالبېشىغا ئەۋەتتى. ئۇلار يول ئۈستىدىكى تۇمشۇق دېگەن جايدا خەندەكلەرنى كولاپ، تۆمۈر سىجاڭغا قارشى جەڭگىۋار ھالەتتە تۇرۇشتى. تۆمۈر سىجاڭ تۇمشۇقتا ئەسكەر بارلىقىنى بىلىپ، ئۇنىڭدىن 20 كىلومېتىر ژىراقتىكى تەنتوغراق دېگەن يەرگە ئۆز قوشۇنىنى ئورۇنلاشتۇردى. ئۇلارنىڭ كەينىدىن مازىخۇي باشچىلىقىدىكى تۇڭگان ئەسكەرلىرىمۇ يېتىپ كېلىشكەن ئىدى. بۇ يەردە سوقۇش قاتتىق داۋاملاشتى. ھەر ئىككى تەرەپتىن چىقىم كۆپ بولدى. لېكىن قوزغىلاڭچىلارغا يېڭى كۈچلەر قوشۇلۇپ تۇردى. خوتەن، ئىسلام ئاباد، تەۋەككۇل دېگەن يەرلەردىن ئابۇلقاسىمبەگ باشلىق پىدائىيلار كېلىپ، ئۇرۇشقا قاتناشتى. يەنە توقسۇن، ئاۋات، ئاقسۇ، كەلپىن، شايار ناھىيەلىرىدىن توپ-توپ كىشىلەر كېلىشتى. شۇنداقلا ما دوتەي قوشۇنىدىكى 30دەك ئۇيغۇرلارمۇ ئۆز قوراللىرى بىلەن قوزغىلاڭچىلار تەرىپىگە ئۆتتى.

ئەندى قادىر ھاجى تۆۋەندىكىلەرنى يازىدۇ: «ما دوتەي ئۇچتۇرپان-قاقشال يولىنىمۇ توساش ئۈچۈن سوغۇندىكى قاراۋۇلخانىغا ئەسكەر ئەۋەتمەكچى بولىدۇ. بۇ چاغدا ئوسمان ئېلى (قىرغىز) قەشقەردە دوتەي يامۇلىدا ياتاتتى. ما دوتەي خىتاي، تۇڭگان، ئۇيغۇر، قىرغىزلاردىن تەركىب تاپقان 400 ئەسكىرىنى تۇڭجىڭلىك باشچىلىقىدا سوغۇنغا ئەۋەتىدۇ ۋە ئوسمان ئېلىنى ھەم يامۇلدىن بوشىتىپ، ئۇلار بىلەن بىللە ئەۋەتىدۇ.

ئوسمان ئېلىنىڭ قول ئاستىدا نورازبەگ، ئابلابەگ، توختىبەگ قاتارلىق بىر قانچە قىرغىز سەركەردىلەر بار ئىدى. قىرغىزلار پەقەت سوغۇنغا يېتىپ بارغاندىلا ئۇلارغا قورال بېرىلىدۇ. ئەھۋالنى چۈشەنگەن ئوسمان ئېلى، قول ئاستىدىكى ئابلا ۋە نورازبەگلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئىسيان كۆتۈرۈپ، تۆمۈر سىجاڭ تەرەپكە ئۆتۈشكە كېلىشىدۇ ۋە بۇ ھەقتە تۆمۈر سىجاڭغا خەت ئەۋەتىدۇ.

قىرغىز خەلقىمۇ چىن ھاكىمىيىتىگە چىش-تىرنىقى بىلەن قارشى بولغاچقا، ئۇلارمۇ ئۇيغۇر، تۇڭگان ۋە باشقا خەلقلەرگە ئوخشاش كۈرەشكە تەييار ئىدى. ئوسمان ئېلى ئادەملىرى تۆمۈر سىجاڭغا ئەۋەتكەن ۋەكىللىرى بىلەن كەلگەن تۆمۈرنىڭ ئادىمىدىن ئىنقىلاپ بايرىقىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنى كۆزلىرىگە سۈرتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن 400دەك مىلتىققا ئىگە بولغان ئوسمان ئېلى تۆمۈر سىجاڭ يوللىغان بايراقنى يەلپۈلدىتىپ، ئاتۇشقا قايتىپ كېلىدۇ. بايراق ئۈستىگە يېزىلغان فى سبيل الله (خالىس پىدائىي) دېگەن سۆز سانسىز ياشلارنى ئۆزىگە جەلىپ قىلغان ئىدى. ئاستىن ئاتۇش، ئۈستۈن ئاتۇش ياشلىرىدىن تاشقىرى بەشكېرەم، قوغان، سەمەن، دۆلەتباغ ۋە شامالباغ ياشلىرىمۇ مەزكۇر بايراق ئاستىغا توپلانماقتا ئىدى. ئۇلار ئۆزلىرى بىلەن ئات، ئىشەك، ھارۋىلارغا ئوزۇق-تۈلۈك، بېدە، بوغۇز يۆكلەپ كېلىشەتتى. بۇ ۋاقىتتا تۆمۈر سىجاڭ باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭچىلار دۈشمەنلەرنى قاتتىق مەغلۇبىيەتكە ئۇچراتقان بولۇپ، تار-مار قىلىنغان دۈشمەنلەر ھەر تەرەپكە قېچىشماقتا ئىدى. پەيزاۋات يولى بىلەن قېچىۋاتقانلارنى دېھقانلار يول ئۈستىدە توساپ، يوق قىلىدۇ. ياڭ چىمىن يارىدار بولۇپ، قەشقەر يېڭى شەھەرگە كىرىپ دەرۋازىنى تاقاپ ئالىدۇ. يەركەنت تەرەپكە قاچقان دۈشمەنلەرنى بولسا ماجەنساڭ ئەسكەرلىرى قوغلاپ، تۇتۇپ، ئۆزلىرىگە قوشۇپ ئالىدۇ. بۇ ۋاقىتتا ئوسمان ئېلى ئاتۇشتىن ئۆزىگە نۇرغۇن كۈچ توپلاپ، قەشقەر كونا شەھەرگە ھۇجۇم قىلىدۇ. ئۇلار شەھەر سېپىلىنىڭ ياۋاغ دەرۋازىسى يېنىدىن سېپىلغا ئاتلىق چىقىپ شەھەرنى ئىگەللەيدۇ، ئوسمان ئېلى، تومشۇق جېڭىدىن كېيىن پەيزاۋاتقا يېتىپ كەلگەن تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭغا سالام بېرىپ، ھۆرمەت بىلدۈرىدۇ.

1933-يىلى 5-ئاينىڭ 4-كۈنى خوجىنىياز ھاجىنىڭ يېقىن سەپدىشى، ئىشەنچلىك ۋەكىلى ھەم بۈيۈك ئەركىنلىك جەڭچىسى تۆمۈر سىجاڭ ئۆزىنىڭ ئىنقىلابچى قوشۇنلىرى بىلەن قەشقەرگە يېتىپ كەلدى. ئوسمان ئېلى 400دەك ئەسكىرى بىلەن ئۇنىڭ ئىستىقبالىغا چىقتى. تۆمۈر بىلەن ئوسمان ئېلى- ئىككى ئەمگەكچى خەلقنىڭ پەرزەندى سىزىتىدە بىر-بىرلىرى بىلەن قېرىنداشلارچە قۇچاغلاشتى.

شۇ كۈنى ھېيتگاھ مەسچىتىنىڭ پەشتىقىدا ناغرا، سۇناي توختىماي ياڭرىدى. تۆمۈر سىجاڭ باشلىق قوزغىلاڭچىلارنىڭ شەرىپىگە 400 قېتىم ئوق ئېتىلدى. ما دوتەي تەختتىن چۈشۈپ، دۆلەت غەزىنىسى تۆمۈر سىجاڭغا تاپشۇرۇلدى.

تۆمۈر سىجاڭ قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ ھاكىمىيىتىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن؛ ۋالىلارنى تەيىنلىدى. تۆمۈرنىڭ باجىسى ۋە تۇققىنى بولغان ئابدۇللا داموللا ۋىلايەتنىڭ باش ۋالىسى، توقسۇنلۇق ئۇيغۇر يۇنۇسبەگ مۇئاۋىن ۋالى بولۇپ بەلگىلەندى. بۇ خىتاي پەرەس ئادەم مۇئاۋىن ۋالى بولغاندىن كېيىن تۆمۈرنىڭ سىياسىي ساۋاتسىزلىقىدىن پايدىلىنىپ، ئۇنى تۆۋەندىكى پىكىرگە كۆندۈرىدۇ: «ئاقىۋىتىمىز ياخشى بولسۇن دېسەك، بىز مەركىزىي خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ مەمۇرىيىتىدىن چىقماسلىقىمىز لازىم. بىزنىڭ بۇ ئىنقىلاۋىمىز مەركەزگە قارشى ئەمەس، ئۇنىڭ مەخسىتى يەرلىك زالىملارنى ئاغدۇرۇشتۇر. بەزى بىر ئۇقۇشماسلىق تۇغۇلماسلىق ئۈچۈن ئالدى بىلەن مەركەزگە ئىتائەت بىلدۈرۈپ، تېلېگرامما ئەۋەتىشىمىز لازىم.» — دەيدۇ ئۇ. بۇ مەسلىھەت بويىچە گېنېرال تۆمۈر 1933-يىلى 7-ئايدا قەشقەردىكى كېڭەش كونسۇلخانىسى ئارقىلىق نەنجىڭدىكى مەركىزىي ھۆكۈمەتكە تېلېگرامما يوللىدى. شۇ ئاينىڭ ئاخىرىدا مەركەزدىن جاۋاپ تېلېگرامما كېلىدۇ. (ئۆلكە تارىخى. 2-قىسىم، 66-بەت. 1948-يىل، ئۈرۈمچى.)

(ئاخىرى 9-بەتتە).

سۈرەتتە: شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەھبىرى سابىت داموللا.

تۆمۈر سىلىڭ توغرىلىق

(ئاخىرى، بېشى 8- بەتتە)

خەلقىمىزنىڭ ئادالەتلىك كۆرىشىگە قارشى يۈلۈسبەگنىڭ بۇ سىياسىي بۇزغۇنچىلىقى تۆمۈرنى ئەسلىمچىلىك گىرداۋىغا سۆرەپ كىردى.

بۇ ئەلۋەتتە ئۇنتۇلغۇسىز ئاچچىق ساۋاق!

تۆمۈر قەشقەرگە مۇقىملاشقاندىن كېيىن، خوتەن قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ ئىتتىپاقلىشىش ۋە بىرلىكتە ھۆكۈمەت تەسىس قىلىش مۇددىئاسىنى يەتكۈزۈشكە ۋەكىل بولۇپ سابىت داموللا، شامەنسۇر (ئابدۇللا داموللا) قاتارلىقلار كېلىدۇ. بۇ مېھمانلار قەشقەردە ناھايىتى ياخشى كۈتۈپ ئېلىنغان بولسىمۇ، لېكىن مۇزاكىرىلەر ئۈستىدە تۆمۈر بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىختىلاپلار پەيدا بولدى. بۇنىڭ بىر سەۋەۋى، گېنېرال تۆمۈر بولسا؛ مەن توقسۇندىن تارتىپ، قەشقەر ۋە يەركەنتكىچە ئىسلام ئېچىپ كەلدىم، دېگەن چۈشەنچىسى بىلەن خوتەن تەرەپنىڭ ۋەكىللىرىنى ئانچە كۆزگە ئىلماسلىق مەۋقەسىدە بولدى. ئەنە دى خوتەن تەرەپ بولسا تۆمۈرنى ئوقۇمىغان، چوڭ ئىشلارنى باشقۇرالمايدۇ، دەيدىغان كۆز قاراشتا ئىدى. ئۇچۇغىراق قىلىپ ئېيتقاندا خوتەن باشلىقلىرى گېنېرال تۆمۈر باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭچىلارنى ئۆز تەرىپىگە بۇراشقا ئىنتىلىشكەن ئىدى. شۇنداقلا ئۇلار ئەسكەر باشلىقلىرىنى پانسات، يۈزبېشى، قورباشى دەپ بەلگۈلىمەستىن، يەنە تۆەنجاڭ، لەنجاڭ دەيدىكەن، ئىسلام ئاچتۇق دېگىنى قېنى؟! دېگەن گەپلەرنى قىلىپ مەسخىرە قىلىشقان. بۇنى ئاڭلىغان گېنېرال تۆمۈر خوتەن تەرەپتىن كەلگەنلەرنى قورالسىزلاندۇرۇپ، سابىت داموللا بىلەن شامەنسۇرنى قولغا ئالىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ يېنىدىكى ئەسكەرلىرىنى خوتەنگە قايتۇرۇۋېتىدۇ.

شۇ كۈنلەردە كۈچىدىن تۆمۈر گېنېرالغا غوجىنىياز ھاجىنىڭ مەكتۇبى كېلىدۇ. ئۇ خەتتە: «بىز شىڭ شىسەي بىلەن بىرلەشتۇق، ماجۇڭيىڭ بىلەن ئارىمىز بۇزۇلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن قەشقەردىكى تۇڭگانلارنى قورالسىزلاندۇرۇڭلار»- دەپ يېزىلغان ئىدى. ئوسمان ئېلى سىجاڭ بۇنى ئاڭلاپ، يېڭى شەھەردىكى تۇڭگانلارنى يوقىتىۋەتەيلى، دەپ پىكىر قىلغان بولسىمۇ، بۇ مەسىلىدە تۆمۈر سىجاڭ قارشى پىكىردە بولىدۇ. «شىڭ شىسەي بىلەن ئىتتىپاق تۈزدى دېگەن قانداق گەپ؟! شىڭ دىنسىز تۇرسا، ماجۇڭيىڭ دېگەن مۇسۇلمان تۇرسا! ئۇنىڭ ئۈستىگە شىڭ شىسەي دېگەن مېنىڭ ئىنىم توختى تۆەنجاڭنى توقسۇندا ئۆلتۈرۋەتتى. مەن ئۇنىڭ قىساسىنى ئالىمەن. شىڭ شىسەيگە قارشى قوشۇن تارتىمەن»، غوجىنىياز ھاجىنىڭ بۇ ئىشقا قوشۇلمايمەن. ماجۇڭيىڭنىڭ قولىدا 2-3مىڭ خىللانغان ئەسكەر بار، ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلساق، ئۇرۇش ئۇزۇنغا سوزۇلىدۇ. نەچچە مىڭ ئاتلىق ئەسكەرگە پۇقرالار ئوتۇن، سامان، يەم-چۆپ، ئاشلىق توشۇپ كاردىن چىقىدۇ»- دەيدۇ ئۇ. شۇنىڭ بىلەن ئوسمان سىجاڭ ھەم تۆمۈر ئوتتۇرىسىدا كۆڭۈلسىزلىك تۇغۇلىدۇ. لېكىن ھەر ئىككى تەرەپ بۇنى بىلىندۇرمەي، بىر مەزگىل ئىتتىپاق بولۇپ ئۆتتى.

1933- يىلى تۆمۈر سىجاڭ ئاتىسى ئەمەت ھاجىنى مەككىگە- ھەرەمگە يولغا سالىدۇ. بۇ سەپەر توغرىلىق خېۋىر تۆمۈر بۇنداق خاتىرىلەيدۇ: «ھەجگە ماڭغۇچىلار ھىندىستان تەۋەسىگە كىرگەندىن كېيىن، ھىندىستان ھۆكۈمىتى ئۇلارنى ياخشى كۈتۈلىپ، پويېزد كىراسى، تاماق، ياتاق ۋە باشقا جەھەتلەردىن پۇلسىز تەمىنلەيدۇ. بولۇپمۇ ئەمەت ھاجىنى تۆمۈر پاشانىڭ ئاتىسى دەپ بولەكچە ھۆرمەتلەيدۇ. ھاجىلار شەرقىي تۈركىستان چېگارىسىغا كەلگەندە ئۇلار ئۈچۈن چوڭ زىياپەت ئۇيۇشتۇرىلىدۇ. ئەمەت ھاجىغا بىر پەتنۇس تىللا تەقدىم قىلىپ، ئۇنىڭدىن دۇئا ئالىدۇ ۋە بىر مەكتۇپ بېرىشىدۇ. بۇ خەت تۆمۈر سىجاڭغا ئانگلىيەنىڭ ئايال پادىشاسى نامىدىن يېزىلغان ئىدى. خەتنىڭ بېشىدا بىر مۇنچە مەدھىيە سۆزلەر يېزىلغان بولۇپ، ئۇ مۇنداق ئاخىرلىشاتتى: «سىز پادىشا بولدىڭىز، قەشقەردە ئىسلام ھۆكۈمىتى قۇردىڭىز، دوست بولايلى! ئەگەر ھەربىي كۈچ لازىم بولسا، يەتكۈزۈپ بېرىمىز.» تۆمۈر سىجاڭ خەتنى ئوقۇتۇپ ئاڭلىغاندىن كېيىن بىر بارمىقىنى چىشلەپ ئولتۇرۇپ: «ئۇلار ناسارا دىنىدىكىلەر تۇرسا، ئۇلار بىلەن ئىتتىپاق بولۇپ، ياردەم تىلىگەندىن كۆرە خۇدادىن نۇسرەت تىلىسەك بولىدۇ.» دەپ مەكتۇپنى ئېتىبارسىز قالدۇرىدۇ. (خېۋىر تۆمۈر، شىنجاڭ تارىخى ماتېرىياللىرى، 4- توپلام، 258- بەت، 1981- يىل.).

شۇ كۈنلەردە قەشقەردىكى كېڭەش كونسۇلى ھەم تۆمۈر سىجاڭنى ئۆز تەرىپىگە تارتىشقا ھەرىكەت قىلىپ، ئۇنىڭغا ئاتاپ ناھايىتى چوڭ زىياپەت ئۇيۇشتۇرۇپ، ئات مىندۇرۇپ، تون كىيدۇرىدۇ. لېكىن تۆمۈر سىجاڭ «شۇرا ھۆكۈمىتى بىزنىڭ بۇخارا شەرىپىمىزنى ئاياق ئاستى قىلدى، ئۇنىڭ بىلەن بىرلىشىپ بولمايدۇ.» دەپ مەۋقەنى بىلدۈرگەنلىكى توغرىلىق خېۋىر تۆمۈر ئۆز ماقالىسىدا خاتىرىلەيدۇ.

ئەسلىدە ئانگلىيە ھۆكۈمىتى بىلەن كېڭەش كونسۇلىنىڭ مەخسىتى تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئازاتلىق يولىدىكى ئىشىغا ياردەم قىلىش ئەمەس، ئەكسىنچە ئۇنىڭ قولىدىكى لەچچە تونىنا ئالتۇن، كۆمۈش ۋە قىممەت باھالىق بايلىقلىرىنى قولغا چۈشۈرۈشتىن ئىبارەت ئىدى، خالاس.

شۇ ۋاقىتلاردا قەشقەرنىڭ ئوپۇزلۇق ئادەملىرىدىن بولغان مەكتەپ مۇدىرى ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم ئوقۇغۇچىلارنى باشلاپ، يېڭى شەھەردىكى مازىخوي (ماجەنساڭ)غا سالام بېرىشكە چىققان. بۇ ئىشقا نارازى بولغان تۆمۈر سىجاڭ ئابدۇكېرىم مەخسۇمنى قاتتىق ئەيىپلەيدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن تۆمۈر سىجاڭ بىر قانچە خىل قارشى كۈچلەر ئوتتۇرىسىدا قالىدۇ:

1. ئانگلىيە ھۆكۈمىتىنىڭ قەشقەردىكى كونسۇلخانىسىنىڭ نارازىلىقى.
2. مازىخوي-ماجەنساڭ باشچىلىقىدىكى تۇڭگان قىسىملىرىنىڭ قارشىلىقى.
3. ئوسمان سىجاڭ باشچىلىقىدىكى قىرغىزلارنىڭ قارشىلىقى،
4. ئابدۇكېرىم خان مەخسۇم قاتارلىق قەشقەر بايلىرىنىڭ نارازىلىقى.
5. كېڭەش ئىتتىپاقى كونسۇلخانىسىنىڭ نارازىلىقى.

تۆمۈر سىجاڭ بۇ خىل قارشىلىقلارنىڭ بارلىقىنى بىلسىمۇ، لېكىن خوۋۇپلۇق ئېكەنلىكىنى مۆلچەرلىيەلمەيتتى. ئۆزىنىڭ قارا كۈچىگە تايىنىپ، ئۇ قارشىلىقلارنى ئانچە كۆزگە ئىلمايتتى.

خوجىنىياز ھاجى تەرەپتىن تۇڭگان قىسىملىرىنى قورالسىزلاندۇرۇش توغرىسىدا بۇيرۇق كېلىۋەردى. شۇڭا تۆمۈر سىجاڭ بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىشقا باش قاتۇرۇشقا باشلىدى. بۇ پەيتتە تۇڭگان قىسىملىرى تۆمۈر سىجاڭنى ئۆزلىرىگە تارتىش ئۈچۈن ماجۇڭيىڭ تەرىپىدىن ئۇنىڭغا سىلىڭلىق (قوماندانلىق) دەرىجىسىنى بېرىدۇ. بۇ ئىش ماجەنساڭ تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان چوڭ زىياپەت ئۈستىدە ئۆتىدۇ. زىياپەتكە تۆمۈر 200 دەك ئاتلىق ئەسكىرى بىلەن كېلىپ قاتنىشىدۇ. شۇنداقلا بۇ زىياپەتتە تۇڭگان ھەربىي باشلىقلىرىدىن تاشقىرى ماۋتەي ۋە ياڭ چىمىن دېگەنلەرمۇ بار ئىدى.

ئوسمان سىجاڭ ھامان تۇڭگانلارنى قورالسىزلاندۇرۇش ئويىدا چىڭ تۇرغان ئىدى. مانا، شۇ كۈنلەردە تۆمۈر سىلىڭنىڭ روزاخۇن ئىسىملىك يېقىن بىر ئادىمى يومىلاق شەھەر ئىچى بىلەن دوتەي يامۇلىغا ئۆتۈپ كېتىپ بارغاندا دەرۋازىدا تۇرغان قىرغىز ئەسكەرلىرى ئۇنىڭ ئاتتىن چۈشۈپ ئۆتۈشىنى تەلەپ قىلىدۇ. تەلەپنى ئورۇنداشتىن باش تارتقان روزاخۇننىڭ ئېتى بىلەن قورالىنى قىرغىزلار تارتىۋېلىپ، ئۆزىنى ھەيداۋېتىدۇ. بۇ ئىش تۆمۈر بىلەن ئوسمان سىجاڭنىڭ ئارىسىدا دوستلۇقنىڭ بۇزۇلۇشىغا سەۋەپ بولىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىنلا يومىلاق شەھەردە تۇرغان قىرغىز ئەسكەرلىرىنىڭ ھەممىسى ئاتلىنىپ، تاغقا چىقىپ كېتىدۇ ۋە يول ئۈستىدە لەنگەردە تۇرغان ئۇلاردىن ئارتۇق ئەسكەرنى قورالسىزلاندۇرۇپ، ئاتلىرىنى ئېلىپ كېتىدۇ. تۆمۈر سىلىڭ ھامۇتخان تۆەنجاڭنى قىرغىزلارنىڭ ئارقىدىن قوغلاپ يېتىشكە بۇيرۇق بېرىدۇ. ماجەنساڭ بولسا بۇيرۇقنى كېچىكتۈرۈپ ئورۇنلاپ، يېڭى شەھەردىن بىر كۈن كېچىكىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئەتىسى تۆمۈر سىلىڭ لەنگەرگە كېلىپ، ئۇرۇش تەييارلىقىدا تۇرغان ھامۇت تۆەنجاڭغا بىر قانچە بۇيرۇقلارنى بېرىپ، شەھەرگە قايتىدۇ. ئۇلار توغراق مازار دېگەن جايغا يېتىپ كەلگەندە 200دەك تۇڭگان ئەسكەرلىرى ھۆرمەت بىلدۈرۈپ، يولنىڭ ئىككى چېتىگە تىزىلىپ تۇرىدۇ. تۆمۈر سىلىڭ ئۇلارنىڭ لەق ئوتتۇرىسىغا كېلىپ، جىپ ماشىنىسىدىن چۈشىدۇ. ئەينە شۇ پەيتتە ئويۇقسىز ئېتىلغان ئوق ئاۋازلىرى ياڭرايدۇ ۋە تۆمۈر سىلىڭ، زاكىر قازاق، ئەسەن پالۋان، ئىبراھىم قارى، شوفېر سابىت ئاخۇن قاتارلىق بەش كىشى شۇ يەردىلا ئۆلتۈرۈلىدۇ. جاللات كامازا تۆمۈر سىلىڭنىڭ بېشىنى كېسىپ، لاتىغا باغلاپ ئېگەرنىڭ يېنىغا ئاسقان پېتى ئات چاپتۇرۇپ، شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىدۇ. شەھەردە توختى يېڭجاڭنىڭ باشچىلىقىدىكى دەرۋازىنى ۋە ۋالى مەھكىمىنى مۇھاپىزەت قىلىشقا قالدۇرۇلغان ئاز سانلىق ئەسكەر بار ئىدى. ئافغانلار يەركەنتنى بېسىۋالدى، دېگەن سوز تارىلىپ، قوشۇننىڭ بىر قىسمى شۇ تەرەپكە ھەمدەمبەگ ھاجى ئۆز قوشۇنى بىلەن پەيزاۋاتقا كەتكەن ئىدى. شۇ ئىلاشقا تۇڭگانلار شەھەرنى قارشىلىقسىز بېسىۋالدى. نەچچە توننا ئالتۇن، تىللالارنى ۋە تۆمۈر سىلىڭنىڭ خۇسۇسىي مۈلۈكلىرىنى بولاڭ-تالاڭ قىلىپ، يېڭى شەھەرگە ئېلىپ كەتتى.

تۆمۈر سىلىڭ پاجىەلىك ئۆلتۈرۈلۈپ، ئۈچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ھەمدەمبەگ ھاجى، ھامۇتخان تۆەنجاڭ، توختى يېڭجاڭ قوشۇنلىرى قەشقەرگە ھۇجۇم قىلدى، ئوسمان سىجاڭمۇ تاغدىن چۈشۈپ تۇڭگان قىسىملىرى بىلەن سوقۇشتى. يېڭىساردىكى ئەمەتخان تۆەنجاڭ قەشقەر يېڭى شەھەرگە ھۇجۇم قىلدى. ئۇرۇش شىددەتلىك بولدى. كونا شەھەر بىر قانچە قېتىم ئۇيغۇرلارنىڭ قولىغا ئۆتتى. ئاما يېڭى شەھەرنى تۇڭگانلاردىن بوشۇتۇپ ئالالمىدى.

شۇنداق قىلىپ 1886- يىلى تۇرپان ئويمانلىقىدىكى توقسۇن شەھرىدە تۇغۇلغان، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇنەۋۋەر ئوغلى سەركەردە ئەمەت ھاجى ئوغلى تۆمۈر سىلىڭ 1933- يىلى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈن كۆرەشتە، قەھرىمانلارچە ھالاك بولدى. ئۇ 47 يىل ئۆمۈر سۈردى. لېكىن ئۇنىڭ قۇتلۇق نامى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇستەقىللىق ئۈچۈن قىلغان كۆرەشلىرى تارىخىدا مۇناسىپ ئورۇن ئۆتىدۇ ۋە مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ.

قادىر كېرەم.
بىشكېك شەھىرى.

قوللاپ- قۇۋۋەتلەيمىز

«يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ ئۆتكەن يىل 30- دېكابىر سانىدا ئېلان قىلىنغان دۇنياۋى شەرقىي تۈركىستان مىللىي تەسىس قۇرۇلتىيىنىڭ مۇراجىئەت ۋە خىتابنامىلىرىنى زور خۇشاللىق ۋە مەغرۇرلىنىش بىلەن ئوقۇپ چىقتۇق.

مىللىي تەسىس قۇرۇلتايدا ئېلان قىلىنغان قارارلار چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە تارىخىي ھۆججەتتۇر.

غەربىي ۋە شەرقىي تۈركىستاندا ئۇيغۇرلارنىڭ قۇدرەتلىك دۆلەتلەرنى قۇرۇپ ئۇزاق ۋاقىتلار ھاكىمىيەتنى باشقۇرۇپ كەلگەنلىكى تارىختىن ھەممىگە مەلۇم. خەلقىمىزنىڭ دۆلەت نىشانى ئاي يۇلتۇزلۇق كۆك بايرىقى ئەسىرلەر داۋامىدا كۆكتە يەلپۈندۈرۈپ كەلگەن ئىدى. مىللىي قۇرۇلتاينىڭ ئەينى شۇ دۆلەت نىشانىنى مەڭگۈلەشتۈرۈشنى قارار قىلغانلىقى ھازىرقى دەۋر تەلىپىگە مۇۋاپىق ئەقىللىق ھەق ئىشتۇر.

شەرقىي تۈركىستانلىقلار قولدىن كەتكۈزۈپ قويغان «ئەڭگۈشتەر»- مىللىي دۆلەتنى قايتا تىكلەش ئۈچۈن ئىزگۈ نىيەتتە 20- ئەسىردە ئۇلىدىن ئارتۇق چوڭ- كىچىك ئىنقىلاپلار قىلدى. كۆلەمى زور بولغان قۇمۇل ئىنقىلابى، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مۇۋاپپەقىيەتكە ئېرىشىپ، 1933- يىلى قەشقەردە، 1944- يىلى غۇلجىدا مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيەتلىرىنى قۇرۇپ، 3، 6 يىل موجۇتلىقىنى ساقلاپ تۇردى. شەرقىي تۈركىستانلىقلار، ئۆزىنىڭ كۈچ-قۇدرىتىنى كۆرسىتىپ، ئاي يۇلتۇزلۇق كۆك بايرىقىنى تەكرار نامايىش قىلالىدى.

مانا بۈگۈن غەربىي تۈركىستانلىقلار مۇستەقىللىككە ئىگە بولۇپ، ئۆزلىرىنىڭ دۆلەت ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملىمەكتە. غەربىي تۈركىستاندىكى بۇ ئۇلۇغ ئويغىنىش شەرقىي تۈركىستانغا ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتمىشى تەبىئىي ھالدۇر. ئەلۋەتتە شەرقىي تۈركىستانلىقلار يالغۇز ئەمەس. قىزىل خىتاي بۇ رېئال ئەھۋالنى توغرا مۆلچەرلەپ، خەلقىمىزنىڭ مىللىي دۆلەت قۇرۇش ھوقۇقىنى ئېتىراپ قىلىدىغان ۋاقىت يەتتى. شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇرلار ئۆزلىرىنىڭ مىللىي دۆلىتىنى قۇرۇپ، قېرىنداش تۈركىي خەلقلەر جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ قاتارىدىن ئۆز ئورنىنى قانۇنىي ھالدا ئىگەللەشكە ئىنتىلىشى ھازىرقى ۋەزىيەت تەقازاسىغا تولۇق ئۇيغۇندۇر.

خۇلاسىلەپ ئېيتقاندا، شەرقىي تۈركىستان مىللىي تەسىس قۇرۇلتىيى شەرقىي تۈركىستانلىق ۋەتەنپەرۋەر مىللىي مۇجادىلەرنى، مىللىي تەشكىلاتلارنى، مىللىي گۇرۇپپىلارنى بىرلەشتۈرەلىگەنلىكى، شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن بىرلىشىپ كۆرەش قىلىشنىڭ ئەمەلىي ھەرىكەت پروگراممىسىنى ۋە توغرا يۆنىلىش نىشانىنى بەلگۈلەپ بەرگەنلىكى بىلەن ئالاھىدە ئەھمىيەتلىكتۇر.

نۇرالىم دوزى.

ئەدەبىيات گۈلزارى

كېلەچىكىڭدىن تەشۋىشلىنىمەن ئوغلۇم...

(نوۋېللا)

ئوغۇل دۇنياغا كەلدى! بۇ يورۇق ئالەمگە ئۇزىنىڭ ئاچچىق ۋىخسى بىلەن يەنە بىر ئادەم قوشۇلدى. مېنى تۈگىمەس- پۈتمەس شاتلىققا بولەپ، ئوغلۇم دۇنياغا كوز ئاچتى!

خوشاللىق كوز ياشلىرىمنى توختىتالماي؛ ئوغلۇم، ھامان سەندىن كوز ئۈزمەي قاراپ-قاراپ تويمايمەن. سەن بولساڭ قېشىمدا بىر خىل تەبەس ئېلىپ، دۇنيادىن بىغەم ئۇخلاۋاتىسەن. ئۇخلا قوزام، ئۇخلا... مەن سېنىڭ شېرىن ئۇيقاڭغا دەخىل بەرمەيمەن. سېنىڭ بىلەن خىيالەن مۇڭدىشىۋېرىمەن. ۋۇ رىگىمنىڭ تېگىدە ياتقىنىڭدىمۇ سېنىڭ بىلەن خۇددى شۇنداق مۇڭدىشاتتىم.

ئوغلۇم، مەن سېنى ئۇزاق كۈتتۇم. سېنىڭ بىلەن چاپسانراق كورۇشۇش ئارزۇسىدا كىرپىك قاقماي نەچچە- نەچچىلىگەن ئاپپاق تاڭلارنى ئاتقۇزدۇم. ھە، مەن سېنى ئۇزاق كۈتتۇم... مانا ئەندى بولسا مەن ھاياتىمدىكى ئەڭ بەختلىك دەملەرنى كەچمەكتىمەن. سەن- مەن پەرەز قىلغاندەك، ياق- ياق مەن ئويلىغاندىنمۇ ئارتۇق ئوماق ئىكەنسەن. سەن ئادەمنى سېخىرلاپ قويغۇچى قانداقتۇ بىر خۇش پۇراقلىق گۈلگە ئوخشايدىكەنسەن، ئوغلۇم. يا تۇۋۋا، ئانا بولۇشتەك بەخت بارمۇ بۇ دۇنيادا؟! چۇڭكى، مەن ئانا! مېنىڭ ئوغلۇم بار...

* * *

ئوغلۇم، مەن ساڭا قانداق ئىسىم قويۇشنىمۇ ئويلاپ، كوڭلۇمگە پۈكۈپ قويغان ئىدىم. ئادەتتە ئانىلار «بۇ ئىسىم بالامغا بەخت ئاتا قىلسۇن» دەپ ياخشىلىقنى، ئامەتنى نىيەت قىلىپ، چىرايلىق ئىسىملار تاللايدىكەن. شۇڭا مەن سېنى ئەلشىر دەپ ئاتىدىم. سېنىڭ ئەزەن چاقىرىپ قويغان ئىسمىڭ ئەلشىر! بىلگىن بوتام، بۇ ئۇلۇق ئىسىم. مەن بۇ ھەقتە سەن چوڭ بولغاندا كوپ ھېكايە قىلىپ بېرىمەن. سەن ئوغلۇم، ئۇيغۇر دېگەن ئەڭ دانا- دانىشمەن، قۇدرەتلىك بىر خەلقنىڭ ئەۋلادىسەن. مەن ساڭا ئەلشىر ناۋائىي، ماخمۇد قەشقەرىي، يۈسۈپخاس ھاجىپ ئوخشاش ئۇيغۇر دېگەن مىللەتنى دۇنياغا تونۇتقان دانىشمەن ئەجدادلىرىمىز ياشىغانلىقى، ئۇلارنىڭ ئىسىملىرى دۇنيا ئەدەبىياتى غەزىنىسىگە ئالتۇن ھەرىپلەر بىلەن يېزىلغانلىقى ھەققىدە كوپ ھېكايە قىلىپ بېرىمەن، تېخى...

* * *

ئوغلۇم، مانا سېنىڭ تىلىڭمۇ چىقتى. «ئاپا!» دېگەن سوزىڭنى ئاڭلىغىنىمدا بەلەمسەن، خوشاللىقتىن بېشىم كوككە يەتكەندەك بولدى. مەن ھەممىدىن بۇرۇن سېنىڭ ئانا تىلىڭدا سوزلىگىنىڭ ئۈچۈن ئوزگىلەر ئالدىدا ماختاندىم. چۈنكى ھازىر بۇ بىز «شەھەرلىكلەر» ئارىسىدا كام ئۇچرايدىغان ھال بولۇپ قالدىغۇ.

لېكىن، بۇ كۈنلەردە مېنىڭ كوڭلۇم بىر ئەرسىدىن سۇ ئىچمىگەندەك، سەل مەيۈسلىنىپ ژۈرىمەن، ئوغلۇم. ئېمىشكە دېسەڭ، سەن تېخى ئەندى ئوز تىلىڭدا ئەركىن سوزلەشكە باشلىغىنىڭدا، سېنى ئانا تىلىڭدىكى باغچىغا بېرەلمىدىم. سەن مېنى كەچۈر، بىراق بۇنىڭغا مەن ئەيىپلىك ئەمەس. بىلىمەن، سېنىڭ دىلىڭنىمۇ چۈشىنىمەن. سەن دەسلەپ ژىغلىدىڭ، كوپ ۋاقىتلاردا ھېچ كىم بىلەن گەپلەشمەي، مىسكىن بولۇپ ژۈردۇڭ. بۇ ئوغرىلىق باغچە تەربىيىچىلىرىدىن ئاڭلايمەن. «ئۇيدە بىزنىڭ تىلدا سوزلىشىشكە ھەرىكەت قىلىڭلار»- دەيدۇ ئۇلار. مەيلى ئوغلۇم، مەيلى، مەن سېنىڭ بىلەن ئانا تىلىڭدا گەپلىشىمەن، شۇنىڭ بىللەن بىللە «باغچە» تىلىڭنىمۇ ئۈگىتىمەن. سەن ھەر ئىككى تىلنى بىردەك ئوزلەشتۈرۈپ كېتىسەن.

بىراق، مېنى سېنىڭ كېلەچىكىڭ تەشۋىشلەندۈرىدۇ، ئوغلۇم. ئوز ئانا تىلىڭدا ئوقۇساڭ نۇر ئۈستىگە نۇر بولاتتى. لېكىن،سەن ئۇ مۇمكىنچىلىكتىنمۇ مەھرۇمسەن. سەۋەۋى بىزنىڭ ئويگە يېقىن مەكتەپلەر سېنىڭ ئانا تىلىڭدا ئوقۇشقا يار بەرمەيدۇ. سەن ئوز خەلقىڭنىڭ كوپ ئەسىرلىك تارىخىنى، مەدەنىيىتىنى، ئەدەبىياتى ۋە سەنئىتىنى مەكتەپ دەرسلىكلىرىدىن تونۇپ- بىلىش ئىمكانىيىتىدىن ژىراقسەن. ھە، مەن بولسام سېنىڭ تىلىڭ ھەم دىلىڭنىڭ پەقەت ئۇيغۇر بولۇپ قېلىشىنى قانچىلىك خالايدىغىنىمنى بىلسەڭ ئىدىڭ! بىلگىن ئوغلۇم، ئوز ئانا تىلىدا سوزلەشمىگەن، ئوز خەلقىنىڭ تارىخىنى بىلمىگەن، ئۇنىڭ دەردۇ- مۇڭىغا چوكمىگەن ئادەم ئوزگە خەلقلەرنى ھورمەت قىلالمايدۇ، ئۇلار دەردىگە دەرمان بولالمايدۇ. ئەلۋەتتە، مەن بۇ يولدا قولۇمدىن كېلىشىچە تىرىشىمەن. بۇ مېنىڭ ئانىلىق بورچۇم. «ئاپا، سەن ئوز خەلقىڭنى كوكلەرگە قانچە كوتەرگىنىڭ بىلەن، قېنى شۇ خەلقىڭنىڭ بۈگۈنكى مۇستەقىل دولىتى؟ قېنى تارىخقا، مەدەنىيەتكە ئىگە، نەچچە مىڭ ژىللار بۇرۇن شەھەر سورىغان، دولەت باشقۇرغان خەلقىڭنىڭ بۈگۈنكى كۈندىكى پاجىەلىك تەغدىرىگە كىملەر ئەيىپلىك؟ ئوزگە خەلقلەرگە ئوخشاش بىزنىڭمۇ مۇستەقىل دولىتىمىز بولامدۇ؟ بولسا قاچان؟» دېگەنگە ئوخشاش سوئاللارنى قويساڭ، مەن نېمە دەپ جاۋاپ بېرىمەن، بىلمەيمەن. راستىنى ئېيتسام، بۇ سوئاللارغا ئوزەم جاۋاپ ئىزدەپ ژۈرىمەن.

* * *

مېنىڭ تەشۋىشلىرىم كوپ، ئوغلۇم. ھازىر زامان بىر تۈرلۈكلا ئوزگىرىپ كەتتىمۇ، ئېگەكىم. ئەتراپىنى قانداقتۇ بىر دەھشەتلىك ياجىمە قاپلاۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ. بەلكىم خاتالىشىدىغاندىمەن، ماڭا خۇددى ئادەملەردە مال-دۇنياغا دېگەن قىزىقىش ئۈستۈن بولۇپ، پۇل، ئابروي، مەنسەپ تالىشىپ ئادەملەر بىر-بىرىگە بولغان مېھىر-شەپقەت، قەدىر-قىممەت، دىيانەت دېگەن ئالىي پەزىلەتلەرنى ئۇنتۇپ كېتىپ بارغاندەك. ھەي، ئادەملەرەي، ئادەملەر... «شەپقەت» دېگەن نام بىلەن قانداقتۇ بىر ئۇيۇشمىلارنى قۇرۇپ، ئۇ يەردە بىر-بىرىنى دوستلۇققا، ئادەمگەرچىلىككە، مېھىر-شەپقەتكە دەۋەت قىلىدىكەن، شۇنىڭدەك مۇھتاج ئادەملەرگە ياردەم بېرىدىكەن. ھەجەپ ... ئادەملەر بىر-بىرىگە ياردەم بەرگۈسى كەلسە، ئەشۇنداق ئۇيۇشما ھاجەتمىدى؟

تۇۋۋا، بۇ ئادەملەر ياۋۇزلىشىپ كېتىۋاتامدۇ نېمە؟ ئالىقاندەك يەرنى تالىشىپ، بىر-بىرىسىگە ئوق ئېتىۋاتقىنىنى، قان توكۈۋاتقىنىنى دېمەمسەن. قانداقتۇ بىر مىللەتچى گۇرۇھلارنىڭ كاساپىتىدىن ئازاپ چېكىۋاتقان ئانىلار بىلەن بالىلارچۇ ...

بۇلارنىڭ ھەممىسى دەھشەت! ھاياتنىڭ بۇ خىل ئالامەتلىرى مېنى تەشۋىشلەندۈرىدۇ، ماڭا ئارام بەرمەيدۇ.

بەزىدە خۇداغا يالۋۇرىمەن؛ ئايال دېگەن تەبىئەتنىڭ ئەڭ گوزەل موجۇداتىنى ياراتتىڭمۇ، ئۇنىڭ ھەممىسىگە پەرزەنت ئاتا قىل، دەيمەن. ئانىنى پەرزەنتتىن، پەرزەنتنى ئانىدىن ئايرىما- جۇدا قىلما. ئىلاھىم، بەر يۈزىدىكى بارلىق ئانىلار، پەرزەنتلەر ئامان بولسۇن! شۇنداق ئويلار خىيالىمدىن كەچكەندە، ئانا دېگەن ئۇلۇق، مۇقەددەس نامغا داغ كەلتۈرۈپ، ئوز ئىچىدىن چىققان پەرزەنتىنى «باللار ئويلىرىگە» تاشلاۋاتقان باغرى تاش ئانىلارغا نەپرەتلىنىمەن.

تەشۋىشلىرىم كوپ، ئوغلۇم. مەن كوچىلاردا كۈلدە دېگەندەك يۈز بېرىۋاتقان يول پاجىەلىرىنى كورۇپ قايغۇرىمەن. سېنى ئايايمەن. ساڭا يازنىڭ يېگىدىن پىشقان نازۇ-نېمەتلىرىنى بېرىمەندە، شۇ مېۋىلەر تەركىۋىدىكى تۈرلۈك خىمىيەۋىي نىتراتلار ساڭا زىيان قىلىپ قالارمۇ دەپ قورقىمەن. ساڭا دۇكاندىن ئويۇنچۇق ئاۋتومات ئېلىپ بەرگىنىمدە، خوشاللىقىڭدىن ئەتراپقا قارىتىپ «تارس-تۇرس» قىلىپ ئېتىپ ئوينايسەن. مەن بولسام «يا خۇدا، ئوغلۇمنىڭ قولىغا ئادەملەرگە ئولۇم بېغىشلايدىغان ھەقىقىي ئاۋتومات تۇتۇپ ئېتىشنى نېسىپ قىلمىغىن» دەپ تىلەيمەن.

ئوغلۇم، مېنىڭ ساڭا ئېيتارىم تېخى كوپ. ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇپ، سېنىڭ ئامانلىقىڭنى تىلەيمەن. كېلەچىكىڭدىن تەشۋىشلىنىمەن. سېنىڭ ياخشىلار بىلەن دوست بولۇشىڭنى خالايمەن.، يامان ئىللەتلەردىن ئاسرايمەن. سېنىڭ تاپىنىڭغا كىرگەن تىكەن، مېنىڭ كوزلىرىمگە سانجىلسۇن، مەيلى. سېنىڭ ئۈچۈن ھاياتنىڭ ھەر قانداق جۇدۇن-چاپقۇنىغا بەرداشلىق بېرىمەن. بەختىمگە سەن ئامان بول، قوزام ...

گۈلباھار ناسىروۋا.

يېڭى شېئىرلار

مىرزەخمەت مىرسوۋ

تەشۋىش

ئويقۇم قاچار يېرىم كېچىدە،
چاقىرغاندەك كىملەردۇ مېنى.
ژۈرەك سوقار تەشۋىش ئىچىدە،
ئانا يۇرتۇم ئويلىسام سېنى.

ئوي- خىياللار ئوتتۇلى بولسام،
ۋۇجۇدۇمنى سالار لەرزىگە.
ئارام قەۋرىن ئېتەلمەي تاۋاپ،
ياتقاندەكمەن خۇددى قەرزىگە.

قوسقىم توق ،قايغۇسىز -غەمسىز،
ژۈرگەندەكمەن شۇنىڭغا رازى.
بىراق ئوتەر دەملىرىم ئەلسىز،
قولىقىمدا يۇرتنىڭ ئاۋازى.

مېنى باسار شۇ چاغ قارا تەر،
يېرىلغاندەك گوياكى ژۈرەك.
ئەۋرەپ كەتتى بىردىن ئانا يەر،
«بولغىن،- دېدى،- جۇرئەتلىك
زېرەك»

شۇندا غەرىبلەت قاچتى كوزۇمدىن،
ۋۇجۇدۇمدا قايتىدىن غەزەپ.
ئېھ، ئەجدادىم، بىزلەر ئىزىڭدىن،
ئا بىر ئومۇر ماڭىمىز ئىزدەپ...

قىساس ئوتى يانغىن لاۋۇلداپ

قىساس ئوتى، يانغىن يەنە بىر،
ۋۇجۇدىمىز تەۋرەنسۇن يەنە.
قىساس ئوتى، قەلبلەرگە كىر،
كۈرەش قىلىش بىزنىڭ ئەنئەنە.

ئەجدادىمىز، ئاتا- بوۋىمىز،
كۈرەش قىلىپ كەچتىغۇ ئومۇر.
ئەركىنلىك ئۈچۈن كۈرەش ھاۋەدەك،
ئۇندىن يالقار كوڭۈللەرگە نۇر.

قېنىمىزنى شوراپ سۈلۈكتەك،
يەلكىمىزدە ياشار رودۇپاي.
ئۇنىسىز ژۈرسەك خۇددى ئولۇكتەك،
نىجىسلىققا پاتىمىز ئوڭماي.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا

قانچە ئۇيغۇر، قانچە مۇتەللىپ،
قانچە نازۇك، قانچە ئىپارخان،
مايىمخانلار ئولۇمدىن غالىپ.
دۇشمەن مەغلۇپ بېشىنى ئالغان.

قوينىمىزغا سېلىپ ئىلاننى،
زەھرىنى ژۇتتۇق ئوزىمىز.
دوست دەپ رەقىپ قۇردى قاپقاننى
ئوچۇق تۇرۇپ كورمەي كوزۇمىز.

شېكەر بىلەن كورسىتىپ ئاۋات،
زەھرىنى ئىچكۈزدى بىزگە.
كاجلىق قىلىپ ئۇيغۇرغا تەغدىر،
ھامان تېنەپ ژۈرۈمىز چولدە.

تۇغۇلغان يۇرت- ئانا ۋەتەنگە
ئىگە ئەمەس ئۇيغۇر ئەۋلادى.
سەددىچىنلىق ئەشۇ گېزەندە
قاچانغىچە غوجايىن زادى؟

ئاڭماقچى كىم يالغان تارىخنى،
دەپ «ئۇيغۇرنىڭ بولغانمۇ ئېلى؟»
كوكتىن چۈشكەن ئەمەسقۇ بىزلەر،
بىزگە مىراس ئەجدادلار يېرى.

چىدام-تاقەت تۈگىدى ئاخىر،
ئەۋلادىمىز قالمىسۇن دەرتتە.
قىساس ئوتى، ئالغىن ئىلكىڭگە،
ئوت قويايلى قۇللۇق، غەپلەتكە.

چىدام- تاقەت تۈگىدى ئاخىر،
لاۋۇلاپ يانغىن قىساسنىڭ ئوتى.
ئەندى بىزلەر قىلمايمىز تەخىر،
ئۇيغۇرىستان- ئۇيغۇرنىڭ يۇرتى.

مۇئەللىپنىڭ ئىلتىماسىغا بىنائەن شېئىرلارنىڭ قەلەم ھەققى «يېڭى ھايات» گېزىتى جەمغۇرمىسىغا ئەۋەتىلىدۇ.

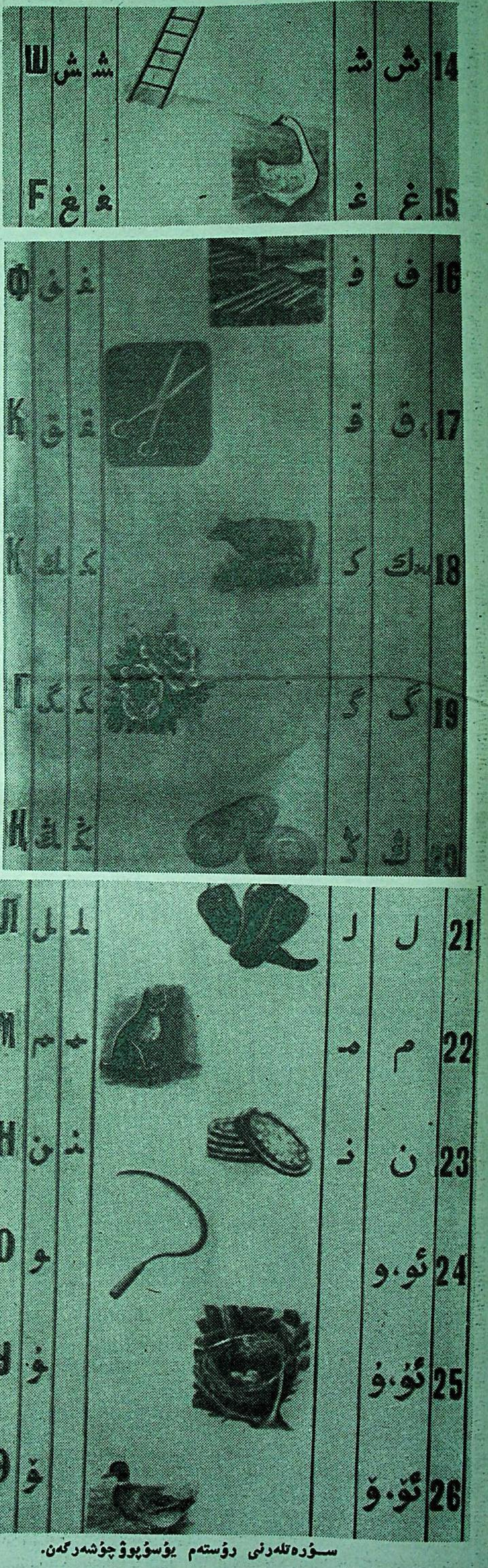

سۈرەتلەرنى رۇستەم يۇسۇپوۋ چۈشەرگەن.

بىزنىڭ مەسلىھەتچىمىز

نۇرۇم قادىر،
بۈۋى قادىر:

«يېڭى ھايات» ئويۇمىزنىڭ تورىدىن ئورۇن ئالغانغا خېلە ژىللار بولۇپ قالدى. بىز ئۇنىڭسىز ئوزۇمىزنى ياخشى ھىس قىلالمايمىز. چۈنكى دۇنيادا نېمە گەپ بولۇۋاتقانلىغىنى، تارىختا نېمە ئىشلار بولغانلىغىنى بىز پەقەت «يېڭى ھايات» سەھىپىسى ئارقىلىقلا بىلىپ تۇرۇمىز. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ئۇ بىزنىڭ سىردىشىمىز، مەسلىھەتچىمىزگە ئايلانغان.

«يېڭى ھايات»نىڭ ئىختىسادىي قىيىنچىلىققا دۇچ كېلىشى بىزنى ئويلاندۇرۇپ قويدى. مەنىۋىي بايلىغىمىز بولغان مىللىي گېزىتىمىزنى ساقلاپ قېلىشنى بورچۇمىز دەپ بىلىپ، ئۇنىڭغا يار- يولەك بولۇشقا قارار قىلدۇق. ئايالىم بۈۋى مېنىڭ ئويۇمنى چۈشىنىپ، «يېقىندىلا خۇدانىڭ ئويى بولغان مەسچىتكە 2500سوم ياردەم قىلغان ئېدىڭىز، «يېڭى ھايات» مۇ خەلقىمىزنىڭ خاسىيەتلىك نۇرىنى، ئۇنىڭغىمۇ قاراپ تۇرمايلى» دېدى. با مەسلىھەت سويۇملۇك گېزىتىمىزغا چىن كوڭلۇمىزدىن چىقىرىپ 1500 سوم ئاتىدۇق. بۇنى ئاڭلىغان باللىرىمىز ئىزامدىن، تۇرانقىز، ئارزىگۇل ۋە پولاتلارمۇ ئوزلىرىنىڭ گېزىتقا ئانا سوۋپىتىدە 5،1مىڭ سوم ياردەم قىلىدىغانلىغىنى بىلدۇرۇشتى. شۇنداق قىلىپ تەھرىراتقا ھازىرچە3000سوم ئەۋەتتۇق، ئاز بولسىمۇ كوپكە تاۋا قىلىشىڭلارنى توۋەنچىلىك بىلەن سورايمىز. گېزىت ئوزۇمىزنىڭ ئانا تىلىدا چىقىۋاتقاچقا، ئۇنىڭغا باشقىلارنىڭ ياردەم قىلىشىنى كۇتۇپ ئولتارماي، ئوزۇمىز تەرەپ- تەرەپتىن ياردەم قول سۇنساق، تولىمۇ توغرا بولار ئېدى.

* * *

تەھرىراتتىن: مىللىي بايلىغىمىز بولغان گېزىتقا ئىزگۇ نىيەت بىلەن قىلغان خالىسانە ئانە ئۇچۇن مۆھتەرەم نۇرۇم ۋە بۈۋى قادىرلارنىڭ قۇتلۇق ئائىلىسىگە، پەرزەنتلىرىگە چىن ژۈرەكتىن تەشەككۇر ئىزھار قىلىمىز.

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

تەشەككۇرنامە

مىللەت، ۋەتەن يولىدا ئىزگۇ نىيەت بىلەن قىلىنغان ئانە ئۇچۇن توۋەندە ئىسمى شەرىپى ئاتالغان مۆھتەرەم قېرىنداشلىرىمىزغا چىن قەلبىمىزدىن تەشەككۇر ئىزھار قىلىمىز.

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

* * *

بىشكېك توكولدۇش مەھەللىسىدىن:

قەمىردىن	400سوم
ئىبراھىمجان	100سوم
نۇرمەھەممەت	50سوم
تېيىپجان	300سوم
ئەزىمجان	200سوم
ئەخمەت	100سوم
نىيازمەمەت	100سوم
ئابلەھمىت	300سوم
قاھار	200سوم
ئابلىمىت	50سوم
قۇناخۇن	50سوم
پازىلجان	100سوم
تۇراخۇن	100سوم
ئىسمائىل	100سوم
ئەنۋەر	100سوم
ئىسمەتۇللا	100سوم
ھوشۇر	100سوم
ئابدۇمەننان	100سوم
ئابدۇخەمىت	100سوم
ئابلەھمىت	200سوم
ئوسمانجان	100سوم
سەيدەخمەت	100سوم
مولۇكجان	150سوم
قاسىمجان	100سوم
نۇرمەھەممەت	50سوم
ئابدۇغەنى	50سوم
سەيدۇللام	50سوم
مىرزەكىم	100سوم
ئابلەھمىت	100سوم
رەفقەت	500سوم
ئالىمجان	100سوم
تۇرسۇن	50سوم
بەخرەم	50سوم

ئابدۇسالام	50سوم
ھەلىمجان	50سوم
ئىمام	50سوم
سۇلايمان	100سوم
غىياستىن	100سوم
يارمەھەممەت	100سوم
مۇنازدىن	100سوم
مەھەممەتجان	500سوم

جەمئىي 9850 سوم.

ئانىنى ژىڭنت بېشى زىياۋۇدۇن ژىققان.

* * *

«ۋوستوك-6» مەھەللىسىدىن:

لەتىپ ئەخمەتوۋ	170سوم
ئوسمانجان ئىسلام	100سوم
ئەبەيدۇللام	100سوم
ئىسمائىل زاكىر	100سوم
خالمۇرات تاھىر	100سوم
رەخىمە يوسۇپوۋا	100سوم
توختى غوجا	100سوم
ئابدۇرېشىت ئابدۇلېتىپ	100سوم
مەنزۇرەم ئىمىن	60سوم
يارمەھەممەت	50سوم
نۇرمەھەممەت	150سوم
ھاكىم روزىيېۋ	500سوم
رەخمىتۇللام	100سوم

جەمئىي 8330سوم.

ئانىنى ئومەرجان داۋۇت، رەخمىتۇللا ئەخمەت ژىققان.

* * *

ئالامېدىن مىكروراىونىدىن:

قادىرجان ھاكىموۋ	1000سوم
ھېكىم ئوسمانوۋ	1000سوم
ئابلىز مۇزەپەروۋ	1000سوم
قادىر كېرەم	200سوم
ئابدۇۋايىت روزىيېۋ	100سوم
ئەزەم مىرزەخمۇۋ	200سوم
ئەيسا غىياسوۋ	3000سوم
ئابلىكىم	2000سوم
بىكتىمىر بوروسوۋ	300سوم
مەھەممەت ئەلى	200سوم
ئابلەت ئادالەتوۋ	2000سوم
مىجىت تۇردىنوۋ	300سوم

موىدىن	500سوم
رەپقەن ئومەرجان	200سوم
ھاجى تۇردى	500سوم
ئىبراھىمجان	200سوم
ئابدۇكېرىم	500سوم
مېجىت ھاسانوۋ	1000سوم
ئابدۇۋاھاپ	500سوم
ھاجابېەك رەخىموۋ	1000سوم
رايىم	500سوم
بارمەھەممەت	500سوم
ئابلىكىم	500سوم
مېھمانلار	10000سوم
ئومەرجان ئىبراھىموۋ	3000سوم

جەمئىي 30200سوم.

ئانىنى ئەيسا غىياسوۋ ژىققان.

* * *

كوكيار يېزىسىدىن:

مەريەم پەيزۇللايېۋا	500سوم
زەيتۇنەم ئابدۇللايېۋا	500سوم
ئىمىنجان	100سوم
مامۇتاخۇن	100سوم
ئىبراھىم	100سوم
ماھمۇت	100سوم
چىڭگىز	50سوم
ئابدۇسەمەت	50سوم
ئاتاۋۇللام	50سوم
قۇرۋانجان	50سوم
ئەخمەتجان	50سوم
سالى	50سوم
ئابدۇۋەلى	50سوم
ئىسمائىل	50سوم
ماھمۇت	50سوم
دىلشات	50سوم
شاۋكەت	30سوم
مۇرات	30سوم
توختاش	50سوم
ياقۇپجان	50سوم
ئابدۇۋەلى	25سوم
رابىيەم	50سوم
خېلچىبۈۋى	50سوم
ساھىنۇر	50سوم
مەخسۇت	50سوم
ئائىشەبۈۋى	50سوم
تۇرسۇن تاجى	200سوم
ئابدۇمېجىت	100سوم
يادىكار	100سوم

موسكۋادا چىقىدىغان «نېزاۋىسىمايا گازېتانىڭ» («مۇستەقىل گېزىتنىڭ») بېيىلقى 12- يانۋار سانىدا پاۋېل ئاپتېكارنىڭ «قىزىل ئارمىيە شىنجاڭدا» دېگەن ماقالىسى بېسىلدى. بۇ ماقالىدا كېگەش كوممۇنىستىك ھوكۇمىتىنىڭ شىنجاڭنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا قانچىلىك قوپال ئارىلاشقانلىغى توغرىلىق بايان قىلىندۇ.

پاۋېل ئاپتېكار

قىزىل ئارمىيە شىنجاڭدا

كېگەش- خىتاي دوستلۇغى شۇنداق مۇستەھكەملەنگەن ئېدى

شىڭ شىسەي شىنجاڭغا كەلدى ۋە 1933- ژىلى ئۆلكە رەھبىرى- دۇبەن بولدى. جياڭ كەيشىگە ئۇنى پەقەت ئوزىنىڭ پەرمانى بىلەن تەستىقلەشلا قالغان ئېدى. بۇ ۋاقىتتا خىتاي مەركىزىي ھوكۇمىتىنىڭ شەرىقتىمۇ غەم قىلىدىغان ئىشلىرى يېتىپ ئاشاتتى؛ ياپونىيە بىلەن ئۇرۇش كېتىپ باراتتى ۋە چەت ئۆلكىنىڭ ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشقا ۋاقتىمۇ يوق ئېدى.

شىڭ شىسەي ھاكىمىيەت ئۇستىگە چىقىشى بىلەنلا دۇبەنگە ئىختىسادىي ۋە ھەربىي ھەمكارلىقنى تەكلىپ قىلغان ئورغۇنلىغان كېگەش ئېمىسسارلىرى شىنجاڭغا كېلىشكە باشلىدى.

ماركسىزم- لېنىنىزم غايىلىرىگە ھەمداش بولغان شىڭ شىسەي بۇنىڭغا رازىلىق بېرىپ، يات ئارىدا ئوز تەرابىغا سانائەت، يېزا ئېگىلىگى ۋە ئەلۋەتتە، ھەربىي مەسىلىلەر بويىچە ئورغۇنلىغان مەسلىھەتچىلەرنى ژىغدى. شىنجاڭدا كېگەش ئىتتىپاقى دولەت ئىنىستىتۇتلىرىنى جارىي قىلىش بۇ مەسلىھەتچىلەر پاتالىيىتىنىڭ نەتىجىسى بولدى، ئەندى بۇ ئەلۋەتتە پەقەتلا بىر دىن- بىر مەخسەت- ئامان قېلىش نىيىتى بىلەن ئوز ۋاقتىدا كېگەش ئىتتىپاقى تاشلاپ كەتكەن يەرلىك ئاھالىنىڭ بىر قىسمىنىڭ ئۇيغۇرلار، قازاقلار ۋە تۇڭگانلارنىڭ ئادالەتلىك نارازىلىغىنى پەيدا قىلدى. چۈنكى دالا رايونلىرىدا كوللېكتىۋلاشتۇرۇشنىڭ ناقوتى ناھايىتى ئېغىر ئاچارچىلىققا ئېلىپ كەلگەن ئېدى.

1933- ژىلى ئۇيغۇرلار، قازاقلار ۋە شىنجاڭنىڭ باشقا مۇسۇلمان خەلقلىرى ئۆلكىنىڭ زورلۇق بىلەن سوۋېتلەشتۇرۇلىشىگە قارشى قوزغىلاڭ كوتەردى. دۇبەن ئارمىيەسى بۇ قوزغىلاڭنى ئوز كۈچلىرى بىلەن باستۇرالمىدى ۋە شىڭ شىسەي ئوز ھىمايىچىلىرىغا ياردەم سوراپ مۇراجەەت قىلدى. ئۇنىڭ ھىمايىچىلىرى بولسا (كېگەش ئىتتىپاقى) «قېرىنداشلارچە ياردەم» بېرىشنى كېچىكتۇرمىدى ۋە شىنجاڭغا ئارتىللېرىيە ھەم ئاۋىياتسىيە بىلەن كۈچەيتىلگەن قىزىل ئارمىيەنىڭ ئانچە كوپ بولمىغان- 4000غا يېقىن ئادەمدىن ئىبارەت ئەسكەرىي گرۇپپىنى ئەۋەتتى. جۇملىدىن بۇ قوزغىلاڭنى باستۇرۇشتا... پۇخرالار ئۇرۇشىدىن كېيىن خىتاينىڭ غەربىي شىمالىي تەۋەسىگە ئوتۇپ كەتكەن كازاك ئورۇسلار ۋە ئاق گۋاردىيەچىلەر ھەل قىلغۇچى رول ئوينىدى. ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىگە ئىشتىراك قىلغانلىغى ئۇچۇن ئۇلارغا ئوتمۇشتىكى «گۇناھلىرىدىن» كېچىش ۋە كېگەش روسسىيەسىگە قايتىپ كېلىشكە رۇخسەت بېرىش ۋەدە قىلىندى. نەتىجىدە بۇ قوزغىلاڭ 1934- ژىلىنىڭ ئاخىرىدا باستۇرۇلدى.

لېكىن خاتىرجەملىك ئۇزاققا سوزۇلمىدى؛ باشقا مەسلىھەتچىلەر بىلەن بىللە شىنجاڭغا نكۋد خادىملىرى كەلدى، ئۇلار دەرھال چەت ئەل رازۋېدكىلىرىنىڭ ئاگېنتلىرىنى ئىزدەشكە كىرىشتى.

قاماققا ئېلىنغانلار ۋە موسكۋادىكى لوبيانكا تۇرمىسىنىڭ پودۋاللىرىدا كەشىپ قىلىنغان قىيىن- قىستاقلارغا ۋە خىتاينىڭ ئوتتۇرا ئەسىر قىيىن قىستاقلىرىغا ئېلىنغانلار ئارىسىدا ئۇيغۇرلارنىڭ، شۇنداقلا قازاقلارنىڭ، تۇڭگانلار ۋە باشقا خەلقەرنىڭ ۋەكىللىرى بار ئېدى، بۇ بولسا 1936-ژىلى ئاۋغۇستتا يېڭى قوزغىلاڭنى پەيدا قىلدى. قوزغىلاڭچىلارنى مۇنتەزىم ئارمىيەنىڭ ئۇيغۇرلار ۋە تۇڭگانلار بىلەن تولۇقلانغان 6- ۋە 36- دىۋىزىيەلىرى قوللاپ- قۇۋۋەتلىدى. ھوكۇمەت ئەسكەرلىرىنىڭ قوزغىلاڭچىلار بىلەن دەسلەپكى توقۇنۇشلىرى مۇۋاپپەقىيەتسىز ئاياقلاشتى ۋە شىڭ شىسەي يەنە كېگەش رەھبەرلىگىگە مۇراجەەت قىلدى.

1936- ژىلى 25- ئاۋغۇست كۈنى قىزىل ئارمىيەنىڭ تانكىلار ۋە ئارتىللېرىيە بىلەن كۈچەيتىلگەن ئومۇمىي سانى 5000غا يېقىن ئادەمدىن ئىبارەت 13- ۋە 15- چېگارا ئاتلىق پولكلىرى ۋە 48- ئاتلىق پولكى كېگەش خىتاي چېگارىسىدىن ئوتتى. بىر ئاز ۋاقىتتىن كېيىن شىنجاڭنىڭ پايتەختى ئۇرۇمچىگە ر- 5 ۋە ئى- 15 ماركىلىق 25 ساموليوت ئەركۇدىكى ئاۋىياتسىيە گرۇپپىسى يېتىپ كەلدى. چېگارا ئەسكەرلىرىنىڭ پولكوۋنىگى نورىيكو كېگەش ئەسكەرلىرى چەكلىك كونتىنگېنتىنىڭ قوماندانى بولۇپ تايىنلاندى. ئۇنىڭغا قوماندانلىق قىلىشقا تاپشۇرۇلغان قىسىملار جەنۇبىي شىنجاڭغا قىلىنغان ئۇچ ھەپتىلىك مارشتىن كېيىن قوزغىلاڭ ئوچاقلىرىنى كەينى- كەينىدىن ئوجۇقتۇرغان ھالدا، ئوز ئالدىغا قويۇلغان ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلاشقا كىرىشتى. 1937- ژىلىنىڭ ئاخىرىدا قوزغىلاڭ باستۇرۇلدى ۋە ئەندى برىگادا كوماندىرى دەرىجىسىگە كوتىرىلگەن نورىيكو چېگارا ئەسكەرلىرىنىڭ باش باشقارمىسىغا تۆۋەندىكىلەرنى دوكلاد قىلغان ئېدى:

1937-ژىلى 5-دېكابىرغىچە 36- تۇڭگان دىۋىزىيەسىدىن 5612 ئادەم ئولتۇرۇلگەن ۋە ئەسىرگە ئېلىنغان. ئەسىرگە ئېلىنغانلاردىن 1887 ئادەم ئولتۇرۇلدى. 20 زەمبىرەك، بىر مىنومىوت، 7000دىن ئوشۇق مىلتىق غېنىمەت ئېلىندى.

6- ئۇيغۇر دىۋىزىيەسىدىن 8000 غا يېقىن ئادەم ئولتۇرۇلدى ۋە ئەسىرگە ئېلىندى، ئەسىرگە چۈشكەنلەردىن 607 ئادەم ئولتۇرۇلدى، 23 پۇلېميوت ۋە 3000دىن ئوشۇق مىلتىق غېنىمەت ئېلىندى.

1938- ژىلى 7-يانۋارغىچە 36- دىۋىزىيە بويىچە «يوقىتىلغانلارنىڭ» سانى 2192گە ۋە 6- دىۋىزىيەدىن 853 ئادەمگە يەتتى. ئۇلىگىدىن تاشقىرى، چېگارا ۋە ئىچكى ئەسكەرلەر باشلىغى دىۋىزىيە كوماندىرى كرۇچىنكىننىڭ دوكلادى بويىچە 96 ياپونىيە ئاگېنتى، شۇنداقلا 318 ئانگلىيە ئاگېنتى ۋە بىر نەچچە شۋېتسىيە ئاگېنتى يوقىتىلغان.

بۇ ۋاقىتتا كېگەش ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ كېتىش باشلانغان ئېدى، لېكىن ئەتىمالىم، ھەربىي باشلىقلار بىلەن پارتىيە رەھبەرلىرىنى يېڭى قوزغىلاڭلار پەيدا بولۇشى ئېھتىمالى قورقاتقان بولسا كېرەك. ژۇقۇرىدا ئىسمى ئاتالغان دىۋىزىيە كوماندىرى كرۇچىنكىن ئوز دوكلادىدا: «شىنجاڭ ھوكۇمىتىنىڭ ئەسكەرلىرى ھەربىي قابىلىيەتتە تۆۋەن ۋە ئىسيانچىلارغا ناقابىل تۇرالمايدۇ. ئۇرۇمچى ھوكۇمىتى قورغاس- ئۇرۇمچى- قۇمۇل- لەنجۇ ژۇك توشۇش لىنىيەسىنى ئوز كۈچى بىلەن تەمىنلەشكە قادىر ئەمەس»- دەپ يازغان ئېدى. ئەندى كېگەش ھەربىي قىسىملىرىنىڭ قوللاپ- قۇۋۋەتلىشى ۋە ئۇلار بىلەن بىرلىشىپ ھەرىكەت قىلغاندا خىتاي ئەسكەرلىرى خېلە قەتئىيجەڭ قىلاتتى، تىچ ئاھالىنى بۇلاڭ- تالاڭ قىلىشتىن ئەيمەنمەتتى ۋە ھەربىي ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلاش ئۇچۇن بارلىق كۈچ- قۇۋۋىتىنى سەرىپ قىلاتتى. شۇنىڭ ئۇچۇن نورىيكو گرۇپپىسى ئېلىپ كېتىلگەندىن كېيىن كرۇچىنكىن شىنجاڭنىڭ جەنۇبىدىكى قۇمۇل شەھىرىگە ئارتىللېرىيە ۋە تانكىلار بىلەن كۈچەيتىلگەن چېگارا ئاتلىق پولكىنى ئورۇنلاشتۇرۇشنى تەكلىپ قىلدى ۋە پات ئارىدا بۇ تەكلىپ ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان ئېدى.

1938- ژىلى سېنتەبىردە شىڭ شىسەي موسكۋاغا كەلدى. بۇ يەردە ئۇ ستالىن، مولوتوۋ ۋە ۋوروشىلوۋ بىلەن ئۇچراشتى، بۇ ئۇچرىشىشلاردا ئۇ ئوزىنىڭ ماركسىزم-لېنىنىزم پرىنسىپلىرى بويىچە ياشاش خاھىشىنى ۋە ۋكپ (ب)غا ئەزا بولۇش ئىنتىلىشىنى ئىزھار قىلغان ئېدى. شىڭ شىسەي ۋەتىنىگە قايتىش ئالدىدا قازان ۋوكزالى باشلىغىنىڭ كابىنېتىدا ئۇنىڭغا شىنجاڭ ھوكۇمرانىنىڭ ۋكپ(ب)دا ئەزالىغىنى گۇۋاھلاندۇرىدىغان بىلېت تاپشۇرۇلدى.

ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە شىنجاڭ تەۋەسىدە كېگەش ئاۋىياتسىيە زاۋۇدى ئىشلىگەن ئېدى، ئۇ نكۋدنىڭ ئىچكى ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن ھىمايە قىلىناتتى.

ئارخېۋتىن

تەبرىكنامە

ئاشىخان مۇھەممەت ئەلىيېۋاغا!
(چىمكەنت شەھىرى)

بىز ئۇچۇن قەدىردان، ئويۇمىزنىڭ تورۈگى، ئوچمەس چىرىغى بولغان مېھرىۋان ئانىمىز سىزنى 75 باھارىڭىز بىلەن تەبرىكلەيمىز.

بىز سىز بىلەن پەخىرلىنىمىز، چۈنكى سىز 5 ئوغۇل، 6 قىزنى پەپىلەپ قاتارغا قوشتىڭىز. ئەينە شۇلاردىن 35 نەۋرە، 12 چەۋرە سويۇپ ئولتۇرىسىز. شۇڭلاشقا سىزنى تۇغۇلغان كۈنىڭىز بىلەن تەبرىكلەپ، ئۇزۇن ئومۇر تىلەيمىز، بەختىمىزگە ئامان بولۇڭ!

تەبرىكلىگۈچىلەر: كويۇغۇلىڭىز ئەخمەتجان، قىزىڭىز ھاۋاخان، ئەۋرىڭىز رىگىز قەيۇم، بەختىيار، ئۇمىدە، دىلارا، ئىبراھىمجان، ئەزىز، چەۋرىلەسەئىدەلەر.

ئېلان

ھازىرقى زامان ئېبىن سىناسى ئاتىلىپ، نامى ئالەمگە كەڭ تونۇلۇشقا باشلىغان ئوزبەكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ **نامەنگەن** شەھىرىدە ئىستىقامەت قىلىدىغان **مۇھەدىن ئومەروۋ** خەلق تىبابەتچىلىگى ۋە زامانىۋىي تېبابەتچىلىك ئۇسۇلى بىلەن خىلمۇ- خىل كېسەللىكلەرنى داۋالاپ كېلىۋاتقان ئىستېدادلىق دوختۇرلارنىڭ بىرى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ شوھرىتى ئامېرىكا، ياۋروپا ئەللىرىگە تاراپ، ئۇ يەرلەردىنمۇ كېلىشكە باشلىغان كوپلىگەن ئادەملەر ئۇنىڭ شىپالىق قوللىرىدىن داۋا تاپماقتا...

مۇھەدىن ئومەروۋ سىيد، باشلانغۇچ راك ئاغرىقى، ئۇپكە كېسەللىرى، دەم سىقىش، ژۇرەك ئاغرىقى، ژۇقۇرى- تۆۋەن قان بېسىمى، روھى كېسەللىك، رېماتىزم، بەدەنگە تۇز ژىغىلىش ئاغرىقى، ئاياللار كېسەللىكلىرى، ئاشقازان، بورەك، جىگەر ئاغرىقلىرىغا دورا بېرىپ، داۋالايدۇ.

«يېڭى ھايات» گېزىتى قارىمىغىدىكى دولەتلىك **«زىيارەت»** كىچىك كارخانىسى ئاتاقلىق شىپاكارغا بېرىپ، داۋالىنىشنى خالىغۇچىلار ئۇچۇن ئۇنىڭ بىلەن كېلىشىم- شەرت تۈزۈپ، شۇ بويىچە مەخسۇس ئاۋتوبۇس ئۇيۇشتۇرۇپ، بىمارلارنى ئۇنىڭغا ئاپىرىپ، داۋالىتىپ كېلىشنى ئوز ئۇستىگە ئالىدىغان بولدى. ئۇ يەردە مېھمانخانىغا ئورۇنلاشتۇرۇشمۇ «زىيارەت» كارخانىسى مەسئۇلىيەتلىگىگە ژۈكلىنىدۇ.

بۇ خىزمەتنىڭ ئومۇمەن بېرىپ كېلىش باھاسى **5مىڭ سوم** بەلگۈلەندى. خالىغۇچىلارنىڭ مونۇ تېلېفون بىلەن خەۋەرلىشىشنى ئىلتىماس قىلىمىز: **06- 86- 33.**

ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاتاقلىق شائىرى

خېلىل ھەمرايېۋنىڭ

ۋاپاتى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە تاۋاباتىغا ۋە ئۇرۇق- تۇققان، قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

ئالمۇتا شەھىرى ئايرودروم مەھەللىسىنىڭ جامائەتچىلىگى يۇرت موتىۋەرى ئەخمەتجان ئەسپىروۋقا ۋە ئۇنىڭ ئۇرۇق- تۇققان، قومى- قېرىنداشلىرىغا ئانىسى

تۇخانىنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

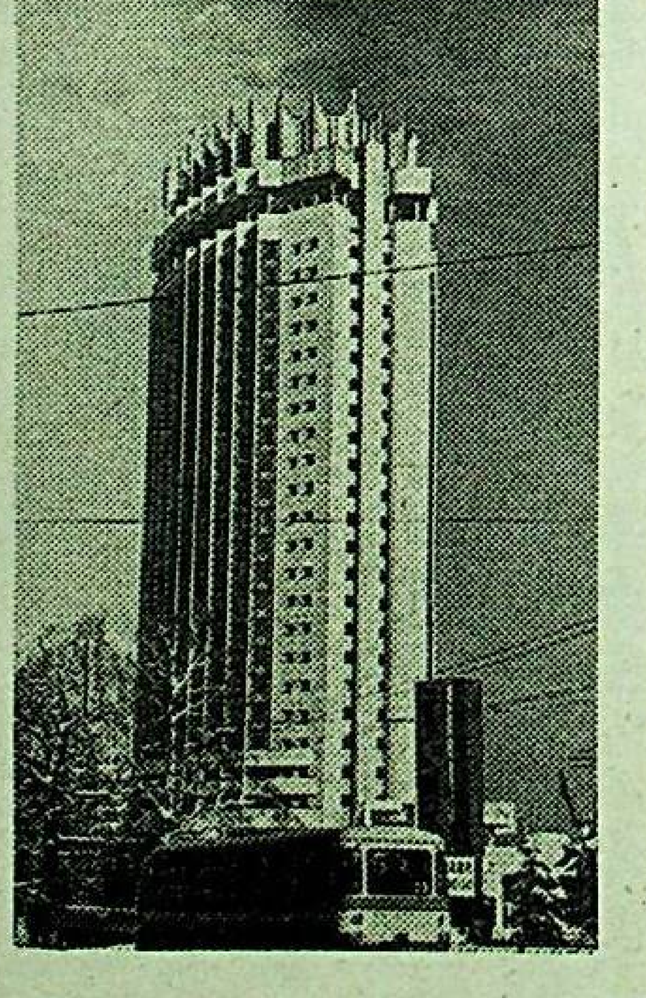

ئالمۇتا، «قازاقستان» مېھمانخانىسى.
د. ژۇمەكېنوۋ سۇرىتى.

مۇھەررىر ئا. قاسىمي

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
تېپەك يولى كوچىسى 50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىنىسترلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
يادىگار سابىتي

تېلېفونلار: مۇھەررىر-69-86-33، مەسئۇل كاتىپ-50-86-33، سەياسىي-ئىجتىمائىي بولۇم 81-86-33، ئەدەبىيات بولۇمى-27-86-33، «زىيارەت» تىجارەت بولۇمى-06-86-33.

زاكاز (3615) تىراژ 6000

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, регистрационное свидетельство № 486. Выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.
Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Деуiр», Алма-Ата, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60